Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Кафедра методик дошкільної та початкової освіти

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Дитяча література»

(за вимогами кредитно-модульної системи)

для студентів факультету педагогіки, психології та мистецтв
Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність: 013 «Початкова освіта»
ОПП: Початкова освіта та Організація виховної роботи

Денна форма навчання

Укладач: кандидат філологічних наук, доцент Федотова Світлана Олександрівна

Кропивницький – 2022

УДК 8ю
ББК 83.8
Ф34

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Дитяча література» (за кредитно-модульною системою). Кропивницький, 2022. 427 с.

Укладач: Федотова С. О., кандидат філологічних наук, доцент

Рецензенти: Буряк О. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ЦДПУ ім. В. Винниченка;
Єлдінова С. М – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Дитяча література» містять необхідні лекційні матеріали, плани практичних занять, матеріали до здійснення гурткової роботи з теми «Вивчення творів дитячої літератури у початковій школі».

Затверджено методичною радою
Центральноукраїнського
державного педагогічного
університету
імені Володимира Винниченка
Протокол № 2 від 08.06.2022
року.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Кафедра методик дошкільної та початкової освіти

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Дитяча література»

для студентів факультету педагогіки, психології та мистецтв
Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність: 013 «Початкова освіта»
ОПП: Початкова освіта та Організація виховної роботи

Денна форма навчання

Укладач: кандидат філологічних наук, доцент Федотова С. О.

Кропивницький – 2022

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Кафедра методик дошкільної та початкової освіти

РОБОЧА ПРОГРАМА

з курсу «**Дитяча література**»

для студентів факультету педагогіки, психології та мистецтв
Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність: 013 «Початкова освіта»
ОПП: Початкова освіта та Організація виховної роботи

Денна форма навчання

Укладач: кандидат філологічних наук, доцент Федотова С. О.

Кропивницький – 2022

Опис навчальної дисципліни

<table>
<tr><td rowspan="2">Найменування показників</td><td rowspan="2">Галузь знань, спеціальність/напрям, рівень вищої освіти</td><td colspan="2">Характеристика навчальної дисципліни</td></tr>
<tr><td>денна форма навчання</td><td></td></tr>
<tr><td>Кількість кредитів – 3.</td><td>Галузь знань:

01 Освіта /Педагогіка
(шифр і назва)</td><td colspan="2">Нормативна</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Індивідуальне науково-дослідне завдання:
_____
(назва)</td><td rowspan="3">Спеціальність/напрям:
013 Початкова освіта
(шифр і назва)
Спеціалізація:
Початкова освіта та Організація виховної роботи</td><td colspan="2">Рік підготовки</td></tr>
<tr><td>перший</td><td></td></tr>
<tr><td>Загальна кількість годин – 90.</td><td colspan="2">Семестр</td></tr>
<tr><td rowspan="14">Тижневих годин для денної форми навчання:
аудиторних – 3.
самостійної роботи студента – 2,5</td><td rowspan="14">Рівень вищої освіти:
Бакалавр</td><td>перший</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Лекції:</td></tr>
<tr><td>22 год.</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Практичні:</td></tr>
<tr><td>28 год.</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Лабораторні</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Самостійна робота:</td></tr>
<tr><td>40 год.</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Індивідуальні завдання:</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="2">Вид контролю:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Екзамен</td></tr>
</table>

Мета та завдання навчальної дисципліни «Дитяча література»

Мета курсу – дати студентам наукові, методологічні основи вивчення дитячої літератури, подати найважливіші відомості з історії її розвитку, виробити вміння самостійно аналізувати художні твори у єдності їх естетичної і соціально-етичної сутності.

Даний курс познайомить студентів з найкращими фольклорними творами, творами української та світової дитячої літератури, більшість з яких довгий час не друкувалися. У творах В. К. Винниченка, Б. Д. Грінченка, В. Стефаника, В. О. Сухомлинського, В. Нестайка, Миколи Трублаїні глибоко розкривається дитяча психологія, мотиви поведінки дітей, соціальні умови їх існування. Ці книги проголошують і возвеличують найбільші людські цінності: доброту, справедливість, співчуття, взаєморозуміння. Автори переконливо доводять, що дитину необхідно виховувати змалку в атмосфері доброти, лише так можна змінити людське суспільство на краще.

Дитяча література не лише захоплююча, але й дієва, вона допоможе дитині пізнати самого себе, радість і цінність людського життя.

Завдання вивчення дисципліни:

– забезпечити теоретичну і практичну підготовку студентів, майбутніх учителів початкової школи;

– дати студентам наукові, методологічні основи вивчення дитячої літератури, подати найважливіші відомості з історії розвитку дитячої літератури;

– ознайомити з основними базовими літературознавчими категоріями і поняттями, виробити вміння самостійно аналізувати художні твори у єдності їх естетичної і соціально-етичної сутності.

– підготувати студентів доцільно використовувати твори художньої літератури у процесі виховання і навчання учнів початкових класів.

Програмні компетентності

У результаті вивчення навчальної дисципліни у студента мають бути сформовані такі **програмні компетентності:**

Інтегральна Компетентність (ІК).

– ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії.

Загальні Компетентності (ЗК).

– ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

– ЗК-3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

– ЗК-4. Здатність працювати в команді.

– ЗК-5. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

– ЗК-6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові) Компетентності (СК).

– СК-2. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, оперувати ними в професійній діяльності.

– СК-3. Здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

– СК-4. Здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організовувати іхню пізнавальну діяльність.

– СК-6. Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

– СК-7. Здатність до моделювання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання, добору оптимальних форм, методів, технологій та засобів формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

– СК-8. Здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етині аспекти.

Програмні результати

Знання, застосування знань та розуміння (Програмні Результати. ПР).

– ПР-1. Організовувати монологічну, діалогічну та полі логічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

– ПР-3. Критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі.

– ПР-5. Організовувати освітній процес із використанням цифрових технологій та технологій дистанційного навчання молодших школярів, розвивати в учнів навички безпечного використання цифрових технологій та сервісів.

– ПР-6. Інтегрувати та використовувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної) та трансформувати їх у різні форми.

– ПР-7. Планувати і здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, забезпечувати розвиток пізнавальної діяльності учнів, формувати в них мотивацію до навчання.

– ПР-8. Організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування.

– ПР-9. Планувати та організовувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимого нормативних документів початкової школи.

– ПР-11. Збирати, інтерпретувати та застосовувати дані у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності.

– ПР-12. Застосовувати методи та прийоми навчання, інновації, міжпредметні зв'язки та інтегрувати зміст різних освітніх галузей в стандартних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності в початковій школі, оцінювати результативність їх застосування.

Тематичний план навчальної дисципліни
«Дитяча література»

№ з/п	Зміст
І.	**Змістовий модуль І. Фольклор. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей**
1.	Тема №1. Фольклор. Складові частини фольклору: Українські народні пісні 1. Фольклор як засіб узагальнення життєвого і художнього досвіду народу. Поняття про «дитячий фольклор». 2. Українські народні пісні та їх види: колискові, обрядові, історичні, побутові, ігрові (дитячі народні ігри). Художні особливості й значення народних пісень. Видатні діячі культури про народну пісню. 3. Художні особливості та функціональна роль у вихованні дитини забавлянок (утішок, потішок), закличок, лічилок, дражнилок, звуконаслідувань, безконечників.
2.	Тема №2. Фольклор. Його складові частини: казка, переказ, легенда, притча, дума, малі фольклорні жанри 1. Українська народна казка. Її основні групи. Фантастичне і реальне в казці. Розгляд її побудови і мови. Дійові особи. 2. Поняття про народний переказ і легенду. Спостереження над їхньою композицією. Спільне та відмінне в казці, переказі, легендах як фольклорних жанрах. 3. Українська народна притча: визначення, особливості побудови. 4. Українські народні думи: визначення, особливості побудови. 5. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. Їх характеристика: тематичні групи, прямий і переносний смисл, будова і мова.
3.	Тема №3. Фольклор народів світу. Казки 1. Жанрові різновиди казок. 2. Поєднання фантастичного й реального. Алегорія казок. Мораль казок. 3. Характеристика персонажів.
4.	Тема №4. Народна творчість для дітей. Біблія. Міфи Давньої Греції 1. Біблія як одна з найвизначніших пам'яток світової літератури. 2. Міфи Давньої Греції найяскравіші розповіді про навколишній світ.
ІІ.	**Змістовий модуль ІІ. Українська дитяча література XIX – XX століть**
1.	Тема №1. Українська дитяча література другої половини XIX століття Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання 1. Основні віхи життєвого і творчого шляху письменника. 2. Вірші «Садок вишневий коло хати…», «…Світає, край неба палає», «Тече вода з-під явора», «Встала й весна, чорну землю сонну

	розбудила», «Зацвіла у лузі червона калина», «Зоре моя вечірняя», «Вранці», «Вітер з гаєм розмовляє», «Заповіт». Жанрові особливості творів. Характеристика побудови, образів, мови. 3. Доля дитини, жінки-матері у творах Т.Г. Шевченка. Автобіографічна основа віршів «І золотої, й дорогої…», «Мені тринадцятий минало…». Роль пейзажу. Гуманістичний пафос творів «На Великдень, на соломі…», «Сон»/ «На панщині пшеницю жала…»/.
2.	Тема №2. Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова 1. Історичні умови розвитку культури України у другій половині 19 століття. Жанрове розмаїття поезії для дітей. 2. Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова. Поезія для дітей: мотиви, образи, тематика, художня майстерність. Педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова.
3.	Тема №3. Українська дитяча література другої половини 19століття. Проза. Твори Марко Вовчок про дітей і для дітей 1. Життєвий і творчий шлях Марко Вовчок. 2. Тема дитинства в оповіданнях Марко Вовчок: «Два сини», «Маша». 3. Жанр літературної казки у творчості Марко Вовчок. Проблематика, тематика, ідейне спрямування та герої казок «Дев'ять братів і десята сестра Галя», «Кармелюк», «Ведмідь».
4.	Тема №4. Українська дитяча література другої половини 19 століття. Проза. Твори І. Я. Франка про дітей 1. Життєвий і творчий шлях Івана Франка. 2. Тема дитинства в оповіданнях Івана Франка: «Малий Мирон», «Олівець», «Грицева шкільна наука», «До світла». 3. Жанр літературної казки у творчості Івана Франка. Проблематика, тематика, герої казок «Фарбований Лис», «Лис Микита».
5.	Тема №5. Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 на початку 20 століття. Поезія Лесі Українки 1. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть. 2. Загальна характеристика літератури. Нові напрями та течії. Жанрове розмаїття дитячої літератури кінця 19 початку 20 століття. 3. Збагачення дитячої поезії творами Лесі Українки. Життєвий і творчий шлях письменниці. Поезія для дітей: тематика, проблематика, образи, художня майстерність автора.
6.	Тема №6. Б.Д.Грінченко і дитяча література 1. Життєвий і творчий шлях письменника. 2. Доля дітей в оповіданнях Б.Д.Грінченка: «Украла», «Дзвоник», «Сестриця Галя», «Кавуни». 3. Жанр поетичної казки в доробку письменника: тематика, художня майстерність, фольклорні джерела.
7.	Тема №7. Новели В. С. Стефаника 1.Основні віхи життя В.С.Стефаника. 2.Жанр новели у творчості В.С.Стефаника.

	3.Тема дитинства у новелах В.С.Стефаника: «Новина», «Діточа пригода».
8.	Тема №8. Оповідання В.К.Винниченка 1. Основні віхи життя і творчості письменника. 2. Збірка «Намисто» та її проблематика. Психологізм оповідань: «Віють вітри, віють буйні…», «Та немає гірш нікому…», «Гей, ти, бочечко…»
III.	**Змістовий модуль ІІІ. Українська дитяча література ХХ століття. Дитяча зарубіжна література**
1.	Тема №1. Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки, вірші для дітей Павла Тичини. Твори для дітей Миколи Трублаїні 1. Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури. 2. Проблема вибору дитячою літературою шляху розвитку, гуманістичного та естетичного ідеалу. 3. Дискусії навколо жанру казки. Літературні казки П. Тичини («Дударик», «Івасик-Телесик»): фольклорні джерела, характеристика персонажів. Вірші для дітей. 4. Твори для дітей Миколи Трублаїні (оповідання: «Пустуни на пароплаві», казка «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку»): жанрові особливості, мораль творів, характеристика персонажів.
2.	Тема №2. Твори для дітей Василя Олександровича Сухомлинського 1. Основні віхи життя письменника. 2. Оповідання В. О. Сухомлинського для дітей: жанрові особливості, мораль творів, характеристика персонажів. 3. Казки В. О. Сухомлинського для дітей: поєднання фантастичного й реального, мораль творів, характеристика персонажів.
3.	Тема №3. Твори для дітей Всеволода Нестайка 1. Основні віхи життя письменника. 2. Оповідання «Руденький»: мораль твору, характеристика персонажів. 3. Казка «Жевжик»: жанрові особливості, мораль твору, характеристика персонажів. 4. Твір Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки»: характеристика персонажів.
4.	Тема №4. В**.** С. Близнець і дитяча література 1. Життєвий і творчий шлях В.С. Близнеця. 2. Майстерне розкриття психології дитини в оповіданні «Свято мого дитинства». 3. Повість «Звук павутинки»: композиція, проблематика, герої.
5.	Тема №5. Українська дитяча поезія 20 століття. Твори Д. Павличка, Л. Костенко, Марійки Підгірянки, Олени Журливої, Д. Білоуса, Г. Бойка. 1. Основні віхи життя Д. Павличка. 2. Мотиви та образи віршів Д. Павличка. 3. Основні віхи життя Л. Костенко. Яскравий світ художнього слова Ліни Костенко. 4. Вірші для дітей Марійки Підгірянки. 5. Твори для дітей Олени Журливої. 6. Вірші для дітей Д. Білоуса, Г Бойка.

6.	Тема №6. Твори Б. Олійника, І. Світличного, В. Стуса. 1. Образ жінки, матері, Вітчизни в поезії Б. Олійника. Поезія «Сива ластівка» – втілення гуманістичного ідеалу поета. 2. Характеристика вірша В. Стуса «Їжачок». Особливості поезій І. Світличного: «Кіт і миші», «Ведмежа хвороба», «Лісовий тарарам», «Як гусак говорив:»Так-так-так», «Я їм про Хому, а вони про Ярему», «Безконечник».
7.	Тема №7. Рудольф Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена» 1. Основні віхи життя Р. Е. Распе. 2. Час та історія створення книги «Пригоди барона Мюнхаузена». Побудова книги, її проблематика, герої. Виховне значення книги «Пригоди барона Мюнхаузена». 3. Характеристика барона Мюнхаузена. Літературний герой та його прототип. Мотивація поведінки барона Мюнхаузена.
8.	Тема №8. Казки Шарля Перро у дитячому читанні. 1. Шарль Перро – письменник, казкар. Казка у французькій літературі 17 століття. 2. Збірка «Казки матусі Гусині»: її склад, час та історія створення, питання про авторство казок, їх загальна характеристика. 3. Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої, поєднання реального та фантастичного у казках Ш.Перро: «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик».
9.	Тема №9. Казки братів Грімм 1. Основні віхи життя Якоба та Вільгельма Грімм. 2. Казки братів Грімм «Бременські музиканти», «Розумна Ельза», «Лінивий Гейнц», «Хоробрий кравчик», «Горщик каші»: проблематика, ідеї, герої.
10.	Тема №10. Казка Петра Єршова «Коник-горбоконик» 1. Основні віхи життя Петра Єршова. 2. Казка «Коник-горбоконик» – час та історія створення, фольклорні джерела, характеристика героїв.
11.	Тема №11. Твори О. С. Пушкіна у дитячому читанні 1. Життя і творчість О.С. Пушкіна. Дитячі роки поета. 2. Характеристика пейзажної лірики О.С. Пушкіна: образи, мотиви, поетична майстерність. 3. Казки письменника: фольклорні джерела, особливості композиції, герої, поєднання реального і фантастичного, гуманістичні ідеї, сатира і гумор.

12.	Тема №12. Казки Г. Х. Андерсена 1. Основні віхи життя і творчості Г. К. Андерсена. 2. Сатиричні казки Г. К. Андерсена: проблематика, герої («Голий король», «Свинопас», «Соловей», «Принцеса на горошині»). 3. Гуманістичний світ казок: «Дикі лебеді», «Русалонька», «Снігова королева»: проблематика, ідеї, герої. 4. Образи персонажів у казках: «Старий будинок», «Дюймовочка», «Кресало». 5. Казки Г. К. Андерсена: «Дівчинка із сірниками», «Стійкий олов'яний солдатик», «Гидке каченя», «Ромашка», «Ялинка»: проблематика, герої.
13.	Тема №13. Твори для дітей Марка Твена 1. Основні віхи життя Марка Твена (1835 – 1910). 2. «Пригоди Тома Сойєра»: тематика, проблематика, герої. Мотивація поведінки героїв. Засоби гумору і сатири у зображенні героїв.
14.	Тема № 14. Дві книги: «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» Олексія Толстого 1. Карло Коллоді – автор книги «Пригоди Піноккіо». 2. Історія створення книги Олексія Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». 3. Характеристика героїв: Буратіно й Піноккіо. Спільне й відмінне.
15.	Тема № 15. Астрід Ліндгрен і дитяча література 1. Основні віхи життя Астрід Ліндгрен. 2. Історія створення повісті-казки «Малюк і Карлсон». Побудова, сюжет, проблематика твору. Характеристика головних героїв, мотивація їхньої поведінки. 3. Світ дитинства у повісті-казці «Пеппі Довгапанчоха». Історія створення повісті і появи головної героїні, мотивація її поведінки. 4. Поєднання реалізму і фантастики у повісті «Міо, мій Міо». Майстерність автора у змалюванні героїв. Мотивація їх поведінки. Роль природи (пейзажу) у повісті: у зображенні героїв, у відтворенні їхнього психологічного стану.
16.	Тема № 16. Російська дитяча література XX століття. Твори для дітей Корнія Чуковського, Самуїла Маршака, Миколи Носова 1. Основні віхи життя Корнія Чуковського, Самуїла Маршака. 2. Казки Корнія Чуковського для дітей: «Приключения Крокодила Крокодиловича», «Мойдодыр», «Муха-цокотуха», «Бармалей», «Федорино горе», «Краденое солнце», «Телефон». 3. Самуїл Якович Маршак – дитячий письменник. Твори Самуїла Маршака для дітей: «Мастер-ломастер», «Сказка о глупом мышонке», «Пожар», «Цирк», «Двенадцать месяцев». 4. Книга Миколи Носова «Незнайка»: історія створення, характеристика персонажів.

Структура навчальної дисципліни

Назви розділів/змістових модулів і тем	Кількість годин														
	денна форма							заочна форма							
	Усього	у тому числі						**Усього**	у тому числі						
		л	п	лаб	інд.	Консультації	СРС		л	п	лаб.	інд.	Консультації	СРС	
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**		**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**	**14**	
Блок/модуль І															
Розділ/змістовий модуль І. Фольклор. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей															
Тема 1. Дитячий фольклор. Український дитячий фольклор. Казки, притчі, перекази, легенди, думи, малі фольклорні жанри	22	4	6				12								
Тема 2. Фольклор народів світу. Казки	8	2	2				4								
Тема 3. Народна творчість для дітей. Біблія. Міфи Давньої Греції.	8	2	2				4								
Разом за розділом/змістовим модулем І	38	8	10				20								
Розділ/змістовий модуль ІІ. Українська дитяча література XIX – XX століть															
Тема 1. Українська дитяча література другої половини XIX століття. Проза й поезія для дітей.	6	4					2								
Тема 2. Твори Т. Г. Шевченка у колі дитячого читання	4		2				2								
Тема 3. Поезія Л. І. Глібова	4		2				2								
Тема 4. Проза. Твори Марко Вовчок про дітей і для дітей	4		2				2								
Тема 5. Проза. Твори І.Я. Франка про дітей	2		2												
Тема 6. Розвиток української дитячої літератури у кінці XIX століття на початку XX. Поезія Лесі Українки	6	4					2								
Тема 7. Б. Д. Грінченко і дитяча література	2		2												
Тема 8. Новели В. С. Стефаника															
Тема 9. Оповідання В. К. Винниченка															
Разом за	28	8	10				10								

розділом/змістовим модулем ІІ														
Розділ/змістовий модуль ІІІ. Українська дитяча література ХХ століття. Дитяча зарубіжна література														
Тема 1. Українська дитяча література 20 – 30 років ХХ століття. Літературні казки, вірші для дітей П. Тичини.	6	2	2				2							
Тема 2. Твори для дітей В.Сухомлинського	6	2	2				2							
Тема 3. Твори для дітей Миколи Трублаїні	2						2							
Тема 4. Твори для дітей В. Нестайка	4	2					2							
Тема 5. В. С. Близнець і дитяча література														
Тема 6. Твори Д. Павличка														
Тема 7. Твори Л. В. Костенко	4		2				2							
Тема 8. Твори Марійки Підгірянки														
Тема 9. Твори Олени Журливої														
Тема 10. Р. Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена»														
Тема 11. Казки Ш. Перро	2		2											
Тема 12. Казки братів Грімм														
Тема 13. Казка П. Єршова «Конёк-Горбунок»														
Тема 14. Твори О. С. Пушкіна у дитячому читанні														
Тема 15. Казки Г. Х. Андерсена														
Тема 16. Твори для дітей Марка Твена														
Тема 17. Дві книги: «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» О. Толстого														
Тема 18. А. Ліндгрен і дитяча література														
Тема 19. Твори для дітей Корнія Чуковського														
Тема 20. Твори для дітей С. Маршака														
Тема 21. Книга М. Носова «Незнайка»														
Разом за розділом/змістовим модулем ІІІ	24	6	8				10							
Усього годин	90	22	28				40							

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
І.	**Модуль І. Фольклор. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей**	
1.	Вступ. Українська дитяча літераура: визначення, специфіка, особливості. Український дитячий фольклор. Українська народна пісня. Забавлянки, заклички, лічилки, дражнилки, безконечники, звуконаслідування	2
2.	Український дитячий фольклор. Казки. Притчі	2
3.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Перекази. Легенди.	2
4.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Думи. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, скоромовки, загадки	
5.	Фольклор народів світу. Казки	2
6.	Народна поетична творчість для дітей: Біблійні міфи, давньогрецькі міфи	2
	Усього годин за І-ий модуль:	**10**
ІІ.	**Модуль ІІ. Українська дитяча література XIX – XX століть**	
1.	Твори Українська дитяча література другої половини 19 століття. Тараса Шевченка у колі дитячого читання	2
2.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова	2
3.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Степана Руданського, Юрія Федьковича, Олени Пчілки	
4.	Поезія для дітей Володимира Самійленка та Миколи Вороного	
5.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Марко Вовчок	2
6.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Івана Франка	
7.	Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки	2
8.	Борис Дмитрович Грінченко і дитяча література	2
9.	Новели Василя Стефаника	
10.	Оповідання Володимира Винниченка	
	Усього годин за ІІ-ий модуль:	10
ІІІ.	**Модуль ІІІ. Українська дитяча література XX століття. Дитяча зарубіжна література**	
1.	Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки Павла Тичини. Вірші для дітей	2
2.	Твори для дітей Миколи Трублаїні	
3.	Віктор Близнець і дитяча література	
4.	Всеволод Нестайко і дитяча література	
5.	Твори для дітей Василя Сухомлинського	2
6.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Дмитра Павличка	
7.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Ліни Костенко	2
8.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Олени Журливої	

9.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Марійки Підгірянки	
10.	Рудольф Еріх Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена»	
11.	Казки Шарля Перро у дитячому читанні	2
12.	Казки братів Грімм	
13.	Казки Ганса Крістіана Андерсена	
14.	О. С. Пушкін у дитячому читанні	
15.	Астрід Ліндгрен і дитяча література	
	Усього годин за ІІІ-ий модуль:	8
Усього годин		28

Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.		
2.		
3.		

Навчальним планом лабораторні заняття не передбачено.

Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
І.	**Модуль І. Фольклор. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей**	
1.	Вступ. Український дитячий фольклор. Українська народна пісня. Жанрові різновиди дитячого фольклору: пісня, казка, переказ, легенда, дума, малі фольклорні жанри	4
2.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору: забавлянки, заклички, лічилки, дражнилки, звуконаслідування. Казки	4
3.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Переказ. Легенда	4
4.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Дума. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, скоромовки, загадки	4
5.	Фольклор народів світу. Казки	2
6.	Народна поетична творчість для дітей: Біблійні міфи, давньогрецькі міфи	2
	Усього годин за перший модуль	20
ІІ.	**Модуль ІІ. Українська дитяча література XIX – XX століть**	
1.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання	2
2.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова	2
3.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Степана Руданського, Юрія Федьковича, Олени Пчілки	
4.	Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки	2
5.	Поезія для дітей Володимира Самійленка та Миколи Вороного	
6.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Марко Вовчок	2
7.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Івана Франка	
8.	Борис Дмитрович Грінченко і дитяча література	2
9.	Новели Василя Стефаника	
10.	Оповідання Володимира Винниченка	

	Усього годин за другий модуль	**10**
ІІІ.	**Модуль ІІІ. Українська дитяча література ХХ століття. Дитяча зарубіжна література**	
1.	Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки Павла Тичини. Вірші для дітей	2
2.	Твори для дітей Миколи Трублаїні	
3.	Віктор Близнець і дитяча література	
4.	Всеволод Нестайко і дитяча література	2
5.	Твори для дітей Василя Сухомлинського	2
6.	Українська поезія 20 століття. Дмитро Павличко	
7.	Українська поезія 20 століття. Ліна Костенко	2
8.	Українська поезія 20 століття. Олена Журлива	
9.	Українська поезія 20 століття. Марійка Підгірянка	
10.	Рудольф Еріх Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена»	
11.	Казки Шарля Перро у дитячому читанні	2
12.	Казки братів Грімм	
13.	Казки Ганса Крістіана Андерсена	
14.	Казка П. Єршова «Конёк-Горбунок»	
15.	О. С. Пушкін у дитячому читанні	
16.	Дві книги: «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» О. Толстого	
17.	Астрід Ліндгрен і дитяча література	
18.	Твори для дітей Корнія Чуковського	
19.	Твори для дітей Самуїла Маршака	
Усього годин за третій модуль		10
Усього годин		40

Консультації контактні

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
І.	**Модуль І. Фольклор. Український дитячий фольклор**	
1.	Вступ. Український дитячий фольклор. Українська народна пісня. Жанрові різновиди дитячого фольклору: пісня, казка, переказ, легенда, дума, малі фольклорні жанри	2
2.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору: забавлянки, заклички, лічилки, дражнилки, звуконаслідування. Казки	
3.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Переказ. Легенда	
4.	Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Дума. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, скоромовки, загадки	
5.	Фольклор народів світу. Казки	
6.	Народна поетична творчість для дітей: Біблійні міфи, давньогрецькі міфи	
	Усього годин за І модуль	2
ІІ.	**Модуль ІІ. Українська дитяча література ХІХ століття**	
1.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання	

2.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова	
3.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Степана Руданського, Юрія Федьковича, Олени Пчілки	
4.	Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки	
5.	Поезія для дітей Володимира Самійленка та Миколи Вороного	
6.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Марко Вовчок	
7.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Івана Франка	
8.	Борис Дмитрович Грінченко і дитяча література	
9.	Новели Василя Стефаника	
10.	Оповідання Володимира Винниченка	
	Усього годин за ІІ модуль	**0**
ІІІ.	**Модуль ІІІ. Українська дитяча література ХХ століття. Дитяча зарубіжна література**	
1.	Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки Павла Тичини. Вірші для дітей	
2.	Твори для дітей Миколи Трублаїні	
3.	Віктор Близнець і дитяча література	
4.	Всеволод Нестайко і дитяча література	
5.	Твори для дітей Василя Сухомлинського	
6.	Українська поезія 20 століття. Дмитро Павличко	
7.	Українська поезія 20 століття. Ліна Костенко	
8.	Українська поезія 20 століття. Олена Журлива	
9.	Українська поезія 20 століття. Марійка Підгірянка	
10.	Рудольф Еріх Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена»	
11.	Казки Шарля Перро у дитячому читанні	
12.	Казки братів Грімм	
13.	Казки Ганса Крістіана Андерсена	
14.	Казка П. Єршова «Конёк-Горбунок»	
15.	О. С. Пушкін у дитячому читанні	
16.	Дві книги: «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» О. Толстого	
17.	Астрід Ліндгрен і дитяча література	
18.	Твори для дітей Корнія Чуковського	
19.	Твори для дітей Самуїла Маршака	
Усього годин за третій модуль		0
Усього годин		2

Індивідуальні завдання
Тематика повідомлень

1. Казка: визначення, класифікація, особливості побудови.
2. Притча: визначення, побудова.
3. Колискова пісня: визначення, зображальні засоби.
4. Переказ: визначення, класифікація, особливості побудови.
5. Легенда: визначення, класифікація, особливості побудови.
6. Прислів’я, приказки: визначення, побудова.
7. Міфи: визначення, класифікація, особливості побудови.

8. Оповідання: визначення. Характеристика оповідання Всеволода Нестайка «Руденький».

9. Оповідання: визначення. Аналіз оповідання Івана Франка «Малий Мирон». Побудова твору. Характеристика Мирона: портретна замальовка, вчинки, ставлення до інших персонажів.

10. Характеристика творів Василя Сухомлинського. Жанрові особливості. Персонажі.

11. Вірші для дітй Лесі Українки. Зображальні засоби.

12. Вірші для дітей Ліни Костенко. Зображальні засоби.

Методи навчання

Лекція, практичне заняття, виконання тестових завдань, виконання самостійних і контрольних робіт, опрацювання основної та додаткової літератури, конспектування літератури, робота в бібліотеці, робота з читацьким щоденником.

Методи контролю

Поточний контроль: індивідуальне опитування теоретичного матеріалу, перевірка знання поетичних творів напам'ять, перевірка знання текстів художніх творів (прозових), перевірка конспектів лекцій, перевірка зошитів до практичних занять, перевірка роботи студентів у бібліотеці, перевірка читацьких щоденників.

Підсумковий модульний контроль: самостійна робота, самостійні роботи, тестові завдання, контрольна робота /теоретичні питання, аналіз творів/ (Модуль І, Модуль ІІ, Модуль ІІІ); самостійні роботи, тестові завдання (Модуль ІІІ).

Підсумковий контроль з курсу: екзамен /теоретичні питання; практичні завдання: аналіз творів, перевірка знання прозових текстів [поетичних напам'ять].

Схема нарахування балів, які отримують студенти

№ з/п	Тематичний зміст модулів	Кількість балів
І.	**Тематика змістового модуля І. Фольклор. Український дитячий фольклор**	
1.	Вступ. Український дитячий фольклор. Українська народна пісня. Забавлянки, заклички, лічилки, дражнилки, безконечники, звуконаслідування	**4**
2.	Український дитячий фольклор. Казки. Притчі	**4**
3.	Український дитячий фольклор. Перекази. Легенди	**4**
4.	Український дитячий фольклор. Думи. Малі фольклорні жанри	
5.	Фольклор народів світу. Казки	**4**
6.	Народна поетична творчість для дітей: Біблійні міфи, давньогрецькі міфи	**4**
7.	Самостійна робота	
Усього разом балів за І змістовий модуль		**20**
ІІ.	**Тематика змістового модуля ІІ. Українська дитяча література XIX – XX століття**	
1.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання	**4**
2.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова	**4**
3.	Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки	**4**
4.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Марко Вовчок. Твори Івана Франка	**4**
5.	Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Івана Франка	
6.	Борис Дмитрович Грінченко і дитяча література. Новели Василя Стефаника	**4**

7.	Новели Василя Стефаника	
8.	Оповідання Володимира Винниченка	
9.	**Контрольна робота**	
	Усього разом балів за II змістовий модуль	**20**
III.	**Тематика змістового модуля III/ Українська дитяча література XX століття. Зарубіжна дитяча література**	
1.	Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки Павла Тичини. Вірші для дітей	**4**
2.	Твори для дітей Миколи Трублаїні. Твори Всеволода Нестайка	
3.	Всеволод Нестайко і дитяча література	
4.	Віктор Близнець і дитяча література	
5.	Твори для дітей Василя Олександровича Сухомлинського	**4**
6.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Дмитра Павличка. Поезія для дітей Ліни Костенко	
7.	Українська поезія 20 століття. Поезія для дітей Ліни Костенко	**4**
8.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Олени Журливої	
9.	Українська поезія 20 століття. Твори для дітей Марійки Підгірянки	
10.	Рудольф Еріх Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена»	
11.	Казки Шарля Перро у дитячому читанні. Казки Ганса Крістіана Андерсена	**4**
12.	Казки братів Грімм	
13.	Казки Ганса Крістіана Андерсена	
14.	Казка Петра Єршова «Конёк-Горбунок»	
15.	О. С. Пушкін у дитячому читанні	
16.	Астрід Ліндгрен і дитяча література	
17.	Дві книги: «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» Олексія Толстого	
18.	Російська дитяча література XX століття. Твори для дітей Корнія Чуковського	
19.	Російська дитяча література XX століття. Твори для дітей Самуїла Маршака	
20.	Самостійна робота	**4**
Усього разом балів за III змістовий модуль		**20**
Усього разом за три змістові модулі		**60**
Екзамен		**40 Максим.**
Сума		**100**

Норми оцінювання на практичних заняттях

Поточне оцінювання: здійснюється на практичних заняттях, на консультаціях (при відпрацюванні пропущених занять чи при бажанні підвищити попереднє оцінювання), під час контролю за самостійною роботою.

Оцінювання здійснюється за чотирибальною системою:

«2» (незадовільно) – 0 балів;
«3» (задовільно) – 1 бал;
«4» (добре) – 3 бали;
«5» (відмінно) – 4 бали.

Оцінка «5» (4 бали) на практичному занятті виставляється студентові, якщо він:

– не пропустив лекції і практичні заняття;

– систематично працює в бібліотеці, детально опрацював теми, винесені на самостійне опрацювання;

– глибоко і докладно відповів на питання, поставлені йому викладачем (як основні, так і додаткові);

– ілюструє наведену у відповіді думку потрібними прикладами, причому не тільки запозиченими з підручника та лекцій, а й підібраними самостійно;

– у своїй відповіді виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;

– прочитав художні твори, відповідно до вимог оформив читацький щоденник;

– правильно аналізує літературні факти і явища на основі теоретичних положень курсу;

– правильно аналізує прозові та поетичні твори, виявляє знання літературознавчих термінів;

– відмінно вивчив поетичні твори напам’ять

– відповідає виразною і бездоганною літературною мовою.

Оцінка «4» (3 бали) виставляється, якщо студент:

– не пропустив лекції і практичні заняття;

– систематично працює в бібліотеці, детально опрацював теми, винесені на самостійне опрацювання;

– глибоко і докладно відповідає на всі питання, поставлені йому викладачем;

– вміє самостійно аргументувати основні теоретичні положення, які він викладає у своїй відповіді;

– ілюструє наведені у відповіді думки потрібними прикладами, підібраними самостійно і запозиченими з лекцій;

– прочитав більшу частину художніх творів, відповідно до вимог оформив читацький щоденник;

– являє знання обов'язкової спеціальної наукової літератури, рекомендованої викладачем курсу;

– правильно аналізує літературні факти (художні твори) і явища на основі теоретичних положень курсу, хоч при цьому у його відповіді і трапляються окремі незначні помилки, які після навідних зауважень викладача він самостійно виправляє;

– відповідає виразною і літературною мовою.

Отже, оцінка «4» (3 бали) виставляється за відповідь, яка задовольняє ті ж основні вимоги, що і відповідь, оцінена на **«5»,** але в ній студент виявив меншу обізнаність із спеціальною науковою літературою та меншу самостійність в аргументації й ілюструванні викладених ним теоретичних положень і в аналізі літературних фактів, не уважно прочитав художні твори, при читанні творів напам’ять допускає незначні помилки.

Оцінка «3» (1 бал) виставляється, якщо студент:

– не пропустив лекції і практичні заняття;

– працює в бібліотеці, опрацював теми, винесені на самостійне опрацювання;

– у своїй відповіді виявляє знання і розуміння основного матеріалу курсу,

хоч другорядних питань програми та окремих деталей курсу він і не засвоїв;

– вміє аргументувати висловлені думки та ілюструє їх потрібними прикладами, проте не виявляє при цьому достатньої самостійності, а обмежується, головним чином, наслідуванням підручників та лекцій викладача;

– прочитав не всі художні твори;

– не вивчив напам'ять всі поетичні твори;

– читацький щоденник оформив не у відповідності до вимог;

– не опрацював та не засвоїв усієї обов'язкової спеціальної літератури, рекомендованої до заняття, але із змістом кількох основних праць обізнаний;

– уміє робити аналіз літературних фактів (творів), проте при цьому допускає окремі несуттєві помилки, які виправляє з допомогою викладача;

– допускає незначні мовленнєві помилки;

– працює в бібліотеці.

Оцінка «2» (0 балів)виставляється, якщо студент пропустив лекцію і практичне заняття; не засвоїв основного матеріалу курсу в цілому або одного з його розділів, якщо він виявив невміння робити аналіз літературних фактів (творів) і явищ, не знає матеріалу основного підручника і допускає у своїй відповіді значну кількість орфоепічних, граматичних і лексичних помилок; не прочитав художні твори, не вивчив поетичні твори напам'ять, не працює систематично в бібліотеці, не опрацював теми, винесені на самостійне вивчення.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Контрольна робота – носить комплексний характер. Вона складається з двох блоків: 1 – теоретичні питання; 2 – завдання практичні (аналіз художніх творів).

Оцінка «5» (5 балів) виставляється студентові, якщо він:

– глибоко і докладно відповів на теоретичні питання.

– ілюструє наведену у відповіді думку потрібними прикладами, причому не тільки запозиченими з підручника та лекцій, а й підібраними самостійно;

– у своїй відповіді виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;

– правильно аналізує літературні факти і явища на основі теоретичних положень курсу;

– правильно аналізує прозові та поетичні твори, виявляє знання літературознавчих термінів;

– у роботі не допускає помилок.

Оцінка «4» (4 бали) виставляються, якщо студент:

– глибоко і докладно відповідає на всі питання;

– вміє самостійно аргументувати основні теоретичні положення, які він викладає у своїй відповіді;

– ілюструє наведені у відповіді думки потрібними прикладами, підібраними самостійно і запозиченими з лекцій;

– виявляє знання обов'язкової спеціальної наукової літератури, рекомендованої викладачем курсу;

– виявляє знання обов'язкових літературознавчих термінів;

– правильно аналізує літературні факти (художні твори) і явища на основі теоретичних положень курсу, хоч при цьому у його відповіді і трапляються окремі незначні помилки, які після навідних зауважень викладача він самостійно виправляє;

– у роботі не допускає помилок.

Отже, оцінка «4» (4 бали) виставляються за відповідь, яка задовольняє ті ж основні вимоги, що і відповідь, оцінена на «**5»,** але в ній студент виявив меншу обізнаність із спеціальною науковою літературою та меншу самостійність в аргументації й ілюструванні викладених ним теоретичних положень і в аналізі літературних фактів, не уважно прочитав художні твори, при читанні творів напам'ять допускає незначні помилки, знає не всі літературознавчі терміни.

Оцінка «3» (3 бали) виставляється, якщо студент:

– у своїй відповіді виявляє знання і розуміння основного матеріалу курсу,

хоч другорядних питань програми та окремих деталей курсу він і не засвоїв;

– вміє аргументувати висловлені думки та ілюструє їх потрібними прикладами, проте не виявляє при цьому достатньої самостійності, а обмежується, головним чином, наслідуванням підручників та лекцій викладача;

– прочитав не всі художні твори;

– не опрацював та не засвоїв усієї обов'язкової спеціальної літератури, рекомендованої до заняття, але із змістом кількох основних праць обізнаний;

– уміє робити аналіз літературних фактів (творів), проте при цьому допускає окремі несуттєві помилки;

– допускає незначні мовленнєві помилки;

Оцінка «2» (0 балів) виставляється студентові, якщо він не відповів на жодне запитання, тобто повністю не засвоїв основного матеріалу курсу в цілому або одного з його розділів, якщо він виявив невміння робити аналіз літературних фактів (творів) і явищ, не знає матеріалу основного підручника не знає матеріал лекції, допускає у своїй відповіді значну кількість орфоепічних, граматичних і лексичних помилок; не знає обов'язкових літературознавчих термінів.

Норми оцінювання самостійної роботи студентів

Третій модуль включає бал за самостійну роботу:

4 бали виставляються, якщо студент виконав і склав всі теми і завдання із самостійної роботи:

– у самостійній роботі виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;

– прочитав всі рекомендовані художні твори;

– оформлює читацький щоденник відповідно до вимог.

3 бали виставляється студенту, якщо він склав половину тем і завдань самостійної роботи:

– у самостійній роботі виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;

– прочитав більшу частину творів;

– оформлює читацький щоденник, загалом дотримуючись вимог.

2 бали виставляється студенту, якщо він склав більшу половину тем і завдань самостійної роботи:

– у самостійній роботі виявляє знання і розуміння основного матеріалу курсу, хоч другорядних питань програми та окремих деталей курсу він і не засвоїв;

– виявляє меншу обізнаність із спеціальною науковою літературою та меншу самостійність в аргументації й ілюструванні викладених ним теоретичних положень і в аналізі творів;

– усієї обов'язкової спеціальної літератури, рекомендованої до курсу, не засвоїв, однак із змістом кількох основних праць обізнаний;

– вміє ілюструвати теоретичний матеріал потрібними прикладами, проте не виявляє при цьому достатньої самостійності, а обмежується, переважно, наслідуванням підручників та лекцій викладача;

1 бал виставляється студенту, якщо він склав третю частину тем і завдань із самостійної роботи.

0 балів виставляється студентові, якщо він не склав жодної теми і завдання із самостійної роботи6

– не засвоїв основного матеріалу курсу загалом або одного з його розділів;

– не прочитав рекомендованого списку творів;

– виявив невміння в оформленні читацького щоденника;

Критерії оцінювання екзамену з курсу «Дитяча література»

Екзамен з курсу «Дитяча література» – носить комплексний характер. Білет складається з двох блоків: 1 частина – теоретична (характеристика певних періодів розвитку дитячої літератури, аналіз художніх творів при якому обов'язково потрібно продемонструвати знання обов'язкових літературознавчих термінів, знання основних віх життя і творчості письменників);

2 частина – практична: студент повинен відповісти на питання тесту, продемонструвати знання художніх текстів, знання напам'ять програмних поетичних творів, подати на перевірку відповідно оформлений читацький щоденник, подати на перевірку тексти лекцій.

Максимальний бал «40» виставляється студентові, якщо він:

– глибоко і докладно відповів на теоретичні питання.

– ілюструє наведену у відповіді думку потрібними прикладами, причому не тільки запозиченими з підручника та лекцій, а й підібраними самостійно;

– у своїй відповіді виявляє знання обов'язкової і додаткової спеціальної наукової літератури;

– правильно аналізує літературні факти і явища на основі теоретичних положень курсу;

– правильно аналізує прозові та поетичні твори, виявляє знання літературознавчих термінів;

– у роботі не допускає помилок.

30-35 балів виставляються, якщо студент:

– глибоко і докладно відповідає на всі питання;

– вміє самостійно аргументувати основні теоретичні положення, які він викладає у своїй відповіді;

– ілюструє наведені у відповіді думки потрібними прикладами, підібраними самостійно і запозиченими з лекцій;

– виявляє знання обов'язкової спеціальної наукової літератури, рекомендованої викладачем курсу;

– виявляє знання обов'язкових літературознавчих термінів;

– правильно аналізує літературні факти (художні твори) і явища на основі теоретичних положень курсу, хоч при цьому у його відповіді і трапляються окремі незначні помилки, які після навідних зауважень викладача він самостійно виправляє;

– у роботі не допускає помилок.

Отже, 30-35 балів виставляються за відповідь, яка задовольняє ті ж основні вимоги, що і відповідь, оцінена на ***30–35 балів,*** але в ній студент виявив меншу обізнаність із спеціальною науковою літературою та меншу самостійність в аргументації й ілюструванні викладених ним теоретичних положень і в аналізі літературних фактів, не уважно прочитав художні твори, при читанні творів напам'ять допускає незначні помилки, знає не всі літературознавчі терміни.

20-25 балів виставляється, якщо студент:

– у своїй відповіді виявляє знання і розуміння основного матеріалу курсу,

хоч другорядних питань програми та окремих деталей курсу він і не засвоїв;

– вміє аргументувати висловлені думки та ілюструє їх потрібними прикладами, проте не виявляє при цьому достатньої самостійності, а обмежується, головним чином, наслідуванням підручників та лекцій викладача;

– прочитав не всі художні твори;

– не опрацював та не засвоїв усієї обов'язкової спеціальної літератури, рекомендованої до заняття, але із змістом кількох основних праць обізнаний;

– уміє робити аналіз літературних фактів (творів), проте при цьому допускає окремі несуттєві помилки;

– допускає незначні мовленнєві помилки;

10 – 15 балів виставляються, якщо студент не засвоїв основного матеріалу курсу в цілому або одного з його розділів, і він висвітлив в неповному обсязі лише 1 – 2 питання, якщо він допускає помилки при аналізі художніх творів, не знає всі літературознавчі терміни, погано орієнтується у матеріалі підручника, погано знає лекційний матеріал, прочитав дуже мало художніх творів, допускає у своїй відповіді значну кількість орфоепічних, граматичних і лексичних помилок.

5 балів виставляються, якщо студент не орієнтується в основному матеріалі курсу в цілому або одного з його розділів, якщо він допускає помилки при аналізі художніх творів, не знає всі літературознавчі терміни, погано орієнтується у матеріалі підручника, погано знає лекційний матеріал, прочитав дуже мало художніх творів, допускає у своїй відповіді значну кількість орфоепічних, граматичних і лексичних помилок.

0 балів виставляється студентові, якщо він не відповів на жодне запитання, тобто повністю не засвоїв основного матеріалу курсу в цілому або одного з його розділів, якщо він виявив невміння робити аналіз літературних фактів (творів) і явищ, не знає матеріалу основного підручника не знає матеріал лекції, допускає у своїй відповіді значну кількість орфоепічних, граматичних і лексичних помилок; не знає обов'язкових літературознавчих термінів.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

<table>
<tr><td rowspan="2">Сума балів за всі види навчальної діяльності</td><td colspan="2">Оцінка за національною шкалою</td></tr>
<tr><td>для екзамену, курсового проекту (роботи), практики</td><td>для заліку</td></tr>
<tr><td>90-100</td><td>відмінно</td><td rowspan="5">зараховано</td></tr>
<tr><td>82-89</td><td rowspan="2">добре</td></tr>
<tr><td>74-81</td></tr>
<tr><td>64-73</td><td rowspan="2">задовільно</td></tr>
<tr><td>60-63</td></tr>
<tr><td>35-59</td><td>незадовільно з можливістю повторного складання</td><td>не зараховано з можливістю повторного складання</td></tr>
<tr><td>1-34</td><td>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</td><td>не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</td></tr>
</table>

Методичне забезпечення

1. Федотова С. О. Навчально-методичний комплекс з курсу «Дитяча література» (за вимогами кредитно-модульної системи). Для студентів психолого-педагогічного факультету. Спеціальність: Початкове навчання. Спеціалізація: Дошкільне виховання. – Кіровоград: Полімед-Сервіс, 2008. – 113 с.
2. Федотова С. О. Ілюстрація у дитячій книзі // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика :Збірник наукових праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – С. 194 – 204.
3. Федотова С. О. Формування почуттів молодших школярів засобами художньої літератури //Проблеми початкової освіти в контексті переходу на новий зміст та 4-річний термін навчання. Матеріали міжвузівських науково-практичних конференцій. – Кіровоград, 2006. – С. 31 – 34.
4. Федотова С. О. До вивчення творів Олени Журливої у початкових класах //Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика: збірник наукових праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – Випуск 5. – С. 162 – 171.
5. Федотова С. О.До вивчення творів Миколи Вороного у початковій школі // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика: збірник наукових праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – Випуск 7. – С. 112 – 117.
6. Федотова С. О.Жанрові особливості казок Шарля Перро // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика: збірник наукових праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – Випуск 8. – С. 135 – 140.
7. Федотова С. О. Читаємо казки самостійно // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика: збірник наукових праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. – Випуск 9. – С. 118 – 126.
8. Федотова С. О. Казка у 20-30 роки XX. Особливості казок Павла Тичини // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика: збірник наукових праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. – Випуск 10. – С. 109 – 116.
9. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей. Хрестоматія. – Частина І / Федотова С. О. (укл.). – Кропивницький : КДПУ імені Володимира Винниченка, 2015. – 170 с.
10. Українська дитяча література XVIII – XX століть. Хрестоматія. – Частина ІІ / Федотова С. О. (укл.). – Кропивницький : КДПУ імені Володимира Винниченка, 2017. – 147 с.
11. Українська дитяча література XIX – XX століть. Хрестоматія. – Частина ІІІ. – / Федотова С. О. (укл.).Кропивницький: ЦДПУ імені Володимира Винниченка, 2018. – 116 с.
12. Дитяча література. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / Федотова С. О. (автор-укл.). – Кропивницький: ЦДПУ імені Володимира Винниченка, 2018. – 270 с.
13. Федотова Світлана Олександрівна. Методичні прийоми опрацювання казки на уроках літературного читання в початковій школі // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 190. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. – С. 156 – 162.
14. Федотова Світлана Олександрівна. Методика використання «цеглинок В. Я. Проппа» як засобу розуміння змісту казки дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 192. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. – С. 138 – 143.
15. Федотова Світлана Олександрівна. Особливості уроку позакласного читання «Захисту читацького щоденника» в початковій школі /на матеріалі казок/ // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 194. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. – С. 172 – 176.
16. Федотова Світлана Олександрівна. Казки-трагедії: особливості побудови, мораль, виховний потенціал // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 196. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. – С. 181 – 186.

Лекційні матеріали

Модуль перший. Фольклор. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей. Фольклор. Дитячий фольклор

Тема. Вступ. Народнопоетична творчість для дітей

Питання

1. Дитяча література (література для дітей), коло дитячого читання: визначення, особливості, специфіка, своєрідність.
2. Фольклор: визначення, жанри. Поняття «дитячий фольклор»: визначення, жанри, жанрові різновиди.
3. Українські народні пісні та їх жанрові різновиди. Характеристика колискових пісень.
4. Забавлянки (потішки, утішки).

1. Література для дітей (дитяча література), коло дитячого читання: визначення, особливості, специфіка, своєрідність

В літературознавстві паралельно вживаються поняття: **дитяча література** і **література для дітей** які охоплюють ті твори що спеціально адресовані дитині. **Колом дитячого читання** прийнято називати всю літературу, яку читають діти.

Дитяча література (або література для дітей) – це література, що написана дорослими для дітей. Вона відповідає рівневі дитячих знань, їх життєвому досвіду, психологічному розвитку, має відповідну тематику й технічне оформлення.

Дитяча література органічно пов'язана з літературою для дорослих. Вона розвивається в тісному зв'язку з літературою для дорослих, зазнає впливу тих же самих історичних умов і живиться з тих же самих джерел.

Дитяча література – є складовою всієї художньої літератури. Цю думку підтверджують спільні ідеї і теми, ті ж самі роди і види художніх творів.

Дитяча література має такі особливості:

1. Література для дітей виникла в процесі виховання і навчання дітей, тому вона створюється на науково-педагогічній основі, пов'язана з педагогікою і психологією

2. Для дитячої літератури характерні яскраві героїчні образи людей, захоплюючий сюжет, простота і яскравість мови, повчальність у хорошому розумінні слова (ненав'язлива, що випливає сама із зображеного).

3. Дитяча література має свого читача з іншим рівнем знань, з іншим досвідом, інтересами і літературним смаком, ніж у дорослої людини.

4. Слово у дитячій книзі – яскраве, барвисте, мелодійне.

Специфіка дитячої літератури. Література для дітей неоднорідна, в ній розрізняються принаймні чотири самостійні розділи: для дошкільного, молодшого, середнього, й старшого шкільного віку. Кожен з цих розділів має свої особливості щодо вибору теми й героя, способу зображення характерів. Відрізняються у творах для читачів різного віку сюжет і композиція, мова, а також зовнішній вигляд книги. Отже, **специфіка дитячої літератури полягає** в тому, що вона зумовлена віковими особливостями юних читачів і призначена для певних вікових груп.

Своєрідність дитячої літератури полягає й в тому, про що пишуть для дітей, і в тому, як пишуть. Тематика дитячої літератури дуже широка. Майже всі теми «дорослої літератури» висвітлюються в творах для дітей.

Теми дитячої літератури:

– Навколишній світ; речі, створені людьми.

– Явища природи і людське життя.

– Діти у сім'ї і у колі своїх друзів.

– Добро і зло, їх розрізнення та розпізнавання, що є добре і що є погано.

Названі теми розробляються в літературі для дітей-малят.

Теми літератури для дітей шкільного віку (молодшого, середнього, старшого) більш різноманітні:

– Шкільне життя.

– Дитячий колектив.

– Дитяча дружба і товаришування.

– Дитинство.

– Життя дітей різних суспільних верств, різних епох, і народів.

У літературі для дітей розвиваються ті ж самі роди, види й жанри художніх творів, що й для дорослих: епічні, ліричні, драматичні. Так, у дитячій літературі широко є такі види епічних творів як байка, казка, поема, балада, оповідання, повість, роман, нарис, мемуари. Ліричні твори для дітей – це пісні, пейзажна лірика, гумористичні й сатиричні вірші, епіграми. До драматичних творів для дітей належать комедії, драми (для середнього й старшого віку) жарти, сценки. Види літератури в свою чергу можуть мати свої особливі форми, різновиди (їх називають жанровими формами) Наприклад, повісті і романи можуть бути історичними, пригодницькими, науково-фантастичними, біографічними, суспільно-побутовими [3, 9–16].

Твори для дітей відрізняються від творів для дорослих, і ця різниця зумовлена насамперед особливостями психіки дітей різного віку. З багатого арсеналу художніх засобів, прийомів, форм письменник добирає ті, які краще допоможуть йому зацікавити малого читача.

Курс дитячої літератури складається з чотирьох розділів:

1. Український дитячий фольклор.
2. Українська дитяча література (XI – XVIII століття).
3. Українська дитяча література (XIX – XX століття).
4. Світова (зарубіжна література).

Курс починається розділом «Український дитячий фольклор». Насамперед розглянемо такі поняття як «фольклор», «дитячий фольклор», а також умови виникнення фольклору, дитячого фольклору, фольклорні жанри та різновиди.

2. Фольклор: визначення, жанри. Поняття «дитячий фольклор»:визначення, жанри, жанрові різновиди

Фольклор (з англ. FOLKLOR – мудрість народу) – колективна усна творчість, що у досконалій формі відображає життя, працю, боротьбу за кращу долю, історію, побут, думки, прагнення, мрії й погляди людей.

Народна творчість, мабуть, існує з тих пір, як людина стала мислячою істотою, оволоділа великим даром природи – мовою. Давним-давно, коли до створення письменної дитячої літератури пролягали віки, народ, чудовий від природи педагог, вгадуючи потребу дитини в поетичному слові, яскравій образності, відбирав для неї із свого фольклорного надбання значного виховного потенціалу естетичного впливу.

Існують різні визначення як самого поняття «дитячий фольклор» так і груп творів, що входять у це поняття. Термін «дитячий фольклор» ввів у науковий обіг російський дослідник Г. С. Виноградов у 1920 році. Вчений розумів це поняття як сукупність творів, що становлять репертуар самих дітей (твори, які складають самі діти); твори, з якими дорослі звертаються до наймолодших, він окреслив терміном «поезія пестування». Більшість сучасних дослідників схильні сприймати ці обидві групи як своєрідну сукупність, все інше – народна творчість дорослих.

Дитячий фольклор – це зразки усної народної словесності призначені для дітей. Створені старшими поколіннями для молодших, такі тексти є складовою дитячого фольклору (наприклад, колискові). Інша частина – це твори, які функціонують у дитячому середовищі, але водночас побутують і як зразки певного фольклорного жанру (наприклад, загадки). Дитячий фольклор – також і власне усна творчість дітей, яка виникає, наприклад, у процесі гри та комунікації. Зразки цієї творчості живуть лише в дитячому середовищі [3, 28–31].

Щодо жанрової специфіки, то частина текстів дитячого фольклору створюється на ґрунті «дорослого» фольклору (примовки, жарти тощо), а частина – на ґрунті власне дитячих жанрів лічилки, дражнилки тощо).

До середини XIX століття дитячий фольклор не виокремлювався як група усної народної творчості та спеціально не записувався. Тільки з другої половини XIX століття і у XX столітті, відколи зростає зацікавленість суспільства народним життям, починається збирання та з’являються публікації зразків усної дитячої словесності: Володимира Даля, П. Шейна, О. Афанасьєва, П. Іванова, С. Ісаєвича, Георгія Виноградова, О. Капіци, М. Мельникова, П. Чубинського, Марко Вовчок, Миколи Лисенка, В. Василенка, В. Анікіна, Д. Яворницького, В. Верховинця.

У XX столітті пошукову роботу одним із перших продовжив Георгій Семенович Виноградов, який досить точно дав визначення дитячого

фольклору та детально проаналізував його жанри (зокрема лічилки), простежив зв'язки дитячого фольклору із народним побутом.

Існують різні визначення як самого поняття «дитячий фольклор» так і груп творів, що входять у це поняття. Термін «дитячий фольклор» ввів у науковий обіг російський дослідник Г. С. Виноградов у 1920 році. Вчений розумів це поняття як сукупність творів, що становлять репертуар самих дітей (твори, які складають самі діти); твори, з якими дорослі звертаються до наймолодших, він окреслив терміном «поезія пестування». Більшість сучасних дослідників схильні сприймати ці обидві групи як своєрідну сукупність, все інше – народна творчість дорослих.

Враховуючи середовище, в якому побутує дитячий фольклор, дослідник В. П. Анікін у книзі «Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор» (1957) визначає такі його групи:

1. Твори дорослих для дітей (колискові пісні, утішки, прислів'я тощо.
2. Твори, що перейшли із дорослого фольклору до дитячого (думи, перекази, легенди).
3. Твори, складені самими дітьми [3, 29].

Але часто неможливо визначити походження творів дитячого фольклору, тому ця класифікація недосконала. Більшість дослідників дитячої літератури розрізняють: 1) фольклор для найменших, вбачаючи в ньому яскраво виражену специфіку; 2) твори різних жанрів, відібрані багатьма поколіннями народу з метою виховання на їх зразках підростаючого покоління.

Дитячий фольклор на жанровому рівні виявляє певні специфічні ознаки щодо вживаності найактивніше серед усіх жанрів побутують колискові та утішки (не обрядовий фольклор). Про це свідчить їхня кількість. Їх носіями є люди старшого віку. Рідше використовуються жанри власне дитячого фольклору: дражнилки та лічилки. Відзначається повернення в ужиток колядок і щедрівок, але з іншим функціональним призначенням. Ці жанри набули рис розважальності та побутового забарвлення. Найменше фіксують зразки жанру весняного календарного циклу (веснянок, хороводних ігор), що свідчить про поступове їх зникнення. Отже, дитячий фольклор існує на родинно-побутовому рівні внаслідок втрати найдавнішої обрядовості.

Творам як дорослого, так і дитячого фольклору властиві тематична і сюжетна різноманітність, мелодійність, барвистість думок, багатство мовних засобів, сюжетність, образність.

Образна система творів дитячого фольклору досить стійка і спирається на глибину образної інформації дитини. Як правило, це образи близьких дитині людей, деяких тварин, персоніфікованих образів Сну, Дрімоти, тощо. Для творення образної системи важливими є повтори, нагромадження побажань, найпростіші епітети та пестливі порівняння. Для створення образу в дражнилках також використовується гіпербола.

Серед мовних засобів творення образів дитячого фольклору – пестливі слова, звуконаслідування, звертання, зменшувально-пестливі форми слів. А, наприклад, уживання внутрішньої рими посилює своєрідність звучання

дражнилок та їх гумористичне забарвлення. Також для дитячого фольклору характерне використання дієслів у наказовій формі.

Дитячий фольклор формується під впливом низки чинників. Серед них – вплив різних соціальних структур і вікових груп, їх фольклору, масової культури, існуючих уявлень. Усну традицію діти найліпше засвоюють до підліткового віку, доки їх ще захоплює освоєння мови. Підлітки поривають зі світом дитинства, орієнтуються на норми поведінки старших. А властивий дитячому вікові характер творчості ще деякий час відображає саме дитячі поняття і уявлення. Дитячий фольклор допомагає дітям зрозуміти життєві ситуації, стереотипи поведінки, а також сприяє соціальній адаптації. Ґрунтом для такого «дорослішання» є готовність дітей отримувати і засвоювати інформаційну складову фольклорного тексту (відома любов дітей до казки із її кодифікаційними властивостями).

Народна творчість для дітей, як і література, тісно пов’язується з проблемами дитинства. Має виразне педагогічне спрямування, відповідає особливостям сприймання дітей певного віку.

Складовими дитячого фольклору є такі жанри:

– пісні;

– думи;

– казки;

– перекази і легенди;

– малі фольклорні жанри [3, 6].

3. Українські народні пісні та їх жанрові різновиди. Характеристика колискових пісень

Пісня – невеликий (3-5 куплетів) ліричний вірш, що виконується співом. Часто куплети пісні мають приспіви – рефрени (повтори), які підкреслюють головну думку пісні. Мова пісень багата на яскраві і влучні епітети, метафоричні вислови, порівняння, повтори, символи, пестливі слова, звороти [5, 550].

Як і коли прийшли пісні до дитини, важко сказати, адже споконвіків вони супроводжували людину від народження до смерті. Дитяча пісня за своєю тематикою поділяється на:

– колискові пісні;

– забавлянки (пестушки, потішки, утішки, чукиколки);

– пісні про навколишнє життя;

– трудові співанки;

– календарна обрядова поезія (веснянки; коляди. щедрівки);

– жартівливі пісні (пісні-небилиці /переслів’я, перевертні/, пісні-звуконаслідуванні).

Колискова пісня – термін фольклористичний. У народі й досі вживають дієслівні форми: співати при колисці або співати кота. Вислів «співати кота» виник із звичаю, коли у нову колиску клали кота, гойдали

його і наспівували при цьому колискової пісні. А після цього ритуалу клали до колиски дитину і співали їй, доки вона не засинала [5, 361–362].

Колискова пісня – жанр родинної лірики, специфічний зміст і форма якої зумовлені присипляннням дитини в колисці. Визначальний у колисковій пісні не смисловий, а звуковий (ритмо-мелодійний) компонент.

Колисанка (колискова пісня) – жанр народної ліричної пісні. Колисанку співає мати (зрідка бабуся), аби заколисати, приспати, залюляти, приспівати дитину. Колисанки переважно короткі. Ритм і темп – зумовлені темпом гойдання колиски. Мелодія – наспівна, нескладна. Мета колисанки – відповідними рухами, монотонним співом і приємними дитині словесними образами спонукати до сну малого слухача. Музична і словесна форма та самий зміст колисанки вказують на прадавнє її походження, на її спорідненість із магічними навіюваннями – замовляннями.

Загальноприйнятою основою класифікації колискових пісень є мотив.

Г. Довженок подає таку класифікацію колискових пісень:

1. Пісні про саму дитину, її сон, харчування, а також про тварин і птахів, які безпосередньо «виявляють» про неї турботу.

2. Пісні, що відображають думки й почуття матері, звернені до дитини, роздуми про власну долю. Оскільки такі колисанки відображають суб’єктивний стан матері, то вони наближаються до ліричних народних пісень. Більшість дослідників зараховують такі пісні до дитячого фольклору, оскільки вони призначені для дитини.

3. Пісні з персонажами тваринного світу, які не пов’язані сюжетно з образом самої дитини. Сюди ж зараховано колискові пісні (їх небагато) з людськими персонажами [2, 41].

Колискові пісні виокремлюються в певний цикл, тому що мають чітко окреслені тематику і функцію, вони призначені тільки для одного слухача – дитини і мають тільки одного виконавця – матір або близьку людину.

Функції колискових пісень:

– практично-побутова;

– пізнавальна;

– емоційна;

– морально-етична;

– психотерапевтична;

– формування естетичного чуття – все це має на меті підготовку до дорослого життя.

Ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плоту,
Питається сон дрімоти:
– Де будем ночувати?
– Де хатинка тепленькая,
Де дитинка маленькая,
Там ми будем ночувати,
Мале дитя присипляти.
Щоб виросло не змарніло,

Щоб тяженько не хворіло,
Сили й розуму набралось,
Своїх батьків потішало.

4. Забавлянки (чукикалки) – жанр дитячого фольклору, коротесенькі пісеньки чи віршики гумористичного, жартівливого змісту ігрової спрямованості. Вони стимулюють єдність слова та моторики дитини, не тільки супроводжуються відповідними рухами, а й розвивають мовлення дитини. Незважаючи на свою простоту, забавлянки позначені евфонічною культурою, сприяють жвавому спілкуванню з довкіллям, привчають до чуття прекрасного. (**Евфонія** – розділ поетики, який вивчає звукові засоби та звукову організацію мови художніх творів, зокрема віршів) [5, 274].

Найбільшу групу забавлянок становлять **пестушки** – коротенькі віршики, які виконуються у поєднанні із своєрідними рухами чи вправами, якими дорослий пестить дитину, підбадьорює, спонукає до певного виду діяльності.

Потішки або утішки – невеликі віршики, які промовляють дитині перед тим, як кладуть спати. Їхнє призначення – заспокоїти дитину, вплинути на її психічний стан, щоб вона швидше заснула [5, 274].

Купалися ластів'ята (*Співають під час купання дитини)*
Купалися ластів'ята
Та в чару-водиці,
Щоб були ми білотілі
Та ще й білолиці.

Сорока-ворона
Сорока-ворона
На припічку сиділа,
Діткам кашку варила.
(Перебирають пальці один за одним,
починаючи від мізинного.)
– Цьому дам, цьому дам,
Цьому дам і цьому дам,
Цьому не дам,
Бо цей буцман
Дров не носив
Діжі не місив,
Хати не топив,
Діток гулять не водив –
Справжній лежень.

Практичні завдання:

1. Які пісні називаються народними? Як створювалися народні пісні? Прочитати напам'ять народну пісню «Ой ходить сон коло вікон» (або іншу колискову на вибір студента). Навести власні приклади пісень цієї групи. Визначити їх особливості.

2. Вивчити напам’ять 3 колискових пісні. Проаналізувати їх: зміст, персонажі, поетичні засоби.

Література:

1. Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. / Упоряд. і перед. Довженок Г. В.. – К.: Наукова думка, 1984.– 470 с.
2. Довженок Г. В. Український дитячий фольклор. / Довженюк Г. В. – К., 1981. – 171 с.
3. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
4. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.
5. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
6. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
7. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
8. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.
9. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. / Сингаївський М. Ф. – К., 1992.

Тема. Народнопоетична творчість для дітей

Питання

1. Безконечники: визначення.
2. Дитячі народні ігри.
3. Заклички й примовки.
4. Замовляння.
5. Жартівливі пісні.
6. Звуконаслідування.

1. Безконечники – жартівливі вірші для дітей, в яких фінал оповіді постійно повертається до її початку, ненастанно повторюється уже мовлене, іноді алогічне [4, 80–81].

Скажу вам діти казку

Скажу вам діти казку:
Приніс зайчик дров в’язку,
Поколов їх дрібненько,
Зварив кашу хутенько.
Кашка була солоденька,
Моя казка коротенька.

2. Дитячі народні ігри.

У житті дитини **гра** як основний і найбільш доступний для дитини вид діяльності в певному віці і як важливий засіб духовного й фізичного виховання завжди займала і займав значне місце.

Ігри, зародившись у прадавні часи, розвиваючись, вбирали риси різних суспільних формацій, життєвих укладів. Але водночас вони вберегли й ознаки свого давнього походження.

Колись ігри побутували і серед дорослих, деякі з них становили елемент обрядів. Ще у XIX ст. чимало з них побутувало як серед дітей, так і серед дорослої молоді.

Будь-яка гра — чи то рухлива, чи з елементами драматизації — дає поштовх фантазії й творчій уяві.

Найдавнішими за походженням **є хороводні драматичні ігри,** що колись були частиною весняного календарного обряду і які ще до сьогодні подекуди виконуються саме навесні. Це ігри з темою землеробської праці, в яких і в слові, і в пластиці рухів відтворюється сівба, зростання, збирання, обробка різних рослин. Пісні у хороводних іграх прості, легкі для запам'ятовування. Виконуються вони, як правило, усіма учасниками, що стають колом, а зміст пісні передав відповідними рухами той, хто перебуває всередині кола [2, 37–38].

Ой ходить Іванко

Дійові особи: Іванко, його сестричка, діти.

Діти рухаються по колу і співають пісню. У центрі кола – «городу» – стоїть сестричка. Іванко ходить поза колом то ліворуч, то праворуч, намагається пробитися до сестрички і визволити її.

Ой ходить Іванко, блукає, блукає,
Він свою сестричку шукає, шукає.

Ой пробий, Іванко, ворота, ворота,
Виведи сестричку з чужого города.

Ой прийди, Іванку, із волі, із волі,
Виведи сестричку з неволі, з неволі.

Ой прийди, Іванку, близенько, близенько,
Поклонись сестричці низенько, низенько.

Ой пробив Іванко ворота, ворота,
Визволив сестричку з чужого города.

3. Заклички й примовки пов'язані з вірою давньої людини в магічну силу слова. Розвиваючись, народ поступово втрачав цю віру, одначе рудименти таких уявлень лишалися жити серед дітей.

Заклички – короткі поетичні твори, пов’язані з вірою давніх людей в магічну дію слова, в яких звучать звертання до природних явищ, стихій,об’єктів, з метою вплинути на погоду, довкілля чи саму людину.

Примовки

Примовки за своєю суттю споріднені із закличками, але не мають звертання з безпосередньо висловленим проханням. Вони виражають почуття, викликані якимось явищем (наприклад, «сліпим» дощем), а можуть, як і заклички, «сприяти» у якихось діях, тобто своєрідним дитячим заклинанням. Часом примовка не згадує ні самої дії, ні її об'єкта.

Хоч заклички й примовки тісно пов’язані з природою, її розквітом і приурочувалися до певних періодів року, проте вони не обмежені вузькими рамками календаря [3, 133–134].

Сонечко, сонечко,
Визирни в віконечко!
На весняні квіточки,
На маленькі діточки.
Іди, іди дощику,
Зварю тобі борщику
В полив’янім горщику.
Іди, іди дощику,
Цебром, відром, дійницею
Над нашою пашницею.
Іди, іди дощику,
Зварю тобі борщику.

4. Замовляння – найпотаємніший, найархаїчніший жанр української культури.

Замовляння – молитва, в основі якої закладена віра давньої людини у магічну силу слова, дії, в одухотвореність (магію) природи. Не магічних зон для давньої людини не було. Все є магією. Замовляння – це магічні слова, які за народними уявленнями можуть впливати на реальні життєві прояви.

Зібрання замовлянь – це молитвослов язичництва.

Замовляння існували не лише у чистому вигляді. Є численні замовляння, закликання у колискових, колядних, купальських, веснянках, жниварських, весільних, похоронних та інших обрядових піснях. Всі замовляння – це зведення язичницьких молитов. Це своєрідний «требник» давнього слов’янина, своєрідний діалог Людини з Космосом.

Дослідники первісної культури людства довели, що чим давніша культура, то в ній частіше зображається: звір, а не людина; мертвий, а не живий. Первісна свідомість взагалі більше зосереджується на нелюдському: на світі духів і тотемних тварин (тотем – слово із мови індіанців, означає «його рід»; вид тварин, рослин, або предмети неживої природи, які у родових общинах ставали об’єктом релігійного поклоніння), на знаках природних сил і стихій. Людське не те що не зображається – воно поглинуте «не людським», «звіриним», «природним», «космічним». Зображається найбільш значиме. А найбільш значиме для стародавньої людини – це найбільш впливове. Могутнє. Повновладне. Це звір, жінка, мертвий.

Мертвий могутніший від живого: духи предків забезпечують добробут родові своїх живих нащадків, – не навпаки. Звір могутніший від людини: від

наявності звіра залежить існування людини, – не навпаки. Жінка могутніша від чоловіка: вона дає відродження та примноження життя; роль чоловіка довгий час або не усвідомлюється зовсім, або вважається супутньою, другорядною. Нарешті, мертвий, жінка, звір ближчі до природних першопочатків: мертвий – тому що він «повернувся» в землю, ліс, небо (варіанти змінювались): звір або птах – тому що вони одвічно там живуть; жінка – тому що її біологічні цикли наочно збігаються з «місячним», місяцевим космічним ритмом, і тому, що саме вона не менш наочно носить в собі й «повертає» у світ живих – живе життя, дитину.

У замовляннях діє та сама закономірність. До мертвих, звірів, жіночих істот у замовляннях звертаються частіше, ніж до їхніх антиподів.

1. Як голубу без очей, так би тобі, раба Божа Марія, за мною без ночей.
2. На морі, на окіяні стояло дванадцять дубів, на тих дванадцяти дубах сиділо дванадцять соколів, крилами розмахали, хвостами перелоги розмітали.
3. Місяцю-Маю, чогось я тебе спитаю?
   – Чи болять у мерця зуби?
   – Ні, не болять, не щемлять.
   – Щоб же не боліли і не щеміли у рожденного, хрещеного раба Божого Івана.
4. В неділю рано Пречиста Діва плугом небо орала, руту сіяла. Рута не зійшла, щоб кров не йшла.
5. Морозе, Морозе! Іди до нас вечеряти, та не морозь ні ягнята, ні телятка, жита і пшениці, і всякої пашниці.
6. За горами, за ріками там ми спать лягали, матір Божа в головах. Ісус Христос у ногах, ангели-хранителі по боках – хранять мою душу до самого ранку од ножа, од меча, од лихого чоловіка.
7. Смерку, смерку! Замикаєш засіки і башти, – замкни моїм ворогам роти, щоб проти мене, новорожденого, молитвеного і хрещеного раба Божого Івана, рота не роззявляли і язика не обернули, худого слова не приговорили [9, 7–29].

5. Жартівливі пісні знали вже діти раннього віку, вони викликали у дітвори радісний настрій. До цього виду дитячої поезії віднесені **пісні-небилиці**, які називаються ще **переслів'ями**, **перевертнями**. Гумористичні твори, в яких усе переплутано, зміщено у просторі і часі, перебуває у «світі навпаки», по-справжньому веселять, розважають дітвору, вчать «грати словом», фантазувати, шляхом незвичного поєднання образів, слів, встановлювати різноманітні зв'язки між предметами та явищами навколишньої дійсності. Окрім цього, пісні-небилиці вчать самостійно мислити, критично підходити до одержаної інформації, зіставляти її з реальним станом речей [2, 36–37].

Наприклад:

Що там в лісі за комедія була?
Що курочка поросяток навела?
Поросята та й волів навели,

А ті воли та й яєчка нанесли.

Помітивши недоречності, які формують зміст небилиці, дитина встановлює істину і починає краще розуміти силу справжніх знань.

Серед жартівливих пісень, що побутують серед дітей, чимало таких, що побудовані на **звуконаслідуванні**.

6. Звуконаслідування – імітація засобами мови різних позамовних звукових явищ (дзижчати, гавкати, нявкати, кудкудакати, туркотіти тощо). Звуконаслідування наявні в казках, загадках, скоромовках, наприклад: «Кум-кума, бузька нема, а ми тому раді…».

Пісні можуть бути простенькими за змістом, але можуть розгортатися і в досить об'ємний сюжетний вірш чи пісню, що перебуває на стиках з казкою. В популярному варіанті пісні про чоловіка, який вирішив господарювати, весь сюжет побудований на **звуконаслідуванні** [4, 521–522].

Наприклад:

А возичок скрипу-рипу,
А котичок няв-няв-няв,
А собачка гав-гав-гав
А корівка рику-рику.

Кум, кум, де ваш кум?

Імітується кумкання жаб.

– Кум, кум, де ваш кум?
– Утонув.
– Нум плакать:
– Нум, нум, кум, кум.
– Кум, кум, позич полотна.
– Нащо тобі?
– Кум умер.
– Коли?
– У четвер.
– Нум плакать:
– Нум, нум, кум, кум.

Практичні завдання:

1. Знати визначення таких жанрів: забавлянка, безконечник, дитяча народна гра, заклички, замовляння, жартівливі пісні, звуконаслідування.
2. Вивчити напам'ять 3 забавлянки, 3 безконечники, 2 дитячі ігри, 5 закличок, 2 жартівливі пісні.

Література:

1. Довженок Г. В. Український дитячий фольклор. / Довженюк Г. В. – К., 1981. – 171 с.
2. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.

3. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.
4. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
5. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
6. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
7. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.
8. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. / Сингаївський М. Ф. – К., 1992.
9. Українські замовляння / [упор. М. Н. Москаленко; авт.. передм. М. О. Новикова]. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.

Тема. Народнопоетична творчість для дітей

Питання

1. Календарно-обрядова поезія: визначення, жанрові різновиди:
– веснянки, гаївки;
– русальні пісні;
– петрівчані пісні;
– купальські пісні;
– жниварські пісні;
– колядки та щедрівки.

1. Календарно-обрядова поезія – цикл фольклорних пісенних , зміст і виконання яких з доісторичної давнини пов’язані з річним відліком часу – народним обрядовим календарем. Первісно цей календар формувався у зв’язку із циклічними змінами у природі, з річним колом сонця, його поворотом на зиму і на літо, з весняним пробудженням та осіннім завмиранням.

Календарна обрядова поезія прийшла до дітей з фольклору дорослих.

Ще в далеку язическу епоху з бажанням задобрити могутню природу, що не тільки чарувала своєю красою, а й могла виявляти жорстокість, прирікаючи народ на голодне існування. Виникла багатозвучна поезія, що відповідала певним порам року і навіть певним окремим місяцям. Центральними в ній були образи природи, яка сприймається як жива істота.

Веснянки, гаївки, гагілки – обряд, пов’язаний з весною [1, 2, 3].

Найбільшим циклом календарної поезії є **веснянки**. А що весняна пора найбільш бажана для дітей, то й поезія весняного буяння стала для них особливо близькою. Досить було пригріти сонечку, защебетати пташці-вівсянці, як молодь і діти починали водити хороводи, виспівувати веснянок [1, 207–220]. В основі виконання веснянок лежить первісна віра людей в магічну силу слова і дії:

Сонечко, сонечко,
Виглянь в оконечко,
Діти гуляють,

Тебе виглядають.

Веснянки – це обрядові пісні, що виконувалися на святах на честь весни й початку польових робіт. У веснянках зверталися до весни, запрошували її прийти з дарами, з буянням природи та співом птахів. Мотиви і мелодії веснянок дуже багаті народною фантазією. Люди здавна уявляли, що весна – це заквітчана дівчина, і що тепло несуть на своїх крилах птахи, тому в березні жінки випікали обрядове печиво у формі пташок. Взявши «жайворонків» та «голубків», діти на Сорок Святих (22 березня) вранці виносили їх у садки, підвішували до дерев, а в обід ішли на пагорби й закликали співом:

Пташок викликаю
З теплого краю.
– Летіть, соловейки,
На нашу земельку,
Спішіть ластівоньки,
Пасти корівоньки.

Веснянки – народна творчість. Вони мають такі особливості:

– закличність;
– оспівування пробудженої природи;
– висловлювання надій на добрий урожай та приплід худоби;
– відображення радісного настрою;
– яскравість, поетичність.

Веселий, урочистий настрій цих пісень пов’язувався з тим, що наші предки святкували Новий рік весною.

У Галичині, окрім веснянок, виконували ***гагілки, гаїлки, ягівки***, які відрізнялися від веснянок тільки календарним терміном виконання. Веснянки в Україні співають всю весну, а гагілки (гаївки) в Галичині – тільки на Великдень. Та в деяких селах України назви веснянки і гаївки вживають паралельно, не розмежовуючи цих пісень. Наступну пісню можна назвати й веснянкою, й гаївкою:

Вийди, вийди, Іванку…
Вийди, вийди, Іванку,
Заспівай нам веснянку!
Зимували, не співали,
Весни дожидали.
Весна, весна, наша весна!
Що ж ти нам, весно, принесла?
Старим бабам по кийочку,
А дівчатам по віночку.

У кожному регіоні були свої весняні хороводи, які влаштовувалися в різні часи. Але оскільки під цю пору припадає Великий піст (22 березня – 9 квітня), то не всюди зважувалися масово організовувати танці та співи. Робити це можна було на перший день Великодня.

Практично в усіх селах після святкової відправи діти та молодь починали водити веснянки й гаївки. Це здебільшого робили біля церкви, в центрі села, або ж на сільському вигоні. На такі гулі збиралися всі селяни. Танці, як правило, були повільними й супроводжувалися пісенними наспівами.

В деяких іграх брали участь і хлопці. Розпочинали та закінчували хороводи найпопулярнішим «Кривим танцем» (старовинний український танок, мав накликати весну). На галявині, в трьох її кінцях, забивали кілки, поміж якими юнаки та дівчата водили хоровод, що символізував нелегкий шлях Лади (богиня весни) з Вирію до рідних земель. Вирій (Буян-острів; Ірій – за стародавніми легендами, сонмище богів та померлих душ, острів у всесвіті, першоземля богів і світу. У Вирії, згідно з віруваннями, росло першодерево світу Прадуб з молодильними яблуками безсмертя на ньому. Сюди ж злiталися птахи на зиму.

Гурт дівчат (й хлопців)), взявшись за руки повільно ходив ламаним колом з відповідними рухами. Танець супроводжувала пісня:

А в кривого танця
Та не виведем кінця!
Треба його та виводити,
Лад йому та знаходити.

Виконували і гру «Подоляночка». Старші дівчата робили велике коло. Всередині виникало ще одне , але трохи менше. Його утворювали середульші юнки.

Посеред кола з’являлася молоденька дівчинка, прикрашена квітами та молодими вербовими галузками. Присутні не повинні були знати, хто виконує цю роль. Подоляночка виходила на пагорб, привітно усміхалася до присутніх і одразу присідала. Два кола починали рухатися в протилежні боки, Дівчата, котрі водили перше коло, заспівували:

Десь тут була подоляночка,
Десь тут була молодесенька,
Тут вона стала –
До землі припала.
Дівчата з меншого кола заводили своєї:
Ой устань, устань, подоляночко,
Протри очки, як ті скляночки,
Та берися в бочки
І скачи ускочки!

Підвівшись, подоляночка починала танцювати під супровід розлогих веснянок.

Протягом усієї весни у святкові та вихідні дні діти й молодь збиралися в гурти, водили веснянки та гаївки, їх можна було співати до Купала (7 липня).

Вийди, вийди, сонечко
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,

На наше поддвір’ячко,
На маленькі діточки.
Ось вони граються – тебе дожидаються.

Веснянки

Ой минула вже зима

Ой минула вже зима,
Снігу-льоду вже нема.
Ой нема, ой нема,
Снігу-льоду вже нема.

Шум

(Уривок)

Ой нумо, нумо
В плетеного шума
Як наша мати
Буде заплітати?
Заплетися, шуме,
Заплетися;
Хрещатий барвінку,
Розстелися!

Подоляночка
(народна гра)

Діти водять хоровод, а один,
що стоїть у колі робить рухи,
що відповідають змісту пісні
Десь там, десь там подоляночка була,
Десь там, десь там молоденька була.
Отут вона впала,
До землі припала.
Устань, устань, подоляночко,
Промий очки, як скляночки,
Та візьмися в бочки,
Та поскачи скочки.
Скачи, скачи понад бродом,
Як рибонька попід льодом.
Візьми собі панну, которую крайню,
Візьми собі панича, котрого крайнича.

Той, що посередині, вибирає когось з кола
Замість себе, і гра продовжується.

Русальні пісні

Русалки (Мавки, Лоскітниці) – водяні божества. За народними уявленнями русалки – жінки та діти, які померли неприродною смертю (серед них багато самогубців). За народними повір'ями – казкова водяна істота в образі гарної дівчини з довгими розпущеними зеленими косами й риб'ячим хвостом; водяна німфа. Живуть, згідно з повір'ям, здебільшого в річках, з весни виходять на берег, гойдаються на гіллях дерев, розчісують своє довге зелене волосся, співають, водять веселі танки, заманюють юнаків своєю вродою та чарами. Ці істоти – амбівалентні за своєю природою.Здатні творити як добро (оберігати поля від будь-якої біди й т. і.), так і зло (залоскочувати юнаків до смерті, закручувати сіті рибалкам, насилати на поля град і т. і.). Давні українці задобрювали русалок: влаштовували «проводи русалок», жертвоприношення, поклоніння річкам.

Поетичний образ русалки входить з XIV століття до української народної творчості.

Мавка –діва, що живе в лісі; її ще називають лісовою русалкою або панною.

Русалії – весняний обряд у давніх слов'ян, пов'язаний з поминанням померлих.

Неділя Зеленого тижня (церк. Трійця) називається клечальною неділею, або П'ятидесятницею – це п'ятидесятий день після Великодня. Клечання – відрубані гілки з листям, якими на зелені свята прикрашали хату, двір. Клечати – убирати, прикрашати зеленню. У цей день селяни прикрашали запашною зеленню, зеленим гіллям хати, двори, господарські будівлі. Ось як описується цей святковий день в українському селі середини XIX століття: «Там куди не подивишся – все і скрізь зеленіє. Біля порога хати поставлені зелені дерева; перед вікнами – зелень, тини також уквітчані зеленим гіллям. Увійдеш у білу чисту хату – і там запашна зелень.На покутті стоїть зелене кленове дерево, за образами – бузок і гвоздики, долівка встелена травою, а серед трави є чебрець і гіркий полин. В полив'яних горнятках і глечиках, що стоять на вікнах і на столі, пишаються півонії, лілеї, фіалки, пижма і боже дерево. Все це навіває на серце почуття радості й благоговіння. Дівочі голівки, крім стрічок, уквітчані ще й барвінком та іншими квітами. В руках кожної дівчини жмутик полину, барвінку і любистку».

У день П'ятидесятниці після літургії селяни йшли хресним ходом до криниць і кропили їх свяченою водою, священик кропив також хати, інші будівлі, що були в господарстві. Таке посвячення осель було пов'язане з віруванням людей в існування русалок. За народними повір'ями, під час Зелених свят у деяких криницях (зокрема, у Новгороді-Сіверському було джерело Ярославове і криниці: Заручейська і Сухомлинські) сиділи русалки, які називалися «криниченьки».

Зелений тиждень, який йшов після клечальної неділі (Трійці) називається ще Русальним тижнем. Весною, як тільки вкриваються травами луки, розпускаються верби й зазеленіють поля, тоді «з води на берег

виходять русалки». За народною уявою, русалки – це дівчата або молоді жінки, які під час купання втопилися. Утопленици-русалки живуть на дні глибоких річок і озер, у чарівних палатах, що збудовані з прозорого кришталю. Місяць і зорі викликають русалок з води. Русалки виходять на берег, вони оголені, у них біле знекрівлене тіло, довге хвилясте волосся, зелене, як трава; стан високий і гнучкий, а очі палкі і сині. На голові у кожної русалки – вінок з осоки, у старшої, царівни, вінок з водяних лілей. На березі річки русалки водять дивовижні, з таємничим шепотом, хороводи; гойдаються на гілках дерев, співають пісні. Русальні пісні небезпечні: хто почує їх, то, як зачарований, підійде близько до русалок, а русалки тоді заманять його до себе, візьмуть в своє коло, будуть бавитися з ним, а потім залоскочуть і затягнуть у річку, на дно. З дерев русалки найбільш люблять клен і дуб. Гойдаючись на гіллі, русалки часом розважаються, вони розмотують на деревах нитки, що їх крадуть у тих жінок, які заснули без молитви. Часом русалки бігають і по полях, засіяних житом, плещуть у долоні і вигукують: «Ух, ух!..Солом'яний дух!» Від клечальної неділі починаючи, русалки вигукують і в лісах та сміються, аж хвиля по лісу розходиться. Часом русалки розпалюють вогні, що горять над могилами, в дібровах і лісах. В одній з русальних пісень співається, що русалки просять у жінок намітки, а в дівчат – сорочки. (Намітка – покривало з тонкого серпанку, легкої прозорої тканини, яким зав'язують поверх очіпка голову заміжні жінки).

Сиділа русалонька на білій березі,
Просила русалка у жінок намітки:
«Жінки-сестрички, дайте намітки:
Хоч не тоненької, аби біленької»,

Сиділа русалка на білій березі,
Просила русалка у дівчат сорочки:
«Дівчата-сестрички, дайте сорочки,
Хоч не біленької, аби тоненької».

В русальний тиждень жінки та дівчата розвішували на деревах полотно, ніби те полотно русалки брали собі на сорочки. На вікнах господині розкладали гарячий хліб, вважаючи, що його запахом русалки будуть ситі. В русальний тиждень не слід кидати лушпиння яєць, бо як потрапить воно на воду, то серед нього плаватимуть русалки й робитимуть шкоду людям. Не можна сіяти муку просто в діжу, бо буде багато русалок.

В русальний тиждень не можна купатися в річках, лише київські відьми купаються, бо не бояться русалок. В Зелений тиждень, у четвер, ніхто не повинен працювати, щоб не розгнівати русалок; щоб вони не попсували домашньої худоби, птиці й усього господарства. Цей день називається – Русальний Великдень. Ранком, як тільки зійде сонце, дівчата йдуть у поле «на жита» й беруть із собою хліб із житнього борошна, окремо на цей день спечений; міситься той хліб на свяченій воді. В полі дівчата ламають хліб на кілька шматків, діляться ним порівну, а потім кожна йде на ниву свого

батька, де росте жито, і там на межі кладе той хліб для мавок, – «Щоб жито родило».

Крім того, дівчата в цей день ще ходять таємно в ліс, маючи при собі полин та любисток, і там у лісі кидають завиті вінки русалкам, щоб ті насилали їм багатих наречених. У тих вінках, як вважали дівчата, русалки бігають по нивах і в лісах.

Починаючи з четверга Зеленого тижня, дівчата не йдуть у поле по одинці і не купаються в річках, – «щоб русалки не залоскотали». Дівчата носять при собі полин і любисток, бо цього зілля бояться русалки. Якщо доводиться йти у воду, то спершу треба накидати полину чи любистку, і тільки тоді вже можна заходити у воду.

Серед русалок є і лоскітниці – це душі дівчат, що померли зимою; вони з'являються на полях і до смерті залоскочуть дівчат і хлопців, якщо ті потрапляють до них.

Напередодні Трійці не можна дівчатам ходити в ліс, бо там їх можуть зловити русалки й питати: «Полин чи петрушка?». (Або «Полин чи м'ята?»). Якщо дівчина скаже «полин», то русалка на це: «Сама згинь!». (Або «Іди в долинь!») – і відпустить, а якщо скаже дівчина: «петрушка» (або «м'ята»), то русалка: «Ти ж моя душка!» (або «Тут тобі й хата!») – і залоскоче дівчину до смерті.

Та не завжди русалка так розмовляє з дівчиною, – іноді вона шукає розуму в дівчини, задаючи їй три загадки, як про це співається у пісні:

Ой біжить, біжить мила дівчина.
А за нею та русалочка:
«Ти послухай мене, красна панночко,
Загадаю тобі три загадочки.
Як угадаєш – до батька пущу,
А не вгадаєш – до себе візьму:
– Що росте без кореня?
– Що біжить без повода?
– А що цвіте без цвіту?
Панночка загадку не відгадала,
Русалка панночку залоскотала.

У деяких русальних піснях йдеться мова про дівчину, яка відгадує загадки русалки:

– Камінь росте без кореня,
–Вода біжить без повода,
– А папороть цвіте без цвіту.

Русалки ще уявляються семилітніми дітьми, – це душі дітей, які померли нехрещеними. Протягом семи років, до свого обернення на русалок, душі цих дітей носяться в повітрі, а в день Трійці і Духів день просять собі хреста: «Мене мати породила, нехрещену положила». Якщо хтось із християн почує цей голос, то мусить сказати:

«Іван та Марія! Хрещу тебе в ім'я Отця, Сина і Святого Духа. Амінь», –

і кинути рушник або хустку, тоді душа такої дитини піде до раю й русалкою не буде. Якщо ж до семи років отак не буде охрещена, то йде в русалки. Ці русалки-семилітки володіють особливою мудрістю, що виявляється в розв'язуванні загадок.

У неділю – Русальне заговіння проводжали, вигонили русалок – тобто проводжали весну. Були такі обряди: дівчину переодягали русалукою і з піснями проводжали у жито і там кидали її; або робили опудало русалки, або замість опудала брали сніп із жита, потім сніп підпалювали. Смерть русалки – передвіщання врожаю.

На перший день Петрівки, а часом і на Вознесення (9.06.) відбуваються проводи русалок – це спеціальні обряди, щоб тих русалок позбутися. У ці дні дівчата в полі, на житах, роблять спільний обід – тризну на честь русалок. Після тризни дівчата ходять по полях з розплетеними косами і вінками на голові, співаючи проводи русалкам:

Проводили русалочок, проводили,
Щоб вони до нас не ходили,
Та нашого житечка не ломили,
Та наших дівчаток не ловили.

Проводи русалок відбувалися в полі, на житах. Очевидно, що колись це робилося для того, щоб накликати кращий врожай збіжжя на полях.

У багатьох слов'янських народів Зелений тиждень ще має назву *русалії.* Це був поминальний тиждень: на могилах предків плакали з «великим криком», могили предків встеляли квітами. Поминальний характер русалій лежить в основі й віруванні в русалок: на душі померлих перейшла назва свята. Незрозуміло тільки, чому покійники стали уявлятися тільки в жіночих образах, чому головною рисою їх стала жіноча краса: довгі розплетені коси, бліде обличчя, гнучкий дівочий стан; або в образі дітей – мавки.

За народними віруваннями, навіть клечання, зелене гілля пов'язане з мертвими предками. Вважалося, що душі померлих рідних приходять до хати й ховаються в клечанні.

На Зелені свята починають квітувати жита, а за народними віруваннями, в час квітування хлібних злаків прокидаються мерці. У країнах Європи, а зокрема в Україні, квітування хлібів вважалося за найнебезпечніший період: люди боялися, щоб із цвітом чогось не сталося злого. Мертві предки – це охоронці інтересів свого роду, за стародавніми віруваннями, і ось до них у цей небезпечний час живі зверталися, їх поминали, їм приносили жертву, влаштовували на могилах тризни. Ось так з давніх-давен встановився звичай поминати мертвих родичів у час Зелених Свят.

У «Зелену суботу» здавна існує звичай поминати самогубців та ще тих, що загинули без вісті десь на далеких дорогах, в чужих невідомих краях. Були це переважно козаки, а пізніше вояки-герої, що гинули в боротьбі за честь, волю і славу батьківщини – України.

Вірогідно, що слово *русалії* прийшло з Балкан, де в поминальних обрядах ці істоти називалися **розаліями**, але їх уявляли старим потворними сивими жінками [1, 388–405].

Ой ти, дівко-семилітко!

– Ой ти, дівко-семилітко!
Одгадаєш сім загадок?
Одгадаєш – моя будеш,
Не вгадаєш – чужа будеш:
А що грає – голос має?
А що плаче – сліз не має?
А що біжить без пригону?
А що світить в ясну пору?
А що в'ється круг деревця?
А що горить без полум'я?
А що росте без кореня?
–Хіба би я не дівчина,
Щоб я того не згадала:
Скрипка грає – голос має,
Сокіл плаче – сліз не має,
Вода біжить без пригону,
Місяць світить в ясну пору,
А хміль в'ється круг деревця,
Сонце світить без полум'я,
Камінь росте без кореняю.

Петрівчані пісні.

Петрівка – піст перед Петровим днем, православним церковним святом на честь апостолів Петра і Павла (12. 07.). **Петрівочка** – означення ночі у Петрівку.

Петровський Апостольський піст починався у перший понеділок після Зеленого тижня. Цей день – найдовший день, а ніч – найкоротша. У перший понеділок Петрівки відзначали похорони бога Ярила. Ярило уособлював собою родючу силу весняного сонця. Наші предки уявляли собі, що в цей час Ярило ходив ночами по полях у білому покривалі з вінком маків і хмелю на голові, а в руках носив серп та дозріле колосся жита й пшениці. Перед петрівкою Ярило нібо помер – плодюча енергія землі й сонця досягла своєї найвищої точки й пішла на спад. Похорони Ярила в перший понеділок Петрівки символізують це явище [1, 408].

Дівчата в цей понеділок пускають на воду клечальні вінки, що були сплетені першого дня Зелених Свят.

На перший день Петрівки, а часом і на Вознесення (9.06.) відбуваються також проводи русалок – це спеціальні обряди, щоб тих русалок позбутися. У ці дні дівчата в полі, на житах, роблять спільний обід – тризну на честь

русалок. Після тризни дівчата ходять по полях з розплетеними косами і вінками на голові, співаючи проводи русалкам:

Проводили русалочок, проводили,
Щоб вони до нас не ходили,
Та нашого житечка не ломили,
Та наших дівчаток не ловили.

Уже петрівочка да настає

Уже петрівочка да настає,
Дівочий голосок да прибуває.
Уже петрівочку дві неділочки,
Нема голосочку половиночки,
Уже петрівочка да не дня й не дня,
Уже голосочку да й нема, нема.

Купальські пісні

Купайло (Купало) – давньоукраїнський бог родючості, врожайного літа, лікарських рослин та добробуту; Свято долі, щастя, кохання. Свято Купала з масовими ігрищами, поклонінням вогню й воді відзначалося в ніч з 23 на 24 червня (з 6 на 7 липня). До святкового ритуалу входило: запалювання живого вогню (від тертя дерева об дерево), плетіння дівчатами вінків і киданням їх у воду, стрибання через вогонь (очищення) , прикращання худоби вінками, спалювання опудала мари (смерті), одягання масок з метою «ошукати злих духів». Вважалося, що в купальські дні лікарські рослини мають найбільш цілющу силу. З XIV століття день Купала стає великим народним світоч.

Купала, Івана Купала (7 липня; Давнє язичницьке свято краси, молодості й самоочищення. Свято Івана Купала відзначають у ніч з 6 на 7 липня.

Хлопці заздалегідь заготовляли сухі дрова для вогнища, а дівчата спеціально плели віночки. Ввечері 6 липня, коли сутеніло, всім селом збиралися біля річки чи ставу, Парубки розпалювали багаття, а юнаки неподалік закопували принесену з лісу березову гілку, замаяну квітами та стрічками. Її називали Мареною (богиня зла, смерті). Цього вечора кожному учаснику ігрищ годилося перескочити через вогонь. Найчастіше це робили попарно: хлопець з дівчиною бралися за руки й разом перестрибували тричі багаття. Вважалося, що так (в такий спосіб) можна очиститися від злих сил. Менші учасники плигали через кропиву. Тим часом дівочі гурти співали купальські пісні.

Коли вогнище згасало, дівчата розбирали Марену, а хлопці відшукували деревину, щоб утопити в воді або спалити.

Після цього юнки йшли до берега і пускали за течією по воді віночки. На кожному з них мала горіти свічечка. Якщо віночки спливалися докупи, то вважалося, що їхня власниця скоро вийде заміж. Коли ж ні – доведеться чекати наступного року. Під час цієї забави одне одного обливали водою. За народними віруваннями обов’язково годилося на Купала скупатися або бодай облитися джерелицею – на щастя і здоров’я.

Опівночі всі розходилися по домівкам. Найсміливіші хлопці йшли до лісу, щоб зірвати цвіт папороті. Про це дійство створено чимало легенд. Згідно з ними в ніч з 6 на 7 липня починає цвісти папороть. Кому пощастить зірвати її, той зможе відшукати сховані скарби, бути віщуном і перевтілюватися в невидимку. Але стати власником цвіту папороті не так легко. У цей час у лісі начебто оживають різноманітні жахи. Навколо лунають страхітливі крики диких звірів і птахів, стогін дерев, сильні удари грому й блискавиць. Тому більшість людей остерігалися йти по папороть [1, 411].

Купайло, Купайло,
Де ти зимувало?
Зимувало в лісі,
Ночувало в стрісі,
Зимувало в пір'ячку,
Літувало в зіллячку.

Жниварські пісні.

За тиждень після «Петра» в Україні починалися жнива. На полях з'являлися женці з косами. Дівчата й молодиці виходили на ниву з серпами; жнучи, вони спритно клали сніп за снопом і працюючи, співали жниварські пісні.

Дожинаючи ниву, женці залишають трохи недожатих стебел з колосками «Спасові на бороду». Те недожате колосся вони зв'язують у пучок червоною ниткою або виплітають з колосся китицю, ніби бороду, й пригинають колосся до землі – це і є «Спасова борода». Суть «бороди» правдоподібно пояснюється тим, що це останній притулок польового Духа, який у слов'янській міфології уявляється у вигляді кози.

Жнива скінчилися. Поля густо вкриті копами. В той день, як скінчилися жнива, дожали останню ниву, женці ходять по полю, збирають колоски, плетуть один спільний вінок з того колосся і співають:

Котився віночок по полю,
Просився у господаря в стодолу:
«Пускай, господаре, в стодолу,
Вже я набувся на полю,
Буйного вітру начувся,
Ранньої роси напився.
Я не довго полежу,
Зараз на поле побіжу.

«Зараз на поле побіжу» – на озимий посів збирається бігти вінок з жита-пшениці, щоб і в наступному році було женцям чого жати.

На Поділлі, крім вінка, ще плететься «квітка» – це п'ять чи шість окремих невеличких снопиків або пучків, сплетені разом в одну цілість так, що зовні це все нагадує велику квітку. Коли «квітка» і вінок вже готові, дівчата й молодиці вибирають з-поміж себе найкращу дівчину; кладуть їй на голову вінок, дають «квітку» в руки і пускають її вперед, а вже за нею на певній відстані йдуть женці. Женці йдуть полем і співають пісні, заходять в

село, далі ідуть на подвір'я господаря. Господар виходить з хати, бере «квітку» з рук дівчини й запрошує до хати всіх женців. У хаті вже накриті столиі приготовлений смачний обід. Обідаючи, женці співають застольні пісні. У застольних піснях цікаво змішуються мотиви величальні з мотивами весільними. Якщо в обжинковому вінці приходить дівчина, то їй бажають стати у церкві на весільний вінець [1, 431–433].

Котився віночок

Котився віночок по полю,
Да просився в женчиків додому:
«Ой додому, женчики, ходіте,
Да мене у стодолу візьміте.
Нехай же я в стодолі спочину,
А восени знову на поле вилину.
Бо вже я дрібного дощику напився,
Вже ж я буйних вітрів начувся,
Вже ж я од Соненька напікся,
Од ясного місяця засвітився,
На яснії зіроньки надивився».

Колядки та щедрівки

Із зимового циклу календарної поезії в дитячий фольклор прийшли **колядки і щедрівки,** що переважно мають жартівливий характер, і акцентують на вимозі подарунка:

Коляда, коляда,
Дай, дядьку, пирога.
Возьму вола за рога.

Колядки, щедрівки виконують на різдвяно-новорічні свята.

Колядки (Коляда – богиня зими, весни), співають, починаючи з Різдва і до Водохрещ (з 7 по 19 січня).

Щедрівки виконують лише протягом тижня – від Нового року й до Водохрещ (з 14 по 19 січня).

Виникли вони ще до прийняття християнства. Колядки виконували лише парубочі гурти, котрі відвідували селян і вшановували господарів та їхніх дітей, бажали родині здоров'я і щастя, статків, приплоду та щедрого врожаю. В дохристиянські часи їх виконували лише весною, оскільки під цю пору відзначали Новий рік.

Згодом, коли Володимир Великий прийняв нову віру (Християнство), новолітування перенесли на осінь, а ще пізніше за правління Петра І, у 1700 році перенесли на січень. Але тексти щедрівок і колядок залишилися незмінними. У давніших текстах залишилися весняні мотиви. Замінено лише імена дохристиянських богів іменами Ісуса і матері Божої.

Традиційно в колядницьких гуртах брали участь лише хлопці. Вони обирали між собою ролі Кози, Міхоноші та інших жартівливих персонажів і обходили з ними односельців [1, 54–56].

Вертеп – це фольклорна вистава, яка має чимало варіантів. Але в основі змісту кожної вертепної вистави лежала легенда про народження Ісуса Христа.

Саме слово ***вертеп*** –старослов'янське слово, первісне значення якого – ***печера***. Там народився Ісус Христос.

Вертепом раніше називали дуже популярний в Україні в XVII – XIX століттях пересувний лялковий театр, що виступав із виставами на ярмарках, у містах та селах на майданах, а святами – і по хатах. Творцями та виконавцями вертепних драм часто були школярі, мандрівні дяки й артисти.

Вертеп – двоповерховий будиночок, який мав прорізи у підлозі, дерев'яні ляльки прикріплювалися на дротиках. Вертепник ставав за цим будиночком і пересував ляльки, зміненим голосом говорив і співав за кожну ляльку. Чому цей театр називався вертепом? Бо на верхньому (другому) поверсі ставились вистави релігійного змісту – вертепні драми про народження Сина Божого. А на нижньому поверсі скриньки-будиночка розігрувалися побутові сценки гумористичного характеру. У Польщі вертепний театр називався шопкою, у Білорусі – бетлейкою (від Бетлеєм – Вифлеєм) [1, 81–84].

Різдво. Шосте січня. Святвечір. Приготування до цього свята – особливі… Всі в якомусь солодкому очікуванні години, коли господар внесе невеликий оберемок сіна. Усі сідають за святковий стіл із дванадцятьома пісними стравами.

Затишок, урочистість, духовна єдність родини. Рівно палає свіча. А під вікнами уже з'явилися найперші провісники Різдва – діти [1, 122].

Цього дня вони ще з полудня нетерпляче поглядали на небо: чи зійшла перша зірка (адже, за легендою, вона над Вифлеємом сповістила про народження Сина Божого). Чисті дитячі голосочки виспівують радісну колядку:

Нова радість стала,
Яка не бувала, –
Над вертепом
Звізда ясна
На весь світ засіяла,
Де Христос родився,
З Діви воплотився,
Як чоловік пеленами
Убого повився.
Пастушки з ягнятком
Перед тим дитятком
На колінця припадають,
Христа-Бога вихваляють.

Прим тебе, Христе,
Прим тебе нині:
Даруй літа щасливі
Нашій славній Україні.

Одні колядники змінюються іншими, і вже вся вулиця, все село звучить колядками, гамором, веселим співом. За колядниками з'являється очікуваний у кожній хаті ***вертеп*** – давній український народний театр, у якому, зазвичай, діють ангел, Пастушки, три Царі, Ірод, Смерть, Чорт. Вертеп розігрує різдвяну драму про народження Сина Божого.

Вертеп

Пастушок:

Добрий вечір, добрі люди!
Перестаньте сумувати.
Ми вам новину принесли,
Що всі сили темні щезли.
Весь світ звеселився,
Бо у Вифлеємі
Ісус народився,
І ми, браття, звеселімся,
Рож денному поклонімося.

Ангел:

Радуйся небо і світ
Весь утішайся.
Весела новина у Вифлеємі:
Матір Божа сина народила.
Христос народився!
Зоря летить по всьому світу,
Радість возносить,
Радість велику.

Далі з'являються царі; за ними Ірод, який, почувши новину про народження нового царя світу, наказує у своїй країні знищити всіх хлопчиків-немовлят, гадаючи таким чином позбутися Ісуса. Але входить Смерть з косою і забирає Ірода. За нею Чорт з вилами тягне його в пекло. Так торжествує добро. Всі учасники вертепу урочисто співають:

Во Вифлеємі нині новина:
Пречиста Діва зродила сина,
В яслах положила,
Сіном притрусила
Господнього сина.

<u>Щедрівкові дійства і Меланкова вистава.</u>

Виконували лише дівчата.

Увечері напередодні Нового року (13 січня) молодші і старші дівчатка групками чи поодинці приходили до односельців, щоб защедрувати-привітати з Новолітуванням.

До хати заходити не годилося. Робили це під вікнами осель. Господарі в свою чергу обдаровували віншувальників смачним печивом, яблуками, горіхами.

А вдосвіта на Василя (14 січня) підліткові хлопчики (тільки їм можна було це робити) оббігали найближчих родичів, сусідів і засівали їхні домівки збіжжям – зернами пшениці, жита. Попросивши дозволу, юний посівальник ставав біля порога, брав у жменю зерно і скроплював ним долівку хати, приказуючи в такт такий віршований текст:

Сію, сію, посіваю,

З Новим роком всіх вітаю!

За це господар також мусив обдарувати посівальників подарунками: давали свіжоспечені млинці. Якщо цього їства назбирувалося чимало, то левову частину віддавали псам. Тому посівальників постійно супроводжували зграї собак.

Щедрий вечір (Свято Меланки)

13 січня установлено свято на честь знатної римлянки Меланії (Маланки), яка з юних років і до кінця днів своїх (померла в 439 році), прямувала до Христа.

14 січня – свято на честь Василія (Василя Великого (329-379), архієпископа Кесарії Кападокійської, що в малій Азії. Церковні джерела характеризують його як аскета, богослова, вченого, автора кодексу чернечого життя.

Щедрий вечір, що припадає на 13 січня, уособлює залишок давнього звичаю, який за християнським календарем збігається з днем преподобної Меланії.

Цього дня батько ховався від своїх дітей за символом багатства та щедрості – пирогами. Діти повинні вдавати, що не бачать главу родини: так велить традиція. Малеча має запитувати у матері, де ж тато подівся? А «здивована» мати бажає, аби й наступного року діти за пирогами батька не помітили. Після цього господар хреститься та запрошує родину до столу – до щедрої куті.

Для дівчат одна із найважливіших цього вечора справ – ворожіння. Здебільшого ворожать так само, як і на Андрія: бігають запитувати ім’я в першого стрічного; кидають чобіт через плече – куди носком буде звернений, у той бік і заміж дівчині йти; навпомацки лічать кілки в огорожі, на якому зупиняться – прикрашають, а потім роздивляються, чи гарного «нареченого» собі вибрали.

У цілому ця ніч сповнена магічних дій, спрямованих на розгадування майбутнього, забезпечення родинного добробуту та щастя на весь наступний рік. Народні повір’я стверджують, що цими святковими днями небеса відкриті для людської молитви – можна просити в Бога про найпотаємніше [1, 98-100].

Цього ж дня «козу водять». Її здебільшого роблять із дерев'яної палиці, один із кінців якої слід розколоти – будуть роги. Роги можна прикрасити на власний смак – наприклад, прив'язати дерев'яні ложки (козячі вуха). З протилежного боку палиці чіпляють якийсь віхтик – йому бути козячим хвостом. Коли коза готова, її треба «одягти» в старий кожух хутром нагору, але так, щоб видно було, де в імпровізованої кози – «морда». Рукава кожуха мають звисати вниз – це «ноги» кози. Той, хто цього вечора «коза», залізає під кожух, однією рукою тримається за прикрашену палицю та крутить «хвостом». Окрім «кози», компанія обирає на вечір «кота» – зазвичай це наймолодший хлопець із гурту; до обов'язків «кота» входить носити торбу, нявчати та просити сала.

Дійство починається з настанням темряви. Діти підходять до будь-якої хати, й той, хто обраний козоводом, починає просити:

– Пустіть у хату, бо вже так коза замерзла!

Господар відповідно до звичаю наче відмовляється:

– Дуже тісно в домі, ніде козі розгулятися.

А козовод продовжує просити:

– Та пустіть уже, бо несила – так замерзла!

Традиція вимагає, щоб господар тричі відмовляв «козі», а потім запрошував ватагу до хати. Першим йшов перший козовод і вів «козу», за ними – «кіт», а за «котом» – всі щедрівники (щедрувальники). «Коза» кланялася господареві, господині та всім дітям – по черзі. Взамін глава сім'ї дарував щедрувальникам пиріг чи копійки.

Коза є символом родючості та благополуччя, адже в пісні співається:

Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там вилягає.
Де коза туп-туп, там жита сім куп,
Де коза рогом, там жито стогом.
Де коза хвостом, там жито кустом!

«Коза» – народна драма, яка розвивалася у тісному зв'язку з народним театром. Генетично цей жанр сягає первісного суспільства, у яких слово поєднувалось з ритуальною пантомімікою, співом.

Коза – тварина-тотем давніх українців, зокрема наддніпрянських. З XIV століття стає міфічним образом українського фольклору [1, 95].

Коляда – давньоукраїнська богиня неба, мати Сонця, дружина Дажбога (бог Сонця, світла і добра). У давніх поляків та литовців – Колена, молдаван та румунів – Колинда. Один із найбільших та найшанованіших персонажів міфології українців. Ім'я походить від слова **коло** стародавньої назви сонця (у скіфів Коло – кейс).

За легендою Коляда щороку в найдовшу ніч зими народжує Божича – нове Сонце, Новий рік, сина Дажбога. Пологи Коляди відбуваються на Землі, здебільшого в дніпрових сагах. Цьому передує перевтілення Коляди в козу, аби її не впізнала Мара, що вічно переслідує Коляду.

Мара (Марена – богиня зла, темної ночі, страшних сновидінь, привидів, хвороб (мору), смерті. Донька Чорнобога, сіє на землі чвари, брехні, недуги, вночі ходить з головою під пахвою попід людськими оселями й вигукує імена господарів – хто відгукнеться, той вмирає. Любить душити сплячих, смоктати їхню кров. Разом із Змієм породила 13 доньок-хвороб, яких пустила по світу (Вогневицю, Глуханю, Коркушу та інших). Згідно з повір'ям вічно переслідує богиню Коляду, намагається перешкодити народженню нового Сонця та встановити вічну ніч. Давні українці щовесни робили опудала мари, які спалювали або топили у воді.

Свято Коляди у давніх українців відбувалося з 24 грудня по 6 січня (за старим стилем), до свята входило обрядове запалювання вогню (пов'язане з народженням нового бога світла Божича; вогонь мав допомогти золотосяйному новонародженому в боротьбі з Марою), посипання зерном (на врожай) в домі сусіда чи родича, обрядове заколювання свині, ходіння з плугом та козою, споживання куті, ряження, танки, пісні (колядки), спалювання колоди (символ мари).

Зі святом Коляди вчені пов'язують першопочатки українського вертепу та театру.

За легендою Коляда навчила давніх українців (оріїв) робити колесо.

Популярність сонячного (язичницького) свята коляди, примусила православну церкву підпорядкувати цій даті свято Різдва [1, 127].

Щедрик, щедрик, щедрівочка

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
«Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей,
Хоч не гроші, то полова –
В тебе жінка чорноброва».
Щедрик, щедрик, щедрівочка
Прилетіла ластівочка.

Коляд, коляд, колядниця

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядько, п'ятака
Одчиняйте скриньку
Та давайте сливку.

Одчиняйте сундучок
Та давайте п’ятачок.

Вертеп

Пастушок:

Добрий вечір, добрі люди!
Перестаньте сумувати.
Ми вам новину принесли,
Що всі сили темні щезли.
Весь світ звеселився,
Бо у Вифлеємі
Ісус народився,
І ми, браття, звеселімся,
Рожденному поклонімося.

Ангел:

Радуйся небо і світ
Весь утішайся.
Весела новина у Вифлеємі:
Матір Божа сина народила.
Христос народився!
Зоря летить по всьому світу,
Радість возносить,
Радість велику.

Далі з’являються царі; за ними Ірод, який, почувши новину про народження нового царя світу, наказує у своїй країні знищити всіх хлопчиків-немовлят, гадаючи таким чином позбутися Ісуса. Але входить Смерть з косою і забирає Ірода. За нею Чорт з вилами тягне його в пекло. Так торжествує добро. Всі учасники вертепу урочисто співають:

Во Вифлеємі нині новина:
Пречиста Діва зродила сина,
В яслах положила,
Сіном притрусила
Господнього сина.

Коза

Звичай «водити козу» пов’язаний із різдвяними святами. Дійові особи: коза, призводитель, міхоноша, хор парубків, Одержавши дозвіл від господаря «поскакати козі» в хаті, заходять, коза ступає з ноги на ногу, а хор співає:

Станьте у ряд,
Я козу веду!
На горі коза
З козенятами;
Під горою вовк
З вовченятами.

Ухопив вовчок
Козу за бочок,
А вовченята –
За козенята.

При цих словах коза падає, дригає ногою і кричить: «Ме-е-е!». Присутні ставлять її на ноги. Хор продовжує:

Ану, міхоноша,
Напни козі жили,
Щоб наша коза
Живая була
Да й поскакала.
Призводитель тягне козу за пояс, вона танцює:
Як пішов наш козел
Да на ножечках,
Да на рожечках,
На коротеньких,
Да шукаючи,
Да питаючи
Короля в полі,
Хазяїна в домі.
Де коза туп-туп,
Там жита сім куп;
Де коза ногою,
Там жито копою;
Де коза рогом,
Там жито стогом;
Де коза хвостом
Там жито кущом.
Підойдь поближче,
Поклонись по нижче
Своєму хазяїну
І хазяюшці.
Коза кланяється господарю, господині і всім домочадцям, а хор продовжує:

Чим вони тебе
Пожаловають?
Чи міркою жита,
Щоб коза була сита,
Чи мірку овса,
Зверху ковбаса;
Коли того мало,
То ще й кусок сала,

Щоб наша коза
Веселая стала
Да й поскакала.

Господарі дають козі дарунок, подякувавши, хлопці йдуть далі.

Практичні завдання:

1. Календарно-обрядова поезія: визначення, жанрові різновиди: веснянки, гаївки, русальні пісні, петрівчані пісні, купальські пісні, жниварські пісні, колядки, щедрівки.

2. Вивчити напам'ять: 2 веснянки, 2 гаївки, 2 русальні пісні, 2 петрівчані пісні, 2 купальські пісні, 2 жниварські пісні, 3 колядки, 3 щедрівки.

Література:

1. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – / Воропай Олекса. – К.: Оберіг. – 1993. – 591 с.
2. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
3. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
4. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
5. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.

Тема. Малі фольклорні жанри для дітей

Питання

1. Загадки: визначення, ознаки, форма.
2. Прислів'я та приказки: визначення, дифузія жанрів, художні засоби.
3. Лічилки: визначення, функції.
4. Скоромовки: визначення, функції.
5. Прозивалки (дражнили): визначення, художні засоби.

1. Загадка – (від грецьк. – думати, вгадувати) – жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі. Загадки активізують пізнавальні можливості дитини, дорослого. Загадки містять в собі філософський зміст, пов'язані з міфологічним світобаченням.

Саме слово *загадка* утворилося від *гадати* , тобто *думати, вгадувати*. Загадка вимагає розумової роботи. Цей фольклорний твір будується на описові предметів, хитромудро прихованих; це дотепне запитання або вислів, що вимагає відповіді.

Загадка виникла дуже давно – ще в сиву давнину, коли люди не розуміли явищ природи, боялися навколишнього світу й обожнювали його. Наші предки вірили в чарівну силу слова, Словом вони задобрювали лихі сили. Так виникли замовляння й прокльони. А як бути зі словом, яке боїшся вимовити? Треба його заховати, розповісти про нього в прихованій формі, та ще й так, щоб не вимовити цього слова, але щоб інші здогадалися! Так, вірогідно, зароджувалися загадки.

Ознаки загадок.

Оскільки давні люди вважали довкілля живим, то і в своїх загадках вони зображували явища природи у вигляді людей або у вигляді тварин, тобто надавали їм ознак живої істоти. Це оживлення називається ***уособленням***. Тож ***уособлення*** – це основна ознака загадок.

Інша важлива ознака – ***порівняння***. Щоб здогадатися, який предмет заховався у загадці, його порівнюють із схожим. Наприклад, калина та роса – з дівчиною, ніч – із птицею, із сукном [3, 276–277].

*У вінку зеленолистім,
У червоному намисті
Видивляється у воду
На свою чарівну вроду. (Калина).

*Зоря-зірниця, красна дівиця,
По небу гуляла, плакала-ридала,
Місяць побачив – не підняв,
Сонце встало і забрало. (Роса).

*Махнула птиця крилом – накрило півсвіту рядном. (Ніч).

*Чорне сукно лізе у вікно. (Ніч).

З давніх-давен до загадок завжди ставилися з великою повагою і навіть острахом, вірили в їхню чарівну, магічну силу. Навіть загадувати їх можна було тільки в певні години. Вірили: хто не відгадав загадки, того чекає нещастя, а можливо – і смерть, а хто відгадав – удача, успіх.

У ті давні часи загадка була пов’язана з народними обрядовими культами, побутовими звичаями та обрядами. Навіть на весіллях молодому загадували загадки, Було гарною прикметою, якщо наречений відгадував їх, якщо ж ні – то весілля могло й не відбутися. Пізніше загадками розважалася молодь на вечорницях та святкових забавах.

Зараз загадки – це твори малих фольклорних жанрів, які найчастіше використовуються у навчанні та вихованні дітей.

Загадки – чудовий засіб розвитку логіки мислення, кмітливості, спостережливості. Їх без змін використовують у художніх творах, у народних казках. Наприклад, у казці «Мудра дівчина» пан загадав братам: «Що є в світі ситніш, прудкіш, миліш над усе?»

Форма загадок теж **різноманітна**:

– загадки-запитання (Хто на собі свій будиночок носить? Що то за птах, що на вісьмох ногах?);

– загадки-вислови (Головата, дженджуриста, сорочок наділа триста, а нога – одна).

Поділяються загадки на різні групи і за змістом:

1. Це загадки про довкілля та природні явища:

Вдень у небі гуляє, а ввечері на землі сідає. (Сонце).

Без ніг біжить, без крил летить. (Вітер).

2. Про тварин і рослини:

Умивається часто, але рушником не витирається. (Кіт).

Живе один батько, тисячі синів має, всім шапки справляє, а собі не має. (Дуб і жолуді).

3. Речі побуту, господарський інвентар:

Корова без ніг, без тіла,

Скирту соломи з'їла. (Піч).

Лиш один ряд зубів, а цілий пень /корч/ перекусить. (Пилка).

4. Людина, її одяг, харчування, частини тіла:

П'ять братів народилося разом, а всі нерівні. (Пальці)

Білий камінь у воді тане. (Цукор).

Загадки можна складати й самим. Яким чином? Спершу обираємо предмет, який заховаємо у загадці. Наприклад, це буде *місяць*. На що він схожий, коли пливе на небі? Неповний – на золотий човен. А небо? На синє /чорне/ море. Отже, *золотий човен по синьому /чорному/ морі пливе*. (Місяць).

Розглянемо голівку часнику. Вона має корінчики, схожі на бороду, а зубки – на зуби. Ось і виходить загадка:-запитання: «Що то за голова, що лиш зуби та борода?».

Можна складати ці дуже цінні твори ще й таким чином –перетворити прислів'я на загадку-запитання:

Хата хлібом багата. – Чим хата багата?

Де багато господинь, там хата не метена. – …

Сором пече без вогню. – …

Отже, загадки мають такі властивості:

* Мають прихований смисл.
* Виражають досвід людей.
* Стислі та влучні.
* Яскраві та поетичні.
* Малі за обсягом.

***

Білі овечки
По небу блукали,
Впали додолу,
В річку попали.

Чорна корова
Всіх зборола.
А білий віл
Усіх звів.

Барвисте коромисло
над річкою повисло.

2. Прислів'я та приказки: визначення, дифузія жанрів, художні засоби

Прислів'я – короткий, часто віршований крилатий вислів, у якому у високохудожній формі передано повчальний життєвий досвід і мудрість народу. Прислів'я і приказки відбивають мислення народних мас. Прислів'я поєднують у собі глибокий зміст з дуже простою , але образною формою. **Прислів'я** – самостійні судження із замкненою формою кліше, що являють собою художні твори з прямим або переносним значенням, інтонаційно оформлені як прості або складні речення. Вони в стиснутій і точній формі підводять підсумки спостережень над групами подій, або явищ., відзначаючи в них характерне й особливе, даючи узагальнений висновок, може бути застосований при характеристиці аналогічних подій та явищ. Прислів'я відзначаються симетричністю, поділом на частини, що римуються між собою. Прислів'я часто будуються з використанням синтаксичного паралелізму (паралельне зображення явищ із різних сфер життя; показ одних явищ на фоні інших, зіставлення їх переважно за ознакою дії: природа – людина): *Хвали жито в стогу, а пана в гробу*; протиставлення: *Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмурить;* метафори, гіперболи: *Такий тупий ніж, що й киселю не ріже;* іронії: *Поможе, як мертвому припарка;* порівняння: *Живе, як у батька за пазухою.* Епітетів: *У люту годину узнаєш вірну людину* [2, 297–298].

Приказка – стислий крилатий народний вислів, близький до прислів'я, іноді ж це укорочене прислів'я, але без властивого йому повчального значення. Прислів'я здебільшого прості або складні речення; прості двочленні речення. Приказки – одночленні речення. Приказка висловлює думку неповно, становить собою вид незамкненого кліше, частину речення, до якого приєднується авторський контекст. Наприклад: *За двома зайцями. Собака на сіні* [2, 296–297].

Де багато пташок, там нема комашок.
Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.
Погана та пташка, якій своє гніздо не миле.
На чорній землі білий хліб родить.
Восени і горобець багатий.
Заліз у багатство – забув і братство.
Аж гарчить – так на меншого кричить.
Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
Густа каша дітей не розгонить.
І від малої мурашки може бути велика користь.

Практичні завдання:

***** Складіть прислів'я**

Щастя дорожче	а руки загребущі.
Золота клітка	то поле смутніє.
Як листя жовтіє,	свої пісні має.
Всяка пташка	а осінь насіння.
Очі завидющі,	солов'я не тішить.

Літо дає коріння,	від багатства.
Не говори, що знаєш,	ніж брехати.
Краще мовчати,	а думай ще більше.
Добре того навчати,	де не поклав.
Говори мало, слухай багато,	хто хоче все знати.
Не бери,	але знай, що говориш.
Хто говорить – сіє,	а хто слухає – жне.

*****Пояснити значення висловів,**
Дитина спить, а доля росте.
Долі й найшвидшим конем не об'їдеш.
Доля не питає, що хоче, те й дає.
Ще ніхто не втік від своєї долі.
Від лихої долі не сховаєшся.
Зустріла мене лиха доля серед чистого поля.
Не збиреш поля, коли лиха доля.
Його спіткала лиха доля.
Дожидай долі, то не матимеш і льолі.
З щастя та горя скувалася доля.
І в нещасті щастя буває.
Хто дрімає, той щастя не має.
Нещастя розуму навчає.
Як щастя буде, доля сама прийде.
Всякий свого щастя коваль.
Нехай вам доля усміхнеться!
Доля маслом губи змастить.

3. Лічилки: визначення, функції

Залежно від умов функціонування, дитячий фольклор поділяється на ігровий та неігровий. Внаслідок вікової специфіки та характеру дозвілля найбільше в традиції усної дитячої творчості зразків ігрового фольклору. Вони є цілком досконалими і функціональними, адже виражають душевний стан дитини у процесі гри.

Добре відомі лічилки, ігрові пісеньки та інший віршований «галас», який у житті й побуті часом вважається порожньою забавою. Насправді без цих веселих і смішних віршів, без словесної гри, яка в них міститься, дитина ніколи не оволодіє своєю рідною мовою досконало. Нині серед дітей у більшій шані, ніж інші форми фольклору, лічилка. Більшість лічилок у дитячому виконанні звучить як вірші, тільки «смішні». Діти так і ставляться до них, як до веселих віршів, часто змішують їх зі скоромовками, утішками. Основна жанрова особливість лічилки – чіткий ритм, можливість вигукнути окремо всі слова.

Лічилка – один із жанрів дитячого фольклору, римовані лаконічні вірші від п’яти до десяти (іноді більше) рядків, призначені для розподілу ролей під час гри, послідовності участі в ній.

Лічилки – це здавна вигаданий для дітей засіб здійснення об’єктивної справедливості. Ніби сама доля розпоряджається розподілом ролей. А коли це так, то виграш у грі залежить тільки від учасника гри. Дитина під час гри повинна бути меткою, кмітливою, спритною. Всі ці якості в дитячій свідомості розвиває лічилка.

Лічилка виникла у глибокій давнині. У ті часи багато видів роботи були не тільки важкі, а й небезпечні для життя. Одним із засобів розподілу на таку роботу ставала лічилка. Лічилку використовували у реальному житті, тому вона є не самостійним літературним жанром, а прикладним, оскільки має практичне завдання – допомогти в розподілі на роботу. Крім того, у давнину, коли люди вірили у магічну силу слова, лічилка, вірогідно, виконувала ще одну серйозну роль, адже за звуковою структурою нерідко була схожою на замовляння, закликання [3, 435–436].

Ене, Бене, раба
Вінтер, вінтер, жаба,
Ене, бене, грець,
Вінтер, вінтер, кець.

Голочка, ниточка,
Стакан води,
Першим вийдеш,
Напевно, ти!
Еники, беники,
Їли вареники,
Еники, беники, квас,
Вийшов старенький Тарас.

4. Скоромовки: визначення, функції

Скоромовка – поетичний жанр дитячого фольклору. В основі скоромовки – дотепна гра спеціально скомпонованих важковимовних слів. Скоромовка призначена для тренування артикуляційного апарату дитини, розвитку мислення. Скоромовка виконує естетичну функцію, спонукає до словотворчості [3, 643].

Бубоніла баба бабі:
– Ой, не дмухай на кульбабу,
Бо з кульбаби полетять
Сто малих кульбабенят.

Дуб до дуба дріботів:
– Дай, дідусю, жолудів.
– По мені дощі ходили,
Жолудята не вродили.

Мороз Мороза водив за носа.
Бурі бобри брід перебрели,

5. Прозивалки *(Дражнилки)*: визначення, художні засоби

З усіх жанрів дитячого фольклору чи не найбільш «дитячим» є **прозивалки.**

У **прозивалках,** цій своєрідній формі самовираження, яскраво виявилися особливості дитячої естетики, безпосередність дитячої реакції в момент сварки чи суперечки на слова образи, жести, гримаси, а то й дії.

Прозивалки (дражнили) будуються в основному двома шляхами – як твердження і як звертання. Щоб дошкулити висміюваному, йому приписуються недоладні, безглузді, принизливі дії. З рядів цих пісеньок постає страшенний ненажера, безмежний боягуз або хвалько, хтось неохайний, невмілий, неповороткий тощо. Щоправда, фантазія і тут має свої межі, про що свідчать так звані «формули висміювання», з яких складаються численні варіанти прозивалок.

Часом приводом до створення прозивалок ставали і зовнішні вади людини, діставалося в них мазунам і плаксіям, не минало їхнє жало й людей, старших, але таких, які чимось не відповідали уявленню дітей про звичне, нормальне.

У випадках, коли прозивалка будується як звертання, висміюваному пропонується виконати дію, що емоційно має негативне забарвлення. Якщо ж запропонована дія за змістом нейтральна, то для «творення необхідного колориту до звертання приєднується якесь дошкульне твердження:

Антоне, Антоне,
Собака втоне!
Тягни за вушка –
Буде добра юшка.

У прозивалках найпершою сходинкою у створенні образу є прикладки до імені чи інших визначень «героя», які використовуються мало не в усіх зразках і обираються за співзвучністю з обігруваним словом.

Прозивалки мають чітку ритмічну будову, чітке римування. Рима, як правило, буває точною або наближається до такої. У творах із парною кількістю рядків рима в основному суміжна; у зразках з непарною кількістю суміжна рима зберігається, але з'являється й внутрішня рима у першому рядку. Взагалі внутрішня рима використовується в прозивалках дуже часто і в окремих випадках стає пануючою.

Усе це створює значну інтонаційну багатоманітність жанру, його насиченість цікавими звукосполученнями і свідчить в цілому про формування в дитячій свідомості певних естетичних вимог.

У багатьох поетичних творах дитячого репертуару більш чи менш яскраво виявлений відтінок гри.

Наскрізне порушення пропорцій та співвідношення предметів, їхніх якостей створює своєрідний ігровий «світ навпаки», світ небилиць. Небилиці розраховані на дітей, що вже достатньо орієнтуються в реальних якостях та взаємозв'язках предметів.

Абсурдність ситуацій у пісенних та віршованих небилицях виникає від зміни місць суб'єкта та об'єкта реальної дії, від надання предметам протилежних якостей тощо. Ці недоречності, як правило, не виступають окремо, а насичують твір, поєднуючись у різних комбінаціях [1].

<u>Іванюка-требуха</u>
З'їв корову і бика,
Сімсот поросят,
Дев'яносто гусят,
І чотири пташечки,
І горщичок кашечки,
І діжку борщу – І ще їсти хочу,
Та ще й не наївся,
Бодай ти розсівся!

<u>Гриць миші злякався,</u>
В кропиву сховався,
Бороною вкрився,
Щоб не пожалився.

Практичні завдання:

1. Знати визначення понять: загадка, прислів'я, приказка, лічилки, скоромовки, прозивалки (дражнили).

2. Вивчити напам'ять: 5 загадок, 10 прислів'їв та приказок, 5 лічилок, 5 скоромовок, 5 прозивалок.

Література

1. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
2. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.
3. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
4. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
5. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
6. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.

Тема. Героїчний епос

Питання.

1. Історичні пісні: визначення, художні особливості, класифікація.
2. Думи: визначення, побудова, класифікація.

1. Історичні пісні: визначення, художні особливості, класифікація

Український національний епос складають **думи** та **історичні пісні** – два типи народних епіко-ліричних творів героїчного і соціально-побутового характеру. Вони споріднені за змістом і поетичним висловом але різні за формою.

Термін «історичні пісні» з'явився в першій половині 19 століття. Його вперше використав М. В. Гоголь у статті «Про малоросійські пісні». Із думами їх ріднить героїко-патріотичний характер, історико-пізнавальне і виховне значення, ідея боротьби проти насильників і визискувачів. Історичні пісні мають чітку строфічну будову. Строфа здебільшого чотирирядкова, ритмомелодика чітка, римування правильне, мелодія єдина для всіх строф. Історичні пісні поділяються на:

– історичні пісні епічного характеру;

– історичні пісні ліричного характеру.

Історичні пісні епічні відрізняються від історичних пісень ліричного характеру. Епічним пісням властиві стислість, конкретність фігур і тропів, у них порівняно мало епітетів, метафор, символів. Історичним пісням ліричного характеру притаманна поетична образність, ліричні відступи,

зачини, значна кількість образів-символів, постійних епітетів, метафор, порівнянь [3, 326–328].

Історичні пісні

За річкою вогні горять

За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять.
Село наше запалили
І багатство разграбили,
Стару неньку зарубали,
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Бо на заріз людей ведуть:
Коло шиї аркан в'ється,
І по ногах ланцух б'ється.
А я бідний з діточками
Піду лісом стежечками, –
Нехай йому із водою…
Ось-ось чайка над водою.

Селяни, тікаючи від татар, часто ховалися у воді, де дихали через очеретяну трубку. Чайки, кружляючи над водяним сховищем, викривали втікачів.

Ой на горі та женці жнуть

Ой на горі та женці жнуть,
А попід горою,
Попід зеленою
Козаки йдуть.

А попереду Дорошенко –
Веде своє військо
Військо запорозьке
Хорошенько.

2. Думи: визначення, побудова, класифікація

Думи – народні ліро-епічні твори (пісні) переважно героїчного характеру про важливі події історії України (починаючи з 15 століття), виконувані народними співцями речитативом (наспівне, мелодійне мовлення). За змістом думи близькі до історичних пісень, але відрізняються від них дуже своєрідною формою. Вони не мають поділу на строфи (куплети), вони діляться на нерівні **періоди** (або **уступи** чи **тиради**), в кожному з яких висловлена закінчена думка. Така побудова відкриває простір для імпровізації, надає гнучкості словесному і музичному виразу. Найхарактернішою ознакою українських дум є своєрідний вірш, що має різні

за кількістю складів рядки, найчастіше римуються поспіль (підряд). **Тематика дум**: героїчна боротьба українського народу проти ворогів, прославляння героїв цієї боротьби; класові протиріччя та боротьба між бідними та багатими.

Думи мають стрункy й сталу композицію. Здебільшого думи починаються окликом «гей» чи «ой», що вводить слухача в обставини дії. На початку часто звучить»заплачка» (або «зачин») – вибух співцевої суб'єктивності і ліризму, вкладений іноді в слова то сокола, то провісниці «сивої зозулі», що

…Прилітала,
Да у головах сідала,
Да жалобно закувала:
«Ой голово, голово козацькая-молодецькая!».

(«Як три брати з Азова втікали»).

Весь вступ до думи називають **заспівом**. Після заспіву йде власне дума – епічна оповідь про події чи то далекої козацької доби, чи пізніших часів, інколи з печаттю сумних роздумів, чи як їх називали ще кобзарі, «жалощами». «Жалощі» надають оповіді сумного ліричного забарвлення.

Кінцівка думи має характер «славослів'я». Це переважно ліричні відступи, що славлять рідну землю, героїв, містять добрі побажання «всім слухающим головам».

Термін «дума» застосовано до творів цього жанру через кілька віків після їхньої появи. В українську фольклористику його ввів у XIX столітті відомий збирач народних пісень Михайло Олександрович Максимович (1804 – 1874), у російську літературу – поет-декабрист Кіндрат Федорович Рилєєв, який захопився героїко-революційним пафосом боротьби українського народу за волю. Але вперше термін «дума» згадується у хроніці польського історика Дарницького під 1506 роком: «Під той же час убили валахи (територія Румунії) двох братів Струсів, юнаків жвавих і завзятих. Про них ще й тепер співають сумні пісні, які руси звуть думами».

Українські думи та історичні пісні відзначаються оригінальністю та живим відгомоном порівняно недавніх історичних подій. Український героїчний епос – один з наймолодших. Тут діють не міфічні постаті, а живі люди, відомі і невідомі народні герої, вчинки і діяння яких можна часом звірити за козацькими літописами, історичними хроніками.

Найдавнішими (кінець XV – початок XVI ст.) вважають невольницькі думи: «Невольники», «Плач невольників», «Маруся-Богуславка». Поетична форма цих дум генетично (за походженням) пов'язана з голосіннями, хоч, як і інші, вони складені з вільних нерівномірних рядків, близьких до мелодійної, ритмізованої прози з римами. У цих творах йдеться мова про нечувані страждання невольників, їхню тугу за рідним краєм і, як правило, звільнення. Такі думи викликали у слухачів співчуття до гіркої долі бранців і спонукали молодих козаків на ратні подвиги в боротьбі проти загарбників-мусульман за звільнення єдиновірних братів-земляків.

За давністю створення поруч стоять думи про полеглих у бою козаків: «Хведір-Безрідний», «Смерть козака-бандурста». Окремих героїв цих дум названо власними іменами, частіше узагальненим – козак. Але й там, де є власні імена, їх важко зв'язати з конкретними історичними постатями. Найдавніші думи відображають риси історичного життя і народні погляди, засвідчують високі моральні переконання українського народу. Над усе славилася героїчна смерть у боротьбі з ворогом, але смерть викликана молодечою буйністю, безпечністю, підлягала моральному осудові. Таким творам властивий повчальний елемент, Повчанням пройнято думи «Олексій Попович», « Отаман Матяш Старий».

До найдавніших належать думи, в яких йдеться мова про боротьбу українського народу з татаро-турецькими завойовниками: «Козак Нетяга», «Козак Голота».

У 17 столітті виник чималий цикл дум про боротьбу українського народу проти польсько-шляхетських нападників: «Про Хмельницького та Барабаша», «Перемога під Корсунем», «Іван Богун». Всі думи цієї групи склалися під впливом подій 1648-1654 років, хоча боротьба проти польського поневолення розпочалася значно раніше. Це пояснюється тим, що національно-визвольна війна 1648-1654 років мала загальнонародний характер і тому саме її події стали об'єктом уславлення. Головний герой більшості дум – Богдан Хмельницький. Одночасно думи оспівують козацькі й селянські маси, що рішуче рвуть ланцюги неволі:

От тоді ж то козаки, друзі-молодці, добре дбали,
На лядські табори наїжджали,
Лядські табори на три часті розбивали.

Низка дум і пісень про соціальну нерівність та на соціально-побутові теми з'явилася в середовищі козацької голоти і селянської бідноти. До цього циклу слід віднести такі думи: «Вітчим», «Удова», а також суспільно-побутові пісні – козацькі, кріпацькі. Всі разом вони складають поетичний літопис життя народу. Герої цих дум і пісень борються не тільки проти зовнішніх ворогів, але й проти козацької верхівки. В думах відбилися сподівання народу на соціальну волю, на щастя в родинному житті.

Більшість дум виникла наприкінці XV ст. та на початку XVII століття, бо вже жодну історичну подію XVIII ст. не оспівано в думах, а тільки в піснях.

Найвідоміші кобзарі минулих часів: Остап Вересай, Іван та Михайло Кравченки, Гнат Гончаренко, Єгор Мовчан, Федір Кушнерик. Кобзарі не лише виконували думи, вони творили їх варіанти, складали свої твори.

Дуже важливою справою було зберегти думи. Етнографи-фольклористи збирали їх і записували. Цінним виданням стало зібрання дум з варіантами та коментарями Володимира Антоновича і Михайла Драгоманова (К., 1874, 1875). Досліджував думи Філарет Колеса, відомий фольклорист-музикознавець, який разом з Лесею Українкою організував (1908 року) спеціальну експедицію на Полтавщину для запису на фонограф

репертуару кобзарів. Той фонограф доніс до нас живий голос Лесі Українки: Філарет Колеса записав у її виконанні одну із народних пісень

Найгрунтовнішим науковим виданням дум вважається двотомник «Українські народні думи», що його здійснила у 1927, 1931 роках Катерина Грушевська [3, 218– 219].

Козак Нетяга

Найдавніший запис української думи. Текст зберігся в рукописному збірнику кінця 17 століття (збірнику Кондрацького, 1648 року) разом з іншими піснями, в тому числі й двома текстами пародійних дум про наймита-вівчара. Опублікував думу академік М. Возняк у Києві, 1928 року.

В найдавнішому запису козак називається не Голота, а Нетяга, що також, мабуть, не є прізвище, а означення його соціального становища (бідака – той, хто не має тягла і несе повинностей).

Нетяга, а в подальших варіантах, не є якийсь конкретний діяч історії, як дехто гадав, це збірний (узагальнений) образ козацького лицаря, хороброго і відважного, дума виникла, певно у XVII столітті.

Келеп – палиця з металевою ручкою

Поле Килимське – від міста Килії біля гирла Дунаю. Килія – місто біля Дунаю.

Козак Нетяга

Ой до поля Килимського їде козак Нетяга,
Рукою махає,
Ні о чім не дбає.
Ой у нього сермячина по коліна,
На нім постоли боброві,
Онучи бавельняні,
Напитим пищаль семип’ядная за плечима.

Плач невольника

Поклоняється бідний невольник
Із землі турецької, із віри басурманської
У города християнськії, – до отця, до матусі.
Що не може їм поклонитися, –
Тільки поклоняється голубоньком сивеньким:
«Ой, ти, голубоньку сивенький!
Ти далеко літаєш, ти далеко буваєш;
Полини ти в города християнськії
До отця мойого, до матусі,
Сядь, пади на подвір’ї отцевськім,
Жалобненько загуди,
Об моїй пригоді козацької припом’яни.
Нехай отець і матуся

Мою пригоду козацькую знають,
Статки-маєтки збувають,
Велики скарби собирають, –
Головоньку козацькую із тяжкої неволі визволяють.

Дума по козака Голоту

Ой полем, полем Киліїмським,
То шляхом битим гординським,
Ой там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота.
Правда, на козакові шати дорогії –
Три семирязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,
А третя й на хлів не згожа.
А ще, правда, на козакові
Постоли в'язові,
А онучі китайчані –
Щирі жіноцькі рядняні;
Волоки шовкові –
Удвоє жіноцькі щирі валові.

* Килія (Кілія) – місто в Одеській області.
* Січ (Запорозька січ) – центр українського козацтва.

Практичні завдання:

1. Які твори називаються думами?
2. Які особливості побудови думи?
3. Що таке тирада, уступ, період?
4. Схарактеризувати козака Голоту.

Література:

1. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
2. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.
3. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
4. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
5. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
6. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.

Тема: Легенди та перекази

Питання.
1. Легенди: визначення, художні особливості, класифікація:
– міфологічні легенди;
– апокрифічні легенди;
– героїчні (історичні).
2. Перекази: визначення, жанрові особливості. Легенди й перекази: дифузія жанрів.

1. Легенди: визначення, художні особливості, класифікація

Легенди – неоднорідні за своїм жанром, тому їх неможливо об'єднати загальним визначенням. Умовно виокремлюються такі основні групи легенд:

1) міфологічні;
2) апокрифічні;
3) героїчні.

Легенда (від лат. Те, що слід читати) – твір, про певні події чи людей оповитий казковістю, фантастикою.

Міфологічні легенди – це короткі фантастичні оповідні твори про чудодійні перетворення людей у звірів і птахів, квіти, рослини; оповідання про домовиків, водяників, русалок. **Міфологічні легенди** мають багато спільного з образною системою фантастичних казок. В казках багатократні перетворення героїв, їх помічників і всього живого і неживого посилюють дію казки, динаміку викладу змісту. Наприклад: казка «Кривенька качечка». Качечка перетворюється на дівчину, але казка на цьому не закінчується, а продовжується: далі розповідається про те, як качечка-дівчина допомагає діду й бабі. В легендах же фантастичні перетворення сприймаються як своєрідні художні алегорії (алегорія /від гр. Іносказання/ – створення образу, або образів, в яких усе зображення має переносне значення). Наприклад, легенда про дівчину, що стала тополею. В ній алегорично стверджується вірність дівочого кохання. Перетворюючись на тополю, дівчина ніби назавжди зберігає для милого свою красу. В подібних легендах виразно виявляється зв'язок фантазії з конкретною історичною дійсністю. Так, легенда про вдову чайку заснована на реальних фактах боротьби українського народу проти татаро-турецького поневолення. Чайка – пояснюється в легенді, – це жінка, яка гірко оплакувала свого чоловіка, вбитого татарами.

Отже, міфологічні легенди відображають не тільки первісний світогляд; нерідко в них фантастичні уявлення про довколишній світ витискуються цілком достовірними уявленнями.

Апокрифічні легенди (апокриф – твір на біблійну тему, який визнавався церквою невірогідним) – мають велике значення для пізнання народного світогляду, зокрема його виразних атеїстичних поглядів. В цих

легендах пародійно трактуються біблійні та євангельські теми. Своїм викривальним характером, стислістю змісту ці легенди близькі до сатиричних казок та анекдотів. Апокрифічні легенди не визнавалися церквою і розцінювалися нею як єретична творчість.

Героїчні легенди – найбільш типові у відображенні історії українського народу, його світогляду і характеру. Їх зміст, ідеї, образи визначаються певними подіями. Тут і героїчне осмислення визвольної боротьби давньоруської народності, і героїчні виступи українського народу проти татаро-турецької агресії. Герої цих легенд на відміну від казкових мають не вигадані, а вірогідні імена і прізвища, вони народжуються, живуть і діють не у вимріяних, а в конкретних історичних обставинах [2, 190].

Перекази – реалістичні усні оповідні твори про видатні події, про винятково значні життєві факти і ситуації. Вони мають велику ідейно-тематичну і сюжетну спорідненість з героїчними легендами. Перекази порівняно з легендами відзначаються більшою документальністю змісту, більшою реалістичністю художніх засобів.

В легендах типовим художнім засобом змалювання образу героя і його діяльності є поетичний домисел, заснований на **гіперболі** (перебільшенні), то в переказі гіперболічне зображення відсутнє.

Створювані по гарячих слідах подій, перекази містять насамперед достовірні факти про ці події.

Легенди і перекази мають стильові відмінності. В легендах зміст викладається здебільшого в спокійно епічному тоні, перекази відзначаються патетичністю (схвильованість) мови певним ліризмом, що йде від особи оповідача, який постійно аналізує й оцінює відтворені ним події. В переказах висловлюється певна мораль без алегорії на відміну від легенд.

Віддаляючись від конкретних фактів минулої історії закріплюючись в усній поетичній традиції, перекази можуть стати легендами [2, 271].

Сокіл Рід

На початку була пітьма – вічна й безмежна. Ні Землі, ні неба, ні Сонця. Тільки – морок. Густа, холодна, й безконечна ніч. А її пронизувало Око. Звідки летіло воно? І – куди? Нізвідки і в нікуди? І де взялося воно? Наймудріші волхви Оріани казали так: «Око було завжди, воно було вічно. І з вічності воно летіло у вічність.

Погоня

За Тисменицею є село, що Погонею називається. Протікає там річка Ворона, Ніхто не пам’ятає, коли виникло село, але з діда-прадіда розповідають, що ще за тих часів, як татари плюндрували українську землю, при шляхах були такі вартівники, що давали знати про напад чужинців.

І люди ховалися, де хто міг: по печерах, по лісах, по горах. Але одного разу татари напали якось так раптово, що завчасно ніхто не міг сховатися. І почали з села утікати від нападників жінки з дітьми, старі діди та баби, бо

чоловіки всі загинули від шабель татарських. Не одну та не дві години тікали люди, але татари напали на слід і гналися за ними. Довго йшла ця погоня, і люди так заморилися, що падали під ноги коням, а татари скручували їм руки і прив'язували до сідел, аби гнати в неволю.

І побачили люди, що не втекти від погоні, не сховатися у чорних лісах…

Почався у чистому полі плач великий, а татари вже ось-ось мали настигнути ту юрбу.

І раптом із беззахисного натовпу назустріч татарським вершникам кинулася незвичайної краси дівчина. Всі аж ахнули від здивування, а вона, не зупиняючись, бігла до бусурманів. У довгих дівочих косах, темних, як ніч, була заплетена голуба стрічка. Коли до вершників залишилося кілька метрів, дівчина рукою зірвала з коси стрічку і кинула її коням під ноги. Враз там зробилася річка. Була вона чорною, як ворон, що вже літав над беззахисною юрбою і люто крякав.

Татарські вершники заїхали у воду, але швидка течія огорнула їх, коні іржали, билися у воді, бо мулисте дно ловило їх і затягало під воду. Жоден нападник, що потрапив у річку, не виїхав на протилежний берег і не повернувся назад.

Гострі стріли вп'ялися в молоде дівоче тіло, і вона впала на зеленому березі річки. Люди сховалися в лісі, а коли татари відійшли, вони повернулися на те місце, де лежала з пробитим татарською стрілою серцем, з розпущеними косами чорнява галичанка. Там і поховали незнайому рятівницю. На могилі посадили плакучу вербу.

Вирішили люди вже не повертатися до свого спаленого татарами села, а оселитися над річкою, яка їх врятувала. З того часу село називають Погонею, а річку – Вороною, бо й досі вода в ній чорна.

Легенди та перекази. — К., 1985.— С. 102.

Практичні завдання:

1. Які твори називаються легендами?
2. Які твори називаються переказами?
3. Проаналізувати твори «Сокіл Рід», «Прадуб». Ці твори є легендами, переказами, казками? Доведіть свою думку.
3. Схарактеризувати твори: «Погоня», «Про запорожців». Чому ці твори можна назвати і легендами і переказами?
4. Що таке дифузія жанрів? І як дифузія виявляється стосовно легенд і переказів?

Література:

1. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
2. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.

3. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
4. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
5. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
6. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.

Тема. Українська народна казка. Притчі. Анекдоти

Питання.

1. Українська народна казка: визначення, жанрові особливості, побудова, класифікація. Тема. Ідея.
2. Притчі: визначення,
3. Анекдоти: визначення.

1. Українська народна казка: визначення, жанрові особливості, побудова, класифікація. Тема. Ідея

Казка – фольклорний розповідний твір, про вигадані а часто й фантастичні події. Казка алегорична за змістом (алегорія – іносказання).

Казки поділяються на традиційні (народні) й авторські (літературні).

Народні казки поділяються на такі групи:

– казки-загадки (це історії на кмітливість, історії хитруна);

– казки-байки (історії, що пояснюють певну ситуацію або моральну норму);

– казки-притчі (твір алегорично-повчального характеру, близький за змістом до байки).

У казках йдеться мова про безліч табу (заборон), сакральних табу, які оточували первісну людину. Тому основним елементом казки є заборона певної дії. Заборона порушується – такий основний закон розвитку людської особистості; результат – покарання (смерть) або щасливе визволення [4, 330–331].

Класифікація казок:

– казки про тварин;
– героїко-фантастичні казки;
– соціально-побутові.

Побудова казки:

– зачин;
– основна частина;
– кінцівка.

У зачині й кінцівці казки є сталі словесні формули (Жили, були і таке інше).

Для казки характерна узагальненість.

Поради психологів:

– в першу чергу знайомити дітей із етнічними казками;

– серйозно ставитися до підбору казок; читати казки, відповідно до яких хочеш виховати свою дитину: радісну, щасливу чи невдаху. В результаті психологічних експериментів встановлена безпосередня залежність: дитина формується під впливом героя щасливця чи нещасливця, невдахи.

Корекційні функції казки:

– підготовка до життя («Налякай казкою, щоб дитина не злякалася життя»);

– виховання емоційної сфери (емпатії);

– психологічна підготовка до напружених емоційних ситуацій;

– символічне відреагування на фізіологічні та емоційні стреси;

– визнання у символічній формі своєї фізичної активності.

Сонце, мороз і вітер

Ішли якось разом сонце, мороз і вітер битим шляхомі зустрічають чоловіка. Глянув він на них і каже:

– Доброго здоров'я! – Та й пішов собі. Стали вони між собою сперечатися, кому з них він сказав «Доброго здоров'я».

Доганяють його і питаються:

– Кому з нас, чоловіче, ти доброго здоров'я побажав? А він каже: «А ви хто такі будете?»

Один каже:

– Я – сонце.

Другий:

– Я – мороз.

А третій:

– А я, – каже, – вітер.

– Ну, то я вітрові сказав.

От сонце і каже:

– Я тебе в жнива спалю.

А вітер:

– Не бійся, я повію холодом і буду тебе холодити.

А мороз нахваляється:

–Я тебе взимку зморожу.

А вітер відповідає на це:

– А як ти, Морозе, будеш морозити, то я ані повійну – от він і не замерзне.

*****Наші пращури вірили У Стрибога.** У давніх літописах він згадується як Бог – родоначальник усіх вітрів. Його вшановували не менш ніж Перуна (бог грому, бурі, блискавки), а в пантеоні князя Володимира він стояв поруч з Перуном. Назва цього грізного Бога пояснюється по-різному. Стри – бог:

*стратити – «знищити»;

*стрибати – «плигати, скакати»;

*стирати – «знімати, зливати».

Пояснюється по-різному, а спільне має, і це спільне пов'язане із руйнуванням чогось.

Керував Стрибог негодою, опікувався вітрами. Володіння бога вітрів знаходилося на морі. Саме звідти він і надсилав своїх онуків – вітрів. Вітрів остерігалися:

*можуть нагнати грозові хмари, викликати бурю, а буря, як відомо, й дуби валить;

*сильні вітри–смерчі – можуть підхопити людину й занести на край світу, а ще гірше – урожай знищити, будівлі зруйнувати, все з обличчя землі стерти.

Саме тому здебільшого й сприймалися вітри як гнівна, страшна, небажана сила, яка все спустошує.

У народі існує повір'я, що вітер має дванадцять сестер, які ніяк його одягнути не можуть. Поки тримають його на ланцюгу, все на ньому, як слід. Як тільки він зірветься, то все пошматує на собі, нічого на ньому не лишається. Він би і всі хати поперекидав, аби не був на ланцюгу.

Свист – це подих вітру, дихання його. Народне повір'я свідчить, що то вітер у полі в сопілки, ріжки, дудки дмухає, музику природи творить. Іноді говорять: «Розум просвистів». Що означає цей вислів? Виявляється, що одного із Стрибожих онуків називали Просвистачем. Керував цей бог морськими бурями. Моряки завжди забороняли на палубі свистіти: свистом можна було вітер викликати, Просвистача розратувати. І дітям дорослі забороняли свистіти у хаті, на подвір'ї та на вулиці, бо такі забави Просвистача викличуть, а він господарство просвистить (знищить, зруйнує).

За народними повір'ями, у чотирьох протилежних сторонах світу стоять чотири великих чоловіки з величезними вусами і губами і постійно дмухають один на одного. Якщо хтось із цих чотирьох велетнів дує сильніше від інших, то з того боку і буває вітер.

За українською народною легендою, Перун народився з білого пера Сокола Рода. Підхопив Білобог перо, що злетіло із Сокола Рода, потім він відламав з Дуба – Стародуба гостру гілляку та й вдарив нею у своє праве стегно. З рани бризнула гаряча червона кров. Змочив Білобог у ній біле перо – сталося диво! Вродився з того білого пера, змоченого кров'ю Білобога, міцний, могутній, ніби з каменю витесаний, золотозубий, срібновидий, з вогненними стрілами у правиці юнак-велетень. Зрадів Білобог і промовив: «Сила твоя в цих вогненних стрілах. Народжувати їх буде твоя десниця (права рука) для захисту Добра й знищення Зла. А назву я тебе Перуном».

Деякі вчені вважають, що ім'я головного бога наших пращурів Перуна утворилося від слова перо (пер) – як говор-говорун. Перун став в українській міфології володарем блискавок і грому. Слово *перо* було пов'язане зі словами смугастий, такий, що об'єднує різні кольори. Звідси й перістий – «смугастий», перетик – «полотно, перетканне смугами різних кольорів».

Блискавки поєднують у собі різні кольори. А все це справа Перуна, смугастого. Мабуть невипадково за наказом князя Володимира верховному богові голову відлили зі срібла (символ води і повітря), а ноги із заліза (символ зв'язку із землею). В руках він тримає коштовний камінь, який віддзеркалював відблиски вогню. Біля ідола Перуна завжди палало вогнище. Вважають, що Перун був на тільки богом грому та блискавки, а й богом світла, тепла, вогню, тобто сонця.

Від слова *перо* («те, на чому літають») утворилося слово *пьрати* – «літати», а звідси й Перун – «той, хто літає».

За давніми українськими переказами, восени Перун поринав у глибокий зимовий сон. Першою летіла у вирій зозуля – ключниця вирію. Вона приносила ключі, якими Перун відчиняв велику скриню, витягував з неї великий молоток і розбивав зимові пута. Ці міцні удари першого грому прокочувалися по небу й пробуджували землю від зимового сну. Наші предки вірили, що весна починається тоді, коли вперше грім загуркоче, преші грозові зливи пройдуть, перший весняний дощ уперіщить (уперіщить означає – «метати каміння») [1].

2. Притчі: визначення

Притча – невеликий оповідний твір повчального характеру про певну життєву подію, що утверджує справедливість народної моралі [3, 299 – 300].

Без труда нема плода

Якось один чоловік почастував вовка хлібом.

– Ну й смачний! – Похвалив вовк. А далі питає:

– А де ти його взяв?

– Та де взяв? Землю виорав…

– І все?

– Ні, потім посіяв жито…

– І вже маєш хліб?

– Та ні, – каже чоловік. – Почекав, поки жито зійшло, виросло, поспіло. Потім я його вижав, змолотив,

Намолов борошна, замісив тісто й аж тоді напік буханців.

– Що смачний хліб, то смачний, – сказав вовк. – Та скільки ж коло нього походити треба!

– Твоя правда, – сказав чоловік. – Клопоту багато. Але без труда нема плода.

3. Анекдоти: визначення

Анекдот – (грецьк. – невиданий) – коротка усна оповідь гумористичного чи сатиричного ґатунку з дотепним фіналом [4, 572].

Сто вовків

Розказував один парубок:
— Як ішов я вчора лісом, то ж то страховинна мені було! Ледве втік!
Питаються його:
— А що ж там таке?
— Та, мабуть, аж сто вовків як поженеться за мною!
— Овва!
— Чого овва? Хоч не сто, а з півсотні було!
— Та їх і в лісі стільки нема!
— От же й не вірить! Я ж кажу, що, мабуть, штук з десяток гналося...
— Та ну бо, не бреши!
—Та хіба б я брехав? Я ж кажу: як наполіг за мною вовк...
— Та де ж ти його бачив?
— Ну, їй-богу ж, поза кущем щось: шелесть... шелесть... Таке сіре та мале, а хвіст як шило.

Практичні завдання:

1. Які твори називаються казками?
2. Які класифікації казок існують? Назвати, прокоментувати їх.
3. Назвати жанрові особливості казок. Схарактеризувати їх.
4. Прочитати казки за хрестоматією. Схарактеризувати їх: жанр, жанровий різновид, жанрові особливості, побудова, характеристика персонажів. Сформулювати тему й ідею творів.
5. Заповнити читацькі щоденники за схемою. Сформулювати до кожної казки по три питання до тексту, по1-2 «хитрому» питанню.

Література:

1. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. / Дунаєвська Д. Ф. – К., 1987. – 125 с.
2. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
3. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.
4. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
5. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. / Мишанич С. В. – К., 1993.
6. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
7. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.

Тема. Міфи давнього світу

Питання:

1. Біблія: визначення, складові Біблії. Аналіз легенди «Сотворення світу»: особливості побудови, художні засоби. Морально-етичне значення Біблійних міфів.

2. Міфи Давньої Греції. Міф. Міфологія. Етапи розвитку міфу. Зміст, ідеї, характеристика персонажів.

1. Біблія: визначення, складові Біблії. Аналіз легенди «Сотворення світу»: особливості побудови, художні засоби

Слово **«Біблія»** в перекладі з грецької мови означає «книга», «сувій». Біблія увібрала мудрість багатьох поколінь людей різних національностей. Біблія донесла до нас моральні основи буття людського, високу життєву філософію, закони духовного буття, без яких неможлива і наша нинішня цивілізація. Біблія поділяється на два розділи: Старий Завіт (Вітхий Завіт) і Новий Завіт. В основу поділу на дві частини покладено народження Ісуса Христа. Першу частину Біблії написано в дохристиянські часи давньоєврейською мовою (іврит), Новий Завіт писали християни давньогрецькою мовою. У Старому Завіті для позначення поняття «Завіт» вживався термін «домовленість», «угода», «союз», що символізувало містичну домовленість між іудейським Богом та «обраним» ним народом – євреями. А суть Нового Завіту полягає у, так би мовити, розширенні кола сторін, які домовляються: з одного боку – це знову-таки Бог, з другого боку – не один єдиний, хоча б і обраний народ, а усе людство. Таким чином. Християнство сповідує рівність усіх без винятку людей перед єдиним Богом.

Новий Завіт, християнство, – це справжня революція у світогляді людства. Теоретики християнства у Біблії докорінним чином змінили давно відомий міф (Христос помирає, щоб воскреснути із мертвих, звідси афористична формула «смертію смерть поправ»). До християнства в основі цього міфу лежали причини космогонічні, пов'язані із силами природи, космосу, із рухом небесних світил, зміною пір року. Християнство вперше заклало в основу двно відомої схеми: «вмирання – оживання» («розпинання – «воскресіння» Ісуса Христа з Лазарету) не космогонічні, а етичні проблеми, адже вмер він в ім'я спасіння людства, і – як сильно – за чужі гріхи.

У перших п'яти книгах Старого Завіту (Буття, Вихід, Левит, Числа, Второзаконня) розповідається про створення світу й людства, про рай, потоп, обрання Богом єврейського народу як народу Божого. Тут йдеться мова про найдавнішу історію єврейського народу. **Перші п'ять книг** включають правила та положення, що стосувалися релігійного та суспільного життя іудеїв, перекази про походження іудейського народу та про його долю до переселення в Палестину. **Другу частину** Старого Завіту становлять історичні книги, які приписували раннім пророкам: **«Книга Ісуса Навина» («Книга Єгошуї»), «Книга Суддів», «Книга Рут»** тощо. У цих історичних

книгах продовжується розповідь про історичні долі єврейського народу. Викладається історія єврейського народу від поселення його в Палестині до розорення вавілонянами Єрусалима (кінець 6 ст. до н. е.). **Третя частина** Старого Завіту складається з книг повчально-поетичного характеру: **«Псалтир»** (псалми – пісні). **Псалтир** – це збірка гімнів, молитов, пісень (їх всього 115), як релігійних, так і світських; «**Притчі Соломонові»** (філософські висловлювання та афоризми); «**Книга Йови»** (релігійно-моральна поема, яка розповідає про тяжкі муки праведної людини); «**Пісня над піснями»** або «**Пісня Пісень»** (любовна поема, яка виникла на основі народних пісень, що вихваляють красу коханої царя Соломона – Суламіфі). Останню, четверту частину, Старого Завіту, **«Пророки»,** становлять Книги пророцтв – Книги великих пророків (Ісаї, Єремії) та Книги малих пророків (Даниїла, Наума, Авакума, Захарія). Це скорботні, патетичні проповіді, викриття, погрози, песимістичні роздуми про сутність людського життя.

Отже, Старий Завіт побудовано за чітко продуманою структурою, що надає йому властивостей універсальної книги. Спершу іде передісторія єврейського народу, далі – історія єврейського народу, потому зібрані літературні пам'ятки, а в останньому розділі – книги пророцькі, передвіщання майбутнього.

Новий Завіт є самостійним художнім явищем, недаремно його часто видають окремою книгою. Новий Завіт побудовано в основному за схемою Старого Завіту, але компоненти його інші. До Нового Завіту всі християнські церкви зараховують 27 книг. Складається Новий Завіт з **чотирьох Євангелій** (**1** частина) від святого Марка, святого Луки, святого Матвія, святого Івана (Євангеліє – добра звістка) – це розповіді апостолів, найближчих учнів Ісуса Христа, про народження, життя, подвиги, муки, смерть і воскресіння Вчителя – Ісуса Христа. Після Євангелій йде одна історична книга **«Дії святих апостолів»** (**2** частина) – це життя, подвиги, муки, послідовників та учнів Ісуса Христа. Євангелія та Апостольські діяння містять в собі основи християнської міфології, що відбиває багаторазові нашарування різних давніх релігійних систем, міфів та легенд. Далі іде ідеологічна частина (**3** частина): **21 послання апостолів.** З них 14 послань апостола Павла (до римлян, два до коринтян, до галатів), потому йдуть соборні послання інших апостолів: Якова, Петра (2), Івана (3), Юди (1). **Апостольські послання** ставили завдання популяризувати тлумачення Євангелія відповідно до тих умов, які були викликані суспільною та громадською практикою окремих християнських громад, груп і навіть окремих осіб, Завершує Апостольські послання книга пророцька – **«Об'явлення Іоанна Богослова»**, або **«Апокаліпсис»**. «Апокаліпсис» виник на основі іудейської книжності, викладає фантастичні видіння, які у символічній формі пророкують катастрофічні події, що, начебто, повинні наступити перед «кінцем світу» й закінчаться другим пришестям на Землю Ісуса Христа, який остаточно переможе свого ворога і ворога всього людства – Антихриста.

Джерелом Біблії були: міфологія, фольклор, а також над її текстом протягом тривалого часу працювала чимала кількість талановитих

літераторів: поетів, псаломників, богословів. Велика кількість міфів, сказань, творів інших жанрів увійшли до Біблії як результат компеляторської роботи єврейських поетів, богословів. Як приклад можна навести міф «Потоп», «Пісня Пісень».

Міф «Створення світу і людини». Біблійна легенда про створення світу багато в чому збігається із космогонічними міфами інших народів. «Створення світу» – це перша легенда книги «Буття» «П'ятикнижжя Мойсеєвого», в якій розповідається про виникнення усього до буття, про початок світу й створення людини, про життя патріархів – засновників ізраїльської нації – Авраама, Ісаака, Іакова. Шість днів Бог творив усе суще: небо, землю, небесні світила, рослини, тварин, людину. Все це Бог створив за шість днів. Сьомого дня Бог перестав творити, освятивши цей день як день відпочинку. Серед міфів інших народів є космогонічні міфи, які пояснюють виникнення всесвіту, наприклад: слов'янський міф «Сокіл Рід», давньогрецький «Виникнення світу». В Старому Завіті творення світу – місія Бога, він же створив і людину «за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над усім, що плазує на землі» («Буття» 1:26). Він створив людину з «праху земного». Бог встановив людину над усім земним для того, щоб вона піклувалася про все, що дане їй у володіння. Перших людей, Адама (Людина) та Єву (жива, життя, життєдайна; та, яка дає життя), Бог поселив у Раю (Рай в перекладі з грецької – «закритий сад» розміщувався на землі в країні Едем – «приємний», «ніжний», «делікатний»). Бог заборонив першим людям в Раю їсти плоди з дерева пізнання добра і зла. Диявол, заздрячи людям, вирішив позбавити їх блаженства і спокусив Єву порушити заборону. Адам і Єва вчинили гріх, скуштувавши плоди з дерева пізнання, за що Бог вигнав їх з Раю. «І вигнав Господь Бог Адама, А на схід від Едемського раю поставив Херувима (ангел шестикрилий із тілом, усіяним очима [1; 7].

Створення світу

Спочатку Бог створив небо та землю. Земля була порожня, і над безоднею була темрява, Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло. І побачив Бог, що світло добре, і Бог відділив світло від темряви. Бог назвав світло «день», а «темряву» – ніч. І був вечір, і був ранок – день перший.

Сказав Бог: «Нехай посеред вод буде твердь, і нехай вона розділяє води». І Бог учинив твердь, і відокремив воду під твердю від води над твердю. І сталося так. І назвав Бог твердь «Небо». І був вечір, і був ранок – день другий.

І сказав Бог: «нехай збереться вода з-попід неба до одного місця, і не хай з'явиться суходіл, І сталося так. І назвав Бог суходіл «земля», а місце зібрання води назвав «море». І Бог побачив, що добре воно. І сказав Бог: «Нехай земля вродить рослини: ярину, що розсіває насіння, плодові дерева, що родять плоди з насінням». І сталося так. І земля породила рослини: і

траву, і плодові дерева. І Бог побачив, що добре воно. І був вечір, і був ранок – день третій.

Сказав Бог: «Нехай будуть світила на небесній тверді, щоб відділити день від ночі, і нехай вони стануть знаками для пір року, і днями, і роками. І нехай світила світять над землею». І сталося так. І зробив Бог два світила великі: велике світило, щоб воно керувало днем, і мале світило, щоб керувало ніччю, а також зірки. І Бог побачив, що це добре. І був вечір, і був ранок – день четвертий.

І сказав Бог: «Нехай у воді кишать живі створіння, й нехай птаство літає над землею під небесною твердю». І Бог побачив, що добре воно. І поблагословив їх Бог: «Виповнюйте воду в морях, а птаство нехай розмножується на землі!» І був вечір, і був ранок – день п'ятий.

Тоді сказав бог: «Нехай земля виведе з себе живі створіння: худобу, плазунів і диких звірів». І сталося так. І побачив Бог, що добре воно.

Створення людини

І сказав Бог: «Створімо людину за Нашим образом і подобою, і нехай панує над рибою, птаством, худобою, звірами, плазунами». Бог створив людину на Свій образ як чоловіка та жінку. І поблагословив їх Бог: «Плодіться і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птаством небесним, і над всіма плазунами!» І сказав Бог: «Оце дав я вам ярину, плодові дерева, нехай буде вам на поживу! А трава хай буде на поживу звірині, птаству, плазунам». І сталося. І побачив Бог: усе, що зробив, – вельми добре! І був вечір, і був ранок – день шостий.

А сьомого дня Бог спочив від усього свого діла. І благословив цей день.

2. Міфи Давньої Греції. Міф. Міфологія. Етапи розвитку міфу. Зміст, ідеї, характеристика персонажів.

Міф – (грецьк. – слово, переказ) – оповідний твір про богів, духів, героїв, надприродні сили, які брали участь у створені світу. Міф – витвір наївної віри, який складає філософсько-естетичний комплекс давньої епохи. У давні часи міф створював уявлення про світ, впливаючи на процес пізнання, був основою для інтерпретації природних і суспільних явищ.

Міфологія – це зібрання переказів про богів, героїв [4, 463].

Давньогрецька література виросла на ґрунті міфології. Антична міфологія – це відображення людського життя, його потреб і прагнень, його ставлення до теперішнього, минулого й майбутнього, його ідеалів.

Міфологічне мислення людини пов'язано з цілою епохою – родовим ладом або первіснообщинною формацією. Міфологія – це до певної міри перенесення общинно-родових стосунків на природу і на весь світ. Ось чому небо, повітря, земля, море, підземний світ і вся природа виявлялися однією величезною родиною, представники якої неодмінно живі істоти людського типу, що перебувають між собою в певних родинних стосунках, відтворюючи первісний колектив першої історичної формації [4, 464].

Світ і природа для первісних були живим і одухотвореним. А оскільки первісні люди бачили перед собою Землю з її складовим частинами і Небо, то Земля жива одухотворена, вона з себе все створює і все живить у тому числі й Небо, яке вона також з себе породжує, – це основа міфології, епохи матріархату. Як жінка на тому ступені голова роду, мати, годувальниця і вихователька, так і Земля є джерелом і лоном усього світу, богів, демонів, людей. В епоху матріархату, на першій її стадії розвивається міфологія фетишизму.

Фетишизм (від французького *фетиш* – ідол; португальського – чаклунство, амулет) – поклоніння неживим матеріальним предметам, яким надавалися магічні (демонічні) властивості. Демонічна сила (істота) ніяк не відокремлювалась від предмета, в якому вона міститься [8, 569]. Фетишизм у Давній Греції охоплює всі сфери дійсності. Насамперед серед фетишів боги та герої, яких уявляли у вигляді необроблених грубих дерев'яних або кам'яних предметів. Така, наприклад, богиня Латона (Лето) на Делосі – у вигляді поліна. Фетишистське значення мали рослини, тварини і сама людина, а також усі частини її тіла. Так, виноградна лоза і плющ були фетишами Діоніса (бог рослинності, покровитель виноградарства і виноробства), і цього бога часом просто називали Плющем. Афіна (богиня війни, перемоги, мудрості, знань, ремесел, мистецтва) в одному орфічному гімні іменується «Змія». Крітського Зевса колись сприймали як бика, а «совоокість» Афіни та «волоокість» Гери так само вказує на давню тотожність їх з совою та коровою (так званий зооморфізм).

На другій стадії матріархату розвивається міфологія анімізму. **Анімізм** – (від латинського слова anima – душа, дух), віра в душі та духів, які уявляються демонічними (магічними) істотами, що стоять за всіма предметами і явищами живої і неживої природи. Якщо душа пов'язана в анімістичному уявленні з певним окремим предметом, або його частиною, то духу приписується самостійне існування, велика сфера дії та здатність вселятися у той чи інший об'єкт [4, 42].

Найдавніші анімістичні уявлення греків відбилися в міфі про Мелеагра. Еолійському героєві Мелеагру, коли йому було лише сім днів, богині долі Мойри напророчили, що життя його скінчиться як тільки згорить поліно у вогнищі. Його мати загасила поліно водою і сховала. Коли ж вона захотіла помститися сину за вбивство її братів під час калідонійського полювання, вона знову запалила це поліно, і Мелеагр помер, як тільки згоріло поліно. У цьому разі в палаюче поліно вкладено магічну силу, що є причиною всього життя людини.

До пізніших героїзованих форм матріархальної міфології належать насамперед відомі давньогрецькі амазонки. Амазонки – жіноче плем'я, яке жило, за міфами, в Малій Азії, на річці Фермодонті, на острові Лемносі або в районі Меотиди та Понту Євксинського, у Фракії або в Скіфії. Амазонки не допускали чоловіків у своє товариство і визнавали їх тільки заради продовження роду, вони винищували всіх немовлят-хлопчиків. Озброєні з ніг до голови, завжди на конях, вони весь час проводили у війнах.

Патріархальна, тобто героїчна, міфологія майже завжди зображає перемогу якого-небудь героя над амазонками. Їх перемагали Геракл, Тезей, Ахілл.

В період патріархату розвивається новий ступінь міфології – героїчна, олімпійська міфологія, яка грунтується на гармонійному й художньому сприйнятті світу.

У міфології цього періоду постають герої, які перемагають усіх потвор, що колись жахали уяву первісних людей. Замість дрібних божків та демонів постає один головний, верховний бог Зевс, а всі інші боги та демони йому підкоряються. Патріархальна община богів утверджується й на небі, а саме на горі Олімп. Зевс сам веде боротьбу з різними страховиськами, перемагає титанів, циклопів; Тіфона і гігантів, заганяє їх під землю чи навіть у тартар.

Аполлон убиває піфійського дракона й засновує на тому місці святилище (капище); Кадм також убиває дракона і в цій місцевості засновує місто Фіви; здійснює свої 12 подвигів Геракл; Тезей убиває Мінотавра.

Жіночі божества у зв'язку з епохою патріархату та героїзму тепер набувають нових функцій. Гера стала покровителькою шлюбів та моногамної родини, Деметра – сталого, організованого хліборобства, Афіна Паллада – чесної, відкритої й організованої війни (на противагу буйному, анархічному й аморальному Аресу). Афродіта стала богинею кохання та краси (замість дикої, всепороджуючої і всезнищуючої богині). Гестія – богинею домашнього патріархального вогнища, Артеміда, що зберегла давні мисливські функції, набула красивого й стрункого вигляду і стала взірцем милого й дружнього ставлення до людей.

Разом з тим з'являються й боги нового типу, їх давні греки називали олімпійськими. Розвинуте ремесло, що стало суттєвим фактором господарства, вимагало для себе відповідного бога – Гефеста (який до речі був покровителем взагалі всієї цивілізації. (Гефест у римлян – Вулкан).

Не лише боги та герої, а й усе життя відображалося тепер у міфах зовсім у новому оформленні. Насамперед перетворюється вся природа, яка раніше сповнена була для людини страшних і незрозумілих сил. Тепер природа у давніх греків набуває умиротворення й поетизації, якими вони уславилися на всі наступні віки.

Усім тепер керує Зевс, і всі стихійні сили опинилися в його руках. Характерне Зевсові оточення на Олімпі: богиня Ніка – Перемога, Феміда – богиня права і справедливості, чудового людського правопорядку. Діти Зевса і Феміди – Ори, веселі, чудові, благодійні, завжди в танці, богині пір року та державного розпорядку.

Настає небувалий для тої далекої епохи розквіт культури й мистецтва.

В особі Геракла ця героїчна епоха досягає свого найвищого розквіту. Геракл, син Зевса і смертної жінки Алкмени, не тільки знищує різних небезпечних потвор: Немейського Лева, Лернейську Гідру, не тільки перемагає природу в міфі про Авгієві стайні, але він перевершив усіх героїв давнини двома своїми подвигами: а саме, він дійшов до саду Гесперід і заволодів їхніми яблуками, а в глибині землі він дістався до самого Цербера і вивів його на поверхню. Ці подвиги Геракла були апофеозом людської сили,

величі і героїчної звитяги. Такі міфи могли виникнути лише в епоху свідомої боротьби людини за своє щастя. Не диво, що такого героя Зевс підняв на небо і там він узяв шлюб із Гебою, богинею вічної молодості. В інших класичних міфах також розповідається про перемоги людини над природою.

Люди стають більш сміливими у період пізньої класики, і їхня самостійність у взаєминах з богами помітно зростає. Багато хто з героїв починає змагатися з богами. Дочка царя Тантала Ніоба вважала себе красивішою за богиню Латону, і пишалася своїми чисельними дітьми. Діти Латони перебили всіх дітей Ніоби, а сама вона з горя перетворилася на скелю, з якої полилися струмки її сліз. Співець Фамірід вступає в музичне змагання з музами, за що був покараний сліпотою. Звичайно, усі ці неблагочестиві чи безбожні герої зазнають, за міфами, якогось покарання. Інакше і не могло бути: боги були богами, а герої – героями.

Для епохи розкладу героїчної міфології характерні міфи про родове прокляття, яке веде до загибелі кількох поколінь підряд.

Один фіванський цар Лай украв дитину, і його прокляв батько цієї дитини. Виникли відомі міфи про загибель фіванських царів. Лай гине від руки власного сина Едіта. Едіп жениться на своїй матері Йокасті, не знаючи, що вона його матір. Йокаста, дізнавшись, що Едіп її син, кінчає життя самогубством; Едіпові сини Етеокл і Полінік гинуть у битві, пішовши у двобій один з одним; син Етеокла Лаодамант гине від прибічників батькового брата Полініка, що напали на Фіви, а син Полініка Ферсандр гине перед Троянською війною від Телефа і Мізії.

Міфологія в розумінні наївної віри закінчилася разом з первіснообщинною формацією, для якої вона була необхідною ідеологією.

У пам’яті культурного суспільства антична міфологія лишилася прекрасним дитинством людства, яке загинуло в той самий момент, коли людство стало виробляти наукові та науково-філософські погляди на світ і природу [2; 5;6].

Дедал і Ікар

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Найбільшим митцем, скульптором і зодчим Афін був Дедал, нащадок Ерехтея.

Рятуючись від смерті, Дедал утік на Кріт до могутнього царя Міноса, сина Зевса і Європи. Мінос охоче прийняв під свій захист великого митця Греції. Багато чудових творів мистецтва виготував Дедал для царя Кріту. Він збудував для нього і знаменитий палац Лабіринт, з такими заплутаними ходами, що, раз увійшовши в нього, неможливо було знайти вихід. У цьому палаці Мінос замкнув сина дружини своєї Пасіфаї, жахливого Мінотавра, потвору з тілом людини і головою бика.

Багато років жив Дедал у Міноса. Не хотів відпускати його цар з Кріту; тільки сам він хотів користуватися мистецтвом великого художника. Немов

полоненого, тримав Мінос Дедала на Кріті. Дедал довго думав, як утекти йому, і нарешті знайшов спосіб визволитися з крітської неволі.

– Якщо я не можу, – вигукнув Дедал, – урятуватись від влади Міноса ні сухопуттю, ні морем, то відкрите ж для втечі небо! Ось мій шлях! Усім володіє Мінос, лише повітрям не володіє він!

Взявся до роботи Дедал. Він набрав пер, поскріплював їх льняними нитками й воском і почав виготовляти з них чотири великих крила. Поки Дедал працював, син його Ікар грався біля батька: то ловив він пух, що злітав від подуву вітерця, то м'яв у руках віск. Хлопчик безтурботно грався, його бавила робота батька. Нарешті, Дедал скінчив свою працю; готові були крила. Дедал прив'язав крила за спину, просунув руки в петлі, закріплені на крилах, змахнув ними і плавно піднісся в повітря. З подивом дивився Ікар на батька, який ширяв у повітрі, немов величезний птах. Дедал спустився на землю і сказав синові:

– Слухай, Ікаре, зараз ми полетимо з Кріту. Будь обережний під час польоту. Не спускайся дуже низько до моря, щоб солоні бризки хвиль не змочили твоїх крил. Не піднімайся й близько до сонця: спека може розтопити віск, і розлетяться пера. За мною лети, не відставай від мене.

Батько з сином одягнули крила на руки і легко полинули. Ті, хто бачив, як вони високо летіли над землею, думали, що це два боги несуться в небесній блакиті. Часто обертався Дедал, щоб подивитися, як летить його син. Вони минули вже острови Делос, Парос і летять усе далі й далі.

Швидкий політ бавить Ікара, все сміливіше помахує він криламн. Ікар забув поради батька: він не летить уже слідом за ним. Сильно махнувши крилами, він злетів високо під саме небо, ближче до променистого сонця. Палюче проміння розтопило віск, що скріплював пера крил, повипадали пера і розлетілись далеко в повітрі, гнані вітром. Махнув Ікар руками, але немає на них більше крил. Стрімголов упав він з страшної височини в море і загинув у його хвилях.

Дедал обернувся, дивиться навкруги. Немає Ікара. Голосно почав кликати він сипа:

– Ікаре! Ікаре! Де ти? Озвися!

Нема відповіді. Побачив Дедал на морських хвилях пера з крил Ікара і зрозумів, що трапилось. Як зненавидів Дедал своє мистецтво, як зненавидів той день, коли задумав урятуватися з Кріту повітряним шляхом.

А тіло Ікара довго носилося по хвилях моря, яке стало називатися по імені загиблого Ікарійським. Нарешті, прибили його хвилі до берега острова; там знайшов його Геракл і поховав.

Практичні завдання:

1. Прочитати Біблійні міфи. Заповнити читацький щоденник. Скласти до Біблійних легенд по три питання до тексту і по 1-2 «хитрому» питанню.

2. Дати відповіді на такі питання:

– Що в перекладі означає слово «Біблія»?

– Що для давніх іудеїв символізувала веселка?
– Чому Бог розлютився на будівельників Вавілонської вежі?
– Пояснити, що означає слово «завіт» у контексті «Старий Завіт», «Новий Завіт».
– Що символізує жертвоприношення богові?
– Яку жертву забов'язані були приносити Богові Каїн та Авель? Чому саме таку?
3. Прочитати давньогрецькі міфи. Заповнити читацький щоденник.
4. Дати відповіді на такі питання:
– До Геракла у давньогрецькій міфології не було такого героя, напівбога і напівлюдини. Чим обумовлена поява нового героя у давньогрецькій міфології? Які божі та людські риси має Геракл?
– Яке ставлення давніх греків до людини, до богів, до природи за міфами «Подвиги Геракла», «Аргонавти»?
– Чому Гераклу вдалося перемогти амазонок (дуже войовничих і сміливих), адже він був лише разом з кількома друзями?
–Як ви вважаєте, чи існували амазонки насправді? Доведіть свою думку.
– Порівняйте життєвий шлях Геракла і Яссона. Як закінчилося їхнє земне життя? Як вшанували давні греки Геракла і Яссона?
– Що символізувало для давніх греків золоте руно?
– Як ви вважаєте, чи існувало золоте руно насправді?
–Як ви вважаєте, чому виникли в уяві давніх греків такі герої як Кентаври? Що вони символізували?
– Хто подарував пасок цариці амазонок? Що він символізував?
– Хто із давньогрецьких богів подарував людям вогонь?
– Назвати бога війни в давньогрецькій міфології.
– Яка деталь в одязі Яссона підказала мешканцям Іолку, що він їхній володар?
– Чому смерть Яссона була такою безславною? Що не пробачили давні греки своєму героєві?
– Як Медея помстилася Яссону за зраду?
– Як скінчилося земне життя Яссона? Чи була смерть Яссона славною чи ні? Поясніть свою думку.
– Чому Яссон зрадив свою дружину Медею?
– Чим опікувався у давньогрецькій міфології бог Арей (Арес)? Назвати відповідне ім'я бога із римської міфології.
– Де знаходиться Колхіда?
– Чим опікувалася Афіна?
– Де народилася Афродіта? (Яке ім'я їй дали від назви місця народження?).
– Що за стріли були у сагайдаку Ерота?
– Як народилася Афіна? Чому її називають Палладою?
– Назвати богиню, що народила Ерота.
– Як давні римляни називали богиню кохання? А давні греки?
– Які богині опікувалися Яссоном? Чому?
– Чому Медея допомогла Яссону виконати завдання свого батька?

– Як звали Геракла давні римляни?
– Хто згубив Геракла і був причиною його смерті на землі?

Література:

1. Ілюстрована Біблія для молодших. – К.,1992.
2. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. – К., 1967.
3. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.
4. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
5. Парандовський Ян. Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків та римлян. – К., 1977.
6. Міфи Давньої Греції. – К., 1977.
7. Фрезер Д. Д. Фольклор в Ветхом Завете. – М., 1989.
8. Шапар Віктор. Психологічний тлумачний словник. – Харків.: Прапор, 2004. – 640 с.

Тема: **Формування і розвиток української дитячої літератури (XI – XVIII століття)**

Питання:
1. Розвиток освіти, шкільної справи, дитячої літератури. книгодрукування в Україні у XI – XVIII століттях.
2. Григорій Сковорода – педагог, письменник, філософ.

1. Розвиток освіти, шкільної справи, дитячої літератури. книгодрукування в Україні у XI – XVIII століттях

Зародження літератури для дітей в Україні пов’язано з розвитком освіти й шкільної справи. Впродовж багатьох століть саме школа знайомила молоде покоління з різноманітними літературними творами.

Перші школи в Київській Русі виникли після прийняття християнства. Зокрема в Києві князем Володимиром була відкрита школа «книжного навчання». На думку вчених, вона давала систематичну освіту з тодішніх наук. У ній навчалося близько 300 учнів, які вивчали богослов’я, історичні легенди, співацьке мистецтво, календарні обчислення. Згодом вихованці школи Володимира стали тією опорою, за допомогою якої Ярослав Володимирович здійснив новий крок у розвитку освіти й культури на Русі.

Випускники дворецької школи Ярослава виконували велику й різноманітну роботу. Вони перекладали книги, у яких містилися відомості з всесвітньої історії, космогонії, філософії, етики, географії, математики, медицини. Крім дітей Ярослава, у школі навчалися майбутній митрополит Іларіон, посадники, десятки знатних іноземців. Отже, школа Ярослава стала

відомим європейським центром середньовічної культури та освіти. М. С. Грушевський назвав її першою українською академією.

У 1086 році при Андріївському монастирі в Києві була відкрита перша в Європі жіноча школа. Впродовж 26 років її очолювала дочка князя Всеволода Ярославовича Анна, сестра Володимира Мономаха. Згодом подібна школа з'явилася в Полоцьку. Нею керувала дочка князя Святослава Всеволодовича Єфросинія Полоцька (1101– 1173). Відомо, що при цій школі вона організувала книгописну майстерню, до навчання в якій залучали молодь.

Після прийняття християнства руські князі заохочують переклад книг, необхідних для пропаганди нової релігії. Їх перекладали переважно з грецької мови на старослав'янську, яку засвоїла згодом й оригінальна церковна література Київської Русі. Старослав'янська мова не стала засобом спілкування, бо вживалася тільки у церкві й школі. У творах світського характеру автори вживали народну руську мову.

Безсумнівно, що місцеві автори творчо засвоювали досвід перекладного письменства й, відповідно до особливостей руського життя й руської історії, розвивали свої оригінальні жанри й види. З літератури, що призначалася для читання, особливе поширення мали Біблія, житія святих, перекладна і оригінальна церковно-істрична, природно-наукова, афористична, паломницька література, апокрифи, Євангеліє, Псалтир, службові мінеї (місячні читання), збірники пісень, повчань, патерики «Сказання про подвиги монахів». Ця література була популярною серед дорослих і дитячих читачів упродовж багатьох століть після її появи.

Найповніше стильові особливості руської літератури Київського періоду розкрилися в літописанні. Визнано, що найдавнішим з відомих творів цього жанру, першолітописом, як ще його називають, є «Повість минулих літ». До відомих літературних пам'яток Київської Русі належить так зване «Повчання Володимира Мономаха дітям», що вміщено під 1096 роком у Лаврентіївському списку «Повісті минулих літ». Князь надумав написати повчання своїм дітям, яке було б корисним у майбутньому й для інших. У «Повчанні», він зокрема, заохочує синів до праці, навчає їх бути вірними слову, захищати бідного. Найвидатнішою з відомих пам'яток писемної літератури Київської Русі є «Слово о полку Ігоревім», виникнення якого відносять до 1185-1187 років. «Слово» привернуло увагу багатьох учених, письменників, художників, композиторів. Це сприяло його поширенню, особливо серед молоді.

Хоч і невелика кількісно спадщина залишилася від часів Київської Русі, проте чимало цих писаних творів, поряд з фольклорними, і складали ту дидактичну й художню літературу, яка певною мірою протягом кількох століть служила читанням для дітей та молоді.

У 1321 році Київ було приєднано до Литовської держави (Гедимін), у 1386 року , Литва і Русь уперше об'єдналися з Польщею. Заснування і зріст руcько-литовської держави, а потім об'єднання з Польщею, що розчинило перед Україною двері до Західної Європи, і треба вважати за початок нової доби української культури. Україна потроху, в міру занепаду Візантії (1453

року Константинополь названо Стамбулом) та ослаблення її культурного впливу, піддається культурному впливу Західної Європи. З різних джерел відомо, що у православних школах протягом XIV – XVI століть зберігаються форми і дух попередніх часів. Представники духовенства були шкільними вчителями, церковно-богослужебні книги – підручниками. Діти вчили перш за все азбуку й склади (тобто буквар), а потім переходили до читання богослужебних книг. Читання було найголовнішим предметом навчання. В залежності від того, яку читали книгу, учні поділялися на групи: одна група студіювала буквар, друга – Часословець, третя – Псалтир. Перехід від однієї книги до другої, у наш час, можна прирівнювати до переходу з нижчого класу до вищого. Діти вчили також писання, причому писали каліграфічним письмом, великими літерами, так званим «уставом» (таке письмо тільки з кінця XIV ст. стало витіснятися з державного та приватного вживання і замінятися скорописом). Шкільна освіта носила виключно церковно-релігійний характер конфесійний) – молитва та богослужбові книги були головним предметом навчання. Таким чином, як і в домонгольську добу (VIII – XII ст.), в період литовсько-руської держави, на Україні учили молитвам та Святому Письму, прищеплювали релігійну свідомість, вміння читати богослужебні книги і цією наукою виховували добрих християн та корисних служителів батьківщини. Про те, що тоді на Україні традиційне навчання продовжувалося по церковно-богослужебних книгах, свідчить і славний український письменник Іван Вишенський/ Обороняючи в одному із своїх листів стародавній спосіб навчання дітей (проти поширеного в кінці XVI ст. західноєвропейського способу, власне єзуїтського), він послідовно перелічує ті церковно-богослужебні книги з похвальними епітетами до кожної з них , по яких вчилась тоді українська молодь: «Часословець», «Псалтир», «Апостол», «Октоїх» – ось ті підручники, без яких неможливо було засвоїти книжкової премудрості. Очевидно, що з часів домонгольської доби не змінилися і коло знань і методи засвоєння науки.

Гуманізм і Реформація сприяли сильному розвитку науки й освіти на заході Європи, і там виникло багато університетів та шкіл. Польща захоплена цим освітнім рухом. У 1400 був заснований Краківський університет, який на довгий час стає культурно-освітнім осередком для Польсько-Литовської держави. Реформація збільшила інтерес до освіти, бо й лютерани й кальвіністи школам надавали особливого значення в справі поширення своїх знань. Ще раніше, ніж у Польщі та Литві, виникли протестантські школи в Німеччині (Віттенберг, Кенігсберг), Швейцарії (Женева, Базель). Русинська молодь охоче вступала до цих шкіл як у Польщі, так і за кордоном, й звідти виходила не тільки освіченою гуманітарно, з науковими знаннями, а часто і з протестантськими поглядами. На русинську молодь ще сильніше впливали школи латинські (католицькі), куди вона вступала ще в XV ст., а особливо школи єзуїтські, які з’явилися на території Польсько-Литовської держави у другій половині XVI ст. Знання, що давали католицькі та протестантські школи, були значно вищими, ніж ті, які виносила наша молодь зі своїх православних шкіл. Ці знання більше відповідали практичним потребам

Польсько-Литовської держави, а тому молоді люди, особливо з вищих верств громадянства, охоче йшли до тих шкіл, щоб підготуватися до заміщення адміністративних, судових та інших посад.

Чужа конфесійна школа відривала русинську молодь від православної віри. Православ'я служило найголовнішою національною ознакою руського народу (в XV – XVII ст. слово «русин» було цілком рівнозначним слову «православний»), а тому втрата молодою людиною старобатьківської релігії вела за собою й втрату своєї національності. Православна молодь у таких школах полонізувалася, бо конфесійні школи в Польщі були суто польськими.

Для того щоб врятувати молодь від чужої конфесійної школи, потрібно було створити якісно нову православну школу, яка б давала і наукові знання , і виховувала учнів у релігійному та національному дусі. За цю справу взялися як поодинокі особи так і православні організації, відомі під назвою православних братств. З поодиноких осіб у справі утворення шкіл уславився князь Костянтин Костянтинович Острозький, що заснував кілька шкіл на Волині. З його шкіл найбільш відома Острозька академія, Багатий та впливовий магнат, князь Острозький, в 1580 році, у своєму місті Острозі заснував школу по типу високих шкіл, що проіснувала до смерті свого фундатора (1608р.), об'єднала навколо себе визначні наукові сили, дала освіту значній кількості православної молоді і підготувала чимало видатних діячів. У школі викладання відбувалося, як і книги писалися церновслов'янською мовою до якої додавалося багато суто українських слів, а також нерідко польські, грецькі й латинські. З мов тут викладалися особливо церковнослов'янська та грецька, бо це мови Святого Письма та богословської літератури.

На польську та латинську мови звертали менше уваги. Викладалися тут і філософія, богослов'я, потрібні для виховання молоді в православному напрямі. Острозька академія залишила по собі значний слід в історії української науки та українського культурного життя, осередком якого вона була з кінця XVI на початку XVII століття. В Острозькій академії викладали математики й астрологи (астрономи) не тільки православні, але й іновірці, що їх за протестантські погляди звільняли з латинських шкіл: наприклад, славний математик, філософ і астролог Ян Лятос (Ян Лятош з Краківського університету). Найголовнішим пам'ятником наукової праці Острозької академії (чи інакше – «грецької школи» або «училища греко-слов'янського») було видання повної слов'янської Біблії в 1581 році, текст якої, з невеликими змінами в XVIII ст., і досі вживається у православних слов'янських церквах. В Острозькій школі були вчителями й греки, як, наприклад, Кирило Лукаріс (пізніше – патріарх царгородський, повішаний турками в 1638 році) та архімандрит Никифор, що самі вчилися на Заході у різних університетах. Даючи освіту православній молоді, Острозька академія разом із тим була зразком для інших шкіл. Так, в 1588 році Феодосій Лозовський зі своїм кліросом (капітулою) заснував у Володимирі греко-слов'янську школу і для викладання у ній грецької мови взяв з Острога двох бакалаврів. Острозька

школа зникла тому, що спадкоємці князя Острозького стали католиками й не могли підтримувати ту школу, що ставила своїм завданням боротися з латинством і унією. Крім Академії, князь Острозький заснував ще школи: у Турові (1572 р.), Володимирові Волинському (1577 р.), Луцьку (1580 р.). Ці школи теж мали завданням своїм зміцнювати православ'я й перешкоджати денаціоналізації українського народу.

Також великого значення мали ті школи, що їх заснували православні братства. Братствами називалися міські організації, що приблизно в XI – XII ст. виникли при поодиноких православних церквах і ставили своїм завданням підтримку та забезпечення своєї церкви. У XVI ст., коли протестантизм у різних його видах почав наступ на православну церкву, братства оберігають православну віру та народність. Тому вони засновують для виховання дітей в дусі своєї православної віри та руської народності. Провідну роль ведуть ті міста , які користувалися самоврядуванням (Магдебурзьким правом) і в XVI ст. досягли високого економічного та культурного розвитку. Першим таку поважну діяльність розпочало Успенське братство у Львові, що об'єднало навколо себе православних міщан. У 1586 році воно заснувало школу, для зміцнення якої воно здобуло благословення Константипольського патріарха Ієремії II як найвищої духовної особи для православної Київської митрополії (землі українські і білоруські). Завданням братської школи у Львові було релігійне та моральне підвищення суспільства через належне виховання молоді. Наука у школі була доступною для дітей всякого стану. У школі вчили читати, писати, а потім граматику, риторику, музику, Святе Євангеліє та книги Апостольські і, крім того, арифметику, церковний спів. Звертали особливу увагу на слов'янську та грецьку мови, грецькою говорили і писали. Згодом, в практичних інтересах, у школі почали викладати мови латинську та польську.

Книгодрукування. Твори для дітей

Значним поштовхом для подальшого поліпшення стану освіти й формування дитячої літератури в тогочасній Україні було виникнення друкарської справи. Значний інтерес становлять починання Святополка (Швайпольта) Фіоля [?–десь 1525]. Вчені вважають, що за національністю він був українцем з лемків (місцевість у Західній україні; Лемківщина), але онімечений. Він і причетний до друку найперших українських книг. Це сталося у Кракові 1491 року. Тоді Фіоль при допомозі місцевих українців видав кириличним шрифтом книги «Осьмигласник» і «Часословець». З його іменем також пов'язана поява без зазначення місця й року ще трьох видань: «Тріодь пісна», «Тріодь цвітна» і «Псалтир» (останній не зберігся до нашого часу).

Про українське походження Святополка Фіоля і його подвижництво заради рідного краю свідчить не лише те, що згадані книги були надруковані кирилицею. Там, де Фіоль не був пов'язаний традиційним церковно-слов'янським текстом, там мова його видань має дуже багато відзнак живої української мови.

Прямий стосунок до книгодруку в Україні має білорус за походженням Франциск (при хрещенні одержав ім'я Георгія) Скорина (приблизно 1490 – приблизно 1541). Маючи велику наукову ерудицію й глибокі національні почуття, він заснував 1561 року в Празі друкарню і видав книги «руською мовою». Його книги виходили одна по одній і за 1517– 1519 роки було видано «Псалтир» та 23 книги Старого Завіту під загальною назвою «Біблія руська» (повної біблії Скорина не видрукував). Згодом, вже у Вільно його зусиллями побачать світ «Апостол» (1525) і мала Подорожня Книжиця (без року). Фахівці вважають, що книги Скорини стали в нагоді не лише священникам, а й вчителям. За ними навчали як «дітей малих» нижчих православних шкіл, так і учнів старшого віку в навчальних закладах типу колегії. Подвижництво гуманіста з Білорусії Гергія Скорини набуло широкого розголосу. Вчені твердять, що, коли по Скорині зачалося друкарство в Москві, у Львові, в Острозі та інших містах, то скрізь на першодруках відчувався значний Скоринин вплив.

Отже, саме в Україні й Білорусії більш ніж на півстоліття раніше, як у Росії, побачило світ друковане слово. Відомо, що в Москві лише 1564 року з'явилася датована книга Івана федорова «Апостол». В Москві Іван Федоров розпочав друкарську справу. У Москві він видав разом із своїм помічником Петром Тимофійовичем Мстиславцем дві книги. Невдовзі, полишивши Росію, вони заснували друкарню у маєтку гетьмана Григорія Ходкевича, якому належало село Заблудове. Тут вони видали «Євангеліє Учительне» (1569) і «Псалтир» (1570). Після цього їхні шляхи розійшлися. На українській землі Іван Федоров найповніше виявив свою невтомну й багатогранну діяльність. Із сім'єю він переїхав до Львова, там видає «Апостол» і «Азбуку» (1574). Для того часу це воістину прекрасний буквар, якому судилося відіграти важливу роль у розвитку освіти всіх народів, що користувалися кириличним алфавітом. Згодом уже в Острозі Іван Федоров відкрив друкарню й видрукував новий Буквар (1578), до якого було додано греко-церковнослов'янську читанку і твір болгарського ченця Храбра про створення слов'янської азбуки Кирилом-філософом. У 1581 році Федоров видав «Острозьку Біблію», «Новий завіт», «Псалтир».

У 1561 році внаслідок подвижництва архімандрита Григорія та художника Михайла Василевича з'явилася перша українська книга – знамените «Пересопницьке Євангеліє». Ця перлина книжного мистецтва відіграла велику роль у вихованні молоді й становить національну святиню українського народу.

На початок XVII століття припадає виникнення друкарні у Києві на території Києво-Печерської Лаври. Її засновником став син дяка Львівської Успенської церкви Єлисей Плетенецький, який багато років був архімандритом Києво-Печерської Лаври. 20 грудня 1616 року тут був надрукований «Часослов». Вчені вважають, що лише за 15 років (1616-1630) київська друкарня видала книг більше, ніж до того їх було надруковано по всій Україні.

У XVI – XVII століттях книгодрукування набуло широкого розмаху. Особлива роль належала братствам, які захищали православну віру від експансії католицизму, і братським школам. Братські школи й друкарні готували велику кількість навчальної літератури: граматика і тлумачний словник Лаврентія Зизанія (1596), «Слов'янська граматика» Мелетія Смотрицького (1619), «Лексикон словенороський» Памви Беринди (1627). Не менш важливу роль відіграли братства у підготовці вчених, письменників, державних і церковних діячів, в організаціях освітянських закладів у Львові, Києві, Вінниці, Немирові. Але особлива їхня (і всієї тодішньої еліти) заслуга полягала у створенні Києво-Могилянської колегії, на основі якої у XVIII столітті виникла славнозвісна академія, У цих середніх і вищих закладах молодь отримувала ґрунтовні знання і водночас – основи української національної свідомості. Як приклад можна навести ім'я прогресивного вихованця **Іннокентія Гізеля** (1600– 1683). Гізель був учнем Петра Могили, згодом став професором, а потім і ректором Києво-Могилянської колегії. Йому належить прекрасна книга «Мир з Богом чоловіку», яка побачила світ 1669 року в друкарні Києво-Печерської лаври. У ній фактично вперше сформульовано основи прогресивної морально-гуманістичної й реформаторської концепції. Гізель розглядав людину як творця свого щастя, володаря своєї долі та повноправного господаря своїх учинків. На його думку, критерієм оцінки добра й зла повинні бути совість та розум, бо саме вони керують діями, вчинками й волею людини.

Філософсько-моральні й гуманістичні роздуми І. Гізеля мали колосальне значення для тогочасного виховання молоді, створення нових за духом і формою книг для дітей. Подібні його міркування близькі до загальної світсько-раціоналістичної спрямованості умонастроїв тих часів: широка зацікавленість і повага до знання як важливого фактора культури, твердість і раціоналізм практичного мислення, нове ставлення до релігії.

Водночас з полемічною прозою в Україні виникає й поширюється **віршована література.** У тодішніх школах серед навчальних дисциплін одне з перших місць належало поезії. Для засвоєння теорії й практики віршування відводився клас піітики. Складали вірші як учителі, так і учні. За цих обставин у XVII – XVIII століттях виникають твори різних жанрів не лише для читання, а й про школярів. Поети у своїх творах славили козацьку вольність та правду й закликали берегти їх як найкоштовніше добро. Так славить, приміром, **Касіян Сакович** «вольність» і тих козацьких лицарів, які задля неї йдуть «на славні бої, не грішми, а кров'ю купуючи її». У даному разі автор вдало використовує ораторсько-публіцистичні інтонації, за допомогою яких закликає молодь бути готовою «завжди вітчизні служити, життя за її волю своє положити».

У суспільній і літературній діяльності **Лазаря Барановича** (бл. 1620 – 1693) чільне місце займає проблема морального виховання. Відомо, що він займав високі посади в церковній ієрархії: був наставником, ректором Києво-Могилянської колегії, згодом став чернігівським єпископом, архієпископом, організатором друкарні та поетичного осередку. Це давало йому можливість

активно впливати на широку аудиторію молоді, формувати в ній почуття обов'язку перд рідним краєм та пропагувати християнські ідеали. Власне, цю роль успішно виконували його палкі проповіді, емоційні полемічно-богословські трактати та схвильовані поетичні твори. Лазар Баранович писав свої твори польською і книжною українською мовами. Його кращі поезії нині увійшли до активу дитячого читання. Насамперед вони приваблюють спробою автора показати зв'язок між земним і небесним, афористично розкрити душевний стан ліричного героя. Це властиво для віршів «Про місяць та зорі», «Про сонце», «Усім весна була красна».

Упродовж багатьох років штучно й навмисно відлучали від духовного життя України **Івана Мазепу** (1632-1709). Тим часом вже його сучасники засвідчили, що цей кмітливий політик, тонкий дипломат, талановитий полководець був висококультурним меценатом українського мистецтва, науки і шкільної справи. Під час батуринської різні, яку влаштували російські війська, під проводом О. Меньшикова, згоріла не тільки велика бібліотека, а й майже вся художня та епістолярна спадщина гетьмана. Вже в дванадцять років Мазепа складав вірші спочатку латинською, а згодом і рідною українською мовою. У дитяче читаття увійшли такі його поетичні твори, як «Дума, ілі пісня», «Пісня про чайку-небогу», «Псальма». На думку вчених, ці твори не лише збагачують історію українського письменства цікавою сторінкою, але й є важливим літературним й історичним документом своєї доби.

Одним із перших дитячих письменників став **Климентій Зіновіїв** (середина XVII – початок XVIII; після 1712 року). У своїх гуманістичних роздумах і поетичних творах виявив особливу любов до дітей, до знедолених і скалічених малих жебраків. Не випадково у його рукописній книжці «Вірші. Приповісті посполиті», укладеній між 1700-1709 роками, чільне місце займають вірші й приказки для дітей («О дітєх малих…», «О непам'ятозлобіях дитинних», «Про зайців»). Юнакам адресовані і його сорок сім похвальних поезій «О ремесниках розмаїтих», «О звірях різних», «Про рідну природу».

Характерно, що учні тогочасних шкіл в Україні були не лише читачами творів своїх учителів, а й авторами багатьох віршів, переважно гуманістичного й сатиричного змісту. Ці вірші називають **літературою мандрівних дяків**. Однією з головних тем її був показ нелегкого життя шкільної молоді, скарги на постійне голодування («Нищенські вірші»). Образи дітей з'являються і в інтермедіях. Так, в одній з них під назвою «Син з татом» (XVIII ст.) гумористично зображено учня, який, довго навчаючись у школі, так і не зумів засвоїти навіть азбуку.

Багато вихованців тогочасних київських навчальних закладів постійно дбали про духовне збагачення української молоді, сприяли формуванню національної самосвідомості. До таких належав й **Іван Величковський**, церковна й літературна діяльність якого припадає на другу половину XVII століття. В ім'я Відродження і розвитку культури рідного краю він віддавав чимало зусиль друкарській та літературній справі.

У XVII – XVIII століттях виникають **козацькі літописи**. Вони знайомили читачів з причинами й перебігом визвольної війни українського народу 1648–1654 років та з пізнішими подіями. Автори літописів, зокрема **Самійло Величко**, виявили себе не лише як історики, а як письменники. Це по суті, великі історичні повісті, які своєю патріотичною ідеєю силою мистецького зображення мали сильний вплив на виховання громадських почуттів, на розвиток нової української літератури, історичних творів для юного читача.

Багато хто із церковних і літературних діячів одночасно дбали про освіту дітей та розвиток художнього письменства. Так, **Феофан Прокопович** (1681– 1736) створив «Буквар» і «Первоє ученіє отрокам». За цими посібниками навчались діти українців, білорусів, росіян, молдаван, грузинів, сербів. Він написав чимало віршів для дитячого читання («Опис Києва», «Елегія», Епіграми).

Феофан Прокопович першим здійснив скорочений виклад байки римського поета Горація «Байка про сільську та міську мишу», цим поповнивши літературу для дитячого читання.

У XVIII столітті літературу для дітей збагатили **Іван та Ігнатій Максимовичі** (Ігнатій Максимович [початок XVIII ст. – 1793] Якщо перший писав для молоді на морально-естетичні теми «Коли вода в краплині»), то другий вперше створив жанр оди для юнацького читання («Ода на перший день травня 1761 року»).

Григорій Сковорода ніби вінчав довгий процес зародження дитячої літератури епохи українського Ренесансу й бароко [1; 3; 4; 6].

2. Григорій Сковорода (1722 – 1794) – педагог, письменник, філософ

Творчість Григорія Сковороди посідає визначне місце в історії розвитку художньої літератури, філософської та педагогічної думки на Україні.

Філософська спадщина Г. Сковороди – 17 трактатів і діалогів. Він був оригінальним і самобутнім мислителем, був добре обізнаний із вченням найвидатніших філософів як античних греко-римських – Сократа, Платона, Аристотеля так і мислителів Заходу та Сходу пізнішого часу. Ідеї Г. Сковороди виростали на безпосередньому ґрунті української дійсності, відображали народні погляди і прагнення до кращого життя. В своєму філософському розвитку Г. Сковорода йшов своєрідним шляхом, відкинувши твердження церкви про те, що творцем світу є Бог. Природа твердив Г. Сковорода, розвивається за всіма властивими їй законами і не потребує втручання будь-яких сил із зовні. Великий філософ заперечував Бога, як надприродну силу, але визнавав його існування як рушійну силу самої природи. На його думку, Бог існує в усіх формах природи в образі ідей. У філософії Г. Сковороди особливо важливою є **теорія пізнання**. Він вважав, що людський розум може пізнати світ, тобто, як він писав, зрозуміти обидві

його «натури» – «зовнішню і внутрішню», адже пізнання розвивається в тісному зв'язку з людськими знаннями, воно безконечне так само, як і світ, що є об'єктом пізнання. Г. Сковорода, як і філософи–просвітителі, основну увагу зосередив на проблемі людини, її щастя, покликання, боротьби за краще майбутнє. Він невтомно шукав шляхів до цього щастя. На його думку, важливу роль у створенні ґрунту для добробуту людини і всього людства повинна відігравати **творча праця**.

Та ця умова буде реальною лише тоді, коли праця відповідатиме душевному покликанню людини, її нахилам та задаткам. Реалізуючі в цьому напрямі свої філософські роздуми, Г. Сковорода створив оригінальну теорію **«сродної праці».** Пропагуючи принцип «сродної праці», він мав на увазі, що людина повинна виконувати той вид роботи, до якої вона має здібності. Ця теорія «сродної» праці скерована була об'єктивно проти феодального ладу, в якому праця розподілялася між людьми не за природними здібностями, властивими людині, а за спадковими привілеями. Мислитель твердив, що людина повинна трудитися чесно, не експлуатувати ближнього, бути скромною, не мати користолюбства. Це принесе їй щастя і задоволення в житті. Г. Сковорода заперечував вчення церкви про загробне життя людини і її блаженство в потойбічному світі. Повчання Г. Сковороди сповнені мудрої простоти і доступності, в них глибокі роздуми над вічними категоріями буття: 1) шануй доброчесність і еллінську літературу. Знаходь годину і щоденно потроху, але обов'язково підкидай в душу слово, або вислів; 2) проповідує бідність, поміркованість у потребах тіла; 3) щастя людини – в умінні жити морально, справедливо. Саме тих, хто не здатний керувати своїми пристрастями Г. Сковорода називає черню; 4) щастя людини у здоров'ї душі. Найвища цінність, що існує між людьми це шляхетна дружба. Для Г. Сковороди щирість у дружбі – це запорука щастя; 5) Г. Сковорода пише про смерть і підкреслює, що смерть духовна страшніша ніж смерть фізична. Тілесну смерть повинен кожний з нас визнати єдиним і найдієвішим виходом з усіх небезпек і нещасть. Тому треба цінувати час, котрий дає нам життя для удосконалення нашого духу.

Свої педагогічні ідеї Г. Сковорода виклав у трактатах «Благодатний Єродій», «Убогий Жайворонок». Г. Сковорода писав, що в кожній людині ще змалку закладені великі творчі сили, здібності. Завдання педагога полягає передусім у тому, щоб ці здібності розпізнати і відповідно розвинути. Г. Сковорода твердив, що природа, вільні нахили, а не штучна виправка, муштра є основою виховання. Він підкреслював важливу роль батьків, як природних вихователів своїх дітей, підносив принципи гармонійного виховання розуму, серця і фізичного стану дітей, відстоював трудове виховання, близьке до природи, до народу, до народної творчості.

У багатьох своїх працях Г. Сковорода порушує проблеми освіти, підкреслюючи, що вона має бути доступною для всіх станів суспільства, а також однаковою мірою для чоловіків і жінок.

Хронологічно в українській літературі Г. Сковорода є першим ліричним поетом. Його поетичний збірник **«Сад божественных песен»** – це

уславлення ідей гуманізму, правди, глибока щира сповідь благородної чутливої душі, літопис її складних переживань. Г. Сковорода, як ніхто інший до нього в українській літературі, зумів оцінити і поетично передати красу природи і простого сільського життя, красу полів, степів, лісів. Це особливо видно з відомого твору поета **«Гей, поля, поля зелені»,** написаного майже цілком розмовною мовою. Цей вірш належить до поезій, що створювалися під впливом народної лірики і швидко знаходили шлях до широких мас. У цій поезії наче у фокусі, зійшлись окремі найхарактерніші риси українських трудових пісень, пов'язаних з працею і життям простої людини, з красою рідної природи.

Гей, поля, поля зелені
Зелом, квітом оздоблені,
Жайворонок над полями,
Соловейко над садами, –
Той під хмарами дзвенить,
Інший у гіллі свистить.

Мрійливий політ жайворонка над полями, чарівний спів його, ідилія життя пастухів – все це вже було предметом оспівування в народній ліриці. Г. Сковорода ж прагне синтетично осмислити явища природи і людського життя, поєднати їх буття, оспівати рідний край. Цей вірш ще за життя Г. Сковороди став популярною піснею.

Особливої уваги заслуговує Г. Сковорода **як перший український байкар, автор збірки «Басни Харьковскія».** Г. Сковорода у багатьох випадках продовжуючи усталені традиції в галузі цього жанру, по-новому поставився до байки. Він глибоко осмислив і повно використав її потенційні можливості, прив'язав її до національного ґрунту і суспільного життя України другої половини XVIII століття. Усі байки Г. Сковороди написані прозою. В них автор виявив себе не прихильником лафонтенівського розважального роду художньої байки, а, подібно до Лессінга, відновив у байках їх античний езопівський напрям. У байках Г. Сковороди передусім звучать філософські мотиви, спрямовані на осмислення сучасних письменникові проблем життя. Цікавою частиною байок українського письменника їх **«сила»** – мораль. Здебільшого мораль байок висловлена афористично. Байку **«Годинникові колеса»** письменник присвячує тим, хто зневажає працю інших, не розуміє і не цінує її. Ця думка випливає з діалогу між двома коліщатами годинника. Одне з них спитало другого: «Скажи мені, а чого ти гойдаєшся не так, як ми, а в інший бік?» І те йому пояснило, що таким його зробив майстер, але воно не тільки не заважає, а ще й допомагає іншим, щоб годинник ішов точно. Подібне спостерігається і в житті людей «У людей з різними природними нахилами і життєві шляхи різні».

Байка **«Дві курки»:** домашня курка не вірить своїй дикій сестрі, що та вільно літає і задоволена своїми крилами, бо сама вона од сили може перелетіти тільки до повітки. «Не перечу, каже Дика Курка, – але зважте, голубонько моя, на те, що ви змальства, як тільки народились, – зволити на подвір'ї гній гребти, а я щоденно мушу набувати досвіду літати».

Позитивним моментом твору є не тільки те, що «сродность» без практики проявитись не може, а й утвердження того, що людина здатна змінювати, вдосконалювати себе, свою власну діяльність. Тільки безперервна практика розвиває природні здібності, породжує майстерність. Риторично запитує Г. Сковорода: «Яка користь знати, як робиться діло, коли ти сам його не зробиш? Взнати не важко, важче зробити. Наука та досвід – це одне й теж. Вона не в знанні самім живе, а в діянні.». Та водночас філософ застерігав від переоцінки ролі практики, науки, які можуть лише вдосконалювати «сродность».

У своїх байках Г. Сковорода постійно підкреслював протилежність життєвих інтересів народу і панівних верств суспільства. Він засуджує паразитизмі неробство вищих класів, їх зажерливість, протиставляючи їм простих людей з їх скромним трудовим життям. Такою, наприклад, є байка **«Жаби».** Коли висохло озеро, жаби подалися шукати собі нового житла. Одна з них стрибнула в джерело, а всі інші «плюснули» у багатоводне озеро. Дидактичний висновок байки має критичне спрямування і конкретизує соціальний ідеал автора: «Всяка розкіш може зубожіти і висохнути, як озеро, лише чесне ремесло забезпечить непишне, але спокійне існування». Багатство, на думку байкаря, ненадійне, тимчасове, і тільки «чесне ремесло» дає людині необхідну основу для життя [2; 5].

Практичні завдання:

1. Підготувати відповіді на питання:

– Розвиток освіти, шкільної справи в Україні протягом XI – XV століть.

– Розвиток освіти, шкільної справи в Україні протягом XV – XVIII століть.

– Розвиток книгодрукування в Україні протягом XVI – XVIII століть.

2. Підготувати відповіді на питання:

– Основні філософські, педагогічні погляди Григорія Сковороді.

3. Прочитати такі байки Григорія Сковороді: «Годинникові колеса», «Дві курки», «Орел і Черепаха», «Жаби». Схарактеризувати байки: структура, мораль.

4. Вивчити напам’ять вірш Григорія Сковороди «Гей, поля, поля зелені». Схарактеризувати мовно-художні засоби твору.

Література:

1. Возняк М. Історія української літератури: У 2-х кн. – Львів, 1992.
2. Геник-Березовська Зіна Григорій Сковорода: Образ художній і справжній //Слово і час. – 1995. – №3. – С. 61 – 68.
3. Грицай М. С. Давня Українська література. – К., 1989.
4. Луценко І. А., Подолинний А. М., Чайковський Б. Й. Зародження і розвиток давньої української дитячої літератури (11 – 18 ст.) // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 69 – 75.

5. Майданська С. «Що дає основу…»: Педагогічні погляди Григорія Сковороди і проблеми сучасності //Українська культура. 1992. – № 12. . 16 – 18.
6. Українська культура: Лекції за ред.. Дмитра Антоновича. – К., 1993.

Модуль другий. Українська дитяча література XIX – XX століть
Тема: Українська дитяча література другої половини XIX століття

Питання:
1. Історичні умови розвитку культури, дитячої літератури України у другій половині XIX століття.
2. Твори Марко Вовчок про дітей (оповідання: «Два сини», «Маша»; казки-повісті «Дев'ять братів і десята сестра Галя», «Кармелюк», «Ведмідь»): жанрові особливості, особливості оповідної структури, засоби характеристики персонажів.
3. Тема дитинства у творах Івана Франка («Малий Мирон», «Олівець»).

1. Історичні умови розвитку культури, дитячої літератури України у другій половині XIX століття

Другу половину XIX століття умовно можна поділити на два періоди: 50-60 й 70-80 роки.

У 50-60 роках XIX століття українська культура розвивається в доволі сприятливих умовах.

Поразка у Кримській війні 1854 – 1856 років (панування царя Олександра II) привела до основних реформ. У 1861 році скасовано кріпацтво; у 1864 році проведено судову реформу, впроваджено земське управління, тобто самоврядування. На думку істориків, самоврядування було одним з найвидатніших явищ у суспільно-культурному житті України XIX століття. У самоврядуванні брали участь усі прошарки населення: дворянство, міське населення (міщанство), селяни.

Земства сприяли розвиткові медичної допомоги, освіти (земські школи, земські лікарні), поширенню економічно-соціальних знань.

Земства вчили «самоврядовувати» і піднімали національний дух.

У цей період було амністовано деяких братчиків Кирило-Мефодіївського товариства (Пантелеймон Олександрович Куліш, Микола Іванович Костомаров, Василь Бєлозерський, а згодом і Тарас Шевченко). Головним завданням українських демократів було оборона селян-кріпаків (захист їхніх прав) і боротьба за їхнє звільнення з кріпацтва. Боротьба, яка тривала десятки років, під кінець 50-их і на початку 60 –их років породила своєрідну ідеологію, що під назвою «народництво» почала поширюватися серед української інтелігенції.

Головні риси народництва:

– ідеалізація селянства;

– переконання у тому, що лише селяни і рядові козаки були й залишились носіями української національності. Всі інші прошарки – твердили народники – втратили свою національність, тому треба знову наблизитися до народу, вивчити його звичаї, мову, фольклор. Першоджерела українського народництва: твори Ізмаїла Івановича Срезневського (1812-1880; юрист, філолог, професор Харківського університету), Михайла

Олександровича Максимовича (1804-1873; український фольклорист). Одне з основних завдань народницького руху – боротьба за скасування кріпацтва. Прапороносцями народницького руху були: Т. Г. Шевченко, Марко Вовчок.

На початку 60-их років у Петербурзі створюється друкарня і видавництво. (Створюються видавництва у Чернігові, Полтаві.) Велику роботу розгортає тут у Петербурзі Пантелеймон Куліш. Він друкує свої «Записки о Южной Русі», роман «Чорна рада», твори Івана Петровича Котляревського, Тараса Шевченка.

На цей час з'являється ряд періодичних видань: історичний журнал «Основа», який у 1861 – 1862 роках став головним органом українського культурно-національного руху. У великих містах України (Київ, Харків, Одеса) починають друкуватися книги українською мовою. Завдяки зусиллям українських культурних діячів відкриваються недільні школи з українською мовою навчання. У Києві засновано товариство «Громада», яка спочатку була студентською організацією. Відкрито було філії «Громади» у Чернігові, Полтаві. Київську «Громаду» очолив молодий історик, археолог Володимир Антонович (співорганізатор) (1834(30) – 1908), до неї входили такі культурні діячі Михайло Драгоманов (український публіцист, історик, філософ,економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч; 1841-1895), Михайло Петрович Старицький (український письменник, театральний діяч. За твердженням Івана Франка є «Батьком українського театру»; 1840 – 1904), Олександр Якович Кониський (український поет, прозаїк, педагог, перекладач, журналіст, громадський діяч, лексикограф, адвокат; 1836 – 1900), Микола Віталійович Лисенко (український композитор, піаніст, диригент, педагог, збирач пісенного фольклору, громадський діяч; 1842 – 1912).

Другим сильним культурним рухом, що виникнув на Правобережній Україні у 50-тих роках було так зване «хлопоманство». Хлопомани прагнули демократизації суспільних стосунків, активного служіння народові. Рух цей зародився після польського так званого Січневого повстання 1863 року, серед української шляхти (сполонізованої), лідером та ініціатором цього руху був Володимир Антонович. Діячами цього руху були сполонізовані українофіли: філолог К. Михальчук, економіст Тадей Рильський.

Російський уряд на початку 60-тих років не звертав уваги на зростання національного руху, який мав виключно літературно-культурне і просвітянське значення. Але вибух Січневого польського повстання (1863 року) дав привід царизму виступити проти українців, яких підозрювали у сепаратизмі (прагнення до відокремлення України від Російської імперії). Були проведені арешти: «Громада» чернігівська і полтавська були розгромлені, було заборонено подальше видання «Чернігівського листка», були закриті недільні школи з українською мовою навчання.

У 1863 році був виданий Валуєвський циркуляр (указ; міністр внутрішніх справ Петро Валуєв). Цей циркуляр забороняв друкувати книги українською мовою, призначені для народного вжитку, бо, мовляв, «такої мови не було, немає і бути не може».

Валуєвський циркуляр став нищівним ударом для українського культурного руху.

У своєму обіжнику (збірнику) від 20 липня 1863 року Валуєв дав наказ припинити друкування книг релігійних і навчальних українською мовою, і доводив, що «українська мова – це діалект російської мови, яким користується простолюддя, – це сама руська мова». Було заборонено друкувати українською мовою шкільні книги. У спеціальній інструкції від 1886 року, як додатку до цього циркуляру заборонено теж друкувати популярну літературу, і препинити друкувати етнографічні матеріали.

Видавництво. Періодичних видань після розгрому Кирило-Мефодієвського товариства (грудень 1845 – розгром 1847 рік) не було. Виходили окремі збірники. В 40-их роках професор Михайло Максимович видає за участю письменників і вчених кілька збірників під назвою «Києвлянин», в яких було опубліковано чимало оригінальних і перекладених літературних творів українських і зарубіжних письменників. У 1860 році вийшла остання книга «Києвлянина».

У 1859 і 1864 роках Михайло Максимович видавав збірники історичного змісту під назвою «Українець».

В 1856-1857 роках Пантелеймон Куліш видає два томи «Записок о Южной Руси», в яких, крім історичних розвідок, були твори літературні. У 1860 році заходами Пантелеймона Куліша з'явився альманах «Хата», в якому друкувалися поезії Тараса Шевченка, оповідання Марко Вовчок, у цьому журналі з'явилися вперше літературно-критичні статті Пантелеймона Куліша.

У 1861 році була видана «Основа» – перший науково-літературний журнал українською мовою (проіснував два роки 1861-1862 роки).

<u>70 – 80 роки. II період.</u>

На початку 70 років у Києві зосередилися значні інтелектуальні сили, і це місто на цей період стало головним осередком українського національного руху. Центром культурно-громадського життя стала Київська Громада. Жили там і працювали Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Микола Лисенко, Софія Русова, Іван Нечуй-Левицький. Київська Громада заснувала у 1873 році українське наукове товариство під офіційною російською фірмою «Південно-західний відділ російського товариства». Це товариство проводило роботу наукового дослідження української історії, етнографії, мови, словесності, економіки. Завдяки послабленій цензурі у Києві згодом почали друкуватися книги українською мово, а також белетристичні й популярно-наукові твори. Композитор Микола Лисенко створює українську музику, українську національну оперу («Енеїда», «Наталка Полтавка»).

З часом Київська Громада придбала газету «Київський телеграф», який став органом української думки.

Розгортання національного руху на початку 70-тих років викликало тривогу царського уряду. Російський уряд побачив у ньому прояв політичного сепаратизму України, влада вважала, що «вони (тобто українці) хочуть вільної України у формі республіки з гетьманом на чолі». Рішенням

спеціальної комісії для вироблення засобів боротьби з українофільською діяльністю було закрито «Південно-західний відділ географічного товариства», заборонено видання «Київського телеграфа», почалися репресії проти визначних діячів Київської Громади. Зокрема на професора історії Київського університету Михайла Драгоманова уряд звернув особливу увагу. М. Драгоманов вимушений був виїхати за кордон.

Емський указ (традиційна назва висновків Особливої наради, спрямований на обмеження використання і викладання української мови в Російській імперії) був підписаний у травні 1876 року царем Олександром II. Цей указ був таємним, ніколи не оголошений (підписаний у німецькому місті Бад-Емс). Це був черговий тяжкий удар по українській мовно-літературній культурі. Історичним передвісником обох указів була заборона ще у 1720 році (правління Петра I) друкувати церковні книги українською мовою, а в 1769 році було заборонено друкувати українські букварі для дітей, та наказ відбирати ті букварі, що вже були в ужитку.

Емський указ мав форму таємної інструкції. В роботі над цим указом взяв участь полтавський поміщик, таємний царський радник Михайло Юзефович.

Зміст указу.

1. Заборонти довіз будь-яких українських книг і брошур з-за кордону.
2. Друкування і вивництво українських творів та перекладів в імперії заборонити, крім

– історичних документів і пам’яток (дотримуватися правопису оригіналу);

– художніх творів (дотримуватися правопису російського);

3. Українські сценічні вистави та читання, а також слова при нотах.

Українські культурні діячі дізналися про цей ганебний указ російського уряду через 2-3 роки, після його підписання царем, із статті «Свобода в Росії», яка вийшла у відомому французькому журналі.

У 1881 році в період деякої відлиги в російській імперії за дорученням царя Олександра III, окрема комісія переглянула Емський указ 1876 року і вирішила визнати його діючим, але доповнила такими пунктами:

1. Дозволити друкувати малоруські (тобто українські) словники з умовою збереження правопису або загальноросійського, або того, що його вживали не пізніше, як XVIII століття.
2. На публічне виконання українських пісень (не заборонених цензурою) необхідний був дозвіл місцевих органів російської адміністрації.

Потрібний був також дозвіл на друкування українських текстів при нотах від Головного управління для справ друку.

А далі була заборона організовувати український театр чи театральні групи для виконання виключно українського репертуару. Але й ці доповнення не були оприлюднені.

<u>Наслідки Емського указу.</u>

1. Заборона видавати наукову літературу змушувала українських авторів вдаватися до белетристичного (художня література) викладу

наукового матеріалу. Наприклад, книга медичного змісту українською мовою під назвою «Від чого вмерла Мелася» пояснювала читачам небезпеку дифтериту.

2. Белетристичні твори, хоча на них повної заборони не було, переслідувалися дуже послідовно. Навіть у поетичних творах (поезія Володимира Самійленка, зокрема байка «Школяр і різки») вилучалися алегоричні порівняння.

3. До 1905 року було заборонено видання будь-якого періодичного органу українською мовою. Також не виходили книжкові серії.

Так, І. О. Єфремов, який входив до керівництва першого українського видавництва «Вік» (1895, Київ) зазначав, що видавництво у 1895-1903 роках подало до цензури 230 окремих назв рукописів, а одержало дозвіл тільки на третину, тобто на 80.

4. Укази не могли знищити українські театральні традиції. Але виступи, вистави відбувалися приватно, без афіш, без продажу квитків. На таких заходах мали місце жандармські обшуки.

У 1881 році на вимогу уряду, після вистави української п'єси, треба було обов'язково відіграти російську п'єсу з такою ж кількістю дій. Тоді організатри таких вистав увели в практику п'ятихвилинні російські театральні дії, які йшли після українських, при чому публіка масово виходила із зали, лише жандарм пильнував виконання урядового наказу

Свідоме українство по-різному боролося з цими ганебними указами.

Книги українською мовою друкувалися за кордоном: на території Австрії, Галичини, Буковини. Потім їх нелегально переправляли в російську Україну.

Заборона українського слова викликала гостру реакцію теж і за кордоном. Відома акція Михайла Драгоманова, який подав свій виступ на Міжнародний літературний конгрес, що відбувся у Парижі. М. Драгоманов на цьому Конгресі особисто виступив із протестом, а згодом виступив на подібному Віденському конгресі щодо політики російського уряду.

Треба зазначити, що ні Валуєвський циркуляр, а ні Емський указ не дали бажаних наслідків. Українці боролися й відстоювали українську культуру. Як зазначали сучасники, указ 1876 року (тобто Емський указ) коронував українську культуру в очах народу терновим вінком, вінком мучениці.

В 50-60 роках XIX століття в українській літературі відбуваються якісні зміни, які були пов'язані з утвердженням в літературі критичного реалізму.

Критичний реалізм (літературний напрям і метод) характеризується:

1) поглибленим проникненням художнього слова в життя;

2) критичним змалюванням сучасної дійсності;

3) розкриттям соціальної зумовленості конфліктів і характерів;

4) зближенням з народом;

5) тематичним і жанровим збагаченням;

6) розширенням творчих меж відображення людини з її складним внутрішнім світом [4, 308 –310].

Значне місце в літературі цього часу посідає тема життя селянства. Але ця тема зазнала значних змін, бо тяжіє більш до показу селянина-борця, бунтівника, людини, яка усвідомлює своє становище, а тому й не може з ним миритися. Як приклад, можна навести твори Марко Вовчок: повість-казка «Кармелюк».

Разом із селянською темою набуває ваги тема різночинної інтелігенції, втілена і в прозових і в поетичних творах (твори Степана Руданського, зокрема поезія «Наука»), а також тема показу життя міської демократії.

Письменники у своїх творах змальовували життя найрізноманітніших прошарків суспільства. Митці слова зосереджували свою увагу на людині пригнобленій, на суспільних та побутових умовах, в яких вона діє. Увага до внутрішнього світу людини збагатила засоби психологічного письма. Письменники вдавалися до таких засобів творення образу персонажа:

– Зовнішній вигляд (портрет) – обличчя, фігура, постать, костюм; характеристика часто передає авторське ставлення до персонажа.

– **Психологічний аналіз** – докладне, в деталях відтворення почуттів, думок, мрій, прагнень, бажань, внутрішнього світу персонажа; собливе значення має відображення «поетики душі», тобто порухи внутрішнього життя героя.

– **Характер персонажа** розкривається в дії в його вчинках, поведінці, ставленні до інших людей, в описах почуттів героя, в манері говорити і тримати себе в різних випадках життя, в різних ситуаціях.

– **Пряма авторська характеристика** – вона може бути безпосередньою або опосередкованою (наприклад, іронічною).

– Характеристика героя іншими персонажами.

– Порівняння героя з іншими персонажами, їх протиставлення.

– Зображення умов, в яких живе і діє персонаж (інтер'єр).

– Зображення природи (пейзаж) – допомагає краще зрозуміти думки і почуття персонажа.

– Зображення соціального оточення, суспільства, яке має вплив на формування того чи іншого характеру.

– Художня деталь – опис предметів і явищ, що оточують героя (деталі, в яких відображається широке узагальнення, стають деталями-символами).

– Наявність або відсутність прототипу.

Це надавало нових рис реалізму, стверджувало його суспільно-пізнавльні й естетично-виховні можливості. Викривальний характер реалізму визначив гуманістичне спрямування українського художнього слова Іван Франко писав у статті «Южнорусская литература»: «…глубокий реализм …делается основанием всех лучших сочинений украинской литературы XIX века» [3].

В українському реалізмі цього часу співіснує і романтична течія, що представлена творістю Марко Вовчок. Твори письменниці осяяні ідеалами служіння народу, романтикою боротьби за справедливість («Кармелюк», «Дев'ять братів і сетра Галя»).

Реалізм нового етапу відкрив також надзвичайно широкі можливості для стильових пошуків. Письменники прагнуть охопити життя народу якнайповніше і найглибше, тому і звертаються до нових жанрів. Оповідання, казка, казка-повість продовжують бути найголовнішими жанрами у творчості українськиї прозаїків не тільки 50-60 років, а й 70-90 років. Але поступово все більшої ваги набуває в українській літературі соціально-побутова повість (твори Марко Вовчок), а пізніше і соцально-побутова новела (твори Василя Стефаника) [3].

2. Твори Марко Вовчок про дітей (оповідання: «Два сини», «Маша»; казки-повісті «Дев'ять братів і десята сестра Галя», «Кармелюк», «Ведмідь»): жанрові особливості, особливості оповідної структури, засоби характеристики персонажів

Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська; 1833-1907) народилася в селі Єкатеринівка Єлецького повіту Орловської губернії в родині дрібного поміщика. Її літературна діяльність розпочинається в кінці 50-тих років XIX століття. Значну частину її літературного доробку складають твори про дітей різного жанру: це і літературні казки, і оповідання, повісті. На думку, Марко Вовчок, письменник, покликаний виховувати своїми творами «…здорових, свіжих, міцних людей, здатних поглянути просто у вічі суспільному злу. Його обов'язок – морально готувати маленьких читачів до діяльного життя, до активної участі в боротьбі за кращі ідеали людства» [6, 158 – 169].

Важливе місце у творчості Марко Вовчок посідає казка. Вона розвинула жанр літературної казки, поглибила її зміст, опоетизувала героїчне в житті народу, уславила визвольні прагнення українців. Казки Марко Вовчок «Дев'ять братів і сестра Галя», «Кармелюк», «Невільничка» за жанровими характеристиками наближаються до повісті.

У 1865 році в Петербурзі вийшла збірка «Оповідання Марко Вовчок», до якої увійшли казки «Дев'ять братів і сестра Галя», «Невільничка», «Ведмідь», «Кармелюк». Того ж року збірка була видана й російською мовою під назвою «Сказки Марко Вовчок».

Казки-повісті Марко Вовчок в основі своїй реалістичні. Тому в них так ощадливо, з чуттям міри використовується фантастика, яка є для письменниці своєрідним вільним продовженням реальності і покликана розкрити юному читачу жорстоку правду життя.

Казка–повість «Кармелюк» (1862) – це заклик письменниці-громадянки до боротьби, до оновлення суспільного життя. На основі фольклору (пісень, переказів, легенд) письменниця створила історично правдивий образ народного ватажка, борця проти поневолення трудової людини Устима Кармалюка (Устим Якимович Кармалюк; 1787-1835; проводир антикріпосницького руху у Подольській губернії на Правобережній Україні. Народився у Подолії у кріпосній родині). У повісті – Іван Кармелюк, Кармель. Отже літературний персонаж має прототипа. Але разом з тим головний герой романтично гіперболізований за допомогою казкових засобів.

Ще змалку виявляє він незвичайні здібності, силу й красу. А з часом став Кармелюк і чарівником, що давало йому змогу впливати на людей, рятуватися від ворогів. Чарівними були і його пісні. Цим письменниця стверджує велику надихаючу силу мистецтва, що йде з глибин народного життя.

Поставлену в повісті проблему людського щастя Марко Вовчок розв'язує з позиції гуманізму. Любов до людей, до пригноблених і принижених визначає все коло думок і переживань Івана Кармелюка. «Голод холод, усяку біду і напасть він готовий прийняти для іншого». Герой вважає своїм обов'язком допомогти співвітчизникам «зрівняти нерівнє діло». Але як це зробити? Де шукати виходу? Побільшали муки Кармеля. А одного дня він зник з села. Минув час, і пройшла чутка про «чудних та небувалих розбійників у Чорному лісі, які чинили чудний та небувалий розбій: нікого не вбивали, лише одбирали добро в багатіїв та роздавали його бідним». Очолив цей рух Кармелюк.

Написання художнього твору про Кармелюка – це вияв сміливості письменниці, тим більше, що авторка трактує свого героя як народного оборонця, легендарного месника.

Повість-казка «Ведмідь» (1862) популярна серед маленьких читачів в Україні й у Франції. Цей твір найбільш цікавий у психологічному плані. Письменниця майстерно розкриває світ дитячої душі, дитячу психологію. Головна героїня, Мелася –життєрадісна, привітна, розумна дівчинка. Зростає вона у селянській родині, де шанують працю, народну пісню, а розум, правдивість і доброту сприймають як найвищі достойності людини. Меласю змалечку привчають до праці. Мелася, як і її братик, чутлива до краси, вона любить пісні, казки і квіти. А до того ж вона й дуже сміливa.Уночі вона рятує братика Михайлика від ведмедя страшного, який забрів на пасіку поласувати медом. Письменниця делікатно й ненів'язливо закликає юних читачів до сміливості, до мужності та стійкості. «Вибачайте та бувайте здорові, та дай, Боже, нам, вам і мені таку сестричку Меласю, щоб боронила та визволяла від усякого страшного ведмедя нас, вас та мене».

Марко Вовчок у казці «Дев'ять братів і сестра Галя» (1863) ставить мету – збудити свідомість читача, викликати в його душі протест проти потворних суспільних явищ.

У композиційно-стильовому плані казка «Дев'ять братів і сестра Галя» поділяється на дві частини. Перші розділи написані за мотивами наймитських народних пісень і витримані в реалістичному плані. Це своєрідна розгорнута експозиція твору. Розвиток сюжетних ліній відбувається в наступних розділах, в основу яких лягла відома пісня-балада про братів-розбійників та їхню нещасливу сестру. Відправною точкою для Марко Вовчок, вірогідно, послужила пісня «Жила вдова на Подолі». Словами цієї пісні й розпочинається твір: «Жила собі удова коло Києва, на Подолі, та не знала щастя-долі». Твір має трагічну розв'язкук: гине старший брат, отаман розбійників, гинуть Галя та її чоловік козак Михайло.

Письменниця правдиво передає психологію бідняцьких дітей, їхнє прагнення швидше вирости й піти на власний хліб, допомагати матері. Маленькі герої заздрять старшому братові-наймитові, мріють і собі стати на цей шлях. І от настав час, вдовині сини підросли і один за одним пішли в найми. Та становище родини не змінилося. Поступово хлопці втрачають надію й віру в те, що за умов, які їх оточують, можна прожити чесною працею і «присягаються зеленому гаю» – стають розбійниками. Марко Вовчок наголошує на соціальних причинах, які штовхають людину на шлях розбою й зумовлюють появу «пропащої сили». У творі письменниця вдало використовує як засоби реалістичного письма, так і стильові компоненти казки: стала форма зачину, різні види народної тавтології, рефрени, риторичні звороти, епічне число три тощо. Маленькі герої твору не по літах серйозні, тому й не дуже сміються, слухаючи материні казки: «І дуже б вони сміялися й тішилися б, коли б їм не мішало няньчине обличчя – таке обличчя помучене та посмучене…». Діти добре розуміють, що таке злидні, тому просять матір іти швидше додому, щоб не бачити спокусливих ласощів та іграшок на ярмарку[2; 4].

3. Тема дитинства у творах Івана Франка («Малий Мирон», «Олівець»)

Іван Якович Франко (1856-1916) – видатний український письменник, дитячий письменник. Він народився в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту на Галичині в родині сільського коваля. Закінчив Дрогобицьку гімназію, Львівський університет. Він письменник, громадський діяч і дитячий письменник.

Іван Франко у 1903 році видав збірку «Малий Мирон і інші оповідання». Письменник засвідчив, що твори, вміщені у цю збірку, мають автобіографічний характер, що виникли вони на основі особистих спогадів. Водночас письменник застерігав від того, щоб сприймати ці твори як частину його автобіографії.

У своїх оповіданнях про дітей Іван Франко намагається уважно простежити формування особистості людини, становлення її характеру, простежити від перших кроків до початку самостійного життя. Малий Мирон – герой однойменного оповідання – на думку сусідів, «якесь не таке, як люди». Дійсно, хлопчик серед інших дітей почуває себе несміливо, сором’язливо. Проте зовсім іншим стає на самоті. Мирона вабить до себе підгірська річечка, на стрімких берегах якої він може сидіти годинами, спостерігаючи за плином води, грою рибок. Малюкові любо бігати квітучими луками, поринати поміж широколисті лопухи та пахучий ромен, упиватися запахом росистої конюшини. П’ятирічна дитина крок за кроком входить у великий світ природи, розгадує її таємниці, здійснює перші, нехай і наївні, але важливі для себе відкриття.Постійна робота думки визначає поведінку хлопчика, відрізняє його від ровесників.

Оповідання І. Франка складається із п’яти частин. Якщо чотири перші – це оповідь про конкретного героя, непересічного хлопчика,

допитливого, спостережливого, то остання частина має узагальнений характер. Це оповідь взагалі про всіх розумних селянських дітей. Письменник замислюється над важливим питанням: який цвіт розів'ється з такого пуп'янка? Факти життя свідчать, з гіркотою констатує автор, що найчастіше такій дитині дуже важко розвинути свої природні здібності в умовах пригніченого працею, злиднями, забобонами села. Відсутність у батьків освіти, широких знань може або спаплюжити незвичайні задатки дитини, або навіть штовхнути такого незвичайного хлопця на хибний шлях. Також автор бачить і іншу долю такої допитливої дитини, коли вона під опікою люблячого батька здобуде ширшу освіту, перейметься високою правдою, співчуття до знедолених людей, забажає допомогти їм. Але в цьому випадку на хлопця чекає незавидне майбутнє. «Навістить він і стіни тюремні, і всякі нори, муки та насилля людей над людьми, а скінчить тим, що або загине десь у бідності, самоті та опущенні на якімось підашці, або з тюремних стін винесе зароди смертельної недуги, котра перед часом зажене його в могилу, або, стративши віру в святу, високу правду, почне заливати черв'яка горілкою аж до цілковитої нестями. Бідний малий Мирон!».

Велике пізнавальне значення мають твори Івана Франка про школу та її вихованців. Видатний учений звертав увагу передової громадськості на фактичну недоступність освіти для дітей з народу, на жалюгідний рівень, який давали учням тодішні початкові школи.

Уже перше знайомство дітей з тодішньою школою приносило їм глибоке розчарування. Малий Гриць («Грицева шкільна наука»), якого несподівано забрали від гусей, обмили, причепурили, спочатку зрадів своєму новому становищу. Та швидко розвіялася радість хлопця, бо вже на першому уроці він дістав від учителя «різкою по плечах». Щоденні знущання, образи відбили у Гриця будь-яке бажання до шкільної премудрості. З гіркою іронією письменник зазначає, що хлопець після року навчання повернувся до гусей таким самим мудрим, яким був і до школи.

Драматичний випадок з життя школи за часів Австро-Угорщини покладено в основу оповідання «Оловець» («Олівець»). Оповідання «Олівець» автобіографічне. Про цей випадок письменник згадує в автобіографії. У творі письменник подає майстерний психологічний аналіз поведінки і вчинків головного героя. Письменник низкою реалістичних деталей, з винятковою переконливістю показує, як незвичайна знахідка на снігу біля школи загубленого кимось олівця заполонила уяву малого школяра. Хлопець відгонив будь-яку думку про те, щоб віддати таку прекрасну, коштовну для нього річ. У творі поступово зростає психологічне напруження. Хоча спочатку у класі ніхто з школярів і не запитував про олівець, однак герой весь пройнятий тривогою. Це очікування запитань, думка про можливу розмову між учнями про олівець невпізнанно змінюють хлопця. Збудження учня досягає найвищого ступеня на уроці, коли він почув – а цього він давно вже чекав – якісь тривожні, уривчасті голоси з однієї парти. Болісні переживання розривають серце школяра, коли вчитель став катувати одного з його товаришів – Степана. Хлопець хотів крикнути,

повідомити про свою знахідку, але страх перед свистом різки, незрозумілий сором здавили горло. Болісні зойки товариша пробивали йому груди, хлопець ніби на собі відчував удари різки, що падали на Степана, холодний піт облив усе тіло. Авторський відступ пояснює і психологічний стан героя в момент покарання, і ту душевну травму, яка надовго приголомшила його [1; 5].

Практичні завдання:

І. Творчість Марко Вовчок.

1. Підготувати повідомлення на тему «Життєвий і творчий шлях Марко Вовчок».
2. Дати відповіді на питання.

Оповідання «**Два сини**».

– Чому письменниця назвала свій твір «**Два сини**», адже герої мають імена?

– Для чого, на вашу думку, письменниця поділила свій твір на дуже маленькі частинки? Які розділи найменші? Чому? Які розділи більш поширені? Чому? Доведіть свою думку.

– Як мати описує своє життя після смерті чоловіка? Зачитати, прокоментувати.

– Як мати ставиться до своїх дітей? Які її почуття? Зачитайте відповідні уривки, прокоментуйте їх.

– Як ви вважаєте, чому автор в оповіданні дає імена хлопцям, але не називає імені матері?

– Прочитати розділ 4-ий. Схарактеризувати почуття матері, коли вона згадує рекрутчину. Які надії, мрії матері не здійснилися?

– Як склалося подальше життя братів? Про що більш за все жалкував Василь? Зачитати, прокоментувати.

– Розказати, яким стало життя матері після смерті дітей.

Оповідання «**Маша**».

– Чому Маша не вірить у своє щастя? Зачитати і прокоментувати слова Маші і тітки про щастя.

– Що Маша мала на увазі, коли говорила: «Они, Федя, господа-то твои добрые, что и говорить, они в головку целуют да мозжок достают!».

– Як сприймають своє залежне становище Маша, Федір і тітка? Пояснити їхнє ставлення до життя.

– Що повернуло до життя Машу? Як героїня змінилася?

3. Повість-казка «**Дев'ять братів і десята сестра Галя**».

– Описати життя вдови та її діточок.

– Як склалося життя дітей у наймах?

– Які причини вимусили братів піти у розбійники?

4. Повість-казка «**Кармелюк**».

– Чи схожий літературний герой на свого прототипа – Устима Кармалюка? Описати зовнішність Івана. Який засіб використовує письменниця при змалюванні Кармелюка?

–Схарактеризувати Івана: думки, почуття, переживання.

– Як жив Кармель, чому став розбійником? Які пісні співає герой, про що ці пісні?

5. Повість-казка «**Ведмідь**».

– Схарактеризувати Меласю: її почуття, ставлення до діда, брата.

– Про що думає дівчинка, коли тягне Михайлика до хижки?

– Як оцінює вчинок онуки дідусь? Які слова промовляє?

– У чому полягає повчальність цього твору?

ІІ. Творчість Івана Франка.

1. Підготувати повідомлення **«**Життєвий і творчий шлях Івана Франка».

2. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Грицева шкільна наука»:** тематика, проблематика, герої.

– Про які часи розповідається у творі?

– Чи можна Гриця вважати нетямущим? Доведіть свою думку.

– Пояснити, чому Гриць за цілий рік перебування у школі нічому не навчився?

– Розказати за оповіданням, яким було навчання у старій школі.

3. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Малий Мирон»:** тематика, проблематика, герої.

– Схарактеризувати Мирона. Чому Мирон, на думку сусідів: **«якесь не таке, як люди»?** Чим відрізняється хлопчик від інших дітей? Що в ньому є особливого? Як Мирон почував себе серед інших хлопців? Яким стає на самоті, чим захоплюється? Чому відбуваються такі зміни у поведінці героя?

– Що чекає Мирона у майбутньму, на думку Івана Франка?

4. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Олівець»:** тематика, проблематика, герої.

– Описати психологічний стан героя, який знайшов олівець. Чому хлопчик не віддав олівця? Про що він весь час думає? Тривожно йому чи радісно?

– Як герой сприймає катування Степана? Схарактеризувати почуття героя під час екзекуції Степана.

– Який висновок на все життя зробив для себе герой після цієї події?

Література:

1. Булаховська В. Є. Виховання і школа в художніх творах «малих форм» І. Франка, Б. Грінченка // Початкова школа. – 1995. – №4. – С. 53 – 56.

2. Грицай М. Первоцвіт дитячої літератури// Література. Діти. Час. – К., 1983. – С. 77 – 81.

3. Калениченко Н. Л. Українська література ІІ половини ХІХ століття. Методи, напрями. – К., 1989.

4. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., – 1971. – 485 с.

5. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.

6. Хоменко Б. Марко Вовчок і дитяча література // Література. Діти. Час. – К., 1980. – С. 158 – 169.
7. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка // Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 111 – 120.

Тема: Розвиток української дитячої літератури у кінці XIX століття на початку XX століття

Питання:

1. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть Посилення уваги до соціального та естетичного виховання дітей, молоді. Тематичне та жанрове розмаїття літератури для дітей.
2. Тема дитинства у малій прозі: оповідання М. М. Коцюбинського, новели В. С. Стефаника.
3. Відображення світу дитинства у творах Б.Д. Грінченка та В. К. Винниченка.

1. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть Посилення уваги до соціального та естетичного виховання дітей, молоді. Тематичне та жанрове розмаїття літератури для дітей

Кінець XIX початок – XX століть позначився сплеском суцвіття талантів у культурному житті України. Піднесення розвитку національної культури відбувалося в атмосфері жорстокої реакції. Як зазначав І. Франко: «Історія нашого українського національного руху в останніх двох десятиліттях пригадує нам образ того заклепаного народу, змушеного пробивати велику, віковічну скалу, яка ділить його від свобідних , повноправних, цивілізованих націй, а при тім позбавленого найважливішого знаряддя для сеї праці – заліза: себто національної свідомості, почуття солідарності і невідлучної від неї почуття сили і віри в остаточний успіх» [12, С. 56].

Долаючи непереборні перешкоди, коли переслідувалось все українське (до нас дійшли документальні свідчення про те, що навіть за носіння української сорочки людину вважали неблагонадійною і заводили на неї справу у жандармерії, а то і без будь-яких справ саджали до в’язниці), прокладало собі дорогу мистецтво України.

У надзвичайно важких обставинах, під постійним гнітом царського уряду, розвивається український театр. Тогочасні українські театральні колективи не мали права на стаціонарну роботу, були, по суті, мандрівними трупами. Дозвіл на постановку однієї вистави українською мовою давався лише в тому разі, коли в репертуарі були наявні російські п’єси.

І незважаючи на це, світову славу здобули спочатку аматори, а потім і корифеї української сцени: Михайло Старицький, Микола Карпович Садовський, Панас Саксаганський, Іван Карпенко-Карий (Брати Тобілевичі), Марія Заньковецька (Марія Костянтинівна Адассовська).

Трупа Марка Лукича Кропивницького, що була заснована у **1882** році в Єлисаветграді, з великим успіхом виступала як на Україні, так і за її межами – в Москві, Петербурзі, Варшаві.

У 1904 році у Києві був відкритий перший в Україні театральний навчальний заклад – Музично-драматична школа Миколи Лисенка з окремим драматичним відділенням.

На рубежі двох століть досягає великої досконалості музичне, зокрема хорове мистецтво. На цей період припадає творча діяльність таких митців, як Вахнянина Анатолія Климентовича, автора опери «Купало»; головного диригента музичного товариства «Боян», заснованого у Львові у1891 року, Заремби Владислава Владиславовича, перу якого належить понад 30 музичних творів на слова Т. Шевченка («Така її доля», «Утоптала стежечку» та інші), кілька романсів (серед яких «Дивлюсь я на небо» на слова Петренка Михайла Миколайовича). Сидір Воробкевич – відомий поет, автор вірша «Рідна мова»:

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.

Як композитор написав 15 хорових творів на слова Т. Шевченка («Минають дні», «Огні горять» та інші).

Цілу епоху в музичному житті України становить творчість М. Лисенка. Він написав музику до «Заповіту», опери «Наталка Полтавка», «Енеїда». На теми народних казок створив дитячі опери «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима й весна».

По шляху дальшого утвердження ішов розвиток образотворчого мистецтва в Україні. Відомі на той час художні школи – Київська, Харківська, Одеська. Великий внесок у розвиток цієї галузі мистецтва зробили учні Іллі Юхимовича Рєпіна – Пимоненко Микола Корнійович, Мурашко Олександр Олександрович. О. Мурашко ввійшов в історію українського живопису відомою картиною «Похорон кошового», жанровими картинами «Каруселі», «Селянська родина». Творив на той час і Фотій Степанович Красицький – автор популярних історичних і жанрових картин («Гість із Запоріжжя», «У свято»), пейзажів («Село Кирилівка»), портретів Т. Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. (Ф. С. Красицький – онук Т. Г. Шевченка по сестрі Катерині).

Кінець XIX – початок XX століття – це новий період в історії української літератури. Продовжують творити відомі письменники старшого покоління – І. Франко, Павло Грабовський, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, і водночас у літературу входить нове покоління – «молода генерація», серед них – такі видатні митці слова, як Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська, С. Васильченко – «ряд талантів, яких не постидалась би не одна далеко багатша від нашої література» [1, С. 524].

У цей період майже всі провідні письменники пишуть твори для дітей різного віку. Багато із них поєднують педагогічну діяльність із літературною (Б. Грінченко, Є. Ярошинська, Дніпрова Чайка (Василевська Людмила Олексіївна), С. Васильченко.

Саме на рубежі двох століть з’являється перший дитячий журнал «Дзвінок» (почав виходити з 1890 року у Львові). З 1894 року у Чернігові з ініціативи Б.Грінченка починає діяти видавництво, яке друкує переважно твори для дітей. За вісім років тут вийшло близько 50 назв книг українською

мовою: оповідання самого Б. Грінченка, нариси його дружини (письменниця Марія Загірня; Грінченко Марія Миколаївна), вірші та переклади П. Грабовського, оповідання для дітей М. Коцюбинського тощо.

Українська дитяча література набуває нового характеру. Її кращим творам властиві гострота конфлікту, поглиблений психологізм, новаторство тем, ідей, образів, стилів.

Основну увагу письменники зосереджували на показі тяжких умов, в яких доводиться існувати дітям, на відтворенні дитячої психології. Так, вдаючись до традиційного жанру **оповідання**, М. Коцюбинський у творах «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник» змальовує, як діти, ледве зіп'явшись на ноги, залишаючись ще дітьми з їх уявленням і поведінкою, через життєву необхідність стають помічниками старших, переймаються щоденними турботами дорослих: як вижити, як не померти з голоду. Дитячі оповідання прозаїка – це правдиві картинки з народного життя. «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник» написані у стильовій манері соціально-побутової течії і продовжують традиції реалістичної літератури XIX століття. Та вони водночас засвідчують таку особливість стилю М. Коцюбинського, як виразність художньої деталі, психологізм. В оповіданні «Маленький грішник» є такий психологізований портрет головного героя: **«На Дмитрикові була стара руда материна юпка з клаптиками вати, що висіли скрізь дірки з пошарпаної одежини, довгі рукава тіліпались нижче рук, заважали йому. Русяву головку прикривав старенький картузик з одірваним козирком»**. Цією деталлю **«юпка з клаптиками вати, що висіли скрізь дірки»** – виражено чимало: і спосіб життя бідної міської родини, і натуру рухливого хлопчика, який швидко дориває материн одяг. Портретна деталь дає змогу немов оживити ці приховані пристрасті. Перед нами постає типовий портрет хлопчика з міської околиці. У дитячих творах прозаїка талановито використовується і **психологізований пейзаж**. Наприклад, в оповіданні «Ялинка» є такий опис: «Василько в'їхав у ліс. Здорові кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах; їм було байдуже, що бурхав холодний вітер, ішов сніг. Мокрий сніг бив у лице Василькові, заліплював очі, налазив за комір… Мишасті коні зовсім побіліли, обліплені снігом. Василько загорнув руки в рукава…». Пейзажні деталі, з одного боку, відтворюють особливості місцевості, де відбувається дія, з другого – до деякої міри передають настрій героя, який сприймає цю місцевість.

Визначення оповідання: **«Оповідання – невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному(рідко кілько) епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажу. Сюжет однолінійний, чіткий. Характери сформовані. Описів мало, вони стислі, лаконічні. Важливу роль відіграє художня деталь (деталь побуту). Оповідання близьке до новели [8, 522].**

Тема дитинства знаходить своє вираження і в жанрі **новели**, який став домінуючим в українській літературі на рубежі століть. Адже саме **новела** виявилась найбільш мобільним жанром, здатним реагувати на вимоги швидко змінюваної історичної дійсності. **Новела – це дуже стислий твір переважно про якусь одну незвичайну подію, що стала поворотною у**

долі персонажа чи кількох персонажів. Дія у новелі напружена, розвиток сюжету по-драматичному стрімкий, гостро конфліктний, з різкими зламами. Їй властиві точність, наскрізна деталь, велика економність у використанні художніх засобів [8, 510].

Найбільшого розвитку новела набула у творчості Василя Стефаника. Починаючи з перших творів, письменник змальовує різні умови життя сільської дітвори. Переважають тут похмурі і журливі мелодії. Батьки не можуть забезпечити дітям нормальних умов життя, і тому перші дитячі враження в'яжуться з тяжкою працею, голодом, поневіряннями. «Я лиш заглядаю, чи воно вже добре по землі ходить, аби його упхати на службу» – говорить батько з «Кленових листків». Складна і гостра ситуація зображена в новелі «Катруся». Страшні злидні, загострені тривалою, тяжкою хворобою дочки, штовхають селянина в безодню відчаю, отупіння і на перший погляд немов атрофують батьківські почуття. Але при всіх докорах та наріканнях хворій Катрусі батьки глибоко та зворушливо люблять свою нещасну дитину. Для виказу цієї любові В. Стефаник знаходить промовисті художні деталі: куплені матір'ю потай від батька квіти, роздобуте десь і прибережене батьком яблуко. В новелах В. Стефаника спостерігається спадкоємність у творчому освоєнні теми материнства, орієнтація на твори Т. Шевченка.

В українській дитячій літературі кінця XIX – початку XX ст. активно розвивається жанр казки. Казки пишуть Б. Грінченко, Олена Пчілка, М. Коцюбинський та інші. Автори казок порушують важливі морально-етичні проблеми – проблеми добра і зла, вірності і зради, честі, справедливості.

Великий внесок у розвиток жанру казки зробила Леся Українка, перу якої належать як поетичні за формою твори, так і прозові. В основі її казки «Біда навчить» покладена народна приказка; «Розуму ні в кого не позичиш». До кого б горобчик не звертався за розумом – до зозулі, сови, бузька, сороки – ніхто не хотів допомогти. Нарешті чорний крук відкрив правду шукачеві: **«А я тобі от що скажу: поки біди не знатимеш, то і розуму не матимеш».** Проста манера розповіді із багатьма інтонаціями, мудрий народний гумор. Оповідь ведеться жваво, в дотепних, комічних інтонаціях, Динамічність сюжету, лаконізм мови, відсутність зайвих описів – все це особливості твору письменниці. У казці «Лелія» сюжет розвивається в переплетінні фантастичного з реальним. Маленький Павлик бачить сон: цариця Лелія веде його в своє царство – сад, де живуть такі ж білі квіти. Погано живеться леліям у паночки, їх часто зрізають гострим ножем. Тільки в селянської дівчинки Мар'янки, біля її убогої хати, люблять рости квіти. Бо тут по-справжньому цінують красу.

На рубежі століть українська дитяча література збагачується великою кількістю поетичних творів – віршами-піснями: «Вечірня пісня» В. Самійленка, «Дітям» М. Вороного, «Веснянка» Олександра Олеся; поемами-казками: «Давня казка», «Казка про Оха-чудотвора» Лесі Українки; «Хвиля», «Грицеві курчата» Олександра Олеся; байками В. Самійленка («Метелик і капуста»), Олени Пчілки («Дрібненькі грушки»).

Поети вводять дитину у чудовий, фантастичний світ природи, яка олюднена, жива:

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийшла її мати. Леся Українка.

Все навколо зеленіє,
Річка ллється і шумить,
Тихо, тихо вітер віє
І з травою гомонить Олександр Олесь.

Поетичні твори давали змогу дитині відчути красу, милозвучність, чарівність рідної мови [1; 5].

Борис Дмитрович Грінченко.
(1863 – 1910)

Одне з помітних місць в українській літературі кінця XIX – початку XX століття займає **Борис Дмитрович Грінченко**.

Відомий педагог і вчений, етнограф і фольклорист, прозаїк і літературознавець, публіцист і видавець, активний громадський діяч.

Б. Грінченко почав друкуватися у 80-ті роки. Написав він багато віршів, близько п’ятдесяти оповідань, чотири великі повісті, кілька п’єс, чимало статей – історичних, педагогічних, публіцистичних.

Значну вагу мають його педагогічні розвідки: «Яка тепер народна школа на Україні» (1896), «Народні вчителі і українська школа» (1906), «На беспросветном пути, об украинской школе» (1905), та інші. Цікаві його видання: «Українська граматика»та перша книга для читання українською мовою «Рідне слово».

Понад 10 років (1881 – 1893) Б. Грінченко самовіддано працював на ниві народної освіти, намагаючись допомогти трудівникам вирватися із зачарованого кола злиднів, відчути себе людьми.

Впродовж майже двох десятиліть, починаючи з 1884 року, він написав низку оповідань, в яких талановито розкрив духовний світ сільської дитини: «Сестриця Галя», «Кавуни», «Украла», «Дзвоник» та інші. Як правило, ці твори виникали на основі конкретних життєвих випадків. Письменник особливо болісно сприймав і переживав драматично-трагедійну долю маленьких сиріт, позбавлених батьківської ласки, тепла, родинного вогнища.

Довголітня педагогічна праця дала можливість Б. Грінченкові досконало вивчити особливості характеру дитини, її поведінку у тій чи іншій життєвій ситуації, що позитивно позначилось на достовірності зображуваного, психологічному вмотивуванню вчинків малолітніх героїв.

Розгортаючи сюжети творів, автор завжди дбав про їх виховну спрямованість, учив своїх читачів відрізняти добро від зла.

Малолітні герої прозаїка постають у різноманітних життєвих ситуаціях, не раз проходять суворе випробування жорстокою соціальною дійсністю.

Тільки 12-ий рік пішов Галі («Сестриця Галя»; 1885), але вона замінила ще меншим братикові і сестричкам покійну матір. Намагаючись заспокоїти змарнілого від тяжких дум батька, пересилюючи власний душевний біль, дівчинка забавляє малюків, доглядає їх, готує їм вечерю. Власне, все оповідання, за слушним зауваженням Петра Хропка: «…становить низку епізодів, в яких розкривається благородне серце дитини» [7, С. 73].

Глибиною проникнення у світ дитини відзначається оповідання «Украла» (1891). Твір буквально першою фразою вводить читача у суть конфлікту. Тільки вчитель зайшов до класу, як школярі оточили його, стали навперебій щось голосно й обурено розповідати. Виявилось, що одна з школярок украла в іншої учениці шматок хліба. У центрі уваги – образ Олександри, дівчинки несміливої, постійно голодної.

«Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, все у веснянках обличчя було біле, як крейда. Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць».

Цими психологічними портретними рисами, окремими репліками засоромленої дитини, а також спокійним, урівноваженим тоном розмови вчителя з дівчинкою письменник забезпечує виховну спрямованість твору.

Оповідання «Дзвоник» (1897) за своєю темою і характером розгортання конфлікту не має аналогів в українській дожовтневій літературі. Йдеться в ньому про семирічну сільську дівчинку Наталю, яка опинилася в сирітському притулку губернського міста. Вся увага письменника зосереджується на моральних стражданнях дитини. Наталі нелегко жилося і вдома, особливо після того, як не стало матері. Їй часто доводилося голодувати, бо батько-п’яниця, прогайнувавши господарство, не вилазив із шинку. Сирітка ходила боса й обірвана і ніким не доглянута. Тепер, на перший погляд, усе змінилося на краще: вона нагодована й одягнена, спить у чистому і теплому ліжку і начальниця не б’є і не лає. І все ж дитині в притулку невимовно тяжко, бо відчувала себе самотньою, чужою, відчахнутою від звичайного сільського побуту, бо глузування товаришок травмує її психіку. І не можна з цього пекла дитині вирватися, бо вона позбавлена найголовнішого – волі.

Б. Грінченко уважно простежує поведінку дівчинки, вмотивовано доводить: щоденне цькування може підвести дитину до крайньої межі. Наталю мучив сором, її пригнічувало вороже ставлення інших дітей. Ховалася доти, аж поки голосно задеренчить дзвінок, закликаючи до вечірнього навчання. Дзвінок стає прокляттям для самотньої, нещасливої дитини. Вдумливий аналіз внутрішнього життя персонажа, здійснюваний письменником, дозволяє відчути: дівчинка не жила, а постійно страждала, чекаючи наказу теперішнього її повелителя:

«Дзвоник будив її – вона вставала, кликав снідати – вона йшла, велів учитися – вона вчилася, випускав з класу після лекції і знову

наказував сідати – вона слухалася. І так усе: сон, їжа, гулянки, науки – все дзвоник велів, промовляючи своїм гострим, ухові дошкульним голосом. Тепер у неї не було своєї волі – він усю забрав».

Прийом персоніфікованого одухотворення, майстерно застосований автором у цьому оповіданні, дозволив глибоко і всебічно розкрити образ головного персонажа. Читач бачить, як, загнана всередину, зненависть дівчинки проти свого»мучителя», (власне, проти того казарменого режиму притулку, якому потрібно було весь час підкорятися), переходить у чорний відчай. Повністю зневірившись у собі, дівчинка починає безнадійно відставати. Класні заняття для неї – справжня кара, вона їх боїться. Колись жвава, гостра думка дитини травмується байдужістю і нерозумінням, зупиняється у своєму розвитку.

Оповідання про дітей Б. Грінченка приваблюють проникливістю показу дитячих уявлень про навколишній світ, їх переживань і відчуттів [12; 17].

Володимир Кирилович Винниченко
(1880 – 1951)

Видатний громадський і літературний діяч першої половини XIX століття. На думку І. Дзюби, письменник був одним з тих мислителів і майстрів художнього слова, які йшли від українського життя до світових ідей, бачили в українському світове, загальнолюдське.

В. К. Винниченко народився в Єлисаветграді у незаможній сім'ї. Батько чумакував, мати належала до міщан. Навчався в Єлисаветградській гімназії. У 1901 році вступає до Київського університету на юридичний факультет, та за активну політичну участь у 1902 році був виключений із лав студентів.

Перші твори В. Винниченка поема «Повія» та оповідання «Народний діяч» – написані 1901 року. У наступні роки з'являються його численні твори різних жанрів. Зокрема «Біля машини», «Щаблі життя», «Чужі люди», «Між двох сил» тощо.

Його твори зразу ж привернули до себе увагу і читачів, і критиків. М. Коцюбинський зазначав: «Кого у нас читають? Винниченка. Про кого скрізь йдуть розмови, як тільки річ торкнеться літератури? Винниченка. Кого купують? Знов Винниченка». А І. Франко із захопленням констатував: «Серед млявої тонко артистичної та малосилої або ординарно шаблонної та безталанної генерації сучасних письменників виринуло щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом, як саме життя, в суміші українське, московське, комічне й чисте, як срібло, що не має меж своїй …пластичній творчості».

В. Винниченко, виступаючи у жанрі прози, значно розширив її тематику і дав колоритні образи бідної сільської дітвори («Бабусин подарунок»). Його кращі дитячі твори увійшли до збірки «Намисто» (1989). Гостро сюжетні, яскраво-барвисті за своєю художньою формою, вони написані з позиції соціальної справедливості. У своїх творах письменник глибоко проникає у дитячу психологію, показує різноманітні характери, долі маленьких героїв.

Так у творах, об'єднаних спільною назвою «Намисто», де автор показує тяжке життя дітей, перше, що впадає в око це те, що кожному з оповідань письменник дає назву народної пісні. І це не випадково. Адже кожен твір – це своєрідна ілюстрація до тем народних пісень. Оповідання вилилися з душі автора й прозвучали, як пісні. Діти простих трудящих і багатіїв, діти-сироти – герої цих творів. В оповіданні «Віють вітри, віють буйні…» йдеться про хлопчика Гриня із заможної селянської сім'ї, який є домашнім «владикою», бо на всі його примхи зважають, усім його вчинкам потурають. І зовсім інакше описується дівчинка, яка служить у сім'ї Гриня. Звати її було Санька. Робила все, що скажуть її хазяї, але все одно не могла догодити їм. Та ще крім того, через Гриня їй попадало, бо який не маленький, а все ж і йому покомандувати хочеться. Та ось залишившись одного вечора без батьків, хлопчик боїться пітьми, якихось таємничих сил, домовика, кличе до себе Саньку, яку дражнив Рябухою і просить її розповісти казки. Вони міняються ролями, тепер вже Санька владика і вона не хоче віддавати своєї влади, пропускати можливість познущатися над слабким «ворогом». І лише після того, як Гринь дає їй цукерок і зовсім нову копійку, Санька погоджується сидіти з Гринем і розповідати йому казку. Вона розповідає Гриню казку, яка схожа на правдиву історію про її сирітську долю. Казка розкриває душевні страждання дівчинки, яку ніхто не любить й не жаліє, бо вона сирота, бо вона негарна. «І зробив той чоловік дочечку за наймичку в себе. Та ніхто її не любить, бо вона ряба та погана. І нікого в неї немає – ні мами, ні тата, кругла сирота в світі божому». І серце хлопчика переймається жалем, і він каже їй: «Я буду любити тебе, Саню.» Саня тихо заводить пісню «Віють вітри, віють буйні»: Гринь згадує, що цю пісню співала його мати, але ніколи так «жалко не було, як сьогодні» «…тільки ж тоді та й полегша, як гірко заплачу». Продовжує співати дівчинка, ніби розповідаючи про свою долю. І сльози вже самі котяться по щоках Гриня, і йому справді стає легше. Так співає Саня, аж поки зрештою, обоє засинають, помирені співчуттям одне до одного і жалісливою піснею. І не думає Гринь, що хтось сидить за пічкою, що він віддав цукерки Сані, не думає й дівчинка, що в неї тарілки не помиті, що, можливо, її завтра будуть бити.

Особливістю оповідань В. Винниченка для дітей і про дітей є те, що він не прагне за всяку ціну до стислості, навпаки, розповідає, як кажуть, з усіма «подробицями», з яких постають реальні побутові обставини, в яких живуть герої, вимальовуються неповторні характери дітей і дорослих.

У своїх творах про дітей В. Винниченко звертається до ідей гуманізму, закликає любити ближнього, творити добро.

Вивчаючи українську прозу кінця XIX – початку XX століття, дослідники підкреслюють її відмінність від попереднього стану розвитку (І. Денисюк, В. Фащенко, О. Гаєвська, О. Гнідан).

Посилення суб'єктивізації літератури викликає перебудову всієї жанрової системи. Як зазначає І. Денисюк: «Відбувається дифузія родів і жанрів – лірика превалює над прозою, драма братається з новелою, а то і з повістю. Виникають різні форми «новелістичних»жанрів – фрагментів –

етюдів, образків, ескізів, поезій у прозі». Закономірно, що у цей період зростає також і роль ліризму як виду пафосності. Побутує навіть термін «ліричний реалізм» кінця XIX – початку XX століття».

Ще І. Франко, даючи характеристику психологічній школі українських прозаїків, до якої належали М, Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська, називав їх ліриками за вміння в об'єктивованій новелістичній формі через порухи людської душі розкривати глибокі соціальні процеси дійсності [3; 4; 11].

Практичні завдання:

Творчість В С. Стефаника.

1. Підготувати повідомлення «Життєвий і творчий шлях В.Стефаника».
2. Що таке новела? Дати визначення новелі як літературному жанру. Чим відрізняється новела від оповідання та інших прозових жанрів?
3. Проаналізувати новелу **«Новина»:** тема, ідея, проблематика, герої.

Питання до тексту.

– З чого починається новела? Як називається цей елемент сюжету? Як ви вважаєте, чому автор новелу починає саме з цього елементу?

– Опишіть умови, в яких живе Гриць Летючий. Як зимував Гриць із дітьми? Опишіть дітей Гриця. Зверніть увагу на контрастні порівняння, які використовує автор: «...тіло, як пір'я», «очі, як олово». Як сам Гриць характеризує своїх дітей? Які почуття викликають у батька вигляд його дітей?

– Проаналізуйте поведінку Гриця Летючого. Чому Гриць зважився на вбивство дітей? Які почуття до дітей хвилюють душу Гриця? Доведіть свою думку прикладами із тексту.

– Після вбивства своєї молодшої доньки Гриць хоче перейти річку вбрід і цим скоротити шлях. Гриць йде до міста, щоб заявити про свій злочин. Проте, вступивши у воду, дерев'яніє, не може перейти річку і прямує до моста. Зачитайте цей епізод. Поясніть, чому Гриць не зміг перейти річку? Можливо, вода була холодна? Може він боявся втопитися?

– Як ви вважаєте, Гриць Летючий – злочинець,чи-ні ? Чому він сам не покінчив життя самогубством?

4. Проаналізувати новелу **«Кленові листки»:** тема, ідея, проблематика, герої.

Питання до тексту,

– Схарактеризувати композицію новели. /Що таке композиція?/ З яких частин новела складається? Про які події йде мова в кожній частині?

– Яка подія сталася у родині Івана? Радісна чи сумна? Схарактеризуйте ставлення Івана до народження іще одної /четвертої/ дитини? Чому він так ставиться до своєї дитини? Поясніть психологічний стан героя. Що Іван думає про майбутнє дітей? Зачитайте й прокоментуйте монолог Івана.

– Як автор описує дітей? Кого нагадували діти своїм виглядом?

– Як починається другий розділ твору? Як автор описує дітей, матір? Зачитайте, прокоментуйте.
– Передайте зміст діалогу між матір'ю і шестирічним Семенком. Що робить Семенко? Як допомагає матері? Чи усвідомлює він всю трагічність ситуації?
– Розкажіть, як Семенко несе обід батькові. Схарактеризуйте поведінку, думки хлопчика.
– Автор при описанні Семенка використовує таке порівняння: «Дріботів ногами по грубій верстві пороху і лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти». Яку роль в тексті виконує це порівняння, на вашу думку?
– Про що розмовляє Семенко з умираючою матір'ю? Опишіть матір Семенка. Порівняйте настрій Семенка і матері. У чому полягає наївність хлопчика?
– Чому новела називається «Кленові листки»?
– Схарактеризуйте сиволіку пісні матері.
5. Проаналізувати новелу **«Катруся»:** тема, ідея, проблематика, герої.
Питання до тексту.
– Опишіть, в яких умовах живе родина Катрусі. Як мати ставиться до своєї єдиної дочки?
– Розкажіть, як батько везе Катрусю до лікаря; про що думає, кого проклинає? Чому «аж чупер собі микав зі злості»? Що зупиняє слова батька? Як він виправдовується перед дочкою, як називає її; чим він пригощає Катрусю? Схарактеризуйте поведінку й стан батька.
– Як ви вважаєте, чому у Катрусі з'являється надія на те, що вона все ж таки переможе свою хворобу? Яку роль виконує пейзаж у відтворенні психологічного стану дівчини? Чому батько і Катруся втрачають будь-яку надію на одужання? Які ліки порадив лікар? Яке ставлення батька до цих ліків?
6. Проаналізувати новелу **«Діточа пригода»:** тема, ідея, проблематика, герої.
Питання до тексту.
– Чому новела «Діточа пригода» так називається?
– Яка подія у центрі цієї новели? Назвіть головних героїв, схарактеризуйте їх.
– Як Василько ставиться взагалі до смерті, до смерті матері, до війни, як спостерігає вогненну заграву, як слухає свист куль, гуркіт гармат? Проаналізуйте психологічний стан героя.
– Чим дорікає хлопчик своїй сестрі?
– Чому Василько не може правильно оцінити ситуацію? [1; 3; 13].

Творчість М. М. Коцюбинського.
Підготувати відповіді на питання:
1. Життєвий і творчий шлях М.М.Коцюбинського.
2. Тема дитинства в оповіданнях М. М. Коцюбинського: «Харитя», «Маленький грішник», «Ялинка».
3. Казка у творчості М. М. Коцюбинського. Проблематика, герої, повчальне та пізнавальне спрямування казок: «Про двох цапків», «Дві кізочки», «Десять робітників», «Івасик і Тарасик» [9; 10].

Творчість Б. Д. Грінченка.

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя і творчості Бориса Грінченка», «Педагогічні ідеї Бориса Грінченка».
2. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка «Украла» /1891/: тема, проблематика, ідеї, герої.

   – Якою людиною, на думку письменника, повинен бути вчитель? Які риси характеру вчителя виявляються у його ставленні до Олександри, до її вчинку?

   – Прочитати портретну характеристику Олександри. Якою побачив її вчитель?

   – Проаналізувати психологічний стан дівчинки. Про що свідчить її **«похнюплена голова», «втуплені очі»**, **«обличчя бліде, як крейда»?** Чому вона «**вхопилася руками за стіл**»? Як ви думаєте?

   – Як спочатку діти ставляться до Олександри? Чому вони змінюють своє ставлення до неї? Як ви вважаєте, чому Олександра крала хліб у своєї сусідки? Чому вона не попросила хліба?

   – Як письменник описує Пріську? Яке ставлення автора до героїні?

   – Пояснити, чому школярі були такими обуреними на Олександру за її вчинок?

2. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка **«Дзвінок»** /1897/: тема, проблематика, ідеї, герої, майстерність автора у розкритті психологічного стану головної героїні.

   – Порівняти життя Наталі вдома і в сирітському притулку? Чи змінилося на краще життя Наталі? Проаналізувати моральні страждання Наталі у притулку.

   – Як сприймає Наталя дзвінок? Символом чого став для неї дзвінок? Схарактеризувати психологічний стан дівчини, коли вона чула дзвінок?

   – Як ви думаєте, Наталя розумово обмежена чи ні? Доведіть свою думку.

   – Чому Наталя вирішила стрибнути до криниці? Проаналізувати її почуття [12; 17].

Творчість В. К. Винниченка.

І. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості В.К.Винниченка».

2. Чому збірка **«Намисто»** так називається? Які оповідання входять до цієї збірки? Назвіть їх. Які проблеми висвітлюються в оповіданнях збірки «Намисто»?

– Кожне оповідання, що входе до збірки «Намисто» має назву пісні. Яке значення має назва пісні та й сама пісня для розкриття сюжету?

3. Схарактеризувати оповідання **«Віють вітри, віють буйні...»:** тема, ідея, проблематика, герої.

Питання.

– Хто такий Гринь? Скільки йому років? Як до нього ставляться батьки? Як автор називає хлопчика? Чому саме так?

– Проаналізуйте психологічний стан Гриня, коли він залишився сам? Зверніть увагу на опис хати, знайдіть яскраві деталі в описі хати. Як розкривають ці деталі психологічний стан героя? Зачитайте і прокоментуйте текст.
– Хто така Санька? Скільки їй років? Чому її називають Рябухою? Як до неї ставляться хазяйни, Гринь? Як її описує автор? Зачитайте, прокоментуйте текст.
– Проаналізувати, як розвиваються стосунки між двома головними героями. Як спочатку Гринь ставиться до Саньки? Чому ставлення Гриня до дівчинки-наймички змінюється? Прокоментуйте текст.
– Проаналізуйте, як і чому змінюється ставлення Саньки до хлопчика. Яку казку розповідає Санька Гриневі? Передайте її зміст. Як ви вважаєте, що є основою цієї казки? Як ця казка розкривав душевний стан Саньки? Яким чином казка впливає на Гриня? Як казка співвідноситься із долею дівчинки?
– Яке значення має назва оповідання для розвитку сюжету?
4. Проаналізувати оповідання **«Гей, ти, бочечко...»:** тема, проблематика, герої.
Питання.
– Прослідкуйте, як розвиваються стосунки між головними героями твору.
– Хто такий Семен Ґедзь? Скільки років йому? Як його описує автор? Чому Семен Ґедзь відчуває себе дорослим? Зачитайте і прокоментуйте текст.
– Що саме принижувало Семена Ґедзя у стосунках із Семеном Комаром?
– Як ви вважаєте, чи справді Семен Комар сміявся з Семена Ґедзя? Зачитайте і прокоментуйте текст.
– Схарактеризуйте Семена Комара. Скільки йому років? Чому люди дали йому прізвисько «Комар»? Який зовнішній вигляд мав цей герой? Як він ставився до Семена Ґедзя? Як характеризує свого старшого товариша?
– Яким чином Семен Ґедзь намагався звільнитися від вимушеного товариства? Передайте зміст цього епізоду.
– Які зміни відбуваються у ставленні Семена Ґедзя до Семена Комара?
–Яку роль відіграє пісня у творі?
5. Проаналізувати оповідання **«Та немає гірш нікому»:** тема, проблематика, ідеї, герої.
Питання.
– Схарактеризувати головного героя : портретна характеристика, ставлення до навчання, до покійної матері, до дядька з тіткою.
– Чому хлопчик змінив своє ставлення до навчання? Як він навчався раніше?
– Що Льоня думає про своє майбутнє життя, про що мріє?
– Чому Льоню взяли на виховання дядько та тітка? Як вони виховують хлопця, як ставляться до нього, як характеризують його покійну матір?
– Що надає сили, мужності Льоні перенести весь жах покарання? Про що він мріє, згадує? На що сподівається під час катування?
– Хто пожалів сиріточку? Чому?
– Яку роль у творі відіграє пісня?

6. Пояснити значення слів: постоли, кийки, гаврашки, бендюги, пантофля, скургуц, гирлига, пужалн гарапника, цератка, мисник (користуватися словником) [3; 4; 11].

Література:

1. Василь Стефаник // Укр. мова і літ-ра в шк.. – 1991. – № І2. – С.79-80.
2. Гнідан О. Д. Історія української літератури XIX – на початку XX століття. / Гнідан О. Д. – К.,1987.
3. Дем'янівська Л. І складний дитячий Світ /Проза Володимира Винниченка/ // Література. Діти. Час. – К., С. 52-55.
3. Жук Н. Й. «Все, що я писав, мене боліло»: Діти у творчості Василя Стефаника //Література. Діти. Час. – К., 1983. – С. 82 – 93.
4. Жулинський М. Г. Володимир Винниченко //Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 128-173.
5. Калениченко Н. Л. Українська література кінця 19 – початку 20 століття. / Калениченко Н. Л. – К.,1981.
6. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., 1985.
7. Лесин В. М. Василь Стефаник – майстер новели.-К.,1970.
8. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
9. Майоров В. Твори Михайла Коцюбинського для дітей і про дітей //Література. Діти. Час. – К., 1972. – С. 101 – 112.
10. Неживий О. І. «…І безсмертної широї любові до людей»: Сучасне прочитання М. Коцюбинського в школі //Українська мова і література в школі. – 1990. – № 5. – С. 47 – 49.
11. Панченко В. Є. Повернення Винниченка //Віче. – 1993. – № І. – С. 131-І40.
12. Погрібний В. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. – К., 1988.
13. Стефаник В. С. Автобіографія // Стефаник В.С. Твори. – К., І97І. – С.5-І3. Співець знедоленого селянства. – К., 1974.
14. Франко І. З останніх десятиліть 19 віку //Зібрання творів: У 50 т. – К., 1984. – С. 471 – 529.
15. Франко І. План викладів історії літератури руської. – Т. 41. – С. 24 – 65.
16. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. – К.,1982. – Т. 35. – С. 91.– 111.
17. Хропко П. Гуманістичний пафос дитячих оповідань Б. Д. Грінченка: Золоті зерна класики //Література. Діти. Час. – К., 1987. – С. 69 – 79.

Тема: Літературне краєзнавство. Олена Журлива – дитяча письменниця

Питання:
1. Основні віхи життя Олени Журливої (Олена Костянтинівна Пашинківська-Котова; 1898 – 1971).
2. Поетичні збірки Олени Журливої. Поезія для дітей.

Вивчення творів письменників рідного краю – складова початкової освіти узагалі та частина краєзнавства зокрема. Літературне краєзнавство – це специфічна галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми рідного краю.

Саме вивчаючи твори письменників рідного краю, дитина має змогу сприймати загальнонаціональні літературні явища та факти, пов'язавши їх із близьким та рідним. Маркіян Шашкевич зазначав: «Література будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі…». Твори письменників рідного краю несуть в собі потужний дух рідного як вияв національної ментальності.

Література рідного краю – це надзвичайно дієвий засіб виховання у дітей початкової школи патріотизму. Вивчення творів письменників рідного краю на уроках читання у початковій школі передбачено програмою, але твори Олени Журливої не входять до програм. Отже, доцільно було б вивчати твори цієї письменниці на уроках позакласного читання. Життя Олени Журливої певними періодами пов'язано із Кіровоградською землею. Біографія письменниці віддзеркалює трагічну історію України XX століття. Творчість та доля Олени Журливої тривалий час замовчувалися, залишалися невідомими для читача, зокрема для дітей молодшого шкільного віку. Твори Олени Журливої талановиті, милозвучні. Під впливом цієї поезії діти сформуються справжніми громадянами, цілісними особистостями, які знають і люблять історію й культурну спадщину рідного краю [10; 11].

1. Основні віхи життя Олени Журливої.

Олена Костянтинівна Котова (Пашинківська) померла в 1971 році в Кіровограді. Вже після її смерті її сестра Катерина Вишницька написала мемуари. А опублікував їх у 1998 році голова Кіровоградського літературного об'єднання «Степ» Віктор Погрібний. У коментарях він зазначив, що у мемуарах наявна плутанина щодо деяких дат і подій, адже писала їх людина вже немолода.

У мемуарах Вишницької зазначається, що в родині Пашинківських було семеро дітей, проте всі вони помирали в дитинстві, вижили та виросли тільки дві дівчинки – Олена та Катруся.

«Батько наш був дуже розумною та освіченою людиною, – пише Вишницька, – деякий час навчався в Київському університеті, був начитаним, добрим і чуйним, дуже любив дітей. Мати наша, за національністю полячка, тиха, лагідна, в усьому визнавала авторитет батька,

сама малограмотна, ходила до людей шити білизну, була білошвійкою. У неї рано почало хворіти серце, скаржилася на нього й на 51-му році життя померла.» [1].

Народилася Олена Журлива 24 червня 1898 року в місті Сміла Черкаської області.

Дівчат батько навчав сам і навчав дуже добре, як для питущого вчителя приходської школи. Олена, а потім Катерина щороку здавали екстерном екзамени в Уманській гімназії і завжди на відмінно. Після шостого класу Олена вступила до Печерської гімназії в Києві, вона прагнула закінчити там 7 і 8 педагогічний клас, щоб отримати диплом вчительки. У 1914 році її вірші з'являються в часописі «Українська хата», підписані псевдонімом Олена Журлива.

Усі біографи Олени Журливої вслід за її сестрою пишуть про те, що коли вона в 14 років гостювала у двоюрідного брата в Києві, то самостійно знайшла помешкання Косачів. Двері їй, мовляв, відчинила Олена Пчілка, провела її до кімнати, де у кріслі сиділа Леся Українка. Та послухала вірші дівчинки, порадила більше працювати та приходити ще. Можливо це і легенда.

Найбільший вплив на молоду поетесу мав Олександр Олесь. І сам Олександр Олесь, і його дружина, і його батьки опікувалися сестрами Пашинківськими (у 1918 році Олена забрала молодшу Катрусю до Києва та навіть утримувала сестру-гімназистку, заробляючи приватними уроками та співами в церковному й костьольному хорах). Олена Журлива писала: «До мене як молодої поетеси він ставився дуже ніжно і уважно.» [1].

Катерина Вишницька пише, що на початку 20-х років навколо сестер Пашинківських склалася молодіжна компанія: читали вірші, співали пісень, каталися на човнах по Дніпру. Олена на той час вчитилювала в робочій школі, писала вірші й чудово співала. Палко закохані в неї були всі. Саме тоді Олена познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком – інженером Петром Котовим. Особисте життя Олени Журливої не склалося. Життєві шляхи подружжя розійшлися. Олена Журлива поїхала до Харкова. Там вона «працювала разом із П. Г. Тичиною в Державному видавництві України, бачилися вони, звичайно, щодня. Розмовляли здебільшого про поезію. Тичина допомагав сестрі, звертав найбільшу увагу на чистоту мови та збагачення лексикону. А як напише нового вірша (П. Г. Тичина), то зараз же прибіжить прочитати, Коли сестра жила на Конторському провулку, там до неї часто збиралися поети: Сосюра, Тичина, Дніпровський, Копиленко та інші.» [1].

У Харкові в повній мірі розкрився ще один талант Журливої. Вона й до цього співала, навіть виступала в київському клубі «Родина», де їй акомпонував сам Микола Лисенко. Але в оперному театрі Харкова вона спробувала себе як професійна оперна співачка – виконала партію Кончаківни в опері О. Бородина «Князь Ігор».

Сучасники називали Олену Журливу «неповторним явищем». Згадували, що Олена Журлива – красуня, співачка, поетеса. Вона – висока,

вродлива, як богиня краси й музики. У неї мелодійний голос (меццо-спрано).

У першій половині 30-х років Петро Котов отримав призначення в Москву й вмовив дружину (вже майже колишню) їхати з ним. Незабаром до Москви переїхала й Катерина Вишницька з чоловіком – сестри були нерозлучні.

«П'ятого жовтня 1938 року о другій годині ночі її прийшли і заарештували, – пише Вишницька. – Повезли на Луб'янку, де до ранку робили допит, а потім відвезли в Бутирську тюрму. Це були часи «єжовщини», коли людей брали навіть за рознарядкою, але сестру взяли саме як українську поетесу, на цьому найбільше наполягали слідчі під час допитів. Сестру було засуджено на 5 років заслання до далекого Алтаю. Сестра етапом прибула в Барнаул, де почалися її справжні муки. Її, молоду, тендітну жінку, призначили (на поселенні) конюхом на конюшню диких киргизьких коней.» [1].

Різні біографи Журливої називають різні терміни заслання – від трьох до десяти років (пишуть, що термін було зменшено завдяки заступництву Тичини. Проте це легенда). У списках репресованих осіб немає імені Олени Костянтинівни Котової. А сама поетеса написала в автобіографії: «З 1939 по 1944 рік жила на Уралі, працювала не за спеціальністю.» [1].

У довідці (за 1946 рік), яка зберігається в архівах НКВС СРСР, йдеться, що громдянка Котова 29 квітня 1939 року була засуджена за статтею 58/10 Карного кодексу («за пропаганду чи агітацію, яка містить заклик до повалення, підриву чи послаблення радянської влади.»). У ВТТ (Виправно-трудовий табір) строком на три роки. Відповідно до цієї довідки, Котова відбула покарання 23 листопада 1942 року, а судимість (разом з усіма обмеженнями) знята з неї постановою особливої наради при Народному комісаріаті внутрішніх справ Союзу РСР від 4 березня 1946 року. У таборі Олена Журлива постійно хворіла, падала з ніг. Після визволення деякий час сестри жили у Дніпропетровську. Саме у цей час допоміг Журливій не Тичина, а Микола Бажан (заступник голови Ради народних комісарів). Сестри не мали ані житла, ані грошей, ані їжі. Проте найголовнішою проблемою була відсутність у Олени Журливої паспорту. Сестер постійно намагалися виселити навіть з підвалу, який вони зняли в Дніпропетровську.

Коли Олена Журлива отримала паспорт, сестри переїхали в Харків. Олена працювала в школі вчителем, Катерина влаштувалась бухгалтером у музеї образотворчого мистецтва. У Харкові дуже голодували. «Я й сестра стояли за хлібом у черзі, давали тоді по 300 грамів по карточці на душу, сестра була голодна і знепритомніла в крамниці» – згадувала потому Катерина. А в 1951 році сестри приїхали в Кіровоград, де жила їхня двоюрідна сестра. Олена Котова спочатку недовго працювала в Інституті вдосконалення вчителів, а потім влаштувалася в школу №3. У 1956 році Олену Журливу поновили в спілці письменників. У тому ж році вона вимушена була залишити роботу за станом здоров'я. «Пролежала вона нерухомо 16 років і п'ять місяців (була паралізована) – пише її сестра. –

Дуже любила сутінки і в цих сутінках складала вірші. Писати сама вона не могла, отож говорила, а я записувала». У Кіровограді 1971 року Олена Журлива і померла. Тепер у місті є вулиця імені Олени Журливої завдяки небайдужим людям [1].

2. Поетичні збірки Олени Журливої. Поезія для дітей.

Олена Журлива дуже любила дітей. Хвора, прикута до ліжка, спілкувалася з дітьми, які приходили до неї в маленький будиночок на Новомиколаївці (місто Кіровоград). Саме дітям присвятила поетеса збірки «Хто знає, як рік минає» (I959), «Голуби» (1961), «Ой літечко, літо» (1964), «Хазяєчка» (1966), «У нашої Наталі» (1969), «На зеленому городі» (1974). У 1978 році вона вдруге видала доповнену збірку «Хазяєчка» [2; 3; 4; 5; 6;7; 8].

Поетеса створила чарівний світ, у якому виростає дитина. Вірші із збірок Олени Журливої – це перша школа доброти, господарності, любові, моральності. Твори адресовані наймолодшим читачам (чи слухачам), і тому найперше, що сприймається, – заголовок: «Хазяєчка», «Маленька господиня», «Моя поличка», «У нашої Наталі». Сказано точно, влучно, одним-двома словами, і увага дитини відразу зосереджена на головному.

Кожний, хто спілкувався хоч би недовго з маленькими дітьми, знає, що найулюбленіше їхнє заняття – копіювати, наслідувати дорослих, найулюбленіші їхні слова – я сама (я сам). Відкриття світу починається з гри. І тому у віршах Олени Журливої існує чарівний світ, у якому живуть курочка-чубатка і мама-качка, свинка і півник, котик і заєць-забуваєць. Але це не просто птахи і тварини, які вміють говорити. Вони живуть за тими ж законами, що й люди, а прийом художнього паралелізму – один з найпоширеніших у віршах про побут, звичаї тощо. Ось уривок із вірша «Хазяєчка»:

Мама – качка рано встала,
Каченят своїх зібрала,
А вони мерщій до хати: –
Час, Яринко, уставати!

Каченята і маленька Яринка живуть ніби в одній площині, вони оточені любовю своїх мам.

В поезії «Ранок» з пестливими, лагідними словами до дівчинки звертається не мама, а «ясне сонечко тепло й лагідно всміхається – до Катрусеньки вітається».

Для мами її діти найдорожчі, найкращі. І не має значення, чи це хлопчики й дівчатка, чи

всі жовтенькі, гарні спинки
І легенькі, як пушинки,
Жовті лапки, чорні очки – курчатка.

А як хвилюється мама, коли син чи доня захворіє, здається небо прихилила б, щоб полегшити страждання дитини:

прибігла мати киця
На коточка подивиться,

Молочка налила,
Лапку зав'язала,
Ліків котику дала
в ліжко поклала.
Клала грілку на животик,
І одужав скоро котик. («Котик»).

У віршах « Квочка», «Хазяєчка», «Котик» головні герої – тварини. В цих віршах бачимо маму-курочку, маму-качку, маму-кицю. У кожної мами є свої діточки: курчатка, каченятка, коточок. Слова «мама», «діточки» допомагають розкрити цю доволі прозору алегорію.

Олена Журлива характеризує квочку як лагідну маму, яка любить своїх діточок – спочатку висиджує їх, потім турбується, піклується про них, як будь-яка мати. Любов'ю матері до дітей пройнятий весь вірш:

…кличе мати : «Треба спати!»
Постуляли оченята,
Сплять в гніздечку вже курчатка,
Мама крильця розпустила, –
Діточок усіх накрила.

Поетеса качку так і називає – мама, а курчат – діточками, тому цей вірш дитина легко переносить на світ людей, легко сприймає і розуміє його.

Не так вже важливо, що замість «синочок» чи «донечка» вжито «коточок», «котик», але ж як точно передана материнська любов і бажання допомогти. І все за допомогою пестливо-зменшувальних суфіксів: молочка, лапку, животик. Дитина, що чує цей вірш, вчиться співпереживати, розуміти чужий біль, як власний.

Поетеса любить своїх героїв і героїнь. Саме тому вони постають перед нами живими, не схожими один на одного. Ось Наталя з вірша «Не дівчинка, а квітка». Всього шість рядків, а який повний портрет «намальовано». Наталя ще не доросла дівчина, а дівчинка, але в неї вже «мальовані коралі», червоні черевики (традиційне для народної творчості), кіски убрані мережаними кісниками:

У нашої Наталі
Мальовані коралі,
Червоні черевики,
Мережані кісники,
Хустиночка – лелітка, –
Не дівчинка, а квітка.

Цікавим є використання авторкою слова лелітка. Очевидно, в даному контексті воно виступає синонімом слова квітка.

З раннього віку дитина вчиться чи не найголовнішої науки, без опанування якої нікому ще не вдалося прожити життя, – науки дружити. Звучить ця тема і у віршах Олени Журливої «Ведмедики», «Хазяєчка», «Узяла лисичка скрипку». Ось пустуни-ведмедики, що «дружно й весело живуть» у зоопарку (вірш «Ведмедики»). Характеристика «дружно й весело» включає в себе не лише «ваги-переваги», а ще й спільну працю – дружно

тягнуть до води колоду. Виконати це завдання, звичайно ж, ведмежата можуть лише разом. Тому оте «ух та ох», що повторюється у вірші, у першому випадку передає втому, а в другому, коли після праці малюки «поринають в сині хвилі» – веселий настрій:

...беруть вони колоду.
Дружно тягнуть її в воду.
І сопуть все: «Ух та ох,
Ой як весело удвох!»

Вірш «Ведмедики» – це весела оповідь, яка зацікавлює дітей. Цей вірш побудований на алегорії, ведмедики – це ті самі діти, яким весело, радісно, безтурботно.

Створює авторка і колективний портрет лісових мешканців, об'єднаних спільним захопленням – музикою (вірш «Узяла лисичка скрипку»). Цікаво, що серед звірят немає сильних і слабких; запальна мелодія танцю робить всіх рівними: темно-сірих зайченят і ведмедя Топтайла, вовчицю і білочку:

Всі за лапи узялися.
Почалися танці в лісі.

Поетеса майстерно міняє ритм вірша. Вкорочені рядки:

Хочуть,
Хочуть
Танцювати,

що повторюються кілька разів, створюють танцювальний ритм і грайливий настрій.

Надзвичайно великий інтерес викликають вірші-колискові Олени Журливої. Вони також алегоричні. Поезія «У гніздечку» – спокійна, лагідна, має темпоритм колискової пісні. Йдеться у вірші про те, що настала ніч, все заснуло, затихло навкруги і заспокоїлися малята-пташата. Але саме такі слова як «малята», і «кричати» допомагають розкрити алегорію. Дійсно, ця поезія про маленьких діточок – галасливих, пустотливих вдень і таких сонних, потомлених вночі. Поетесі у вірші вдається створити затишну атмосферу. Уява малює не тільки затишне, м'якеньке гніздечко, але й зручненьке ліжечко, що, як гніздечко, огорнуло маленьку дитинку. Огорнула дитину і материнська любов, турбота:

Заспокоїлись малята,
Перестали вже кричати.
Ніч. Заснуло все кругом,
Сплять і пташки тихим сном.

Багато віршів Олена Журлива присвятила природі: «Зима», «Веснянка». У віршах наявні зорові і слухові образи, які допомагають створити цілісну картину природи. За допомогою метафор та епітетів поетеса передає своє ставлення до природи, свій настрій. Використання персоніфікації дає можливість зрозуміти красу природи (місяці виступають як живі істоти). За допомогою повторів і дієслів авторка показує рухливість, змінюваність природи. Повтори посилюють смислове й інтонаційне звучання вірша.

Олена Журлива – талановита художниця слова. Її вірші доступні для дитячого сприймання.

Ідейно-тематичний аналіз художніх творів, дослідження теоретичних джерел показали, що уроки позакласного читання – це дієва форма для вивчення творів письменників рідного краю, зокрема Олени Журливої.

Програмою не враховано вивчення творів Олени Журливої, але на уроках з позакласного читання можна познайомити дітей із творами письменників рідного краю [9, с.7].

Твори Олени Журливої доцільно вивчати у 2-3 класах у такій послідовності

Автор	Назва твору	Клас
Олена Журлива	«Зима» «Ой літо, літечко» «Весна»	2
Олена Журлива	«Порада» «Квочка» «Веснянка» «Маленька господиня» «Бджоли і трутень»	3

Для ефективного вивчення поезії Олени Журливої на уроках з позакласного читання доцільно активізувати діяльність учнів, використовуючи ігровий метод, який зацікавить дітей.

Урок позакласного читання за творами Олени Журливої («Порада», «Квочка», «Веснянка», «Маленька господиня», «Бджоли і трутень») можна побудувати у вигляді літературної гри. Організація уроку полягає в тому, що за два тижні учні отримують завдання прочитати вірші Олени Журливої. Вчитель пропонує список творів. Проведення літературної гри за творами Олени Журливої має на меті перевірити засвоєння учнями творів письменниці, розвивати мислення, увагу, кмітливість, пам’ять учнів, вміння швидко знаходити відповіді на питання, виховувати бажання пізнавати нове, виховувати пошану до письменників рідного краю [2; 3; 4; 5; 6;7; 8].

Практичні завдання:

1. Підготувати відповідь на питання:
– Трагічна доля Олени Журливої.
2. Вивчити напам’ять вірш Олени Журливої «У нашої Наталі». Проаналізувати вірш: художні засоби і їхня функція у творі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишницька Катерина. Щоденник: Рукопис. Спогади про Олену Журливу // Кімната-музей Олени Журливої. – Кіровоград. – СШ №3. – 98 с.
2. Журлива Олена. Вибране. / Журлива Олена. – К.: Веселка, 1974. – 23 с.

3. Журлива Олена. Голуби. / Журлива Олена. – К.: Веселка, 1961. – 26 с.
4. Журлива Олена. На зеленому городі. / Журлива Олена. – К.: Веселка, 1974. – 34 с.
5. Журлива Олена. Ой літечко, літо. / Журлива Олена. – К.: Веселка, 1964. – 24 с.
6. Журлива Олена. У нашої Наталі. / Журлива Олена. – К.: Веселка, 1969. – 25 с.
7. Журлива Олена. Хазяєчка. – К.: Веселка, 1966. – 30 с.
8. Журлива Олена. Хто знає, як рік минає? / Журлива Олена. – К.: Веселка, 1959. – 26 с.
9. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – С. 7.
10. Ходанич Л. Поезія рідного краю як засіб патріотичного виховання // Українська література в загальноосвітній школі. / Ходанич Л. – 2000. – № 5. – С. 62.
11. Шуляр В. Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю // Українська література в загальноосвітній школі – 2004. – №7. – С. 21-24.

Тема: Микола Вороний і дитяча література

Питання:

1. Основні віхи життя і творчості Миколи Вороного (1878 – 1938).
2. Поетичні твори для дітей Миколи Вороного.

1. Основні віхи життя і творчості Миколи Вороного (1878 – 1944)

Микола Кіндратович Вороний народився на Катеринославщині у сім'ї ремісника. Навчався у реальному училищі в Харкові, гімназії в Ростові-на-Дону, Віденському та Львівському університетах. Багато мандрував за кордоном, об'їхав весь південь Росії, України. М. Вороний відомий не лише як поет, його культурна діяльність надзвичайно розмаїта. Останні роки життя М. Вороного пов'язані із Кіровоградською землею.

Микола Вороний – талановитий український поет, критик, історик вітчизняної літератури, актор, режисер, критик та дослідник національного театру, світової та української драматургії. Знавець музики, живопису, декоративно-прикладного мистецтва. Журналіст, публіцист, редактор – це все характеризує його культурну, літературну та наукову діяльність.

Визнаний творець, патріот, пропагандист української літератури та культури формувався під впливом великого Івана Франка, з котрим його єднала не лише співпраця, але й щира дружба. Опісля М. Вороний не раз наголошував на величезному впливі на нього Каменяра. М. Вороний називав Івана Франка «Велетнем».

Протягом двох сезонів М. К. Вороний служив у театральній трупі Марка Кропивницького. Згодом акторська доля зводить його з трупою Панаса Саксаганського та Миколи Садового. Саме тоді поет близько познайомився зі степовою Єлисаветградщиною та з «творчою майстернею» Івана Карпенка-Карого – хутором Надія.

Друкуватися Микола Вороний почав з 1883 року, але його поетичні збірки з'являються тільки через 30 років – «Ліричні поезії» (1912), «В сяйві мрій» (1913).

Доля Миколи Вороного була щедрою на зустрічі з талановити людьми: Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Павло Тичина, брати Тобілевичі.

Свого часу Микола Вороний здійснив переклади українською мовою відомих революційних пісень: «Інтернаціоналу», «Марсельєзи», «Варшав'янки».

У 1920 році поет залишає батьківщину та виїздить до Польщі. Перебував на чужині, а душею і серцем прагнув повернутися до рідної землі. У 1926 році повертається до Харкова. У 1928 році громадськість республіки широко відзначила 35-річчя літературної діяльності Миколи Вороного. Ювіляра вітали письменники України, провідні діячі культури республіки. До 35-річного ювілею письменницької діяльності М. Вороного виходить томик його поезій (1929). Але наступна книга поета побачила світ лише через три десятиліття, вже за часів хрущовської відлиги, у 1959 році. У 1934 році Микола Вороний був заарештований як реемігрант, був засуджений колегією

ОГПУ за контрреволюційну діяльність: спочатку – адміністративне заслання до Воронежу, а 29 квітня 1938 року Микола Вороний був розстріляний за рішенням засідання трійки УНКВД на Кіровоградщині.

В багатьох біографіях Миколи Вороного вказані роки смерті або 1943, або 1944. Але це не так. Розстріляний 1938 року, без суда, без слідства. Для влади все було доведено чітко: був за кордоном, реемігрант – тобто контрреволюціонер, ворог. Заслуговує розстріл. Крапка [1; 3].

2. Поетичні збірки для дітей Миколи Вороного. Поезія для дітей

М. К. Вороний мало написав творів для дітей, деякі з них включено в альтернативні читанки та збірки з позакласного читання. Поезії Миколи Кіндратовича пронизані ідеєю визвольної боротьби за незалежність України, глибоко патріотичні, сміливі і відкриті, тому їх зміст не завжди доступний дитячому сприйманню, їх рівню мислення [1, 12].

Серед не чисельної кількості поезії для дітей є два основних жанри: поезія громадянська та пейзажна.

М. К. Вороний був безмежно закоханий у свій рідний край, переймався його радощами і болем. Свою палку любов він заповідав синові. Про це найкраще сказано у вірші «Привітання» (синові на іменини). Вірш написаний Миколою Кіндратовичем до дня народження сина Марка. Письменник звертається до дитини: «Любий сину України» і цим самим покладає на його плечі відповідальність за землю, на якій він народився і виріс. Поет бачить свого сина вільною людиною. Про це влучно сказано у вірші:

Не ходить рабом похилим,
Плачучи з одчаю,
А з обличчям ясним, милим
Бути певним, бути смілим –
Ось чого бажаю.
Щоб край процвітав, необхідно самому докласти максимум зусиль:
Працювати для народу
І для свого краю.
Боронить честь і вроду.

Як правило, на іменини бажають щастя і довгих років життя. М. К. Вороний бажає своєму синові обрати важкий шлях у житті:

І умерти за свободу –
Ось чого бажаю.

Ліричний герой вірша – поет-батько. Поезія має конкретного адресата. Микола Вороний звертається до свого сина, але бажає, аби його слова почула вся підростаюча молодь України і піднялася на боротьбу за незалежність своєї Вітчизни [2, 22-23].

Вірш «Гей, хто має міць» можна назвати віршем-закликом боронити свій рідний край. Автор звертається до молодого покоління із закликом захищати свою країну, не бути байдужим до долі України, не стояти

осторонь, коли знущаються над народом. М. К. Вороний запевняє, що боротьба за світле майбутнє – свята справа.

Гей, хто з юних літ
Любить сонце, світ –
Той зустріне всюди – всюди,
Де за волю б'ються люди.
Ласку і привіт!

Ліричний герой – людина, якій не байдужа доля України, у якої болить серце за рідний край.

Головний герой – народ України, молоде підростаюче покоління, якому жити на своїй землі, і від якого залежить її майбутнє.

Поезії для дитячого читання «Коли ти любиш рідний край», та «Знову ранок, знову світ» мають патріотичну спрямованість. Вони закликають молодь до боротьби за незалежність України.

Людина з дитинства пізнає навколишній світ, вчиться пізнавати природу. Довкілля – це чарівна книга, яку дитина починає читати найпершою. Багато віршів для дітей Миколи Вороного є пейзажними замальовками.

Вірш «Сніжинки» написаний для наймолодших. Про це свідчить мова вірша, знайома і доступна лексика, слова з пестливими суфіксами –еньк– (рідненька); –очк– (сніжиночка, пушиночка). Поет у вірші відтворив зимовий пейзаж: сніжно-біла завіса із срібних сніжинок вкриває поступово холодну, мерзлу землю. Вдало використаний засіб персоніфікації дозволив автору передати особливий зимовий стан дитини (людини): відчуття холоду, бажання притулитися до теплої матусі і зігрітися біля неї.

Білесенькі сніжиночки,
Вродились ми з води.
Легенькі, як пушинки
Спустилися сюди.

Автор наділяє сніжинок теплими, ніжними почуттями. Вони легенькі, прозорі і схожі на дітей, яким бракує тепла маминих рук:

Тепер ми хочем спатоньки,
Як діточки малі.
І линемо до матінки,
До рідної землі.

Для дитини найрідніша людина – мама. Сніжинки називають своєю ненею землю, піклуються, аби вона не замерзла, і линуть до неї, аби загріти:

Матуся наша рідная,
Холодна і суха.
Бо дуже змерзла, бідная,
Вона без кожуха.
А ми її зігріємо,
Накриваємо сніжком.

Вірш «Сніжинки» легкий для запам'ятовування і тому його можна рекомендувати вивчати на уроках позакласного читання у другому класі. Він

виховує теплі, ніжні почуття до неньки, шану до неї, а також любов до природи, щедрої і багатої, яка так схожа на матір. М. К. Вороний оспівує природу рідного краю, і цим самим розкриває перед дитячими очима красу Батьківщини, допомагає їм від щирого серця полюбити її [5, с. 12].

Вірш «Сніжинки» вражає своєю прозорістю і насиченістю образів, яскравістю. Микола Вороний – вмілий спостерігач, він вміє помічати у природі не лише яскраві, радісні картини, а й ,навпаки, сумні, суворі.

Вірш «Хмари» невеликий за розмірами. При читанні цього твору так легко уявити темні кольори холодного неба, неба навесні:

Сунуться, сунуться хмари,
Темні, брудні.
Наче злих фурій отари,
Мов ті принаддя страшні.

Повторення слова «сунуться» у першому рядку не є випадковим. М. К. Вороний намагався передати пригнічений настрій від того, що хмари все насуваються на блакитне весняне небо і нескоро буде гарна і тепла погода. Вітер постає в образі жорсткого створіння, яке «гуде», «завиває». Він порівнюється із звіром, здатним знищити все, що зустріне на своєму шляху.

Вітер гуде-завиває,
Гілля земне ламає.
Цвіт молодий обриває –
Цвіт навесні!

У поезії «Соловейко» описується весняна природа, яка прокинулась від зимового сну. Для змалювання природи автор використовує епітети: «рясна черемха», «яблуневий цвіт», «зелена, свіжа мурава». У вірші мирно співіснують барвінок, конвалії, явори, дуби, вітер-пустун, дзвінкоголосий соловейко. Письменник підкреслює, що жива і нежива природа перебувають у гармонії. Він милується цією красою :

Цвіте, буяє рідний край.
Немов казковий тихий рай
Фантазії і спів!

М. К. Вороний оспівує природу рідного краю, і цим самим розкриває перед дитячими очима красу Батьківщини, допомагає їм від щирого серця полюбити її.

Пейзажна поезія М. К. Вороного насичена метафорами, порівняннями. У поезії «На озері» ці засоби підкреслюють яскравість, одухотвореність природи.

І пливуть по ньому хмари,
Мов примари.
Сніжно-білі, осяйні,
Усміхаються і линуть,
Ніби гинуть,
У прозорій глибині.

Дієслово «пливуть» передає стан природи: спокій, тишу, яскравість кольорів погожого дня: сніжно-білі хмари на яскраво-синьому небі пливуть і поступово тануть, як примари.

У поезії « Хмарка» автор використовує дуже багато метафор.

Задивилася хмарка на сонце
і вся зчервоніла.
Золотого проміння і втіхи
Вона захотіла.
Захотілося їй пригорнутись
До сонця палкого.
І летіла, летіла вона, поспішала до нього.

Метафори передають стрімкий рух і сильне прагнення досягти щастя: летіла, поспішала. Автор персоніфікує природу, наділяє хмару почуттями людини: задивилась, зчервоніла, захотіла пригорнутися, зітхнула в солодкім зомлінні.

Вірші про природу Миколи Вороного мають сильний естетичний вплив на читача. Використані художні засоби настільки точні, що завдяки їм у читацькій уяві вимальовуються одна за одною картини природи. М. К. Вороний присвятив чимало творів матінці-природі. Проте громадянська лірика поета: «За Україну», «Іванові Франкові», « Молодий патріот», поема «Євшан – зілля» – це відчайдушний крик душі поета, щира спроба зарадити Україні в біді, ці поезії як заклик до боротьби за волю Батьківщини.

Вірші Миколи Кіндратовича Вороного прості, гарно звучать і легкі для дитячого сприймання, адже письменник використав цілу гаму мовно-художніх засобів, які допомогли йому вилити на папері свої таємні думки і почуття.

М. К. Вороний – чудовий поет, який зумів відібрати і вдало застосувати багатство художніх засобів, щоб передати свої почуття і емоції, свій біль за долю Вітчизни. Завдяки цьому творча спадщина Миколи Кіндратовича і сам поет стають ще ближчими і ріднішими кожному українцю [4, с. 5-8].

Микола Вороний подарував нащадкам прекрасні різнотематичні поезії для дітей молодшого шкільного віку. Вірші для дітей легкі, милозвучні, бо описують картини, знайомі з дитинства. Всі твори М. К. Вороного просякнуті відвертою любов'ю до природи рідного краю, до України.

Вірш Миколи Вороного «Сніжинки» доречно вивчати у 2 класі на уроці позакласного читання. Мета цього уроку: продовжувати формувати навички правильного і виразного читання віршів, вміння за допомогою вчителя встановлювати причинно-наслідкові зв'язки подій, описаних у творі, відповідати на запитання рядками із вірша, виразно читати напам'ять рядки, які сподобалися, співвідносити описане з картинами реальної природи; розвивати у дітей здатність розуміти прочитане і переосмислювати рядки, вжиті у переносному значенні, за допомогою вчителя робити висновок-узагальнення, розвивати уяву учнів; виховувати спостережливість, вміння

бачити прекрасне в картинах природи і художньому слові, виховувати пошану до письменників рідного краю [6, 7].

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Трагічна доля Миколи Вороного» (за книгою Куценко Л. В. Благословенні ви, сліди. / Куценко Л. В. – Кіровоград, – 1995. – С. 65-73.).
2. Вивчити напам’ять вірш Миколи Вороного «Сніжинки». Вміти виразно читати.

Література:

1. Вороний М. Євшан-зілля. Вірш та поема – / Вороний М. – К.: Веселка, 1993. – 32 с.
2. Гаврилова Г. Поетичні перлини Миколи Вороного // Початкова освіта. – 2008. – №3. – С. 22-23.
3. Куценко Л. В. Благословенні ви, сліди. / Куценко Л. В. – Кіровоград, – 1995. – С. 65-73.
4. Лесик В. Поетична спадщина М. Вороного // Дивослово. – 1994. – №12. – С. 5-8.
5. Поетичні перлини Миколи Вороного // Початкова освіта. – 2008. – №3. – С. 12.
6. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – С. 7.

Модуль третій. Українська дитяча література ХХ століття.
Дитяча зарубіжна література
Тема: Українська дитяча література 20 – 30 років ХХ століття.
Період становлення

Питання:

1. Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури.
2. Проблема вибору українською дитячою літературою шляху розвитку, гуманістичного та естетичного ідеалу.
3. Дискусії навколо жанру казки. Літературні казки П. Г. Тичини

1. Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури

Наприкінці 1920 – на початку 1921 року більшовицька партія зіткнулась в Україні з масовим опором своїй політиці комуністичного будівництва.

У 1921 році (березні) проголошується нова економічна політика (НЕП). Ця політика прискорила темпи розвитку господарства (активно розвивається торгівля, індустрія), продовольча розкладка (развёрстка) була замінена продовольчим податком. Але й продовольчий податок став тяжким тягарем для українських селян. Акти насильства і масових репресій викликали обурення селян, підштовхували їх до опору державі. З 1919 по 1921 роки в Україні відбуваються антиурядові повстання.

В Україні в 1921 – 1922 роках розпочався голод, який був викликаний посухою і неврожаєм. Катастрофічне становище склалося в Донецькій, Запорізькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Харківській губерніях. Центр не допоміг голодуючому населенню України. Голод був ліквідований в Україні лише в 1923 році.

30 грудня 1922 року був утворений Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), до складу якого увійшла і Українська Соціалістична Радянська Республіка. У 1924 році була прийнята Конституція СРСР. Але централізована політика ВКП(Б), нерівноправне становище України у складі СРСР викликало ще більше невдоволення й протест в Україні.

Досвід громадянської війни підказав владі, що без задоволення національних вимог українського народу, доля більшовизму у країні завжди буде під загрозою.

Тому на початку 20-их років уряд починає проводити політику українізації в Україні. Більшовицьке керівництво відступило від великодержавного курсу, який проводило у перші роки радянської влади. VIII конференція РКП(б), що відбулася в грудні 1919 року, своєю резолюцією «Про радянську владу в Україні» визначила завдання широко впроваджувати у роботу державних органів українську мову, переводити на місцеві мови викладання у школах, вищих навчальних закладах.

Українська національна інтелігенція сприйняла українізацію з піднесенням, прагнучи своєю працею сприяти національному відродженню країни.

Українізація не могла вийти за ідеологічні межі, у які була поставлена більшовицькою партією, проте її дія сприяла зростанню національної свідомості широких мас сільського і міського населення. Результати її дії виявилися не лише у мовно-культурній сфері. Українізація створила своєрідну соціально-політичну ситуацію, яка стимулювала сплеск національно-комуністичних настроїв в Україні.

У 1919-1920 роках з України виїхали видатні письменники, в тому числі Микола Вороний, Олександр Олесь, Володимир Винниченко, Володимир Самійленко. На зміну їм у літературу прийшло покоління молодих, яке, спираючись на демократичні традиції дожовтневої української літератури, прагнуло до оновлення мистецтва, написання художніх творів, співзвучних своєму розумінню нової епохи. Це Микола Зеров, Григір Косинка, Микола Куліш, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Павло Тичина, Микола Хвильовий. У 20-ті роки в республіці видавалося понад 20 літературно-художніх і громадсько-політичних альманахів та збірників, 10 республіканських газет, 55 журналів. Виникали і розпадалися численні літературно-художні об'єднання: «Гарт», «Плуг», «Ланка», «Молодняк», «Авангард».

У центрі дискусій різних літературних течій другої половини 20-тих років був ідейний натхненник провідного літературного об'єднання України – Вільної академії пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ) – Микола Хвильовий, член більшовицької партії, учасник громадянської війни, один із засновників новітньої української літератури.

Микола Хвильовий – росіянин за походженням (Фітільов) – щиро вірив, що більшовицька революція приведе до соціального і національного визволення українського народу, розвитку національної культури, мистецтва. Він перший у радянській літературі відобразив в художніх творах назрівання у суспільстві небезпечних і трагічних змін.

У літературній дискусії 1925-1928 років йшлося про шляхи розвитку української літератури, про необхідність широко використовувати досягнення європейського мистецтва, про недоцільність однобокої орієнтації на російську культуру. Без Європи, поза Європою Хвильовий не уявляв собі українського відродження. Він проголосив тоді украй сміливе гасло: «Геть від Москви! Дайош Європу!», яке означало заклик дати відсіч тому, що критики пізніше назвали «московським комплексом», «комплексом меншовартості». Письменника Хвильового цікавили питання відродження й розвитку української культури, можливості її виживання в умовах соціалістичного будівництва. Він першим відчув смертельну небезпеку, яку породжувала тоталітарна політична система, яка прагнула до бюрократичної уніфікації всіх граней суспільного життя.

З переходом до мирного будівництва значно зростає в Україні інтерес до образотворчого мистецтва, музичної й театральної творчості. Виникає ряд об'єднань художників: Асоціація художників Червоної України (основне завдання – правдиве відображення сучасності).

На середину 20-тих років в Україні плідно діяли 45 професійних театрів. Серед них Перший державний драматичний театр імені Т. Г. Шевченка в Києві на чолі з Олександром Загаровим. Державний драматичний театр імені Івана Франка під керівництвом Гната Петровича Юри (1887, 1888). У 1922 році засяяла зірка театру «Березіль» на чолі з Лесем Курбасом.

У 20-ті роки помітне місце в культурному житті України посіло кіномистецтво. 1922 року було введено в експлуатацію Одеську кінофабрику. В 1927 році починається будівництво Київської кіностудії. Олександр Довженко поставив в 1929 році – «Арсенал».

У галузі музичного мистецтва на 20-ті роки припадає злет композиторів Григорія Вірьовки, К. Богуславського, котилася слава про хорову капелу «Думка» на чолі з Н. Ф. Городовенком.

Отже, 20-ті роки характеризувалися бурхливим розвитком літератури та мистецтва. Українська творча інтелігенція захопилася практичною діяльністю по створенню соціалістичної культури, вносячи в неї національну сутність.

Але наприкінці 20-тих років тенденції українізації були перервані, українізацію влада гальмує і зупиняє. В Україні розпочалися масові репресії, на державних підприємствах зобов'язали розмовляти російською мовою. Тим, хто продовжував говорити українською мовою, навішували ярлики «самостійників», «націоналістів». На початку 30-тих років Україною прокотилася хвиля боротьби з «націоналістичними ухилами». Поступово українізація в країні згорнулась, а сам цей процес розглядався як буржуазно-націоналістичний, з яким слід вести непримиренну боротьбу.

У 1934 році в Україні вже проведено колективізацію й розкуркулення. Сотні тисяч селян виселені, мільйони загинули від голодомору (1932-1933 роки), який був організований владою для цілеспрямованого знищення українського селянства. Народ живе (ледве животіє) за картками, але в пресі немає жодних згадок про голод, масові смерті, людожерство. Навпаки відзначається «могутнє піднесення, в якому тепер перебуває наше українське село».

«Могутнє піднесення» спостерігається й на терені індустріалізації, яка здійснюється владою всупереч економічним законам, за межами можливого, на ентузіазмі трудящих, на їхній самовідданій праці, що виснажує останні сили. На XVII з'їзді партії (1934 рік) – «з'їзді переможців» – результати голосування довелося фальсифікувати, бо близько трьохсот делегатів проголосували проти сталінської політики. Вони вже приречені до знищення, але ще не знають про це.

Приводом до початку репресій стало вбивство Сергія Мироновича Кірова.

30-ті роки були найтрагічнішими у новітній історії української літератури й мистецтва. Це десятиріччя пройшло під знаком жорстокого переслідування діячів національної культури та їх знищення. Їх незмінно зараховували до складу сфабрикованих органами ДПУ (Державне політичне управління) «контрреволюційних націоналістичних організацій». Розправи

над письменниками і митцями почалися з кінця 20-тих років. У 1923 році були ліквідовані різноманітні літературно-художні об'єднання і створена єдина спілка радянських письменників в Україні, яка була організаційно оформлена на першому з'їзді у 1934 році. Статут спілки радянських письменників, прийнятий на І з'їзді в 1934 році, теоретично узагальнив основні риси і принципи соціалістичного реалізму.

Відтоді літературний процес цілком підпадав під контроль партії. Усі письменники своєю творчістю мали сповідувати соціалістичний реалізм.

Соціалістичний реалізм визнано єдиними і обов'язковим теоретичним методом радянської літератури й мистецтва.

Соціалістичний реалізм – художній метод, суть якого полягає в правдивому, конкретно-історичному образному відтворенні дійсності в її революційному розвитку [5, 350].

Літуратурознавчий словник-довідник за 1997 рік дає таке визначення соціалістичного реалізму: «**Соціалістичний реалізм – псевдохудожній унітарний метод (напрям) у радянській літературі. Визначальні принципи: партійність як абсолютизований критерій класової доктрини марксизму-ленінізму, звульгаризована народність, пролетарський інтернаціоналізм [6, 650].**

У практиці 30-тих років соціалістичний реалізм зводився до художнього коментування сталінських «теоретичних положень», до уславлення радянської дійсності.

Втім, на думку «батька народів» (Сталіна), інтелігенція все ще лишалася примхливою й вередливою, мов неслухняна дитина. Вона все ще дозволяла мати собі власну думку. Її перевиховання, знищення, розпорошення тільки починалося.

До тих, хто не міг чи не бажав підкорятися, застосовували репресії. Весною 1933 року, у розпал голодомору, почалася хвиля переслідувань українських письменників. Був арештований Михайло Яловий (поет, драматург, прозаїк), Микола Хвильовий покінчив життя самогубством. За абсурдними звинуваченнями репресовані Остап Вишня, О. Слісаренко, Олександр Досвітній. У 1934 році розстріляли Григора Косинку, Дмитра Фальківського. У 1935 році потрапив за грати й загинув у таборах ГУЛАГу Микола Зеров – найяскравіший письменник України пожовтневого періоду. Зі 193 письменників (членів та кандидатів у члени спілки радянських письменників) України було репресовано 97. Загалом жертвами сталінських репресій стали приблизно 500 письменників, які жили і працювали в Україні.

Але незважаючи на величезний тиск апарату репресій, українське художнє слово не вмерло. Література продовжувала існувати у деформованому, спотвореному вигляді. Публікувались твори Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Миколи Бажана й багатьох інших. Але це була особлива література. Жорстокі життєві реалії – насильницька колективізація, голодомор 1932-1933 років, інші злочини тоталітарного режиму в Україні залишалися за межами художніх творів. Письменники змушені були без найменшого натяку на критику зображувати

сучасне, прославляти партію, Сталіна, його найближче оточення. В умовах репресій українським письменникам нав'язувалось принизливе почуття «меншовартості» а літературний процес в Україні розумівся «як вторинний», «похідний від літературного процесу в Росії».

Отже, політика українізації, яка була розпочата у 20-ті роки, не зважаючи на свою ідеологічну обмеженість, мала досить прогресивний характер. Вона сприяла швидкому розвиткові української національної культури. Ліквідація українізації в 30-тих роках мала негативні наслідки, у культурному житті України почалася тотальна русифікація. Культура України 30-тих років всеосяжно ідеологізована. Соціалістичний реалізм визнаний обов'язковим творчим методом українського мистецтва. Сталінський тоталітарний режим безжально винищував усіх, хто чинив опір або був потенційним ворогом його політики в Україні. Жертвами голодомору 1932-1933 років, розправ у роки примусової колективізації стало безліч українців. Найтяжчих втрат зазнали українське селянство і національна інтелігенція. Це було наслідком цілеспрямованої політики, яка мала на меті ліквідацію проявів українізації, позбавлення українців історичної пам'яті, нейтралізацію їхніх прагнень до самостійного національно-державного і культурного життя [1; 2; 3; 4].

2. Проблема вибору українською дитячою літературою літературного шляху розвитку, гуманістичного та естетичного ідеалу

З перших днів радянської влади до творів дитячої літератури висувалися дві істотно важливі вимоги: педагогічна (дидактична) заангажованість [виховна спрямованість] тобто твори для дітей повинні були мати повчальний характер, впливати на читача, цілеспрямовано формувати характер і світогляд читача та ідеологічна наснаженість творів. На XI з'їзді РКП (б) (1922 року) була прийнята постанова «Про пресу і пропаганду», в якій була підкреслена необхідність створення літератури для комуністичного виховання юнацтва.

Вже в середині 20-х років XX століття дитячу літератури було поставлено під повний державний та партійний контроль (Державного Методичного Комітету Наркомпросу). Жодна книга не могла вийти в світ без грифу «Допущено до вжитку».

При оцінці твору практично не враховувалися естетичні критерії. З дожовтневих авторів , що творили для юного читача, лишився тільки Степан Васильченко. Деякі винятки були зроблені для класиків. «Вжиток» класичної спадщини був надзвичайно обмеженим. Фольклор, казку, романтику, «авантюрність» заборонено взагалі як шкідливі для пролетарської дитини. Ставлення до інших дореволюційних творів наочно ілюструє висловлення одного із метрів педагогічної науки в Україні у 20-ті роки професора О. Попіва: «Візьмемо до прикладу Т. Г. Шевченка. Шевченко – революційний поет, іноді суголосний нашій революційній боротьбі, але у нього є багато думок і висловів, що не відповідають нашим соціалістичним виховним завданням. Як бути з ним (тобто з творами Т. Г. Шевченка)? Чи

підніметься у нас рука «пристосувати» Шевченка для дітей, переробляти його твори? – Відповідь на це питання мусить бути твердою й виразною: в педагогічному процесі не діти для класиків, а класики для дітей». Отже і вивчали радянські діти у школі на початку ХХ століття лише ті твори класиків (Тараса Шевченка, Лесі Українки, Марко Вовчок, Івана Франка), які були суголосними комуністичним ідеям.

У суспільній і літературній свідомості 20-30 років ХХ століття, заплідненій революційною романтикою, юний герой розумівся як представник майбутніх (прийдешніх) поколінь, він був позбавлений власного конкретного минулого. Звідси й типовий художній конфлікт творів – протиборство майбутнього (уособлення в образі юного героя) з минулим, його «пережитками». Образ юного героя як втілення ідеї був здебільшого позбавлений індивідуальних рис, і це давало читачам великі можливості до самоототожнення з героєм. До пережитків віднесли і родину, яка була створена у царські часи; сім'я, сімейні стосунки, сімейні почуття вважалися пережитками темного минулого, людина повинна жити проблемами колективу, а не сімейними, індивідуальними проблемами. Мрії про сімейне, особисте щастя вважалися міщанськими.

Проблеми творів для дітей того часу були спрямовані на виховання нової людини: юне покоління виховували у дусі колективізму та інтернаціоналізму. Проблеми колективного та індивідуального, патріотичного та інтернаціоналістичного письменники вирішували у показі самозречення, самопожертви героя, індивіда на користь інших, колективу, народу (оповідання Андрія Головка, Олеся Донченка).

Єдиний виняток – оповідання Степана Васильченка «Приблуда» – герої якого мешканці дитячого будинку, тобто колектив, у складних умовах рятують від голоду і холоду «музиканта Мишка». Отже письменник стверджує, що особистість – це найвища цінність, письменник наголошує на взаємозумовленості високої моральності й таланту.

Найпопулярніші теми літератури 20-х років – є теми громадянської війни, дитячий героїзм у часи громадянської війни і дитячий будинок, тобто виховання нової соціалістичної людини.

Першими творами в українській літературі на тему громадянської війни були оповідання Андрія Головка «Пилипко» (1923 рік) і «Червона хустина» (1924 рік). В оповіданнях відтворені образи мужніх, сміливих дітей: Пилипка, який повідомляє партизанам про розбій гайдамаків у селі; та дівчинки Оксанки, яка допомагає пораненому червоному бійцеві. Для теми громадянської війни характерне зіткнення протиборних сил (старих пережитків і майбутнього), подвиг юного героя був завжди на боці майбутнього, на боці соціалізму й комунізму.

Тема виховання нової людини, дитячого будинку також стає особливо актуальною в 20-ті роки. Соціально важливою була боротьба з безпритульністю. Література прагнула показати, як нові соціальні умови сприяють формуванню радянської моралі, виривають дітей з-під впливу злочинного світу. В оповіданнях Андрія Головка стверджуються

гуманістичні ідеали нового ладу: в дитячому будинку знаходить порятунок дівчинка Марійка (оповідання «Дівчинка з шліху»; 1923 рік).

Таким чином, дитячий будинок, колонія, комуна, як явище нової дійсності, набуває революційно-романтичного символічного змісту. Антон Семенович Макаренко «Прапори на баштах», «Педагогічна поема». Григорій Білих (Черних; 20 років), Леонід Пантелєєв (18 років) «Школа ШКІД», написана 1926 року; повість видана на початку 1927 року. А. С. Макаренко: «Власно кажучи, ця книга є сумлінно намальованою картиною педагогічної поразки».

Часи незабаром змінилися і дитяча література стала чутливим індикатором цих змін, вона значно оперативніше ніж література в цілому, зреагувала на суспільно-політичні процеси в країні.

СРСР на той час відмежувався від решти світу «залізною завісою», світова революція відкладалася до кращих часів.

Дитяча література 30-х років стала більш різноманітна, ніж література для дорослих, вона стала тематично й жанрово багатшою ніж була у попередні часи. Кадрово вона у 30-ті роки постраждала не так сильно, як «доросла» література, навпаки – прагнучи порятунку від політичних репресій до дитячої літератури прибилися нові сили, багато письменників, які раніше писали і для дітей, і для дорослих, у 30-ті роки перейшли виключно до дитячої літератури і писали твори для дітей. Це такі письменники, як Наталя Забіла, Олесь Донченко (Олександр Васильович; 1902-1954), Олександр Іванович Копиленко (1900-1958).

У 30-ті в дитячій літературі найціннішими вважалися твори, що пропонували юному читачеві готові етичні взірці, варіанти поведінки в тих чи інших обставинах.

Провідний письменник 30-х років Микола Трублаїні (Микола Петрович Трублаєвський; 1907-1941; народився в селі Вільшанка на Вінниччині) багато подорожував. Враження від побаченого занотовував у дорожньому щоденнику, а потім переповідав у своїх численних оповіданнях і нарисах. З юними читачами говорив серйозно, відверто, як з рівними. Він знайомив їх з життям народів Сибіру, Чукотки, Якутії, Камчатки, Карелії, Помор'я, Кавказу, Криму. У дитячу літературу ввів нових героїв, героїв нового часу: героїв-штурманів, боцманів, кочегарів, юнг, морських мисливців, яких добре сам знав. «Моя мета – запалити юних читачів бажанням стати дослідниками, моряками, авіаторами, інженерами, вченими, що перемагають усі стихії», – писав письменник. «Завдання кожного письменника, що пише для дітей, так писати, щоб читачі самі намагалися стати подібними на позитивних героїв твору. Радянський письменник мусить виховати у свого читача вміння і бажання ставити собі за мету виконання лише громадсько корисних справ. Радянський письменник мусить писати так, аби його герої були відважні, настирливі, громадсько корисні люди. Але такого героя треба змалювати так, аби він захопив читача настільки, щоб читач намагався бути подібним на цього героя».

Микола Трублаїні і сам був подібний на своїх літературних героїв, був людиною дуже активною, він прагнув бути учасником всіх значних мандрівок того часу. Щоб потрапити на острів Врангеля на криголамі «Ф. Літке», на якому не було місця для ще одного кореспондента, Микола Трублаїні склав іспити на кочегара і став повноправним членом команди Коли почалася Велика Вітчизняна війна, письменник добровольцем іде на фронт. В одному з боїв біля Мелітополя був поранений осколком бомби. Вночі з 5 на 6 жовтня у санітарному потязі, що слідував на Ростов, Микола Трублаїні помер. Похований у братській могилі разом з іншими бійцями біля залізничного насипу неподалік від міста Ровеньки.

Відповідно до потреб суспільного життя змінюється і герой художніх творів, які адресовані юній аудиторії. Юний герой стає втіленням нового соціалістичного морально-психологічного ідеалу: чесний, розумний, сильний, фізично загартований, діяльний, спритний, відважний, безмежно закоханий у справу батьків, відданий радянській батьківщині та комуністичній ідеї, особисто товаришу Сталіну, сповнений ненависті до її ворогів.

У 30-ті роки в дитячій літературі з’являється жанр шкільної повісті, жанр, практично відсутній в літературі попереднього десятиліття [«Наші тайни» Юрія Смолича; «Школа над морем» Олеся Донченка; «Дуже добре» (1936 рік) й «Десятикласники» (1938 рік) Олександра Копиленка]. У шкільній повісті відбувається здрібнення проблем, це вже не проблеми життя і смерті як у творах про громадянську війну. Герої шкільної повісті вирішують звичайні проблеми: стосунки із однокласниками, як підвищити свої спортивні результати, як виправити двійки з предметів, тобто ці проблеми стають посильними для юних героїв., ці проблеми однозначно можна вирішити. Але разом з тим, письменники намагаються переконати читача в тому, що він, читач, як і герой твору, здатен подолати будь-які перешкоди, що радянській людині, навіть зовсім юній, підвладне все. Наприклад, Андрій Троян, десятикласник, наполегливо працює не над якоюсь дрібницею, а над громадсько корисною справою, а саме він працює над проектом ракети, якою можна знищити «фашистські військові заводи» з величезної відстані (прообраз «Фау» та сучасних балістичних ракет). Вова Порада не полишає ідею створити електромобіль. Віктор Мартинов пише листа в ЦК комсомолу із закликом запровадити кодекс відваги, кодекс «норм, які повинен здати юнак на ці якості людини» і ввести відповідну відзнаку «Значок відваги». Зміст цієї пропозиції досить далекосяжний: людиною не народжуються, а стають, тільки наше суспільство здатне формувати справжніх людей, та й то не з кожного.

Отже література стверджує і вчить, що радянська людина могутня, але разом з такою могутністю у творах зображається абсолютне самозречення, зневага до себе, готовність до самопожертви, до самозречення. Герой творів Олександра Копиленка десятикласник Андрій Троян так подумки звертається до вождя: «Геній. Кремль. Любий дорогий, товаришу Сталін, я нічого не

зробив ще для людей, але скажіть мені завтра вмерти за народ, за майбутнє і за сьогодні – я вмру просто і звичайно – коли це треба для Батьківщини».

Можливо, і всупереч бажанню автора, тут переконливо розкрито один з етапів формування радянського патріотизму чи радянського фанатизму, який лише і міг привести через кілька років до перемоги у найстрашнішій в історії людства війні.

Отже, характеристика літературного процесу свідчить, що протягом 20-30-х років змінився естетичний ідеал літературного героя. Ця зміна була обумовлена історичними й політичними причинами: література використовувалась як ілюстрація до суспільних подій, що відбувалися у Радянській державі. Поступово, але дуже цілеспрямовано від зображення героя інтернаціоналіста, позбавленого індивідуальних рис, готового на самопожертву на користь колективу, народу письменники перейшли до зображення героя, наділеного деякою індивідуальністю, розумного, спритного, чесного, відважного, безмежно закоханого у справу батьків, сповненого ненависті до ворогів батьківщини, відданого комуністичній ідеї та особисто товаришу Сталіну, тобто героя-патріота [1; 2; 3; 4].

3. Дискусії навколо жанру казки. Літературні казки П. Г. Тичини

Протягом віків казка супроводжувала людину, вона виконувала важливу виховну функцію у людському суспільстві. Теоретики виховання новонародженої радянської держави вважали, що традиційні засоби передачі морального досвіду народу, а саме: дожовтнева література, мистецтво і серед них казка, зайві, навіть шкідливі. Перші антиказкові виступи пролунали ще на самому початку 20-х років: «Час уже викинути з інструментарію дитячого виховання це застаріле педагогічно відстале знаряддя – чарівну казку». Заперечення казки як жанру дитячої літератури було загальновизнаною педагогічною концепцією 20-х років XX століття. Фольклор також був практично виключений з «педагогічного процесу», але найбільше постраждала казка. Звинувачення на адресу казки були такі:

– **Ідеалізм** (ідеалізм – це протилежний до матеріалізму філософський напрям, що вважає основою всього існуючого свідомість, дух, ідею, а не матерію). Ідеалізм казки полягав у тому, що казка вільно поводиться із дійсністю, казка не зважає на простір, час, причинність, вона перекручує дійсність, утворюючи свій особливий казковий «ідеальний світ», що мав свою рацію в хаотичному докапіталістичному і капіталістичному суспільстві. Звинувачення в ідеалізмі було природним для країни, що ставила за мету виховувати своє молоде покоління на суцільно матеріалістичних засадах.

– Містика – містика казок полягає у тому, що їх зміст переповнено чарами-чудесами, анімізмом, фетишизмом, таємничими забобонами. Це звинувачення було дуже близьким до першого. (Містика – божественний, таємничий, надприродний світ). Критики казки, зокрема Є. Яновська, вважали, що функція казки – є приживлення дитині страху, покори, релігійних настроїв, міщанських забобонів, віри у надприродні сили.

– Класова ворожість («Казка викликає захоплене ставлення до царя, принців, царівен».

– Патріотизм. У часи, коли з дня на день очікувалася світова революція, що об'єднає всі землі, зламавши панівними класами накреслені кордони, це було не менш лайливе слова, ніж індивідуалізм. Казки створювали певний дисонанс, вони вчили патріотизму: любити і захищати Батьківщину. Патріотизм визначався як класова риса буржуазії. Риси нової людини – це інтернаціоналізм, колективізм, матеріалістичний світогляд.

– Індивідуалізм – це принцип поведінки, який ставить особисті інтереси над усе, над колективними. Широко відомий вислів Максима Горького «звіряча хвороба індивідуалізму».

– Одномірність казкового героя – сильного, спритного, відважного, кмітливого, але відданого своїй державі, тобто патріота; і відданого своїм власним інтересам (пошуки власного щастя, коханої, дружини, тобто індивідуаліста). Але як уже було зазначено, ні патріотизм, ні індивідуалізм у Радянській державі вельми не схвалювалися.

– Психологічна невідповідність казок сприйняттю дитини. «Для неї (дитини) образ Баби-яги так само реальний, як образ коня, і образ коня так само фантастичний , як казкові персонажі». Дитина у казці не може відокремити реальний світ від нереального, фантастичного, І казка, таким чином, вводе страхіття за руку до дитини у життя.

На початку 20-х років і вороги і захисники казки погоджувалися із необхідністю відбору казок, ретельного їх редагування, скорочення, вилучення з тексту «класових рис середньої і дрібної буржуазії, сентименталізму, елементів містицизму, патріотизму».

У 20-ті роки вважалося, що невід'ємними рисами нової людини повинні бути інтернаціоналізм, колективізм, матеріалістичний світогляд, а патріотизм вважався «класовою рисою буржуазії».

Вилучення казки з педагогічного процесу привело до знищення старих видань казок, а нових видань казок практично не було. Українські письменники, в тому числі й дитячі, здебільшого мовчали і ніяк не висловлювали свого ставлення до казки та її долі. Критика ж була зайнята проблемами «дорослої літератури». Були С. Я. Маршак, Корній Чуковський, які намагалися обґрунтувати альтернативну точку зору, але вони не мали трибуни. А якщо і вдавалося їм видати книгу віршів з казковими елементами, здіймалася буря найстрашніших звинувачень [1; 2].

Письменник Корній Чуковський (Микола Васильович Корнейчуков; 1882-1969) усіма силами відстоював казку для дітей, пропагував її на сторінках газет, друкував перекази античних міфів на сторінках дитячих журналів, писав свої літературні казки. Він зазначав, що не зважаючи на офіційну негативну точку зору на казку (негативну точку зору педагогів, педологів, батьків), діти 20-тих років XX століття, як і всі попередні покоління дітей захоплюються казкою, не можуть без неї жити і розвиватися як слід. Корній Чуковський у своїй книзі «Від двох до п'яти» згадує, як в

Алупці 1929 року він читав хворим на сухоти дітям «Мюнхаузена», і як весело реагували діти на вигадані пригоди цього всесвітньовідомого героя.

«Это было в Алупке в 1929 году. Больные ребята изнемогали от зноя. Они шумели и хныкали. Какая-то растяпистая женщина кудахтала над ними по-куриному, но не могла их унять.

Я пришел издалека и, чтобы обрадовать их, начал читать им «Мюнхгаузена».

Через две минуты они уже ржали от счастья.

Слушая их блаженное ржанье, я впервые по-настоящему понял, какое аппетитное лакомство для девятилетних людей эта весёлая книга и насколько тусклее была бы детская жизнь, если бы этой книги не существовало на свете. С чувством нежнейшей благодарности к автору, я читал, под взрывчатый хохот ребят, и про топор, залетевший на луну, и про путешествие верхом на ядре, и про отрезанные лошадиные ноги, которые паслись на лугу, и, когда я на минуту останавливался, ребята кричали: «Дальше!» [7, 175-176].

Педологи вилучали казку із виховного процесу, вони вважали, що «у книгах для радянських дітей не повинно бути ні фантазії, ні казки, там повинні бути дійсні, реальні факти. «Пропонуємо замінити народні нереальні, фантастичні казки простими реальними розповідями, які взяті із світу дійсності та природи.». Корній Чуковський (Н. В. Корнійчуков) підкреслював, що дитина, яка позбавлена Мюнхаузенів, Гулліверів несвідомо компенсує себе великою кількістю саморобних казок. Письменник згадує московського педолога Стачинську, яка виховувала свого сина лише на розповідях про реально існуючих тварин. Але її маленький син у відповідь, наче навмисно, почав з ранку до ночі фантазувати. То вигадає, що до нього в кімнату приходив з візитом червоний слон, то начебто у нього є подруга – ведмедиця Кора; і, будь ласка, не сідайте на стілець поряд з ним, тому що – невже ви не бачите? – на цьому стільці сидить ведмедиця! А ледве випав сніжок, хлопчик відразу перетворився на оленятко, а якщо дитина сідала на килим, то килим негайно перетворювався на пароплав. Кожної хвилини з повітря, з порожнечі малий силою своєї фантазії міг відтворити звірятко. Н. В. Корнійчук доводить, що кожна дитина під час гри творить для себе казку, оживляє за своїм бажанням всі предмети, перетворює стільці на потяг, будинок або на літак. Письменник у своїй книзі «Від двох до п’яти» наводить такі приклади: «Хлопчик, що грав у сажотруса, вигукнув: «Не чіпай мене, мамо, ти забруднишся». «Хлопчик, що по ходу гри надовго перетворився на котлетку і сумлінно шкварчав на сковорідці, відштовхнув свою маму, яка кинулася до нього з поцілунками і вигукнув; «Як ти смієш цілувати мене, смаженого!». Таких прикладів Н. В. Корнійчуков наводить дуже багато і тим самим підтверджує думку відомих вчених, які виступили на захист казки, що без казки не можна виховати не тільки письменника, вчителя, але й і математика, інженера, фізика. Без фантазії, без казки дитина не буде повноцінно розвиватися і формуватися.

Педологів у їх боротьбі проти казки підтримували і письменники, яких Корній Чуковський назвав халтурниками. Ці письменники глумилися у своїх творах над казкою. Робилося це за таким шаблоном: зображався безпардонний хлопчисько, якому всі казки – трин-трава. До нього, наприклад, прилітала фея і приносила цератку-самобранку, але він:

Руки в брюки запихал,
Прыснул, свистнул и сказал;
«Очень, тетя, вы уж врете!
Ни к чему теперь, гражданка,
Ваша скатерть-самобранка,
Никого не удивите
Этой штукою в Нарпите [7].

Потрібно зазначити, що боротьба за казку мала виключно ідеологічний, політичний характер. Так, у 1929 році приватне видавництво «Космос» у Харкові видало двотомне видання казок Г. Х. Андерсена. Ця акція фактично стала закликом розпочати реабілітацію казки. Це була спроба «безкровного перевороту в педологічних уявленнях». Заклик підтриманий не був. Заколот був жорстоко придушений. Інцидент одержав назву «справа казок» і був кваліфікований політично як «праве збочення». Вийшла Державна постанова Харківської окружної Контрольної комісії робітничо-селянської колегії «Про видання «Казок Андерсена». Відбувся і диспут, великомасштабна акція ЦК ВЛКСМ, до участі в якій були запрошені дитячі письменники, літературознавці, педагоги. В своїх промовах учасники диспуту проголошували: «…діти дошкільного та шкільного віку зовсім не потребують казки. Тільки тоді діти говорять про казку, коли їм створюють спеціальну установку на цю казку». Пролунали голоси і на захист цього багатостраждального жанру. Найпослідовнішим й найаргументовнішим був виступ академіка О. І. Білецького, який намагався заронити у свідомість опонентів думку про загальнолюдську цінність морального змісту казок, зокрема народних: «Народна казка – великий архів, що складається з витворів цілого ряду поколінь» [1; 2].

Міркування академіка О. І. Білецького та інших захисників казки взагалі не було взято до уваги при складанні резолюції диспуту.

У резолюції диспуту було категорично визнано казки шкідливими, тому що вони як літературний жанр пов’язані з фантастикою, містикою, що відривають дітей від реальності: «казки як форма літературного твору пов’язуються з фантастикою, містикою, що відривають дітей від оточення і тому …шкідливі» [1; 2].

Рішення диспуту мали, так би мовити, тільки громадський резонанс, хоча й в широких масах.

А вже Державна Постанова (Постанова Колегії Народного Комісаріату Освіти) була розрахована на фахівців: редактора, письменника, педагога. Постанова ніби й не забороняла казок, але в той же час робила їх видання або використання у педагогічному процесі практично неможливим. Це була офіційна точка зору. Це була поразка. «Справа казок» одержала відсіч на

державному рівні. Незабаром вийшла стаття професора О. Попова (директора Інституту педагогіки) «Дитяча література на переломі», в якій була подана тверда і непохитна позиція автора щодо казки не лише народної, а й літературної. Автор розглядав проблему сукупно: під сумнівом були не лише казки, а й взагалі творча спадщина дожовтневих письменників; професор зауважував: «в педпроцесі не діти для класиків, а класики для дітей». О. Попов вимагав повної підпорядкованості дитячої літератури педагогіці, точніше письменника – педагогу, виправдовуючи низький художній рівень твору його політичною актуальністю й дидактичною наснаженістю: «Дитячий письменник пише те, чого вимагає соціальна педагогіка даної доби». Професор Попов О. порушує питання про встановлення повного контролю за формуванням особистості, про неприпустимість впливу на дитину будь-якої непередбаченої наставниками інформації [1; 2]. З роками це завдання було здійснено. В бібліотеках було знищено все, що могло вважатися шкідливим. Натомість діти вже у дитячому садку вчили такі «вірші», наприклад, як цей:

Я аленький цветочек,
Я юный пионер,
Я Сталина сыночек,
Союза СССР.

Такий погляд критики на казку був пов'язаний із соціально-політичною ситуацією в країні. Часи почалися непевні: 20-30-ті роки, пройшла хвиля арештів серед української інтелігенції, гучний і страшний процес над членами СВУ (Союз визволення України, заснований 4 серпня 1914 року) ще не розпочався, але до справи додавалися чутки. Бездоказовими звинуваченнями в українському буржуазному націоналізмі, від яких протягом українізації 20-тих років вже почали було відвикати, зарясніли сторінки газет і журналів. Кордони країни (СРСР) було закрито, перекрито, Радянська держава закрилася і відмежувалася від зовнішнього світу «залізною завісою». Видавнича справа була централізована і поставлена під контроль Головліту (тобто держави). Приватні бібліотеки інтелігенції переважно також знищено. Знадобилося менше 10 років для того, щоб цей вплив «шкідливої літератури» зупинити. У 1941 році юному читачеві й справді вже ніде було взяти «шкідливі книги».

Після «справи казок» дискусія розгорнулася з новою силою. І не тільки в Україні. На долю казки звернули увагу відомі, авторитетні письменники. Досі вони практично не втручалися в розмову, дискусію вели переважно педагоги. Необхідно ще наголосити, що у цій справі («справі казок») діяли не так літературознавчі, як політичні чинники. Розпочалася боротьба за нове покоління.

Але на початку 30-років часи змінилися. Казка стала необхідною для виховання юного покоління. У долю казки знову втрутилась політика. Адже стала актуальною повага до абсолютної влади, до влади «батька народів». Радянська держава проголошена в оточенні ворогів. Було визнано, що дітей слід виховувати патріотами. Необхідна слухняність народу, і герої потрібні:

віддані владі, державі, сильні, кмітливі, але слухняні. Отже, казковий герой став дуже доречним і потрібним. Влада вирішила реабілітувати казку. Було проведено реформу школи. В школах країни впроваджено єдину програму, розроблено й затверджено стандартні підручники.

У 1934 році у Харкові (тодішня українська столиця) відбулась Всеукраїнська партійна нарада у справах дитячої літератури. З доповіддю «Завдання дитячої літератури» на сучасному етапі соціалістичного будівництва» виступив нарком освіти В. П. Затонський. У цій доповіді прозвучали історичні слова «казка, яка активно сприяє розвиткові дитини, розвиткові її здорової фантазії, повинна широко використовуватися у вихованні дитини». Роль цих слів в історії радянської літератури для дітей – величезна. На нараду приїхали провідні дитячі письменники з Москви – Корній Чуковський, Самуїл Маршак, Агнія Барто, Лев Кассіль. Усі чекали слів про казку і дочекалися. Казку було реабілітовано, хоча й з певними застереженнями: без ангелів, русалок та містики! Фантазувати радянській дитині було дозволено на державному рівні!

Заборона казки завдала великої шкоди дитячій літературі України, а також українській фольклористиці, яка тривалий час не розвивалася повноцінно. Традиції жанру було втрачено. Тільки у 1936 році з'явилися «Лісові казки», «Сандалики, повна швидкість!» Оксани Іваненко, невеличкі віршовані казки Наталі Забіли. Після 30-тих років знову перерва, протягом 40-50 років казок майже не було.

Отже, казка стала знаряддям політичних й педагогічних маніпуляцій у нечистих руках, стала заручницею сталінської системи керування культурою [1; 2; 3; 4].

Казки Павла Тичини

Свою боротьбу за існування казки у 20-тих роках розпочав Павло Григорович Тичина.

На початку 20-тих років з'являються його перші літературні казки. У 1923 році він видав казку «Івасик-Телесик» (телесувати – колихати), а в 1924 році «Дударик». Казка «Івасик-Телесик» осучаснена, модернізована: не гуси-лебеді рятують Івасика, а орел, залізний птах – літак (льотчик) або гелікоптер, і потрапляє герой не додому, а в радянську республіку, де є телефон, електрика, де діти (з дитячого садка, школи) вчать його читати. Своює казкою Тичина прагне позбавити казку звинувачень у тому, що вона байдужа до часу, простору, і тому переносить героя із казкової темряви у радісну, щасливу країну Рад, де діти освічені, щасливі, про них турбується держава, їхнє майбутнє чудове й прекрасне. Неосвічений Телесик, коли потрапляє до садка чи школи, шукає очима куток з іконою. Щоб помолитися, перехреститися, за що діти його називають неграмотним. Але через деякий час Телесик навчився читати, він щасливий і радісний, він полюбив читати, і його стали називати «Читасиком-Піднебесиком».

Але й такі осучаснені казки нещадно критикуються. В них вбачають шкідливий підтекст бо, йдучи за фольклорною основою, поет «єдиним

орієнтиром» для героя робить материнський голос, виховуючи таким чином у радянських дітей «ізольовано-родинні настрої», тобто це звинувачення дуже наближається до в край небезпечного звинувачення в індивідуалізмі, звірячій хворобі.

Автор зберігає основу відомої народної казки, але переробляє сюжет, він осучаснив його, наповнив реальним змістом.

Казка Тичини, як і кожна казка має вступ (зачин):

Що ж коли просите,
Просто й почну
Про Йвася-Телесика,
Про люту змію –
Був собі,
Був.

Тичина починає казку традиційним зачином для народних казок, цей зачин настроює слухача на відповідний казковий лад і є зав'язкою твору.

За морем це діялось
Чи в нашім краю,
Давно чи недавнечко –
Того не скажу –
Був собі,
Був.

Казка побудована в поетичні й формі, лише слова автора подаються в ній у прозі. У казці зберігаються фантастичні герої: змія, підступна Оленка [1; 2; 3; 4].

Казка «Дударик» (1924 рік)

Це оригінальна казка.

У стару та давню казку-історію входить сучасність. Талановитого хлопчика, який може грати на чарівній сопілці, та передбачати на сто років уперед, виганяють батьки, адже він їм не опора. Дударикові допомагають чарівні герої: дивовижний кінь (кінь розмовляє, перевозе Дударика через море), чарівна сопілка, пташка-крилашка. Всі незвичайні вчинки Дударика спрямовані проти царя й царівни. Цар й царівна – підступні, лицемірні, зрадливі, злі, жорстокі, облудливі. Цар прагне взяти владу над Дудариком, керує ним, примушує виконувати різні складні завдання.

Ця казка політизована. Дударик, який може передбачати життя на сто років уперед, навчає людей, що можна жити й без царя й цариці.

А він узяв та й одкрив їм усе чисто
На сто літ уперед,
Що можна без царя,
Що можна й без цариці.

Образи, мова й художні засоби казки Тичини цілком підпорядковані жанру народних казок.

Дударикова сопілка служить не царю, а всьому народові.

Як заграв він, як заграв,

Ціле царство підняв –
Люд танцює, люд питає:
Ой, чого це так світає?

В образі світанку Павло Тичина втілив революцію.

Дударик, наділений рисами, які не дуже виразно виявлялися в традиційному фольклорі: він показаний цареборцем, який переконує люд, що можна жити і без царя [2; 3].

Практичні завдання:

1. Підготувати відповіді на питання:
– Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури.
– Проблема вибору українською дитячою літературою шляху розвитку, гуманістичного та естетичного ідеалу.
– Дискусії навколо жанру казки.
2. Вивчити напам'ять вірші Павла Тичини «А я у гай ходила», «Хор лісових дзвіночків». Вміти читати виразно.
3. Прочитати казки Павла Тичини «Івасик-Телесик», «Дударик». Схарактеризувати особливості побудови, головних персонажів.

Література:

1. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 237 – 251.
2. Іванюк С. Випробування дитинством //Сучасність. – 1992. – №3. – С. 176 – 183.
3. Іванюк С. Історія прекрасної заложниці. Казка у 20 – 30-ті роки. // Література. Діти. Час. – К., 1989. – С. 40 – 51.
4. Костюченко В. Українська радянська література для дітей. / Костюченко В. – К., 1984.
5. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів. / Лесин В. М., Пулинець О. С. – К., 1985.
6. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Видавничий центр Академія. – 1997. – 752 с.
7. Чуковский Корней. От двух до пяти. – К., 1958. – 368 с.

Довідка:

Анімізм – властиве первісним народам донаукове уявлення про існування Духа, душі у кожному предметі, речі.

Фетишизм – культ неживих предметів у первісних племен. Річ, яку наділяють божественною силою.

Сентименталізм – (французьке слово чуттєвість) – занадто чуттєвий, схильний до надмірних душевних виявів, занадто ніжний.

Осучаснені казки: казка Костянтина Георгійовича Паустовського «Цветик-Семицветик».

Казка Володимира Суттєва «Про Червону Шапочку»

Казка «Про Івашку із палацу піонерів». (Мультфільм. Автор сценарію Едуард Успенський).

Розділ ІІІ. Зарубіжна дитяча література
Тема: Джонатан Свіфт – автор роману «Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спочатку лікаря, а потім капітана кількох кораблів»

Питання:

1. Основні віхи життя Д.Свіфта (1667 – 1745). Його політична та літературна діяльність.
2. Роман Д Свіфта «Мандри Лемюеля Гуллівера»: джерела, жанрові особливості, побудова, ідеї, проблематика, герої.

1. Основні віхи життя Д.Свіфта (1667 – 1745). Його політична та літературна діяльність

Одного осіннього дня 1745 року над містом Дубліном залунав похоронний дзвін. Тисячі людей заповнили вулиці, що вели до собору Святого Патріка. Прості ірландці йшли прощатися з людиною, яка була їхнім вірним другом та захисником.

У похмурому соборі з'явилася могила, а на ній плита з написом: «Тут лежить тіло Джонатана Свіфта, декана цього собору, і ядуче обурення вже не пече його серця. Йди, подорожній, і, якщо можеш, наслідуй приклад ревного захисника справи доблесної свободи». Ці скупі, але виразні слова розкривають перед нами мету життя автора «Мандри Лемюеля Гуллівера».

Початок життєвого шляху Д.Свіфта припадає на XVII сторіччя – найбуремніший вік у всій політичній історії Англії. 1642 року у країні почалася громадянська війна. Проти королівської влади, яку підтримувала феодальна аристократія, виступила буржуазія, її підтримували широкі маси народу. Незабаром революційний табір здобув перемогу. Короля Карла І було взято в полон і страчено. Англія стала буржуазною республікою. 1660 року монархія була відновлена в Англії. Королівська династія Стюартів знову займає англійський престол. Вона обіцяє не порушувати прав та інтересів буржуазії. Однак новий король Карл ІІ Стюарт, якого підбурювали великі феодали, що повернулися з еміграції, і не збирався дотримуватися своїх обіцянок. У країні почався терор. Але буржуазія не бажала повертати старі порядки. Вона вчинила державний переворот. 1688 року Стюартів було скинуто, і вони тікають до Франції. На англійський трон сходить голландський принц Вільгельм Оранський. Між буржуазією та частиною дворянства відбувся компроміс. Політичні реформи відкрили шлях для капіталістичного розвитку країни.

Коли в Англії остаточно встановився новий політичний устрій, Джонатанові Свіфту був ще тільки 21 рік, але йому вже довелося зазнати в житті багато труднощів. Він народився 1667 року у Дубліні, столиці пригнобленої Ірландії, в родині бідного службовця-англійця. Батька Джонатан не знав, бо той помер за кілька місяців до народження сина. Мати

не могла навіть прогодувати дитину, і хлопець спочатку був під опікою няньки, а потім родичів.

У 14–ть років він став студентом Дублінського університету. Вчився без особливого запалу: основним предметом в університеті було богослов'я, а до нього Свіфт не відчував ніякого потягу.

Джонатанові допомагав дядько, який час від часу надсилав йому трохи грошей. Але із стін університету юнак вийшов без шилінга в кишені і без будь-яких надій на заробіток. Свіфт їде шукати щастя в Англію. При ньому лист до далекої материної родички – дружини знатного вельможі Віль'яма Темпля. Темпл погодився взяти юнака до себе на службу. Вважалося, що Свіфт працює секретарем, але поводилися з ним, як із служником. Самолюбний юнак страждав, почуваючи себе розумом і здібностями вищим за Темпля та його гостей, серед яких були державні мужі Англії. Проте він не пішов стежкою прислужництва, не став запобігати перед можновладцями. Незабаром вельможі вже побоювалися дошкульного язика молодого секретаря. Хоча Темпл цінував обдарованого юнака і давав йому різні відповідальні доручення – посилав навіть до короля, – але Свіфта постійно гнітило залежне становище. Він не раз просив впливового хазяїна виклопотати для нього бодай яку посаду на державній службі, та Темпл не поспішав виконувати це прохання. Тоді Свіфт відмовився від своєї секретарської роботи і виїхав до Ірландії. Йому трапилася нагода стати сільським священиком, і він береться за справу, до якої у нього не лежить серце.

Своє справжнє ставлення до релігії Свіфт висловив у першому великому творі «Казка бочки», де він гостро критикує і католицизм, і протестантство, і кальвінізм, і міжрелігійні свари. Написавши цю книгу, Свіфт назавжди закрив собі шлях до вищої церковної кар'єри.

На початку XVIII століття в Англії остаточно сформувалися дві політичні партії – **віги і торі**, які вели запеклу боротьбу за владу. **Ліберальна партія вігів** була виразницею інтересів буржуазії. Ця партія підтримувала конституційну монархію, яка установилася в країні після великого компромісу 1688 року. При цій формі правління владу короля було урізано, і вирішальне слово у всіх державних справах належало парламентові. Віги вимагали розширення промисловості, торгівлі і приєднання нових колоній. **Торі** – консерватори – відстоювали інтереси феодального дворянства. Вони намагалися всіляко затримати розвиток капіталізму в Англії і свої надії покладали на сильну королівську владу. Серед торі було багато прихильників вигнаної династії Стюартів.

Свіфт сам був вихідцем із низів і не відчував симпатії до жодної з цих партій. Проте на початку XVIII ст. віги все ж таки були прогресивніші за торі, які одверто боролися за повернення старих порядків. Тому Свіфт прийшов до висновку, що віги – менше зло, і виступив на боці ліберальної партії.

Письменник розпочав свою літературну діяльність з памфлетів – гострих сатиричних статей, що виходили окремими маленькими книжечками.

Памфлети Свіфта були так блискуче написані і так дошкульно били по ворогах вігів – торі що відразу привернули увагу і мали значний вплив на громадську думку Англії. Вожді партії вігів почали розшукувати автора, який зробив їм таку велику послугу.

Тепер Свіфт часто приїздить до Лондона. Досі нікому не відомий сільський священик стає знаменитістю. З ним прагнуть познайомитися вельможі й міністри, перед ним гостинно розчиняються двері великосвітських віталень і літературних товариств. Багато часу проводить письменник у лондонських кав'ярнях, де зосереджувалось тоді політичне та літературне життя столиці. Там він зустрівся з такими корифеями тодішньої літератури, як Даніель Дефо, Джозеф Адісон, Річард Стіль. Відвідувачі намагалися сісти ближче до столу Свіфта, щоб не пропустити жодного слова сатирика, який заслужив славу найдотепнішої людини Англії. Здавалося, Свіфт досяг вершини слави. Його прийняли як рівного в своє коло відомі письменники. Вороги заздалегідь тремтіли, дізнавшись про вихід чергового памфлету. Перед «навіженим попом» запобігали державні діячі Англії. Але все частіше глибока задума спадала на чоло Свіфта, і він подовгу сидів у кав'ярні, мовчки втупивши погляд у вікно на вулицю, де вирувала й шуміла галаслива лондонська юрба.

Життя в країні ставало дедалі тяжчим. Уже декілька років вігський уряд вів із Францією кровопролитну війну, яка ввійшла в історію під назвою «Війна за іспанську спадщину» (1704 – 1713). Англійські війська під командуванням герцога Мальборо то терпіли поразки, то здобували перемоги в далекій Фландрії та Лотарингії. Десятки тисяч солдатів уже полягли на полях битв. Щоб поповнити ряди армії та флоту, сотні сержантів-вербувальників ходили вулицями Лондону та інших міст Англії, чіплялись до перехожих, і намагалися втиснути їм у руки «королівський шилінг». Хто брав цю монету той вважався завербованим на військову службу. Але таких, хто сам бажав взяти добровільно «королівський шилінг», було мало. Тому сержанти вдавалися до хитрощів або до насильства. Вони ходили по шинках, підпоювали легковірних. А вранці людина прокидалася в трюмі корабля, який прямував до Нідерландів.

Назустріч кораблям з новобранцями пливли судна з пораненими та понівеченими солдатами. На кожному кроці в Лондоні можна було побачити безруких та безногих калік. В країні росли ціни. Народ тяжко переживав нескінченну війну, що несла йому нещастя та злигодні. Однак нові господарі країни мали од війни неабиякий зиск. Купці та промисловці наживали великі гроші на поставках продовольства та амуніції. Грабунки та військова здобич, а також хабарі були постійним джерелом збагачення вищих офіцерів. Сам головнокомандуючий англійської армії герцог Мальборо збив собі на цьому капітал у кілька мільйонів фунтів стерлінгів. Свіфт бачив, що віги і не думають закінчувати війну, яка вже тривала 9 років. І тоді він виступив проти своїх колишніх союзників. Сатирик написав памфлет,в якому викривав вігський уряд та його загарбницьку політику, розвінчував війну і її проповідника – герцога Мальборо. Памфлет Свіфта знайшов найширший

відгук серед англійського народу. Прості люди гаряче вимагали миру. Непопулярний уряд змушений був подати у відставку, і до влади прийшли противники вігів – торі, які виступили за припинення війни. У 1713 році було укладено Утрехтський мир між Англією, Францією та іншими державами, що вели війну. В Англії народ називав цей мир «свіфтівським миром».

Лідери партії торі одразу зміркували , як вигідно для них заручитися підтримкою талановитого сатирика, який до того ж мав усі задатки державного діяча. Свіфт стає неофіційним радникам кабінету міністрів і має великий вплив на всі державні справи. Проте ніякі почесті не можуть запаморочити голову письменникові, приспати його громадську совість. Навіть підтримуючи дружні стосунки з прем'єр-міністром Англії – лордом Болінгброком, він дає йому зрозуміти, що від їхньої дружби виграє не він, Свіфт, а лорд Болінгброк. Та воно насправді так і було. Гордий і самолюбний письменник нізащо не бажав поступатися своєю незалежністю. Він не шукав особистої вигоди. Він працював для загального добра, бажаючи прислужитися не політикам, а народові, суспільству. Свіфт дуже швидко розчарувався у політичній діяльності. Йому надокучило стежити за політичною грою, за політичними інтригами, змовами. Він вирішив повернутися в свою рідну Ірландію. У Дубліні він зайняв посаду декана (настоятеля) собора святого Патріка.

Свіфтові було вже під 50 років, коли він 1714 року виїхав у своє добровільне вигнання, але саме з цього часу у його житті розпочався період, який приніс йому славу борця за народну справу і лаври світового письменника.

В Ірландії Свіфт знову береться за свою вірну зброю – памфлети. Сатирик звертається до народу, закликає його боротися з несправедливими законами. Він створює серію памфлетів у формі листів. Ці листи написані від імені простого дублінського торговця – сукняра. Своїми «Листами сукняра» Свіфт роздмухав в Ірландії рух протесту проти англійського уряду. Звичайно, письменник не міг ставити під памфлетами своє ім'я, але вся Ірландія знала, хто їх написав. Жоден ірландець не спокусився на винагороду у 300 фунтів і не видав Свіфта англійському уряду. Свіфта не змогли навіть заарештувати. Генерал-губернатор Ірландії на вимогу прем'єр-міністра Уолпола заарештувати Свіфта відповів: «Щоб заарештувати Свіфта, треба десять тисяч солдатів».

Світ прожив велике і славне життя. Він до самої смерті користувався величезною любов'ю і повагою простого ірландського люду, який справедливо вважав його своїм вірним захисником. Серед своїх літературних сучасників він вирізнявся не лише винятковим літературним талантом та незрівняною дотепністю. Він був наділений вмінням глибоко й критично аналізувати факти сучасної йому дійсності [1; 2; 3].

2. Літературна діяльність Джонатана Свіфта. Роман Д Свіфта «Мандри Лемюеля Гуллівера»: джерела, жанрові особливості, побудова, ідеї, проблематика, герої

Книга Джонатана Свіфта «Мандри Гулівера» вийшла в світ 1726 року. На перший погляд може здатися, що цей твір малює фантастичний світ, зовсім не схожий на Англію та Ірландію. Проте письменник зовсім не мав на меті відвернути увагу читачів від питань сучасності. «Мандри Гулівера» мають те саме сатиричне спрямування, що й памфлети. Але тепер Свіфт звертається до уяви читачів і створює справжній художній твір – роман із сюжетом і художніми образами. Якщо у памфлетах письменник змальовував переважно конкретні факти, взяті з сучасного життя, то роман дає змогу зробити художнє узагальнення. Отож у «Мандрах Гулівера» критика Свіфта стає всеосяжною. Вона спрямована вже не проти окремих осіб, а проти суспільної системи в цілому.

«Мандри Гулівера» – твір фантастичний за своєю формою. Письменник вводить фантастику, оскільки вона допомагає намалювати алегоричну картину сучасного йому суспільства, а також створити образи, які найповніше розкривали авторські ідеї. Своїм змістом цей роман глибоко правдивий, і Свіфт прагне підкреслити правдивість твору реалістичними описами та скрупульозно-точним зображенням речей у тих незвичайних країнах, куди потрапляє його герой. Намагаючись зробити свій твір доступним для широких кіл читачів, письменник обирає форму популярного на той час пригодницького роману. Але й у новому для нього пригодницькому жанрі Свіфт досягає великих художніх успіхів.

Роман складається з чотирьох частин:

I. Подорож до ліліпутів.

II. Подорож до Бробдінгнегу.

II. Подорож до Лапути, Бальнібарбі, Лаггнеггу, Глаббдабдрібу та Японії.

IV. Подорож до країни гуїгнгмів.

В першій частині «Подорож до ліліпутів» Гулівер потрапляє до країни Ліліпутії, де живуть ліліпути – крихітні чоловічки, що у дванадцять разів менші за звичайних людей. Картина політичного життя імперії ліліпутів – це пародія на англійські і загалом європейські політичні закони й звичаї.

Навіщо автор використав літоту (зменшення)? Навіщо було робити цих людей такими крихітними? Зменшивши їхній зріст, Свіфт зробив смішними ліліпутського імператора з його претензіями на світове панування, підкреслив нікчемність міністрів та вельмож. Крізь фізичну мізерність цих людців чітко й ясно виявляються їхня жорстокість, підступність та зажерливість, властиві й для справжніх «великих» міністрів та імператорів».

Ліліпути – це чоловічки дюймів шести на зріст (дюйм дорівнює 2,5 см.). Отже ліліпути мають зріст 15 сантиметрів.

Імператор Ліліпутії – «Гольбасто Маморем Євлем Гердайо Шефін Маллі Аллі Г'ю, наймогутніший імператор, володіння якого сягають на п'ять тисяч блестрегів (щось із 15 миль; 15* 1,6 кілометрів =240 кілометрів)

навкруги, окраса й пострах всесвіту, монарх над усіма монархами, вищий за всіх синів людських; той, що ногами спирається на центр землі, а головою сягає до сонця; владар, перед яким усі владарі землі схиляють коліна; лагідний, як весна, розкішний, як літо; рясний, як осінь; лютий, як зима». В образі імператора Ліліпутії сучасники Свіфта впізнали марнославного й зарозумілого англійського прем'р-міністра Уолпола.

Свіфт дуже дотепно уподібнює англійських вігів і торі до ліліпутських політичних партій: тремексенів і слемексенів, які ведуть між собою запеклу боротьбу, відрізняючись лише тим, що прибічники однієї носять взуття на високих підборах, а прибічники другої – на низьких підборах.

«Протягом уже сімдесятьох місяців у нашому королівстві (Ліліпутії) існують дві ворожі партії – тремексени й слемексени. Перші з них – прихильники високих підборів, другі – низьких. Хоч стародавнім звичаям відповідають більше високі підбори, але його величність вирішив призначити на всі урядові посади тільки тих, хто носить низькі підбори, чого ви не могли не помітити. Помітили ви, мабуть, і те, що підбори його величності нижчі принаймні на один друр проти інших (друр – приблизно одна чотирнадцята дюйма). Отже, у своїх симпатіях імператор схиляється до партії слемексенів, але носить підбори ще нижчі ніж вони. Його високість (наслідний принц) дуже яскраво виявляє свої симпатії до тремексенів, але намагається їх приховати «Ми боїмося, (говорить секретар таємної ради Релдресел), що його високість – спадкоємець трону симпатизує тремексенам. У всякому разі, один з його підборів вищий за другий, і він через це навіть трохи накульгує».

Влучною пародією на католицьку та протестантську церкви є секти «тупоконечників» і «гостроконечників», що сперечаються, з якого боку потрібно розбивати яйця.

Секретар таємної ради Релдресел: «А до того ж у нашій історії, яка нараховує вже шість тисяч місяців, згадується тільки про дві великі держави – Ліліпутію та Блефуску. Ці дві могутні держави вже тридцять шість місяців перебувають у стані запеклої війни, і ось з якої причини. Всім відомо, що яйця, перед тим, як їх їсти, розбивають з тупого кінця, і так ведеться споконвіку. Одначе, коли дід його величності, ще хлопчиком, урізав собі пальця шкарлупкою, його батько видав закон, щоб усі під загрозою найсуворішої кари розбивали яйця тільки з гострого кінця. Цей закон так обурив населення, що від того часу історики занотували шість повстань внаслідок яких один імператор позбувся голови, а другий – корони. Монархи Блефуску завжди підбурювали наш народ на заколоти, а коли їх придушували, давали в своїй державі притулок повстанцям. Нараховують одинадцять тисяч людей, які не погодились розбивати яйця з гострого кінця, воліючи піти на страту.

Не одну сотню томів видано про це питання, але твори прихильників тупого кінця не дозволено розповсюджувати і членів їхньої партії заборонено приймати на службу. Імператори Блефуску не один раз подавали нам через своїх послів протести, звинувачуючи нас у єресі та порушенні заповітів великого пророка Ластрога, викладених у 54-ому розділі Брандекроля –

нашої священної книги. Та їхні докази нічого не варті. Адже в книзі сказано: «Всі вірні мають розбивати яйця з належного кінця (а належний кінець – то, ясна річ, тупий кінець). А котрий кінець належний – це, на мою думку, має підказати кожному його сумління або, в крайньому разі, вирішує влада».

Мешканці Ліліпутії такі ж обмежені люди, як і сучасники Свіфта, вони перебувають у великому захопленні від самих себе. Ліліпути уважно вислухали розповіді Гулівера, але не повірили жодному його слову. Секретар таємної ради Релдресел: «Мушу зазначити, що хоч ви й розповідаєте про країни, де живуть люди вашого зросту, та наші філософи не ймуть цьому віри і вважають, що ви впали з Місяця або з якоїсь зірки. Адже сто чоловік таких, як ви, знищили б за найкоротший час усі плоди й усю худобу, що є у володіннях його величності».

Розповідаючи про ліліпутський звичай давати важливі державні посади тим людям, які виявили вміння ходити по канату та стрибати через палицю, письменник створює гостру сатиру на порядки при англійському дворі. Гулівер: «Найбільше розважили мене канатні танцюристи, що виконували свої танці на тоненькій білій нитці, натягненій на висоті двандцяти дюймів від землі. У грі цій беруть участь тільки кандидати на якусь високу посаду або ті, хто хоче домогтися великої ласки при дворі. Їх навчають цього мистецтва змалку, і вони не завжди бувають вельможного роду або гарного виховання. Коли хтось звільняє посаду, то п’ять-шість кандидатів просять у імператора дозволу розважити його величність та двір танцями на канаті. Дуже часто навіть міністри отримують наказ показати свою спритність і довести імператорові, що вони не втратили своїх здібностей. Флімнеп, державний скарбник, підстрибнув на канаті принаймні на дюйм вище від усіх інших вельмож імперії. Я бачив, як він раз за разом підплигував на дошці, покладеній на канат, не товщий за нашу звичайну англійську дратву.

Є в них ще одна розвага, яка відбувається дуже рідко і тільки в присутності імператора, імператриці та прем’єр-міністра. Імператор кладе на стіл три тонкі шовкові нитки по шість дюймів завдовжки: одну – синю, другу – червону і третю – зелену. Цими нитками нагороджують тих, кого імператор захоче відзначити своєю ласкою. Церомонія відбувається у великій тронній залі, де кандидати складають іспити дуже відмінні від тих, що влаштовуються в країнах Старого чи Нового світу. Імператор, узявши в руки палицю, тримає її горизонтально, а кандидати, ідучи один по одному, то стрибають через неї, то пролазять під нею, залежно від того, підіймає, чи опускає палицю імператор. Хто виконує всі ці штуки найдовше і з найбільшою спритністю, той дістає в нагороду синю шовкову нитку; другий приз – червона нитка, третій – зелена (синій, зелений, червоний – це кольори англійських орденів Підв’язки, Бані та Святого Андрія)».

Дослідники творчості Свіфта знаходять у книзі безліч натяків на тогочасні події та окремих політичних діячів. Так вважають, що скарбник Флімнеп – це сатиричний портрет прем’єр-міністра Роберта Уолпола.

Сатира Свіфта викриває не тільки англійських політиків на початку XVIII століття, а й комедію боротьби сучасних йому буржуазних партій,

внаслідок якої змінюються уряди, але не міняється їхня антинародна сутність.

Свіфт – великий майстер художнього слова, він прекрасно володіє усіма засобами сатири. Улюбленим його прийомом є іронія, тобто такий стилістичний зворот, коли під словами ховається прямо протилежний зміст. Іронію вживають, щоб висміяти негативне явище, іронія доводить неприродність явища краще ніж пряма критика. У Свіфта іронія служить для викриття негативних явищ дійсності. Наприклад, жорстокість і лицімірність монархів виявляються особливо чітко, коли сатирик подає їх як великодушність і справедливість. З цією метою Свіфт примушує Гулівера славити «ласку» та «поблажливість» імператора ліліпутів, який замінив йому, невинній людині, смертну кару на осліплення. Свій намір ухилитися від монаршої «ласки» Гулівер називає «невдячністю».

Часом іронія має зворотній напрямок: автор удавано засуджує позитивний факт. Отож, зрозуміло, чому Гулівер, вражений розумною критикою європейських порядків, звинувачує короля країни велетнів у «забобонах та вузькості світогляду».

Свіфт бореться сміхом. Сміхом він зриває маску з тогочасного суспільства, показуючи його брехню та вади. На сторінках Свіфтового роману і нове, і освячені віками суспільні установи та явища стають смішними, вульгарними – царський двір порівнюється з помийницею, сенат – з табуном гусей, релігійні свари стають суперечкою, з якого кінця розбивати яйце [3, 5-16; 4].

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя Джонатана Свіфта».
2. Прочитати першу частину книги Джонатана Свіфта «Мандри Лемюеля Гуллівера» «Пригоди Лемюеля Гуллівера у країні ліліпутів». Схарактеризувати головного героя. Заповнити читацький щоденник.

Література:

1. Брандис Е. П. Джонатан Свіфт и его роман «Путешествия Гулливера». //Свифт Д. Путешествия Лемюеля Гуллівера. – Л., 1980. – С. 488 – 506.
2. Муравьёв В. С. Джонатан Свифт. / Муравьёв В.С. – М., 1968.
3. Терех О. І. Безсмертний твір. // Свіфт Д. Мандри Лемюеля Гуллівера. – К., 1991. – С. 5 – 16.
4. Урнов Д. М. Робинзон и Гулливер. Судьба двух литературных героев. / Урнов Д. М. – М., 1973.

Тема: Казки Шарля Перро (1628-1703)

Питання:

1. Шарль Перро – письменник, казкар. Казка у французькій літературі XVII століття.
2. Збірка «Казки матусі Гусині»: її склад, час та історія створення, питання про авторство казок, загальна характеристика.
3. Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої, поєднання реального та фантастичного у казках Шарля Перро: «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик». Виховне значення казок Шарля Перро.
4. Ілюстраціїї Гюстава Доре до казок Шарля Перро.

1. Шарль Перро – письменник, казкар. Казка у французькій літературі XVII століття

Шарль Перро – видатний французький поет, письменник критик XVII століття; він одним із перших у Європі звернувся до жанру казки і зробив її надбанням дитячої літератури.

Народився Шарль Перро у сім'ї адвоката Паризького парламенту. Розповідають, що крик новонародженого чув весь квартал. Втім, навіть коли Шарль подорослішав, він не соромився демонструвати свій гучний голос. Так, сперечання із наставником, вимусило його залишити колеж. Але освіту він все одно отримав. Наполегливі заняття і сімейна традиція зробили із Шарля адвоката. Правда, багато пізніше він записав: «Я вважаю, що було б дуже доцільно спалити усі книги судових справ… нема нічого кращого у світі, як зменшення кількості судових процесів». Тому думається, він без жалю полишив кар'єру юриста і пішов працювати до високого фінансового відомства, де служив його брат.

Шарль Перро збирав податки і писав вірші. У 1853 році його твори вже видавалися. До того ж старші брати (Клод, П'єр), що захоплювалися літературою, ввели його до великосвітського літературного салону, де бували відомі автори. Але, як іронічно зауважував Шарль Перро у своїй поезії:

«все таланты вас нимало не украсят,
Коль для того, чтоб ими прогреметь,
Нет крёстной маменьки в запасе».

Такою «хрещеною матір'ю» для Перро на довгі роки став могутній міністр Кольбер Жан Батист (1619-1683). При ньому Перро зайняв посаду Генерального секретаря в інтендантстві королівських будівель і контролював роботу майстерні гобеленів (20 років служив, але нічого, крім доброї слави йому це не принесло: у 1682 році Перро посварився із Кольбером і вийшов у відставку; за всі довгі роки відданої служби він не отримав ніякої нагороди), працював на славу короля, був також секретарем Ради Малої Академії. З 1671 року Перро – член Французької Академії, він «безсмертний»; виключати із академіків не можна було; адже це вічне звання: при житті і по смерті.

У Франції XVII століття головним, офіційним напрямом у літературі й мистецтві був класицизм.

Класицизм – (нім. , лат. зразковий) – течія в європейській літературі та мистецтві XVII – XVIII століть. Для класицизму була характерна орієнтація на художню творчість стародавньої Греції та Риму (на античну культуру), яка проголошувалася ідеальною, класичною (тобто зразковою), гідною наслідування. Творці класицизму при відтворенні сучасного їм життя спиралися на поетику (творчість) Аристотеля і Горація, вони брали часто сюжети з античної міфології та історії, використовували жанри античності (трагедія, ода, епічна поема, виняток зроблений для байки), показували події позаісторично. Класицизму властивий раціоналізм (від лат. розумний), прагнення побудувати мистецтво на засадах розуму, порвати із релігійною схоластикою З раціоналізмом класицизму пов'язана нормативність – сувора регламентація мистецтва та літератури, прагнення встановити для них непорушні закони й правила, обов'язкові для всіх часів. Для драматургії проголошується закон «трьох єдностей: єдність дії (щоб головна дія не переривалась прямо не пов'язаними з нею подіями та епізодами); єдність часу – щоб усі події твору закінчувалися протягом однієї доби; єдність місця – щоб місце дії не змінювалося. Вимоги: збереження чистоти жанрів, «трьох штилів» у мові при характеристиці людей різних станів, використання лише віршованих розмірів. Характерно прагнення до аристократизму, для того щоб підняти художню творчість над буденністю, втілювати в ній «високий, ідеально-прекрасний зміст», догоджати смакам панівних класів. Це призводило до штучності й високопарності, до відмежування від реального життя, побуту й мови народу, від фольклору Класицизм не був чимось єдиним. Це дуже суперечливе явище, в якому боролися тенденції, що готували грунт до романтизму, реалізму.

При дворі короля Людовика XIV (Бурбон; 1638-17150) панував справжній культ античності. Письменники і художники повинні були наслідувати митців античності, змальовувати людей граційними й героїчними, завжди готовими віддано служити монарху. Такі твори проповідували ідеал краси, мали повчальний характер, покликані були виховувати зразкових громадян.

Та життя не стоїть на місці, і поступово формується новий соціальний стан – буржуазія, до якого належали промисловці, банкіри, комерсанти. Не маючи спадщини, вони змушені були заробляти на життя працею та ощадливістю, а де – й хитрістю та шахрайством. Надбавши у такий спосіб грошей, підприємці купляли собі посади й титули, займали місця ближче до короля. Від дворян їх відрізняли уміння «робити гроші», кмітливість, розум та енергійність, а в досягненні своєї мети вони не гребували жодними засобами. «Я повинен зробити себе сам з нічого», – стверджував такий підприємець. Ці люди несли з собою й новий художній смак: вони хотіли бачити у творах мистецтва свою добу з її повсякденними турботами й не визнавали сиву давнину, хай навіть і героїчну.

В кінці XVII століття серед французьких літераторів розпочалася дискусія про перевагу давніх авторів над новими. Опоненти класицизму твердили, що сучасні автори (письменники, митці XVII століття) переважають античних хоча б тому, що мають більш широкий кругозір і знання. Такі ж позиції займав і Шарль Перро, відомий королівський чиновник, юрист за освітою, адвокат, письменник, поет, критик, член французької академії з 1667 року. Звичайно, як митець, він склав ряд поем та інших віршованих творів за всіма офіційними правилами (канонами класицизму), сповнених інтересу до Греції, Риму, повчального змісту (орієнтованих на античну культуру). Та він ніколи не схилявся перед давно минулим, разом зі своїми братами (Клодом, П'єром) відстоював переваги сучасних письменників над давніми (античними). У своїх творах «Порівняння давніх і новітніх» (1688-1697), «Епоха Людовика Великого» (1687), «Відомі люди Франції нинішнього століття» (1697-1700) закликав письменників звернутися до зображення сучасного їм життя, бачити у сучасному прекрасне і оспівувати його, брати сюжети й образи не з античних авторів, а з навколишньої дійсності, з фольклору, з народного життя.

Уривки із творів (поем) Шарля Перро.

1. Жил некогда король и всеми был любим,
И так он был велик, премудр, прекрасен,
Любезен в мире, а в войне ужасен,
Что только сам с собою был сравним.
В стране его был мир, соседи трепетали,
А добродетель счастлива была,
И под его эгидой процветали
Художества и ремёсла. («Людовик XIV»).
2. Античность, спору нет, почтенна и прекрасна,
Но падать ниц пред ней привыкли мы напрасно.
Ведь даже древние великие умы
Не жители небес, а люди, как и мы. (Поэма «Людовик Великий»).
Величья древних я не склонен умалять.
Но и великих нет нужды обожествлять.
И век Людовика, не заносясь в гордыне,
Я с веком Августа сравнить посмею ныне. (Поэма «Людовик Великий»).

Казки Шарля Перро – один із аргументів у цьому всесвітньовідомому диспуті «давніх й нових», бо у цих казках добре відчутний голос селян, ремісників, капіталістів (буржуазії) – нового стану французького народу, що швидко спинався на ноги і вже помітно тіснив дворян.

Коли Шарль Перро розпочав роботу над своєю збіркою, казки були при дворі у великій пошані. Особливо подобалися італійські літературні казки, серед яких вирізнялися збірки «Приємні ночі» (1550-1554) Джана Франческо Страпароли (1480-1557); «Пентамерон» (1634-1636) Джамбатісти Базилє (1575-1632); кілька томів казок відомого французького письменника Жана де Лафонтена.

У суспільстві (під впливом літературної казки) поступово склалося уявлення про те, якою має бути казка: вишукана історія з добрими феями та злими чаклунами, які допомагають або шкодять королю, принцам і дворянам. Простий люд, як правило, відсутній у таких творах. Натомість зображувався зразковий кавалер і така ж ідеальна дама – як приклад для наслідування. У казці обов'язково була мораль – повчання щодо того, як потрібно жити. Власне, заради цього повчання й писали казки.

У такому ж дусі створено всі шість томів «Чарівних казок» Марі Катрін Д'онуа (1650-1705 роки), твори інших казкарів XVII століття. Саме на цю традицію спирається й Шарль Перро, при написанні своїх казок [1; 2; 9].

2. Збірка «Казки матусі Гусині»: її склад, час та історія створення, питання про авторство казок, їх загальна характеристика

1697 року вийшла перша збірка казок Шарля Перро під заголовком «Казки матусі Гусині» або чарівні казки та історії минулих часів з повчаннями». Назва, під якою казки Перро стали відомими «Казки матусі Гусині», у першому виданні книги (1697) була розміщена лише на її фронтисписі (сторінка на одному розвороті поряд з титульним аркушем), а титульний (основний) заголовок був такий: «Чарівні казки, або Історії, чи казки минулих часів з моральними повчаннями».

Збірка складалася з 8 казок:

1. «Зачарована красуня» («Спляча красуня»).
2. «Червона Шапочка».
3. «Синя Борода».
4. «Пан Кіт, або Кіт у чоботях».
5. «Феї» («Чарівниці»).
6. «Попелюшка, або черевичок обшитий хутром»).
7. «Ріке з чубчиком».
8. «Хлопчик-мізинчик».

В наступних виданнях збірка поповнилась ще трьома казками:

1. «Шкіра вислюка» (прозовий і поетичний варіанти).
2. «Смішні бажання» (у поетичній формі).
3. «Гризельда» (казка у віршах; поетична поема).

Всі вони зберігали свою фольклорну онову, але все ж були самостійними творами – літературними казками.

Сюжет казок «Червона Шапочка», «Спляча красуня», «Шкіра вислюка», «Попелюшка» – це сюжети французьких народних казок, але сюжети таких казок як «Попелюшка», «Спляча красуня», «Кіт у чоботях» є і в іншого італійського автора-казкаря Джамбатісти Базилє; сюжет казки «Ріке із чубчиком» –запозичений з іспанського роману.

Збірка Перро супроводжувалася передмовою і присвятою «ЇЇ королівській високості, племінниці короля Людовика XIV, Єлизаветі-Шарлоті Орлеанській».

У передмові Перро доводив, що головне у казці – мораль: «Всі вони (казки) мають показати (довести), які переваги чесності, терпіння,

завбачливості, старанності, слухняності, і яке лихо спіткає тих, хто ухиляється від цих чеснот». Казкам властивий грайливий стиль викладу, що на думку автора, діє на розум з більшою приємністю, водночас повчаючи й розважаючи, не порушуючи разом з тим благопристойності.

Кожна казка закінчувалась віршованим повчанням, що ніби наближало її до байки – жанру, визнаного класицизмом. Тим самим автор прагнув «узаконити» казку у системі класичних літературних жанрів. Але ці повчання не мали нічого спільного з казками, тому в дитячих виданнях вони опускаються.

Моральні повчання розкривають алегоричний зміст казок, іноді, дійсно, грайливий, двозначний.

Деякі казки мають одне моральне повчання («Спляча красуня», «Червона Шапочка»); деякі – два («Синя Борода», «Кіт у чоботях»).

Два повчання із казки «Синя Борода».

Мораль I.

Да, любопытство – бич.
Смущает всех оно,
На горе смертным рождено.
Примеров – тысячи,
Как приглядишься малость:
Забавна женская к нескромным тайнам страсть:
Известно ведь – что дорого досталось,
Утратит вмиг и вкус и сласть

Иная мораль.

Коль в голове умишко есть,
Чтоб тарабарщину растолковать мирскую,
Поймёшь легко – историю такую
Лишь в сказке можем мы прочесть,
Мужей свирепых нет на свете ныне:
Запретов нет таких в помине.
Муж нынешний, хоть с ревностью знаком,
Юлит вокруг жены влюблённым петушком.
А борода его будь даже пегой масти,
Никак не разберёшь – она-то в чьей же власти.

Перша мораль безпосередньо пов’язана із жіночою вадою – цікавістю, яка в одну мить може зруйнувати щастя й життя жінки. Друга мораль більш глибока, вона розкриває інший аспект смислового підтексту казки. Дійсно, про таку історію страшну можна лише у казці прочитати, таких жорстоких чоловіків, як Синя Борода, давно вже немає. Підсміюється Перро над сучасною йому спотвореною сімейною мораллю, – це тонкий натяк на жіночу невірність:

Муж нынешний, хоть с ревностью знаком,
Юлит вокруг жены влюблённым петушком.

Натяк на легковажні закони, які панують при дворі Людовика XIV. У моралі є також натяк на владу жінки над чоловіком: у сім'ї, у державі: дружина керує чоловіком у родині, фаворитки Людовика XIV володарюють у державі короля-сонця.

«Казки матусі Гусині» – твори, які призначалися для розважального читання. В них розкриваються теми, модні в королівському палаці:

– витонченість як ідеал краси («Попелюшка», «Шкіра віслюка»);

– дівоча чистота [цнотливість] («Червона шапочка»);

–жіноча цікавість («Синя Борода»;

– вірність («Гризельда»).

Водночас у казках Перро панує дух його епохи, особливо відчутний внаслідок наближення їх до народних творів. Деякі з історій французького письменника зовсім не схожі на вигадки для придворних дам та кавалерів і розповідаються так, як це роблять прості люди. Природно, що в його казках є й образи народу (селян, міщан), чого не скажеш про звичні твори для дворян.

Казка «Кіт у чоботях»: герої казки прості люди: мірошник, його сини, які отримали у спадок: старший – млин, середній – віслюка, найменший – кота. І проблему, яку вирішує молодший мірошниченко: що ж йому робити далі? Як жити? Кіт – неабиякий спадок: – це проблема життя і смерті. Згадаймо, що рішення, до якого він прийшов, зовсім невеселе: спочатку з'їм кота, з його шкіри пошию собі муфту, а потім доведеться померти самому з голоду. Можна погодитися, що це проблеми в першу чергу простолюдина (ремісника, селянина, міщанина) – бідняка, злидаря, а не дворянина, аристократа.

Або інша казка: «Хлопчик-мізинчик». Автор змальовує життя багатодітної родини лісоруба, якому нічим годувати своїх дітей (а дітей у нього багато – семеро), і щоб не бачити їхньої мученицької смерті батьки вирішують звести їх у ліс і там кинути. Початок казки жахливий і зовсім не казковий – це саме реальне життя. Згадаймо хрестоматійну новелу Василя Стефаника «Новина»: Гриць Летючий вирішив вбити своїх дітей, щоб не бачити їх повільної смерті. Правда, у своєму творі Перро переходить від реалістичного плану до суто фантастичного. Як і в багатьох інших творах, він подає не реальний, а чарівний шлях до щастя, до вирішення проблем, а в деяких казках подає обидва шляхи і фантастичний і реалістичний.

Як було вже сказано, казкові герої Перро діють в оточенні народного та аристократичного побуту. Здоровий практицизм, живий розум, спритність, кмітливість завжди беруть гору над аристократичними умовностями.

Селянський парубок за допомогою кмітливого кота у чоботях одружився з принцесою, працьовита Попелюшка вийшла заміж за принца – такими «нерівними» шлюбами закінчується багато казок Перро, в яких працьовитість і скромність отримують найвищу нагороду. У необхідний момент на допомогу знедоленій героїні приходить добра фея, карає зло і нагороджує доброчесність.

Тонка іронія, вишуканий стиль і мова, дотепні повчання допомогли казкам Перро зайняти місце у «високій літературі». Після їх виходу у Франції

встановилася справжня мода на літературну казку. Перро вплинув на подальший розвиток європейської казкової літератури. Нове осмислення фольклору стало характерним для братів Грімм (Якоба, Вільгельма), найбільш близьких до народних джерел, для літературних казок Вільгельма Гауфа, Ганса Крістіана Андерсена. «Дійсно, не зважаючи на свою дещо педантичну, старофранцузьку грацію, казки Перро заслуговують почесного місця в дитячій літературі. Вони веселі, цікаві, невимушені, не обтяжені ані надмірною мораллю, ні авторською претензією; в них ще відчутний подих народної поезії, котра їх колись витворила (випестувала), в них є саме та суміш незрозуміло-дивовижного і буденно-простого, піднесеного й утішного (потішного), котра визначає головну рису справжньої казкової вигадки», – писав свого часу І. С. Тургенєв у передмові до російського видання творів французького казкаря (1866 року).

Питання авторства збірки «Казки матусі Гусині» і досі оповите таємницею. Ця збірка була видана під іменем старшого сина Шарля Перро П'єра Д'Арманкура, якому у 1697 році виповнилося 18 років. Причетність П'єро Д'Арманкура до написання казок є предметом спеціальних досліджень. Сучасний французький літературознавець М. Соріано переконливо доводить авторство Шарля Перро.

У науці й досі немає чіткої, однозначної відповіді на питання: «Хто ж справжній автор казок «матусі Гусині»? Сам Шарль Перро, як вважає більшість дослідників? Його син, П'єро Д'рманкур? А якщо автором є Шарль Перро, то що вимусило його сховатися за іншим іменем? Невже одне лише побоювання втратити повагу світу через твори, які належать до «низького жанру»? А можливо, і правда, що казки написав син Перро? Уважно прочитаймо посвяту до книги. Ця посвята починається словами: «Ваше королевское величество! Никто не сочтёт странным, что ребёнку приятно было сочинить сказки, составившие это собрание, но удивление вызовет то, что он возымел дерзость преподнести их Вам. Однако, Ваше королевское высочество, какова бы ни была несоразмерность между простотой этих рассказов и просвещенностью Вашего ума, если со вниманием рассмотреть эти сказки, то станет видно, что я не столь достоин порицания, как это может показаться поначалу. Все они полны смысла весьма разумного и раскрывающегося в степени большей или меньшей, смотря по тому, насколько в него вникают читающие».

Вірогідно, письменник обрав собі дещо дивний псевдонім, бо почувався незручно: відомий учений, академік, а пише твори, які сучасники його сприймали як забавку. Та увічнив себе Шарль Перро саме завдяки казкам, що відомі тепер у всьому світі. Проте, якщо вважати за автора збірки сина Шарля Перро, П'єро Д'Арманкура, то як можна пояснити, чому так рано і блискуче розпочавши літературний шлях, він більше нічого визначного не написав?

А ще можна уявити, що було так: казки створювались Шарлем Перро тоді, коли син його був дитиною. До речі, у Шарля Перро було четверо дітей. Він став батьком у досить зрілому віці, рано втратив дружину. Сам виховував

дітей. Як кожна зріла людина дуже серйозно поставився до виховання дітей. Можливо, казки спочатку Шарль Перро розповідав дітям, вбачаючи в них великий виховний потенціал. Можливо, діти, у тому числі і старший П'єр, в якійсь мірі і були співавторами цих казок, щось змінювали, дофантазовували. І те, що дитяча уява витворила, Шарль Перро через багато років записав. І на згадку про давні щасливі вечори спільних мрій, спільних пошуків шляхів порятунку героїв, що потрапили у біду, батько і записав казки, породжені ніжністю і любов'ю до сина, і віддав синові авторство казок.

Отже, так і поєдналися батько, і син; мудрість і талант дорослого і наївна фантазія дитини. А як вдячна пам'ять про те, що казки написані гусячим пером, увічнена ще й матуся Гусиня. Що ж, можливе і таке рішення давньої дискусії, щодо авторства казок.

Лише перші три казки: «Гризельда», «Смішні бажання», «Шкіра віслюка» (написані у віршах 1694 року [до речі, казка «Шкіра віслюка» існує і в прозовому варіанті], видані також 1694 року) Шарль Перро визнав як свої. Четверту казку він видав анонімно, а потім, як вже було сказано вище прикрився іменем сина Перро Д'Арманкура (1678-1700; син прожив 22 роки). Передмова до «Казок матусі Гусині» була написана Шарлем Перро для трьох казок у віршах. А так, як перше видання прозових казок він видав під іменем сина, то від його ж імені написана і посвята, адресована племінниці Людовика XIV [4, 60-61].

3. Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої, поєднання реального і фантастичного у казках Шарля Перро: «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик». Виховне значення казок Шарля Перро

Казки Шарля Перро «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях» досить відомі і рівною мірою пов'язані з епохою, що їх породила.

У перекладі казки «Попелюшка» черевичок героїні відповідно до значення французького слова «vair» (хутро), названий «черевичок, обшитий хутром», а не «кришталевий черевичок», що йшло від помилкового прочитання цього слова, яке було замінено у цілому ряді французьких видань словом «verre» (скло), і ця помилка відбилася у перекладі слова на різні мови.

Порівняльний коментар народної казки «Попелюшка» і казки Шарля Перро

№ з/п	Казка Шарля Перро	Народна казка «Попелюшка»	Коментар
Назва	«Попелюшка, або Кришталевий черевичок» («Попелюшка, або черевичок», обшитий хутром») ***Традиція класицизму давати творам дві назви.	«Попелюшка»	Назва казки Ш. Перро ширша, вона складається з двох рівноправних частин: імені головної героїні казки і назви найважливішого чарівного предмета. Уже самою назвою французький казкар намагається захопити, зацікавити допитливого читача. Народна казка названа ім'ям головної героїні.
Зачин	«Один багатий удівець одружився вдруге з удовою такою чванливою (пихатою) та гордовитою, якої, відколи світ світом, ніхто й не бачив».	«В одного чоловіка тяжко захворіла жінка. Відчула вона, що скоро помре, покликала свою маленьку доньку до себе та й каже…»	У народній казці розповідь пришвидшена. Тут головне рух, дія, а все, що стримує їх, вона відкидає.
Чому Попелюшка не може потрапити на бал?	«…сестри спитали: – А ти, Попелюшко, хочеш поїхати на бал? – Ой, ні, сестриці, не смійтеся з мене! Чи ж мені личить	«–Як? – обурилась мачуха. Ти вся в сажі та в попелі, а хочеш на бенкет. У тебе нема ні гарної сукні, ні черевичків, а ти хочеш танцювати. А дівчина все	В обох казках Попелюшка не може потрапити на бал через те, що вона брудна і не має гарної сукні. Але в народній казці мачуха задає їй роботу, яку неможливо

	там бути? – А й справді, всі сміялись би, якби побачили на балу Чорногузку.»	просить – візьміть та й візьміть. Тоді мачуха набрала миску сочевиці, висипала в попіл та й каже: – Оце дивись: якщо визбираєш усю сочевицю за дві години, то підеш зі нами… А коли пасербиця виконала всю роботу, то мачуха сказала: – однаково ти з нами не підеш, бо не маєш гарної сукні і не вмієш танцювати».	виконати, щоб вчасно потрапити на бал.
Характеристика персонажів: вчинки характер	«Дівчина [Попелюшка] дала сестрам мудрі поради і навіть запропонувала зачесати їх». «…Попелюшка була добра та незлостива, і зачесала їх так гарно, що кращого було й бажати».	Зведені сестри наказують Попелюшці: «Розчеши нам коси, почисть нам черевики, підпережи нас поясами, бо ми йдемо до королівського замку на бенкет». «Попелюшка зробила все, що вони їй наказали, а сама заплакала».	Мачуха в народній казці ще більш зла та жорстока.
Мода	«– Я, сказала старша, – вберуся в сукню з червоного оксамиту й почеплю оздоби, які мені привезли з Англії. – А я, – мовила	«Розчеши нам коси, почисть нам черевики, підпережи нас поясами, бо ми йдемо до королівського замку на бенкет».	Із казки Шарля Перро дізнаємося про подробиці тогочасної моди. Про те, що популярними були «накидки, гаптовані золотими

	менша, – вберуся в буденну сукню, зате надіну накидку, гаптовану золотими квітами, й діамантове намисто – такого ні в кого немає!»		квітами», що стан перетягували «шнурками», щоб бути тоншими та стрункішими». В народній казці відсутні такі подробиці. Народна казка байдужа до моди, до плину часу, до змін, які відбуваються у суспільстві.
Чарівні персонажі	Хрещена мати-чарівниця: «Якщо ти будеш слухняною дівчинкою, я зроблю так, що ти поїдеш до королівського замку на бенкет».	«Попелюшка ходила на могилу до матері тричі на день. Плакала, і щоразу прилітала біленька пташка. І коли дівчинці щось треба було, пташка кидала їй з гіллячки те, що вона хотіла».	У казці Шарля Перро: це хрещена матір-чарівниця. У народній казці – це чарівна біленька пташка.
Чарівні перевтілення	Гарбуз – Карета Миші – Коні Ящірки – Лакеї Щур – Кучер Дрантя – Сукня	«Швидко вбралася в сукню із золотих та срібних ниток й пішла на бенкет».	У казці Ш. Перро є чарівні перевтілення. У народній казці перевтілень немає.
Наявність інших (другорядних) персонажів	«В залі запала тиша. Гості перестали танцювати, музики – грати: так уразила їх краса незнайомої дівчини… Король, хоч який був старий, теж не зводив з неї очей і пошепки сказав королеві, що давно не бачив такої	«Назустріч Попелюшці вийшов королевич, подав їй руку, і вона пішла з ним танцювати. Він ні з ким більше не хотів танцювати».	У казці Шарля Перро, крім традиційних героїв (Попелюшка, її сестри, принц), діють цілком реальні персонажі: музики, вартові, гості, король, королева, принцев посланець, та найголовніше, з’являється ще одна дійова особа,

	вродливої й милої дівчини». 1. Чарівниця. 2. Удівець. 3. Вартові. 4. Посланець. 5. Король. 6. Королева.		<u>Це автор.</u> Автор не приховує свого ставлення до героїв, до того, що відбувається У народній казці автор не втручається у розповідь. Для фольклорної казки важливо тільки те, що роблять казкові герої, важлива дія.
Відмінності у сюжеті	«На прощання Хрещена мати наказала їй над усе пам'ятати, що вона може бути на балу тільки до півночі, бо опівночі всі чари зникають…»	Попелюшці необхідно біло повернутися раніше мачухи та її дочок.	
Відмінності у сюжеті	«За кілька днів він (принц) звелів привселюдно, під звуки фанфар, оголосити, що одружиться з тією дівчиною, на яку прийдеться кришталевий черевичок».	«Другого ранку королевич пішов із черевичком до її (Попелюшки) батька та й каже: – Моєю дружиною стане тільки та дівчина, на яку прийдеться цей золотий черевичок».	
Відмінності у сюжеті	У казці Ш. Перро принц розшукував чарівну незнайомку за допомогою посланців по всьому	У народній казці королевич простежив за Попелюшкою і дізнався, де вона мешкає.	

	королівству.		
Відмінності у сюжеті. Характеристика сестер Попелюшки.	«Нарешті принесли черевичок і двом Попелющиним сестрам. Та що вони тільки не робили, як не старалися, – не взули черевички, бо він не налазив на їхні ноги».	«Старша взяла черевичок і пішла до своєї кімнати …пхала ногу. Пхала, а черевичок замалий, великий палець ніяк не влазить. Мати подала їй ножа та й каже: – Відріж пальця. Як станеш королевою, тобі вже не треба буде ходити пішки… Пішла друга сестра до своєї кімнати, легко, легко, впхала ногу в черевичок, п'ята не влазить. Тоді мати дала їй ножа та й каже: – Надріж п'яту. Як станеш королевою, тобі вже не треба буде ходити пішки».	Зведені сестри в народній казці дуже заздрісні та підступні, вони понад усе бажають заволодіти черевичком і стати нареченою принца.
Характеристика Попелюшки. Кінцівка казки.	У казці Ш. Перро: «А Попелюшка, така ж добра, як і вродлива, взяла сестер у палац і незабаром віддала їх заміж за двох молодих вельмож».	У народній казці: «Когда пришло время быть свадьбе, явились и вероломные сёстры, хотели к ней подольститься и разделить с ней её счастье. И когда свадебный поезд отправился в церковь, сидела старшая по правую руку, а	Казка Ш. Перро закінчується не просто сімейним щастям. Попелюшка одружується з принцом. Але для автора щастя –це коли щасливі всі. Тому в авторській казці Попелюшка пробачає своїх сестер і злу мачуху. І просить надалі її любити.

		младшая по левую; и вот выклевали каждой из них голуби по глазу, А потом, когда возвращались назад из церкви, сидела старшая по левую руку, а младшая по правую; выклевали голуби каждой из них ещё по глазу. Так вот были они наказаны за злобу свою и лукавство на всю жизнь слепотой».	Попелюшка сподівається, що сестри стануть нарешті добрими. Іншими словами, Попелюшка схожа за своїм характером на звичайну людину, яка любить, страждає, сподівається, пробачає і не буває виключно доброю чи поганою. Народна казка іноді буває і жорстокою. Герої у фольклорній казці тільки позитивні (Попелюшка) або тільки негативні (мачуха та її доньки). Зло у народній казці жорстоко покарано, добро перемагає.
Наявність повторів	Два рази повторюється дія.	Три рази повторюється дія	Для народної казки характерні трикратні повтори.
Наявність моралі. Особливості побудови. Наявність зачину, кінцівки.	У казці Шарля Перро мораль є: «Бесспорно красота для женщин клад; Все неустанно хвалят вид пригожий, Но вещь бесценная – да, нет, ещё дороже! –	У народній казці моралі немає. Для народної казки повчання, мораль не були характерні. Це пов’язано з тим, що чарівна казка, з її неодмінною перемогою добра і покаранням зла, сама по собі вже є	Фольклорна казка має як традиційний зачин, так і традиційну кінцівку. Шарль Перо порушує цю традицію, він завершує свою казку своєрідним «повчанням», у

	Изящество, сказать иначе: лад. Коль фея- кумушка малютку Сандрильону Поставила и обучила так, Что заслужила Золушке корону, Уж значит, эта сказка – не пустяк. Красотки, есть дары, нарядов всех ценнее; Но покорять сердца возможно лишь одним – Изяществом, любезным даром феи: Ни шагу без него, но хоть на царство с ним».	«мораль».	якому сформульовано головний урок казки. Але французький казкар писав свої казки для дорослих, тому й не дивно, що цих кінцівок (повчань) немає у виданнях для дітей.

Отже, в основу своєї казки Шарль Перро поклав народну казку. Французький казкар подав літературну обробку популярного фольклорного сюжету.

Шарль Перро

– змінив характери головних героїв (Попелюшка наділена рисами, які не властиві казковому персонажу: вона сподівається, мріє, співчуває, і, найголовніше, здатна пробачати);

– зменшив кількість казкових елементів (Попелюшка з'являється на балу тільки два рази);

– у казці Ш. Перро відсутні казкові помічниці – пташки;

– увів нові персонажі;

– наповнив казку реалістичними побутовими подробицями.

– за допомогою казкових мотивів Ш. Перро висловлює свої думки, своє ставлення до героїв

– казка Ш. Перро набула нового змісту.

– Але незмінним у своїй казці Ш. Перро залишив – доброчинність, спрямованість на прості, але одвічні людські цінності: доброта, чесність, працьовитість, любов, вірність.

Казку «Попелюшка» називають дуже часто класичною казкою. Вона закінчується весіллям, герої здобули щастя: вони пройшли через випробування і справедливо нагороджені взаємним коханням і весіллям. За лаштунками твору залишилося подальше життя героїв після весілля, їх сімейне життя з його проблемами, непорозуміннями.

Цю казку можна порівняти із казкою «Спляча красуня» («Зачарована красуня»). Існує скорочений варіант даної казки, який так само, як і казка «Попелюшка» закінчується весіллям. Але оригінальна казка «Спляча красуня» має продовження: принц і принцеса покохали одне одного, але розкрити своє кохання не можуть: принц не безпідставно побоюється своєї матері, королеви-людожерки, він переконаний, що небезпека чатує на його кохану дружину та дітей (День, Зоря). Так воно і сталося. До цієї кінцівки можна поставитися як до суто казкової, фантастичної, але людина, що знайома з логікою реального життя, відчує смисловий підтекст.

У казці «Спляча красуня» Ш. Перро не закриває лаштунки після весілля, іронічно посміхаючись, він продовжує історію далі: адже у реальному житті весілля – це, можливо, і апогей щастя, але аж ніяк не кінець життя. Далі після весілля почнеться справжнє складне життя: сімейні труднощі, непорозуміння в родині між батьками і дітьми, між невісткою і свекрухою. І в цих стосунках ніяка фея не допоможе, лише тільки свій розум, досвід, гумор [5, 30-34].

Казка «Пан кіт, або кіт у чоботях» народна, італійська. Вона вміщена у деякі збірники літературних казок італійських авторів. Шарль Перро народну казку наповнив новим смислом та ідеями.

Казка «Пан кіт, або кіт у чоботях» дає можливість глибше розкрити новаторство французького казкаря, ця казка є прикладом чудового взаємопроникнення світського духу й народної свідомості.

Ця добре відома казка чи не найвиразніше від усіх інших казок у збірнику розкриває розум, хитрість, підприємливість простих людей. Такі риси втілює у собі Кіт у чоботях, який самовіддано служить своєму господареві. Слід зауважити на ту обставину, що кіт дістався саме молодшому сину, який одержав найменшу спадщину. У кота перспективи невтішні: у майбутньому мірошниченко планує його з'їсти. Слуга чудово розуміє, що тільки власними зусиллями можна зарадити собі, й починає активно діяти, виявляючи природну кмітливість і чудове розуміння психології людей, насамперед – короля й придворних. Його вчинки досягають мети: вчасно подати королю кролика чи свіжу куріпку важить іноді набагато більше, ніж якийсь інший нехай і більш розкішний подарунок, бо, звісно, дорога ложка до обіду. А скільки винахідливості виявив кіт, дбаючи про належний одяг свого господаря, бо твердо знав: зустрічають за одягом, вбранням. Це непорушний закон життя, що не змінився й до цього часу.

Де погрозами, а де й обманом йому вдалося здобути для «маркіза» все: багатство, титул, навіть принцесу. Ось так виходять у люди, – усміхається казкар: був бідний мірошниченко, та завдяки крутійству свого слуги вмить

став зятем короля. Правду кажуть: вінець усе покриває. Саме так діяли нові люди – підприємці, які йшли на зміну дворянству, за влучним висловом «з грязі у князі».

У читача спершу може скластися враження, що автор вирішив покепкувати, позбиткуватися з короля та його придворних, поставивши поряд з ними кота. Проте це зовсім не так. Ш. Перро, мабуть, хоче передати цим інше: своє щире захоплення життєдайною силою, яка так властива людині з народу, її чудовою здатністю всупереч несприятливим зовнішнім умовам і обставинам поліпшити свою долю.

Казка має дві моралі:

1. Прекрасно украшает детство
Довольно крупное наследство,
Синку вручённое отцом.
Но кто наследует умелость,
И обходительность и смелость –
Вернее будет молодцом.

2. Коль мельников сынок с отменной быстротою,
Пленяясь девицей не простою,
Смог сердце гордое её завоевать.
Понятно всё: богатством, красотою
И молодостью золотою
Любовь ответную легко наколдовать [7, 52-54].

Твір Шарля Перро «Синя Борода» бере свої витоки з однойменної французької народної казки. Та, у свою чергу, заснована на старовинному переказі про жорстокого герцога Синю Бороду, який занапастив своїх прекрасних дружин. Історики стверджують, що Синя Борода мав реального прототипа.

Письменник не тільки подав казку в літературній обробці, він змінив характери героїв, увів нові побутові деталі, зменшив кількість казкових елементів. Казка набула нового ідейного змісту. Особливо яскраво новаторство Ш. Перро виявляється при зіставленні першоджерела та літературного твору.

№ з/п	Питання	Народна казка	Авторська
1.	**Як змальовується образ Синьої Бороди у казках?**	«Жил-был когда-то человек ростом в шесть футов, с синей бородой по пояс. Его так и звали Синей Бородой. Этот человек был богат, как море, но никогда не подавал милостыни. В церковь он и ногой не ступал. Говорили, что	«Жил когда-то человек, у которого были прекрасные дома и в городе, и в деревне, золотая и серебряная посуда, кресла, украшенные шитьём, и золочёные кареты. Но, к несчастью, у этого человека была синяя

		Синяя Борода был женат семь раз, но никто не знал, куда девались его семь жён».	борода, и она придавала ему такой уродливый и страшный вид, что не было ни женщины, ни девушки, которая не убегала бы, завидев его».
2.	**Що спільного та відмінного мають герої казок? Які їхні риси особливо підкреслюються?** **<u>Спільного в них – тільки наявність величезного багатства.</u>**	Герой зображується жорстоким, жадібним, страшним своїми нелюдськими якостями (високий на зріст, синя борода). Підкреслюється його зла сатанинська сутність. Сім років він переховувався у лісах, а коли повернувся, «стал ещё свирепее, ещё страшнее прежнего».	Це людина, яка страждає від незвичного недоліку своєї зовнішності. Його синя борода відлякує людей. Автор навіть співчуває йому.
3.	**Як відбулося знайомство Синьої Бороди з останньою дружиною?**	Злочинець силоміць захоплює дівчину, коли її ніхто не міг захистити. Вона живе у нього як підневільна бранка: «Я хочу, чтобы ты была моей женой. Ты больше не выйдешь из моего замка». Дружина боїться чоловіка-розбійника і його величезних собак, сильних, як бики.	Він просить видати за нього одну з дочок шляхетної пані (дами). А щоб наречена звикла до нього, запрошує її до себе разом із сім'єю та друзями, влаштовує їм розваги. «Всё устроилось так хорошо, что младшей дочери стало казаться, будто у хозяина дома борода совсем не такая синяя и сам он – человек весьма порядочный». Іронія автора: чоловік багатий – то вже не такий страшний, як здавалося. Дівчина сама погодилася стати його дружиною.
4.	**Які риси виявив герой у своєму ставленні до дружини? Що він**	Зла сваволя, грубість (брутальність). Він віддає дружині всі ключі, але не дозволяє	Тактовність, терпіння. Герой Ш. Перро діє так само, але перед цим він виявляє свою

	наказав їй перед від'їздом?	їй відкривати маленьку кімнатку, попереджає про жахливі наслідки непослуху.	турботливість та уважність до дружини. «…он просил её развлекаться во время его отсутствия: говорил ей, чтоб она позвала своих подружек и, если ей захочется, чтобы всюду она ела самое вкусное». Бачимо, що герой – тактовний, уважний, люблячий чоловік.
5.	**Якою була поведінка дружини у відсутність чоловіка?**	Дівчина не могла подолати цікавість і порушила наказ Синьої Бороди.	«Её до того одолело любопытство…» «Соблазн был так силён, что она не могла победить его».
6.	**Що знаходилося у таємничій кімнаті?**	Восемь железных крюков! На семи из них висят семь мёртвых женщин!»	«…Пол весь покрыт запёкшейся кровью, и в этой крови отражаются тела нескольких мёртвых женщин…»
7.	**Чому неможливо було приховати непослух від Синьої Бороди?**	На чарівному ключі весь час проступала кров, і її неможливо було стерти.	На чарівному ключі весь час проступала кров, і її неможливо було стерти.
8.	**Як дівчині вдалося запобігти (врятуватися від) страшної смерті?**	Подруга-пастушка відіслала пташку, яка розповіла братам дівчини про її жахливе становище. Вони встигли якраз вчасно. «Синяя Борода выпустил жену и свистнул своих трёх псов, больших и сильных, как быки. Битый час люди и животные сражались на башне. И, наконец, Синяя Борода упал мёртвым…!	Героїні допомагає сестра Анна та брати, які саме їхали на гостини до сестри. «Они насквозь пронзили его шпагами, и он упал мёртвый».
9.	**Порівняйте, в**	1. Трикратні та	1. 3 рази звертається

	якому творі більше казкових елементів? Чому?	семикратні повтори: Синю Бороду шукали 7 років, 7 ключів, 7 мертвих жінок, 7 сходинок; 3 собаки, 3 рази повторює дівчина запитання до пастушки, 3 рази Синя Борода повторює «Точись, точись нож». 2. Чарівні речі та істоти: ключ, пташка, що розмовляє.	нещасна дівчина до сестри Анни. 2. Ключ.
10.	**Приклади, які свідчать, що Шарль Перро намагався адаптувати казку для читання в аристократичних колах.**		1. Детальні описи розкоші, багатства, розваг у замку. 2. Галантне звертання Синьої Бороди до дружини, навіть коли він загрожує їй смертю. «Ну, что ж, сударыня, теперь вы войдёте в неё (комнату) и займёте там ваше место возле дам, которых вы там видели». 3. Дещо картинний опис дівчини у стилі французьких романів. «Прекрасная и печальная, она тронула бы даже скалу…» «…бросилась к его ногам, вся в слезах, с растрепавшимися волосами».

Отже, у творі Шарля Перро збережений основний сюжет народної казки, зокрема драматична сцена на сходинках – розгорнутий діалог між приреченою на смерть дружиною Синьої Бороди та її сестрою Анною (у народній казці – пастушкою).

Але разом з тим у казці «Синя Борода» Шарля Перро дуже мало казкового. Це скоріше оповідання про жорстоку кару за природну цікавість та звичайний непослух. Автор закінчує казку мораллю:

Да, любопытство – бич,

Смущает всех оно,

На горе смертным рождено…

Злочини Синьої Бороди жахливі. Але у зображенні Шарля Перро він не тільки страшний злочинець, а він і жертва, нещасна, самотня людина, яка не може довіритись навіть дружині.

Дівчина (остання дружина Синьої Бороди), яка у благополуччі та розкоші живе у замку, схожа на біблійну Єву. Вона так само страждає від надмірної цікавості та легковажності. Автор навіть іронізує з неї: «Её до того одолело любопытство, что …она спустилась по потаённой лесенке, и притом с такой поспешностью, что раза два или три …чуть было не сломала себе шею». Ключ, з якого неможливо стерти кров, є свідченням і водночас застереженням: нема нічого таємного, що б не стало відомим. Порушення заборони загрожує небезпекою. Лише чудо, за Шарлем Перро, рятує дівчину. А злочин має бути покараним. Простромлений шпагами Синя Борода і є тим злочинцем, якого покарало правосуддя.

А чому Синя Борода?

Виявляється за старовинними повір'ями синій колір вважався кольором «нижнього світу», кольором сну, що передрікає нещастя [8, 8-9].

Казка «Червона Шапочка».

Казка Ш. Перро «Червона Шапочка» нам відома з дитинства. Цю казку нам читали, розповідали бабусі, дідусі, батьки. Як ви вважаєте, навіщо дорослі так поспішають розповісти казку про Червону Шапочку своїм маленьким, неслухняним діточкам? Який смисл вкладають батьки у цю казку, яке повчання разом з автором адресують дітям?

Казка Шарля Перро «Червона Шапочка» закінчується трагічно: вовк проковтнув і бабусю, і онуку.

Шаров Олександр Ізральйович (книга «Волшебники приходят к людям») зацікавився, як ця казка з драматичною (навіть кривавою) розв'язкою сприймається дітьми, як вони слухають її, які почуття у них виникають і чи потрібно взагалі дітям читати такі страшні казки?

«Ви ніколи не спостерігали за тим, як діти слухають «Червону Шапочку», можливо, уперше?

Вже вовк з'їв бабусю, Червона Шапочка постукала у двері, почула, як вовк спитав: «Хто там?», здивувалася, чому у бабусі такий дивний голос, а потім подумала, що, мабуть, у неї нежить, і відповіла: «Це ваша онука!»

Діти сидять не рухаючись, не дихаючи. Можна лише почути, як риплять ніжки маленьких стільців; діти, самі того не помічаючи, наближаються до вихователькі, начебто якась сила притягує їх ближче до казки:

–Бабусю, а які ж у вас великі руки?

–Це для того, щоб міцніше тебе обійняти, онученька!

– Бабусю, а які ж у вас великі зуби?

–А це для того, щоб тебе з'їсти!

Злий вовк кинувся на Червону Шапочку і з'їв її.».

Шарль Перро довіряє розуму і серцю дітей, тому й подарував їм справжні казкові трагедії; проте, при цьому він у кожній казці чітко окреслив межі трагічного: Синя Борода гострить ніж для того, щоб вбити дружину: ще хвилинка, і вона загине, але з'являються її брати, хоробрі лицарі (драгун і мушкетер), і рятують сестру. Кипить вода у казані, людожер хоче зварити і з'їсти хлопчика-мізинчика разом із його братами, але дітям лісоруба вдалося ошукати велетня і втекти. Казка «Спляча красуня»: мати-королева виявилася людожеркою і хоче з'їсти невістку й онуків, а коли це не вдалося зробити, у відсутність свого сина наказала слугам наготувати «казан, наповнений жабами, вужами, гадюками та іншими зміями, і кинути у нього молоду королеву з її дітьми». Але в ту ж хвилину, коли кати уже готувалися кинути їх у казан, з'явився король, якого ніхто не чекав і стара королева була покарана жорстоко: її саму кинули у цей жахливий казан.

Шарль Перро був впевнений, що трагедії-казки необхідні для виховання дитячої душі, тільки вони не повинні закінчуватися смертю героїв, тому що за дитинством іде не смерть, а дорослість (юність, молодість, зрілість), за дорослістю – старість, а лише за старістю – віддалено, нереальна і незбагненна для дитини – смерть, смерть, яку не можна розумом осягнути, а можна лише прийняти як долю.

Психологи стверджують, що казка у житті дитини виконує різні функції, зокрема такі корекційні функції:

Корекційні функції казки:

– підготовка до життя («Налякай казкою, щоб дитина не злякалася життя»);

– виховання емоційної сфери (емпатії);

– психологічна підготовка до напружених емоційних ситуацій;

– символічне відреагування на фізіологічні та емоційні стреси;

– визнання у символічній формі своєї фізичної активності.

Але чому у казці «Червона Шапочка» казкар був таким безжальним, немилосердним до своєї такої милої і, як потім виявилося, справді безсмертної героїні?

Перро сам у віршованій формі (моралі) дає відповідь на це питання. Казка призначалася передусім не дітям, а дорослим читачам, світським дамам і кавалерам – а саме «особливо дівицям, стрункім і прекрасним»; казка повинна застерігати наївних дівчат від підступних, звабливих спокусників-вовків, а читай чоловіків.

Детишкам маленьким не без причин
(А уж особенно девицам,
Красавицам и баловницам),
В пути встречая всяческих мужчин,
Нельзя речей коварных слушать, –
Иначе волк их может скушать.
Сказал я: волк! Волков не счесть,
Но между ними есть иные
Плуты, настолько продувные,

Что, сладко источая лесть,
Девичью охраняют честь,
Сопутствуют до дома их прогулкам,
Проводят их бай-бай по тёмным закоулкам…
Но волк, увы, чем кажется скромней,
Тем он всегда лукавей и страшней!

Як бачимо, казка «Червона Шапочка» зовсім недитяча. Вона має доволі грайливий характер. Грайливість підкреслюється самим змістом, в якому без знання моралі ми до певного часу ніякої двозначності не відчувається.

Двозначність є у казці, потрібно тільки уважно перечитати текст: «Красная Шапочка, услышав грубый голос Волка, сначала испугалась, но, вспомнив, что бабушка простужена, ответила: «Ваша внучка, Красная Шапочка, несёт вам лепёшку и горшочек масла, который вам посылает моя мать». Волк, немножко смягчив свой голос, прокричал ей: «Потяни щеколду, задвижка и отскочит». Красная Шапочка потянула щеколду и задвижка отскочила. Волк, увидев, что она входит, сказал ей, спрятавшись под одеяло: «Лепёшку и горшочек с маслом поставь на сундук, а сама иди, ляг со мной». Красная Шапочка разделась и легла в постель, но тут её немало удивило, каков у бабушки вид, когда та была раздета. Она ей сказала: «Бабушка, какие у вас большие руки!» – «Это чтоб лучше тебя обнимать, внучка!» – Бабушка, какие у вас большие ноги!» – «Это чтоб лучше бегать, дитя моё!» – Бабушка, какие у вас большие уши!» – это чтоб лучше слушать, дитя моё!».

Так на наших очах змінилася казка, змінилась героїня, із маленької дівчинки вона перетворилася на дорослу, статевозрілу дівчину (на що натякає і шапочка червоно кольору), але надзвичайно наївну і довірливу.

В перший, але й в останній раз придворний, який звик панувати на світських прийомах (раутах) переміг в першу чергу батька. Салонне красномовство Шарля Перро замінило потаємну розмову із дітьми, розмову, яка бере свої витоки із довірливих бесід із сином – один на один, у сутінках дитячої кімнати.

Але життя казки продовжується вже незалежно від автора. Вона зникає з друкованих сторінок, її поглинає повільна і невпинна течія народної творчості; від матері до дитини, від покоління до покоління, із країни в країну.

Турботливо вирощував народ сміливу дівчинку – героїню, яку полюбив раз і назавжди. І ось промайнуло більш як століття (160 років), а це за казковим рахунком зовсім небагато часу, і німецькі фольклористи брати Якоб і Вільгельм Грімм (1857 року) серед інших казок, що жили у народній пам’яті, записують і «Червону Шапочку». Якою ж постає вона, у другий раз з’явившись на друкованих сторінках?

«Червона Шапочка» втратила свою дорослість, вона звернута лише до дітей, навіки подарована їм одним. Всі недоречні «дорослі» слова, лукаві напівнатяки відкинуті, забуті; відкинута і кінцева мораль. Натомість у казку потрапив хоробрий мисливець, злий вовк вбитий, а бабуся і Червона Шапочка неушкоджені виходять на світ божий [9, 251-263].

Казка братів Грімм «Червона Шапочка» має декілька варіантів щасливого закінчення. Ось ці варіанти.

I. Наелся волк и улёгся опять в постель, заснул и стал громко-прегромко храпеть. А проходил в ту пору мимо дома охотник и подумал: «Как, однако, старуха сильно храпит, надо будет посмотреть, может, ей надо, чем помочь». И он вошёл к ней в комнату, подходит к постели, глядь – а там волк лежит.

– А – а! Вот ты где, старый греховодник! – сказал он. – Я уже давненько тебя разыскиваю. И он хотел было уже нацелиться в него из ружья, да подумал, что волк, может быть, съел бабушку, а её можно ещё спасти; он не стал стрелять, а взял ножницы и начал вспарывать брюхо спящему волку. Сделал он несколько надрезов, видит – просвечивает красная шапочка, надрезал ещё, и выскочила оттуда девочка и закричала:

– Ах, как я испугалась, как было у волка в брюхе темно-темно!

Выбралась потом оттуда и старая бабушка, жива-живёхонька, – еле могла отдышаться. А Красная Шапочка притащила поскорее больших камней, и набили они ими брюхо волку. Тут проснулся он, хотел было убежать, но камни были такие тяжёлые, что он тотчас упал, – тут ему и конец настал.

И были все трое очень и очень довольны.

Охотник снял с волка шкуру и отнёс её домой. Бабушка скушала пирог, выпила вина, что принесла ей Красная Шапочка, и начала поправляться да сил набираться, а Красная Шапочка подумала: «Уж с этих пор я никогда в жизни не буду сворачивать одна с большой дороги в лес без материнского позволения».

Ось і знайоме повчання, заради якого і розповідаються казки.

II. Рассказывают ещё, что однажды, когда Красная Шапочка опять несла бабушке пирог, заговорил с ней другой волк и хотел было увести её с большой дороги. Но Красная Шапочка была теперь поосторожней и пошла своим путём, и рассказала бабушке, что встретился ей по дороге волк и сказал «здравствуй» и так злобно посмотрел на неё своими глазами, что случись это не на проезжей дороге, он съел бы её.

– Так вот что, – сказала бабушка Красной Шапочке, – давай-ка запрём двери, чтоб не мог он сюда войти.

А тут вскоре и волк постучался и говорит:

– Бабушка, отопри мне, я – Красная Шапочка, пирог тебе принесла.

А они молчат, дверь не открывают. Тогда обошёл серый, крадучись, вокруг дома несколько раз, прыгнул потом на крышу и стал дожидаться, пока Красная Шапочка станет вечером возвращаться домой: он хотел пробраться за ней следом и съесть её в темноте. Но бабушка догадалась, что задумал волк. А стояло у них перед домом большое каменное корыто; вот бабушка и говорит внучке:

– Красная Шапочка, возьми ведро – я вчера варила в нём колбасу – и вылей воду в корыто.

Красная Шапочка стала носить воду, пока большое-пребольшое корыто наполнилось всё доверху. И почуял волк запах колбасы, повёл носом, глянул вниз и, наконец, так вытянул шею, что не мог удержаться и покатился с крыши и свалился вниз, да прямо в большое корыто, в нём и утонул он.

А Красная Шапочка счастливо домой воротилась, и никто уже с той поры её больше не обижал».

«…Яка радість засяяла на дитячих обличчях, коли вихователька прочитала останні рядки. Чи потрібно було дітям переживати таке потрясіння, трагедію, нехай із щасливою кінцівкою? Але дивлячись на дітей, спостерігаючи за ними, розумієш: казка породжує не страх, а зовсім інше – співчуття, співпереживання, доброту. Пригадуються дивовижні слова Федора Михайловича Достоєвського «Співчуття – найголовніший і. можливо, єдиний закон буття всього людства». Співчуття у Ф. М. Достоєвського, милосердя у О. С. Пушкіна, самовіддана доброта у Шарля Перро [9, 251-263].

***Червона Шапочка, героїня казки Шарля Пеброо, – це маленька беззахисна дівчинка. Червоні Шапочки з шотландських легенд – зовсім інші. Це злі виснажені старі жінки з гострими пазурами й зубами. Але незважаючи на «кволий» зовнішній вигляд, вони досить сильні й запросто можуть убити дорослу людину.

Така Червона Шапочка постійно носить із собою косу. А прикінчивши чергову жертву, вмочає свій ковпак у її кров. За це, до речі, дух і одержав своє прізвисько. А ще ці істоти люблять своїх жертв. Вони настільки кровожерливі, що часом нападають навіть на інших надприродних створінь. Вовкам же точно краще не попадатись їм під гарячу руку.

Захиститися від такої кровожерливої Шапочки можна одним способом – читати молитви й підносити хвалу Господу. Ось тільки робити це треба дуже швидко, адже атаки духів надзвичайно стрімкі.

Казка Шарля Перро «Ріке-чубчик» не має такої широкої популярності у дитячої читацької аудиторії як казки «Попелюшка», «Спляча красуня», «Кіт у чоботях». Вона відрізняється психологічно тонким та серйозним задумом. Автор у цій казці торкається надзвичайно важливих життєвих проблем: що таке щастя, від чого воно залежить: розум робить людину щасливою чи врода, що таке кохання, яка природа кохання, від чого залежить кохання: від вроди чи від розуму.

Питання «Що породжує кохання – розум чи врода? Від чого залежить особисте щастя – від розуму чи від вроди?» виникли не в ХХстолітті, і не в XVII столітті, коли Ш. Перро писав свої казки. Людина завжди прагнула здобути щастя, кохання і шукала шляхи і до щастя, і до кохання. Перро показав свої шляхи до щастя, кохання. У цій казці автор свідомо протиставляє двох героїв: принца Ріке, жахливо потворного, але розумного і принцесу – вродливу, але неймовірно дурну. Не зважаючи на такі подарунки долі: розум і врода, принц Ріке і принцеса – нещасливі. Самотні. Через їх вади їх цураються навіть батьки.

Перший шлях до щастя, яким веде Перро – це казковий шлях, фантастичний: у події втручається фея: вона не може Ріке зробити красенем ,

а принцесу розумнішою; але вона дарує магічну здатність Ріке зробити розумницею ту, яка йому сподобається, а принцесі – здатність зробити красенем того, кого вона покохає.

Перша зустріч Ріке і принцеси – це зустріч глибоко нещасливих і самотніх людей, що зневірилися у цінності тих скарбів, які мають:

«Красота, – продолжал Рике с хохолком, – столь великое благо, что она всё остальное сможет нам заменить, а когда обладаешь ею, то, мне кажется, ничто уже не может печалить нас».

– Я бы предпочла, – сказала принцесса, – быть столь же уродливой, как вы, но быть умной, вместо того, чтобы быть такой красивой, но и такой глупой»

Подарунки феї починають діяти: на очах розумнішає принцеса, її слова є доказом цього. Бо як зауважує Ріке: «Ничто, сударыня, не служит столь верным признаком ума, как мысль об его отсутствии, и такова уж его природа, что чем больше его имеешь, тем больше его недостаёт».

На цьому казковому шляхові герої будуть щасливі: принцеса – порозумнішала, Ріке – стане красенем – так передвіщали феї, і так воно і буде. Все закінчиться бучним весіллям.

Але як тільки ми зраділи їхньому щастю, Перро відкриває перед нами іншу дорогу, позбавлену будь-якої фантастики:

«Иные уверяют, что чары волшебницы здесь были ни при чём, что только любовь произвела это превращение. Они говорят, что принцесса, поразмыслив о постоянстве своего поклонника, и его скромности, и обо всех прекрасных свойствах его ума и души, перестала замечать, как уродливо его тело, как безобразно его лицо: горб его стал теперь придавать ему некую особую важность, в его ужасной хромоте она теперь видела лишь манеру склоняться чуть набок, и эта манера приводила её в восторг. Они также говорят, будто глаза его казались ей ещё более блестящими оттого, что были косы, будто в них она видела выражение страстной любви, а его большой красный нос приобрёл для неё какие-то таинственные, даже геройские черты».

Таким побачить принцеса Ріке із чубчиком у кінці цієї другої не казкової дороги – дороги без чудес.

Ріке вирушив назустріч із принцесою. Він давно закоханий, він не може очей відвести від її портрету. Нарешті він її побачив і підійшов до неї. В ці хвилини, які вирішують його долю, принц ще потворніший ніж був насправді. Сонце висвітлює всі риси Ріке, такі негарні. Адже сонце тим і пишається, що говорить тільки правду, лише її одну: красуні – що вона красива, квітці – що вона квітка. Але сонце нічим не може потішити Ріке із чубчиком. Принц все уповільнює ходу; можливо, навіть, не дивлячись на розум та хоробрість, він би звернув із свого шляху і втік; але що робити, якщо немає для нього життя без принцеси, і віддзеркалення цього почуття виникає на обличчі принца, спочатку майже непомітна, несмілива, лагідна усмішка, що благає помилувати, а не карати відмовою. Тільки й всього. Обличчя Ріке не змінилося, сонце підкреслює кожну помилку природи. Але

тепер обличчя освітлене усмішкою кохання, принцеса зрозуміла цю усмішку і ступила назустріч Ріке із чубчиком.

Якщо повірити, що ледве помітне сяєво кохання сильніше, достовірніше свідчень полудневого сонця, то і на цій другій дорозі казки, куди нас вивів Перро, без чудес не обійшлося; тільки ці чари іншого походження; не чари фей – з ними у звичайному житті зустрічаєшся нечасто, – а чари людські, чари людського спілкування. І ми пригадуємо мудрі слова Льва Миколайовича Толстого, що красиве лише те обличчя, яке стає кращим від посмішки. Ось іще одна істина казки усвідомлюється як істина реального життя.

Казка має дві моралі, але смисл їх однаковий: те красиве, що ми полюбили; кохання робить красивим наше життя, а шляхи кохання потаємні. Що запалило кохання: розум, врода, щире слово, лагідна посмішка, співчуття – на це питання навіть закохані не завжди зможуть дати відповідь. Кохання і звеличує, і прикрашає людину.

I мораль.

Из сказки следует одно,
Зато вернее самой верной были!
Всё, что мы с вами полюбили,
Для нас прекрасно и умно.

II мораль.

В иной предмет сама природа
Влила изящество и блеск
такого рода,
Что – как соперничать искусству
с ней?
Но сердце это всё воспламенить не сможет,
Пока любовь тихонько не поможет
Незримою прикрасою своей [9, 251 – 263].

4. Ілюстраціїї Гюстава Доре до казок Шарля Перро

В історії ілюстрації Гюстав Доре посідає виняткове місце. Видатний представник не тільки французького, але й усього європейського мистецтва другої половини XIX століття. Він вніс до скарбниці світової графіки неперевершені за своєю художньою вартісю малюнки.

Луї Август Гюстав Доре народився 6 січня 1832 року. У Стразбурзі (Ельзас. Франція) пройшли його перші десять років життя. Юний Гюстав любив слухати казки та легенди Ельзасу. Сам він не міг пригадати точно, коли почав малювати. Його стара няня Франсуаза, розповідала, що з чотирьох років ніколи не бачила свого улюбленця без олівця в руці. Гюстав не розлучався з олівцем навіть у ліжку.

Гюставу було лише 7 років, коли він створив декілька малюнків на літографічному камені (від грец. – камінь, писати; техніка гравюри, коли фарба під тиском переноситься з пласкої друкарської форми на папір). Він малював весь свій вільний час. Стіни, підлога його кімнати і навіть його дитячий одяг були вкриті малюнками. Рідні були у захопленні від малюнків Гюстава.

Г. Доре не отримав спеціальної освіти, він навчився малювати без вчителя, але він постійно удосконалював свої професійні навички. Багато часу він перебував у залах Лувра, де вивчав картини старих майстрів, але ніколи не робив з них копії. З 1848 року Г. Доре починає виставляти свої картини у Паризькому Салоні.

Г. Доре також ілюстрував твори видатних письменників різних епох, зкрема: Франсуа Рабле (1494-1553), Шарля Перро (1628-1703), Мігеля де Сервантеса 1547-1616), Оноре де Бальзака (1799-1850), Рудольфа Еріха Распе (1736-1794). Він навіть створив неперевершені малюнки до Біблії. Він малював усе, що тільки йому бажалося, звертався до світу реального й фантастичного, поєднував у своїх роботах буденне і легендарне. Невичерпний запас енергії, виняткова пам'ять дозволили майстру створити протягом життя 80 тисяч малюнків [3].

Книга казок Шарля Перро «Казки матусі Гусині» одна із перших, з якою ознайомлюються діти. Дуже важливо, щоб маленькі читачі побачили казковий світ очима такого художника, як Гюстав Доре, що перебував у повній духовній єдності із письменником. Гюстав Доре у 1862 році підготував ілюстрації до казок Ш. Перро, у яких майстерно поєднав фантастичне і реалістичне, жахливе і смішне. В ілюстраціях до казки «Червона Шапочка» марно шукати двозначності. Художник начебто проігнорував грайливу мораль казки: спокусливі чоловіки дуже небезпечні молодим дівчатам:

Красавицам и баловницам,
В пути, встречая всяческих мужчин,
Нельзя речей коварних слушать, –
Иначе волк их может скушать.

Ілюстрації Г. Доре – це суто фантастичний світ, в якому живе чарівна смілива дівчинка Червона Шапочка, що не лякається страшного величезного вовка (**малюнок № 1**). Але разом із тим ці ілюстрації, не розкриваючи казкової алегорії, вимушують читача замислитися над алогічністю казки.

Малюнок №1 Малюнок №2

Особливо це стосується **малюнка № 2**, який не позбавлений іронії. Якщо читач і повірив казці, то малюнку повірити важко. Складається враження, що й художник не дуже вірить в існування своїх героїв, які потрапили у таку неймовірну ситуацію. Г. Доре звертається до глядача, до його здорового глузду: «Як же могла ця розумниця сплутати бабусю з вовком? І чому у неї таке занадто спокійне обличчя? Адже вовк навіть у чепчику аж ніяк не схожий на рідну бабусю?! Де ж були очі у цієї дівчинки?» Г. Доре – гідний послідовник Ш. Перро, який іронічно підсміюється над казковою логікою. Так, наприклад, у казку «Спляча Красуня» казкар вводить таке поняття, як мода. Казка, як відомо, байдужа до плину часу, до примхливої моди. А Ш. Перро не відмовляє собі у задоволенні покепкувати над умовністю казки, і тому його принц не тільки побачив вроду принцеси, її пишний одяг, але й помітив, що одягнута вона, як його бабуся... Не позбавлений такої іронії і Г. Доре.

Малюнок №3

Фантастична атмосфера казкового світу передається «інтер'єром, костюмами, предметами побуту, освітленням» [3, 61]. Особливо уважний художник до інтер'єру, вбрання в ілюстраціях до казки «Синя Борода». Він ретельно вимальовує кожну деталь одягу Синьої Бороди, його дружини. Художнику вдалося передати атмосферу багатства і розкоші того далекого галантного часу. Слідом за письменником, Г. Доре зосереджується на психологічному стані героїв (**малюнок № 3**). Щоб підсилити виразність, художник використовує «крупний план»[3, 61]. Легко прочитати почуття героїв, навіть можна здогадатися, що саме говорить Синя Борода. Він доручає ключі своїй легковажній дружині і суворо наказує не відчиняти лише одні дверцята. У величезних очах героя погроза, жорстокість, застереження, містичний гіпнотизм. Обличчя жінки майже не видно, художник показує лише профіль героїні, але й її почуття прочитати можна: вона заворожена таємницею, не

Малюнок №4

чує смертельної погрози у словах чоловіка. Обережно торкаючись своїми тоненькими вишуканими пальчиками ключа занадто цікава пані подумки вже там, коло загадкової кімнати. У малюнку не лише поза, міміка, але й кожна деталь: «капелюх, насунутий на очі, колючі зіниці, опуклі білки очей», обличчя, що поросло волоссям, як у звіра, «страшна густа борода героя навіюють передчуття трагедії» [3, 62].

Ілюстрація до казки «Хлопчик-Мізинчик» (**малюнок № 4**) контрастна. Художником

створений вельми милий образ дружини людожера. Г. Доре використовує освітлення, білий одяг, щоб розкрити духовне сяйво героїні, підкреслити її красу, доброту, співчуття та неймовірний жаль. Освітлення тепле, м'яке, воно неначе пухнастими хвилями огортає жіночу постать. Увагу глядача притягує обличчя жінки – скорботної мадонни без немовляти, але з дітьми. Казковий зріст героїні не шкодить їй і не позбавляє чарівності, привабливості. У цій ілюстрації художнику вдалося передати й напружену атмосферу жаху, що притаманна і казці Ш. Перро. Обличчя людожера не видно, наш погляд зосереджується на його велетенській, кремезній постаті, на гострому кинджалі, на товстих огидних пальцях, які чіпко хапають хлопчиків. Пози дітей різноманітні: хто цілує чобіт ката, хто у відчаї здіймає руки, зв'язані мотузкою, і прохає помилування – всі вони загострюють драматизм епізоду, дозволяють відчути наближення неминучої смерті.

Свої казки Ш. Перро пристосував для читання у світських салонах, мова автора вишукана, галантна, описи картинні. Але у французького письменника є одна казка, у якій він реалістично змальовує життя народу, злидарів, у всьому залежних від ласки жорсткосердних дворян. У казці «Хлопчик-Мізинчик» Ш. Перро показав без прикрас життя багатодітної родини лісоруба, якому нічим годувати дітей, і щоб не бачити їхньої мученицької смерті батьки вирішують завести їх у ліс і там кинути. Жахливий, реалістичний, зовсім не казковий початок твору нагадує хрестоматійну новелу В. Стефаника «Новина». Гриць Летючий вирішив убити своїх дітей, щоб не дивитися на їхню повільну смерть від голоду. Однак, на відміну від українського новеліста, Ш. Перро у цьому творі, як і в інших казках, переходить від життєвої правди до фантастики, подає чарівний шлях своїх героїв до порятунку, до щастя.

Малюнок №5

Г. Доре в ілюстрації до казки (**малюнок № 5**) не відступає від тексту, змальовуючи вірогідні зорові образи. Перед нами постають обшарпана, наче пограбована оселя, виснажені голодом обличчя героїв, безрадісні очі. Голова лісоруба повернута до дружини, в очах питання: «Що робити? Як далі жити? Як прогодувати дітей?» Художник і тут використовує освітлення: відблиски від вогнища падають на обличчя чоловіка і жінки, але це світло не тепле, а холодне, навіть крижане, воно не зігріває, а заморожує душу і серце. Художник, як завжди, переконливий і достовірний навіть у деталях: від давно порожньої миски не можуть відірвати голодного погляду худі, вимучені голодом собака та кішка.

Ілюстрації Гюстава Доре до казок Шарля Перро – це особливий світ, в якому майстерно поєднано гротеск і вигадка, реальність і фантастика, жахливе і смішне.

Практичні завдання:

1. Підготувати відповіді на питання:

– Шарль Перро – письменник, казкар. Казка у французькій літературі XVII століття.

– Збірка «Казки матусі Гусині»: її склад, час та історія створення, питання про авторство казок, їх загальна характеристика.

– Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої, поєднання реального та фантастичного у казках Шарля Перро: «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик». Виховне значення казок Шарля Перро.

2. Прочитати такі казки Шарля Перро:

«Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Червона Шапочка», «Синя Борода», «Хлопчик-Мізинчик», «Соболевий черевичок, або Попелюшка», «Спляча красуня», «Ріке-Чубчик». Заповнити всі рубрики читацького щоденника.

3. Відповісти на питання:

– Чому Шарль Перро назвав свою збірку «Казки матусі Гусині»?

– Особливості побудови Казок Шарля Перро.

– Розкрити алегорію казок «Червона Шапочка», «Синя Борода», «Кіт у чоботях», «Хлопчик-мізинчик».

– Яка помилка була допущена при перекладі казки Шарля Перро «Попелюшка або Кришталевий черевичок»?

– Розповісти про час та історію створення збірки Ш. Перро «Казки матусі Гусині».

– Як ставилися до казки як до літературного жанру у XVII столітті?

– Прочитати передмови Ш. Перро до збірки «Казок матусі Гусині» «Від автора», «Посвята». Для чого письменник супроводжує свої казки цими статтями?

– Чому Шарль Перро звернувся до жанру казки? Що вважав письменник найважливішим у казці?

– У чому полягае виховне значения казок Ш.Перро?

– Проаналізуйте казки Шарля Перро: фольклорні джерела, побудова, проблематика, герої, поєднання реального і фантастичного в сюжеті.

– Питання до казки «Пан Кіт, або Кіт у чоботях»:

– Які ваші враження від вдачі Кота? Зверніть увагу на його вчинки та поведінку.

– Які дії Кота свідчать про його кмітливість, самовідданість господареві та героїзм?

– Який вислів яскраво характеризує долю Мірошниченка та пригоди у його житті??

– Які почуття викликає у вас молодший син Мірошника? Чи справедливо брати поділили спадщину?

– Опишіть стосунки Кота з його господарем. Хто з них вам більше подобається? Поясніть свій вибір.

– Чи можна вважати, що Кіт і «маркіз» – звичайнісінькі шахраї, пройдисвіти, бо спритно обдурили короля, захопили палац людожера?

– Як ви вважаєте, автор підсміюється над королем та придворними, поставивши поряд з ними Кота, чи ні? Доведіть свою думку.
– Чи висловлює автор казки своє ставлення до подій та героїв твору? Наведіть приклади, як що висловлює.

Література:

1. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари. / Брандис Е. П. – М., 1980. – С. 28 – 32.
2. Голь Н. М. Расскажите сказку, господин Перро! / Голь Н. М. – М., 1991. – 32 с.
3. Дьяков Л. А. Гюстав Доре. / Дьяков Л. А. – М., Искусство. – 1983. – 135 с.
4. Матяш І. Б. Відкриття Шарля Перро: Художня своєрідність його казок: Урок № 6 //Відродження. –1995. – №№ 5,6. – С. 60 – 61.
5. Мельник А. О. Дві «Попелюшки»: такі схожі і несхожі //Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2000. – № 7. – С. 30 – 34.
6. Писатели нашего детства: 100 имен: Биографический словарь. В 2-х ч. – М., 1999. Ч. 1. – С. 278 – 283.
7. Пронкевич О. В., Ситченко А. Л. «З грязі в князі»: Вивчення казки Ш. Перро «Кіт у чоботях», методологічну основу якої становить зв’язок твору з тогочасною дійсністю //Відродження. 1995. – № 4. – С. 52 – 54.
8. Чаус М. Л. Зла вдача Синьої Бороди //Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1999. – № 9. – С. 8 – 9.
9. Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. / Шаров А. И. – М., – 1985. – С. 251 – 263.

Тема: Філософія казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц»

Питання:
1. Основні віхи життя Антуана де Сент-Екзюпері (1900-1944).
2. Філософська казка А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц» (1942): ідеї, проблематика, герої, авторські малюнки.
3. Малюнки Надії Рушевої до твору А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц».

1. Основні віхи життя Антуана де Сент-Екзюпері (1900-1944)

Антуан де Сент-Екзюпері народився у старовинній прованській аристократичній родині. Батько помер, коли Антуану було 4 роки і вихованням 5 дітей займалася мати, графиня Марі де Сент-Екзюпері.

Антуан закінчив школу єзуїтів у Монтре. Його рідні готували йому блискуче майбутнє, але доля хлопчика визначилася, коли в місті Амберьє 12-річного Антуана взяв із собою в демонстраційний політ льотчик Жюль Ведрін. В ті роки, на світанку ери повітроплавання, професія льотчика була рідкісною та романтичною. Вона цілком відповідала характеру й прагненням юнака, закоханого в небо.

З початку Другої світової війни повернувся до французької військової авіації, а після капітуляції Франції наприкінці 1940 року емігрував до США.

У Нью-Йорку 1943 року вийшов друком твір «Маленький Принц». Сент-Екзюпері власноруч ілюстрував його акварелями. Це єдине видання, яке побачило світ за життя автора.

Із 1943 року служить військовим льотчиком у французьких військах у Північній Африці. Нагороджений Воєнним хрестом Французької Республіки.

Друзі згадували, що в останній його рік небезпека була йому потрібна, «як таблетка знеболювального». Перед своїм останнім польотом залишив записку: «Якщо мене зіб'ють, я абсолютно ні про що не жалкую…».

У свої 44 роки він був занадто старий для військової авіації. Увага й реакція підводили його. За роки польотів він отримав стільки поранень та понівечень, що був навіть не в змозі без сторонньої допомоги натягти комбінезон. Він насилу втискав у тісну кабіну літака своє обважніле, поламане в численних катастрофах тіло. На землі страждав від 40-градусної алжирської спеки, а в небі, на висоті 10 тисяч метрів, – від болю у погано зрощених кістках. Його неуважність стала легендарною. Він і замолоду літав не «за правилами», а за інстинктом, забував прибрати шасі, підключав порожній бензобак і сідав «не туди». Але тоді його виручало внутрішнє чуття, яке допомагало врятуватися навіть у найбезвихідних ситуаціях. А тепер він був немолодий і нездоровий, і кожна дрібничка перетворювалася для нього на випробування.

У липні 1944 року вирушив у розвідувальний виліт, з якого не повернувся. Того часу був визнаний таким, що «зник безвісти».

Його літак знайшли 2004 року.

1945 року «Маленького Принца» надрукували у Франції. У розпорядженні французького видавця не було малюнків Сент-Екзюпері, тому їх копіювали з американського видання і, як з'ясувалося згодом, іноді зі значними помилками [7].

2. Філософська казка А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц» (1942): ідеї, проблематика, герої, авторські малюнки.

Казка-притча «Маленький Принц» у творчості А. де Сент-Екзюпері займає виняткове місце. «Маленький Принц» – це і спогад про чарівне, незабутнє дитинство, і роздуми над проблемами дорослого життя.

Сестра А. де Сент-Екзюпері, Сімона, згадувала: «До життя, багатого людськими стосунками, Антуана підготувало дитинство – повне злиття із родиною, а також із світом тварин і рослин, з маленьким всесвітом, яким для нас були будинок і парк. …Все життя Антуан сумував за країною дитинства, як сумують за батьківщиною» [5, 199-200].

«Маленький Принц» – своєрідна подорож автора у країну дитинства. Тому твір і пересипаний дуже теплими спогадами дорослої людини про дитинство. Кожна подія у житті льотчика, героя твору, асоціативно пов'язана із дитинством. Герой у розмові із Принцом погоджується, що головного очима не побачиш. Ця істина відкривається йому раптово. Пам'ять спалахнула і освітила дитячі враження: «Ще маленьким хлопчиком я жив в одному старому будинку, і легенда розповідала, ніби в ньому було заховано скарб. Звісно, ніхто його не знайшов, а може, й не шукав. Але через нього весь той будинок був ніби зачарований. В глибині свого серця мій дім ховав таємницю» [6, 134]. Герой сприймає життя через призму свого дитинства, яке прикрашає кожний день, дарує чудо, навіть рятує від жаху смерті: «Я (льотчик) підніс відро з водою до вуст Принца. Було гарно, як на свято. Це була незвичайна вода. Вона народилася від довгої дороги під зірками, від рипіння корби, від зусилля моїх рук, приємна серцеві, як подарунок. Так у дитинстві, коли я був маленьким хлопчиком, мені сяяли різдвяні подарунки – вогнями свічок на ялинці, музикою опівнічної меси, лагідними усмішками» [5, 145]. Але, крім образу дитинства, у казці-повісті створений і образ зла. Згадаймо планету, що була захаращена баобабами, які, до речі, і розірвали неохайну планету на дрібненькі шматочки. Звідки це зло? І чому у дитячій книзі (а саме до дітей в першу чергу звертається автор) є всесвітнє зло? Відповідь на це питання дасть життя А. де Сент-Екзюпері. У березні 1939 року А. де Сент-Екзюпері їде до Німеччини. Письменника глибоко вразила зустріч із німецькою молоддю. У кадетському училищі (Померанія) він на власні очі побачив, що собою являє гітлерівський спосіб мислення. На його питання юнаки шаблонно відповідали: «Наш фюрер сказав…» [5, 120].

Втім, зрідка дехто вагався: «Ми не знаємо. Наш фюрер нічого про це не говорив» [5, 120]. А. де Сент-Екзюпері повернувся до Парижа відразу ж після окупації фашистами Праги, відмовившись від обіцяної зустрічі із Германом Герингом. Серед своїх друзів у Франції він провіщав, що Німеччина

готується до великої війни, вона стає небезпечною для всього світу. Йому не вірили, але Друга світова війна переконала усіх маловірів. Безперечно, казкове зло у творі А. де Сент-Екзюпері породжене реальним злом, яке через байдужість та обмеженість людини зростало дуже швидко і у 1939 році вибухнуло полум'ям війни. На щастя, цей «баобаб» війни не розірвав планети, але йому все ж таки вдалося знищити мільйони людей.

У 1942 році була видана книга А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц». Жорж Пелісьє (друг А. де Сент-Екзюпері) писав: «Маленький Принц» побудований як звичайне оповідання. Це чудова фантазія, казка для дітей (і для дорослих також). Видавець просив написати її до Різдва 1942 року. Сент-Екс писав цю казку поблизу Нью-Йорка, у будинку, розташованому на березі океану, у безлюдному куточку, серед дерев та заростей очерету… Починається казка у якомусь підкреслено дитячому тоні. Але, очевидно, Сент-Екс швидко захопився і забув, що читати будуть діти. Поступово вона піднімається до казки філософської» [4, 260]. Так, справді, початок казки по-дитячому безтурботний. Льотчик зазнав аварії, він опинився сам на сам із пустелею, точніше із самою смертю. Але чомусь читач забуває про небезпеку, жорстоку смерть від спраги і посміхається. Чому? А тому, що біля льотчика з'являється хлопчик – Маленький Принц, – як надія, як зв'язок із життям і з тими, хто у напруженні чекає повернення коханого, сина, чоловіка.

Візуальний образ Маленького Принца народжується в уяві письменника ще у 1939 році. Він починає частенько малювати одне й те саме: хлопчик із крильми здивовано дивиться з-за хмари на Землю. Напевно, цей хлопчик не давав спокою А. де Сент-Екзюпері. Жорж Пелісьє згадує, як після одного запального словесного поєдинку із Сент-Ексом вранці отримав записку від нього. Екзюпері вибачався за свій надмірний запал, і у записці «…пером був намальований Маленький Принц із розкритими обіймами, із вуст у нього вилітали слова: «Вибачте мене!». Маленький Принц – символічне втілення поетичної душі Сент-Екзюпері, яка прагнула зігріти і захистити усе людство. Як бачимо, у письменника спочатку виник зоровий образ героя, який з часом став персонажем літературного твору Правда, у 1942 році Маленький Принц у своєму зображенні змінився: автор позбавляє його крилець, і він не може самостійно літати, у міжпланетні мандри Принца несуть перелітні птахи.

А. де Сент-Екзюпері одухотворює казку власними малюнками. У дитинстві він малював, і в роботі над цим твором йому згодився дитячий досвід. Малюнки А. де Сент-Екзюпері стилізовані під дитячий малюнок. Здається, що дитина тремтячою рукою виводила ці невибагливі лінії. Чому письменник вдається до стилізації? Імовірно, для того, щоб і словом, і малюнком відтворити атмосферу дитинства. Дитинство вийшло у Сент-Екзюпері – письменника і художника – неповторним: воно і наївне, і довірливе, і дуже-дуже самотнє, і щасливе, і сильне, і вразливе.

У пам’яті читачів книги А. деСент-Екзюпері залишився образ Маленького Принца завдяки малюнкам автора. Багато проблем Сент-Екзюпері вирішує не тільки словом, а й олівцем. Його мистецтво літератора і художника виявляється у єдності малюнка і тексту.

А. де Сент-Екзюпері малював передусім для дітей. Один із діалогів льотчика і Принца розкриває, до кого автор звертається цими малюнками: «Я витягнув з кишені свої малюнки. Маленький Принц подивився на них, засміявся і сказав:

– Баобаби у тебе трохи схожі на качани капусти.

– О!

А я так пишався тими баобабами!

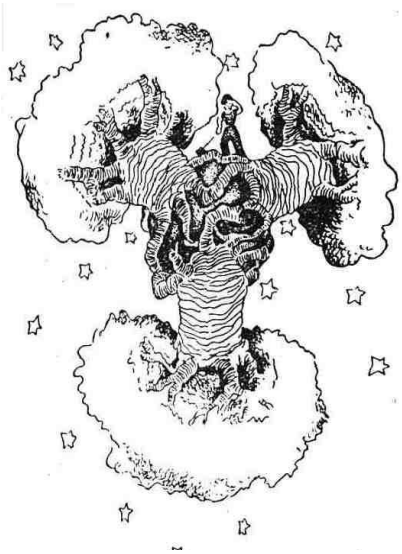
– А в твого лиса вуха… наче роги… і надто довгі!

І він знову засміявся.

– Ти несправедливий, хлопчику, – я ніколи не вмів малювати, тільки удава зовні і всередині.

– О, це нічого, – сказав він, –Діти і так зрозуміють.» [5, 36].

Автор не помилився, діти зрозуміли малюнки і запам’ятали їх на все життя. Ілюстрації письменника – це своєрідний коментар, спроба підкреслити, пом’якшити, наголосити, застерегти.

Малюнок №1

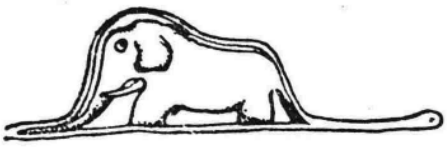
Всім знайомий малюнок планети, на якій виросли величезні баобаби /малюнок № 1/. Герой /льотчик, якого маємо всі підстави ототожнити із А. де Сент-Екзюпері/ пояснює: «З розповіді Маленького Принца я намалював цю планету. Я не люблю повчального тону. Але люди так мало знають, якої шкоди завдають баобаби, а небезпека… від них така велика, що цього разу я роблю виняток і відходжу од своєї стриманості: «Діти! – кажу я, стережіться баобабів!» Я хотів попередити моїх друзів про небезпеку, яка давно чегає на них, а вони не знають цього, як не знав раніше я сам, – хотів застерегти їх, і тому так старанно працював над цим малюнком. Моє повчання варте тієї праці. Можливо, ви спитаєте: «Чому в цій книзі нема ще таких величних малюнків, як цей, з баобабами? Відповідь дуже проста: надихала свідомість того, що це річ не відкладна.» [6, 110-112]. Сам автор розкриває секрет деяких своїх малюнків. Алегоричний малюнок планети, де панують у всій своїй зловтішній красі і могутності баобаби, наочно показує і застерігає, що маленьке зло, якщо з ним не боротися, може з часом перетворитися на всеперемагаюче зло.

Звернемося до початку казки. Спогади льотчика про дитинство розповідають читачу, що колись давно дорослі не зрозуміли його дитяче прагнення по-своєму відобразити світ. Вони не побачили удава, слона в удаві, їх не перелякав малюнок, вони побачили лише …капелюха: «А чому

капелюх має лякати?». Коли ж хлопчик намалював удава в розрізі, щоб було зрозуміліше, то дорослі порадили йому не малювати більше «зміів ні зовні, ані в розрізі», а краще цікавитись географією, історією, арифметикою, граматикою. Льотчик робить висновок: «Отак і сталося, що в шість років я покинув блискучу кар'єру художника. Зазнавши невдачі з малюнками, я зневірився в собі.» [6, 136].

Малюнок №3

Малюнок №4

Давайте уважно розглянемо малюнки шестирічного хлопчика /малюнки № № 2, 3/. Як ці малюнки його характеризують? Так, дійсно, дитина незвичайна, має багату уяву, вміє неординарно мислити, фантазувати. Порада дорослих дуже слушна. Без знання географії, математики герой ніколи не став би льотчиком. Але, на жаль, дитина не стала й художником. А все можна було б чудово поєднати. Дорослі навіть не замислились над цим, не спромоглися збагнути дитину. Так і жив герой самотньо, і поряд не було нікого, хто б міг його зрозуміти. Лише у пустелі льотчик зустрів близьку душу – Маленького Принца, який миттєво розкрив секрет малюнка «Удав зовні». Їх спілкування продовжувалося далі: льотчик ніяк не міг догодити принцу, він малював зовсім не таких баранців, що були потрібні дивному хлопчику. І тут на допомогу дорослому прийшла дитяча вигадка, фантазія: він намалював ящик з дірочками і сказав Принцу: «А в ньому той самий баранець, якого ти хочеш!» І чудо взаєморозуміння повторилося: Принц підхопив чарівну гру: «Засяяв юний суддя.

– Саме такого /баранця/ я й хотів! Як ти гадаєш, багато трави потрібно для цього баранця?

– А хіба що?

– Таж у мене дома все – маленьке…

– Йому, напевне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранця.

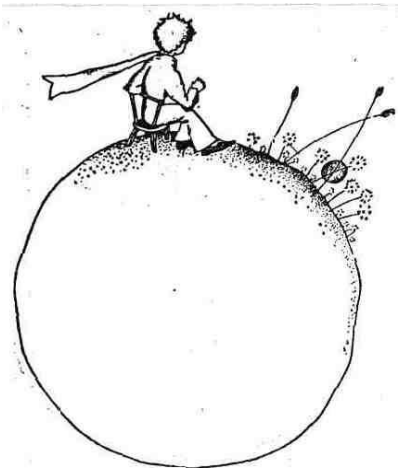
Хлопчик схилив голову над малюнком:

– Не такий він і маленький… Глянь! Він заснув…» [6, 106].

На початку твору ці іронічні малюнки відіграють роль камертона, вони начебто перевіряють, чи в унісон б'ються серця героїв: льотчика і принца, дорослого і дитини. Це чудова перепустка у країну дитинства, рентген, що висвітлює душу: маєш багату фантазію, неспотворений різними умовностями погляд на життя; бачиш справжні цінності, а не штучні; зберіг свіжість почуттів, здатність дивуватися, щиро радіти і сміятися, то ти – справжня людина.

У книзі є багато малюнків із зображенням Маленького Принца. Льотчик пояснює, що купив фарбу й олівці для того, щоб розповісти про Принца, щоб не забути його. Але разом з тим розчаровано зізнається: «На одному

малюнку принц виходить вдало, на другому – портрет зовсім не схожий. Я трохи помиляюсь і щодо зросту. Ось тут Маленький Принц надто великий. А он там він занадто маленький. Вагаюся також, згадуючи колір його вбрання. Отож малюю сяк-так; невпевнено. Нарешті, я можу помилитись і в якихось важливіших подробицях.» [6 108]. Ці малюнки досить схематичні, вони дають можливість лише приблизно уявити героя: його зовнішність, вік, зріст, до того ж і душевні переживання не відбиваються на ляльковому обличчі Принца.

Малюнок №4

Малюнок №5

Розглянемо малюнок № 4. Маленький Принц милується заходом сонця. Він сидить на стільці, на своїй крихітній планеті, один-однісінький у космосі. Ми не бачимо обличчя героя, проте відчуваємо його смуток і самотність; розуміємо, що його розраджує краса надвечірнього неба.

Малюнок № 5: Принц заповзятливо прибирає свою планету. Вона потребує постійної турботи і захисту, адже це – його дім і герой всюди, навіть на найкращій планеті буде сумувати за астероїдом В-162. Планета Принца по-домашньому обжита: на одному вулкані шкварчить на сковорідці сніданок; дбайливо накрита ковпаком троянда – вона ж така тендітна і так боїться протягів; передбачливо прикритий недіючий вулкан, щоб не засмітився. А Принц старанно, зосереджено чистить діючий вулкан – це важлива справа. «Прокинувся, прибери себе і планету.» – за таким правилом потрібно жити. Буде існувати планета – будеш жити і ти на планеті.

Малюнок №6

Є в книзі і портрет героя /малюнок № 6/. Маленький Принц зображений на повний зріст. Льотчик зізнається: «Ось найкращий його портрет, який згодом мені пощастило намалювати. Тільки на моєму малюнку він, звичайно, далеко не такий гарний, як був насправді.» [6, 104]. У цьому малюнку відчувається ретельність і увага художника до найдрібнішої деталі зовнішності і

одягу Принца. Шпага у руці героя підкреслює серйозність його намірів у боротьбі із всіляким злом. Вибір кольорів на малюнку /більшість малюнків А. де Сент-Екзюпері кольорові/ дуже вдалий: жовтий, аж золотий, блакитний, білий, жовтогарячий – це кольори щастя, лагідної усмішки. Навіть обличчя хлопчика якогось казкового золотистого кольору. Виникає аналогія: Маленький Принц дуже близький до сонця, і тому саме сонце і позолотило йому обличчя і волосся.

Мальований герой А. де Сент-Екзюпері якийсь мінливий,мерехтливий. Здається, що його постійно обіймає вітер, він розвіває одяг, куйовджить волосся, грається шарфом, і здається, ще хвилина-дві /якщо тільки хтось не повірить в його існування/ – лагідний південний вітер підхопить сонячного хлопчика і понесе у казковий світ. А якщо повіриш словам письменника, його дитячим малюнкам, то на все життя Маленький Принц залишиться із тобою, як згадка про дитинство, як згадка про талановитого письменника і людину А. де Сент-Екзюпері.

Сонячний хлопчик, як сонячний зайчик, впав на душу багатьом читачам і зігрів їх теплом, від нього стало затишно і спокійно на серці.

Маленькому Принцеві – хлопчику із золотим волоссям – кольору «достиглої пшениці» – вдалося приручити не лише Троянду, Лиса, а й читачів цієї дивовижної книги.

Віриться, що посланець миру, спокою, щастя, якого А. де Сент-Екзюпері відправив у нескінченну подорож, що триває уже більш як півстоліття, ніколи не зупиниться, не втомиться, він загляне у серце і душу кожного, і тоді, нарешті, людство зрозуміє просту, але таку складну істину: «Ми відповідальні за тих, кого приручили.» [6, 132].

Зовсім інше звучання мають малюнки шести планет, на які потрапляє Принц. Ці малюнки гротескні, сатиричні. Вони показують, підкреслюють, яким пустим може бути життя дорослих. На що витрачається життя: влада за ради влади; пихате честолюбство; пияцтво, щоб не було соромно; бізнес заради бізнеса; наука, яка ніколи нікому не принесе користі. А навколо чудові світанки і вечори, троянди, краса і так багато істот, що потребують допомоги, лагідного слова, і можна когось приручити, пізнати того, кого приручиш, і при цьому багато що зрозуміти і про себе. А. де Сент-Екзюпері писав, що частина казки «Міжпланетні мандри Маленького Принца» переобтяжена і надто ускладнена: «тут забагато планет». Але ніколи письменник не відмовився б від епізоду із Ліхтарником. Можливо, тому що життя цього героя має сенс, він, як і сам Екзюпері, живе не тільки заради себе.

Малюнок №7

Із усіх малюнків серії «Міжпланетні мандри» найяскравіший малюнок першої планети /малюнок № 7/: на маленькій планеті, астероїді 325, живе король. Трон – єдина річ на планеті, а на троні возсідає король «у пурпурі і горностаї». Мантія короля велика. Якщо її розгорнути, вона могла б укрити всю планету, але вона охайно складена біля

підніжжя трону і покриває всю верхню половину планети. Саме ця охайно складена мантія і викликає уїдливу посмішку і допомагає осягнути безглуздя і умовність навіть найрозумнішої влади: зникнуть піддані і влада перетвориться ось на такий величний непотріб.

Малюнки А. де Сент-Екзюпері з часом набули самостійності. Вони продовжують жити своїм життям, окремо від тексту як своєрідкі символи: малюнок № 4 – символ турботливого ставлення до Землі, до оточуючого світу; малюнки № № 2,3 – символи польоту фантазії; малюнок № 1 – символ зла, байдужості, малюнок № 6 – символ самозакоханості, безглуздя, марнослав'я, зарозумілості. Маленький Принц, що існує у двох образах, словесному та візуальному, залишається символом мрії про «злагоду Землі і людей».

У пам'яті читачів книги А. де Сент-Екзюпері залишився образ Маленького Принца завдяки малюнкам автора. Багато проблем Сент-Екзюпері вирішує не тільки словом, а й олівцем. Його мистецтво літератора і художника виявляється у єдності малюнка і тексту.

3. Малюнки Надії Рушевої до твору А. де Сент-Екзюпері «Маленький Принц».

А. де Сент-Екзюпері був не єдиним, хто ілюстрував казку «Маленький Принц». У 1966 році казкою французького письменника зацікавилась чотирнадцятирічна художниця Надія Рушева /роки життя: 1952-1969/. Вона створила ілюстрації цілковито гармонійні із авторським задумом. Це сама поезія, сама романтика, просякнута глибоким філософським змістом. Щедра фантазія юної художниці породила двадцять малюнків до казки-повісті. Інших ілюстрацій до твору, окрім намальованих А. де Сент-Екзюпері, Надія не бачила. Вона говорила: «Схиляюся перед чарівністю автора і все ж з деякими його малюнками не зовсім згодна: очі принца – кільця, які нічого не бачать. Він схожий більш на Гавроша: коротке волосся, широкі штанці, кашне. І Лис якийсь німий, негарний. Адже ж саме Лис головний у казці, це ж він вимовив слова: «Найголовнішого очима не побачиш; добре бачить тільки серце» [3, 30].

Малюнок №8

І Надія довірливо, у паралель авторові, пропонує свого Маленького Принца /малюнок № 8/. Переконливо знайшла і його вік, і зовнішність із променистими золотими кучерями /малюнки Н. Рушевої в кольорі/. Малюнок незавершений. Контури тіла повністю не окреслені. Але це не суттєво. Малюнок – портрет душі Маленького Принца, душі по-дитячому довірливої, доброї, уразливої. Великі сумні очі промовисто дивляться просто у вічі. Герой дивиться на тебе, він бачить конкретно тебе, а не когось іншого. Ледве усміхнені вуста дарують лагідну надію і спокій. Лінії малюнка легкі, живі. Надія не просто ілюструвала твір А. де Сент-Екзюпері, вона імпровізувала. Принц зображений з трояндою у правій руці. Пам'ять

читача підказує, що жодної троянди принц не зірвав. Що означає ця квітка? Чому художниця зобразила його із квіткою? На це питання може дати відповідь лише безмежна фантазія глядача.

Можливо, квітка – це своєрідний натяк на кохання, в якому так запізно зізналась примхлива і горда красуня, кохання, що залишило смуток в оксамитових очах Маленького Принца. Зрозуміло, що не всі погодяться із таким баченням героя А. де Сент-Екзюпері. Хтось помітить, що у малюнку порушені пропорції тіла: занадто висока, лебедина шия, занадто вузькі плечики. Та й погляд зовсім уже дівочий, герою не вистачає мужності, чоловічої твердості. Але уважний глядач зрозуміє, що витончена лінія малюнка в першу чергу покликана передати красу багатої і щедрої душі героя.

Малюнок №9

Малюнок № 9: Принц смутний і самотній, він начебто чимось здивований. Лише вітер примхливо грається його зоряним прозорим плащиком. Складається враження, що Принц тільки опинився у пустелі, на планеті Земля, і тільки-но попрощався із зграєю перелітних птахів, які принесли його, нарешті, на ту планету, де він пізнає істину. Відчувається розгубленість, навіть безпорадність героя.Так, а як же може бути інакше? Він ще не зустрів друзів, не зрозумів, що таке дружба, кохання, розлука, – всі відкриття у нього іще попереду.

Надія стверджувала: «Я живу життям тих, кого малюю» [3, с. 36]. У деяких варіаціях на теми «Маленького Принца», а саме: «Прощання із Лисом». «Смутний Лис» – художниця створила ауру істинної сердечності.

Малюнок №10

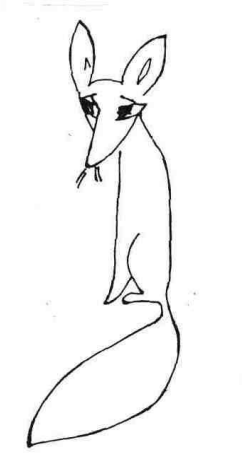
Надзвичайно ліричний малюнок № 10 «Прощання із Лисом». Маленький Принц припав до плеча свого друга, він у великому відчаї, і, здається, що ніяка сила не зможе відірвати його від надійного притулку. А Лис – незвичайний.

Надія розкриває алегорію, знімає маску із Лиса, і перед нами постає людина, хлопчик, що не приховує свого скорботного обличчя. Він турботливо, із материнською ніжністю, обіймає Принца перед довгою розлукою.

Лис Надії Рушевої /малюнок № 11/, дійсно, дуже смутний. Великі очі, очі людини, передають самотність і журбу неприрученої душі, а можливо, душі, яка плаче від розлуки із відданим другом, що протоптав стежку до самого серця.

Герої Надії Рушевої живі, одухотворені, вони ведуть свою небайдужу розмову із глядачем.

Надія Рушева спалахнула, як зірка, їй долею було відпущено лише сімнадцять років, але встигла вона залишити людям свої малюнки. Малюнки Наді Рушевої вражають легкістю техніки, творчим сприйняттям світу. Зустріч із роботами Наді Рушевої – це відкриття, яке назавжди повинно залишитися із людьми.

Малюнок №11

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення на тему: «Життя Антуана де Сент-Екзюпері».
2. Прочитати вір Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький Принц». Заповнити щоденник. Підготувати 5 питань до тексту, три «хитрих» питання.
3. Виконати такі завдання:

– Перечитайте присвяту твору Леону Верту. Про що вона? На які дві категорії автор поділяє людей? Чим відрізняються ці дві групи? Чи можлива гармонія між ними, на думку письменника?

– Уважно розгляньте малюнки шестирічного хлопчика (Малюнок №1 – Удав ззовні. Малюнок №2 – Удав з середини). Як ці малюнки характеризують дитину? Чому дорослі не зрозуміли малюнків?

– Перечитайте на початку твору міркування головного героя про світ дорослого життя («Дорослі люблять цифри…»). Чому дитині так важко зрозуміти дорослих? Які цінності дорослого життя здаються дитині абсурдними?

– Перечитайте історію стосунків Маленького Принца й Троянди. Про які почуття йдеться мова у цьому уривку? Чому Принц залишає свою планету?

– Знайдіть у тексті твору фрази, які стали своєрідними афоризмами. Випишіть їх і прокоментуйте.

– Перечитайте частину твору «Мандри Маленького Принца». Які типи дорослих людей зобразив автор? У чому виявляється абсурдність дорослого життя, на думку письменника? У чому полягає цінність дитинства? Життя якого персонажа, на вашу думку (й на думку письменника), має сенс?

– Як ви вважаєте, яку роль відіграє прийом «подорожі» (частина «Мандри Маленького Принца») у розвитку сюжету твору? Навіщо цей прийом став таким необхідним для автора?
4. Перечитайте текст твору і дайте відповіді на такі питання:
– Хто із героїв розкриває Маленькому Принцу найвищу мудрість людського життя? Сформулюйте цей «секрет». Прокоментуйте його.
– Які думки виникають у героя, коли він бачить дуже багато троянд, адже Троянда на його планеті зауважувала, що вона єдина в цілому світі? Чи розчарувався Принц у своїх почуттях до неї? До яких висновків він прийшов? Як ви вважаєте, що символізує герой твору – Маленький Принц?
– Що собою являє «наука життя» за Антуаном де Сент-Екзюпері?
– Чи можна вважати кінець твору оптимістичним? Чи є надія на майбутнє у людства, на думку автора?
– Які символи є у творі? Розкрийте їхнє значення.

Література:

1. Буковская А. Сент-Экзюпери, или Парадоксы гуманизма. / Буковская А. – М., 1983.
2. Мижо М. Сент-Экзюпери. / Мижо М – М., 1963.
3. Панфилов Г. В. Вступительная статья // Графика Нади Рушевой : Альбом. / Панфилов Г. В. – М., 1976. – С.5-37.
4. Пелисье Ж. Пять обликов Сент-Экзюпери // Сент-Экзюпери А. Планета людей: Глазами друзей. – М., 1970. – С. 237-287.
5. Сент-Экзюпери С. Мой брат Антуан // Сент-Экзюпери А. Планета людей: глазами друзей. – М.,1970. – С.199-215.
6. Сент-Экзюпері А. Маленький Принц // Сент-Экзюпері А. Планета людей. Маленький Принц. – Львів, 1981. – С.99-142.
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Антуан_де_Сент-Екзюпері

Тема: Світ дитини у творах скандинавської письменниці Туве Маріки Янссон

Питання:

1. Основні віхи життя Туве Маріки Янссон (1914 – 2001).
2. Книги Туве Янссон про Мумі-дален: проблематика, герої.
3. Повість Туве Янссон «Літня книга»: майстерне відтворення психології дитини.

1. Основні віхи життя Туве Маріки Янссон

Туве Маріка Янссон – це ім'я пов'язане з чудовим і чарівним світом долини Мумі-тролів, світом самого дитинства.

Народилася Туве Янссон у Фінляндії 1914р. Її мати, Сігне Хаммарстен, була художницею; батько, Віктор Янссон – скульптором. В родині панувала творча атмосфера. Працьовиті, захоплені батьки навіть влітку не відпочивали і змогли навіяти дочці, що момент творчості – то момент святий. П'ять місяців на рік родина жила на східній частині Фінської затоки, де наймала хатинку рибалки. Батьки виховували у дітях любов до природи й до всього живого. Багата фантазія, любов до перевтілення, приклад батьків, казкова природа Фінської затоки визначили її шлях у дорослому житті.

Туве Янссон обрала своєю професією живопис. Вона вчилася у художніх школах Хельсинкі, Флоренції, Франції; її роботи експонувалися на багатьох виставках у Фінляндії і Швеції. Крім того, вона відома і як театральний художник, і як графік, і як ілюстратор книг англійських письменників (Л. Керрола, Дж. Толкіна), і, нарешті, як письменник та ілюстратор своїх власних книг.

У 1938 році Туве Янссон написала та самостійно ілюструвала книгу «Маленькі тролі і велика повінь». Пізніше вона зізналась, що тільки тоді відчула повну свободу, коли сама стала виконувати обидва види роботи. З тих пір письменниця і художниця, Туве Янссон, надовго пов'язала себе із світом мумі-тролів та їхніх друзів. Нею написані й видані такі книги про мумі-тролів:

«Прилітає комета» (1946 рік).
«Мумі-троль і комета» (1949 рік).
«Капелюх чарівника» (1949 рік).
«Мемуари батька Мумі-троля» (1950 рік).
«Небезпечне літо» (1954 рік).
«Чарівна зима» (1957 рік).
«Невидиме дитя» (1962).

Ці книги об'єдують одні й ті самі персонажі до яких в нових книгах долучаються все нові й нові герої. Але письменниця була проти того, щоб називати ці книги серією книг про мумі-тролів. Вірогідно, вона у цьому

права. Кожна книга може існувати як окрема повість про дивовижних і чудернацьких героїв [2, 172].

2. Книги Туве Янссон про Мумі-дален: проблематика, герої

Деякі книги Туве Янссон – це не просто книги для дітей, що розповідають про веселі пригоди химерних істот; це книги з глибоким, іноді філософським підтекстом, зрозуміти який здатна лише доросла людина. Звісно, дитина не відчує прихованої алегорії і захопиться передусім зовнішнім сюжетом, фантастичними пригодами героїв.

Книга «Мемуари батька Мумі-троля» сприймається як пародія. Форма вступу до книги – це засіб пародії на загальноприйняту манеру авторів подібного мемуарного жанру: «Заради себе самого, своєї епохи і своїх нащадків я повинен оповісти про нашу яскраву юність, таку щедру на пригоди. І мені здається, що багато хто із читачів моїх мемуарів піднімуть носики і вигукнуть: «Оце життя!!» [6, 9-10]. Від того, що маленька істота, схожа на бегемотика, тримає у лапі перо, називає себе «батьком родини», «домовласником» і пише про свою буремну молодість, оповідь стає набагато смішнішою та іронічнішою.

Герой Туве Янссон Дронт Едвард сприймається як алегоричний. Відразу виникає аналогія з людським суспільством, стосунками між людьми. Дронт Едвард – морське чудовисько, велике і сентиментальне, яке легко ошукати, але воно може бути і небезпечним. Коли Дронт Едвард на когось злий, він намагається обов'язково на того сісти, щоб задавити. Потім, безсумнівно, він починає гірко оплакувати померлого і влаштовувати похорони, марно намагаючись заспокоїти своє сумління. Але дуже швидко Дронт Едвард забуває цю сумну подію. І знову при нагоді сідає на яких-небудь інших своїх знайомих, що роздратували його. Зовсім так, як це буває часто серед людей.

Надзвичайно важлива для творчості Туве Янссон тема самотності. В одному з інтерв'ю вона сказала: «Мене дуже хвилює проблема самотності, існує багато її різновидів» [4, 8]. Книги про Мумі-тролів, автобіографічні повісті – це варіації на теми самотності. Герої творів страждають, але їм вдається знайти порятунок від цього жорстокого стану у дружбі і любові близьких людей. Туве Янссон зазначає, що самотність – це і тягар, і розкіш. Розкіш, коли самотність бажана, необхідна; і тягар, коли вона вимушена, обтяжлива.

У книзі «Мемуари батька Мумі-троля» письменниця створює образ самотнього дитинства, гіркого, позбавленого ласки і турботи близьких і рідних. Оповідь ведеться від імені батька Мумі-троля. Він починає свої мемуари спогадами про своє власне дитинство. І ця оповідь оповита смутком і журбою. Батько Мумі-троля – сирота; він навіть не знає, хто його батьки. Одного серпневого вечора на ґанку притулку для дітей-сиріт була знайдена звичайнісінька господарська сумка. І в цій сумці лежав він, батько Мумі-троля, загорнутий у газету. Так смутно і сіро починалося його життя. Але при цьому героєві притаманні великий оптимізм і глибока віра у свою

незвичайність. Зорі, під якими герой народився, передвіщали, що він дуже талановитий. І тому Мумі-троль-старший живе в очікуванні якогось дива та великого щастя. Письменниця підсміюється над своїм самовпевненим героєм. Так Мумі-троль зізнається: «У буденному житті від геніїв – одні лише неприємності, але я сам, у всякому разі, від цього ніяких непорозумінь не мав» [6, 11]. У цих словах звучить велика віра героя у свою талановитість, навіть геніальність. Проте самовпевненість не рятує його від душевного болю: він страждає, що його кинули батьки, його принижує, що знайшли його у господарській сумці, загорнутим у газету. При цьому він міркує: «Наскільки було б романтичніше, наприклад, вистелити мохом маленький гарненький кошичок і покласти мене туди!» [6, 11].

Виховувався Мумі-троль під керівництвом Хемуліхи у жахливому будинку, який нагадував скоріше в'язницю. Тут не було потаємних куточків, де б могли усамітнитися маленькі сирітки, не можна було їсти бутербродів у ліжку, не можна було тримати маленьких тваринок. Зрозуміло, що це не дитинство, а каторга, де панує суворий режим.

Туве Янссон майстерно розкриває психологію дитини. Так, Мумі-троля, сироту, хвилюють важливі питання, відомі кожному, і дитині, і дорослому: «Чому я – це я, а не будь-хто інший?». На що Хемуліха вороже відповідає: «Те, що ти це ти, – горе для нас обох! Ти вмивався?». У цих стосунках – вихователя і дитини – немає теплоти, любові, від чого життя дитини нещасне і гірке [6, 14].

Батька Мумі-троля гріє мрія, передчуття, що він високого походження. Героя не задовольняє реальність, він нещасливий, і тому створює ірреальний світ, у якому відчуває свою високу винятковість. «Мене зовсім не здивувало б, якщо б на моїх пелюшках була б вишита королівська корона! Але на жаль, що можна прочитати на газетному аркуші?» [6, 14]. Це тільки мрії героя, але разом з тим він не відривається від жорстокої дійсності. Одна із героїнь повісті, Мюмла, запрошує Мумі-троля на садове свято і говорить, що там можна побачити справжнього короля. Під час свята Мумі-троль розглядає короля; соромлячись і червоніючи, запитує у друзів: «Він схожий на мене?». Цим запитанням герой розкриває свою таємницю. Віра Мумі-троля у свою винятковість така зрозуміла читачеві. У певний момент життя кожна людина замислюється: «Для чого я народився?», «Яке моє призначення на світі?». Туве Янссон торкається філософських проблем людського буття.

Всупереч жахливим умовам притулку у Мумі-троля формується своєрідне життєве кредо: «Я стану відомим. І обов'язково разом з іншими справами споруджу будинок для маленьких сиріт – хемулят. І всі вони будуть їсти бутерброди з патокою просто у ліжку, а під ліжком зможуть тримати скунсів та вужат». Пройшов час, виріс батько Мумі-троля і втілив у життя свою мрію: звів будинок (хоча це був і не притулок для хемулів), чудовий будиночок, де жив із родиною і під дахом якого знайшли собі притулок усі знедолені, самотні тваринки, усі ті, хто потребував допомоги і підтримки.

Важко сказати, кого мала на увазі письменниця, зображуючи хемулів, які не здатні були дивуватися, захоплюватися, лагідно посміхатися, любити і

пестити дитину. Хемуліха у сирітському притулку частіше мила своїх вихованців, ніж голубила: «...їй не вистачало тонкості почуттів», – пояснює Мумі-троль. Вона вимагала, щоб усі малюки вмивалися в один і той же час і, вітаючись, тримали свій хвіст тільки під кутом сорок п'ять градусів. Складається враження, що тітонька Хемуліха і взагалі всі хемулі у книгах Туве Янссон – як це не прикро – дорослі, дуже впевнені в собі, переконані, що всі діти – це важкі діти і головний обов'язок дорослих – виховувати дітей всіма своїми силами.

Самотність Мумі-троля – це самотність істоти, яка оточена байдужістю, черствістю. Мумі-тролю пощастило: він переміг самотність, знайшов друзів (Фредеріксона, Юксапе, Шнирка). Відчай, який звучить у його словах: «Один у цілому світі! О жорстокий світ! О жорстока моя доля!» – змінюється вірою у свої сили, надією на щасливе майбутнє: «Сила моя, без усякого сумніву, – у голові. Що б я не робив, зі мною ніхто не буде сумувати. І в глибину моєї душі нікому не вдасться заглянути» [6, 13].

Таким чином, правильне рішення прийняте: порятунок від самотності, від смутку – це пригоди, це справжні друзі.

3. Повість Туве Янссон «Літня книга»: майстерне відтворення психології дитини

Зовсім іншу картину дитинства намалювала Туве Янссон в автобіографічній повісті «Літня книга», написаній у 1972 році (письменниці виповнилося 58 років). Тому й зрозуміло, чому в книзі дитяче світобачення поєднується із зрілістю, мудрістю. Дитинство в «Літній книзі» – неповторне, чарівне, хоча і не позбавлене певного смутку.

«Дитина все бачить вперше, дитячі враження залишаються на все життя... Очі дитини, такі не схожі на очі дорослого, не звикли до того, що бачать, вони дивуються, вони бачать», – зазначав Юхан Берген в есе «Дитинство у художній літературі» [4, 6]. Саме такими очима, очима, що все бачать, дивиться на світ маленька Софія, головна героїня повісті. Крім неї, в повісті є ще два головних герої – батько Софії та її бабуся. Авторка не дає імен цим двом персонажам, можливо, тому що ці образи узагальнені. Батько є, він існує, про нього згадує і Софія, і бабуся, однак він постійно залишається десь там, за лаштунками життя дівчинки: він працює, рибалить, зустрічається із друзями, рятує рослини від посухи... Але його немає поряд із дочкою, із Софією. Одного разу Софія висловила думку, яка є і надзвичайно яскравою характеристикою її стосунків із батьком: «Добре, коли тато працює (друкує на машинці за стіною). Тоді я знаю, що він у мене є» [5, 20]. Він є, але його постійно немає, коли це так потрібно і необхідно дитині.

Єдина людина, що завжди поряд – це бабуся, якій біля 80 років і яка народилася ще у минулому столітті. «Літня книга» – історія стосунків бабусі й онуки, старості і дитинства, життєвого досвіду і недосвідченості, це книга мудрості, яку поступово розкриває зріла людина – маленькій.

Бабуся – це подруга, мама, тато, вчитель, вихователь, іноді учень, іноді молодша за Софію дівчинка-пустунка. Вона надзвичайно тактовна: ні жестом, ні словом не принизить гордості і людської гідності дитини. Якщо Софія виявляє слабкість духу, іноді прибріхує, не вміє спілкуватися із неприємними їй людьми, бабуся приходить їй на допомогу, а собі подумки дорікає, що не навчила онуку вести себе і жити як слід: «Це потрібно виправити, якщо тільки не запізно» [5, 73].

У першому розділі – «Ранкове купання» – Софія переконує бабусю, що вміє пірнати і питає: «Ти віриш, що я вмію пірнати, можна не показувати?» Бабуся без жодного докору погоджується із нею: «Вірю, вірю. Одягайся, підемо скоріше додому, поки тато не прокинувся». А про себе зауважує: «І не забути б сказати йому (синові, батькові Софії), що дитина й досі боїться глибини» [5, 19]. І жодного зайвого слова, жодного зауваження, що діти у такому віці повинні вміти плавати, і не боятися глибини.

Бабуся – неперевершений оповідач, що у хвилини великого смутку онуки може розповісти історію про життя і смерть гагарки, вигадати чудову гру у Венецію, розповісти про свою молодість і захоплення рухом скаутів. З нею Софія має можливість пофілософствувати на такі теми, як «що таке Бог, диявол, смерть, пекло?».

Важлива для Софії розмова про Бога, ангелів, пекло, диявола завершується непорозумінням. Бабуся, хоч і розповідає, і пояснює, що таке Бог, пекло, але разом з тим демонструє свою зневіру.

Тільки життя, важкий досвід привели літню людину до таких висновків: «Життя й без того важке випробування, навіщо ж карати людей, що пройшли його». «Людина повинна вірити у щось, у цьому і весь сенс». «Дорога дівчинко, у моєму віці я при всьому бажанні не можу повірити у диявола». «Якщо хочеш, щоб Бог тобі допоміг, потрібно спочатку докласти власних зусиль» [5, 36-37]. Ця розмова – спроба навчити Софію поважати іншу думку, бути поблажливою, дозволяти людям думати так, як вони цього бажають. Важко це дається Софії, вона переконана у своїй правоті, для неї Бог – всесильний, диявол і пекло такі ж реальні як батько і бабуся.

Автор торкається і таких важливих проблем. як старість і дитинство. Чи це тільки вікові категорії? І спостерігаючи уважним поглядом за двома героїнями – за бабусею і онукою, за старою людиною і дитиною – переконуєшся, що це категорії моральні, це два полюси людського життя. І досить літня людина може зберегти у своєму серці і дитячу безпосередність, і доброту, і пустотливість, і багату дитячу фантазію, і уважний погляд на природу і людину. Але іноді й дитина, зовсім маленька, може вразити досвідчену, зрілу людину надзвичайно мудрим висновком і маленька дитина може відкрити дорослому вже в деякій мірі призабуті істини.

Спілкування бабусі й онуки збагачує обох. Але не тільки бабуся впливає на онуку: Софія стає мудрішою від спілкування із природою, тваринами, іншими людьми.

Сіре рибальське кошеня Маппе, у «голові якого було повно своїх власних незалежних ідей» і якому зовсім не потрібні були великі любов і

турбота Софії, допоміг дівчинці у досить ранньому віці зрозуміти, що таке кохання: «Дивна річ кохання, – сказала одного разу Софія. – Чим більше любиш кого-небудь, тим менше він думає про тебе.

– Так і є, – погодилася бабуся. – І що ж тоді?

– Кохаєш далі, – із запалом відповіла Софія. – І все жахливіше, і жахливіше» [5, 47].

До такого висновку навіть доросла людина приходить не одразу і не завжди.

Які б сюрпризи не підготувала онука, бабуся прагне розібратися у мотивах її поведінки, вона навіть намагається згадати, якою була у дитинстві. Але тут пам'ять її підводить, і на допомогу приходять гумор і мудрість. А можливо, то і не пам'ять підводить, а виявляється досить поблажливе ставлення до себе, що властиве для багатьох дорослих. «Щоб краще зрозуміти онуку, бабуся намагається пригадати, якою вона була сама у «перехідному віці»; але в її пам'яті виникав тільки образ приємної слухняної дівчинки» [5, 76].

Туве Янссон показує, яке органічне може бути спілкування дорослої людини і дитини, що краще не диктувати дітям своєї волі та бажань, а тактовно скеровувати їхню поведінку, не наводити безглуздих прикладів із власного дитинства і не розповідати їм казочку «Якою я був чудовою і слухняною дитиною», а прагнути, щоб кожний вчинок кожне слово самі по собі впливали на дитину. Дорослі не повинні боятися своїх слабкостей, тому що іноді слабкості, в яких дорослі чесно зізнаються перед дітьми, мають сильніший вплив, ніж образ богоподібного, непогрішного, недосяжного батька чи матері. Це проблема всіх народів і всіх часів. Коли синові іншої письменниці Астрід Ліндгрен Ларсу виповнилося 13 років, він за допомогою своєї матері написав доповідь, яка була надрукована в одній шведській газеті: «Нелегко бути дитиною, ні! Це важко, дуже важко. Це означає, що треба лягати, вставати, одягатися, чистити зуби тоді, коли це зручно дорослим, а не тоді, коли хочеться дитині. Крім того, дорослі полюбляють постійно наводити приклади із власного дитинства! Якщо послухати їх, то вони в часи свого дитинства були надзвичайно талановитими, вихованими, дисциплінованими, їм ніколи не робили зауваження, вони щодня вранці мили вуха, чистили зуби, із задоволенням доглядали молодших братиків і сестричок. Мої діти, – запевняв Ларс, –якщо у мене будуть, не почують від мене жодної такої розповіді. Коли вони повернуться додому із своїми першими зауваженнями і з переляку не зможуть вимовити ні слова, я скажу їм:

«Не хвилюйтеся! Найвищий рекорд у Швеції за кількістю зауважень може поставити ваш батько!» [3, 84-85].

Туве Янссон – неповторна, чудова, чарівна, фантастична, іронічна, мудра... Між рядками своїх творів вона начебто промовляє: «Дорослі, будьмо дітьми! Щоб не втратити любові, поваги, довірливого погляду дитини».

Практичні завдання:

1. Підготувати відповіді на питання:

– Основні віхи життя Туве Маріки Янссон.

– Книги Туве Янссон про Мумі-дален: проблематика, герої.

– Оповідання Туве Янссон «Ялинка»: майстерне відтворення психології дитини.

2. Прочитати твори Туве Маріки Янссон «Мемуари батька Муумі-троля», «Ялинка», «Літня книга». Заповнити читацький щоденник.

Література:

1. Брауде Л. Ю. Сказочники Скандинавии. / Брауде Л.Ю. – Л.,1974.
2. Брауде Л. Ю. Скандинавские литературные сказки. / Брауде Л.Ю. – М., 1979.
3. Брауде Л. Ю. «Не хочу писать о взрослых!»: Документальний очерк о жизни, творчеетве Астрид Линдгрен. / Брауде Л.Ю. – Л.,1987.
4. Мурадян К. Туве Янссон: «Каждый писатель в какой-то мере пишет о самом себе…» // Янссон Т. Честный обман: Повести и рассказы. – М., 1987. – С.3 – 14.
5. Янссон Т. Летняя книга. // Янссон Т. Честный обман: Повести и рассказы. – М., 1987. – С.17 – 122.
6. Янссон Т. Мемуары папы Муми-троля. / Янссон Т. – М., 1991

Тема: Рудольф Еріх Распе і книга «Дивовижні пригоди, подорожі та бойові подвиги барона Мюнхаузена»

Питання:
1. Основні віхи життя Рудольфа Еріха Распе (1737 – 1794).
2. Історія створення книги. Прототип барона Мюнхаузена. Характеристика барона Мюнхаузена. Мотивація поведінки персонажа.
3. Літературні попередники і послідовники барона Мюнхаузена.
4. Психотерапевтичний потенціал книги Рудольфа Еріха Распе «Пригоди барона Мюнхаузена».
5. Ілюстрації Гюстава Доре (1832–1883) до твору Рудольфа Еріха Распе «Дивовижні пригоди, подорожі та бойові подвиги барона Мюнхаузена»

1. Основні віхи життя письменника

Книга «Пригоди барона Мюнхгаузена» – видатна пам'ятка світової сатирично літератури.

Літературне народження барона було незвичайним. Автором початкового задуму і тексту став Рудольф Еріх Распе, німецький літератор і вчений, який емігрував у 1775 році до Англії.

Распе схарактеризував свій задум, підкреслюючи, що книгу було б краще назвати «Викривач брехні». Автор книги зазначав морально-виховне значення своєї сатири, він називав її пародією на облудні вигадки брехунів. Распе писав, що Мюнхаузена не слід сприймати лише як брехуну, який потішає публіку всілякими байками. Вигадки героя, коли вони стають зовсім неймовірними, здатні або викрити брехню, або застерегти від неї занадто довірливих людей.

Подальша доля «Пригод барона Мюнхгаузена» пов'язана з іменем німецького поета XVIII століття Готфріда Августа Бюргера, який створив цю книгу німецькою мовою.

Матеріалом для «Пригод барона Мюнхаузена» стали фантастичні оповідання, що пародіювали пригоди на полюванні, на війні, під час мандрівок світом, які видавалися за правду. Розповіді героя являють собою суміш реальних, часто цілком вірогідних фактів і незвичайних вигадок.

Художня своєрідність Мюнхаузена полягає у тому, що він постає немовби у двох іпостасях: як предмет сатири і як викривач брехні.

Рудольф Еріх Распе свого часу написав як письменник дуже багато: він писав прозу, вірші, п'єси, статті з мистецтва, наукові роботи, але все це сьогодні забуте. Распе є письменником однієї книги. Лише одна книга, плід його таланта сатирика, створена, немовби жартома, тільки заради заробітку, пережила віки і дотепер підтримує полум'я його слави.

З плином часу образ автора «Пригод барона Мюнхгаузена» втратив чіткий контур. Але знати подробиці життя письменника, а також при яких обставинах була написана одна з найвеселіших книг у світовій літературі важливо, адже, як зазначав Йоганн Вільгельм Гете, для того щоб зрозуміти

твір, мало прочитати його, необхідно знати, як він був створений, за яких умов і обставин.

Рудольф Еріх Распе народився в Ганновері 1737 року, у тому ж самому році, коли було відкрито Геттінгенський університет. Майбутній письменник з'явився на світ у збіднілій родині ганноверського чиновника, де про минулу велич предків нагадували лише фамільні легенди. Ще дуже молодим Распе зрозумів, що необхідно розраховувати лише на свої власні сили і розум, а не пестити родову пиху та вихвалятися своїм походженням, до речі один з його предків був маркграфом Тюрінгії.

У 18 років (1775 року) Распе вступає до Геттінгенського університету – «безсмертного створіння» першого його куратора Герлаха Адольфа фон Мюнхгаузена, близького родича боденвердерського барона, того самого, який і став прототипом головного персонажа майбутньої книги Распе. Через рік Распе продовжує навчання у найстарішому університеті Європи – Лейпцігському (заснований у1409 році). Він вивчає античність, археологію, геологію, науку про багатства землі. Распе має великі сподівання, що земля обов'язково розкриє йому свої скарби [2; 3; 5; 7; 14].

2. Історія створення книги «Пригоди барона Мюнхаузена». Прототип літературного героя

Доля твору Рудольфа Еріха Распе така ж незвичайна, як і його назва – «Дивовижні пригоди, подорожі та бойові подвиги барона Мюнхгаузена».

Річ у тому, що 1786 року Готфрід Август Бюргер (1747 – 1794) – автор багатьох поетичних збірок і відомої поеми «Ленора» – видав книгу про барона Мюнхгаузена, яка одразу стала відомою як і у Німеччині, так і за її межами й спричинила цілу низку наслідувань, «Мюнхгаузенада», як їх стали називати в літературі. Але й досі не з'ясовано, хто автор веселих історій дотепного оповідача і вигадника Мюнхаузена: сам барон, який тоді жив у Німеччині, чи нікому не відомий Рудольф Еріх Распе (1737–1794; 57 років), який видав свою книгу в Лондоні за рік (у 1785 році) до того, як з'явилося видання Бюргера.

Барон Мюнхаузен – не вигадка. Карл Ієронім фон Мюнхаузен (прізвище перекладається як «будинок монахів») народився 11 травня 1720 року (помер 1796; прожив: 76 років) у карликовій державі Брауншвейг у родовому маєтку Боденвердер. З дитинства він був пажем (джурою) герцога Антона Ульріха Брауншвейгського, одруженого з племінницею тогочасної російської імператриці Ганни Іоанівни. Коли його сина Іоанна 1740 року було проголошено російським імператором Іваном VI, разом зі своїм покровителем потрапив до Росії і барон Мюнхаузен. Спочатку він служив у Ризі поручиком кірасирського полку. За заслуги у російсько-турецькій війні здобув чин ротмістра і ескадрон. Але на той час стосунки Росії з Прусією ускладнилися, і барон змушений був повернутися на батьківщину. В родовому маєтку Мюнхаузена збиралися друзі, і незабаром склався своєрідний дворянській напівлітературний клуб, членами якого були відомі

німецькі письменники, поети і вчені: Георг Крістоф Ліхтенберг, Готфрід Август Бюргер, Рудольф Еріх Распе, Кестнер та інші. У колі друзів у барона несподівано відкрився талант імпровізатора. Щире захоплення викликали у слухачів його дотепні оповіді про найнеймовірніші пригоди, що з ним, нібито, відбувалися. У випусках «Путівника для веселих людей» 1781 та 1783 років з'явилися перші анонімні записи цих історій. У передмові до них говорилося: «Поблизу Ганновера живе дуже дотепний пан Мюнхаузен, який створив незвичайний різновид хитромудрих історій, авторство яких йому й приписують». Распе, який на той час жив вигнанцем у Лондоні, переклав ці історії англійською мовою, а через рік Бюргер, за його власними словами, «повернув з чужини» оповідання Мюнхаузена, допрацювавши їх. Повна назва книги, яка по суті мала кількох авторів, така: «Незвичайні подорожі барона фон Мюнхаузена на воді і на суходолі, походи і веселі пригоди, про які він звичайно розповідав за пляшкою вина у колі своїх друзів».

Перший перекладач твору російською мовою Микола Петрович Осипов (1798) назвав його так «Не любо не слухай, а брехати не заважай».

У передмові адаптованого для дітей видання читаємо: «Маленький дідок із довгим носиком сидить біля комину і розповідає про свої пригоди, як він літав на Місяць, як він жив серед триногих людей, як його проковтнула велетенська рибина, як у нього відірвалася голова.

Одного разу якийсь мандрівник слухав–слухав те все і раптом не стерпів і вигукнув:

– Усе це вигадки! Нічого того не було, що ти розповідаєш!

Дідок насупився і поважно відповів:

– Ті графи, барони, князі й султани, яких я мав честь називати своїми друзями, завжди стверджували, що я найправдивіше людина на землі».

Одним із найкращих перекладів російською мовою книги Р. Е. Распе для дітей є переклад Корнія Чуковського.

Так, нам більше знайомий «Мюнхаузен» Распе. До певного часу і німецькі читачі знали саме його видання, оскільки воно з'явилося раніше, ніж книга Бюргера, яка художньо була більш довершеною, проте для сприйняття була надто складною. Отже, так сталося, що в дитячій літературі утвердився варіант Распе, а в дорослій – Бюргера [1; 4; 10 ;12; 15].

3. Літературні попередники й послідовники барона Мюнхаузена

Постать Мюнхаузена не виняткова в світовій літературі. Барон Мюнхаузен мав багато попередників і послідовників.

Попередників у Мюнхаузена достатньо, адже мистецтво вигадки, брехні народилося дуже давно. Так, Лукіан Самоський за два століття до нашої ери в одному зі своїх оповідань зібрав цілу низку брехунів: філософа Євкрата та його друзів.

До хворого 60-річного філософа Евкрата прийшли Клеодем, Біномах, Іон, Арігнот. Перериваючи один одного, розповідали вони про крокодилів, про волохатих собак, величиною з індійського слона, про сердитих привидів і

балакучих покійників. Недовірливий Тихіад намагався зупинити невгамовних. Та сам господар теж любив пофантазувати. Він розповів, що, подорожуючи зі своїм вчителем Панкратом, під час зупинок на заїжджих дворах бачив, як той перетворював мітлу або товкача на людину, накинувши на неї одяг і вимовивши заклинання. Створена таким чином прислуга носила воду, купувала та готувала їжу, слугувала за столом. Євкрат, підслухавши замовляння, коли вчителя не було, надав дерев'яному товкачеві людського вигляду і наказав носити воду. Коли її було вже досить, він спробував зупинити «свій винахід», але марно. Товкач носив і носив воду, доки не наповнив нею весь будинок. Навіть після того, як Євкрат розрубав його навпіл, обидві частини продовжували свою роботу.

До послідовників барона Мюнхаузена можна віднести капітана Врунгеля, героя книги Андрія Сергійовича Некрасова «Пригоди капітана Врунгеля» [5, 60-61].

4. Психотерапевтичний потенціал книги Рудольфа Еріха Распе «Пригоди барона Мюнхаузена».

Визначення брехні:

«Брехня – це феномен спілкування, що полягає в навмисному перекручуванні дійсного стану речей; найчастіше виражається в змісті мовних повідомлень, негайна перевірка яких є ускладненою або неможливою. Являє собою усвідомлений продукт мовної діяльності, що має на меті ввести реципієнтів (слухачів) в оману. Звичайно брехня викликана прагненням домогтися особистих або соціальних переваг у конкретних ситуаціях. Характерно, що індивід неусвідомлено розцінює свою брехню як щось нестійке і тимчасове; звідси випливає прагнення до вигадування нових її підтверджень, а пізніше – до нового замовчування» [14, 43].

Різновиди брехні: патологічна, звичайна.

Причини брехні:

– Для підвищення свого соціального статусу.
– Для того, щоб приховати свою необізнаність, незнання.
– Для того, щоб захопити своїх слухачів (так звана творча брехня) [14].

5. Ілюстрації Гюстава Доре (1832–1883; 51 рік) до твору Рудольфа Еріха Распе «Дивовижні пригоди, подорожі та бойові подвиги барона Мюнхаузена»

Французький художник Гюстав Доре у 1862 році починає працювати над ілюстраціями до твору Р. Е. Распе «Пригоди барона Мюнхаузена». У деяких ілюстраціях автор не відступає від тексту, але іноді щедро вигадує, часто імпровізує. Його ілюстрації необхідно уважно вивчати, щоб зрозуміти їх смисловий та емоційний підтексти. Знайомство читача із бароном Мюнхаузеном Доре розпочинає дивним портретом (**малюнок № 6).**

Малюнок №6

Художник, застосовуючи фантастику, створив портрет живого скульптурного погруддя. Скульптура барона Мюнхаузена захоплено розповідає якусь неймовірну історію. Його тоненька кіска так і підстрибує, очі блищать, з них наче сиплються іскри, вуса завзято закручені. Марно шукати цю історію у книзі. Її вигадав сам художник, який виступив у якості співавтора Р. Е. Распе. Що ж це за історія? Для її «прочитання» потрібно розшифрувати деталі, закодовані художником. Л. Р. Варшавський називає три такі деталі [8, 17]. Перша – ім'я скульптора на постаменті. Ім'я Антоніо Канови вражає уяву і разом із тим підказує, яку саме історію так захоплено розповідає барон: славетний італієць-художник, Антоніо Канова вражений мужністю, сміливістю, правдивістю Мюнхаузена, витворив його бюст. Друга деталь – рік 1766. Енциклопедія подає такі роки життя А. Канови: 1757 – 1822. Виявляється, що у 1766 році скульпторові було лише …9 років. Зрозуміло, що він аж ніяк не міг бути автором погруддя великого Мюнхаузена. У такому віці А. Канова-хлопчик якщо і творив скульптури, то лише, мабуть, із піску. Наступна деталь – це гасло дворянина **«Mendas veritas»** – латинський вислів, що в перекладі означає: **істинна неправда**, або **неправдива істина**. Латинь допомагає маскуватися герою, надає йому романтичної винятковості та загадковості, але, разом з тим, дуже точно визначає його сутність. Остання деталь – дворянський герб. Художник вводить у герб качок і діжку, в яку із посудини переливається вода, тобто брехня барона. Всі деталі-підказки мають викривальний характер, вони доповнюють брехню барона і підкреслюють головну рису його характеру – брехливість, або неймовірну фантазію, або веселий гумор і дотепність. У своїй графічній історії Г. Доре солідарний із Р. Е. Распе, який вважав Мюнхаузена «викривачем брехні». Як би наполегливо барон не переконував нас, читачів, у своїй правдивості, мужності, сміливості, ми все одно сміємося над його брехнею, а, можливо, сміємося ще й тому, що вражені його талантом оповідача, фантазера, дуже веселої, дотепної людини, з якою не засумуєш.

На ілюстраціях Г. Доре барон дуже різний – то він герой, то він слабка людина-пияк, то він величний, то мізерний, то сміливець, то смішний вояк. Зовнішність барона міняється залежно від того, яку рису його характеру художник прагне підкреслити. Становлять неабиякий інтерес дві ілюстрації до історії під назвою «**Коні під пахвою, карета на плечах**». Ілюстрації до однієї історії, але у художника контрастні підходи в них до зображення барона. Перша ілюстрація **(малюнок № 7)** повністю не співпадає із текстом.

Малюнок №7

Літературний герой так оповідає про свою пригоду: **«…я виходжу з карети і випрягаю своїх коней. Потім завдаю карету собі на плечі – а навантажена вона добряче! – і одним махом перескакую через паркан! Ще один стрибок, і я переношу карету знову на дорогу, але вже позаду екіпажа. Це було не легко навіть мені, ви знаєте, який я силач!»** У словах барона Мюнхаузена мінімальна правда майстерно розбавлена архібрехнею. Правда міститься у словах оціночних: **«карета навантажена добряче!», «це було не легко навіть мені»,** які надають історії деякої вірогідності. Але зовсім не викликають довіри слова **«одним махом перескакую через паркан!»** Художник замислився над цим нерівномірним поєднанням реального та вигаданого у словах героя і, зображаючи барона, зробив припущення, що людина, зокрема Мюнхаузен, все ж таки може підняти на плечі навантажену карету, проте який вона буде мати при цьому вигляд? І чи зможе так легко стрибати через паркан? І ось ми бачимо на малюнку барона не в образі могутнього велетня, що краще відповідало б текстові, а в образі звичайнісінької людини, якій вдалося, напружуючи всі сили, підняти вантаж. Герой хитається на своїх тоненьких ніжках, не може розігнутися, навіть кроку ступити, не то щоб стрибати. У малюнку перемагає життєва правда. Реалістичними засобами художник викриває брехню барона, а глядач наочно бачить, що за таких обставин цей охлялий чоловічок стрибати не зміг би, хіба що, правда, лише у своїх снах, мріях та фантазіях.

Розглянемо другу ілюстрацію **(малюнок № 8).** Герой Р. Е. Распе оповідає: **«…я повертаюся до своїх коней, беру їх собі під пахви і такими ж двома стрибками переношу до карети. Під час цих стрибків один із моїх коней став одчайдушно брикатися. Це було дуже незручно, Але я засунув його задні ноги в кишені свого сюртука і йому мимоволі довелося заспокоїтись»**. Що спільного є між малюнком і текстом? Г. Доре з певною метою не вступає у протиріччя з текстом: його Мюнхаузен теж могутній, веселий і гордий велетень, який легко, без зайвої напруги, тримає коней. Художник гіперболізує його, і переконливо доводить, що саме така людина і може

Малюнок №8

піднімати коней і долати з ними всілякі перешкоди. Але ілюстрація не сприймається як патетична. Г. Доре далекий від того, щоб співати дифірамби барону. Вона сатирична, гротескна і викликає нестримний регіт. Художник поєднав високе й низьке: велич героя і непристойну позу коней, крупами до глядача. Поза коней – це знахідка Г. Доре. Він свідомо відступає від тексту для того, щоб висміяти і викрити потік брехні барона.

Гюстав Доре в ілюстраціях до книги Р. Е. Распе розважається, веселиться, лякає, вражає і смішить читача. Він захоплений і сюжетом, і самими героями: брехливими, вродливими, доброчесними, працелюбними і мізерними. Ілюстрації до «Пригод барона Мюнхаузена» легкі, невимушені і, головне, відповідають стилю самого оповідача. Такі малюнки, звернуті до читача-дитини, пробуджують його фантазію, творчу уяву, вигадку, гумор. І якщо дитина після прочитання твору Р. Е. Распе в ілюстраціях Гюстава Доре візьметься сама за олівець і спробує зобразити улюбленця мільйонів, то у дитячих малюнках цей герой може бути і недосконалим, і непропорційним, але нецікавим, неяскравим він ніколи не буде.

Гюстав Доре був відомим у XIX столітті. Пройшов час, художника призабули, почали критикувати, висміювати його дещо вишукану манеру. У XX столітті інтерес до французького художника відродився знову, адже таланти не зникають безслідно. Книги з ілюстраціями чарівника Г. Доре повертаються до читача, дорослого і маленького, продовжують жити. Нарешті всі прихильники таланту митця зможуть йому щиросердно сказати: «Ласкаво просимо, шановний Гюстав Доре, до нас! Без Вас у цьому світі було так буденно, так не вистачало чуда!».

Практичні завдання:

1. Прочитайте уривок із книги Корнія Чуковського «Від двох до п’яти». Як ви вважаєте, з якою метою Корній Чуковський вирішив почитати хворим дітям книгу Р. Е. Распе «Пригоди барона Мюнхаузена»? На вашу думку, письменник досяг своєї мети чи ні? Чи змінився настрій дітей, яким чином він змінився? Як ви вважаєте змінився лише емоційний стан дітей чи разом із емоціями змінився і їхній фізичний стан? Доведіть свою думку.

Прокоментуйте ці уривки, чи згодні ви з думкою письменника, який і переказав (переклав) історії барона Мюнхаузена.

***«Это было в Алупке в 1929 году. Больные ребята изнемогали от зноя. Они шумели и хныкали. Какая-то растяпистая женщина кудахтала над ними по-куриному, но не могла их унять.

Я пришел издалека и, чтобы обрадовать их, начал читать им «Мюнхаузена».

Через две минуты они уже ржали от счастья.

Слушая их блаженное ржанье, я впервые по-настоящему понял, какое аппетитное лакомство для девятилетних людей эта веселая книга и насколько тусклее была бы детская жизнь, если бы этой книги не существовало на свете.

С чувством нежнейшей благодарности к автору я читал, под взрывчатый хохот ребят, и про топор, залетевший на луну, и про путешествие верхом на ядре, и про отрезанные лошадиные ноги, которые паслись на лугу, и, когда я на минуту останавливался, ребята кричали: «Дальше!»

Но вот подбегает ко мне эта женщина, и на лице у нее красные пятна:

– Что вы! Что вы!.. Да мы никогда, ни за что!..

И хватает у меня из рук мою бедную книгу, и глядит на нее, как на жабу, и двумя пальцами уносит куда-то, а больные дети ревут от обиды, а я иду растерянно за женщиной, и руки у меня почему-то дрожат.

Тут возникает какой-то молодой в тюбетейке, и оба говорят со мною так, будто я пойманный вор:

– Какое вы имеете право читать эту дрянь нашим детям?

И объясняют мне учительным тоном, что в книге для советских ребят должны быть не фантазии, не сказки, а самые подлинные, реальные факты.

– Но позвольте, – пробую я возразить. – Ведь именно при помощи своих фантазий и сказок эта книга утверждает ребят в реализме. Самый хохот, с которым встречают они каждую авантюру Мюнхаузена, свидетельствует, что его ложь им ясна. Они именно потому и хохочут, что всякий раз противопоставляют его измышлениям реальность. Тут их боевой поединок с Мюнхаузеном, поединок, из которого они неизменно выходят каждый раз победителями. Это-то и радует их больше всего. Это повышает их самооценку. «Ага, ты хотел нас надуть, не на таковских напал». Тут спор, тут борьба, тут полемика, и их оружие в этой борьбе – реализм. Подите спросите ребят, поверили ли они хоть единому слову Мюнхаузена, – они прыснут вам прямо в лицо. И вы оскорбляете их своей дикой боязнью, как бы их не одурачили небылицы Мюнхаузена! Это ли не издевательство над девятилетним гражданином Советской страны – считать его таким беспросветным глупцом, который способен поверить, что топоры взлетают на луну!

Глаза у педагогов были каменные. Но я уже не мог замолчать.

– Или вы боитесь, как бы эти буффонады Мюнхаузена не расшевелили в детях чувство юмора? Почему веселая книга внушает вам такое отвращение, словно вы – гробовщики или плакальщики? Или вы во что бы то ни стало хотите отвадить ваших ребят от чтения и внушить им лютую ненависть к книге? Вы этого добьетесь, ручаюсь вам, потому что вы на верном пути! И поверьте, что те педагоги, которые по-настоящему борются за коммунистическое воспитание детей, осмеют и осудят вас.

Я ждал возражений, но эти люди были из породы недумающих и даже как будто обиделись, что я приглашаю их самостоятельно мыслить» [13, 175-176].

*******«Вскоре после того, как в книжных магазинах явились в моём изложении долгожданные «Приключения Мюнхаузена», в редакцию газеты «За коммунистическое просвещение» было прислано такое «Открытое

письмо Корнею Чуковскому», предназначенное автором для напечатания в этой газете:

«Товарищ Чуковский! Купила я своей восьмилетней дочке вашу книжку «Приключения Мюнхаузена». Купила и, не читая, подарила ее ей в день рождения, чтобы сделать ребенку приятное. Подарила книжку, не читая, потому что, во-первых, читать было некогда, а во-вторых, на первом листе ясно было написано: «Для детей»...

Каково же было удивление и разочарование дочери, а вместе с ней и мое, когда мы стали эту книгу читать. Этот «самый правдивый человек на земле» так врет о себе и своих подвигах, что сбивает детишек с толку. У него отрывается или проваливается голова внутрь человека, а затем опять появляется. Он летит на луну. И если бы он летел с целью дать детям какие-то сведения о поверхности луны и т. д., этот полет был бы хоть и фантастичен, но все же интересен, а то какие-то с начала до конца неправдоподобные попытки взобраться по бобовому растению на луну, спуститься вниз по соломенной веревке. Самые нелепые представления о «жителях луны», их образе жизни и т. п.

В том месте книги, где автор рисует животный мир Цейлона, он буквально сбивает с толку детишек, давая странные картины встречи его со львом, тигром, китом. Местами книга заставляет ребенка смеяться, но обязательно с восклицанием: «Вот так врет!» В большинстве же случаев ребенок недоумевает. Меня интересует одно: для чего, товарищ Чуковский, вы переводили эту книгу?.. Нельзя же врать без оговорки на протяжении сотни листов!»

Я уже успел привыкнуть к таким письмам, и только подпись под этим посланием немного удивила меня: «Вязники, Ивановской области. Заведующая библиотекой С. Д. Ковалева». Странные, подумал я, библиотекари в Вязниках! Считается, что библиотекарь – человек образованный, руководящий просвещением обширного круга читателей, а эта Ковалева даже не слыхала о «Бароне Мюнхаузене» и, нисколько не стыдясь, заявляет, что сюжет всемирно прославленной книги явился для нее полным сюрпризом.

Я решил написать ей письмо, пододвинул к себе бумагу и начал:

«Уважаемая товарищ Ковалева! Педагогическое значение «Мюнхаузена» заключается в том...» [13, 194-195].

2. Як ви вважаєте, у чому полягає педагогічне значення книги Р. Е. Распе «Пригоди барона Мюнхаузена»? Напишіть вашу відповідь у вигляді листа до завідуючої бібліотекою із далеких 20-х років ХХ-го століття.

3. Прочитайте історії барона Мюнхаузена: **«Коні під пахвою, карета на плечах», «Восьминогий заєць», «Лисиця на голці», «Чудесна куртка».** Поспостерігайте за своїми емоціями: чи змінився ваш настрій? Чому? Ви стали веселим чи сумними, спокійними чи роздратованими, задоволеними чи незадоволеними? Чому? Що саме вплинуло на зміни вашого настрою (слова, історії, манера оповіді чи що?).

4. Як ви ставитися до барона Мюнхаузена та до його історій? Чому саме так, а не інакше?
5. Дайте відповіді на наступні запитання:

– Люди говорять неправду, тому що прочитали історії барона Мюнхаузена, капітана Врунгеля чи брехня властива людській природі?
– Чи повністю ви згодні із визначенням брехні, яке дає Психологічний тлумачний словник? Спробуйте дати своє визначення брехні, як ви її розумієте.
– Чому, на вашу думку, люди говорять неправду? Перелічіть декілька основних причин. Додайте до вже названих причин інші причини.
– Вам подобаються історії барона Мюнхаузена, чому?
– Є хоча б частка правди у цих історіях? Зачитайте і прокоментуйте відповідні уривки із тексту.
– Як ви вважаєте, чому барон Мюнхаузен говорить неправду? Якими причинами він керується?
– Вам подобається барон Мюнхаузен? Чому? На ваш розсуд, він позитивний герой чи негативний? Доведіть свою думку.
– Ви б хотіли спілкуватися з другом, подругою (просто з людиною), які постійно говорять неправду? Як ви ставитися до тих, хто говорить неправду? Ви розумієте, що вам говорять неправду чи ні? За якими зовнішніми ознакам людини (очі, поза, посмішка, погляд, жести, міміка) ви визначаєте, що вам говорять неправду?
– Р. Е. Распе назвав свого героя «викривачем брехні». Чому автор так назвав барона? Чи згодні ви з тим, що сама по собі брехня має викривальний характер? Доведіть свою думку.
– Чи можна взагалі обійтися у житті без брехні? Брехня, на вашу думку, має руйнівний характер чи творчий?
– Яку функцію виконує брехня у вашому житті, у житті соціуму?
– Чи говорити ви неправду? Як часто? З якої причини?
– Ви згодні, що неправда – це негативна особливість соціального спілкування? Ви самі прийшли до цього висновку чи вам його хтось навіяв? Хто навіяв?
– В яких ситуаціях, з якою метою ви говорите неправду? Яке ваше ставлення до себе-брехуна: засудження, схвалення, незручність, сором, муки сумління?

Література:

1. Белоусов Р. С. Герои до встречи с писателем. Книга для учащихся. – М.: Просвещение, 1984. – С. 18 – 30.
2. Белоусов Р. С. О чём умолчали книги. – М.: Просвещение, 1971. – С. 126 – 145.
3. Библиотека мировой литературы для детей: Франсуа Рабле, Джонатан Свифт, Рудольф Распе. Книга для учащихся. – М.: Просвещение, 1984. – С. 31 – 34.

4. Блюм А. В. Каратель лжи, или Книжные приключения барона Мюнхаузена. – М.: Просвещение, 1978. – 61 с.
5. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари. Книга для учащихся. М.: Просвещение, 1985. – С. 56 – 58.
6. Бюргер Готфрид Август. Удивительные приключения барона Мюнхаузена. – М. – Л.: Политиздат, 1961.
7. Вайс Аліда. Хто був Мюнхаузен насправді? – 1960.
8. Варшавский Л. Р. Гюстав Доре. – / Варшавский Л. Р. – М.: Искусство. – 1966. – 80 с.
9. Дьяков Л. А. Гюстав Доре. – / Дьяков Л. А. – М.: Искусство. – 1983. – 135 с.
10. Марин В. Династия Мюнхаузенов. – Детская литература. – 1971. – №6.
11. Матеріали до тематичного планування //Відродження, 1996, – №1. – С. 60 – 61.
12. Муранто А. Ещё одно приключение Мюнхаузена //Семья и школа, – 1977. – №12. – С. 43 – 44.
13. Чуковский Корней. От двух до пяти. – К., 1958. – 368 с.
14. Шапар Віктор. Психологічний тлумачний словник. – Харків.: Прапор, 2004. – 640 с.
15. Ярський Б. О. «Браво, браво, барон Мюнхгаузен!». Два уроки по вивченню твору Р. Е. Распе. // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1996. – №1. – С. 12 – 15.

Тема: Неказкова історія життя Ганса Крістіана Андерсена

Питання:
1. Основні віхи життя письменника-казкаря (1805 – 1875).
2. Літературна творчість Г. К. Андерсена.
3. Г. К. Андерсен – письменник-казкар.

1. Основні віхи життя письменника-казкаря

Данський письменник Ганс Крістіан Андерсен про себе самого розповів у своїй книзі «Казка мого життя».

«Моє життя – це чудова казка, багата подіями, благословенна. Якби в дитинстві, коли я убогим хлопчиком сам пустився у білий світ, мене зустріла всемогутня фея й сказала мені: «Обери собі дорогу й мету, і я, відповідно до твоїх обдарувань і розумових здібностей, оберігатиму й спрямовуватиму тебе!» – і тоді моя доля не склалася б щасливіше, розважливіше й краще», – так схарактеризував Андерсен своє життя у цій автобіографічній повісті.

Славетний казкар Ганс Крістіан Андерсен народився 1805 року в Данії, у маленькому місті Оденсе, на острові Фюн.

Бідна малесенька комірка, заставлена верстатами та різним інструментом шевця-батька. Біля хатинки один кущик аґрусу – садок для хлопчика Ганса, що дивиться то гостроспостережливими, жвавими, то задумливими, мрійливими очима на навколишній світ.

Батько й мати цілісінький день працюють, не розгинаючи спини, все життя змагаються зі злиднями, і сусіди частенько жаліють і молодих батьків, які ледь зводять кінці з кінцями, і маленького худорлявого хлопчика. А хлопчикові здається, що він живе дуже добре, що у нього найщасливіше дитинство. Їхня тісна комірка здається йому багатою і розкішною, адже на всіх стінах висять чудесні картинки, а над верстатом – навіть поличка з книжками. Хіба таке має кожен! На дверях намальований чудовий краєвид, і хлопчик годинами дивиться на нього і ніби гуляє там між тінистими деревами, плаває в спокійному озері. Для нього всі ці малюнки, ці розписані двері здаються найцікавішою картинною галереєю.

Батьки дуже любили свого хлопчика-одинака. Весь вільний час тато віддавав синові, гуляв з ним, робив йому різні іграшки. Були у Ганса і рухливі млинки, і мальовничі панорами, і ляльки, що кивали головами. А вечорами батько читав дружині й синові цікаві книжки – байки Лафонтена, комедії Гольберга, а найчастіше товсту і дуже цікаву збірку «Тисяча і одна ніч». Найбільше в житті любив маленький Ганс слухати ці читання батька і потім, засинаючи при тьмяному світлі домашнього гасничка, мріяти і вигадувати самому фантастичні історії. Любив хлопчик і спостерігати веселі гулянки місцевих ремісників та матросів.

У старовинному місті Оденсе збереглося багато давніх звичаїв, які вже вивелися і в столиці Данії Копенгагені, і в інших великих містах. По-

особливому відзначали ремісники та городяни Оденсе різні урочисті цехові події. Вони, приміром, гучно влаштовували своєрідне свято в день переміщення вивісок. Усі цехові майстри, підмайстри, учні йшли великою галасливою процесією з прапорами і списами вулицями міста, а на списах жовтіли лимони, тріпотіли різнобарвні стьожки. Попереду всіх біг, розсипаючи різні жарти і викрутаси, дзенькаючи бубонцями, клоун-арлекін, а за ним поспішали інші витівники. Цікавими були розваги матросів. Вони гуляли в свята вулицями Оденсе з музикою і прапорами. Моряцька гулянка завжди закінчувалась боротьбою двох молодих урвиголів на дошці, перекинутій з одного човна на інший. Переможцем був той, хто втримувався на дошці, а переможений під регіт глядачів намагався виринути з води.

Захоплювався маленький Ганс і дивними візерунками місцевих різьбярів. У містечку було багато умілих різьбярів по дереву, і старовинні будинки стояли прикрашені їхньою вигадливою різьбою. На одному з таких будинків висів щит з вирізаною рамкою з тюльпанів та троянд, а в рамці красувався вишукано викарбуваний рік побудови та цілий вірш. Про цей будинок написав майбутній казкар в одній із своїх казок. (Казка «Старий дім»).

Дід маленького Ганса був теж різьбярем по дереву. На старість він захворів і вже не міг працювати, але завжди вирізав з дерева різні химерні фігурки: людей із звірячими головами, тварин з крилами, дивовижних птахів. Ці фігурки він складав у корзину, ходив по околицях і дарував їх сільським дітям та жінкам. Багато таких подарунків мав і Ганс.

Важко доводилось бабусі зі своїм хворим чоловіком, і вона мусила сама працювати. Старенька доглядала садок при міській лікарні і часто приносила звідси своєму єдиному улюбленому внукові букетики запашних квітів. Хлопчик обережно ставив їх у глечик з водою і годинами спостерігав, як вони красувались над скринею, на якій він спав. Ліжка для нього не було де поставити в тісній комірці.

Хлопчик завжди почував себе щасливим і завжди був чимось зайнятий. То він уважно розглядав листя на своєму кущику аґрусу, як воно розпускалося з маленьких бруньок, виростало, а на осінь жовкло, сохло і опадало, то його увагу привертала якась комашка, квітка або камінець. Усе для нього було живим, мало власну цікаву історію. Він помічав те, повз що інші проходили байдуже. Годинами він міг сидіти тихо з своїми іграшками, шити вбрання лялькам і грати у театральні вистави.

Якось батьки повели Ганса в театр, і відтоді театр став його мрією. На часте відвідування театру в батьків, звичайно, не було грошей. Двічі-тричі на рік, правда, траплялись такі щасливі випадки. Та хлопчик заприятелював з розносником афіш, і за те, що допомагав йому, той дарував Гансові щодня одну афішу. Ганс читав назви п'єс, список дійових осіб і вигадував сам цілі комедії, змішуючи все те, що чув від батька, що бачив у театрі. У цих вигаданих п’єсах грали його ляльки.

Він ріс мрійливиим, ласкавим хлопчиком. Йому здавалося – всі його люблять. Та поки що так і було. Ганс часто бігав до стареньких бабусь, які

доживали свій вік у притулку для бідних – «богадільні», і вони розповідали йому безліч народних казок та різних історій, а потім він і сам починав їм розповідати те самісіньке, тільки додаючи багато свого. Старі хитали головами і дивувались – що то за розумний хлопець росте!

У школі, куди його віддали згодом батьки, Ганс був наймолодшим. На перервах учитель гуляв із ним за руку, щоб того не збили з ніг старші учні. Його дивував цей незвичайний хлопчик. Якось учитель покарав старшого хлопця, який не вивчив уроку. Раптом маленький Андерсен почав гірко плакати і просити пробачити покараному. Він був зовсім невтішний і не заспокоювався, поки учитель не змилувався над винним.

Та от Ганса спіткало перше велике лихо. Батько його все життя журився, що не міг вчитися, не мав освіти, ніде не бував, нічого не бачив. І він вирішив стати солдатом. То була пора наполеонівських війн. Данія була в союзі з Францією, і Наполеон був улюбленим героєм батька. В армії йому довелося бути недовго. Незабаром уклали мир, і старший Андерсен повернувся додому. Незвичні важкі походи підірвали його здоров'я, і невдовзі він помер.

Життя стало важким. Вони ледь перебивались з хліба на квас. Мати щодня ходила на поденну роботу, а хлопець лишався напризволяще. Але він весь час був зайнятий своїм ляльковим театром, перечитував усі трагедії Шекспіра та чимало інших, класичних творів.

Сусіди звертали увагу матері, що хлопець тиняється без діла, тоді як його однолітки, хлопці 12–13 років, уже працюють на фабриці. Мати вирішила віддати на фабрику і Ганса. Спочатку все йшло гаразд. Хлопець не перевтомлювався на роботі. У нього був гарний голос, і частенько замість роботи він співав, декламував цілі сцени з комедій Гольберга і трагедій Шекспіра своїм товаришам по роботі. Всі підмайстри і робітниці були дуже задоволені й охоче виконували за нього його частку роботи. Та от один з підмайстрів почав жартувати, що Ганс не хлопець, а дівчина. І співає таким високим, ніжним голосом, і соромливий та тихий, як дівчинка. Жарти перейшли в глузування, і дома хлопець, плачучи, заявив матері, що він більше нізащо не піде на фабрику.

Незабаром мати вдруге вийшла заміж, знову за шевця, ще зовсім молодого. Вітчим був спокійний, тихий, але він зовсім не втручався у виховання хлопчика і просто не звертав на пасербка ніякісінької уваги. Сидить собі хлопець, годинами шиє лялькам вбрання, щось бурмоче до них, – ну й добре, що нічим не заважає. А мати навіть казала: це згодиться, він обов'язково буде кравцем. Ні, син не хотів бути кравцем.

– Я хочу грати в комедіях, бути актором, – сказав він матері і на її розпач тільки й твердив яро це.

Багато освічених родин в Оденсе зацікавились хлопцем, який так любив читати, знав слово в слово безліч уривків з різних драматичних творів і до того ж мав прекрасний голос. Його часто запрошували в гості, і він розважав товариство своєю декламацією та співами. Але мало хто турбувався

про його долю, про його майбутнє, мало хто думав, що здібному хлопцеві треба всерйоз вчитися, що йому треба допомогти вийти на шлях.

Проте знайшлись і такі люди. Один старий морський полковник пообіцяв взяти його до палацу в Оденсе, де перебував тоді данський принц.

– Якщо принц спитає вас, чого вам найдужче хотілося б, скажіть, що ваше найпалкіше бажання – вчитися у гімназії.

Полковник виконав свою обіцянку, і справді, на запитання принца Андерсен відповів йому так, як порадив добрий друг. Але принц сказав, що гарно співати та декламувати – це ще не є ознакою генія, треба пам'ятати, який важкий і довгий шлях навчання, і краще йти вчитись якомусь ремеслу. Так хлопчик повернувся ні з чим, хоча для вступу до гімназії дітям багатіїв зовсім не треба було мати ніяких ознак не тільки геніальності, а навіть і будь-яких особливих здібностей.

Хлопець знову почав ходити в школу для бідних, де вчили сяк-так, аби діти вміли читати та трохи рахувати. А роки минали, треба було серйозно думати про долю Ганса, і мати наполягала, щоб син пішов учитися на кравця. Та хлопець із сльозами на очах благав відпустити його в Копенгаген. Він плекав мрію про театр, про мистецтво і вірив, що в столиці досягне свого.

Нічого не можна було вдіяти з цим палким бажанням. І от мати зібрала в маленький вузлик жалюгідні речі сина, зав'язала у хустину 10 далерів – гроші, складені за багато років, а 3 далери дала поштареві, який обіцяв провезти хлопчика «сліпим» пасажиром, тобто без квитка – «зайцем».

Настав день від'їзду. На світанку мати провела Ганса за міську браму. Там уже чекала їх стара, зовсім посивіла бабуся. Обидві жінки з сльозами обняли хлопця, поштар засурмив у ріжок, і диліжанс рушив. Перед хлопцем був далекий невідомий шлях. Він опинився у великому місті Копенгагені.

Безпосередній, щирий і довірливий, не розуміючи ніяких умовностей у взаєминах з людьми, він звертається до багатьох, розповідає про своє життя, про свої мрії і надії. Поети, актори, незнайомі жінки, випадкові сусіди на гальорці в театрі слухають незвичайного хлопця. Хто дивиться на нього, як на дивака, хто зворушений і щиро хоче допомогти хоча б порадою.

Десять далерів, зав'язані матір'ю у хустинку, швидко прожиті, але хлопця підтримує впевненість, що врешті він досягне свого. Скільки разів, повертаючись в комірку, найняту за грош, він втішає себе думкою: «Треба багато страждати, зате потім з тебе щось вийде».

Все-таки було видно: хлопець мав якісь здібності, він, безперечно, талановитий. Але в чому саме? Це ще важко було відгадати. Один актор, вражений голосом і почуттям хлопця, зібрав серед своїх колег – письменників, композиторів – трохи грошей на життя Андерсена і став давати йому уроки співів. Життя трохи усміхнулось і сповнило серце надіями. Та ненадовго. У хлопців у такому віці часто ламається голос і тимчасово зникає зовсім. Так трапилось і з Андерсеном. Знову почалось напівголодне існування, різні спроби знайти роботу. В обідню пору він ішов з дому, і хазяйка думала, що хлопець обідав у когось із знайомих, а Ганс сидів у міському Королівському саду і їв копійчану булку. Тільки віра в

майбутнє не давала занепадати духом. «Ну, нічого, незабаром усе буде гаразд», – думав він, хоча особливих підстав для таких висновків нібито й не було. Та кожне привітне слово, навіть просто сонячний день окрилювали його. Андерсен пише, як раз «весною вийшов погуляти у Фредеріксберзький сад. Дерева були вкриті свіжою зеленню, що тільки-но визирнула, сонце просвічувалось крізь листя, трава була така запашна, і пташки так чудово співали, і вся моя душа сповнилась захоплення. Я обняв стовбур найближчого дерева і став вкривати його поцілунками. «Та він з глузду з'їхав, чи що?» – вигукнув, проходячи повз мене, сторож.

Я злякався, втік звідти і тихо, статечно побрів додому».

Кожна людська усмішка була для нього як сонячний промінь, та тільки він не розбирався в усіх усмішках! «На мене дивились як на якесь курйозне явище, розважались мною, а я бачив у кожній усмішці схвалення. Один з моїх друзів пізнішого часу розповідав мені, що він побачив мене в ту пору в домі одного комерсанта, куди мене покликали і для забави попросили продекламувати один з власних віршів. Я не кваплячись виконав бажання присутніх, але продекламував з таким почуттям, з такою непідробною щирістю, що дивування перейшло в співчуття».

Хлопець почував себе цілком залежним від ставлення до нього «добрих людей». А всі, хто допомагав йому, – чи то багато, чи то мало, або й зовсім нічого, – усі повчали його, кожен хотів, щоб Андерсен слухав тільки його порад і йшов тільки тим шляхом, який той вказує. На його перші спроби писати здебільшого дивились глузливо і радили не витрачати на це час.

Але, на щастя, серед багатьох нових знайомих були і щирі, розумні люди, які бачили, що Андерсенові перш за все треба вчитися, що він, з його здібностями, мусить мати вищу, університетську освіту, а не лише випадкові елементарні знання. І от 16-річного Ганса влаштували в гімназію в невеличкому місті Слагельсе.

Директор театру в Копенгагені Коллін виклопотав для нього стипендію і сам стежив за навчанням Андерсена. З того часу Коллін і вся його сім’я стали найближчими людьми для Андерсена, хоча самі вони, статечні, розсудливі та спокійні, часто і не розуміли поетичної, вразливої натури юнака.

Майбутньому письменникові було вже 16 років, коли він вступив до гімназії. Скільки приниження, скільки гіркоти довелось йому там зазнати! Про цей складний період свого життя він так оповідав: «У гімназії мене посадили з маленькими хлопчиками у другий клас. Адже я по суті аж нічогісінько не знав. Я був схожий тепер на вільну пташку, посаджену в клітку. Бажання до навчання у мене було велике, але давалось воно мені важко. Становище моє можна було порівняти з становищем людини, яка не вміє плавати, а її кинули в море. Йшлось про життя і смерть, і я з усіх сил боровся з хвилями, що загрожували потопити мене: одна хвиля називалась математикою, друга – граматикою, третя – географією і т. ін. Я захлинався і боявся, що мені ніколи не пощастить виплисти. То я перебріхував імена, то переплутував назви, то задавав неймовірні питання, які не задасть хоч трохи

розвинений школяр. Директор наш, взагалі великий насмішник, звичайно, знайшов у мені підходящу мішень і врешті зовсім залякав мене».

Андерсен-гімназист старався! Він сидів дні і ночі над підручниками і не тільки наздогнав, а й випередив решту учнів. Він прекрасно писав шкільні твори, любив літературу, історію, а директор присікувався до кожного його слова.

Потрібно було мати велику віру в життя і невичерпне прагнення до знання, які мав Андерсен, щоб стерпіти весь глум, знущання і насмішки, якими осипали його учні й вчителі. В той же час директор гімназії писав Колліну, що Андерсен дуже старається, робить великі успіхи і, безумовно, заслуговує тих турбот, які має з боку своїх друзів. Коллін одержував ці листи і радів за Андерсена. Але траплялось, що того ж дня приходив лист від Андерсена, повний розпачу, бо директор не тільки ніколи не хвалив його, а, навпаки, виставляв на посміховисько перед усім класом.

Андерсен уже давно писав вірші, але приховував це від директора, мов якийсь злочин. Та й друзі, і знайомі – всі радили йому не думати, що він поет, і кинути це заняття. «Будь ласка, не думайте, що ви поет, – писала одна літня жінка, яка досить співчутливо ставилась до нього. – Ну, що б ви сказали, якби я раптом уявила себе майбутньою імператрицею бразильською? Це було б божевіллям, але так само безглуздо і з вашого боку уявляти себе поетом!»

Коли б тоді хтось хоч трохи підтримав його творчі пориви, це б осяяло і зігріло все його життя. Він страждав, як загнаний, забитий птах. Це був найважчий, найгірший час у житті письменника. Нарешті один із учителів зрозумів нестерпне становище бідного юнака, поїхав у Копенгаген і розповів про все Колліну. Андерсен переїхав у Копенгаген і після підготовки у приватних учителів витримав іспит в університет.

Ще довго шлях Андерсена не був легким, і хоч хлопець був набагато і розумніший, і талановитіший за своїх сучасників – данських поетів та письменників, більшість з них дивилась на цього юнака, що вийшов з простого народу, згорда, довго не визнавала його таланту, замовчувала його твори або нещадно критикувала. «Все хороше в мені затоптували в грязюку», – згадував він сам. Навіть дивно, що, пройшовши такий шлях, Андерсен не загубив своєї любові, привітної доброзичливості до людей. Він скрізь жадав знайти хороше, бачив красу там, де її ніхто не помічав, його твори промовляли до серця кожного, їх розуміла кожна проста людина [2].

2. Літературна творчість Г. К. Андерсена

Першими творами Андерсена були нариси про мандрівки та роман «Імпровізатор». Але справжню славу письменник здобув своїми казками. Коли вийшли його перші казки – «Кресало», «Принцеса на горошині», «Русалонька», про них заговорили скрізь. А коли він написав «Гидке каченя», багато знайомих та й незнайомих зрозуміли, що в цій казці відображено багато чого з його власного життя, і деякі «друзі» цілком легко

пізнавали себе в образі курки, кота та інших. Так, твір «Гидке каченя» – це казкова автобіографія письменника.

Твори Андерсена, особливо його прекрасні казки, перекладались різними мовами, про нього заговорили і у Франції, і в Англії, і в Німеччині, а в Данії ще довгий час не визнавали уже відомого казкаря і «повчали» його. Проте Андерсен, хоча й часто страждав від такого ставлення, йшов далі своїм шляхом і не згинався. Він наполегливо працював. Багато їздив, любив мандрувати і сам порівнював себе з перелітним птахом. Франція, Німеччина, Англія, і особливо Італія, завжди манили його, та найдужче він все-таки любив свою маленьку Данію.

Кращі європейські письменники того часу, композитори, художники, актори дуже любили Андерсена і раділи зустрічам з славетним казкарем, в якому все життя лишалось щось дитяче. В Італії він зустрівся з видатним данським скульптором Торвальдсеном. Дружба їхня тривала і на батьківщині. У Парижі він часто зустрічався з Генріхом Гейне. На пам'ять про ці теплі, дружні зустрічі Генріх Гейне написав Андерсенові зворушливий, сердечний вірш. Присвятив йому вірш і французький поет Ламартін. У Парижі Андерсен познайомився з письменниками Гюго, батьком і сином Дюма і Бальзаком, бував у товаристві поетів, акторів, художників. Знаменита актриса Рашель написала йому: «Мистецтво – це правда. Сподіваюсь, що афоризм цей не здасться парадоксальним такому видатному письменникові, як Андерсен». Міцна дружба з англійським письменником Діккенсом була найсвітлішими сторінками в житті Андерсена. Данський казкар гостював у Діккенса в Англії, листувався з ним. Був він знайомий і з німецькими казкарями, яких теж знають всі діти, – братами Грімм. Славетні композитори Ліст, Мендельсон грали Андерсенові свої твори, а найкраща співачка того часу Йєнні Лінд звала його своїм «любим братом». «Скільки кращих благородних людей мого часу, – писав Андерсен у своїх спогадах, – лагідно до мене ставилися і відкривали мені свою душу! Моя віра в людей рідко була обманута».

Коли почалась війна між Німеччиною і Данією, Андерсен неймовірно страждав і всім серцем жадав миру між усіма країнами. «Націям – їх права, всьому доброму і корисному – успіх і розвиток! – писав він більше як сто років тому. – Ось що мусить бути гаслом Європи, воно допоможе мені з вірою дивитись у майбутнє. Німці – чесний, люблячий істину народ; вони зрозуміють нарешті справжнє становище, і злоба їхня перетвориться на повагу і дружбу. Дай, боже, щоб цей час надійшов швидше!»

Читаючи ці рядки, можна подумати, що Андерсен живе й зараз, що він іде в когорті славних борців за мир у всьому світі. Для Ганса Крістіана Андерсена, який був завжди великим патріотом своєї батьківщини, не існувало кордонів, коли йшлось про культуру, прогрес. Тому кращі люди світової культури були його справжніми, щирими друзями, адже він був одним з передових людей, вірив у прогрес, в науку.

Одним з найбільших друзів Андерсена був знаменитий фізик Ханс Крістіан Ерстед. Він завжди читав твори Андерсена, так само як і Андерсен

знайомився з усіма науковими відкриттями Ерстеда. «Наука осяює весь світ світлом істини! – писав він. – Поет повинен просвітитися світлом науки. Навіть окремі відкриття спроможні окрилити його думки...»

Природа була для Андерсена живою книгою, таємниці якої поступово відкриває людина. Треба тільки пильно придивлятися до неї, так само, як і до всіх проявів життя. «Світ навколо нас повний краси, вона виявляється в найменших образах, яких часто не помічають люди. У краплині води, взятої з калюжі, вирує цілий світ живих істот. Доба – крапля, схоплена з буденного життя, теж містить в собі цілий світ у картинах, повних поезії і краси. Відкрий тільки очі і дивись. Поет і повинен вказувати на них іншим людям... Потім і вони звикнуть вдивлятися, і життя усіх збагатиться, збагатиться красою...»

Андерсен це й робив у своїх казках, і кожен, хто читав їх, збагачувався новими прекрасними почуттями.

Славетний казкар пишався тим, що походив з бідняків. Він перший з письменників почав виступати в «Союзі робітників» у Копенгагені з читанням своїх творів. «Я перший прорубав цю кригу (себто почав виступати перед робітниками) і цієї честі не бажаю уступити нікому», – писав він.

Популярність Андерсена росла з кожним роком в усіх шарах народу. Особливо любили свого казкаря діти. Часто, побачивши його високу, худу, незграбну постать, діти підбігали і віталися з ним. Якось одна жінка зробила зауваження своєму синові: «Як ти насмілився заговорити з чужою людиною?» А хлопчик відповів: «Та це ж не чужий, це Андерсен, його всі хлоп’ята знають».

А то якось Андерсен одержав лист від незнайомого йому студента. У лист була вкладена суха билинка клеверу з чотирма листочками. Студент писав, що читав його казки ще дитиною і дуже полюбив їх. І ось мати розповіла йому, скільки горя переніс Андерсен, і хлопчик дуже засмутився. Незабаром він знайшов у полі чотирилисту стеблинку клевера і попросив матір послати її Андерсенові на «щастя». «З того часу минуло багато років, – писав студент, – моя мати вмерла, і я знайшов у її книжці цей чотирилистик. Цими днями я прочитав вашу нову казку з тією ж дитячою радістю, з якою читав ваші казки дитиною. Тепер щастя слідує за вами, і вам не потрібний чотирилистик, але все-таки я посилаю його вам на згадку». А один маленький хлопчик, син знайомих, наслухавшись казок Андерсена і знаючи, що письменник збирається у подорож, подарував йому свого олов’яного солдатика, щоб солдатик був казкареві товаришем у дорозі.

Цікава історія трапилась якось з паличкою Андерсена. У письменника була улюблена паличка з пальми, яку він придбав в Італії. Він з нею ніколи не розлучався. Якось перед від’їздом із Шотландії на батьківщину він проїжджав степом. Один із супутників високо підніс паличку і закричав: «Ну, пальмо, бачиш найвищу гору в Шотландії? Бачиш те величезне озеро?»

В тон своєму супутникові Андерсен пообіцяв, що, коли вони будуть знову в Італії, паличка розповість про все, що бачила в своїх північних мандрах.

А другого дня пароплав, яким вони мали вирушати в подорож, прийшов раніше, ніж його чекали, і в метушні Андерсен забув свою паличку в готелі. Згадав він про неї тільки на пристані. Він попросив передати паличку через когось із земляків у Данію.

Андерсен плив пароплавом, потім їхав омнібусом, потім знову потягом, і в Единбурзі, коли мав пересісти на лондонський поїзд, його наздогнав кондуктор іншого прибулого поїзду і передав йому паличку. Вона проїхала одна тим же самим шляхом. На ній був лише причеплений папірець з словами: «Данському письменникові Гансу Крістіану Андерсену». Паличка переходила з рук в руки, і всі, хто тримав її, згадували чудесні казки Андерсена і з любов'ю передавали її далі. Можна з певністю сказати, що ця супутниця казкаря могла пройти всю Європу, бо казки Андерсена знали і любили всі.

Ще за життя письменника його твори перекладалися багатьма мовами, зокрема і російською, і Андерсен казав, що дуже радів з цього.

У листі до перекладачки він писав: «Я радий знати, що мої твори читаються у Росії, чию квітучу літературу я частково знаю, починаючи від Карамзіна до Пушкіна і аж до новішого часу».

Коли Гансу Крістіану Андерсену було під 50 років, він приїхав до Оденсе, де на його честь жителі міста влаштували свято. Всі вулиці були ілюміновані, грала музика, у міській ратуші письменникові вручили грамоту на звання почесного громадянина міста Оденсе, міста, де минуло його дитинство, міста, з якого він пішов у широкий світ самотнім чотирнадцятилітнім хлопцем шукати своєї долі.

Та не тільки Оденсе так вшановувало славетного казкаря.

Андерсен писав у одному своєму творі: «Перемагає поет. Він багач, якщо навіть бідняк. Він не самотній, якщо навіть сидить у своїй комірці сам-самісінький». Справді, Андерсен не був самотнім, у нього ніколи не було своєї родини. Все життя (а він прожив 70 років) він був з усім народом, з усіма дітьми, добрий, привітний казкар. Він дружив з хорошими, чесними людьми і ненавидів та картав лихих, несправедливих, пихатих, зарозумілих.

Письменник-казкар говорив, що життя його схоже на казку. Але хіба це дивно, що його, доброго і сердечного, любили люди, що він досяг пошани і слави, і ця пошана і слава живуть і житимуть ще довгі-довгі роки! [3].

3. Г. К. Андерсен – письменник-казкар

Вже перша збірка казок (1835) «Казки, розказані дітям» стала подією в житті письменника і поетичним досягненням у літературному житті Данії. Пізніше була видана друга збірка казок Андерсена: «Нові казки» /2 томи/, 1844 – 1848 роки.

За словами великого норвезького майстра слова Б'єрнстьєрне Б'єрнсона, казки Андерсена «завбільшки з горіх, а містять у собі цілий світ», а багаті думкою й підтекстом через те, що в них є «і драма, і роман, і філософія». От саме тому він часом і називав свої казки історіями. Андерсен

написав понад 170 казок та історій. Подеколи він переосмислює данські народні сюжети («Кресало», «Малий Клаус і Великий Клаус», «Дикі лебеді»), часом бере мотиви інших народів («Соловейко», «Нове вбрання короля») або ж виписує оригінальні сюжети («Дюймовочка», «Русалонька», «Ромашка»). Та в усіх його казках відчутний колорит данського фольклору. Недарма такі відомі письменники двадцятого століття, як Ганс Шерфіґ, ім'я Андерсена нерозривно пов'язують з «історією Данії, її традиціями, природою, характером його народу, зі своєрідною схильністю до гумору».

Андерсен по-новому сприймає дійсність і по-новому її описує. Він переконаний, що з дійсності виростають найчудовіші казки, тож і був схожий на чарівника: хоч на що накидав оком – усе оживало.

Син пралі й шевця, письменник добре знав життя знедолених. У своїх казках він обдаровує їх найкращими якостями, бо лише в казці міг переінакшити світ, внести своєрідне трактування добра і зла, краси й потворності, правди й брехні. Лише в казці Андерсен міг втілити свій естетичний ідеал, який би став символом мужності й доброти («Дюймовочка»), любові та вірності («Непохитний олов'яний солдатик»)» благородства й чистоти («Русалонька»), самовідданості («Дикі лебеді»), людської гідності («Талісман»). Лише в казці він міг так гостро й мудро проникати в обмежений світ міщанства й винести суворий присуд важкій гнітючій атмосфері тодішньої Данії («Гидке каченя», «Соловейко», «Снігова королева»).

Казки Андерсена мають глибокий внутрішній смисл, філософську мудрість і психологічну довершеність. Вони вирізняються своєрідною побудовою сюжету. Елементи дійсності в них переплітаються з елементами фантазії і наукової фантастики. Мова казок жива, емоційна, близька до розмовної. Світ казок Андерсена дихає ніжно й тремтливо, бо це світ прекрасної мрії про справедливість, любов, добро, злагоду.

Андерсен був напрочуд терплячий до труднощів своєї долі (а їх на його шляху випадало чимало). Ніхто в житті не покохав його так, як Русалонька принца, та він був щасливий, бо сам обдаровував людей щастям. А без того він просто не зміг би жити. Він вірив, що талісман щастя є в душі у кожного, треба тільки вміти бачити серцем. Він був дуже самотній, хоч йому завше таланило на добрих людей. Його часто, наче холодний північний туман, огортав смуток, брала за душу туга, і повсякчас він шукав дружби з видатними людьми свого часу в різних країнах — Діккенсом, Гейне, Гюго,Торвальдсеном, Колліном. Він не раз учащав на королівські прийоми й читав свої казки королівській родині, ще й так гарно, що всі його слухачі тамували подих. А коли він хворів, то його неодмінно провідував король. А таки не кожного письменника провідують королі.

Одначе Андерсен не удавав із себе самотнього, він справді був самотній. Бо й казки вже були не його – вони належали світові. Він не мав ні родини, ні власного будинку, жив у найманих кімнатах, готелях та в маєтках приятелів. Довго на одному місці йому просто не сиділося, він любив повторювати: «Хто подорожує, той живе». Тож, об'їздивши чи не всю

Європу – Францію, Німеччину, Італію, Іспанію, Португалію, Англію, Грецію, він дістався й до Африки. З усіх-усюд посилав друзям листи, закінчуючи словами: «Я сам-самісінький на світі!»

Пильне його око й блискуча пам'ять нанизували все незвичайне, що зустрічалося в дорозі, в природі, в людях. Мандри ніколи його не стомлювали, а якщо й стомлювали, то це була втома збагачення, щаслива творча втома.

Ганс Крістіан Андерсен прожив сімдесят літ, – помер він 4 серпня 1875 року. Він прославив свою країну – Данію, свій острів – Фюн, містечко свого дитинства – Оденсе, де вперше в його серці озвалася казка.

Популярність казок Андерсена була настільки велика, що їх весь час перекладали в цілому світі ще за життя автора. Українці також активно цікавились творчістю одного з найкращих тогочасних письменників Данії. Усі інтерпретації Андерсена українською (чи то через російську, французьку чи німецьку мови) – наше літературне надбання, наша спадщина, яка свідчить лише про те, що ми весь час були в пошуку дороги до його казкового світу.

1873 року в Києві побачила світ перша збірка з двадцяти чотирьох казок українською мовою – «Казки Андерсена з короткою його життєписсю», І які переклав за першотворами, як було там зазначено, М. Стариченко (тобто Михайло Старицький). А вже аж 1999 року десять казок із цієї збірки передрукувало видавництво «Веселка» під назвою «Мати», упорядкував та написав коротке переднє слово до неї Григорій Кочур. Відомо також, що, працюючи над перекладами Андерсена, Михайло Старицький подарував томик великого казкаря французькою мовою Олені Пчілці й запропонував перекласти і їй звідти кілька казок. Молода письменниця підготувала до друку десять своїх перекладів, які, на жаль, так і не були видані.

Перекладали Андерсена українською і такі відомі українці, як Юрій Федькович, Павло Грабовський, Василь Щурат, Агатангел Кримський, Ольга Косач-Кривенюк, Настя Грінченко, Марія Загірня.

З 30-х років XX століття казки Андерсена українською час од часу виходили в перекладах Оксани Іваненко. Це вже була радянська епоха, яка наклала свій відбиток і на перекладацьку творчість, де певні корективи і втручання в текст оригіналу ставали нормою. Носії пропаганди атеїстичного виховання пильно стежили за «виполюванням» із андерсенівських казок навіть таких слів, як Бог чи янгол, начебто вони були страшнішими за слово чорт (яке все-таки дозволялося). Так змінювали художні акценти, бо не допускали навіть думки про силу віри й молитви в житті героїв історій Андерсена. Проте саме глибока віра й молитва допомагають багатьом із них (як-от Ґерді та Елізі) витримати страшні випробування. Тому новими перекладами так важливо повернути всі авторські акценти, а отже, повернути справжнього християнського Андерсена сучасному українському читачеві [1].

Довідка:

1. Людвіґ Гольберґ (1684—1754) — данський письменник, діяч скандинавського Просвітництва, засновник національного театру в Данії.

2. Адам Еленшлегер (1779-1850) — класик данської літератури.

3. Бернгард Северін Інгеман (1789—1862) — данський письменник.

4. Юган Людвіг Гейберг (1791-1860) — данський драматург, літературний та театральний критик, поет.

5. Б'єрнстьєрне Б'єрнсон (1832-1910) — видатний норвезький письменник, лауреат Нобелівської премії (1903).

6. Бертель Торвальдсен (1768-1844) – видатний данський скульптор.

7. Юнас Коллін (1776-1861) – державний діяч, один із найвпливовіших людей у тодішній Данії.

Практичні завдання:

1. Прочитати казки Г. Х. Андерсена «Гидке каченя», «Голий король», «Принцеса на горошині. Заповнити читацький щоденник. Скласти питання до тексту й «хитрі» питання.

2. Проаналізувати казки.

Питання до обговорення казок:

– Як ви зрозуміли казку Г. Х. Андерсена «Гидке каченя»? Які асоціації у вас виникли при читанні цієї казки? Чи потрібно дітям читати саме цю казку, з якою метою?

– Переробіть казку Г. Х. Андерсена «Принцеса на горошині» на оповідання, позбавте казку будь-якої фантастики. Розкрийте її смисловий підтекст? То головна героїня – це тендітна, ніжна, вишукана принцеса, чи примхливе, невдячне дівчисько? Чому? Поясніть свою думку.

– Розкрийте філософію казки Г. Х. Андерсена «Голий король». Які дві категорії, на думку шахраїв, не могли побачити одягу короля?. Як ви вважаєте, людина за останні століття змінилася, стала іншою? Чи казка розкриває одвічну незмінну сутність людини?

Література:

1. Брауде Л. Ю. Ханс Кристиан Андерсен. Кн. Для учащихся. / Брауде Л. Ю. – М,, 1987.
2. Гренбёк Б. О Х. К. Андерсен. Жизнь. Творчество. Личность. / Гренбёк Б. О Х. – М.. 1979.
3. Кирпа Г. Талісман чарівника: До 175-річчя Г. Х. Андерсена // Література. Діти. Час. – К.. 1980. – С. 179-181.
4. Майхнер Р. Гадкий утёнок. История жизни сказочникаГ. К. Андерсена. / Майхнер Р. – М., 1967.

Тема: М. М. Носов – автор повістей-казок про Незнайка

Питання:
1. Основні віхи життя М. М. Носова (1908 –1976).
2. Історія створення книги про Незнайка.
3. Виховний потенціал книги про Незнайка.

1. Основні віхи життя М. М. Носова (1908 –1976)

Микола Миколайович Носов народився 1908 року, у родині естрадного артиста, який в залежності від обставин працював також і залізничником. Дитинство письменника пройшло у невеличкому містечку Ірпінь, неподалік від Києва. У Києві Носов закінчив гімназію. У гімназичні роки він захоплювався музикою, театром, шахматами, фотографією, електортехнікою.

З 14 років вимушений був працювати, допомагати батькам: продавав газети, був землекопом, косарем, працював чорноробочим тощо.

У 1932 році він закінчив Московський інститут кінематографіїі. До 1951 року працював постановником і режисером мультиплікаційних, наукових і навчальних фільмів.

З 1938 року починає писати дитячі оповідання, але професійним літератором стає з 1945 року. Перше оповідання Носова «Затійники» було опубліковано у 1938 році. Потім були видані наступні оповідання: «Живий капелюх», «Огірки», «Фантазери» тощо. Друкувалися вони переважно у журналі для дітей «Мурзилка». Ці оповідання увійшли до першого збірника Носова «Тук-тук-тук» (1945). Через рік (у 1946 році) вийшов збірник оповідань Носова «Сходинки».

Сам Микола Носов зізнався, що почав писати для дітей випадково – спочатку він оповідав казки своєму маленькому синочку Петрикові та його друзям. Микола Миколайович цікавився психологією дітей, вважав, що до літей необхідно ставитися з великою і дуже теплою повагою.

У 1947 році вийшов збірник «Веселі оповідання». Дуже популярними стали й повісті для підлітків «Весела сімейка» (1949), «Щоденник Миколи Синіцина» (1950), «Вітя Малєєв у школі і вдома» (1951).

Найбільш відомими серед читачів стали казкові твори Миколи Носова про Незнайка. Перший з них – казка «Гвинтик, Шпунтик і пилосос». Потім була написана знаменита трилогія, до якої увійшли повісті «Пригоди Незнайка та його друзів» (1953-1954), «Незнайко у Сонячному місті» (1958) і «Незнайко на Місяці» (1964-1965).

Роман-казку з елементами наукової фантастики, політичної сатири й антиутопії «Незнайко на Місяці» економісти називають найкращим підручником з політекономії. За цією книгою можна легко зрозуміти, що таке реклама, акціонерне товариство, продажна преса, біржа, безробіття, і кого насправді захищає поліція.

Одним із перших ілюстраторів «Незнайка» був художник Олексій Михайлович Лаптєв (1905-1965) – художник, який подарував літературному героєві добре відомий всім образ.

Микола Носов помер 26 липня 1976 року.

У квітні 2018 року у Святошинському районі Києва нова вулиця була названа на честь Миколи Носова [6].

2. Історія створення книги про Незнайка

Уперше персонаж з іменем «Незнайко» з'являється у книзі **«Царство малюток»** російської письменниці Анни Хвольсон перше видання якої вийшло друком у 1889 (перевидання – у 1898, 1902 і 1915). Твір Хвольсон являв собою переказ коміксів канадського художника Палмера Кокса про домовиків-брауні; письменниця дала свої імена іноземним персонажам. Незнайко там є третєрядною особою, головного героя зовуть **«Мурзилком»**; є у книзі герой на ім'я Знайко.

Вірогідно, з книгою Хвольсон був знайомий і Микола Носов. У 1952 році він зустрівся з Богданом Чалим, редактором журналу «Барвінок» і розповів йому про плани написання нового твору, де головним героєм був би цей третьорядний персонаж. Чалий запропонував публікацію у свому журналі, і в лютневому номері за 1953 рік з'явилися перші розділи казки. Протягом 1953 – 1954 років твір друкувався у «Барвінку» зразу двома мовами – російською та українською, під назвою *«Приключения Незнайки и его товарищей/Пригоди Незнайка і його товаришів»* і з підзаголовком «казка-повість». Українську версію тексту зробив Федір Маківчук.

Найбільш відома версія тексту, що вийшла у 1976 році у видавництві «Веселка».

*******Вважається, що прообразом для Квіткового міста послугувало місто (тоді ще селище) Ірпінь – там пройшло дитинство Носова, він міг марити ним під час роботи над казкою.

*******Можливо, що Незнайка Носов змалював з свого сина Петра: той мав кучеряве волосся і дуже непосидючу вдачу. У Незнайка є риси і самого Носова – любов до капелюхів та вміння «навигадувати».

***В Ірпені існує Квіткова вулиця.

*******Прототипами коротульок могли стати одинадцять дітей Артема Мазуренка – брата першої дружини Носова [7].

3. Виховний потенціал книги про Незнайка

Книги М. М. Носова і сьогодні потрібні дітям.

Коротунчик у величезному капелюсі, канаркових штанях, оранжевій сорочці із зеленою краваткою. Хуліган, розбишака і пустун, він полюбляє похвалитися, поледарювати, проте він сміливий і кмітливий, як і належить бути головному героєві. Діти його обожнюють, тому що Незнайко, як і вони самі, неідеальний – він не може довго всидіти на одному місці, він постійно

потрапляє у незручні ситуації, багато чого не вміє, багато чого не хоче робити, його частенько сварять, але все ж таки люблять.

Книги Миколи Носова про Незнайка обов'язкового потрібно прочитати сучасним дітям, тому, що

*Книги написані простою мовою.

На думку психологів, діти все розуміють буквально, І коли вже читають «Незнайка» у них не виникає зайвих питань. Все зрозуміло, всі слова відомі, речення короткі, немає мудруватих метафор. І не доводиться постійно переривати читання і запитувати у мами: а що це означає? А що за складне слово?.

**Знайомі характери і ситуації.

Своїх персонажів Микола Носов вигадав для дітей. Кожна дитина зустрічає таких хлопчиків і дівчаток у дитячому садочку, у школі, у дворі. Малюк слухає історію про те, як Незнайко вихваляється, і пригадує, як його друг Юрко переконував всіх, що може підняти слона. Конкретні життєві ситуації, в які всі діти регулярно потрапляють, М. Носов описує у жартівливій манері. Для дитини це важливо. Вона розуміє, що не одна вона у світі така незграбна, всі помиляються. А до того ж маленький читач дізнається, як потрібно діяти, якщо помилився. Адже ж М. Носов запропонував безліч підказок своїм читачам.

***У книзі М. М. Носова багато нового й цікавого.

На початку пригод Незнайка із кожного нового розділу дитина дізнається про щось корисне – що таке рима, як люди стають художниками і музикантами, що означає взяти у борг; дитина читає книги, у яких зрозуміло і весело оповідується про планети, електрику. У книзі «Ведмежа каша» можна знайти рецепт, як варити кашу і смажити рибу. І дитина вчиться із задоволенням і не позіхає від нудьги.

****Про дружбу.

Всі герої М. Носова вчать дружити. У Незнайка є друг Гунька, з яким він свариться по сто разів на день, проте адже ж миряться і товаришують далі. Як повинні вести себе друзі, як вони спілкуються, чому ображаються один на одного – все це дуже корисні знання для малюків.

*****Без праці – нікуди.

Мораль у творах М. Носова – весела, не нав'язлива, не нудотна і дуже однозначна. Якщо ти працьовитий і чесний, ти все зможеш! Сучасним дітям, у яких є все і навіть більше, часто здається, що достатньо вимовити «хочу», щоб все одразу з'явилося, і батьки все купили. Але у Незнайка так не буває. Для того, щоб щось вийшло, потрібно докласти зусиль. Так чому ж не попрацювати, якщо це може бути весело, особливо, коли друзі поряд.

****Більшість своїх казок Микола Носов написав для сина Петрика. І риси характеру персонажів частенько списував з нього [7].

Практичні завдання:

1. Прочитати книгу Миколи Носова «Пригоди Незнайка та його друзів».

2. Заповнити рубрики читацького щоденника.

3. Схарактеризувати Незнайка: риси характеру, його вчинки, ставлення до інших персонажів, його думки, мрії, сподівання.

Література:

1. Арзамасцева И. Н. Носов Николай Николаевич // Русские детские писатели XX века: Биобиблиографический словарь. – М.: Наука, 1997. – С. 312 –314.
2. «Жизнь и творчество Николая Носова: Сборник» / Сост. С. Е. Миримский – М.: Детская литература, 1985.
3. Писатели нашего детства: 100 имён. Биографический словарь. – М., 1990. 178 – 179.
4. Рассадин С. «Николай Носов: Критико-биографический очерк». / Рассадин С. – М.: Детгиз, 1961.
5. Роднянская И. Б. Носов Н. // «Краткая литературная энциклопедия». – Т. 5. – М.: Сов. энцикл., 1968. – Стб. 345.
6. https://ru.wikipedia.org/wiki/Носов,_Николай_Николаевич
7. https://ru.wikipedia.org/wiki/Незнайка

Тема: Історія двох літературних героїв: Піноккіо і Буратіно

Питання:

1. Карло Коллоді [Карло Лоренціні] (1826—1890) автор книги «Пригоди Піноккіо. Історія однієї маріонетки». Літературні послідовники книги.

2. Олексій Толстой (1883—1945) і книга «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». Історія створення книги.

1. Карло Коллоді [Карло Лоренціні](1826—1890) автор книги «Пригоди Піноккіо. Історія однієї маріонетки». Літературні послідовники книги

Карло Коллоді народився 24 листопада1826 року неподалік від Флоренції, у селищі Коллоді, передмісті невеличкого містечка Пеша, де і провів своє дитинство. Отже псевдонім «Коллоді» походить від назви місця народження письменника. Саме тут, на праземлі письменника, і був 1956 року споруджений пам'ятник веселому дерев'яному хлопчаку. Його зображено у бронзі разом із Доброю Феєю, котрій, за казкою, була тисяча років, але виглядала вона дівчинкою з лазуровим волоссям, яка порятувала Піноккіо від злодіїв і надалі опікувалася ним. А автором цього унікального монумента казковому герою – а не письменнику, який його створив – був один із найвідоміших скульпторів Італії – Еміліо Греко.

Мати письменника, Анжела Оралі, була родом із маленького містечка Коллоді у провінції Тоскана, батько Доменіко Лоренціні служив кухарем у місцевої знаті. Після початкової школи Карло пішов учитися до семінарії. Під час війни за незалежність Італії (1846 та 1860 роки) служив добровольцем в армії. Повернувшись до Флоренції, почав займатися журналістикою та літературою.

З часом Коллоді почав працювати репортером і редактором декількох журналів, видавав сатиричні журнали, упорядковував тлумачний словник італійської мови. У цей час з'являються деякі з його перших оповідань: «Плямочки», «Очі та носи», «Чудернацькі нотатки».

З початком нової війни проти Австрії 1859 році Коллоді знову пішов добровольцем на фронт, поступив до Наваррського кавалерійського полку. У 1860 році він повернувся з війни і працював над новими романами, комедіями і сатиричними оповіданнями. Першим дитячим твором письменника став переклад італійською мовою казок Шарля Перро, пізніше сам писав оповідання про пригоди Джаннеттіно, що вийшли окремою книжкою «Подорож Джаннеттіно по Італії».

Однак справжньої слави письменник зазнав як автор безсмертного твору «Пригоди Піноккіо». 1881 року Коллоді закінчив писати новий роман «Історія маріонетки» про пригоди дерев'яної ляльки (буратіно), яку він назвав Піноккіо. Згодом роман дістав назву «Пригоди Піноккіо. Історія однієї маріонетки» і друкувався у щотижневій «Газеті для дітей». Спочатку роман друкувався у журналах і його кінець був дещо трагічним – неслухняного хлопця повісили на дубі розбійники. На думку автора це мало бути

пересторогою усім неслухняним дітям, але на прохання читачів Коллоді оживив Піноккіо, повернувся до роману і дописав його. У новій версії Піноккіо не загинув, а натомість перетворився з дерев'яної маріонетки на справжнього хлопця. У 1883 році «Пригоди Піноккіо» вийшли окремою книгою і зразу стала однією з найпопулярніших книжок Італії і світу.

Через декілька років, у 1890 році Карло Коллоді помер, але він навіть не міг уявити, якої великої слави зазнає його твір. Сталося так само, як і в його романі, – Піноккіо почав жити власним життям незалежно від життя свого творця. Цей роман переклали 87 мовами світу, а на батьківщині автора Піннокіо спорудили пам'ятник. У 1962 р. було засновано Національний фонд Карло Коллоді, який займається дослідженням творчості письменника та популяризацією його творів [10].

Історія створення двох славнозвісних книжок для дітей: «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді (1826 – 1890) та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» Олексія Толстого (1883 – 1945) надзвичайно цікава.

Про Буратінопро, цього казкового дерев'яного хлопчика, знають усі, навіть і ті, хто книги про нього не тримав у руках. Адже про Буратіно знята чимало художніх і мультиплікаційних фільмів, видано комікси.

«Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» Олексія Толстого народжувалися не на порожньому місці. За багато-багато років до появи цієї книги, а саме – 1883 року, була створена і видана книжка про пригоди дерев'яного хлопчини Піноккіо, яка належала перу італійського письменника Карло Лоренціні, що друкувався під псевдонімом «Колоді», і називалася вона «Пригоди Піноккіо. Історія однієї маріонетки».

У фіналі цієї казкової повісті дерев'яний ледащо, базікало, брехунець і бевзик перетворюється, на відміну від свого російського брата-близнюка, на справжнього живого хлопчика. Книга італійського письменника-казкаря стає відразу дуже популярною: після виходу книги 1883 року вона вже до початку XX століття витримала – п'ятсот видань! А на сьогоднішній день у світі налічується більше двох сотень перекладів «Пригод Піноккіо» іноземними мовами.

Такий успіх казкової повісті Карло Коллоді викликав дуже багато підробок, псевдопродовжень і наслідувань. Але, разом із тим, ця казка й народила чимало непересічних письменників, які присвятили свою творчість виключно дітям. Одним із послідовників Коллоді став свого часу відомий казкар із тієї ж Італії, володар Золотої медалі імені Г. Х Андерсена, цієї, за висловом Астрід Ліндгрен, «маленької Нобелівської премії», найпочеснішої міжнародної нагороди-відзнаки у царині літератури для дітей, – Джанні Родарі. До речі, він досить своєрідно й оригінально переосмислив один із мотивів казки Карло Коллоді у своїй теоретичній книзі «Граматика фантазії. Вступ до мистецтва вигадування історій».

Як відомо, коли Піноккіо брехав, у нього починав довшати його дерев'яний ніс Зрештою, за Джанні Родарі, така вада йому набридла. Він не відучився від брехні, а навпаки: почав брехати щохвилини й на кожному кроці! Через це його ніс довшав і довшав, а він брав і відрізав його, навіть

невдовзі людей найняв для цієї справи. В результаті, завдячуючи постійній брехні, у Піноккіо зібралася сила-силенна дров, і він – зробився таким собі капіталістом-монополістом у галузі постачання дров і пиломатеріалів [2].

2. Олексій Толстой (1883—1945) і книга «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». Історія створення книги

Толстой Олексій Миколайович (29.12.1882 р. – 23.02.1945 р.) – граф, відомий російський радянський письменник. Автор численних творів соціально-психологічної, історичної, а також науково-фантастичної тематики, низки публіцистичних творів.

Народився Олексій Миколайович Толстой 29.12.1882 року в містечку Ніколаєвску Самарської губернії.

Дитинство Олексія Толстого пройшло на хуторі Соснівка, поблизу Самари.

Початкову освіту Олексій отримав у Соснівці, під керівництвом запрошеного до нього вчителя. Далі сім'я переїхала до Самари, і хлопчик вступив до реального училища.

Закінчивши училище, Олексій вступив у Петербурзький технологічний інститут, звідки був навесні 1905 року спрямований на Урал, на практику, а точніше – в місто Нев'янськ, де пробув більше місяця. Написаний Толстим згодом твір «Стара вежа», присвячений був Невьянскій похилій вежі. В інституті Олексій Толстой почав писати свої перші вірші. У 1906 році вони вперше були опубліковані.

В 1907 році, пройшовши практично весь курс навчання у технологічному інституті, Олексій кинув його, не ставши захищати диплом і вирішивши присвятити себе літературі. У цьому ж році вийшла перша його книга віршів під назвою «Лірика». Також статті та вірші Толстого друкувалися в журналах «Освіта» і «Промінь». Сам Олексій жив у цей час в Парижі, готуючи до друку свою другу книгу віршів. В 1908 році він повернувся в Петербург і видав книгу «За синіми ріками», в якій були зібрані вірші. Також Товстой пробує працювати і з прозою і створює «Сорочі казки». Прозові твори і принесуть згодом популярність Олексію Толстому.

У 1912 році Толстой переїхав до Москви, де через рік почав співпрацювати з періодичним виданням «Русские ведомости», в якому публікує свої оповідання і повісті.

У Першу Світову війну Олексій Толстой був військовим кореспондентом і здійснював поїздки в Англію і Францію. Крім журналістських праць, Толстой в цей період пише оповідання про війну, а також драматичні твори.

З 1918 по 1923 О. Толстой не прийняв Жовтневу революцію і перебував в еміграції – спочатку в Парижі, а з 1921р. – в Берліні. Разом з іншими представниками російської емігрантської інтелігенції, він входив у групу «Напередодні».

У 1920 Толстой пише повість «Дитинство Микити», а в 1921-1923 він написав ще кілька літературних творів, серед них повість «Чорна п'ятниця», а також роман «Аеліта».

У 1921-1923 Толстой пише «Гіперболоїд інженера Гаріна», а також «Золотий ключик» для дітей про пригоди Буратіно [7, 3-12].

Олексій. Толстой – чудовий дитячий письменник. Він підготував збірник російських народних казок, до якого увійшло 7 чарівних казок і 50 казок про тварин. Письменник творчо обробив казки, з численних варіантів народної казки він обрав найбільш цікавий варіант, і збагатив його з інших варіантів яскравими мовними зворотами та сюжетними подробицями.

У дитячу літературу О.М. Толстой увійшов з книгою «Сорочі казки» (1910). Кілька казок з неї були опубліковані в дитячих журналах «Стежка» і «Галча». У книзі розкривається своєрідне чарівність дитячого спілкування з природою, світом звірів і птахів, рослин та іграшок – все, що було предметом завороженого і захопленого спостереження та переживання в ранньому дитинстві.

У 1920-1922 роках, в еміграції, О. М. Толстой пише повість «Дитинство Микити».

«Дитинство Микити» – повість автобіографічна. Це підтверджується тим, що багато яких «реалій» повісті взяті з дитинства самого письменника.

Казка була невід'ємною частиною життя О. М.Толстого. Найбільшої слави набула казка «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» [6, 3-12].

Казка Олексія Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» бере свій початок від книги Карло Коллоді. Краще за всіх дослідників творчості О. Толстого про народження казкової повісті сказав сам автор в одній із передмов, принаймні – образніше. Ось, зокрема, що він писав: «Коли я був маленький, – дуже й дуже давно, – я читав одну книжку: вона називалася «Піноккіо, або Пригоди дерев'яної ляльки» (дерев'яна лялька італійською – буратіно).

«Я частенько переповідав моїм друзям, дівчаткам і хлопчикам, незвичайні пригоди Буратіно. Та позаяк книжка загубилася, то я розповідав кожного разу по-іншому, вигадував такі історії, яких у книзі зовсім не було.

Тепер, через багато-багато років, я пригадав мого старого друга Буратіно та й надумав розповісти вам, дівчата і хлоп'ята, незвичайну історію про цього дерев'яного чоловічка».

Так оповідав Олексій Толстой у своїй передмові до книги.

А насправді було трохи не так.

По-перше, за свідченням відомого літературознавця Мирона Семеновича Петровського, Олексій Толстой італійської мови не знав, отже, прочитати «Пригоди Піноккіо» маленьким не міг.

По-друге, коли письменник був маленький, книга Карло Коллоді в Росії ще не перекладалася, це сталося лише 1906 року, тобто коли письменникові вже йшов двадцять четвертий рік.

Отже, передмову Олексія Толстого до «Золотого ключика...» слід розглядати як таку собі своєрідну авторську фантазію, красиву вигадку.

В реальному житті письменник ішов до остаточного варіанту «Золотого ключика...» довгі-довгі роки. Казкова повість про пригоди Буратіно є не просто переробкою «Пригод Піноккіо». Олексій Толстой практично заново переписав казку Карло Коллоді, відкинувши її надмірну, нав'язливу місцями дидактичність і моралізаторство. Крім того, Олексій Толстой наповнив її іскрометним гумором, веселощами, схожими з традиціями балаганного Петрушки, а то й скоморохів. Повість-казка Олексія Толстого має і значно стрімкіший сюжет, більш виразні і яскраві характери персонажів.

Уперше письменник звернувся до казки Карло Коллоді ще 1924 року, коли та вийшла у перекладі з італійської Н. Петровської: на титулі, окрім автора перекладу, було зазначено, що казку «переробив та обробив Олексій Толстой». Переробка полягала у значних скороченнях першоджерела і в мовних, стилістичних правках, сюжету ж казки про Піноккіо вона безпосередньо ще не зачіпала.

І от, як не дивно, Олексій Толстой повернувся до цієї роботи у важкі для нього часи, а саме – 1935 року, коли з ним трапився інфаркт...

Лікарі категорично заборонили йому на тривалий час писати, але ж не писати, як і кожний справжній письменник, тяжко хворий Олексій Толстой просто фізично не міг! Він почав пригадувати історії про Піноккіо, над якими колись працював як редактор, і рука мимоволі потяглася до пера.

Письменник нібито дав собі своєрідний перепочинок од виснажливої літературної праці, знову з головою поринувши в дитинство, в його безтурботні розваги й веселощі. Працюючи над гумористичною по суті казкою, не позбавленою, між тим, і сатиричного звучання, Олексій Толстой, за словами Самуїла Яковича Маршака, «ніби грався з читачем у якусь веселу гру, що давала насолоду перш за все йому самому». І навіть великий ніс Буратіно, що вічно стирчав далеко наперед, із точки зору тодішнього стану здоров'я Олексія Толстого можна розглядати як такий собі символічний девіз: ніколи не здаватись і не вішати носа!

Влітку 1936 року «Золотий ключик...» почав друкуватися на сторінках «Пионерской правды» і викликав просто водоспад читацьких захоплених відгуків. Коли ж казка вийшла окремим виданням, то відрізу зробилася, говорячи сучасною мовою, не просто бестселером, а й стала об'єктом найпильнішої уваги театральних режисерів і кінорежисерів: почали з'являтися вистава за виставою, фільм за фільмом.

Багато робіт присвячено відмінностям «Пригод Піноккіо» від «Пригод Буратіно» – і сюжетним, і композиційним, і смисловим. Якщо говорити про систему образів казки «Золотий ключик», то слід відзначити образ П'єро, якого не було у Коллоді, і образ «дівчинки з блакитним волоссям», Мальвіни.

У Коллоді є фея, чарівниця з блакитним волоссям. Вона весь час наставляє Піноккіо на шлях істинний, а коли приходить час, дає йому головну нагороду – перетворює Піноккіо на живого хлопчика. Герой Толстого не потребує такого перетворення. Він живий і реальний хлопчисько, незважаючи на те, що зроблений з дерева.

Мальвіна («залізна дівчинка» – так її характеризує дерев'яний хлопчик) – не чарівний, а побутовий персонаж. І нічого спільного з чарівницею з казки Коллоді, крім кольору волосся, у неї немає.

У Коллоді є смішна обмовка, що проникла в берлінський переказ Толстого: Піноккіо не потрапляє до школи і, отже, залишається неписьменним, тим не менш, в одній з наступних сцен він із сльозами на очах читає напис на могилі чарівниці. Можливо, помітивши цю смішну неув'язку, Толстой і вигадав сцену навчання свого героя грамоті. Педагогічний темперамент, пристрасть давати уроки за будь-яких обставин, чисто учительський педантизм, надмірна і подекуди відверто недоречна вихованість стали визначальними рисами образу Мальвіни. Абстрактні міркування і умовні цінності Мальвіни явно програють від найближчого сусідства з життєвою винахідливістю і простодушної розважливістю Буратіно. Йде перевірка персонажів на життєздатність, і стає ясно: життєздатність – найбільша цінність в художньому мисленні Толстого.

У творі Толстого велику роль при змалюванні персонажів відіграє художня деталь. Наприклад, безвільно звисають довгі рукави балахона, в який одягнений П'єро, ці рукава протиставляються задерикуватому носику Буратіно.

У казці спостерігається розвиток характерів героїв. Герої змінюються, їх характери не статичні. Змінюється і П'єро, і це зміна показана все тими ж рукавами балахона. За прикладом Буратіно, П'єро вплутується в бійку з поліцейськими псами, які обривають довгі рукава. П'єро змінився і зовні і внутрішньо. Його балахон перетворився на спортивну безрукавку, та й і П'єро після бійки став більш рішучим і зібраним.

Герої казки наділені характерами не дуже складними. Тато Карло – добрий, відвертий, шляхетний.

Більш яскравими характерами наділені лиходії казки: Карабас – казковий злий чарівник, п'яниця, ненажера і лихослів. Його друг Дуремар – нікчема, що продається за вечерю, донощик і зрадник.

У створенні образів беруть участь імена казкових героїв. Буратіно – родова назва маріонетки стала власним іменем. П'єро – партнер Арлекіна в народній італійської комедії, Дуремар – дурень (ім'я вимовлене на іноземний манер), а кіт Базиліо – звичайний Василь; Лисиця-Аліса нагадує персонажа керроловської казки, але ім'я побудовано з російської фольклорної моделі: «лисиця Аліса» співзвучно «лисиці-Олісави» народних казок. Складніше осмислюється ім'я Карабаса Барабаса. Аналогічний персонаж казки Коллоді носить ім'я Манджофоко, що означає «пожирач вогню». «Барабас» співзвучно італійським словами зі значенням «негідник, шахрай» (barabba) або «борода» (barba) – і те, і інше цілком відповідає образу.

Ім'я «Мальвіна» вражає читацьку уяву своєю вишуканістю й романтичністю. Дійсно, це ім'я чуже, запозичене із іншої культури. Ім'я Мальвіна потрапило до Росії із шотландської літератури.

Але головний герой казки – Буратіно.

Тільки-но з’явившись на світ, Буратіно починає пустувати й пустувати. Він безтурботний, але повний здорового глузду і невтомно діяльний, перемагає своїх ворогів за допомогою дотепності, сміливості і присутності духу, він запам’ятовується читачам як відданий друг і добрий хлопець.

Зовнішність Буратіно теж працює на його характер: задиркувато стирчить ніс Буратіно (фразеологізм «не вішати носа»). У Коллоді ніяк ніс Піноккіо не пов'язаний з його характером.

Буратіно нескінченно привабливий навіть у своїх малих гріхах і у своїй цікавості (в дусі російського фразеологізму «сунути ніс не в свою справу»), і в своїй наївності (проткнув носом полотно, не здогадується, що за дверцята там видніються, тобто «не бачить далі власного носа»). Цікавість, простодушність, природність – основні риси характеру Буратіно. Письменник наділив Буратіно найкращими людськими якостями. За своєю природою Буратіно більш схожий на російського Петрушку, ніж на італійського Піноккіо – і характером, і навіть елементами сюжету (наприклад, один з неодмінних атрибутів дійства з Петрушкою – його зустріч з представниками влади, городовим чи двірником). Буратіно також у Країні Дурнів зустрічається з поліцейськими, губернатором.

Одна з головних відмінностей казки Толстого від казки Коллоді – відсутність моралізаторства. «Пригоди Піноккіо» – твір відверто і насичено моралізаторський. Майже кожний епізод супроводжується розлогими моральними сентенціями. Моралізує автор, моралізує його герої – і Карло, і чарівниця з блакитним волоссям, і цвіркун, і білочка, і собака Алідоро (прообраз Артемона), і сам Піноккіо. У Коллоді моралізують всі, у Толстого – ніхто. Тому ця казка так подобається дітям. Вона весела, легка, сюжет динамічний і захоплюючий завдяки своїй детективності.

Характер Буратіно показаний в постійному розвитку, героїчне в дерев’яному хлопчикові часто виявляється через зовні комічне. Так, після відважної сутички з Карабасом Мальвіна змушує Буратіно писати диктант, але він моментально придумує відмовку: «Немає чим писати». Буратіно тому і користується любов’ю читачів, що він не тільки по-казковому щасливий, але й має справді людські, а саме хлопчачі слабкості і недоліки. Він живий, хоча і дерев’яний.

І ще одна з головних відмінностей творів: в італійській казці немає головного образу казки про Буратіно, немає її ключовою метафори і найбільш значимого символу – саме золотого ключика. Золотого ключика і від потаємних дверей, і від щастя.

Отже, повість-казка О. М. Толстого є практично самостійним твором, хоча і має в якості літературного джерела казку італійського письменника Коллоді «Пригоди Піноккіо». «Золотий ключик» побудований як історія розгадки «таємниці – таємниці комина в комірчині тата Карло, секрету золотого ключика. А в підсумку у казці відбувається з’ясування того, хто є хто: хто герой, а хто злодій. Детективний сюжет допомагає дитині глибше бачити життя, вдивлятися в обличчя і обставини, активно думати і відчувати, переживати випробування разом з героями.

Малюючи ляльковых чоловічків, їх ворогів і друзів, Толстой створює казкові і одночасно реальні образи з тонким психологізмом, показуючи їх у розвитку, у взаємодії.

Найбільша знахідка казки – характер Буратіно. Це живий і обдарований хлопчачий характер [11].

Практичні завдання:

1. Прочитати твір Карло Коллоді «Пригоди Піноккіо. Історія однієї маріонетки». Заповнити читацький щоденник. Схарактеризувати головного героя книги Піноккіо: риси характеру, вчинки, ставлення до інших персонажів.

2. Прочитати твір Олексія Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». Заповнити читацький щоденник. Схарактеризувати головного героя книги Буратіно: риси характеру, вчинки, ставлення до інших персонажів.

3. Дати відповіді на питання:

– Що є спільного, що є відмінного у книгах Карло Коллоді, Олексія Толстого: проаналізувати зміст книг, характери головних персонажів.

Література:

1. Бегак Б. Беседа первая. Золотой ключик детства. / Бегак Б. Правда сказки. Очерки. – М.: Детская литература, 1989. –С. 9 – 17.
2. Давидюк Л. Зарубіжна літературна казка: навч. посіб. / Л. Давидюк, О. Задорожня. – К.: Ленвіт, 2003. – 590 с.
3. Зиман Л. Товариш Піноккіо та індустріальний магнат Карабас Барабас. / Дитяча література. – 1991. – № 3. – С. 62-65.
4. Петровський М. Що відмикає «Золотий ключик»? / Петровський М. Книги нашого дитинства. – М., 1986.
5. Радянська дитяча література. / Под ред. Разова В. Д. – М., 1978.
6. Толстой А. Как мы пишем. / Толстой А. – М.: Книга, 1989. – С. 123 –135.
7. Толстой А. Краткая автобиография. / Толстой А. // Повести и рассказы. – Л.: Художественная литература, 1987. –С. 3 – 12.
8. Тубельская Г. Зарубежные детские писатели: биобиблиогр. Справ. Ч 1: Сто имён: А-М / Г. Тубельская; материал, посвящ. Детск. Писателям, подгот. Ю. Я. Соболевской. – М.: Школьная библиотека, 2005. – 272 с.
9. Шамаева С. Трагедія радянської казки. / Народна освіта. – 1998. – № 5. – С. 141.
10. https://uk.wikipedia.org/wiki/Карло_Коллоді
11. ua-referat.com/АН_Толстой_його_внесок_у_дитячу_літе...

Тема: Книга Елінор Портер «Полліанна»

Питання:

1. Основні віхи життя і творчості Елінор Портер (1868 – 1920).

2. Філософія книги Е. Портер «Полліанна»: «Життя – це радість».

1. Основні віхи життя і творчості Елінор Портер

Елінор Емілі Ходжмен народилася й виросла у містечку Літтлтон, штат Нью-Гемпшир. Вона була молодшою дитиною (старший брат Фред народився 1864 року) і єдиною дочкою фармацевта Френсіса Флетчера Ходжмена та його дружини Луелли Френч (Вулсон). Її дідусь Френсіс Ходжмен був першим у Літтлтоні ювеліром, через деякий час він додав до своїх занять і фармацевтику.

Елінор мала слабке здоров'я, тому не ходила до загальноосвітньої школи, у неї було домашнє навчання. З дитинства у неї виявився нахил до літературної творчості й музики. Пізніше вона навчалась у Консерваторії Нової Англії (Бостон). Вона виступала у церковному хорі і на місцевих концертах, викладала уроки музики.

Елінор Ходжмен вийшла заміж за бізнесмена Джона Лімана Портера. За десять років вони встигли пожити в багатьох містах, потім оселилися в Кембріджі (штат Массачусетс). Разом з ними проживала й матір-інвалід Елінор Портер. У подружжя не було дітей.

У 1901 році місіс Портер закинула музику і стала письменником. Вона публікувала свої оповідання в газетах і журналах. За все своє життя вона написала 16 романів і 6 збірників оповідань.

Її найвідоміша книга «Полліанна» (видана 1912 року) була схвалена критикою і сподобалась читачам. Книга увійшла до списку восьми головних бестселерів року. У 1915 році Елінор Портер видала продовження історії «Полліанна виростає». Письменниця написала й видала багато ще книг, але вони не стали такими відомими, як «Полліанна». «Полліанна» з часом була перекладена на вісім мов, пережила декілька перевидань, була адаптована до театральної вистави й мюзиклу в 1916 році. У 1920 році вийшов в прокат перший фільм «Полліанна» з Мері Пікфорд у головній ролі.

Померла Елінор Портер у місті Кембрідж (штат Массачусетс), у 1920 році. Її смерть була неочікуваною, оскільки письменниця відчувала тільки легку слабкість, але продовжувала писати і навіть готувалася до літнього відпочинку. На її надгробку зробили надпис: «Тій, чиї твори привнесли сонячне світло у життя мільйонів».

На честь письменниці у її рідному місті Літтлтоні відзначається кожного червня День Полліанни і день пам'яті Елінор Портер у грудні. У центральному парку міста встановлена бронзова статуя Полліанни.

З часом у психології був сформульований «Принцип Полліанни» [2].

2. Філософія книги Е. Портер «Полліанна»: «Життя – це радість»

Книга «Поллианна» вперше була видана 1912 року. Давно немає серед живих її автора – відомої американської письменниці Елінор Портер, однак пригоди дівчинки з дивним іменем Поллианна і досі захоплюють юних читачів світу.

Книга «Поллианна» принесла автору велику славу. Елінор Портер написала її в саду, який був розташований на даху нью-йоркського хмарочосу. За словами письменниці, про кращий кабінет вона і мріяти не могла.

Гра Полліанни дуже важлива у наш такий складний час, бо зараз безнадійності набагато більше, ніж банального добросердя. Книга «Полліанна» – справжній екстракт радості, вправа на тему: «Навчитися бачити, знаходити та відчувати радість у житті».

В англомовній літературі багато подібних книг, але все ж таки «Полліанна» – еталон. Чудовий гуморист Вудхауз пише про особливо гарну каву: «Дійсно, справжня Полліанна!», і кожний розуміє: «Ті, хто її п'ють, бачать у всьому найкращий бік життя».

Вірогідно, у цієї книги є тільки дві суперниці: телеграма маршала Фердинанда Фоша (французький маршал, у Першу світову війну він командував союзними військами): «Центр відступає, правий фланг відступає, становище пречудове…» та притча про людину, якій сказали, що театр напівпустий. Менш відоме есе Честертона «Про ловитву капелюхів», де автор завзято описує всі дрібні біди як захоплюючі пригоди. Межі цьому немає: один американець говорив, <u>що і смерть – чарівна пригода</u>.

Важливо те, що гру Полліанни потрібно застосовувати в першу чергу до себе, у крайньому разі – до тих, хто прохає допомоги й розради; інакше, у будь-який час, вийде те, що Честертон назвав «образливим оптимізмом за чужий рахунок» (книга Г. К. Честертона «Що сталось із світом»; 1910). Люди дуже легко дають поради іншим: «Не сумуйте! Не страждайте!» Чи можуть вони чесно грати у «гру Полліанни», доводить наступне: що вони роблять, міркують, говорять, якщо біди у них. Найчерствіший різновид розради – слова типу: «Take it easy!» («Не беріть в голову!», «Не звертайте уваги!»). Проте, <u>найважливіше у житті – це враховувати почуття інших.</u>

Полліанна зізнається, що їй зовсім не важко радіти. Дівчинка розповідає: «Насправді це така гра. Мій батько навчив мене грати в неї, і це було пречудово. Ми почали грати, коли я була ще зовсім маленькою. Все почалося тоді, коли нам серед пожертвувань дістались милиці. Я тоді мріяла про ляльку, ось батько і попрохав жінку, яка збирала речі. А та леді відповіла, що ляльок немає, тому замість ляльки вона відіслала нам маленькі милиці. Вона писала, що милиці теж можуть знадобитися. Наша гра в тому й полягала, щоб радіти і не звертати уваги на те, що для радості начебто немає причини. <u>Саме тому і потрібно радіти, що милиці мені не потрібні!</u> <u>Ось і вся хитрість</u>. Це дуже розумна гра. Але іноді у цю гру дуже важко грати.

Особливо тоді, коли твій батько помирає, і в тебе нікого із рідних не залишилось».

Як би сумно й самотньо не було Полліанні, вона кожний день зустрічала вигуком: «Я сьогодні така рада, що живу на світі!»

Події життя, саме життя, важке і навіть трагічне, його змінити неможливо. Гра Полліанни – це спроба змінити своє ставлення до життя, посміхнутися й посміятися над обставинами і над своїми жахами.

Дуже цікава порада, яку дає Полліанна Ненсі, служниці її тітки. Ненсі не любила понеділки. Адже понеділками їй треба було дуже рано вставати, щоб допомогти матері й самій встигнути на роботу. Полліанна поміркувала й підказала Ненсі, щоб та неприємним ранком кожного понеділка раділа тому, що наступний «чорний» понеділок настане лише через тиждень! Чи не правда, дуже цікава порада? Адже багато хто з людей не люблять понеділок, не люблять після вихідного дня зранку вставати, рано-вранці в понеділок вони себе почувають особливо нещасливими і нещасними.

Порада Полліанни, звісно, не змінить життя, але подарує посмішку багатьом читачам, які страждають від такої неприємності як «понеділок – день важкий!»

Полліанна навчила всіх мешканців свого містечка радіти. Але сталося горе: дівчинка потрапила під машину. Вона випадково дізналася, що ніколи не зможе ходити. І тільки тепер Полліанна зрозуміла, що дуже легко давати порадити іншим і дуже важко знайти причину для радості, коли сама страждаєш від горя і хвороби. «Скільки крихітка не переконувала себе, що вона радіє, що іншим людям легше, ніж їй самій, чомусь їй легше так і не ставало. Вона тільки й думала про те, що ніколи більше не встане і не піде своїми ногами».

Щоб підтримати дівчинку, всі її друзі, яких вона навчила відчувати радість, почали приходити до неї в гості. Вони хотіли, щоб вона дізналася й пораділа їхнім радостям. І радість до Полліанни прийшла! Вона посміхнулась від щастя, що комусь радісно й весело. А вміння радіти чужим радостям –це найвеличніша сила людини!

Практичні завдання:

1. Прочитати книгу Елінор Портер «Полліанна».

2. Яка філософія цієї книги?

3. Чи згодні ви з таким розумінням життя? Чи можна цю філософію назвати позитивною? Чи має ця філософія вади? Які, на вашу думку?

4. Яка ваша формула життя? Сформулюйте її і доведіть свою думку у письмовій формі.

5. Напишіть свій відгук на книгу Елінор Портер «Полліанна». Висловіть своє ставлення до філософії Елінор Портер.

Література:

1. Портер Элинор. Поллианна. / Портер Элинор. – Черкассы: Маджуга, 2005. – 198 с.

2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Портер,_Элинор _Ходжмен

Тема: Януш Корчак (Генрік Гольдшмідт) і дитяча література

Питання:

1. Основні віхи життя і творчої діяльностіЯнуша Корчака (1878 – 1942).

2. Педагогічні погляди Януша Корчака.

3. Характеристика творів Януша Корчака «Мацюсеві пригоди», «Коли я знову стану маленьким».

4. Аналіз твору «Койтусь-чарівник».

1. Основні віхи життя Януша Корчака

Ім'я Януша Корчака стало символом висоти духу, мудрості педагога, справжньої любові до дітей. Суть педагогічної ідеї Януша Корчака укладається в одну фразу: вихователь повинен любити дітей.

Справжнє ім'я Януша Корчака – Генрик Гольдшмідт. Він народився 22 липня 1878 року в асимільованій єврейській родині, у будинку, де панував дух космополітизму і витонченої польської культури. Батьки майже нічого не говорили сину про його єврейське походження, однак про це йому потім неодноразово нагадає польське суспільство. Здавалося, Генрик був поляком, патріотом польської держави, він любив польську мову, людей і природу Польщі. Згодом до цієї любові стало домішуватися почуття смутку і самотності. Посилився його зв'язок з народом, до якого він належав по крові. І в дні випробувань він приходить до свідомого і добровільного, заснованого на велінні совісті вибору єврейської долі. Коли Генріку виповнилося одинадцять років, у сім'ї сталося нещастя: батько, добра і талановита людина, безнадійно занедужав серцевою хворобою. З лікарні вже не повернувся. Роки хвороби батька спричинили зубожіння родини, не стало багатої квартири і слуг, довелося переселитися в бідний район. Молодий Генрік зайнявся репетиторством, щоб підтримувати матір і сестру. Він продовжував учитися і, закінчивши школу, вступив до Варшавського університету на медичний факультет. Боротьба з хворобами і стражданнями стала його ідеєю і метою життя. У цей же час юнак пробує сили в поезії, публіцистиці і художній прозі. На рубежі століть він стає Янушем Корчаком, автором багатьох чудових здобутків: повістей «Діти вулиці» (1901), «Дитя вітальні» (1906), «Моськи, Йоськи і Срулі» (1910), «Король Матіуш I» (1923), багатьох новел, а також педагогічних праць – «Як любити дитину» (1914) і «Право дитини на повагу» (1929).

У 1908 році Корчак вступає до благодійної єврейської організації «Допомога сиротам», швидко стає незамінним членом правління і душею маленького притулку для сиріт. Завдяки зусиллям Януша, у 1911 році у Варшаві, на вулиці Крохмальній, 92, відкрився «Будинок сиріт», що проіснував тридцять років.

Так у 29 років він зробив свій вибір на користь чужих дітей, своїх вихованців, відмовившись від можливості створити власну родину, зробити кар'єру. Його «Будинок Сиріт» був не просто навчально-виховною

установою, а місцем життя, яке він створював разом з дітьми не тільки для них, а й для себе. Вихователь укладав правила, видавав газету, писав з дітьми кодекс товариського суду, який містив тисячу статей, перших 99 статей з яких виправдовувальні. Під час серйозних розмов про політику і бізнес з дорослими, Корчак нудьгував. Проте з дітьми він спілкувався з радістю, відчуваючи себе своїм. Бувало, він когось карав, а згодом почувався винним і виголошував виправдовувальні промови, сподіваючись на розуміння.

Книги педагога за покликанням наповнені веселими і сумними описами дітей, їхніх думок і почуттів, які неможливо зробити, якщо самому не бути дитиною. З «Будинком сиріт» він був зв'язаний до кінця життя. У великому будинку, де жили діти, він розмістився в маленької кімнатці під дахом, в якій ночами писав казки для дітей і книги про виховання для дорослих. У «Будинку сиріт» мешкало більше ста дітей (у 1940 році – більше двохсот) і всього вісім осіб обслуговуючого персоналу, включаючи самого директора, до того ж усі – навіть кухар і праля – були вихователями, які поділяли ідеї Корчака і практично їх здійснювали.

Це була маленька «держава» дітей, на чолі якої стояла «Рада самоврядування». Конфліктні ситуації обговорювалися всім товариством. Вагоме значення мав у будинку «Товариський суд», кодекс для якого склав «пан лікар». З-поміж тисячі параграфів кодексу, тільки тисячний говорив, що підсудний «небезпечний для навколишніх і підлягає відрахуванню». Цей пункт був застосований за тридцять років всього двічі. Дитячий суд у будинку Корчака виголошував одне з двох рішень: виправдати або пробачити.

У своєму ранньому доробку «Сповідь метелика» (1914) Януш Корчак написав: «Реформувати світ – це означає реформувати виховання». Корчак завжди застерігав від абсолютизації явищ і узагальнень. У процесі виховання йдеться про конкретну дитину, яка потребує індивідуального підходу. Вихователь не ідеалізує дітей, для нього кожна дитина є особистістю. Спостереження дитини в процесі розвитку, змін, сприяє виробленню найбільш ефективних прийомів виховання. Процес виховання – повинен підпорядковуватися ідеї позитивного розвитку як фізичного, так і духовного здоров'я.

Мало хто з педагогів говорив про дітей так категорично, як Януш Корчак: «Серед дітей стільки ж недобрих людей, скільки і серед дорослих. Усе, що діється в брудному світі дорослих, існує й у дитячому світі». «Вихователь, який приходить із солодкою ілюзією, що він входить у маленький світ чистих, ніжних, відкритих сердець, чиї симпатії і довіру легко здобути, незабаром розчарується».

На думку Януша Корчака, «жоден вихователь не виростить із сотні дітей сотню ідеальних людей». І є лише одна можливість уникнути руйнівного для обох сторін розчарування: визнати право дітей на дитинство. Не думати про дитину тільки з погляду майбутнього, щоб у неї не склалося неправильне уявлення про себе. В основі такого погляду покладене розуміння дитини. Як зазначав педагог: «Дитина, на відміну від дорослого,

може збрехати, образити, украсти». Хоча Корчаку не подобаються діти, що брешуть, крадуть, однак він знає, що провина дитини не така, як злочин дорослого, що провина дитини по-своєму ціннісна, оскільки «у конфлікті із совістю і виробляється моральна стійкість».

Отже, головний постулат педагогічної системи Януша Корчака полягає в абсолютній цінності дитинства.

Корчак відзначав, що причиною приниження дитини є брехлива, лицемірна система виховання, яку дорослі не реформують через консервативність і лінь. Він підкреслював, що треба навчити дитину вирізняти неправду і цінувати правду; не тільки любити, а й ненавидіти; не тільки поважати, але і нехтувати; не тільки погоджуватися, але й обурюватися; не тільки підкорятися, а й бунтувати.

Практикуючи винагороди за різноманітні чергування у «Будинку сиріт», педагог дозволяв незвичні вирішення конфліктів. Можна було битися за правилами «дуельного кодексу» – зі свідками, секундантами та заносити до журналу причини бійки.

Януш Корчак створив «Кодекс товариського суду», в якому були такі пункти:

– Якщо, хтось зробив щось погане, найкраще вибачити його.

– Якщо зробив погане, не знаючи, що це погане, тепер уже буде знати.

– Якщо зробив погане не навмисно, у майбутньому буде обережнішим, намагатиметься більше не робити цього.

– Якщо зробив погане, тому що його підмовили, більше не буде слухати.

– Якщо зробив що-небудь погане, найкраще зачекати, поки не виправиться.

Рішення суду виносили голосуванням. Суддями були діти.

Дитина потребує, зазначав видатний педагог, волі, але «ми, дорослі, не можемо змінити наше життя; вихованні в неволі, ми не можемо дати дитині волю, оскільки самі в путах».

Особливо цікавим був проект Януша Корчака – газета «Малий Пшегленд». Януш Корчак писав: «У журналі буде висвітлюватися все, що стосується школярів і школи. А редагуватися він буде так, щоб не ображати дітей і стежити, за дотриманням справедливості. Редагувати журнал будуть троє. Один старий (лисий і в окулярах), щоб не було безладдя, другий – молодий для хлопчиків, а третій редактор – дівчина (для дівчаток). Щоб ніхто не соромився, міг відкрито говорити про свої образи, турботи. Кожний може прийти, розповісти і написати усе, що він хоче безпосередньо у редакції».

Одночасно, вихователь готує для польського радіо цикл передач «Бесіди старого лікаря», читає лекції у Вільному Польському університеті і на Вищих єврейських педагогічних курсах, працює в суді для малолітніх злочинців, а з 1934 року – стає несіоністським представником Польщі в Міжнародній єврейській організації.

Першого вересня 1939 року почалася Друга Світова війна. Польська незалежна держава припинила своє існування. Незабаром фашисти організували у Варшаві й інших польських містах гетто. У 1940 році «Будинок сиріт» переселяється до Варшавського гетто. На території Польщі планомірно знищують єврейське населення.

5 серпня 1942 року від запасного шляху Гданьского вокзалу відправився черговий потяг до табору смерті Треблінка. У ньому були діти, вихованці «Будинку сиріт», а з ними і Януш Корчак. Польські вихованці і колишні колеги готували Корчаку втечу з гетто, однак він відмовлявся: хіба міг би він жити з думкою про те, що залишив дітей у хвилину їхньої смерті. І він залишився тільки для того, щоб сховати від них правду, щоб до останньої хвилини, щиро і з любов'ю дивлячись їм в очі, говорити, що вони їдуть за місто, у село. Обман, на який здатні тільки батьки помираючої дитини. Діти йшли організовано, спокійно, колоною з зеленим прапором – символом розквіту, надії, росту (символ королівства Матіуша). Це був німий, великий протест проти чуми фашизму. Вихователь очолював колони співаючих дітей, тримаючи на руках безсилого хлопчика, а за руку – дівчинку, йшов, ймовірно, з посмішкою, адже діти народ спостережливий і відразу б зрозуміли усе. Про свою смерть він, звичайно ж, не думав. Але ще годину, ще п'ятнадцять хвилин, ще хвилину він міг підтримувати в них надію, відганяти від них страх смерті. Що ще міг зробити старий лікар?

Ось свідчення про той час: «Я був на Умшлагплаце, коли з'явився Корчак з Будинком сиріт. Люди завмерли, неначе перед ними став ангел смерті. Так, сюди ще ніхто не приходив. «Що це?!» – вигукнув комендант. «Корчак з дітьми», – відповіли йому. Коли діти вже були у вагонах, комендант поцікавився у лікаря, чи не він написав «Банкрутство маленького Джека». «Так, а хіба це якоюсь мірою пов'язано з відправленням ешелону?» – «Ні, просто я читав вашу книжку в дитинстві, гарна книжка, ви можете залишитися, лікарю...» – «А діти?» – «Неможливо, діти поїдуть». – «Ви помиляєтеся, – вигукнув лікар, – ви помиляєтеся, діти насамперед!» – і грюкнув дверима вагону».

6 серпня 1942 року Януш Корчак загинув разом зі своїми дітьми і співробітниками «Будинку Сиріт» в одній з газових камер табору смерті в Треблінці. Незадовго до загибелі Корчак писав: «Якби можна було зупинити сонце, то це треба було б зробити саме тепер» [17].

2. Педагогічні погляди ЯнушаКорчака

Головні педагогічні погляди та концепції Корчака були викладені наприкінці XIX століття в юнацьких статтях. Саме в них була вперше сформульована основна ідея Корчака: «Діти не будуть людьми колись – вони вже люди. Дійсно, люди, а не ляльки. Можна звернутися до їх розуму, і вони дадуть відповідь, можна звернутися до їх серця, і вони відчують. Ці задатки дітей треба розвивати».

Як зазначав Януш Корчак, педагог повинен поєднувати у своїй діяльності позиції лікаря, гігієніста, психолога. Свої погляди на виховання

дітей він вперше висловив у педагогічній праці «Школа життя», а пізніше – у книзі «Як любити дитину», що здобула широку популярність.

Суть його педагогічної діяльності – полягає у вивченні дитини, організації дитячого самоврядування, створенні умов для розвитку дітей. Не менш важливими є ідеї Корчака про те, що вихователь сам готується до професійної педагогічної діяльності, що головним і найбільш кваліфікованим експертом для нього є дитина. Зрозуміти дитину вихователь зуміє, якщо увійти до зачарованого світу дитини, а для цього він повинен відчути себе дитиною, повернутися у власне дитинство, зуміти по-дитячому сміятися, радіти, засмучуватися.

Отже, умовами успішної виховної діяльності, на думку Януша Корчака, є проникнення педагога в складнощі й суперечності процесу розвитку дитини, усвідомлення чинників, які сприяють розвитку (емоційна стабільність життя дитини в шкільні роки, варіативність виховного середовища, яка забезпечує можливість вибору, успішність діяльності дитини хоча б в одному напрямі, позитивна оцінка дитини громадською думкою, гарантія безпеки дитини у виховному просторі) і чинників, що гальмують цей процес (почуття страху; несправедливо пережиті почуття звинувачування, сорому; відчуженість дитини від ровесників і дорослих у школі; самотність; відчуття тотальної неуспішності тощо). Як показники успішної виховної діяльності педагогів, спрямованої на «олюднення» життя дітей, Корчаком були виокремлені фізичне здоров’я дитини, психічна рівновага, адекватна самооцінка. Найбільшим результатом виховання дитини Януш Корчак вважав розвинене відчуття власної гідності дитини, її прагнення до свободи і здатність співчувати як людям взагалі (у широкому значенні – своєму народу), так і конкретним людям, серед яких вона живе.

Педагогічним кредо Януша Корчака була любов до дітей, повага до особистості дитини, бережливе ставлення до її серця. Своєю основною педагогічною ідеєю він вважав пошук прихованих зв’язків між вихованням дітей і їхнім майбутнім, між дитинством і зрілим віком.

Корчак учив ніколи не нехтувати повсякденними дрібними справами, незначними зусиллями волі й розуму, вчив прощати. Він називав три стадії духовного розвитку: набуття віри, усвідомлення батьківщини, виховання любові до людини. На його думку, проходження цих трьох стадій кожною людиною є шляхом покращення суспільного ладу.

У нього взагалі все народжувалось з рефлексії, гарячого відчуття реального життя, повної радості й болю, які забезпечували йому живий зв’язок з людьми. Теорія і практика – вільний і постійний зв’язок науки з поезією, творчої уяви з реальним світом.

Педагог ніколи не намагався створити закінчену теорію розвитку дитини. Він діяв, втілюючи виховні ідеали, розкриваючи і утверджуючи в дітях можливості саморозвитку, закладені природою. Високо цінив Януш Корчак колектив, як результат самодіяльної творчості особистостей. Він зазначав: «Особистості створюють колектив, а колектив виховує особистостей, які перетворюють вигляд колективу. Колектив повинен бути

вільним, творчим, духовно об'єднаним, не насильницьким. Колектив є способом виховання у дитини почуття любові і співчуття».

Корчак створював не системи, а певні ідеї, що не визнавали догм. Виховання без краси і любові є мертвим, і, незважаючи на свою науковість, позбавленим перспектив. Він відмовлявся поділяти дітей на категорії, оскільки виникала стіна, яка заважала спілкуванню.

У своїх працях Януш Корчак рідко використовує слово «діти», а частіше – «дитина», підкреслюючи індивідуальне виховання дитини. До всіх без винятку підходив зі своєю педагогікою любові і співчуття. Він бачив у дитини найменші схильності, визначаючи, що виховання є процесом постійного пізнання дитини і розвитку її природних здібностей.

Януш Корчак стверджував, що висока ефективність виховної діяльності педагога забезпечується проникненням в глибини дитячого буття, пріоритетом задач розуміння дитини. Багаторічний досвід роботи з дітьми вихователя підтвердив ефективність створеної ним ідеї «прочитання дитини» як своєрідного тексту, в якому знаходить сукупне віддзеркалення вся доступна педагогу інформація, усна і письмова: мова дітей, їх творчі роботи, біографічні дані, сімейні історії, хроніки життя, смішні епізоди. При «написанні» цього «тексту» і його «прочитанні» педагог реалізує три типи «розуміючої» діяльності: «семантичну», коли прагне досконально зрозуміти всі знаки, що є в дитині; «когнітивну», коли він вивчає кожен факт; і «розпредмечену», коли він відновлює цілісну картину і значення дитячого життя. Останнє особливо важливе, оскільки саме цілісне бачення дитини наближає педагога до розуміння її унікальності.

Розвиток особистості успішно реалізується в умовах психологічної безпеки, яка складається за умови визнання педагогом безперечної цінності кожної дитини, відмови від зовнішнього оцінювання, глибокого емпатичного розуміння. Педагог, взаємодіючи з дітьми, спирається на позитивні сторони особистості, виявляє такт і обережність при зустрічі з невдачами, слабкими властивостями характеру, прагне забезпечити дитині умови для вияву самостійності. Важливою якістю виховної діяльності педагога є його оптимізм, віра у можливості, успіхи і перемоги дитини, мистецтво бути самим собою.

Януш Корчак був переконаний у тому, що всі діти мають такі права:
– право на волю;
– право на пошану;
– право на помилку;
– право на таємницю.

Концепція дитинства, визначена Корчаком, актуальна для сучасної України перш за все у зв'язку із становищем дітей у суспільстві.

Розробляючи свою педагогічну концепцію, вихователь звертався до напрацювань відомих педагогів минулого і своїх сучасників. Деякою мірою Корчак користувався роботами Калковського, Кшивицького, Давида, Абрамовського.

Аналіз творчості і педагогічної діяльності Януша Корчака дозволили виділити важливі елементи його виховної системи:

1. Ідея абсолютної цінності дитинства. Януш Корчак неодноразово підкреслював значення щасливого, радісного дитинства у формуванні особистості, вважаючи, що без щасливого дитинства буде покаліченим все життя людини. Тому однією з найважливіших задач педагогів він вважав забезпечення життєстверджувальної настанови, яка допомогла б вихованцям пізнати радість дитинства. Ідея абсолютної цінності дитинства стала в основі найважливішого принципу його виховної системи – пошани особи і прав дитини.

2. Ідея гармонійного розвитку дитини. Головною метою виховання польський педагог вважав благо дитини і необхідність «забезпечити дітям волю гармонійного розвитку всіх духовних сил, вивільнити всю повноту прихованих можливостей, виховати в пошані до добра, до краси, до свободи». Виховання дитини для Корчака – «це не мила забава, а справа, що вимагає капіталовкладень – тяжких переживань, турбот безсонних ночей і багато, багато думок…».

3. Погляд на виховання як на головний шлях перетворення суспільного розвитку. Януш Корчак був переконаний, що зміна світу, недосконалих суспільних відносин і норм можлива тільки за умови виховання нового покоління, і «здійснювати це виховання треба з думкою про іншу, реформовану дійсність.

Януш Корчак відкидав всі форми насильства у вихованні, вважаючи небезпечним не тільки пряме, фізичне, насильство, але і погрози, необгрунтовані заборони, залякування дітей. У виборі методів виховання він пропонував дотримуватися принципу лікарської етики – «не нашкодити». Вважаючи, що «виховання без участі в ньому самої дитини не можливе», педагог одну з головних задач виховання бачив у розвитку в дітях прагнення до самовиховання, самовдосконалення. Розвиток прагнення до самовиховання, на думку Корчака, треба починати з надання допомоги дитині у власному пізнанні.

Для Корчака діти не абстрактні фігури – це конкретні люди реального життя.

Він писав і про варшавську бідноту, і про дітей салону, і про дітей у літніх таборах, дітей, які народилися в Палестині, а наприкінці життя – про дітей в гетто. Він постійно наголошував на важкому житті дітей в умовах війн і катастроф.

Отже, педагогічні напрацювання Януша Корчака є й досі актуальними. Його методи виховання, спрямовані на виховання повноцінної особистості, на виявлення і розвиток природних талантів дитини, на становлення дитини, як повноцінної, соціально-активної одиниці, мають застосовуватися сьогодні. Виховання без любові до дитини, без уважного і обережного ставлення до неї, до її душі неможливе. Потрібно також відзначити роль колективу у вихованні, якому Януш Корчак приділяв велику увагу, а також важливість самостійності дітей, яку їм допомагав виховувати колектив, але за умови

самоуправління в цьому колективі. Ідею Корчака про створення «Суду без покарань»і сьогодні вважають перспективною, дієвою [4, 46-48].

3. Ідейно-тематичне спрямування художніх творів Януша Корчака

Усі твори письменника-педагога побудовані на основі ідеї гуманізму, любові та повазі до дітей. Януш Корчак писав для дітей про дітей, для батьків, для майбутніх педагогів, для людей, які хоч якоюсь мірою причетні до справи виховання.

Постійно працюючи з дітьми, займаючись їхнім вихованням та навчанням, живучи з ними під одним дахом, педагог написав багато книг, присвячених дітям. Він писав твори на основі ретельних спостережень за дітьми, використовуючи свій багатий досвід. Тому його праці є цікавими, життєвими і можуть допомогти у вирішенні будь-якої виховної та педагогічної ситуації.

Більшість творів педагог написав у своїй кімнаті під дахом, куди приходили діти, і кожний почувався там повноправним господарем. У цій кімнаті жили також хворі діти, біля яких постійно знаходився їхній вихователь, розповідаючи їм казки. На столі були насипані крихти для птахів, на підлозі снували миші. Такою була кімната педагога-гуманіста, це був його тісний світ, в якому «народжувались» його твори.

В одній із книг він писав: «Бережіть день і годину, кожну окрему хвилину, бо вмре вона і ніколи не повториться. Поранена хвилина почне кровоточити, вбита – тривожити совість. Ми наївно боїмося смерті, не усвідомлюючи, що життя – це вирій помираючих і знову народжених миттєвостей».

У творі **«Мацюсеві пригоди»,** як і в інших творах письменника, немає чарівників, які приходять зазвичай на допомогу, проте є вірні друзі, котрі завжди будуть поруч і допоможуть, як і у реальному житті.

Мацюсь був не звичайним королем, а королем-солдатом, ще королем-сиротою, особливим хлопцем; чуйним і добрим хлопцем, який хотів навчити жорстоких людей, африканських дикунів добру, любові, веселощів, цивілізованості, вмінню жити щасливо.

У книгах письменник показує прагнення дітей до щастя, спокою, любові, прагнення до дружби, порозуміння. Різні діти, хлопчики і дівчатка, малюки і підлітки, тихі і вольові хочуть всі одного – бути щасливими.

Казка про Мацюся – казка про пошуки добра, про розуміння добра, про боротьбу за добро, про те, що в кожній людині повинне бути добро.

Спочатку Мацюсю здається, що робити добро просто: він наказує роздати всім дітям у королівстві шоколад і виконує мрію доньки пожежника Іринки, яка хоче мати, велику, «до стелі» ляльку.

Легко роздати шоколад дітям, навіть, якщо їх, як в королівстві Мацюся, п’ять мільйонів. Однак, важче дати хоча б одній людині щастя чи хоча б спокій, поки існує на світі нерівність.

Мацюсь воює на війні з фашистами, з честю переносить голод, свист куль над головою, холод і страх смерті, вершить подвиги.

Поки Мацюсь воював, міністри веліли фабриканту іграшок зробити ляльку, повнісю схожу на Мацюся, яка б вміла віддавати честь, кивати головою, і говорити лише те, що треба їм. Але ця лялька не стала новим королем, оскільки Мацюсь повернувся з війні. Йому допомагала негритянська принцеса, яка стала його другом. Чи велика різниця між словами чарівник і друг? Хто скаже, яке із них «чарівніше»?

Діти не пихаті, як деякі дорослі, – це підтверджує епізод з казки, коли Мацюсь, поглянувши на себе в дзеркало, подумав: «Ого! Я зовсім як Наполеон!» Але ж відразу замислився. Мацюсь міркував, що крім влади короля над підданими, є влада сильнішого над слабшими, дорослих над дітьми. Дорослий хоче зробити дитину такою, як він сам, вбачаючи в цьому вищий ідеал. Забувши своє дитинство, він іноді забороняє дітям те, без чого колись, дитиною не міг би прожити і дня. І тоді він вирішив створити перший дитячий парламент. На з'їзді дітей-депутатів він сказав, що хоче правити так, щоб всім було добре. І кожен з депутатів висловлював свої добрі, цікаві дитячі побажання щодо кращого життя.

Доросла людина скаже, що це нісенітниця, однак якщо перенестися у зворотній час: «Коли я знову стану маленьким, то все це сприйматиметься зовсім по-іншому. Нехай дорослі пригадають, як це вчити уроки, отримувати двійки і стояти у кутку».

У творі казкаря постає чудне життя навпаки. Діти почали працювати на фабриках і заводах, а дорослі ходити до школи. Але в королівстві трапляється й інше: потяг сходить з рейок, вибухає пороховий завод. Хіба депутати дитячого парламенту мріяли замінити дитяче життя на доросле? То був своєрідний бунт, який, незважаючи на неймовірні зусилля, зазнав поразки.

Мацюсь писав дітям всього світу: «Покажіть, що ви добрі. Хто хоче користуватися правами на рівні з дорослими, повинен довести, що в нього є розум і чуйне серце. Допоможіть нещасним негренятам… У вас є гарний одяг, іграшки, ви ходите до школи, а у бідних негренят нічого немає. Поспішіть їм на допомогу».

Багато сліз і навіть крові пролито в казках Корчака для того, щоб у реальному світі не було безвинних дитячих страждань.

Для дитячого суду головним є не осуд, а розсуд, з'ясування того, що скоїлося. Суд попередить дитину у разі скоєння помилки, а головне, допоможе їй зрозуміти саму себе [14].

У збірнику повістей **«Коли я знову стану маленьким»** описуються почуття дорослого, котрий якимось чудом обернувся на хлопчика і залишився у той же час собою. Перш за все він відчув себе пригніченою людиною і назавжди відмовився від думки, що дитина є примітивною істотою, і чим більшою кількістю заборон вона буде оточена, тим краще це для її виховання. А потім цей «дорослий хлопчик» став розмірковувати, як полегшити і прикрасити існування пригнічених школярів. З великим тактом і

педагогічним чуттям письменник співставляє погляди дітей і дорослих на ті ж самі явища. Дорослих він вчить розуміти дітей, а дітей – ставитися більш чуйно до своїх учителів і батьків, обтяжених усілякими турботами.

Сторінки книг казкаря наповнені несподіваними відкриттями, цікавими пригодами, сердитими докорами, іронічними спостереженнями, серйозними думками, а також зворушливими і завжди правдивими зізнаннями. Його книги спрямовані у майбутнє, щоб уникнути помилок минулого.

Книги Януша Корчака можна широко використовувати у навчально-виховному процесі в початковій школі. Казки видатного педагога вчать маленьких читачів як поводитись у дорослому світі, як любити своїх ближніх, всіх людей, як творити добро [22, 21-22].

Януш Корчак

Койтусь-чарівник
Казка-повість
[Уривок]
(Переказ Шарова О. І.)

Койтусь, звичайний хлопчик-школяр, прокинувшись одного ранку, здивовано зрозумів, що все, чого він забажає, виконується!

Ось він сидить у шкільному класі за останньою партою, а у дошки товариш його не може розв'язати просту задачу. Молоденька вчителька розгорнула журнал і піднесла ручку з пером, щоб поставити одиницю.

– Як допомогти другові?

– Нехай, – вирішує Койтусь, – на обличчя вчительки зараз же сяде муха.

Бажання маленького чарівника виконується миттєво. Вчителька відмахнулася від комахи і знову взялася за перо, але вже десятки, сотні бридких синіх мух кружляють навколо неї – дзижчать, кусають. Декілька секунд вчителька намагалася відігнати мух, безпорадно розмахувала руками під веселий, заливчастий сміх всього класу, потім вона схилила голову, зігнула плечі і гірко заплакала. Тоді серце Койтуся защеміло від жалю.

– Нехай, – подумав він, – мухи щезнуть, і нехай на столі вчительки з'явиться найчудовіша троянда, яка тільки існує у світі.

У ту ж саму мить, поки бажання виконувалося, Койтусь відчув гострий, майже нестерпний біль, ніби троянда, виникаючи, всіма своїми колючками краяла серце чарівника.

Добрі чари завжди оплачуються дорого і тільки одним – кров'ю серця [25, 77-79].

Твори Януша Корчака

Педагогічні праці:

«Жартівлива педагогіка»
«Як любити дитину»
«Школа життя»
«Право дитини на пошану»

Художні твори:

«Банкрутство маленького Джека»
«Койтусь-чарівник»
«Король Матіуш І»
«Король Матіуш на безлюдному острові»
«Коли я знову стану маленьким»
«Слава»
«Літо в селі»

Практичні завдання:

1. Підготувати відповіді на питання: «Основні віхи життя і творчості Януша Корчака». «Педагогічні погляди Януша Корчака».

2. Дати відповіді на питання:

– Як ви вважаєте, чому Койтусь вирішив покарати вчительку так жорстоко і безжалісно? Розкрити мотиви поведінки героя.

– Чому сміялися діти над вчителькою, яка розмахувала руками, відганяючи бридких мух? Хіба це смішно? Які причини такої поведінки дітей?

– Які почуття прокинулися у серці Койтуся, коли вчителька заплакала? Чому саме тоді ці почуття прокинулися у хлопчика?

– Чому герой відчув нестерпний біль у серці, коли виникла троянда? Як ви це розумієте? Що прагнув сказати, донести до читача письменник?

– Уявіть, що ви – чарівник, але всього лише три ваші бажання виконаються обов'язково. Опишіть, що ви начаруєте і чому.

Література:

1. Библюк М. Януш Корчак – захисник дитинства // Відродження. – 1994. – № 5-6. – С. 75-78.
2. Брандис Е. От Эзопа до Джанни Родари: Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. / Брандис Е. – М.: Детская литература, 1980. – С. 287-290.
3. Гандзій М. Сонця зупинити не можна // Корчак Януш. Правила життя. – К.: Молодь, 1989. – С. 313-317.
4. Денисюк С. Два джерела однієї теорії. Педагогічна спадщина Януша Корчака та В.Сухомлинського // Початкова школа. – 1999. – № 5. – С. 46-48.
5. «День мій – вічність»: Щоб виховувати й учити дітей, Януш Корчак перевтілився в дитину // Освітянське слово. – 2003. – № 78. – С. 9.
6. Захарова Л. Януш Корчак: Святое величие любви: Педагогическое наследие // Воспитание школьников. – 2005. – № 2. – С. 58-63.
7. Ісаєва О. Історія про двох хоробрих реформаторів: Урок позакласного читання з вивчення повісті Януша Корчака «Мацюсеві пригоди» // Всесвітня

література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 5, травень. – С. 42–44.
8. Когнов В. Ф. Януш Корчак: книга для учителя. / Когнов В. Ф. – М., – 1991. – 27 с.
9. Кондаков М., Шабаева Л. Жизнь и педагогические взгляды Януша Корчака // Корчак Януш. Избранные педагогические произведения. – М.: Педагогика, 1979.– С. 3–9.
10. Корчак Януш. Воспитание личности. / Корчак Януш. – М.: Просвещение. – 1992. – 214 с.
11. Корчак Януш. Избранные педагогические произведения. Корчак Януш. – М.: Политиздат. – 1966. – 218 с.
12. Корчак Януш. Койтусь – чародей. / Корчак Януш. – СПб.: Лицей, 1992. – 389 с.
13. Корчак. Януш. Как любить ребенка: Книга о воспитаннии. / Корчак Януш. – М.: Политиздат. – 1990. – 493 с.
14. Корчак Януш. Когда я снова стану маленьким: Повести. – М., 1964. – 347 с.
15. Корчак Януш. Король Матиуш Первый. Король Матиуш на необитаемом острове. Корчак Януш. – М.: О-во «АВААД», 1993. – 356 с.
16. Корчак Януш. Мацюсеві пригоди. / Корчак Януш. – К.: Веселка. – 1969. – 312 с.
17. Корчак Януш. Вибрані педагогічні здобутки / Януш Корчак.– К., 1979. – 528 с.
18. Корчак Януш. Вибране. / Корчак Януш. – К.: Радянська школа. – 1983. – 365 с.
19. Корчак. Януш. Правила життя. / Корчак Януш. – К.: Молодь, 1989. – 320 с.
20. Мартинець А., Юсипчук С. «Святий усіх церков»: Януш Корчак // Початкова освіта. – 2003. – № 6. – С. 1–2.
21. Петриченко О. День мій вічність // Освітянське слово. – 2003. – № 7–8. – С. 18.
22. Уроденко Л. М. Роль літературної спадщини Януша Корчака у розумінні сучасного школяра // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2003. – № 6. – С. 21–22.
23. Уроки старого лікаря: Педагогіка Януша Корчака починається не з дидактики, а з поваги до дитини // Завуч (Шкільний світ). – № 5. – 2005. – С. 17-18.
24. Шаров А. И. Книга о сказках и сказочниках. / Шаров А. И. – М., 1974. – С. 247-283.
25. Шаров А. И. Януш Корчак // Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М.: Дет. лит., 1985. – С. 77–79.
26. Яворский М. Януш Корчак. / Яворский М. – Варшава: Интерпресс, 1978. – 268 с.

Особливості роботи з читацьким щоденником

Заняття захисту читацького щоденника надзвичайно цікавий і дієвий вид роботи з метою перевірки самостійності і свідомості читання студентами казок Шарля Перро, братів Грімм, Ганса Крістіана Андерсена.

Особливості роботи з читацьким щоденником на уроках читання у початковій школі докладно розглянуто у методичних матеріалах з російської мови Л. В. Живицької [2, 117-129].

Завчасно (за місяць) студентам дається завдання прочитати казки Ш. Перро, братів Грімм, Г. К. Андерсена і самостійно заповнити читацький щоденник за такими колонками (рубриками):

1) колонка «Автор»;
2) колонка «Назва твору {збірки, казки};
3) колонка «Казкові герої»;
4) колонка «Запитання до тексту»;
5) колонка «Хитрі» запитання.

Це не весь перелік колонок (рубрик) читацького щоденник. Можна доповнити щоденник такими колонками: «Зміст казок»; «Скарбничка слів». У даній статті увага буде зосереджена на особливостях роботи з названими вище (п’ятьма) рубриками читацького щоденника.

I. Колонка «Автор»

Перша колонка щоденника називається «Автор». У цій колонці студенти повинні були записати відомості про автора: ім’я, роки життя, століття, назву країни, місто, цікаві факти, що стосуються життя і творчості письменників.

1. Написання прізвищ та імен.

Дати відповіді, щодо написання прізвищ, імен письменників.

– Прізвища яких авторів пишуться з двома однаковими буквами підряд: (Якоб і Вільгельм Грімм, Шарль Перро).

– Імена яких письменників мають варіанти? Ганс Крістіан /Ханс Хрістіан/ Крістіан Андерсен).

2. Імена авторів.

– Назвати повне ім’я письменника, прізвище якого Перро.

– Назвати імена братів Грімм. (Вільгельм і Якоб). Хто з них був старшим, хто – молодшим? На скільки років? Назвати роки їхнього життя.

– Назвати повне ім’я Андерсена. Чому у цього письменника декілька імен?

3. З якої країни письменник?

– Який письменник народився у Франції? Про те, що цей письменник народився у Франції свідчать особливості вимови його прізвища. То що це за письменник?

– У якій країні народилися брати Грімм?

– Хто із письменників народився у Данії?

– Оберіть правильний варіант: датський чи данський письменник.

– Якого письменника можна назвати скандинавським письменником? Чому?

4. Галерея портретів.

– Описати зовнішність одного із письменників, казки якого ви читали на практичне заняття. Описати так, щоб інші студенти могли вгадати ім'я письменника.

– Хто із письменників на парадному портреті зображений у помпезній модній перуці?

– Вгадати за наступним описом сучасників ім'я письменника:

«Он был высок, худощав и крайне оригинален в осанке и движениях. Руки и ноги его были несоразмерно длинны и тонки; кисти рук широки и плоски, а ступни ног таких огромных размеров, что ему, вероятно, никогда не случалось опасаться, чтобы кто-нибудь подменил его калоши. Нос его был так называемой римской формы, но тоже несоразмерно велик, и как-то особенно выдавался вперёд…, светлые и крайне маленькие глаза его, скрытые в своих впадинах за большими веками, не оставляли по себе впечатления. Зато очень красив был его высокий, открытый лоб и необычно тонко очерченные губы. Лицо его поражало одухотворённостью. Ему часто говорили: «У вас внешность настоящего поэта» [1, 86].

5. Цікаві факти із життя і творчості письменників.

– Яку освіту отримав Шарль Перро? (Юридичну; став адвокатом).

– Чим займався у своєму житті Шарль Перро, яка була його професія? (Працював у фінансовому відомстві, збирав податки був адвокатом, потім став письменником, як і його старші брати, писав величні поеми про час Людовика XIV, якого називали королем-сонцем).

– Чим уславився Шарль Перро? (Своїми поемами, в яких прославляв короля-сонце).

– Хто були батьки Ганса Андерсена? (Батько – чоботар; мати – праля).

– Які таланти, захоплення виявилися у малого Андерсена? (Чудовий голос, вмів розповідати казки, любив грати у ляльковий театр, шив одяг для ляльок, захоплювався театром, хотів стати актором, адже гарно співав, але голос рано пропав, жив у холодних кімнатах. Захворів і голос пропав).

– Про що мріяв маленький Андерсен? (Мріяв прославитися, відчував у собі талант, хотів стати оперним співаком).

– Про якого письменника було сказано сучасниками: «І у матері-жебрачки (бідної матері) може народитися багатий син»? (Про Ганса Андерсена).

– Кого із письменників-казкарів сучасники називали «королем казок»?

– Після смерті якого письменника-казкаря у столиці його країни був об'явлений національний траур, а в газеті «Вітчизна» було надруковано вірш, у якому були такі рядки:

«В могилу наш король сошёл,

И некому занять его престол…»? [1, 152].

– Як ви вважаєте, кому із письменників належать наступні слова? Чому саме йому? «Я вважаю, що було б дуже доречно спалити усі книги судових

справ…, немає нічого кращого у світі, як зменшення кількості судових справ…»

– Назвіть ім'я письменника, творчість якого довгий час не визнавали співвітчизники, вони його повчали, критикували, радили за краще писати романи, а не казки. І лише тоді, коли його ім'я стало відомим всьому світові, співвітчизники визнали його талант, і в 50 років його було названо почесним громадянином рідного міста.

– Про якого письменника йдеться мова: «Об'їздив багато країн, вважав, що мандрувати – це означало жити» [1, 79]. Він побував в Англії, де його вітала і вшанувала сім'я Чарльза Діккенса, у Німеччині, Швеції, Італії, Греції, Франції, його знали і цінували в Україні.

– Про якого письменника йдеться мова: «Він пізно одружився, рано став вдівцем, сам виховував своїх чотирьох синів, любив їм розповідати казки, його сини дофантазовували казки батька, і в якійсь мірі стали співавторами казок свого батька».

– Хто із письменників не мав своїх власних дітей, але діти всього світу його вважали найбільшим своїм другом, з ним діти віталися на вулиці, дарували подарунки й квіти?

– Про якого письменника йдеться мова: Авторство його казок і досі приписується його старшому синові? (Син Шарля Перро П'єро Перро Д'арманкур. 18 років).

ІІ. Колонка «Назва казки /збірки/»

1. Назви збірок казок

– Яка назва збірки казок Шарля Перро? (Головна назва: «Чарівні казки, або історії, чи казки минулих часів з моральними повчаннями»; друга назва: «Казки матусі Гусині» або «Казки моєї матусі Гусині»).

– У головній назві збірки «Чарівні казки, або історії, чи казки минулих часів з моральними повчаннями» говориться про особливості побудови казок Шарля Перро. Розкажіть, то як же побудовані казки письменника? Чому саме так він їх побудував? (Казки побудовані як байки. У часи Шарля Перро провідним офіційним напрямом у літературі й мистецтві був класицизм. Класицизм у перекладі означає зразковий. А зразковою називалася антична творчість {творчість Давньої Греції й Давнього Риму; Антична – давня}. Казка у часи Шарля Перро стає дуже популярною, але народна вважається низьким жанром, адже за канонами класицизму визнавали лише такі жанри, як трагедія, ода, епічна поема і виняток був зроблений для байки. Байка була літературним жанром Античних часів, найвідомішим автором байки став Езоп. З античних часів існує і вислів «Езопівська мова», тобто алегорична мова. Отже, щоб не зганьбитися, щоб захистити свої казки, Шарль Перро і надав їм вигляду байок. Шарль Перро вважав, що головне у казці – це мораль. Тому кожна казка письменника має віршовану мораль, або навіть дві моралі. Казка стає і популярною, і модною серед придворних і дворян, але ні в якому разі не народна. Нікому не цікаві подробиці життя селян, ремісників.

Дворянам цікава казка про життя принцеси, дворянки, про її вишукане життя. Казка «Спляча красуня» і є чудовим прикладом такої казки).

– Друга назва збірки «Казки матусі Гусині» з часом стала головною і єдиною. Чому таку назву дав автор своїй збірці? Які ваші версії? Або, можливо, хтось знайшов відповідь на це запитання в літературі? (Підказка: у часи Шарля Перро писали гусячими перами).

– Назвати збірки казок братів Грімм. («Дитячі та сімейні /родинні/ казки», 1857 рік).

– Назвати збірки казок Г. К. Андерсена («Нові казки» /2 томи/, 1844 – 1848 роки).

2. Назви казок

– Перелічити як можна більше назв казок Шарля Перро.

– Які казки написав Г. К. Андерсен?

– Назвати казки братів Грімм.

– Коли ви читали назву казки «Синя Борода», які у вас виникли почуття? Жах чи байдужість? Що символізує для вас синій колір? (Синій колір має ще одне символічне значення – він символізує силу. У сучасників Шарля Перро вже назва цієї казки викликала моторошні почуття. За старовинними повір'ями синій колір вважався кольором «нижнього світу, кольором сну (смертельного сну), що передрікає нещастя).

– Що символізує Червона Шапочка? Як ви уявляєте цю дівчинку: маленькою чи дорослою? (Червоний колір – означає, що дівчина статевозріла, для якої дуже небезпечні спокусливі чоловіки. Про це йде мова у моралі.).

– Чому казка Шарля Перро називається «Смішні бажання»? Які бажання автор називає смішними і чому? Як називається українська народна казка з подібним сюжетом? («Три бажання»).

– Чому казка називається «Ріке-чубчик» або «Ріке з чубчиком»?

– Чому казка Г. К. Андерсена називається «Принцеса на горошині»? Яке значення має це словосполучення у казці (тендітна, ніжна, делікатна, чутлива, не така, як інші дівчата).

– А який підтекст має назва «Принцеса на горошині»? (Невдячна, примхлива). Щоб зрозуміти підтекст казки (її алегорію), потрібно казку переробити на звичайне оповідання. Давайте спробуємо.

– А якого значення набуло словосполучення «принцеса на горошині» у нашому житті? Кого ми називаємо «принцесою на горошині» – манірну, марнославну, зарозумілу.

– Казка «Дюймовочка». Чому героїню так назвали? Яке значення слова «дюйм»? (Дюйм –2,54 см.). Отже, зріст Дюймовочки складає дві треті пальця-мізинця.

– Який письменник написав казку-автобіографію? Яка її назва.

3. Перекладі. Подвійні назви казки.

– Які казки Г. К. Андерсена мають другу назву?

– Яку другу назву має казка Г. К. Андерсена «Голий король»?

– Назвати повні назви казок Шарля Перро «Попелюшка», «Кіт у чоботях» («Попелюшка, або Кришталевий черевичок»; «Пан Кіт, або кіт у чоботях»). Чому автор дав казкам подвійну назву? (вимога класицизму).

4. Помилка у назві

– Яка казка Шарля Перро при перекладі іншими мовами втратила свою правильну назву на довгі часи? (Казка «Попелюшка». Її правильна назва «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром». При перекладі була допущена помилка перекладачами).

5. Жанр казок

– Назвати жанри казок Г. К. Андерсена «Русалонька», «Снігова королева» (казка-повість). Чому їх можна назвати казками-повістями?

III. Колонка. «Герої казки»

1. У якій казці є такі герої: лісоруб, його дружина? (Назвати автора і назву казки).

2. У якій казці живуть такі герої: лісоруб, його дружина, їхні діти, людожер? (Автор, назва казки).

3. Чому Попелюшку так назвали? А як французькою мовою буде звучати ім'я Попелюшки (Сандрільйона).

4. Хто зайвий у цій казці: король, два шахраї, дитина, принцеса? (Автор. Назва казки).

5. Хто потрапив у цю казку із іншої: жаба, метелик, ластівка, кріт, троль? (Автор. Назва казки).

6. На аркушах складіть і запишіть автобіографію або біографію одного свого улюбленого казкового героя, тільки не називайте його ім'я. (Автобіографія – від першої особи: де народився, де живу, яка сім'я, хто батьки, які пригоди трапились у моєму житті, Біографія від третьої особи).

IV. Колонка «Запитання до тексту»

Питання до тексту мають три рівня:

1. Питання першого рівня починаються словами: Хто? Що? Де? Коли? Як? Який? Тобто це питання, які спрямовані на з'ясування того, хто головний герой, де дія відбувається, коли дія відбувається.

2. Питання другого рівня спрямовані на з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і тому вони починаються словом: Чому?

3. Питання третього рівня спрямовані на з'ясування значення незрозумілих слів і висловів.

Питання і завдання до казок Шарля Перро

– Казка «Червона Шапочка» є у збірнику Шарля Перро, а також у збірнику інших письменників-казкарів. Назвати імена цих письменників. (Якоб і Вільгельм Грімм). Чим відрізняються ці казки?

– Як ви вважаєте, навіщо казки закінчуються трагічно? (Щоб підготувати, до життя; налякай казкою, щоб дитина не злякалася життя; розвиток почуттів, розвиток співчуття до інших).

– Порівняйте казку Шарля Перро «Смішні бажання» з українською казкою «Три бажання». Чим відрізняються ці казки? (У Ш. Перро ця казка поетична, українська казка – прозова; Герої казки Ш. Перро: лісоруб, дружина Фаншетта, Зевс); В українській казці: дід та баба – бідняки, чарівниця-жінка). Чи відрізняється мораль цих казок? (В українській казці: так через свою квапливість та необачність і лишилися дід і баба ні з чим.

У казці Ш. Перро:

«Мало кто из нас способен сделать ценным

И то немногое, что нам судьбой дано») [3, 458].

– Як ви вважаєте, чому у різних народів виникли схожі казкові сюжети (їх ще називають «мандрівними сюжетами»)? (Спільна давня міфологія, або запозичення).

«Ріке-чубчик»

– Якими подарунками обдарувала фея Ріке і принцесу, його наречену (Якщо він покохає дівчину, то вона стане розумною, якщо вона покохає, то наречений стане красенем).

– Яка мораль казки? (Те, що покохали, то те і прекрасне).

–А як же Перро відповів на питання: Від чого залежить кохання: від краси чи від розуму?

«Синя Борода».

– Що символізує у казці ключ, з якого не можна витерти кров? (Все таємне стає відомим).

– Яка мораль цієї казки?

– Чи можна Синю Бороду назвати жертвою? Чого він прагнув від своїх дружин? (Розуміння, поваги до своїх таємниць).

«Смішні бажання».

– Перелічіть смішні бажання лісоруба. (Хочу ковбаси, щоб ковбаса причепилася до носа Фаншетти, щоб ковбаса відчепилася від носа дружини).

«Спляча красуня».

– Ш. Перро вводить у казку таке поняття, як «мода». Принцеса спала 100 років, вона на сто років старша за принца, і вона одягнута за модою прапрабабусі. Погодьтесь, що одяг прапрабабусі дуже й дуже смішний. Мало хто насмілиться підійти на побаченні до дівчини, яка так одягнута. Чому ж принц закохався, і не сміявся з принцеси? (Ш. Перро іронічно підсміюється над логікою казки і так відповідає на це питання: бо принцеса була така вродлива, що принц відразу сильно закохався, і не звернув увагу на її смішний одяг).

Питання і завдання до казок Г. К. Андерсена

«Гидке каченя».

– Які слова із Казки Ганса Андерсена **«Гидке каченя»** стали крилатими? (Не біда, що ти народився у качиному гнізді, якщо ти лежав у лебединому яйці). Як ви розумієте ці слова?

«Свинопас».

– Що засуджується у казці **«Свинопас»?** (Пристрасть до блискучої мішури, а головного не побачила).

– Що символізує у казці троянда, соловей? (Справжнє почуття, якого і за гроші не купиш).

«Голий король».

– Де найчастіше полюбляв перебувати король із цієї казки? (У гардеробній).

– Як це його характеризує? (Він байдужий до державних справ).

– Які дві категорії людей, на думку шахраїв (розумних психологів і маніпуляторів), не могли побачити одягу короля? (Дурні і ті, хто займає не своє місце).

«Соловей».

– Що засуджується у цій казці? (Пристрасть до штучних цінностей).

– Як нагородив китайський імператор солов'я за його спів? (Золотий черевик на шию). А чи зміг би соловей носити цю нагороду?

– Яка нагорода найцінніша для солов'я? (Сльозинка, яка символізує справжні почуття).).

– Яка героїня із казки знала, який соловей на вигляд? Чому саме вона, а не придворні? (Куховарочка, дівчинка із народу; лише народ знає, що є справжнім у цьому житті).

– Якого птаха придворні вважали найкращим? Чому? (Штучного птаха, бо він надзвичайно красивий, вкритий коштовними камінням, постійно співав одну пісню, а живий – вільний птах, взяв і вилетів у вікно, і його назвали невдячною твариною).

– А як ви розумієте кінцівку твору (імператор помирає, штучний соловей не зміг відігнати смерть, він не зміг заспівати, бо його не завели, а справжній соловей заспівав і смерть віддала всі свої коштовності і полетіла на кладовище)?

«Русалонька».

– Що повинна була віддати Русалонька морській відьмі, щоб стати людиною? (Голос і волосся. Найбільші принади жінки).

– Чому саме таку плату взяла з Русалоньки відьма? (Справжньому коханню не потрібні слова, пояснення, воно або є, або його немає).

– Щоб сталося з Русалонькою, якби її не покохав принц, не зробив своєю дружиною? (Втратила безсмертну душу).

– Що повинна була зробити Русалонька, щоб порятувати свою безсмертну душу? (Вбити принца, і щоб його кров окропила її ноги, які перетворились би знову на хвіст русалки).

– На що перетворилася Русалонька? (На морське шумовиння).

– Чи зможе Русалонька знову повернути собі безсмертну душу? (Перетворилася на шумовиння, пішла до дочок повітря, у них теж немає безсмертної душі, але добрими вчинками вона заслужить безсмертну душу. Через 300 років дочки повітря увійдуть у царство Боже).

«Снігова королева».

– Якою історією починається казка?

– Як ви уявляєте тролів? (У скандинавській міфології надприродна істота, ворожа людям; найчастіше велетень).

– Герда і Кай брат і сестра? Чи ні?

– Як називалася гра, у яку грав Кай у палаці Снігової Королеви? (Крижана гра розуму).

– Яке слово повинен був Кай викласти із крижинок? (Вічність).

– Що обіцяла подарувати Снігова Королева Каю за виконане завдання? (Весь світ і ковзани).

«Дюймовочка».

– Хто розповів автору історію про Дюймовочку? (Ластівка).

– Чому Кріт вирішив одружитися із Дюймовочкою?

V. Колонка «Хитрі» питання»

«Хитрі» питання – це питання спрямовані на прогнозування подальшої долі героя чи подальшого імовірного розвитку подій казкового сюжету. Цікаві й глибокі «хитрі» питання можуть виникнути у читачів, якщо вони порівняють логіку казки із логікою реального життя.

«Хитрі» питання до казок Шарля Перро

«Червона Шапочка».

– Якого віку Червона Шапочка? Чому ви так вважаєте?

– У Шарля Перро казка закінчується трагічно. Як би ви закінчили цю казку? Створіть свій варіант кінцівки.

«Ріке-чубчик».

– Як склалася доля старшої принцеси (невродливої, але дуже розумної)? Адже ж про неї автор не подбав. Місце розумного, але невродливого зайняв Ріке.

«Попелюшка».

– Чи таке могло бути, що черевичок підійшов лише на ногу однієї дівчини? Що символізує черевичок?

«Кіт у чоботях».

– Зрозуміло, що молодий мірошник покохав принцесу і захотів з нею одружитися, а який резон принцесі виходити заміж за селюка? Шарль Перро замислився над цим питанням і відповів у моралі. Яка ж це відповідь?

«Хитрі» питання до казок Ганса Крістіана Андерсена.

«Свинопас».

– Як склалася подальша доля принцеси, яку батько-імператор вигнав з палацу?

«Дикі лебеді».

– Еліза не встигла дов'язати сорочку найменшому братові. Він залишився із лебединим крилом. Як склалася його доля? Чи змогла йому допомогти Еліза?

«Голий король».

– Як склалася подальша доля короля? Адже весь народ побачив, що він голий і дурний? Він продовжував правити країною чи ні?

«Дюймовочка».

– Як склалася доля жінки, прийомної матері Дюймовочки?

– Як слалася подружнє життя Дюймовочки?

Ось приблизно таким може бути перелік питань і завдань на занятті-захисті читацького щоденника.

Ведення студентами читацького щоденника – це дуже корисна й необхідна складова роботи над текстами творів. У цьому випадку студенти свідомо й глибоко зможуть осягнути зміст казок, осмислити казкову логіку, порівняти її із логікою реального життя. В результаті цього непростого процесу зможуть зрозуміти парадокси не лише казкового життя, але й реального. Це навчить їх творчо й критично мислити, розвине їхню уяву, фантазію.

Література:

1. Брауде Л. Ю. Ханс Кристиан Андерсен. Пособие для учащихся. / Брауде Л. Ю. – Л., 1978. – 159 с.

2. Живицкая Л. В. На уроке и после урока. Дидактический материал по русскому языку. Пособие для учителя начальных классов. Ч. II. – / Живицкая Л. В. – Кировоград, 2002. – С. 117 – 129.

3. Перро Ш. Сказки матушки Гусыни. – / Перро Ш. – Л., – 1990. – 464 с.

Плани практичних занять
Модуль перший. Фольклор. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу для дітей.
Практичне заняття № 1

Тема: . Вступ. Народнопоетична творчість для дітей.

Терміни: Література для дітей (дитяча література), фольклор, дитячий фольклор, колискова пісня, персоніфікація.

Теоретичні питання:

1. Література для дітей (дитяча література): визначення, своєрідність і специфіка.
2. Фольклор як засіб узагальнення життєвого і художнього досвіду народу. Поняття про «дитячий фольклор».
3. Українські народні пісні та їх види: колискові, обрядові,історичні, побутові, ігрові. Художні особливості й значення народних пісень. Видатні діячі культури про народну пісню.

Практичні завдання:

1. Які пісні називаються народними? Як створювалися народні пісні? Прочитати напам'ять народну пісню «Ой ходить сон коло вікон» (або іншу колискову на вибір студента). Навести власні приклади пісень цієї групи. Визначити їх особливості.
2. Вивчити напам'ять 3 колискових пісні. Проаналізувати їх: зміст, герої, поетичні засоби.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.
2. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
3. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
4. Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
5. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.
6. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
7. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1965.
8. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Матеріал до практичного заняття:

1. В літературознавстві паралельно вживаються поняття: дитяча література і література для дітей які охоплюють ті твори що спеціально адресовані дитині. Колом дитячого читання прийнято називати всю літературу, яку читають діти.

Дитяча література (або література для дітей) – це література, що написана дорослими для дітей. Вона відповідає рівневі дитячих знань, їх життєвому досвіду, психологічному розвитку, має відповідну тематику й технічне оформлення.

Дитяча література органічно пов'язана з літературою для дорослих. Вона розвивається в тісному зв'язку з літературою для дорослих, зазнає впливу тих же самих історичних умов і живиться з тих же самих джерел.

Дитяча література – є складовою і невід'ємною частиною всієї художньої літератури. Цю думку підтверджують спільні ідеї і теми, ті ж самі роди і види художніх творів.

Специфіка дитячої літератури полягає в тому, що вона зумовлена віковими особливостями юних читачів і призначена для певних вікових груп.

Дитяча література має такі особливості:

1. Література для дітей виникла в процесі виховання і навчання дітей, тому вона створюється на науково-педагогічній основі, пов'язана з педагогікою і психологією

Для дитячої літератури характерні яскраві героїчні образи людей, захоплюючий сюжет, простота і яскравість мови, повчальність у хорошому розумінні слова (ненав'язлива, що випливає сама із зображеного).

Дитяча література має свого читача з іншим рівнем знань, з іншим досвідом, інтересами і літературним смаком, ніж у дорослої людини.

Слово у дитячій книзі – яскраве, барвисте, мелодійне.

Література для дітей неоднорідна, в ній розрізняються принаймні чотири самостійні розділи: для дошкільного, молодшого, середнього, й старшого шкільного віку. Кожен з цих розділів має свої особливості щодо вибору теми й героя, способу зображення характерів. Відрізняються у творах для читачів різного віку сюжет і композиція, мова, а також зовнішній вигляд книги.

Своєрідність дитячої літератури полягає й в тому, про що пишуть для дітей, і в тому, як пишуть. Тематика дитячої літератури дуже широка. Майже всі теми «дорослої літератури» висвітлюються в творах для дітей.

Перелічимо деякі теми дитячої літератури:

- Навколишній світ; речі, створені людьми.
- Явища природи і людське життя.
- Діти у сім'ї і у колі своїх друзів.
- Добро і зло, їх розрізнення та розпізнавання, що є добре і що є погано.

Названі теми розробляються в літературі для дітей-малят.

Теми літератури для дітей шкільного віку (молодшого, середнього, старшого) більш різноманітні:

- шкільне життя,
- дитячий колектив,
- дитяча дружба і товаришування,
- дитинство,
- життя дітей різних суспільних верств, різних епох, і народів.

У літературі для дітей розвиваються ті ж самі роди, види й жанри художніх творів, що й для дорослих: епічні, ліричні, драматичні. Так, у дитячій літературі широко розповсюджені такі види епічних творів як байка, казка, поема, балада, оповідання, повість, роман, нарис, мемуари. Ліричні твори для дітей – це пісні, пейзажна лірика, гумористичні й сатиричні вірші,

епіграми. До драматичних творів для дітей належать комедії, драми (для середнього й старшого віку) жарти, сценки. Види літератури в свою чергу можуть мати свої особливі форми, різновиди (їх називають жанровими формами) Наприклад, повісті і романи можуть бути історичними, пригодницькими, науково-фантастичними, біографічними, суспільно-побутовими.

Твори для дітей відрізняються від творів для дорослих, і ця різниця зумовлена насамперед особливостями психіки дітей різного віку. З багатого арсеналу художніх засобів, прийомів, форм письменник добирає ті, які краще допоможуть йому зацікавити малого читача.

Курс дитячої літератури складається з чотирьох розділів:

1. Український дитячий фольклор.
2. Українська дитяча література (17 – 20 століття).
3. Світова (зарубіжна література).

Курс починається розділом «Український дитячий фольклор». Насамперед розглянемо такі поняття як «фольклор», «дитячий фольклор», а також умови виникнення фольклору, дитячого фольклору, фольклорні жанри та різновиди.

2. Фольклор (з англ.. FOLKLOR – мудрість народу) – колективна усна творчість, що у досконалій формі відображає життя, працю, боротьбу за кращу долю, історію, побут, думки, прагнення, мрії й погляди людей.

Народна творчість, мабуть, існує з тих пір, як людина стала мислячою істотою, оволоділа великим даром природи – мовою. Давним-давно, коли до створення письменної дитячої літератури пролягали віки, народ, чудовий від природи педагог, вгадуючи потребу дитини в поетичному слові, яскравій образності, відбирав для неї із свого фольклорного надбання значного виховного потенціалу естетичного впливу.

Існують різні визначення як самого поняття «дитячий фольклор» так і груп творів, що входять у це поняття. Термін «дитячий фольклор» ввів у науковий обіг російський дослідник Г. С. Виноградов у 1920 році. Вчений розумів це поняття як сукупність творів, що становлять репертуар самих дітей (твори, які складають самі діти); твори, з якими дорослі звертаються до наймолодших, він окреслив терміном «поезія пестування». Більшість сучасних дослідників схильні сприймати ці обидві групи як своєрідну сукупність, все інше – народна творчість дорослих.

Враховуючи середовище, в якому побутує дитячий фольклор, дослідник В. П. Анікін у книзі «Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор» (1957) визначає такі його групи:

1. Твори дорослих для дітей (колискові пісні, утішки, прислів’я тощо.
2. Твори, що перейшли із дорослого фольклору до дитячого (думи, перекази, легенди).
3. Твори, складені самими дітьми.

Але часто неможливо визначити походження творів дитячого фольклору, тому ця класифікація недосконала. Більшість дослідників дитячої літератури розрізняють: 1) фольклор для найменших, вбачаючи в ньому

яскраво виражену специфіку; 2) твори різних жанрів, відібрані багатьма поколіннями народу з метою виховання на їх зразках підростаючого покоління.

Народна творчість для дітей, як і література, тісно пов'язується з проблемами дитинства. Має виразне педагогічне спрямування, відповідає особливостям сприймання дітей певного віку.

Складовими частинами дитячого фольклору є такі жанри:

1) пісні;
2) думи;
3) казки;
4) перекази і легенди; 5) малі фольклорні жанри.

Пісні. Як і коли прийшли пісні до дитини, важко сказати, адже споконвіків вони супроводжували людину від народження до смерті. Дитяча пісня за своєю тематикою поділяється на:

1) колискові пісні;
2) забавлянки (пестушки, потішки);
3) пісні про навколишнє життя;
4) трудові співанки;
5) календарна обрядова поезія (веснянки; коляди. щедрівки);
6) жартівливі пісні (пісні-небилиці /переслів'я, перевертні/, пісні-звуконаслідуванні).

Колискові пісні виникли як вияв турботи про дитину. У пісні про її майбутнє, роздуми про власну долю. Головне завдання колискової пісні – приспати дитину, звідси і образи, що найчастіше спостерігаються: котик-вуркотик, який своїм муркотінням присипляє. У деяких місцевостях на Україні існував звичай спочатку класти в колиску кота, а потім на його місце вкладати дитину; голуби-гулі, що є в народній творчості символом добра і чистоти, персоніфіковані Сон і висвітлюються думки і почуття матері, звернені до дитини, згадування Дрімота.

Наприклад:

1). Ой ну люлі, люлі,
Налетіли гулі.
Ой ви, гулі, не гудіть,
Дитиноньки не будіть.

Для всіх колискових властиві: глибокий ліризм, що виявляється у ніжному малюнку мелодії, ласкавих пестливих словах, сповненій сердечності інтонації, поетичних тропах (колиска «мальована»,з «срібними колокільцями», дитина «в золотому намисті», в «золотому дукачі». В колисковій пісні звучить споконвічне прагнення жінки-матері бачити дитину щасливою, побажання їй здоров'я і щастя.

Якщо колискова пісня повинна заспокоїти дитину перед сном, то забавлянки, пестушки, утішки) навпаки розвеселити, підбадьорити, зарядити енергією, активізувати рухливість дитини.

Колискові пісні

Ходить сон коло вікон,

А дрімота коло плоту,
Питається сон дрімоти:
– Де будем ночувати?
– Де хатинка тепленькая,
Де дитинка маленькая,
Там ми будем ночувати,
Мале дитя присипляти.
Щоб виросло не змарніло,
Щоб тяженько не хворіло,
Сили й розуму набралось,
Своїх батьків потішало.

Ой ходить сон по долині

Ой ходить сон по долині)2)
У червоній кожушині. (2)
Кличе мати до дитини: (2)
– Іди, сонку, в колисоньку, (2)
Приспи мою дитиноньку.(2)

Ой ну, люлі, люлі

Ой ну, люлі, люлі,
Прилинули гулі
Та й сіли на люлі.
Стали думати-гадати,
Чим дитину дарувати.
Дали йому три квіточки:
Одну квітку сонливую,
Другу квітку дрімливую,
А третюю щасливую.

Котику сіренький

Котику сіренький,
Котику біленький,
Котку волохатий,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.
Дитя буде спати,
Котик воркотати.
Ой на кота воркота,
На дитину дрімота.
А-а, а-а, а-а, я!

Практичне заняття № 2

Тема: Фольклор. Складові частини фольклору.

Терміни: Забавлянки (потішка, утішка), лічилка, закличка, дражнила, дума, казка, класифікація казок.

Теоретичні питання:

1. Художні особливості та функціональна роль у вихованні дитини забавлянок (утішок), закличок, лічилок, дражнилок
2. Думи як вид усної народної творчості. Особливості їх побудови. Поетичність мови.
3. Народна казка. Її основні групи. Фантастичне і реальне в казці. Розгляд її побудови і мови. Дійові особи.

Практичні завдання:

1. Вивчити напам’ять 3 забавлянки, 3 лічилки, 3 дражнилки.
2. Прочитати «Думу про козака Голоту». Схарактеризувати козака Голоту.
3. Прочитати казки: «Сірко», «Котик і півник», «»Круть і Верть». «Пан Коцький», «Кирило Кожум’яка», «Про злидні». Вміти їх аналізувати: до якої групи казка належить, поєднання в ній реального і фантастичного, головна думка. Схарактеризувати головних героїв.
4. **Завдання:** Визначити жанр та жанровий різновид твору. Про що цей твір? На які питання давніх українців цей твір дає відповідь?

Лисиця та Їжак

Поверталася стра лисиця з невдалого полювання. У животі бурчить від голоду. Іде солодкими оченятами позирає.

Назустріч їжак.

– Здоров був, їжаче!

– Здоровенькі й ви будьте, – відповів їжак і згорнувся клубочком.

–Як здоров’ячко?

–Спасибі!

–А давно ми не бачилися, голубчику. Давай на радощах поцілуємося.

Згорнувся їжак іще тугіше, засопів.

– Не можу, – відповідає. – Я ще не вмивався.

– А знаєш, – каже лисиця, – я тепер уже не їм м’яса, самі овочі. Сьогодні цілий ранок з кроликами на капусті паслася. Та й наїлася ж !

– Та що ви кажете?! А я оце хотів сказати, що біля старої вільхи виводок тетеревенят пасеться.

– Де це? – так і підскочила лисиця.

– За струмочком, праворуч. Та куди ж ви?

– Побіжу, ніколи…

І лисиці як і не бувало.

Розгорнувся їжак:

– Піди-но, побігай! Нас, голубонько, не обдуриш…

Література:

9. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.

10. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
11. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
12. Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
13. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.
14. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
15. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1965.
16. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Матеріали до практичного заняття:

Пестушки – коротенькі пісеньки, якими дорослі забавляють дитину у важливі для неї моменти повсякденного життя, коли вона прокидаються вранці, коли її вмивають. Розчісують. Пестушки заохочують дитину до діяльності, підбадьорюють, створюють хороший настрій. Наприклад: «Водичка, водичка, умий Тані личко».

Утішки (забавлянки) – веселі, життєрадісні пісеньки, вони пов'язані з насущними потребами дитини. Їх співають дітям дорослі, граючись з ними Наприклад: «Сорока-ворона на припічку сиділа».

Вони також як і колискові пісні призначені для найменших. Вони, крім усього, сприяють фізичному розвиткові дитини. Під час виконання колискової пісні малята – пасивні слухачі, а вже забавлянки, створюючи ігрову ситуацію, спонукає до дій, рухів ручками, ніжками. Народна педагогіка на основі сприймання дітьми забавлянок визначає їхній розвиток. Класичним зразком забавлянок є: «Сорока-ворона». «Ладі-ладусі», «Куй-куй чобіток». Забавлянки є засобом пізнання дитиною світу, вони дають перші уявлення про трудові процеси («Печу, печу хлібчик»). Забавлянки типу «Ладі», що супроводжуються плесканням долоньок, сприяють розвитку координації рухів дитини, активізують процес опанування нею мови.

Підростаючи, діти з кожним днем все глибше пізнають світ, відчувають свої зв'язки з ним, передусім через працю, до якої колись малят (сільських) залучали дуже рано.

Трудові співанки виникли давно, коли основним заняттям було сільське господарство і ремесло. В співанках зображено різні види польових робіт: оранку, жнива, вирощування маку («Маківниці»,), гречки («Ой виорю нивку…»). Персонажі співанок шевцюють, («Кую, кую чобіток…»), займаються бондарством, ковальством, мелють збіжжя. Мова пісень влучна, зміст багатий: картини праці хлібороба, зображення природи. Пісні-ігри викликають у дітей бадьорий настрій В композиції таких творів роль рушія сюжету виконують запитання, які водночас вказують порядок дії.

Наприклад:

Хочеш знати, як коваль вогонь роздуває?

– Ой, так, ой, так, так вогонь роздуває.

Хочеш знати, як коваль залізо розпікає?

– Ой, так, ой, так, так залізо розпікає.

Тісно пов'язана з піснями про працю календарна обрядова поезія, що прийшла до дітей з фольклору дорослих.

Ще в далеку язичеську епоху з бажанням задобрити могутню природу, що не тільки чарувала своєю красою, а й могла виявляти жорстокість, прирікаючи народ на голодне існування. Виникла багатозвучна поезія, що відповідала певним порам року і навіть певним окремим місяцям. Центральними в ній були образи природи, яка сприймається як жива істота.

Найбільшим циклом календарної поезії є **веснянки**. А що весняна пора найбільш бажана для дітей, то й поезія весняного буяння стала для них особливо близькою. Досить було пригріти сонечку, защебетати пташці-вівсянці, як молодь і діти починали водити хороводи, виспівувати веснянок. В основі виконання веснянок лежить первісна віра людей в магічну силу слова і дії:

Сонечко, сонечко,

Виглянь в оконечко,

Діти гуляють,

Тебе виглядають.

Із зимового циклу календарної поезії в дитячий фольклор прийшли колядки і щедрівки, що переважно мають жартівливий характер, і акцентують на вимозі подарунка:

Коляда, коляда,

Дай, дядьку, пирога.

Возьму вола за рога.

Жартівливі пісні знали вже діти раннього віку, вони викликали у дітвори радісний настрій. До цього виду дитячої поезії віднесені **пісні-небилиці**, які називаються ще **переслів'ями**, **перевертнями**. Гумористичні твори, в яких усе переплутано, зміщено у просторі і часі, перебуває у «світі навпаки», по-справжньому веселять, розважають дітвору, вчать «грати словом», фантазувати, шляхом незвичного поєднання образів, слів, встановлювати різноманітні зв'язки між предметами та явищами навколишньої дійсності. Окрім цього, пісні-небилиці вчать самостійно мислити, критично підходити до одержаної інформації, зіставляти її з реальним станом речей

Наприклад:

Що там в лісі за комедія була?

Що курочка поросяток навела?

Поросята та й волів навели,

А ті воли та й яєчка нанесли.

Помітивши недоречності, які формують зміст небилиці, дитина встановлює істину і починає краще розуміти силу справжніх знань.

Серед жартівливих пісень, що побутують серед дітей, чимало таких, що побудовані на **звуконаслідуванні**. Вони можуть бути простенькими за змістом, але можуть розгортатися і в досить об'ємний сюжетний вірш чи пісню, що перебуває на стиках з казкою. В популярному варіанті пісні про чоловіка, який вирішив господарювати, весь сюжет побудований на **звуконаслідуванні**.

Наприклад:

А возичок скрипу-рипу,
А котичок няв-няв-няв,
А собачка гав-гав-гав
А корівка рику-рику.

Український національний епос складають **думи** та **історичні пісні** – два типи народних епіко-ліричних творів героїчного і соціально-побутового характеру. Вони споріднені за змістом і поетичним висловом але різні за формою.

Думи – народні ліро-епічні твори (пісні) переважно героїчного характеру про важливі події історії України (починаючи з 15 століття), виконувані народними співцями речитативом (наспівне, мелодійне мовлення). За змістом думи близькі до історичних пісень, але відрізняються від них дуже своєрідною формою. Вони не мають поділу на строфи (куплети), вони діляться на нерівні **періоди** (або **уступи** чи **тиради**), в кожному з яких висловлена закінчена думка. Така побудова відкриває простір для імпровізації, надає гнучкості словесному і музичному виразу. Найхарактернішою ознакою українських дум є своєрідний вірш, що має різні за кількістю складів рядки, найчастіше римуються поспіль(підряд). **Тематика дум**: героїчна боротьба українського народу проти ворогів, прославляння героїв цієї боротьби; класові протиріччя та боротьба між бідними та багатими.

Думи мають стрункy й сталу композицію. Здебільшого думи починаються окликом «гей» чи «ой», що вводить слухача в обставини дії. На початку часто звучить»заплачка» (або «зачин») – вибух співцевої суб'єктивності і ліризму, вкладений іноді в слова то сокола, то провісниці «сивої зозулі», що

…Прилітала,
Да у головах сідала,
Да жалобно закувала:
«Ой голово, голово козацькая-молодецькая!».

(«Як три брати з Азова втікали»).

Весь вступ до думи називають **заспівом**. Після заспіву йде власне дума – епічна оповідь про події чи то далекої козацької доби, чи пізніших часів, інколи з печаттю сумних роздумів, чи як їх називали ще кобзарі, «жалощами». «жалощі» надають оповіді сумного ліричного забарвлення.

Кінцівка думи має характер «славослів'я». Це переважно ліричні відступи, що славлять рідну землю, героїв. Чи містять добрі побажання «всім слухающим головам».

Термін «дума» застосовано до творів цього жанру через кілька віків після їх появи. В українську фольклористику його ввів у 19 столітті відомий збирач народних пісень Михайло Олександрович Максимович (1804 – 1874), у російську літературу – поет-декабрист Кіндрат Федорович Рилєєв, який захопився героїко-революційним пафосом боротьби українського народу за волю. Але вперше термін «дума» згадується у хроніці польського історика Дарницького під 1506 роком: «Під той же час убили валахи (територія Румунії) двох братів Струсів, юнаків жвавих і завзятих. Про них ще й тепер співають сумні пісні, які руси звуть думами».

Термін «історичні пісні» також з'явився в першій половині 19 ст.. Його вперше використав М. В. Гоголь у статті «Про малоросійські пісні». Із думами їхріднить героїко-патріотичний характер, історико-пізнавальне і виховне значення, ідея боротьби проти насильників і визискувачів. Історичні пісні мають чітку строфічну будову. Строфа здебільшого чотирирядкова, ритмомелодика чітка, римування правильне, мелодія єдина для всіх строф. Історичні пісні поділяються на:

– історичні пісні епічного характеру;
– історичні пісні ліричного характеру.

Історичні пісні епічні відрізняються від історичних пісень ліричного характеру. Епічним пісням властиві стисліть, конкретність фігур і тропів, у них порівняно мало епітетів, метафор, символів. Історичним пісням ліричного характеру притаманна поетична образність, ліричні відступи, зачини, значна кількість образів-символів, постійних епітетів, метафор, порівнянь.

Українські думи та історичні пісні відзначаються оригінальністю та живим відгомоном порівняно недавніх історичних подій. Український героїчний епос – один з наймолодших. Тут діють не міфічні постаті, а живі люди, відомі і невідомі народні герої, вчинки і діяння яких можна часом звірити за козацькими літописами, історичними хроніками.

Найдавнішими (кінець 15 – початок 16 ст.) вважають невольницькі думи: «Невольники», «Плач невольників», «Маруся-Богуславка». Поетична форма цих дум генетично (за походженням) пов'язана з голосіннями, хоч, як і інші, вони складені з вільних нерівномірних рядків, близьких до мелодійної, ритмізованої прози з римами. У цих творах йдеться мова про нечувані страждання невольників, їхню тугу за рідним краєм і, як правило, звільнення. Такі думи викликали у слухачів співчуття до гіркої долі бранців і спонукали молодих козаків на ратні подвиги в боротьбі проти загарбників-мусульман за звільнення єдиновірних братів-земляків.

За давністю створення поруч стоять думи про полеглих у бою козаків: «Хведір-Безрідний», «Смерть козака-бандурста». Окремих героїв цих

дум названо власними іменами, частіше узагальненим – козак.. Але й там, де є власні імена, їх важко зв'язати з конкретними історичними постатями. Найдавніші уми відображають риси історичного життя і народні погляди, засвідчують високі моральні переконання українського народу. Над усе славилася героїчна смерть у боротьбі з ворогом, але смерть викликана молодечою буйністю, безпечністю, підлягала моральному осудові. Таким творам властивий повчальний елемент, Повчанням пройнято думи «Олексій Попович», « Отаман Матяш Старий».

До найдавніших належать думи, в яких йдеться мова про боротьбу українського народу з татаро-турецькими завойовниками: Козак Нетяга», «Козак Голота».

У 17 столітті виник чималий цикл дум про боротьбу українського народу проти польсько-шляхетських нападників: «Про Хмельницького та Барабаша», «Перемога під Корсунем», «Іван Богун». Всі думи цієї групи склалися пд. Впливом подій 1648-1654 років, хоча боротьба проти польського поневолення розпочалася значно раніше. Це пояснюється тим, що національно-визвольна війна 1648-1654 років мала загальнонародний характер і тому саме її події стали об'єктом уславлення. Головний герой більшості дум – Богдан Хмельницький. Одночасно думи оспівують козацькі й селянські маси, що рішуче рвуть ланцюги неволі:

От тоді ж то козаки, друзі-молодці, добре дбали,
На лядські табори наїжджали,
Лядські табори на три часті розбивали.

Низка дум і пісень про соціальну нерівність та на соціально-побутові теми з'явилася в середовищі козацької голоти і селянської бідноти. До цього циклу слід віднести такі думи: «Вітчим», «Удова», а також суспільно-побутові пісні – козацькі, кріпацькі. Всі разом вони складають поетичний літопис життя народу. Герої цих дум і пісень борються не тільки проти зовнішніх ворогів, але й проти козацької верхівки. В думах відбилися сподівання народу на соціальну волю, на щастя в родинному житті.

Більшість дум виникла наприкінці 15 ст. та на початку 17 століття, бо вже жодну історичну подію 18 ст. не оспівано в думах, а тільки в піснях.

Казка – фольклорний розповідний твір, про вигадані а часто й фантастичні події.

Класифікація казок: – казки про тварин; – героїко-фантастичні казки;
– соціально-побутові.

Легенди – неоднорідні за своїм жанром, тому їх неможливо об'єднати загальним визначенням. Умовно виділяються такі основні групи легенд: 1) міфологічні; 2) апокрифічні; 3) героїчні. **Легенда** (від лат. Те, що слід читати) – твір, про певні події чи людей оповитий казковістю, фантастикою.

До міфологічних належать короткі фантастичні оповідання, про чудодійні перетворення людей у звірів і птахів, квіти, рослини; оповідання про домовиків, водяників, русалок. Міфологічні легенди мають багато спільного з образною системою героїко-фантастичних казок. В казках багатократні перетворення героїв, їх помічників і всього живого і неживого посилюють дію казки, динаміку викладу змісту. Наприклад: казка «Кривенька качечка». Качечка перетворюється на дівчину, але казка на цьому не закінчується, а продовжується: далі розповідається про те, як качечка-дівчина допомагає діду й бабі. В легендах же фантастичні перетворення сприймаються як своєрідні художні алегорії (алегорія /від гр. іносказання/ – створення образу, або образів, в яких усе зображення має переносне значення).Наприклад, легенда про дівчину, що стала тополею. В ній алегорично стверджується вірність дівочого кохання. Перетворюючись на тополю, дівчина ніби назавжди зберігає для милого свою красу. В подібних легендах виразно виявляється зв'язок фантазії з конкретною історичною дійсністю. Так, легенда про вдову чайку заснована на реальних фактах боротьби українського народу проти татаро-турецького поневолення. Чайка – пояснюється в легенді, – це жінка, яка гірко оплакувала свого чоловіка, вбитого татарами.

Отже, міфологічні легенди відображають не тільки первісний світогляд; нерідко в них фантастичні уявлення про довколишній світ витискуються цілком достовірними уявленнями.

Забавлянки

Купалися ластів'ята
Співають під час
купання дитини
Купалися ластів'ята
Та в чару-водиці,
Щоб були ми білотілі
Та ще й білолиці.

Гойда-да, койда-да
Гойдаючи дитину в колисці,
співають
Гойда-да, гойда-да,
Добра в коника хода,
Поводи шовкові,
Золоті підкови.
Ото тушки-тутушки
Погладжують тільце дитини,
розводять її руки
Ото тушки-тутушки!
На котика потягушки,

А на Василька ростушки.
Ой тошки, тошки!
Щоб підросли трошки.

Лічилки

Ене, бене, раба
Вінтер, вінтер, жаба,
Ене, бене, грець,
Вінтер, вінтер, кець.

*Ниточка, голочка,
Синя соколочка,
Щука, карась,
А ти убирайсь.

*Голочка, ниточка,
Стакан води,
Першим вийдеш,
Напевно, ти!

*Еники, беники,
Їли вареники,
Еники, беники, квас,
Вийшов старенький Тарас.

Козак Нетяга

Найдавніший запис української думи. Текст зберігся в рукописному збірнику кінця 17 століття (збірнику Кондрацького, 1648 року) разом з іншими піснями, в тому числі й двома текстами пародійних дум про наймита-вівчара. Опублікував думу академік М. Возняк у Києві, 1928 року.

В найдавнішому запису козак називається не Голота, а нетяга, що також, мабуть, не є прізвище, а означення його соціального становища (бідака – той, хто не має тягла і несе повинностей).

Нетяга, а в подальших варіантах, не є якийсь конкретний діяч історії, як дехто гадав, це збірний (узагальнений) образ козацького лицаря, хороброго і відважного, дума виникла, певно у 17 столітті.

Келеп – палиця з металевою ручкою

Поле Килимське – від міста Килії біля гирла Дунаю. Килія – місто біля Дунаю.

Козак Нетяга

Ой до поля Килимського їде козак Нетяга,
Рукою махає,
Ні о чім не дбає.
Ой у нього сермячина по коліна,
На нім постоли боброві,
Онучи бавельняні,

Напитим пищаль семип’ядная за плечима.
Аж где сі взяв татарин, стприй, бородатий,
На двох конях лисавих за ним уганяє.
Аж до нього козак промовляє:
«Старий татарине бородатий,
Чого ти за мною уганяєш?
Чи на мої зброї яснії,
Чи на мої коні воронії,
Чи на мої шати дорогії?»
Що промовить старий татарин бородатий до козака запорозького:
«Не набігаю на твої коні воронії,
Ані на твої шати дорогії,
Не набігаю, я на твою зброю ясною,
Тільки я набігаю на тебе, козака молодого,
Коли б тебе мені судив бог узяти,
Не зарікав би я ся в Килиї за тебе шликом червонців брати.»
Аж промовит к ньому козак український:
«Старий татарине бородатий,
Не так то мене треба взяти,
Треба за мною в Килимськом полю погуляти.»
До річки до вітки примикав,
Навколішки припадав,
Семип’ядную пищаль з плеча здіймав,
Двома кульками набивав,
За татарином жартував,
З обох коні побивав,
Словами промовляв:
«Татарине старий,
Не буду я злий
Такий на тебе, як ти на мене!
Як ти мене хотів брати,
До кили мене хотів приводити,
Хотів червонії за мене шликами брати.
А тепер, татарине, жарту козацького не знаєш,
Та й з коня ся валяєш,
Нічому ся (не0 спротивляєш!
Тепер буду скарби твої брати,
До війська, до табору козацького прибувати,
Буду килимсьеє поле вихваляти,
Що маю здобичи з військом козацьким пропивати.»

Плач невольника

Поклоняється бідний невольник
Із землі турецької, із віри басурманської
У города християнськії, – до отця, до матусі.

Що не може їм поклонитися, –
Тільки поклоняється голубоньком сивеньким:
«Ой, ти, голубоньку сивенький!
Ти далеко літаєш, ти далеко буваєш;
Полини ти в города християнськії
До отця мойого, до матусі,
Сядь, пади на подвір'ї отцевськім,
Жалобненько загуди,
Об моїй пригоді козацької припом'яни.
Нехай отець і матуся
Мою пригоду козацькую знають,
Статки-маєтки збувають,
Велики скарби собирають, –
Головоньку козацькую із тяжкої неволі визволяють.
Бо як стане Чорне море согравати,
То не знатиме отець, либонь матір,
У котрої каторзі шукати:
Чи у пристані Козловської,
Чи у городі Царгороді на базарі.
Будуть ушкали, турки-яничари набігати,
За Червонеє море у арабську землю запродати,
Будуть за них сребро-злато, не лічачи,
Сукна дорогії поставами, не мірячи,
За них брати.»
Тоді далася бідному невольнику
Тяжкая неволя добре знати:
Кайдани руки-ноги поз'їдали
Сирая сириця до жовтої кості
Тіло козацькеє проїдала.
То біднії невольники на кров, на тіло поглядали,
Об вірі християнській гадали,
Землю турецькую, віру басурманськую проклинали:
«Ти, земле турецькая, віро бусурманськая!
Ти єсть наповнена сребром-златом
І дорогими напитками;
Тілько же бідному невольнику на світі не вільно,
Що бідний невольник у тебе пробуває,
Празника рождества будьлі воскресенія не знає.»

Практичне заняття № 3

Тема: Фольклор. Складові частини фольклору. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, скоромовки, загадки.

Терміни: Фольклор, дитячий фольклор, жанр, різновиди жанрів, колискова пісня, переказ, легенда, прислів'я, приказка, загадка, скоромовка.

Теоретичні питання:

1. Поняття про народний переказ і легенду. Спостереження над їхньою композицією. Спільне та відмінне в казці, переказі, легендах як фольклорних жанрах.
2. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. Їх характеристика: тематичні групи, прямий і переносний смисл, будова і мова.

Практичні завдання:

1. Прочитати перекази і легенди: «Погоня», «Про запорожців», «Топірець Довбуша».Визначити жанр творів. Довести свою думку. Розкрити роль перетворення у вказаних творах на відміну від казки.
2. Чим відрізняються прислів'я від приказок? Вивчити напам'ять 30 афоризмів.
3. Вивчити напам'ять 10 загадок, 5 скоромовок.
4. Визначити жанр афоризмів, пояснити їх значення. Схарактеризувати засоби, на основі яких побудовані вислови.

Людина без Батьківщини – що пташка без пісні.
Де багато пташок, там нема комашок.
Пташка кра′сна пір'ям, а людина знанням..
Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.
Та земля мила, де мати народила.
Погана та пташка, якій своє гніздо не миле.
Хочеш бути щасливим, не будь лінивим.
На сонці те′пло, а біля матері до′бре.
Без охоти нема роботи.
Восени і горобець багатий.
Осінь – щедра мати, всіх нагодує.
Заліз у багатство – забув і братство.
Аж гарчить – так на меншого кричить.
Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
Густа каша дітей не розгонить.
І від малої мурашки може бути велика користь.
Нащо й клад, якщо в сім'ї лад.
Птах радіє весні, а дитя – матері.
Заздрощі добра не навчать.
Згода будує, а незгода руйнує.
Берись дружно – не буде сутужно.

Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися.
Очам страшно, а руки зроблять.
Землю красить сонце, а людину праця.
Ліс не школа, а всіх навчає.
Дерево міцне корінням, а людина працею.
Людей питай, а свій розум май.
Все добре переймай, а злого уникай.
Нових друзів наживай, а старих не забувай.
Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
Книга вчить, як на світі жить.
Книжка – маленьке віконце, а через нього весь світ видно.
Чия відвага, того й перемога.
За добро добром платять.
Не смійся з другого, щоб тобі не було того.
Хто за чуже хапається, свого позбувається.
Зробиш добро – не кайся; вдієш лихо – начувайся.
Добре ім'я краще багатство.
Народ скаже – як зав'яже.
Добрі діла тихо ходять, а злі дзвонять, як у дзвони.
Козацькому роду нема переводу.

Завдання: Визначити жанр висловів. Пояснити їхнє значення.

1. Як голубу без очей, так би тобі, раба Божа Марія, за мною без ночей.
2. Щоб тебе за мною так пекло, як пече той віск! Щоб твоє серце за мною так топилося, як топиться той віск, і щоб ти мене тоді покинув, коли найдеш той віск!
3. Сонечко, ясне, красне, освіщаєш гори, долини, освіти моє личко, щоб моє личко було ясне-красне, як сонечко
4. – Позбавлю я росу, а збавлю з жінок, з панів повагу, з попів пиху, з парубків гордість, а з дівок красу.
5. На морі, на окіяні стояло дванадцять дубів, на тих дванадцяти дубах сиділо дванадцять соколів, крилами розмахали, хвостами перелоги розмітали.
6. Місяцю-Маю, чогось я тебе спитаю?
   – Чи болять у мерця зуби?
   – Ні, не болять, не щемлять.
   – Щоб же не боліли і не щеміли у рожденного, хрещеного раба Божого Івана.
7. В неділю рано Пречиста Діва плугом небо орала, руту сіяла. Рута не зійшла, щоб кров не йшла.
8. Як ці береги не стрічаються, так щоб нарождений молитвений Іван не стрічався з хмільним вином.
9. Іди, іди, дощику, зварю тобі борщику! Чи на дощ, чи на сонечко, одчини, Боже, віконечко! Дай, Боже, дощик цебром, відром, дійницею.
10. Морозе, Морозе! Іди до нас вечеряти, та не морозь ні ягнята, ні телятка, жита і пшениці, і всякої пашниці.

11. За горами, за ріками там ми спать лягали, матір Божа в головах. Ісус Христос у ногах, ангели-хранителі по боках – хранять мою душу до самого ранку од ножа, од меча, од лихого чоловіка.
12. Смерку, смерку! Замикаєш засіки і башти, – замкни моїм ворогам роти, щоб проти мене, новорожденого, молитвеного і хрещеного раба Божого Івана, рота не роззявляли і язика не обернули, худого слова не приговорили.

Завдання: Визначити жанр та жанровий різновид твору. Про що цей твір? На які питання давніх українців цей твір дає відповідь?

Сокіл Рід

На початку була пітьма – вічна й безмежна. Ні Землі, ні неба, ні Сонця. Тільки – морок. Густа, холодна, й безконечна ніч. А її пронизувало Око. Звідки летіло воно? І – куди? Нізвідки і в нікуди? І де взялося воно? Наймудріші волхви Оріани казали так: «Око було завжди, воно було вічно. І з вічності воно летіло у вічність».А Заратустра потому вже додав: «Воно летіло з далеких Старих Світів, аби утворити Новий Світ».Мабуть, так. Бо Око, пролетівши безмежжя впродовж безконечної кількості часу і не знайшовши краю пітьмі, одного разу спинилося. І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку. З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог – птиця Сокіл. Його золотаве пір'я осяяло непроникну ніч. Сокіл розправив крила і кружляв над Оком. І пустив Сокіл золоту Сльозу-Росинку що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед мороку. І пустив Сокіл срібну Сльозинку, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води. І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера. Тоді Сокіл сів між квіти й став глибоку думу думати.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.
Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.
Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1965.
Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Матеріали до практичного заняття:

Легенди – неоднорідні за своїм жанром, тому їх неможливо об'єднати загальним визначенням. Умовно виділяються такі основні групи легенд: 1) міфологічні; 2) апокрифічні; 3) героїчні. **Легенда** (від лат. Те, що слід читати) – твір, про певні події чи людей оповитий казковістю, фантастикою.

До міфологічних належать короткі фантастичні оповідання, про чудодійні перетворення людей у звірів і птахів, квіти, рослини; оповідання про домовиків, водяників, русалок. Міфологічні легенди мають багато спільного з образною системою героїко-фантастичних казок. В казках багатократні перетворення героїв, їх помічників і всього живого і неживого посилюють дію казки, динаміку викладу змісту. Наприклад: казка «Кривенька качечка». Качечка перетворюється на дівчину, але казка на цьому не закінчується, а продовжується: далі розповідається про те, як качечка-дівчина допомагає діду й бабі. В легендах же фантастичні перетворення сприймаються як своєрідні художні алегорії (алегорія /від гр. іносказання/ – створення образу, або образів, в яких усе зображення має переносне значення).Наприклад, легенда про дівчину, що стала тополею. В ній алегорично стверджується вірність дівочого кохання. Перетворюючись на тополю, дівчина ніби назавжди зберігає для милого свою красу. В подібних легендах виразно виявляється зв'язок фантазії з конкретною історичною дійсністю. Так, легенда про вдову чайку заснована на реальних фактах боротьби українського народу проти татаро-турецького поневолення. Чайка – пояснюється в легенді, – це жінка, яка гірко оплакувала свого чоловіка, вбитого татарами.

Отже, міфологічні легенди відображають не тільки первісний світогляд; нерідко в них фантастичні уявлення про довколишній світ витискуються цілком достовірними уявленнями.

Апокрифічні легенди (апокриф – твір на біблійну тему, який визнавався церквою невірогідним) – мають велике значення для пізнання народного світогляду, зокрема його виразних атеїстичних поглядів. В цих легендах пародійно трактуються біблійні та євангельські теми. Своїм викривальним характером, стислістю змісту ці легенди близькі до сатиричних казок та анекдотів. Апокрифічні легенди не визнавалися церквою і розцінювалися нею як єретична творчість. Але ці легенди не позбавлені

Героїчні легенди – найбільш типові у відображенні історії українського народу, його світогляду і характеру. Їх зміст. Ідеї, образи визначаються певними подіями. Тут і героїчне осмислення визвольної боротьби давньоруської народності, і героїчні виступи українського народу проти татаро-турецької агресії. Герої цих легенд на відміну від казкових мають не вигадані. Вірогідні імена і прізвища,; вони народжуються, живуть і діють не у вимріяних, а в конкретних історичних обставинах.

Перекази – реалістичні усні твори (оповідання) про видатні події, про винятково значні життєві факти і ситуації. Вони мають велику ідейно-тематичну і сюжетну спорідненість з героїчними легендами. Перекази

порівняно з легендами відзначаються більшою документальністю змісту, більшою реалістичністю художніх засобів.

В легендах типовим художнім засобом змалювання образу героя і його діяльності є поетичний домисел, заснований на **гіперболі** (перебільшенні), то в переказі гіперболічне зображення відсутнє.

Створювані по гарячих слідах подій, перекази містять насамперед достовірні дані про ці події.

Легенди і перекази мають стильові відмінності. В легендах зміст викладається здебільшого в спокійно епічному тоні, перекази відзначаються патетичністю (схвильованість) мови певним ліризмом, що йде від особи оповідача, який постійно аналізує й оцінює відтворені ним події. В переказах висловлюється певна мораль без алегорії на відміну від легенд.

Віддаляючись від конкретних фактів минулої історії закріплюючись в усній поетичній традиції, перекази можуть стати легендами.

Малі фольклорні жанри

Прислів'я – короткий, часто віршований крилатий вислів, у якому у високохудожній формі передано повчальний життєвий досвід і мудрість народу. Прислів'я і приказки відбивають мислення народних мас. Прислів'я поєднують у собі глибокий зміст з дуже простою , але образною формою. **Прислів'я** – самостійні судження із замкненою формою кліше, що являють собою художні твори з прямим або переносним значенням, інтонаційно оформлені як прості або складні речення. Вони в стиснутій і точній формі підводять підсумки спостережень над групами подій., або явищ., відзначаючи в них характерне й особливе, даючи узагальнений висновок, може бути застосований при характеристиці аналогічних подій та явищ. Прислів'я відзначаються симетричністю, поділом на частини, що римуються між собою. Прислів'я часто будуються з використанням синтаксичного паралелізму (паралельне зображення явищ із різних сфер життя; показ одних явищ на фоні інших, зіставлення їх переважно за ознакою дії: природа – людина): *Хвали жито в стогу, а пана в гробу*; протиставлення: *Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмурить;* метафори, гіперболи: *Такий тупий ніж, що й киселю не ріже;* іронії: *Поможе, як мертвому припарка;* порівняння: *Живе, як у батька за пазухою.* Епітетів: *У люту годину узнаєш вірну людину.*

Приказка – стислий крилатий народний вислів, близький до прислів'я, іноді ж це укорочене прислів'я, але без властивого йому повчального значення. Прислів'я здебільшого прості або складні речення; прості двочленні речення. Приказки – одночленні речення. Приказка висловлює думку неповно, становить собою вид незамкненого кліше, частину речення, до якого приєднується авторський контекст. Наприклад: *За двома зайцями. Собака на сіні.*

Загадки

*Білі овечки
по небу блукали,
Впали додолу,
В річку попали.
*Чорна корова
Всіх зборола.
А білий віл
Усіх звів.
*Барвисте коро′мисло
над річкою повисло.
*Вірно людям я служу,
Я дерева стережу,
Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним добуваю.
*Надворі горою, а в хаті водою.
*Чорне сукно лізе в вікно.
*Летить їжаком, а падає – голяком.

Скоромовки

1. Бубоніла баба бабі:
– Ой, не дмухай на кульбабу,
Бо з кульбаби полетять
Сто малих кульбабенят.
2. Дуб до дуба дріботів:
– Дай, дідусю, жолудів.
– По мені дощі ходили,
Жолудята не вродили.
3. Півдня працював павучок.
Наткав павутинок пучок.
Почав помаленьку привчати
Панчішки плести павучаток.
4. Марина варила, а Лариса солила.
5. У полі просо, на просі роси.
6. Роса росила, коса косила.
7. Коси, косо, поки росо!
8. Кіт котив
Коток по току,
Коток попав
На лапу коту.

Практичне заняття № 4

Тема: Фольклор народів світу. Казки
Терміни: казка, мораль, фантастика, алегорія

Теоретичні питання:

1. Казка: визначення: фантастичне і реальне у казках.
Побудова й мова казок.
2. Мораль казок, характеристика персонажів.

Практичні завдання:

1. Прочитати казки: *російські народні казки* «Лисичка», «Пих», «Звички», «Дурнуватий наречений»; *білоруська народна казка* «Легкий хліб», *болгарські народні казки* «Виноградар і змія», «Найдорожчий плід», «Хто ж був працьовитий?»; *чеська народна казка* «Собаки, коти та миші».
Вміти казки аналізувати: до якої групи казка належить, поєднання в ній реального і фантастичного, головна думка. Схарактеризувати головних героїв.
2. Прочитати казки: *англійська народна казка* «Сорочаче гніздо»; *німецькі народні казки* «Бременські музиканти», «Три ледарі», «Розумна Ельза»; *латиська народна казка* «Вовк і кіт»; *індійська народна казка*: «Сонце, Вітер і Місяць».
Вміти казки аналізувати: до якої групи казка належить, поєднання в ній реального і фантастичного, головна думка. Схарактеризувати головних героїв.

Література:

1. Давиденко Г., Собко В., Бондаренко Г, Грива І., Шинкаренко І. Сторінками європейської казки //Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 20 – 25.
2. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. – Л., 1986. – 367 с.

Практичне заняття № 5

Тема: Народна поетична творчість для дітей: Біблійні міфи, давньогрецькі міфи.

Терміни: Біблія, Новий Завіт, Старий Завіт, міф, легенда, Біблійні міфи, легенди.

Теоретичні питання:

1. Біблія як одна з найвизначніших пам’яток світової літератури. Складові частини Біблії.
Характеристика біблійних міфів («Сотворення світу», «Гріхопадіння», «Каїн та Авель», «Всесвітній потоп», «Вавілонська вежа»): художні особливості міфів, їхнє морально-етичне значення.
2. Міфи Давньої Греції найяскравіші розповіді про навколишній світ. Цикли міфів «Подвиги Геракла», «Аргонавти» – своєрідний погляд давніх

греків на світ і людину. Міф «Аполлон і Дафна» – давнє сказання про походження кохання.

Практичні завдання:

1. Прочитати біблійні міфи: «Сотворення світу», «Гріхопадіння», «Каїн та Авель», «Всесвітній потоп», «Вавілонська вежа». Схарактеризувати їхні художні особливості, розкрити морально-етичне значення.

Дати відповіді на питання до Біблійних міфів:

– Що для давніх іудеїв символізувала веселка?

– Чому Бог розлютився на будівельників Вавілонської вежі?

– Пояснити, що означає слово «завіт» у контексті «Старий Завіт», «Новий Завіт».

2. Прочитати давньогрецькі міфи: «Подвиги Геракла», «Аргонавти», «Аполлон і Дафна». Дати відповіді на такі питання:

– До Геракла у давньогрецькій міфології не було такого героя, напівбога і напівлюдини. Чим обумовлена поява нового героя у давньогрецькій міфології? Які божі та людські риси має Геракл?

– Яке ставлення давніх греків до людини, до богів, до природи за міфами «Подвиги Геракла», «Аргонавти»?

– Чому Гераклу вдалося перемогти амазонок (дуже войовничих і сміливих), адже він був лише разом з кількома друзями?

–Як ви вважаєте, чи існували амазонки насправді? Доведіть свою думку.

– Порівняйте життєвий шлях Геракла і Яссона. Як закінчилося їхнє земне життя? Як вшанували давні греки Геракла і Яссона?

– Що символізувало для давніх греків золоте руно?

– Як ви вважаєте, чи існувало золоте руно насправді?

–Як ви вважаєте, чому виникли в уяві давніх греків такі герої як Кентаври? Що вони символізували?

– Хто подарував пасок цариці амазонок? Що він символізував?

– Хто із давньогрецьких богів подарував людям вогонь?

– Назвати бога війни в давньогрецькій міфології.

– Яка деталь в одязі Яссона підказала мешканцям Іолку, що він їхній володар?

– Чому смерть Яссона була такою безславною? Що не пробачили давні греки своєму героєві?

– Як Медея помстилася Яссону за зраду?

– Як скінчилося земне життя Яссона? Чи була смерть Яссона славною чи ні? Поясніть свою думку.

– Чому Яссон зрадив свою дружину Медею?

– Чим опікувався давньогрецькій міфології бог Арей (Арес)? Назвати відповідне ім’я із римської міфології.

– Де знаходиться Колхіда?

– Чим опікувалася Афіна?

– Де народилася Афродіта? (Яке ім’я їй дали від назви місця народження?).

– Що за стріли були у сагайдану Ерота?

– Як народилася Афіна? Чому її називають Палладою?

– Назвати богиню, що народила Ерота.
– Як давні римляни називали богиню кохання? А давні греки?
– Які богині опікувалися Яссоном? Чому?
– Чому Медея допомогла Яссону виконати завдання свого батька?
– Як звали Геракла давні римляни?
– Хто згубив Геракла і був причиною його смерті на землі?

Література:

1. Ілюстрована Біблія для молодших. – К.,1992.
2. Гече Г. Библейские истории. – М., 1989.
3. Фрезер Д. Д. Фольклор в Ветхом Завете. – М., 1989.
4. Міфи Давньої Греції. – К., 1977.
5. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. – К., 1967.
6. Парандовський Ян Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків та римлян. – К., 1977.

Матеріали до практичного заняття:

Слово «Біблія» в перекладі з грецької мови означає «книга», «сувій». Біблія увібрала мудрість багатьох поколінь людей різних національностей. Біблія донесла до нас моральні основи буття людського, високу життєву філософію, закони духовного буття, без яких немислима і наша нинішня цивілізація. Біблія поділяється на два розділи: Старий Завіт (Ветхий Завіт) і Новий Завіт. В основу поділу на дві частини покладено народження Ісуса Христа землі. Першу частину Біблії написано в дохристиянські часи давньоєврейською мовою (іврит), Новий Завіт писали християни давньогрецькою мовою. У Старому Завіті для позначення поняття «Завіт» вживався термін «домовленість», «угода», «союз», що символізувало містичну домовленість між іудейським Богом та «обраним» ним народом – євреями. А суть Нового Завіту полягає у, так би мовити, розширенні кола сторін, які домовляються : з одного боку – це знову-таки Бог, з другого боку – не один єдиний. Хоча б і обраний народ. А усе людство. Таким чином. Християнство сповідує рівність усіх без винятку людей перед єдиним Богом.

Новий Завіт, християнство, – це справжня революція у світогляді людства. Теоретики християнства у Біблії докорінним чином змінили давно відомий міф (Христос помирає, щоб воскреснути із мертвих, звідси афористична формула «смертію смерть поправ»). До християнства в основі цього міфу лежали причини космогонічні, пов’язані із силами природи, космосу із рухом небесних світил, зміною пір року. Християнство вперше заклало в основу двно відомої схеми: «вмирання – оживання» («розпинання – воскресіння Ісуса Христа з Лазарету) не космогонічні, а етичні проблеми, адже вмер він в ім’я спасіння людства, і – як сильно – за чужі гріхи.

У перших п’яти книгах Старого Завіту (Буття, Вихід, Левит, Числа, Второзаконня) розповідається про створення світу й людства, про рай,

потоп, обрання Богом єврейського народу як народу Божого. Тут йдеться мова про найдавнішу історію єврейського народу. **Перші п'ять книг** включають правила та положення, що стосувалися релігійного та суспільного життя іудеїв, перекази про походження іудейського народу та про його долю до переселення в Палестину. **Другу частину** Старого Завіту становлять історичні книги, які приписували раннім пророкам: **«Книга Ісуса Навина» («Книга Єгошуї»), «Книга Суддів», «Книга Рут»** тощо. У цих історичних книгах продовжується розповідь про історичні долі єврейського народу. Викладається історія єврейського народу від поселення його в Палестині до розорення вавілонянами Єрусалима (кінець 6 ст. до н. е.). **Третя частина** Старого Завіту складається з книг повчально-поетичного характеру: **«Псалтир»** (псалми – пісні). **Псалтир** – це збірка гімнів, молитов, пісень (їх всього 115), як релігійних, так і світських; «**Притчі Соломонові»** (філософські висловлювання та афоризми); «**Книга Йови»** (релігійно-моральна поема, яка розповідає про тяжкі муки праведної людини); «**Пісня над піснями»** або «**Пісня Пісень»** (любовна поема, яка виникла на основі народних пісень, що вихваляють красу коханої царя Соломона – Суламіфі). Останню , четверту частину, Старого Завіту, **«Пророки»,** становлять Книги пророцтв – Книги великих пророків (Ісаї, Єремії) та Книги малих пророків (Даниїла, Наума, Авакума, Захарія).Це скорботні, патетичні проповіді, викриття, погрози, песимістичні роздуми про сутність людського життя.

Отже, Старий Завіт побудовано за чітко продуманою структурою, що налає йому властивостей універсальної книги. Спершу іде передісторія єврейського народу, далі – історія єврейського народу, потому зібрані літературні пам'ятки, а в останньому розділі – книги пророцькі, перед віщання майбутнього.

Новий Завіт є самостійним художнім явищем, недаремно його часто видають окремою книгою. Новий Завіт побудовано в основному за схемою Старого Завіту, але компоненти його інші. До Нового Завіту всі християнські церкви зараховують 27 книг. Складається Новий Завіт з **чотирьох Євангелій (1** частина) від святого Марка, святого Луки, святого Матвія, святого Івана (Євангеліє – добра звістка) – це розповіді апостолів, найближчих учнів Ісуса Христа, про народження , життя, подвиги, муки, смерть і воскресіння Вчителя – Ісуса Христа. Після Євангелій йде одна історична книга **«Дії святих апостолів» (2** частина) – це життя, подвиги, муки, послідовників та учнів Ісуса Христа. Євангелія та Апостольські діяння містять в собі основи християнської міфології, що відбиває багаторазові нашарування різних давніх релігійних систем, міфів та легенд. Далі іде ідеологічна частина (**3** частина): **21 послання апостолів.** З них 14 послань апостола Павла (до римлян, два до коринтян, до галатів), потому йдуть соборні послання інших апостолів: Якова, Петра (2), Івана (3), Юди (1). **Апостольські послання** ставили завдання популяризувати тлумачення Євангелія

відповідно до тих умов, які були викликані суспільною та громадською практикою окремих християнських громад, груп і навіть окремих осіб, Завершує Апостольські послання книга пророцька – **«Об'явлення Іоанна Богослова»**, або **«Апокаліпсис»**. «Апокаліпсис» виник на основі іудейської книжності, викладає фантастичні видіння, які у символічній формі пророкують катастрофічні події, що, начебто, повинні наступити перед «кінцем світу» й закінчаться другим пришестям на Землю Ісуса Христа, який остаточно переможе свого ворога і ворога всього людства – Антихриста.

Джерелом Біблії були : міфологія, фольклор, а також над її текстом протягом тривалого часу працювала чимала кількість талановитих літераторів: поетів, псаломників, богословів. Велика кількість міфів, сказань, творів інших жанрів увійшли до Біблії як результат компеляторської роботи єврейських поетів, богословів. Як приклад можна навести міф «Потоп», «Пісня Пісень».

Міф «Створення світу і людини». Біблійна легенда про створення світу багато в чому збігається із космогонічними міфами інших народів. «Створення світу» – це перша легенда книги «Буття» «П'ятикнижжя Мойсеєвого», в якій розповідається про виникнення усього до буття, про початок світу й створення людини, про життя патріархів – засновників ізраїльської нації – Авраама, Ісаака, Іакова. Шість днів Бог творив усе суще: небо, землю, небесні світила, рослини, тварин, людину. Все це Бог створив за шість днів. Сьомого дня Бог перестав творити, освятивши цей день як день відпочинку. Серед міфів інших народів є космогонічні міфи, які пояснюють виникнення всесвіту, наприклад: слов'янський міф «Сокіл Рід», давньогрецький «Виникнення світу». В Старому Завіті творення світу – місія Бога, він же створив і людину «за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над усім, що плазує на землі» («Буття» 1:26). Він створив людину з «праху земного». Бог встановив людину над усім земним для того, щоб вона піклувалася про все, що дане їй у володіння. Перших людей, Адама (Людина) та Єву (жива, життя, життєдайна; та, яка лає життя), Бог поселив у Раю (Рай в перекладі з грецької – «закритий сад» розміщувався на землі в країні Едем – «приємний», «ніжний», «делікатний». Бог заборонив першим людям в Раю їсти плоди з дерева пізнання добра і зла. Диявол, заздрячи людям, вирішив позбавити їх блаженства і спокусив Єву порушити заборону. Адам і Єва вчинили гріх, скуштувавши плоди з дерева пізнання, за що Бог вигнав їх з Раю. «І вигнав Господь Бог Адама, А на схід від Едемського раю поставив Херувима (ангел шестикрилий із тілом, усіяним очима.

Модуль другий. Українська дитяча література XIX XX століть

Практичне заняття № 1

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання
Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життєвого і творчого шляху письменника.
2. Вірші «Садок вишневий коло хати…», «…Світає, край неба палає», «Тече вода з-під явора», «Встала й весна, чорну землю сонну розбудила», «Зацвіла у лузі червона калина», «Зоре моя вечірняя» «Вранці», «Вітер з гаєм розмовляє», «Заповіт». Жанрові особливості творів. Характеристика побудови, образів, мови.
3. Доля дитини, жінки-матері у творах Т.Г. Шевченка. Автобіографічна основа віршів «І золотої, й дорогої…», «Мені тринадцятий минало…». Роль пейзажу. Гуманістичний пафос творів «На Великдень, на соломі…», «Сон»/ «На панщені пшеницю жала…»/.

Література:

1. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991.
2. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка. – К., 1990.
3. Сироженко В. П. Уроки невмирущого Кобзаря // Початкова школа. – 1990. – №2. –С. 20 – 23.
4. Смілянська В. Л. «Святим огненим словом»: Тарас Шевченко: Поетика. – К., 1990.
5. Русова С. «Мати» в поезії Шевченка // Дивослово. – 1995. –№9. – С. 59 – 60.
6. Панченко В. Є Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995. – С. 77 – 91.

Завдання та питання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життєвого і творчого шляху Т. Г. Шевченка» /За книгою Кониського О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991./
2. Вивчити напам’ять вірші: «Садок вишневий коло хати», «І золотої, й дорогої», «Мені однаково…», «Сон»/ «На панщині пшеницю жала…»/, «…Світає, край неба палає», «Тече вода з-під явора», «Встала й весна, чорну землю сонну розбудила», «Зацвіла у лузі червона калина», «Зоре моя вечірняя» «Вранці», «Вітер з гаєм розмовляє», «Заповіт»
3. Вірш «Садок вишневий коло хати». Схарактеризувати композицію вірша, образи, особливості мови. За допомогою яких мовних засобів автору вдалося змалювати щасливу картину життя українського народу?

Практичне заняття №2

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова

Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Історичні умови розвитку культури України у другій половині 19 століття. Жанрове розмаїття поезії для дітей.
2. Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова. Поезія для дітей: мотиви, образи, тематика, художня майстерність. Педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова.

Література:

1. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2-х т. – Мюнхен, 1989. – Т. 2.
2. Марценюк С. П. «Наука в ліс не заведе»: Про педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова // Рідна школа, – 1993. – № № 11, 12. – С. 18 – 20.
3. Неділько Г. Твори Л. Глібова для дітей //Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 121 – 129.
4. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. Сторінки призабутої спадщини. – К., 1990.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на питання «Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова» (література в списку під №№ 3, 5).
2. Вивчити напам’ять вірш Л. І. Глібова «Веснянка».
3. Схарактеризувати ліричну поезію Л. І. Глібова (вірші: «Веснянка», «Зимня пісенька»: теми, народні джерела, образи, художні і мовні засоби.
4. Схарактеризувати загадки та акровірші Л. І. Глібова: художня форма, образи, художні та мовні засоби педагогічна та виховна спрямованість творів цього жанру. (Література під №№ 2, 3).
5. Проаналізувати байку Л. І. Глібова «Коник-стрибунець»: тематика, проблематика, образи, мовні та художні засоби, виховне та пізнавальне значення.

Практичне заняття

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Степана Руданського, Юрія Федьковича, Олени Пчілки

Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Степана Руданського. Поезія для дітей: проблематика, образи, виховна спрямованість.
2. Біографія Юрія Федьковича. Поезія для дітей: мотиви, проблематика, образи.
3. Олена Пчілка – педагог, автор дитячих творів. Основні віхи життя письменниці. Педагогічні погляди та громадська діяльність Олени Пчілки. Тематика, проблематика, герої творів для дітей Олени Пчілки.

Література:

1. Пільгук І. «І я знов живий…»: Про Степана Руданського //Літературна Україна. – 1984. – 5 січня. – С. 4 – 5.
2. Колесник П. И. Степан Руданський. – К., 1971.
3. Пільгук І. Дуби шумлять: Біографічна повість /Федькович Ю. А./. – К., 1990.
4. Вертій О. І. Юрій Федькович і народна творчість //Українська мова і література в школі. – 1984. – № 8. – С. 19-26.
5. Кондратенко Л. Олена Пчілка – мати, письменниця, педагог //Дошкільне виховання. – 1990. – № 7. – С. 20 – 21.
6. Іскорко-Гнатенко В. Олена Пчілка та її «Молода Україна» //Література. Діти, Час. – К., 1990. – С. 132 – 138.
7. Шалагінова Л. Сестри. Маловідомі сторінки родинного літопису сестер Лесі Українки та її матері Олени Пчілки //Київ. – 1992. – № 2. – С. 121. – 126.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на питання «Основні віхи життя С. Руданського» (література під №№ 1,2).

2. Схарактеризувати поезію С. Руданського «Наука»: художня форма, проблематика, ідея, образи. Проаналізувати співомовки С. Руданського: особливості жанру, тематика, художня майстерність, засоби гумору і сатири. Чому свої твори С. Руданський назвав співомовками?

3. Підготувати повідомлення «Біографія Ю. Федьковича» (література під №№ 3, 4).

4. Схарактеризувати вірші Ю. Федьковича: «Учіться!», «До школи!», «Сестра»: тематика, проблематика, фольклрні джерела. Розкрити емоційний підтекст твору «Сестра».

5. Підготувати переказ казки Ю. Федьковича «Бідолашко». Проаналізувати казку: тема, ідея, герої. Яку казку із світової літератури нагадує вам казка «Бідолашко»? Що є спільного та відмінного у цих казках?

6. Підготувати відповідь на питання «Олена Пчілка – мати, педагог, автор дитячих творів» (література під №№ 5, 6, 7). Схарактеризувати вірші Олени

Пчілки «З гринджолками», «Безконечна пісня», «Метелик»: художня майстерність автора у відтворенні дитячої психології.

Практичне заняття № 3

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Марка Вовчка та Івана Франка.

Терміни: Оповідання, літературна казка, казка-повість, поєднання реальності і фантастики, автобіографічність, тема, ідея.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Марка Вовчка.
2. Тема дитинства в оповіданнях Марка Вовчка: «Два сини», «Маша».
3. Жанр літературної казки у творчості Марка Вовчка. Проблематика, тематика, ідейне спрямування та герої казок «Дев'ять братів і десята сестра Галя», «Кармелюк», «Ведмідь».
1. Життєвий і творчий шлях Івана Франка.
2. Тема дитинства в оповіданнях Івана Франка: «Малий Мирон», «Олівець», «Грицева шкільна наука», «До світла».

Практичні завдання:

Творчість Марка Вовчка.

1. Підготувати повідомлення на тему «Життєвий і творчий шлях Марка Вовчка» /література під №№1,4/.
2. Оповідання «**Два сини**».

– Чому письменниця назвала свій твір «**Два сини**», адже герої мають імена?
– Для чого, на вашу думку, письменниця поділила свій твір на дуже маленькі частинки? Які розділи найменші? Чому? Які розділи більш поширені? Чому? Доведіть свою думку.
– Як мати описує своє життя після смерті чоловіка? Зачитати, прокоментувати.
– Як мати ставиться до своїх дітей? Які її почуття? Зачитайте відповідні уривки, прокоментуйте їх.
– Як ви вважаєте, чому автор в оповіданні дає імена хлопцям, але не називає імені матері?
– Прочитати розділ 4-ий. Схарактеризувати почуття матері, коли вона згадує рекрутчину. Які надії, мрії матері не здійснилися?
– Як склалося подальше життя братів? Про що більш за все жалкував Василь? Зачитати, прокоментувати.
– Розказати, яким стало життя матері після смерті дітей.

Оповідання «**Маша**».

– Чому Маша не вірить у своє щастя? Зачитати і прокоментувати слова Маші і тітки про щастя.
– Що Маша мала на увазі, коли говорила: «Они, Федя, господа-то твои добрые, что и говорить, они в головку целуют да мозжок достают!».

– Як сприймають своє залежне становище Федір і тітка? Пояснити їхнє ставлення до життя.
– Що повернуло до життя Машу? Як героїня змінилася?

3. Повість-казка «**Дев'ять братів і десята сестра Галя**».
– Описати життя вдови та її діточок.
– Як склалося життя дітей у наймах?
– Які причини вимусили братів піти у розбійники?

4. Повість-казка «**Кармелюк**».
– Які риси характеру притамані Івану? Чи схожий літературний герой на свого прототипа – Устима Кармалюка? Описати зовнішність Івана. Який засіб використовує письменниця при змалюванні Кармелюка?
– Як жив Кармель, чому став розбійником? Які пісні співає герой, про що ці пісні?

5. Повість-казка «**Ведмідь**».
– Схарактеризувати Меласю: її почуття, ставлення до діда, брата.
– Про що думає дівчинка, коли тягне Михайлика до хижки?
– Як оцінює вчинок онуки дідусь? Які слова промовляє?
– У чому полягає повчальність цього твору?

Творчість Івана Франка.

1. Підготувати повідомлення **«**Життєвий і творчий шлях Івана Франка» /література під №№5 – 8/.

2. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Грицева шкільна наука»:** тематика, проблематика, герої.
– Про які часи розповідається у творі?
– Чи можна Гриця вважати нетямущим? Доведіть свою думку.
– Пояснити, чому Гриць за цілий рік перебування у школі нічому не навчився?
– Розказати за оповіданням, яким було навчання у старій школі.

3. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Малий Мирон»:** тематика, проблематика, герої.
– Схарактеризувати Мирона. Чому Мирон, на думку сусідів: **«якесь не таке, як люди»?** Чим відрізняється хлопчик від інших дітей? Що в ньому є особливого? Як Мирон почував себе серед інших хлопців? Яким стає на самоті, чим захоплюється? Чому відбуваються такі зміни у поведінці героя?
– Що чекає Мирона у майбутньому, на думку Івана Франка?

4. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Олівець»:** тематика, проблематика, герої.
– Описати психологічний стан героя, який знайшов олівець. Чому хлопчик не віддав олівця? Про що він весь час думає? Тривожно йому чи радісно?
– Як герой сприймає катування Степана? Схарактеризувати почуття героя під час екзекуції Степана.
– Який висновок на все життя зробив для себе герой після цієї події?

5. Проаналізувати оповідання І. Франка **«До світла»:** тематика, проблематика, герої. Скласти десять питань до тексту. Пояснити назву твору.

– Розказати історію життя Йоськи Штерна. Звернути увагу на риси характеру героя. Зачитати портрет Йоськи. Прокоментувати слова автора про героя: **«Постать наскрізь жидівська, аж відразлива, а в натурі його бачилось, що нічого, ані крихітки, нема жидівського».**

Література:

1 Русова С. «Лагідний пророк» України //Неопалима купина. – 1995. – №1 – С. 68 – 73.

2. Грицай М. Первоцвіт дитячої літератури. До 150-річчя від дня народження Марка Вовчка //Література. Діти. Час. – К., 1983. – С. 158 – 169.

3. Хоменко Б. Марко Вовчок і дитяча література // Література. Діти. Час. – К., 1980. –С. 158 – 169.

4. Марко Вовчок – перекладач Жуля Верна //Наука – фантастика. – 1991. – №5. – С. 25.

5. Мартиненко В. О. Іван Франко //Початкова школа. – 1995. – №1. – С. 56. – 58.

6. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка //Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 111 – 120.

7. Панченко В. Є. Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995.

8. Булаховська Ю. Л. Виховання і школа в художніх творах “малих форм” В. Пруса, С. Жеромського, І. Франка, Б. Грінченка // Початкова школа. – 1995. – №4. – С. 53 – 56.

Практичне заняття № 4

Тема: Борис Дмитрович Грінченко і дитяча література

Терміни: Жанр, жанрові різновиди, поетична казка.

Теоретичні питання:

1. Борис Грінченко – письменник і педагог. Педагогічні ідеї Б. Грінченка.
2. Доля дітей в оповіданнях Б. Д. Грінченка: **«Украла», «Дзвоник», «Сестриця Галя», «Кавуни».**
3. Жанр поетичної казки в доробку письменника: тематика, художня майстерність, фольклорні джерела.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя і творчості Бориса Грінченка», «Педагогічні ідеї Бориса Грінченка».
2. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка «Украла» /1891/: тема, проблематика, ідеї, герої.

– Якою людиною, на думку письменника, повинен бути вчитель? Які риси характеру вчителя проявляються у його ставленні до Олександри, до її вчинку?
– Прочитати портретну характеристику Олександри. Якою побачив її вчитель?
– Проаналізувати психологічний стан дівчинки. Про що свідчить її **«похнюплена голова», «втуплені очі», «обличчя бліде, як крейда»?** Чому вона «**вхопилася руками за стіл**»? Як ви думаєте?
– Як спочатку діти ставляться до Олександри? Чому вони змінюють своє ставлення до неї? Як ви думаєте, чому Олександра крала хліб у своєї сусідки? Чому вона не попросила хліба?
– Як письменник описує Пріську? Яке ставлення автора до героїні?
– Пояснити, чому школярі були такими обуреними на Олександру за її вчинок?

2. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка **«Дзвінок»** /1897/: тема, проблматика, ідеї, герої, майстерність автора у розкритті психологічного стану головної героїні.
– Порівняти життя Наталі вдома і в сирітському притулку? Чи змінилося на краще життя Наталі? Проаналізувати моральні страждання Наталі у притулку.
– Як сприймає Наталя дзвінок? Символом чого став для неї дзвінок? Схарактеризувати психологічний стан дівчини, коли вона чула дзвінок?
– Як ви думаєте, Наталя розумово обмежена чи ні? Доведіть свою думку.
– Чому Наталя вирішила стрибнути до криниці? Проаналізувати її почуття.

Література:

1. Погрібний А. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. – К., 1988.
2. Пільгук І. Поетична творчість Б. Грінченка //Грінченко Б. Поезії. – К., 1965. С. 3 – 4.
3. Мартиненко В. О. Борис Дмитрович Грінченко //Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 57 – 60.
Яременко В. «Більше працював, ніж жив…» //Дніпро. – 1988. – № 12.
Булаховська Ю. Л. Виховання і школа в художніх творах «малих форм»…Б. Д. Грінченка //Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 53.– 56.
Хропко П. Гуманістичний пафос дитячих оповідань Б. Грінченка //Література. Діти. Час. – К., 1987. – С. 69 – 79.
Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Грінченка. – К., 1990.

Практичне заняття № 5

Тема: Новели Василя Стефаника

Терміни: Новела, композиція, пейзаж, психологізований пейзаж, портрет, психологізований портретнаскрізна деталь.

Теоретичні питання:

1. Життєвий і творчий шлях Василя Стефаника. Жанр новели у творчості Василя Стефаника.
2. Тема дитинства в новелах В.Стефаника / « Новина», «Катруся», «Кленові листки», «Діточа пригода», «Вечірня година».

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Життєвий і творчий шлях В.Стефаника» / літ. під № 1-3./.
2. Що таке новела? Дати визначення новелі як літературному жанру. Чим відрізняється новела від оповідання та інших прозових жанрів?
3. Проаналізувати новелу «Новина»: тема, ідея, проблематика, герої.

Питання до тексту.

– З чого починається новела? Як називається цей елемент сюжету? Як ви вважаєте, чому автор новелу починає саме з цього елементу?

– Опишіть умови, в яких живе Гриць Летючий. Як зимував Грищ із дітьми? Опишіть дітей Гриця. Зверніть увагу на контрастні порівняння, які використовує автор: «...тіло, як пір'я», «очі, як олово». Як сам Гриць характеризує своїх дітей? Які почуття викликають у батька вигляд його дітей?

– Проаналізуйте поведінку Гриця Летючого. Чому Гриць зважився на вбивство дітей? Які почуття до дітей хвилюють душу Гриця? Доведіть свою думку прикладами із тексту.

– Після вбивства своєї молодшої доньки Гриць хоче перейти річку вбрід і цим скоротити шлях. Гриць йде до міста, щоб заявити про свій злочин. Проте, вступивши у воду, дерев'яніє, не може перейти річку і прямує до моста. Зачитайте цей епізод. Поясніть, чому Гриць не зміг перейти річку? Можливо, вода була холодна? Може він боявся втопитися?

– Як ви вважаєте, Гриць Летючий – злочинець,чи-ні ?

4. Проаналізувати новелу «Кленові листки»: тема, ідея, проблематика, герої.

Питання до тексту,

– Схарактеризувати композицію новели. /Що таке композиція?/ З яких частин новела складається? Про які події йде мова в кожній частині?

– Яка подія сталася у родині Івана? Радісна чи сумна? Схарактеризуйте ставлення Івана до народження іще одної /четвертої/ дитини? Чому він так ставиться до своєї дитини? Поясніть психологічний стан героя. Що Іван думає про майбутнє дітей? Зачитайте й прокоментуйте монолог Івана.

– Як автор описує дітей? Кого нагадували діти своїм виглядом?

– Як починається другий розділ твору? Як автор описує дітей, матір? Зачитайте, прокоментуйте.
– Передайте зміст діалогу між матір'ю і шестирічним Семенком. Що робить Семенко? Як допомагає матері? Чи усвідомлює він всю трагічність ситуації?
– Розкажіть, як Семенко несе обід батькові. Схарактеризуйте поведінку, думки хлопчика.
– Автор при описанні Семенка використовує таке порівняння: «Дріботів ногами по грубій верстві пороху і лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти». Яку роль в тексті виконує це порівняння, на вашу думку?
– Про що розмовляє Семенко з умираючою матір'ю? Опишіть матір Семенка. Порівняйте настрій Семенка і матері. У чому полягає наївність хлопчика?
– Чому новела називається «Кленові листки»?
– Схарактеризуйте сиволіку пісні матері.
5. Проаналізувати новелу «Катруся»: тема, ідея, проблематика, герої.
Питання до тексту.
– Опишіть, в яких умовах живе родина Катрусі. Як мати ставиться до своєї єдиної дочки?
– Розкажіть, як батько везе Катрусю до лікаря; про що думає, кого проклинає? Чому «аж чупер собі микав зі злості»? Що зупиняє слова батька? Як він виправдовується перед дочкою, як називає її; чим він пригощає Катрусю? Схарактеризуйте поведінку й стан батька.
– Як ви вважаєте, чому у Катрусі з'являється надія на те, що вона все ж таки переможе свою хворобу? Яку роль виконує пейзаж у відтворенні психологічного стану дівчини? Чому батько і Катруся втрачають будь-яку надію на видужання? Які ліки порадив лікар? Яке ставлення батька до цих ліків?
– Скласти цитатний план до новели «Катруся».
6. Проаналізувати новелу «Діточа пригода»: тема, ідея, проблематика, герої.
Питання до тексту.
– Чому новела «Діточа пригода» так називається?
– Яка подія у центрі цієї новели? Назвіть головних героїв, схарактеризуйте їх.
– Як Василько ставиться взагалі до смерті, до смерті матері, до війни, як спостерігає вогненну заграву, як слухає свист куль, гуркіт грамат? Проаналізуйте психологічний стан героя.
– Чим дорікає хлопчик своїй сестрі?
– Чому Василько не може правильно оцінити ситуацію?

Література:

1. Стефаник В. С. Автобіографія // Стефаник В.С. Твори. – К., І97І. – С.5-І3.
Співець знедоленого селянства. – К., 1974.
3. Василь Стефаник // Укр. мова і літ-ра в шк.. – 1991. – № І2.-С.79-80.
4. Жук Н. Й. «Все, що я писав, мене боліло»: Діти в творчості Василя Стефаника // Література. Діти. Час. – К., 1983. – С.82 93.
5. Лесин В. М. Василь Стефаник- майстер новели.-К.,1970.-

Практичне заняття

Тема: Оповідання Володимира Винниченка

Терміни: Тема, ідея, проблематика,психологізований портрет.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості письменника.
2. Збірка «Намисто» та її проблематика.
3. Психологізм оповідань: «Віють вітри, віють буйні…», «Гей, ти бочечко...», «Та немає гірш нікому...».

Практичні завдання:

І. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості В.К.Винниченка» /літ під №№ 1,4,5./.

2. Чому збірка «Намисто» так називається? Які оповідання входять до цієї збірки? Назвіть їх. Які проблеми висвітлюються в оповіданнях збірки «Намисто»?

– Кожне оповідання, що входе до збірки «Намисто» має назву пісні. Яке значення має назва пісні та й сама пісня для розкриття сюжету?

3. Схарактеризувати оповідання «Віють вітри, віють буйні...»: тема, ідея, проблематика, герої.

Питання.

– Хто такий Гринь? Скільки йому років? Як до нього ставляться батьки? Як автор називає хлопчика? Чому?

– Проаналізуйте психологічний стан Гриня, коли він залишився сам? Зверніть увагу на опис хати, знайдіть яскраві деталі в описі хати. Як розкривають ці деталі психологічний стан героя? Зачитайте і прокоментуйте текст.

– Хто така Санька? Скільки їй років? Чому її називають Рябухою? Як до неї ставляться хазяйни, Гринь? Як її описує автор? Зачитайте, прокоментуйте текст.

– Проаналізувати, як розвиваються стосунки між двома головними героями. Як спочатку Гринь ставиться до Саньки? Чому ставлення Гриня до дівчинки-наймички змінюється? Прокоментуйте текст.

– Проаналізуйте, як і чому змінюється ставлення СанЬки до хлопчика. Яку казку розповідає Санька Гриневі? Передайте її зміст. Як ви вважаєте, що є основою цієї казки? Як ця казка розкривав душевний стан Саньки? Яким чином казка впливає на Гриня? Як казка співвідноситься із долею дівчинки?

– Яке значення має назва оповідання для розвитку сюжету?

4. Проаналізувати оповідання «Гей, ти, бочечко...»: тема, проблематика, герої.

Питання.

– Прослідкуйте, як розвиваються стосунки між головними героями твору.

– Хто такий Семен Ґедзь? Скільки років йому? Як його описує автор? Чому Семен Ґедзь відчуває себе дорослим? Зачитайте і прокоментуйте текст.
– Що саме принижувало Семена Ґедзя у стосунках із Семеном Комаром?
– Як ви вважаєте, чи справді Семен Комар перекривляв , сміявся з Семена Ґедзя? Зачитайте і прокоментуйте текст.
– Схарактеризуйте Семена Комара. Скільки йому років? Чому люди дали йому прізвисько «Комар»? Який зовнішній вигляд мав цей герой? Як він ставився до Семена Ґедзя? Як характеризує свого старшого товариша?
– Яким чином Семен Ґедзь намагався звільнитися від вимушеного товариства? Передайте зміст цього епізоду.
– Які зміни відбуваються у ставленні Семена Ґедзя до Семена Комара?
–Яку роль відіграє пісня у творі?
5. Проаналізувати оповідання «Та немає гірш нікому»: тема, проблематика, ідеї, герої.Питання.
– Схарактеризувати головного героя : портретна характеристика, ставлення до навчання, до покійної матері, до дядька з тіткою.
– Чому хлопчик змінив своє ставлення до навчання? Як він навчався раніше?
– Що Льоня думає про своє майбутнє життя, про що мріє?
– Чому Льоню взяли на виховання дядько та тітка? Як вони виховують хлопця, як ставляться до нього, як характеризують його покійну матір?
– Що надає сили, мужності Льоні перенести весь жах покарання? Про що він мріє, згадує? На що надіється під час катування?
– Хто пожалів сиріточку? Чому?
– Яку роль у творі відіграє пісня?
6. Пояснити значення слів: постоли, кийки, гаврашки, бендюги, пантофля, скургуц, гирлига, пужалн гарапника, цератка, мисник (користуватися словником).

Література:

І. Жулинський М. Г. Володимир Винниченко //Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 128-173.
2. Аннинский Л. А. Идея и стихия: 0 творческом пути украинского-писателя В. К. Винниченко //Свободная мысль. – І992. – № 2. – С. 78-88.
3. Дем’янівська Л. І складний дитячий Світ /Проза Володимира Винниченка/ // Література. Діти. Час. – К., С. 52-55.
4. Панченко В. Є. Повернення Винниченка //Віче. – 1993. – № І. – С. ІЗІ-І40.
5. Винниченко Розалія Володимр Кирилович Винниченко // Українське слово: Хрестоматія укр-ої літ-ри та літ-ої критики 20 ст.. – К., С. 312-316.
6. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. – К., 1985.

Модуль третій. Українська дитяча література ХХ століття.
Дитяча зарубіжна
Практичне заняття № 1

Тема: Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки

Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть.
2. Загальна характеристика літератури. Нові напрями та течії. Жанрове розмаїття дитячої літератури кінця 19 початку 20 століття.
3. Збагачення дитячої поезії творами Лесі Українки. Життєвий і творчий шлях письменниці. Поезія для дітей: тематика, проблематика, образи, художня майстерність автора.

Література:

1. Панченко В. Є. Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995. – №1. – С.77 – 91.
2. Сліпушко О. Незнана Леся Українка //Дніпро. – 1995. – №№5,6. – С. 81 – 83.
3. Мартиненко В. О. Леся Українка // Початкова школа. – 1995. – №2. – С. 33. – 34.
4. Самойлик Г. М. «Хотіла б я піснею стати»: До дня народження Лесі Українки // Початкова школа. – 1993. – №.2. – С. 53. – 56.
5. Латанський В. Леся Українка – дітям // Література. Діти. Час. – К., 1982. – С. 152 – 170.
6. Бабишкін О. К. Леся Українка. – К., 1970.

Завдання та питання:

1. Із словника літературознавчих термінів виписати визначення таких понять: **літературний напрям, літературна течія, літературний жанр.** Знати їх напам’ять.
2. Підготувати повідомлення «Життєвий і творчий шлях Лесі Українки» (літ. під №№1 – 4).
3. Проаналізувати вірші Лесі Українки: **«Колискова», «Краса України, Подолля!»**: тематика, проблематика, поетичні засоби.
4. Вивчити напам’ять вірші Лесі Українки: «На зеленому горбочку», «Вишеньки». Проаналізувати їх поетичні особливості.
5. Прочитати і вміти аналізувати казку Лесі Українки «Біда навчить»: тема, ідея, майстерність автора в зображенні героїв-птахів. Сформулювати до тексту казки 10 питань.
6. Підготувати повідомлення «Кохання Лесі Українки» (літ. під №1).

Практичне заняття

Тема: Поезія для дітей Володимира Самійленка та Миколи Вороного
Терміни: пейзажна поезія, метафора, порівняння

Теоретичні питання:

1. Життєвий і творчий шлях В. Самійленка. Тематика, проблематика, образи поезій В. Самійленка для дітей.
2. Основні віхи життя і творчості М. К. Вороного. Тематика, проблематика, образи дитячої поезії М. К. Вороного.

Література:

1. Іванисенко В. Живий Володимир Самійленко //Самійленко Володимир Вибране. – К., 1992. – С. 5 – 26.
2. Старицька-Черняхівська Л. В. В. І Самійленко. Пам’яті товариша //Вітчизна. – 1992. № 7,8. – С.132 – 146.
3. Куценко Л. В. …Благословенні ви, сліди… .– Кіровоград. – 1995. – С. 65 – 73.
4. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики 20 століття. – У 3-х кн. – Кн. 1. – 1994.

Практичне заняття №2

Тема: Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки Павла Тичини. Вірші для дітей
Терміни: казка, літературна казка, алегорія, фантастика
Теоретичні питання:

1. Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури.
2. Проблема вибору дитячою літературою шляху розвитку, гуманістичного та естетичного ідеалу.
3. Дискусії навколо жанру казки. Літературні казки П. Тичини.
4. Поетичні твори для дітей П. Тичини.

Література:

1. Іванюк С. Випробування дитинством //Сучасність. – 1992. – №3. – С. 176 – 183.
2. Іванюк С. Історія прекрасної заложниці. Казка у 20 – 30-ті роки //Література. Діти. Час. – К., 1989. – С. 40 – 51.
3. Костюченко В. Українська радянська література для дітей. К., 1984.
4. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 237 – 251.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на теоретичні питання. (Література під №№1 – 4).
2. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Павла Тичини» (Література під №4).
3. Вивчити напам’ять вірш Павла Тичини «А я у гай ходила…», «Хор лісових дзвіночків», «Блакить мою душу обвіяла», «Гаї шумлять».
4. Прочитати казки Павла Тичини «Івасик-Телесик», «Дударик». Особливості казок Павла Тичини. Проаналізувати казки: фольклорні джерела, композиція, сюжет, тематика, проблематика, герої, особливості оповідної структури.

Практичне заняття №3

Тема: Твори для дітей Миколи Трублаїні
Терміни: оповідання, літературна казка, алегорія, мораль
Теоретичні питання:
1. Основні віхи життя Миколи Трублаїні (Микола Петрович Трублаєвський; 1907 – 1941).
2. Оповідання «Пустуни на пароплаві»: жанрові особливості твору.
3. Казка «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку»): мораль творів, характеристика персонажів.

Література:

1. Одинцова Г., Кодлюк Я. 120 розповідей про письменників. – К.: Наш час. 2006. – С. 148 – 149.
2. До 80-річчя від дня народження Миколи Трублаїні // К.: Веселка. – 1987. – С. 174 – 175.
3. Ратушний Михайло. Одіссея Трублаїні // Трублаїні М. Крила рожевої чайки. – К.: Веселка, 1972. – С. 5 – 18.
4. Брюховецький В'ячеслав. «…Напинаються горді вітрила». //Трублаїні М. Лахтак: повість та оповідання. – К.: Веселка. – 1987. – С. 5 – 18.
5. Білецький Д. М., Гуревич Ф. Х., Проценко І. М., Савченко В. С., Сафонова А. М., Ступак Ю. П Дитяча література. – К.: Радянська школа. – 1987. – С.234 – 243.
6. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література. Навчальний посібник для учнів педучилищ. – К.: Вища школа, 1988. С. 166 – 175.

Завдання та питання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Миколи Трублаїні» (Література під №№ 1 –6).
2. Прочитати твори Миколи Трублаїні: «Пустуни на пароплаві», «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку». Вміти аналізувати їх: жанрові особливості, тема. Ідея, характеристика персонажів.

Практичне заняття

Тема: Віктор Близнець і дитяча література

Терміни: лірична повість, композиція, тема, сюжет, проблематика

Теоретичні питання:

1. Життевий і творчий шлях Віктора Семеновича Близнеця.
2. Майстерне розкриття психології дитини в оповіданнях «Свято мого дитинства», «Страх».
3. Повість «Звук павутинки»: особливості побудови, проблематика, характеристика героїв. /Розділи: «Срібний чоловічок», «Сопуха», «Крилаті дерева», «Кінь Бакун», «Глипа й Бакун» «Адам», «Ніна»/.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості Віктора Близнеця».
2. Проаналізувати оповідання В.С.Близнеця «Свято мого дитинства»: тема, ідея, герої.

Питания.

– Чому оповідання «Свято мого дитинства» має таку назву?

– Співставте назву оповідання з його змістом. Чи відповідає святковий, радісний настрій назви твору змістові оповідання?

– Схарактеризуйте час, у який жили героі-д1ти цього опов1дання. Як ви вважаєте, чому народження телятка – це свято для дітей, це – сімейне свято?

– Перекажіть близько до тексту, як діти чекали появи телятка, які у них були почуття?

– Як діти описують телятко? Як ставляться до нього? Якими засобами автор передає велику радість дитини, що з'явилося телятко?

– Яку роль виконує пейзаж в оповіданні?

– 0пишіть, як діти реагують ще на один гостинець: молозиво? Як діти смакують молозиво?

* Розкажіть, як дитина спостерігає зміни, що вхдбуваються у житті телятка. Які господарські обов'язки з'явилися у житті хлопчика? Як герой до них ставиться?

– У чому полягає повчальність цього твору? Доведіть свою думку.

– За допомогою яких художніх засобів В.С.Близнець розкривае світ повоенного дитинства?

– Підготувати стислий переказ оповідання.

3. Проаналізувати повість В.С.Близнеця «Звук павутинки»: композиція, тематика, проблематика, ідеї, герої.

Питания.

– Поясніть, чому лірична повість В.С.Близнеця «Звук павутинки» так називається.

– Чому свій твір письменник назвав «л1ричною повістю»? Визначте жанр цього твору.

– Схарактеризуйте головного героя повісті «Звук павутинки»: де живе Льоня? Які істоти відтворив Льоня у своїй уяві? Назвіть іх, опишіть іхню

зовнішність. Чому одні істоти у Льон1 вийшли добрими, лагідними, а інші – небезпечними, злими? Чому Льоня починає вигадувати різних чарівних
– істот /розділи: «Срібний чоловічок», «Сопуха», «Крилаті дерева»/.
– Проаналізуйте вчинки героя /Льоні/, його ставлення до друзів, тварин, людей, чарівних істот. Схарактеризуйте думки героя.
– Схарактеризуйте друзів Льоні: Адама, Ніну, Рекса, коня Бакуна, Бумса, пушинки. Яким чином вони з'явилися у житті головного героя?
Які вони на вигляд? Яке місце вони займають у серці хлопчика? Розкажіть, як загинув найкращий Льон1н друг – собака Рекс? Які почуття викликала ця смерть у Льоні? Які стосунки склалися між Льоньою та конем Бакуном?
– Льоня прийшов до висновку, що все зло на землі робиться вночі. Як ви вважаєте, чому Льоня прийшов до такого висновку? / розділи «Глипа і Бакун», «Крилаті дерева»/.
– Як1 події дуже сильно вразили Льоню? Як сприймає герой ці події? Розкрийте ставлення хлопчика до зла та людей-злодіїв. /розділи: «Глипа й Бакун», «Крилаті дерева»/.
– Розкаж1ть, як Адам/ Адаменко/ з'явився у житті Льоні. Як ви вважаєте, чому Адам побачив те, що ніколи не бачили дорослі? /Адам побачив, що Льоня не просто хлопчик, а капітан Ленд, що щавлеві листки на воді – то швидкі каравели/. /розд1ли: «Адам»/.
– Як і чому дівчинка Ніна з'явилася у Льон1ному житті? 0пишіть, як Льоня уявляе со6і Ніну? Чому він так назвав дівчинку? З чим асоціюється для Льоні ім'я дівчинки? Зв1дки вона з'являеться завжди? Чому Ніну знають лише Льоня та Адам? Чому про її існування не здогадуються інші дорослі? /розділи: «Адам», «Ніна», «За пввутинкою».
– Як ви вважаєте, чому Ніна переконана, що Льоня піде у третій клас і назавжди забуде її? Чому Адам не забув Ніну?
– Підготуйте усну розповідь «1сторія життя капитана Ленда».

Література:

1. Близнець В. С. До антології української літератури для дітей /Автобіографія/ //Хлопчик і Тінь. – К., 1989. – С. 29-300.
2. Гурбанська А. І. Чистий голос совісті: До 60-р1ччя від дня народження Віктора Близнеця. - Кіровоград, 1993.
3. Як звук павутинки...: Збірник. літературно-критичних. статей, нарисів про В.Близнеця. – К., 1987.

Практичне заняття № 4

Тема: Рудольф Еріх Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена».

Терміни: Прототип, мотивація поведінки, фантастичні елементи.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя Р. Е. Распе.
2. Час та історія створення книги «Пригоди барона Мюнхаузена». Побудова книги, її проблематика, герої. Виховне значення книги «Пригоди барона Мюнхаузена».
3. Характеристика барона Мюнхаузена. Літературний герой та його прототип. Мотивація поведінки барона Мюнхаузена.

Практичні завдання:

1. Створити психологічний портрет барона Мюнхаузена. Розкрити мотиви його поведінки: самохарактеристика барона, імовірні причини брехні героя.
2. Які причини спонукають людину брехати? Спробуйте проаналізувати і сгрупувати їх.
3. Проаналізуйте такі історії барона Мюнхаузена: «Іскри з очей», «Лисиця на голці», «Божевільна шуба», «Восьминогий заєць», «Чудесна куртка», «Коні під пахвою, карета на плечах»:

– особливості побудови, роль аргументації в історіях барона;
– поєднання реальності і фантастики в історіях барона Мюнхаузена.

4. Підготувати повідомлення «Життя Р. Распе як пригода».
5. Розповісти про час та історію створення книги Р. Распе «Пригоди барона Мюнхаузена».
6. Кого вважають автором книги про барона Мюнхаузена? Чому книга була видана анонімно?
7. Хто був прототипом літературного героя барона Мюнхаузена? Розкажіть історію його життя.
8. Схарактеризуйте головного героя, барона Мюнхаузена:

– Що є спільного між прототипом і літературним героєм?
– Опишіть зовнішність, риси характеру барона Мюнхаузена.
– Проаналізуйте вчинки барона Мюнхаузена. Розкрийте мотивацію його вчинків.
– Як називае себе барон Мюнхаузен? Чи згодні ви з ним?

9. Чи можна історіі, які розповідав барон, назвати казками? Доведіть свою думку.
10. Знайдіть фантастичні елементи в історіях барона Мюнхаузена. Доведіть свою думку урнвками з тексту. Проаналізуйте роль фантастики у творі.

11. Порівняйте історію барона Мюнхаузена «Сирний острів» і казки Д. Родарі «Країна, в якій усі люди створені э масла» та «Шоколадна дорога». Чим схожі і чим відрізняються ці ісоорії?
12. Які незвичайні засоби пересування використовував барон? Перекажіть історію, де згадується хоч один з них.
13. Чи були літературні «попередники» чи «послідовники» у барона Мюнхаузена? Доведіть свою думку.
14. Розкажіть одну – дві пригоди відомого мореплавця капітана Врунгеля. /О.Некрасов «Пригожи капітана Врунгеля»/.
15. Підготуйте розпов1дь про 2-3 пригоди барона Мюнхаузена /на вибір студента/.
16. У чому полягає виховне значения книги «Пригожи барона Мюнхаузена»? Доведтть свою думку.

Література:

1. Белоусов Р.С. Герои до встречи с писателями: Книга для учащихся. – М., 1984.
2. Белоусов Р.С. О чём умолчали книги? – М., 1971.
3. Муранто А. Еще одно приключение Мюнхаузена: К 240-летию со дня рождения Р.Э.Распе //Семья и школа.-1977. – № 12. – С. 43-44.
4. Рудольф Еріх Распе: Матеріали до тематичного планування. //Відродження.-1996. – № 1. – С. 60-61.
5. Зарубежная детская литература: Учебник для ин-тов культуры. Составители: Чернявская И.С. и др. – М., 1982.
6. Зарубежная литература для детей и юношества: Учебник для ин-тов культуры: В 2-х частях. Под ред. Мещеряковой Н. К. Чернявской И. О. –М., 1989.
5. Брандис Е. П. От Эзопа до Джани Родари: Зарубежная лит-ра в детском и юношеском чтении. – М., 1980.

Практичне заняття

Тема: Казки Шарля Перро у дитячому читанні.

Терміни: Фольклорна казка, літературна казка, байка, побудова байки.

Теоретичні питання:

1. Шарль Перро – письменник, казкар. Казка у французькій літературі 17 століття.
2. Збірка «Казки матусі Гусині»: її склад, час та історія створення, питання про авторство казок, їх загальна характеристика.
3. Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої, поєднання реального та фантастичного у казках Шарля Перро.: «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик». Виховне значення казок Шарля Перро.

Практичні завдання:

1. Чому Шарль Перро назвав свою збірку «Казки матусі Гусині»?
2. Особливості побудови Казок Шарля Перро.
3. Розкрити алегорію казок «Червона Шапочка», «Синя Борода», «Кіт у чоботях», «Хлопчик-мізинчик».
1. Яка помилка була допущена при перекладі казки Шарля Перро «Попелюшка або Кришталевий черевичок»?
5. Розповісти про час та історію створення эббрки Ш.Перро «Казки матусі Гусині».
6. Як ставилися до каэки як до літературного жанру у 17 столітті?
7. Прочитати передмови Ш.Перро до збірки «Казок матусі Гусині» «В1д автора», «Посвята». Для чого пиеьменняк супроводжуе свої казки цими статтями?
8. Чому Шарль Перро звернувся до жанру казки? Що вважав письменник найважливішим у казці?
9. У чому полягае виховне значения казок Ш.Перро?
10. Проаналізуйте казки Шарля Перро: фольклорні джерела, побудова, проблематика, герої, поєднання реального і фантастичного в сюжеті.
11. Питання до казки «Пан Кіт, або Кіт у чоботях»:

– Які ваші враження від вдачі Кота? Зверніть увагу на його вчинки та поведінку.

– Які дії Кота свідчать про його кмітливість, самовідданість господареві та героїзм?

– Який вислів яскраво характеризує долю Мірошниченка та пригоди у його житті??

– Які почуття викликає у вас молодший син Мірошника? Чи справедливо брати поділили спадщину?

– Опишіть стосунки Кота з його господарем. Хто з них вам більше подобається? Поясніть свій вибір.

– Чи можна вважати, що Кіт і «маркіз» – звичайнісінькі шахраї, пройдисвіти, бо спритно обдурили короля, захопили палац людожера?

– Як ви вважаєте, автор підсміюється над королем та придворними, поставивши поряд з ними Кота, чи ні? Доведіть свою думку.

– Чи висловлює автор казки своє ставлення до подій та героїв твору? Наведіть приклади, як що висловлює.

Література:

1. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари. – М., 1980. – С. 28 – 32.
2. Голь Н. М. Расскажите сказку, господин Перро! – М., 1991. – 32 с.
3. Писатели нашего детства: 100 имен: Биографический словарь. В 2-х ч. – М., 1999. Ч. 1. – С. 278 – 283.
4. Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М., – 1985. – С. 251 – 263.
5. Матяш І. Б. Відкриття Шарля Перро: Художня своєрідність його казок: Урок № 6 //Відродження. –1995. – №№ 5,6. – С. 60 – 61.

6. Пронкевич О. В., Ситченко А. Л. «З грязі в князі»: Вивчення казки Ш. Перро «Кіт у чоботях», методологічну основу якої становить зв'язок твору з тогочасною дійсністю //Відродження. 1995. – № 4. – С. 52 – 54.
7. Чаус М. Л. Зла вдача Синьої Бороди //Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1999. – № 9. – С.
8. Мельник А. О. Дві «Попелюшки»: такі схожі і несхожі //Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2000. – № 7. – С. 30 – 34.

Практичне заняття

Тема: Антуан де Сент-Екзюпері автор філософської казки-притчі «Маленький Принц»

Терміни: Філософська казка-повість, казка-притча, алегорія, символ.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Антуана де Сент-Екзюпері (1900-1944).
2. Історія створення А. де Сент-Екзюпері книги «Маленький Принц».
3. Ідейно-художній аналіз філософської казки-притчі «Маленький Принц».

Практичні завдання:

1. Перечитайте присвяту твору Леону Верту. Про що вона? На які дві категорії автор поділяє людей? Чим відрізняються ці дві групи? Чи можлива гармонія між ними, на думку письменника?
2. Уважно розгляньте малюнки шестирічного хлопчика (Малюнок №1 – Удав ззовні. Малюнок №2 – Удав з середини). Як ці малюнки характеризують дитину? Чому дорослі не зрозуміли малюнків?
3. Перечитайте на початку твору міркування головного героя про світ дорослого життя («Дорослі люблять цифри…»). Чому дитині так важко зрозуміти дорослих? Які цінності дорослого життя здаються дитині абсурдними?
4. Перечитайте історію стосунків Маленького Принца й Троянди. Про які почуття йдеться мова у цьому уривку? Чому Принц залишає свою планету?
5. Знайдіть у тексті твору фрази, які стали своєрідними афоризмами. Випишіть їх і прокоментуйте.
6. Перечитайте частину твору «Мандри Маленького Принца». Які типи дорослих людей зобразив автор? У чому виявляється абсурдність дорослого життя, на думку письменника? У чому полягає цінність дитинства? Життя якого персонажа, на вашу думку (й на думку письменника), має сенс?
7. Як ви вважаєте, яку роль відіграє прийом «подорожі» (частина «Мандри Маленького Принца») у розвитку сюжету твору? Навіщо цей прийом став таким необхідним для автора?
8. Перечитайте текст твору і дайте відповіді на такі питання:

– Хто із героїв розкриває Маленькому Принцу найвищу мудрість людського життя? Сформулюйте цей «секрет». Прокоментуйте його.

– Які думки виникають у героя, коли він бачить дуже багато троянд, адже Троянда на його планеті зауважувала, що вона єдина в цілому світі? Чи розчарувався Принц у своїх почуттях до неї? До яких висновків він прийшов? Як ви вважаєте, що символізує герой твору – Маленький Принц?
– Що собою являє «наука життя» за Антуаном де Сент-Екзюпері?
– Чи можна вважати кінець твору оптимістичним? Чи є надія на майбутнє у людства, на думку автора?
– Які символи є у творі? Розкрийте їхнє значення.
9. **Завдання:** Прочитайте уривки із повісті-казки А. де Сент-Екзюпері.
Що ви можете розповісти про героя-оповідача чи героя-розповідача? Хто він? Який він? Які його почуття, ставлення?
Які форми викладу думок наявні в уривках? Визначте їх підтекст.
Які засоби автор використав для характеристики героїв?
Прочитайте тексти вголос з відповідною інтонацією.

Антуан де Сент-Екзюпері

Маленький Принц

1. Та квітка проклюнулась із насінини, занесеної невідомо звідки, і Маленький Принц викохував той пагінчик, такий неподібний до інших билинок. Кущик незабаром перестав рости, і на ньому виліз пуп'янок. Маленький принц ізроду не бачив ще таких буйних пуп'янків і відчував, що от-от станеться якесь диво. Одначе квітка, схована в своїй зеленій світличці, ще не була готова, вона все чепурилася. Старанно добирала барви. Вона виряджалася поволі, приміряючи одну по одній пелюстки. Таємниче вбирання тривало багато днів. Аж от якось уранці, тільки встало сонце, квітка розпустилась.

Як дбайливо вона готувалася, стільки поралася, а нині, позіхаючи, сказала:

– Ох! Я ледве прокинулась!.. Даруйте мені!.. Я ще зовсім не зачесана…

Маленький Принц не тямився від захвату:

– Яка ви гарна!

– Правда? – тихо озвалася квітка. – І народилась я разом із сонцем…

Маленький Принц, звісно, догадався, що красуня не надто скромна, зате вона була така прегарна.

– Здається, пора снідати, – додала вона по хвилі. – Прошу, потурбуйтеся про мене…

Збентежений Маленький Принц розшукав поливальницю й полив квітку. Скоро з'ясувалося, що красуня гордовита й вередлива, і Маленький Принц попомучився з нею. Якось, мовлячи, про свої чотири колючки, вона заявила йому:

– Хай приходять хоч тигри пазуристі – не страшно!

– На моїй планеті тигри не водяться, – відказав Маленький Принц, – а потім тигри не їдять трави.

– Я не трава, – стиха кивнула квітка.

– О, пробачте…

– Тигрів я не боюся, зате терпіти не можу протягів. У вас немає ширми?

“Не може терпіти протягів… для рослини кепсько, – подумав Маленький Принц. – З цією квіткою морока та й годі…”

– Увечері накрийте мене ковпаком. У вас тут надто холодно. Дуже незатишна планета. Там, звідки я прибула…

І примовкла. Її занесло сюди ще зерниною. Вона нічого не могла знати про інші світи. Навіщо брехати, коли тобі так легко завдати брехню! Красуня знітилася і кахикнула раз-другий – хай Маленький Принц відчує свою провину.

– Та де ж та ширма?

– Я збирався саме по неї піти, але ж ви говорили до мене!

Тоді вона закахикала дужче – вирішила покарати його гризотами сумління.

Отож Маленький Принц, хоч він і любив прегарну квітку, пройнявся якоюсь недовірою. Порожні необов’язкові слова він узяв близько до серця і відчув себе нещасливим.

2. На другій планеті жив шанолюб.

– Ага, ось і шанувальник з’явився! – гукнув він, угледівши ще з далеку Маленького Принца.

Адже для чваньків усі люди – то їхні шанувальники.

– Добрий день, – мовив Маленький Принц. – Який кумедний у вас капелюх.

– Це для вітання, – відповів шанолюб. – Щоб уклонятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто не зазирає.

– Он як? – сказав Маленький Принц, нічого не второпавши.

– Поплещи у долоні, – порадив йому шанолюб.

– Маленький Принц заплескав у долоні. Шанолюб скинув капелюха й поштиво вклонився.

"Тут веселіше, ніж у короля", – подумав Маленький Принц. І знову заплескав у долоні. А шанолюб, скидаючи свого капелюха, ще раз уклонився.

За п’ять хвилин ця одноманітна гра зморила Маленького Принца.

– А що слід зробити, щоб капелюх упав? – спитав він.

Та шанолюб не слухав. Гонористі люди глухі до всього, окрім хвали.

– Ти і справді дуже шануєш мене? – спитав він Маленького Принца.

– А що то – шанувати?

– Шанувати – значить визнавати, що я найкращий, найчепурніший, найбагатший і найрозумніший на планеті.

– Але ж на твоїй планеті ти сам-один!

– Ну, то зроби мені ласку, все одно шануй мене!

– Я шаную, – мовив Маленький Принц і злегка знизав плечима. – Але яка тобі з цього радість?

І він утік від шанолюба.

"Ці дорослі – дивакуваті люди", – простодушно думав він дорогою.

Література:

1. Сент-Экзюпери С. Мой брат Антуан // Сент-Экзюпери А. Планета людей: глазами друзей. – М.,1970. – С.199-215.
2. Сент-Экзюпері А. Маленький Принц // Сент-Экзюпері А. Планета людей. Маленький Принц. – Львів, 1981. – С.99-142.
3. Пелисье Ж. Пять обликов Сент-Экзюпери // Сент-Экзюпери А. Планета людей: Глазами друзей. – М., 1970. – С. 237-287.
4. Мижо М. Сент-Экзюпери. – М., 1963 (ЖЗЛ).
5. Буковская А. Сент-Экзюпери, или Парадоксы гуманизма. – М., 1983.

Практичне заняття

Тема: . Українська поезія 20 століття. Дмитро Павличко. Ліна Костенко.

Терміни: Лірика, пейзажна лірика, лірика громадського звучання, персоніфікація, епітет, порівняння.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Дмитра Павличка.
2. Мотиви та образи віршів Д.Павличка:
– любов до України / «Де найкраще місце на землі?»/;
– філософічність, глибина змісту /«Зернина»/;
– тема природи / «Птиця», «Дядько Дощ», «Вітер», «Плесо»/;
– поетична казка «Золоторогий олень»: тема, ідея, герої.
3. Основні віхи життя Ліни Костенко.
4. Яскравий світ художнього слова Ліни Костенко:
– художня майстерність, образи віршів: «Пряля», «Зимові горобці», «Веселий дощ», «Бузиновий цар»;
– проблематика, образи віршів: «Перекинуті шпаківні», «Білочка восени».

Практичні завдання:

І. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Дмитра Павличка» / літ. під №.№ 1-3/.
2. Проаналізувати вірші Д. Павличка: «Де найкраще місце на землі», «Зернина», «Дядько Дощ», «Вітер», «Плесо»: тематика віршів, мотиви, образи /літ. під №№ 4-6/.
3. Вивчити напам’ять вірші «Де найкраще місце на землі», «Птиця».
4. Проаналізувати поетичну казку Д. Павличка: «Золоторогий олень»: тема, ідея, герої /літ. під №№ 4-6/.
5. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Ліни Костенко» /літ. під №№7-9/.
6. Проаналізувати образи віршів: «Пряля», «Зимові горобці», «Веселий дощ», «Бузиновий цар».
7.Вивчити напа’мять вірш Ліни Костенко «Бузиновий Цар».
8. Схарактеризувати проблематику, образи віршів «Перекинуті шпаківні», «Білочка восени».
9. Прочитайте вірш мовчки. Які зорові картини ви уявили? Розфарбуйте їх. Чому саме такі кольори ви обрали?

Визначте емоційний підтекст твору, вкажіть засоби, за допомогою яких він виражений.

Прочитайте вірші виразно вголос.

Дмитро Павличко

Осінь

Небеса прозорі,
Мов глибінь ріки.
Падають, як зорі,
З явора листки.

А над полем нитка
Дзвонить, як струна,
Зажурилась квітка –
Чує сніг вона.

10. Уважно прочитайте твори. Визначте їх підтексти. Які засоби вам допомогли це зробити?

Словами намалюйте зорові картини, які виникли у вашій уяві.

Прочитайте вірші виразно вголос.

Ліна Костенко

Пряля

Сидить пряля та пряде –
сніг іде – іде – іде –
нитка рветься де-не-де, -
а вона пряде й пряде.
Вже напряла хуртовин
на шапки для верховин –
на сувої полотна –
на завіску для вікна,
на хустину й укривало –
мало – мало – мало – мало –
сніг іде – іде – іде –
а вона пряде й пряде…

Зимові горобці

Ріка заснула в берегах.
Село сотається димками.
Як чорні черги у снігах
стоять похнюплені паркани.

А на малому деревці
З такою гілкою рогатою
Лузають зиму горобці
і літо-літечко пригадують.

Джміль

Піднімає джміль фіранку,

Каже: – Доброго вам ранку!
Як вам, бджілко, ночувалось?
Чи дощу не почувалось?

Веселий дощ

Дощ полив, і день такий полив'яний.
Все блищить. І люди, як нові.
Лиш дідок стресенький, кропив'яний
Блискавки визбирує в траві.
Струшується сад, як парасолька.
Мокрі ниви і порожній шлях…
Ген корів розсипана квасолька
Доганяє хмари у полях.

Березовий листочок

Іще не сніг і навіть ще не іній,
ще чути в полі голос череди.
Здригнувся заєць – ліс такий осінній,
Куди не ступиш, все щось шарудить!
Вже напряла хуртовин
Чи, може, це спинається грибочок?
Чи, може, це скрадається хижак?
То пролетить березовий листочок,
то пробіжить невидимий їжак…

Берізки по коліна у воді

Переярками та узліссками
По розлитій з весни воді
Гуси плавають між берізками
Білі-білі, як лебеді.

Ані шелесту, ані бриз очки,
Ні далекого шуму коліс.
Лиш гусей лебедина низочка
Огинає струни беріз.

Бузиновий цар

У садочку-зеленочку
ходить вишня у віночку.
Хтось їй грає на дуду,
подивлюся я піду.
Баба каже: – Не ходи!
Темні поночі сади.
Там, де вітер шарудить,
Бузиновий цар сидить.
Брови в нього волохаті,

Сиві косми пелехаті.
Очі різні, брови грізні,
Кігті в нього, як залізні,
Руки в нього – хапуни –
Так і схоплять з бузини!
Я кажу їй: – Бабо, ні!
Очі в нього не страшні.
На пеньочку, як на троні,
Він сидить собі в короні.
Грає в дудку-джоломію,
Я заграв би, та не вмію.
А навколо ходять в танці
Квіти – всі його підданці.
Є оркестри духові,
Равлик-павлик у траві.
Три царівни бузинові
Мають кожна по обнові.
Невсипущі павуки
Тчуть серпанки і шовки.
На царевій опанчі
Зорі світяться вночі.
Він сидить у бузині,
Посміхається мені.

Баба Віхола

Баба Віхола, сива Віхола
На метальній мітлі приїхала.
В двері стукала, селом вешталась:
– Люди добрії, дайте решето!
Ой просію ж я біле борошно,
Бо в полях іще дуже порожньо.
Сині пальчики – мерзне житечко.
Нема решета, дайте ситечко!
Полем їхала, в землю дихала
Баба віхола, сива Віхола.

Література:

1. Дмитро Павличко //Слово і час. – 1990. – № 3. – С. 84-87.
2. Дмитро Павличко // Історія української літератури: В 2-х. Т.2.-К., 1988.
3. Ільницький М. Дмитро Павличко. – К., 1985.
4. Скирта Л. Дивосвіт дитинства: / Про дитячі твори Д.Павличка/ //Література. Діти. Час. – К., 1979. – С. 150-153.
5. Мойсеєнко А. Рясна галузка древа поетичного / Про дитячі поезії Дмитра Павличка/ //Дніпро. – 1990. – № 9. – С. 126-129.

6. Стаєцька Л. Народнопоетичні джерела у творах Д. Павличка / Література. Діти. Час. – К., І98І. – С.104-110.
7. Ліна Костенко //Слово і час.-1990. – № 6. – С. 79-82.
8. Українська література 20 сторіччя / Навчальний посібник для вчителів та учнів в 10-11 кл. середніх шкіл. – К., 1993. – С.184-191.
9. Барабаш С. Г. Пам'ять розуму і серця в ліриці Ліни Костенко // Література. Діти. Час. – 1989. – С. 65-70.
10. Мартиненко В. 0. Антологія школяра // Початкова школа. – 1994. – № 7.

Практичне заняття

Тема: . Українська поезія 20 століття. Олена Журлива. Марійка Підгірянка.

Терміни: Лірика, пейзажна лірика, лірика громадського звучання, персоніфікація, епітет, порівняння, метафора, втілення(олюднення, персоніфікація).

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Олени Журливої (Олена Костянтинівна Пашинковська-Котова; 1898-1971):
– зустріч з Лесею Українкою – пам'ять на все життя;
– 1937 рік – Олена Журлива репресована (стаття-10 «агітація»; 10 років позбавлення волі)
2. Вірші Олени Журливої («Хазяєчка», «Маленька господиня», «У нашої Наталі», «Моя поличка») – перша школа доброти і моралі для малечі.
Пейзажна поезія Олени Журливої для дітей (вірші: «Зима», «Весна»): поетичні засоби, майстерність автора у змалюванні рідної природи.
3. Життя і творчість Марії Підгірянки (Марія Омелянівна Ленерт-Домбровська; 1881-1963).
4. Жанрове багатство творчого доробку поетеси для дітей: казки, оповідання, віршовані п'єси, приспівки, усмішки, скоромовки.
5. Провідні теми дитячих творів Марійки Підгірянки: тема природи рідного краю, краси навколишнього світу (вірші: «На волі», «Сади», «Ходить, ходить зима гаєм…», «Що я люблю», «Діти й ластівка»; тема дитинства, дитячого життя (вірші: «Працьовита дівчинка», «Помічники».

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя і творчості Олени Журливої (Олена Костянтинівна Пашинковська-Котова; 1898-1971)» (джерела під №№1-10).
2. Підготувати повідомлення: «Життя і творчість Марії Підгірянки (Марія Омелянівна Ленерт-Домбровська; 1881-1963)» (джерела під №№10-19).
3. Прочитайте вірші Олени Журливої та Марійки Підгірянки. Що розповідається про дівчаток Наталю, Оленку? Які вони? Чим вони займались?
За допомогою яких засобів автори передають своє ставлення до героїнь?
Прочитайте виразно твори, передаючи своє ставлення. Вивчити вірші напам'ять.

Олена Журлива

Не дівчинка, а квітка

У нашої Наталі
Мальовані коралі,
Червоні черевики,
Мережані кісники,
Хустиночка-лелітка, –
Не дівчинка, а квітка.

Марійка Підгірянка

Працьовита дівчинка

Беручка, чемненька
дівчинка Оленка, –
цілий тиждень
у роботі,
а все веселенька.
В понеділок пряла,
у вівторок ткала,
а в середу
у череду
овечки загнала.
У четвер білила,
у п'ятницю мила,
а в суботу
всю роботу
до кінця скінчила.
А прийшла неділя –
сороченька біла,
в ній дівчинка,
мов квіточка,
між подруг сиділа.

Зайчик в тернині

Скочив зайчик в тернину
і роздер кожушину;
Йде лисичку просити,
кожушину зашити.
А лисичка регоче,
зашивати не хоче;
– Де ти був? На́що дер?
Ходи в драннім тепер!
Біжить зайчик до мами,
зайшли очка сльозами:
– Мамо, любко, не бийте,
кожушину зашийте!
Мама сина не била,
кожушину зашила.

Зайчик очка обтер
і знов скаче тепер.

4. Вивчити вірші напам’ять. Схарактеризувати поетичні засоби (порівняння, епітети, метафори).

Олена Журлива

Зима

Білі сніжинки,
Срібні пушинки
Вкрили подвір’я і сад.
Хуга лютнева,
Змерзли дерева –

Марійка Підгірянка

Ходить, ходить зима гаєм – білосніжка,
Килимочки простиляє по доріжках.
Беріз коси стрічками заплітає,
По ярочках з потічками розмовляє.
Ходить, ходить зима гаєм – білосніжка,
Розклада в полях перини на ліжках.
Накрива дбайливо ниви в час негоди,
Щоби спали без пригод озимі сходи.
Ходить зима по узбіччям, то в діброві,
То шелесне, то шепоче в чар-розмові.

Література:

1. Вишницька К. Щоденник: Рукопис. Спогади про Олену журливу //Кімната-музей Олени Журливої. – Кіровоград. – СШ №3. – 98 с.
2. Гончаренко В. Муарова стрічка пам’яті: Есе-спогад //Народне слово. – 1996. – 8 червня. – С. 3-5.
3. Добрін Н. Надвечір’я: Спогад про поетесу Олену Журливу //Вечірня газета. – 1992. – 22 грудня. – С. 3-6.
4. Журлива Олена Вибране. – К., 1974.
5. Журлива Олена Голуби. – К., 1961.
6. Журлива Олена На зеленому городі. – К., 1974.
7. Журлива Олена Ой літечко, літо. – К., 1964.
8. Журлива Олена У нашої Наталі. – К., 1969.
9. Журлива Олена Хазяєчка. – К., 1966.
10. Журлива Хто знає, як рік минає. – К., 1959.
11. Барабаш О. Д., Калуська Л. В., Яновські О. В. Свята і розваги в дитячому садку: Навчально-методичний посібник. – К., 1995.
12. Борук М. Несміле дитя Підгір’я //Розкажіть онуку. – 1998. №№3-4. – С. 46-47.
13. Кодлюк Я. П., Одинцова Г. С. Розповіді про письменників: Посібник для вчителя початкових класів. Тернопіль, 1998. – С. 75-76.
14. Лучук В Поетичний світ Марійки Підгірянки //Література. Діти. Час. – К.. 1981. – С. 165-168.
15. Мовчун А. Марійка Підгірянка //Початкова школа, – 2001. – №4. – С. 54-

56.
16. Підгірянка Марійка Учись, маленький! – К., 1994.
17. Підгірянка Марійка Ростіть великі – Львів, 1979.
18. Підгірянка Марійка Гарний Мурко мій маленький – К., 1990.
19. Стельмахович О. Народна вчителька і поетеса //Жовтень, 1981. – С. 121-123.

Плани практичних занять

Практичне заняття № 1

Тема: . Вступ. Український дитячий фольклор. Українська народна пісня

Терміни: Література для дітей (дитяча література), фольклор, дитячий фольклор, колискова пісня, персоніфікація

Теоретичні питання:

1. Література для дітей (дитяча література): визначення, своєрідність і специфіка.
2. Фольклор як засіб узагальнення життєвого і художнього досвіду народу. Поняття про «дитячий фольклор».
3. Українські народні пісні та їх види: колискові, обрядові, історичні, побутові, ігрові. Художні особливості й значення народних пісень. Видатні діячі культури про народну пісню.

Практичні завдання:

1. Прочитати перелічені нижче пісні, вміти їх аналізувати, підкреслені пісні вивчити напам'ять:

Колискові пісні:«Ой ходить сон коло вікон», «Ой ти коте, коточок», «Ой ходить сон по долині», «Ой ну люлі, люлі», «Котику сіренький».

Пісні: «Ходить Гарбуз по городу», «Три товариші», «Роде наш красний», «Дорогі гості», «Стоїть явір над водою», «Котився віночок по полю», «Ой співаночки мої» «Журавель».

2. Які пісні називаються народними? Як створювалися народні пісні? Прочитати напам'ять народну пісню «Ой ходить сон коло вікон» (або іншу колискову на вибір студента). Навести власні приклади пісень цієї групи. Визначити їх особливості.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.
2. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
3. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
4. Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
5. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.
6. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
7. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1995.
8. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Практичне заняття № 2

Тема: Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору: забавлянки, заклички, лічилки, дражнилки

Терміни: забавлянки (потішки, утішки), лічилки, заклички, дражнилки

Теоретичні питання:

1. Художні особливості та функціональна роль у вихованні дитини забавлянок (утішок), закличок (примовок), звуконаслідувань.
2. Художні особливості та функціональна роль у житті дитини лічилок, дражнилок.

Практичні завдання:

1. Вивчити напам’ять 5 забавлянок, 5 закличок, 3 звуконаслідування, 3 лічилки, 3 дражнилки.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.
2. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
3. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
4. Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
5. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.
6. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
7. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1995.
8. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Практичне заняття № 3

Тема: Український дитячий фольклор.
Складові частини фольклору: Казки. Притчі

Терміни: казки, класифікація казок, алегорія, мораль

Теоретичні питання:

1. Народна казка. Її основні групи. Фантастичне і реальне в казці.
2. Особливості побудови і мови українських народних казок. Дійові особи.

Практичні завдання:

1. ***Прочитати казки:*** «Кирило Кожум'яка», «Кривенька качечка», «Кобиляча голова», «Сильніше за силу», «Вовк та козенята», «Рукавичка», «Лисиця та їжак», «Лисичка та журавель», «Колосок», «Дрізд та голуб», «Пан Коцький», «Про злидні», «Котигорошко», «Котик і півник», «Сірко», «Мудра дівчина». Вміти їх аналізувати: до якої групи казка належить, поєднання в ній реального і фантастичного, головна думка.
Схарактеризувати головних героїв.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.
2. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
3. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
4. Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
5. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.
6. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
7. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1995.
8. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Практичне заняття № 4

Тема: Український дитячий фольклор. Складові частини фольклору. Переказ. Легенда. Думи. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, скоромовки, загадки

Терміни: фольклор, дитячий фольклор, жанр, різновиди жанрів, колискова пісня, переказ, легенда, прислів'я, приказка, загадка, скоромовка

Теоретичні питання:

1. Поняття про народний переказ і легенду. Спостереження над їхньою композицією. Спільне та відмінне в казці, переказі, легендах як фольклорних жанрах.
2. Думи: визначення, класифікація, особливості побудови.
3. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. Їх характеристика: тематичні групи, прямий і переносний смисл, будова і мова.

Практичні завдання:

1. ***Прочитати перекази і легенди:*** «Сокіл Рід», «Погоня», «Про запорожців», «Топірець Довбуша», «Звідки пішло прізвище та ім'я Богдана Хмельницького»,
«Хліб і золото», «Фіалка», «Як мати стала зозулею», «Апостол Андрій на Київських горах», «Кирило Кожум'яка», «Місто Сміла», «Калина».
Визначити їх жанр. Розкрити роль перетворення у вказаних творах на відміну від казки.
2. Прочитати «Думу про козака Голоту». Схарактеризувати козака Голоту.
3. Чим відрізняються прислів'я від приказок? Вивчити напам'ять 30 афоризмів.
4. Вивчити напам'ять 10 загадок, 5 скоромовок.
5. Визначити жанр афоризмів, пояснити їх значення. Схарактеризувати засоби, на основі яких побудовані вислови.

Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.
Погана та пташка, якій своє гніздо не миле.
Восени і горобець багатий.
Заліз у багатство – забув і братство.
Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
Густа каша дітей не розгонить.
І від малої мурашки може бути велика користь.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: К., 1993.
2. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. – К., 1981.
3. Мишанич С. В. Усна народна творчість: Культура і побут населення України. – К., 1993.
4. Рильський М. Народ і краса. – К., 1985.
5. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність.– К., 1991.

6. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. – К., 1992.
7. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1995.
8. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. – К., 1987.

Практичне заняття № 5

Тема: Фольклор народів світу. Казки

Терміни: казка, мораль, фантастика, алегорія

Теоретичні питання:

1. Казка: визначення: фантастичне і реальне у казках.
Побудова й мова казок.
2. Мораль казок, характеристика персонажів.

Практичні завдання:

1. Прочитати казки: *російські народні казки* «Лисичка», «Пих», «Звички», «Дурнуватий наречений»; *білоруська народна казка* «Легкий хліб», *болгарські народні казки* «Виноградар і змія», «Найдорожчий плід», «Хто ж був працьовитий?»; *чеська народна казка* «Собаки, коти та миші».
Вміти казки аналізувати: до якої групи казка належить, поєднання в ній реального і фантастичного, головна думка. Схарактеризувати головних героїв.

Література:

1. Давиденко Г., Собко В., Бондаренко Г, Грива І., Шинкаренко І. Сторінками європейської казки //Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 20 – 25.
2. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. – Л., 1986. – 367 с.

Практичне заняття № 6

Тема: Фольклор народів світу. Казки

Терміни: казка, мораль, фантастика, алегорія

Теоретичні питання:

1. Казка: визначення: фантастичне і реальне у казках.
Побудова й мова казок.
2. Мораль казок, характеристика персонажів.

Практичні завдання:

1. Прочитати казки: *англійська народна казка* «Сорочаче гніздо»; *німецькі народні казки* «Бременські музиканти», «Три ледарі», «Розумна Ельза»; *латиська народна казка* «Вовк і кіт»; *індійська народна казка*: «Сонце, Вітер і Місяць».
Вміти казки аналізувати: до якої групи казка належить, поєднання в ній реального і фантастичного, головна думка. Схарактеризувати головних героїв.

Література:

1. Давиденко Г., Собко В., Бондаренко Г, Грива І., Шинкаренко І. Сторінками європейської казки //Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 20 – 25.
2. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. – Л., 1986. – 367 с.

Практичне заняття № 7

Тема: Народна поетична творчість для дітей: Біблійні міфи, давньогрецькі міфи

Терміни: Біблія, Новий Завіт, Старий Завіт, міф, легенда, Біблійні міфи

Теоретичні питання:

1. Біблія як одна з найвизначніших пам'яток світової літератури. Складові частини Біблії.

Характеристика біблійних міфів («Сотворення світу», «Гріхопадіння», «Каїн та Авель», «Всесвітній потоп», «Вавілонська вежа»): художні особливості міфів, їхнє морально-етичне значення.

2. Міфи Давньої Греції найяскравіші розповіді про навколишній світ. Цикли міфів «Подвиги Геракла», «Аргонавти» – своєрідний погляд давніх греків на світ і людину. Міф «Аполлон і Дафна» – давнє сказання про походження кохання.

Практичні завдання:

1. Прочитати біблійні міфи: «Сотворення світу», «Гріхопадіння», «Каїн та Авель», «Всесвітній потоп», «Вавілонська вежа». Схарактеризувати їхні художні особливості, розкрити морально-етичне значення.
2. Дати відповіді на питання до Біблійних міфів:

– Що в перекладі означає слово «Біблія»?

– Пояснити, що означає слово «завіт» у контексті «Старий Завіт», «Новий Завіт».

3. Дати відповіді на питання до давньогрецьких міфів:

– До Геракла у давньогрецькій міфології не було такого героя, напівбога і напівлюдини. Чим обумовлена поява нового героя у давньогрецькій міфології? Які божі та людські риси має Геракл?

– Яке ставлення давніх греків до людини, до богів, до природи за міфами «Подвиги Геракла», «Аргонавти»?

– Порівняйте життєвий шлях Геракла і Яссона. Як закінчилося їхнє земне життя? Як вшанували давні греки Геракла і Яссона?

– Що символізувало для давніх греків золоте руно?

– Як ви вважаєте, чи існувало золоте руно насправді?

Література:

1. Ілюстрована Біблія для молодших. – К.,1992.
2. Гече Г. Библейские истории. – М., 1989.
3. Фрезер Д. Д. Фольклор в Ветхом Завете. – М., 1989.
4. Міфи Давньої Греції. – К., 1977.
5. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. – К., 1997.
6. Парандовський Ян Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків та римлян. – К., 1977.
7. Вісім біблійних легенд // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 6, 7. – С. 17 – 22.

Практичне заняття №8

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання
Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життєвого і творчого шляху письменника.
2. Вірші «Садок вишневий коло хати…», «…Світає, край неба палає», «Тече вода з-під явора», «Встала й весна, чорну землю сонну розбудила», «Зацвіла у лузі червона калина», «Зоре моя вечірняя» «Вранці», «Вітер з гаєм розмовляє», «Заповіт». Жанрові особливості творів. Характеристика побудови, образів, мови.
3. Доля дитини, жінки-матері у творах Т.Г. Шевченка. Автобіографічна основа віршів «І золотої, й дорогої…», «Мені тринадцятий минало…». Роль пейзажу. Гуманістичний пафос творів «На Великдень, на соломі…», «Сон»/ «На панщені пшеницю жала…»/.

Література:

1. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991.
2. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка. – К., 1990.
3. Сироженко В. П. Уроки невмирущого Кобзаря // Початкова школа. – 1990. – №2. –С. 20 – 23.
4. Смілянська В. Л. «Святим огненим словом»: Тарас Шевченко: Поетика. – К., 1990.
5. Русова С. «Мати» в поезії Шевченка // Дивослово. – 1995. –№9. – С. 59 – 60.
6. Панченко В. Є Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995. – С. 77 – 91.

Завдання та питання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життєвого і творчого шляху Т. Г. Шевченка» /За книгою Кониського О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991./
2. Вивчити напам’ять вірші: «Садок вишневий коло хати», «І золотої, й дорогої», «Мені однаково…», «Сон»/ «На панщині пшеницю жала…»/, «…Світає, край неба палає», «Тече вода з-під явора», «Встала й весна, чорну землю сонну розбудила», «Зацвіла у лузі червона калина», «Зоре моя вечірняя» «Вранці», «Вітер з гаєм розмовляє», «Заповіт»
3. Вірш «Садок вишневий коло хати». Схарактеризувати композицію вірша, образи, особливості мови. За допомогою яких мовних засобів автору вдалося змалювати щасливу картину життя українського народу?

Практичне заняття №9

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова

Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Історичні умови розвитку культури України у другій половині 19 століття. Жанрове розмаїття поезії для дітей.
2. Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова. Поезія для дітей: мотиви, образи, тематика, художня майстерність. Педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова.

Література:

1. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2-х т. – Мюнхен, 1989. – Т. 2.
2. Марценюк С. П. «Наука в ліс не заведе»: Про педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова // Рідна школа, – 1993. – № № 11, 12. – С. 18 – 20.
3. Неділько Г. Твори Л. Глібова для дітей //Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 121 – 129.
4. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. Сторінки призабутої спадщини. – К., 1990.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на питання «Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова» (література в списку під №№ 3, 5).
2. Вивчити напам’ять вірш Л. І. Глібова «Веснянка».
3. Схарактеризувати ліричну поезію Л. І. Глібова (вірші: «Веснянка», «Зимня пісенька»: теми, народні джерела, образи, художні і мовні засоби.
4. Схарактеризувати загадки та акровірші Л. І. Глібова: художня форма, образи, художні та мовні засоби педагогічна та виховна спрямованість творів цього жанру. (Література під №№ 2, 3).
5. Проаналізувати байку Л. І. Глібова «Коник-стрибунець»: тематика, проблематика, образи, мовні та художні засоби, виховне та пізнавальне значення.

Практичне заняття №

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Степана Руданського, Юрія Федьковича, Олени Пчілки

Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Степана Руданського. Поезія для дітей: проблематика, образи, виховна спрямованість.
2. Біографія Юрія Федьковича. Поезія для дітей: мотиви, проблематика, образи.
3. Олена Пчілка – педагог, автор дитячих творів. Основні віхи життя письменниці. Педагогічні погляди та громадська діяльність Олени Пчілки. Тематика, проблематика, герої творів для дітей Олени Пчілки.

Література:

1. Пільгук І. «І я знов живий…»: Про Степана Руданського //Літературна Україна. – 1984. – 5 січня. – С. 4 – 5.
2. Колесник П. И. Степан Руданський. – К., 1971.
3. Пільгук І. Дуби шумлять: Біографічна повість /Федькович Ю. А./. – К., 1990.
4. Вертій О. І. Юрій Федькович і народна творчість //Українська мова і література в школі. – 1984. – № 8. – С. 19-26.
5. Кондратенко Л. Олена Пчілка – мати, письменниця, педагог //Дошкільне виховання. – 1990. – № 7. – С. 20 – 21.
6. Іскорко-Гнатенко В. Олена Пчілка та її «Молода Україна» //Література. Діти, Час. – К., 1990. – С. 132 – 138.
7. Шалагінова Л. Сестри. Маловідомі сторінки родинного літопису сестер Лесі Українки та її матері Олени Пчілки //Київ. – 1992. – № 2. – С. 121. – 126.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на питання «Основні віхи життя С. Руданського» (література під №№ 1,2).

2. Схарактеризувати поезію С. Руданського «Наука»: художня форма, проблематика, ідея, образи. Проаналізувати співомовки С. Руданського: особливості жанру, тематика, художня майстерність, засоби гумору і сатири. Чому свої твори С. Руданський назвав співомовками?

3. Підготувати повідомлення «Біографія Ю. Федьковича» (література під №№ 3, 4).

4. Схарактеризувати вірші Ю. Федьковича: «Учіться!», «До школи!», «Сестра»: тематика, проблематика, фольклрні джерела. Розкрити емоційний підтекст твору «Сестра».

5. Підготувати переказ казки Ю. Федьковича «Бідолашко». Проаналізувати казку: тема, ідея, герої. Яку казку із світової літератури нагадує вам казка «Бідолашко»? Що є спільного та відмінного у цих казках?

6. Підготувати відповідь на питання «Олена Пчілка – мати, педагог, автор дитячих творів» (література під №№ 5, 6, 7). Схарактеризувати вірші Олени

Пчілки «З гринджолками», «Безконечна пісня», «Метелик»: художня майстерність автора у відтворенні дитячої психології.

Практичне заняття №9

Тема: Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки

Терміни: жанр, пейзажна поезія, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть.
2. Загальна характеристика літератури. Нові напрями та течії. Жанрове розмаїття дитячої літератури кінця 19 початку 20 століття.
3. Збагачення дитячої поезії творами Лесі Українки. Життєвий і творчий шлях письменниці. Поезія для дітей: тематика, проблематика, образи, художня майстерність автора.

Література:

1. Панченко В. Є. Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995. – №1. – С.77 – 91.
2. Сліпушко О. Незнана Леся Українка //Дніпро. – 1995. – №№5,6. – С. 81 – 83.
3. Мартиненко В. О. Леся Українка // Початкова школа. – 1995. – №2. – С. 33. – 34.
4. Самойлик Г. М. «Хотіла б я піснею стати»: До дня народження Лесі Українки // Початкова школа. – 1993. – №.2. – С. 53. – 56.
5. Латанський В. Леся Українка – дітям // Література. Діти. Час. – К., 1982. – С. 152 – 170.
6. Бабишкін О. К. Леся Українка. – К., 1970.

Завдання та питання:

1. Із словника літературознавчих термінів виписати визначення таких понять: **літературний напрям, літературна течія, літературний жанр.** Знати їх напам’ять.
2. Підготувати повідомлення «Життєвий і творчий шлях Лесі Українки» (літ. під №№1 – 4).
3. Проаналізувати вірші Лесі Українки: **«Колискова», «Краса України, Подолля!»**: тематика, проблематика, поетичні засоби.
4. Вивчити напам’ять вірші Лесі Українки: «На зеленому горбочку», «Вишеньки». Проаналізувати їх поетичні особливості.
5. Прочитати і вміти аналізувати казку Лесі Українки «Біда навчить»: тема, ідея, майстерність автора в зображенні героїв-птахів. Сформулювати до тексту казки 10 питань.
6. Підготувати повідомлення «Кохання Лесі Українки» (літ. під №1).

Практичне заняття №10

Тема: Поезія для дітей Володимира Самійленка та Миколи Вороного
Терміни: пейзажна поезія, метафора, порівняння

Теоретичні питання:

1. Життєвий і творчий шлях В. Самійленка. Тематика, проблематика, образи поезій В. Самійленка для дітей.
2. Основні віхи життя і творчості М. К. Вороного. Тематика, проблематика, образи дитячої поезії М. К. Вороного.

Література:

1. Іванисенко В. Живий Володимир Самійленко //Самійленко Володимир Вибране. – К., 1992. – С. 5 – 26.
2. Старицька-Черняхівська Л. В. В. І Самійленко. Пам’яті товариша //Вітчизна. – 1992. № 7,8. – С.132 – 146.
3. Куценко Л. В. …Благословенні ви, сліди… .– Кіровоград. – 1995. – С. 65 – 73.
4. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики 20 століття. – У 3-х кн. – Кн. 1. – 1994.

Практичне заняття № 11

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Марко Вовчок

Терміни: оповідання, літературна казка, казка-повість, поєднання реальності і фантастики, автобіографічність, тема, ідея

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Марка Вовчка.
2. Тема дитинства в оповіданнях Марка Вовчка: «Два сини», «Маша».
3. Жанр літературної казки у творчості Марка Вовчка. Проблематика, тематика, ідейне спрямування та герої казок «Дев'ять братів і десята сестра Галя», «Кармелюк», «Ведмідь».

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення на тему «Життєвий і творчий шлях Марка Вовчка» /література під №№1,4/.
2. Оповідання «**Два сини**».

– Чому письменниця назвала свій твір «**Два сини**», адже герої мають імена?

– Для чого, на вашу думку, письменниця поділила свій твір на дуже маленькі частинки? Які розділи найменші? Чому? Які розділи більш поширені? Чому? Доведіть свою думку.

– Як мати описує своє життя після смерті чоловіка? Зачитати, прокоментувати.

– Як мати ставиться до своїх дітей? Які її почуття? Зачитайте відповідні уривки, прокоментуйте їх.

3. Повість-казка «**Дев'ять братів і десята сестра Галя**».

– Описати життя вдови та її діточок.

– Як склалося життя дітей у наймах?

– Які причини вимусили братів піти у розбійники?

4. Повість-казка «**Кармелюк**».

– Як жив Кармель, чому став розбійником? Які пісні співає герой, про що ці пісні?

5. Повість-казка «**Ведмідь**».

– Схарактеризувати Меласю: її почуття, ставлення до діда, брата.

– Про що думає дівчинка, коли тягне Михайлика до хижки?

– Як оцінює вчинок онуки дідусь? Які слова промовляє?

– У чому полягає повчальність цього твору?

Література:

1 Русова С. «Лагідний пророк» України //Неопалима купина. – 1995. – №1 – С. 68 – 73.

2. Грицай М. Первоцвіт дитячої літератури. До 150-річчя від дня народження Марка Вовчка //Література. Діти. Час. – К., 1983. – С. 158 – 169.

3. Хоменко Б. Марко Вовчок і дитяча література // Література. Діти. Час. – К., 1980. –С. 158 – 169.

4. Марко Вовчок – перекладач Жуля Верна //Наука – фантастика. – 1991. – №5. – С. 25.

Практичне заняття № 12

Тема: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Твори Івана Франка

Терміни: оповідання, літературна казка, автобіографічність, тема, ідея

Теоретичні питання:

1. Життєвий і творчий шлях Івана Франка.
2. Тема дитинства в оповіданнях Івана Франка: «Малий Мирон», «Олівець», «Грицева шкільна наука», «До світла».

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення **«**Життєвий і творчий шлях Івана Франка» /література під №№1 – 3/.
2. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Грицева шкільна наука»:** тематика, проблематика, герої.

– Пояснити, чому Гриць за цілий рік перебування у школі нічому не навчився?

3. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Малий Мирон»:** тематика, проблематика, герої.

– Схарактеризувати Мирона. Чому Мирон, на думку сусідів: **«якесь не таке, як люди»?** Чим відрізняється хлопчик від інших дітей? Що в ньому є особливого? Як Мирон почував себе серед інших хлопців? Яким стає на самоті, чим захоплюється? Чому відбуваються такі зміни у поведінці героя?

– Що чекає Мирона у майбутньому, на думку Івана Франка?

4. Проаналізувати оповідання І. Франка **«Олівець»:** тематика, проблематика, герої.

– Описати психологічний стан героя, який знайшов олівець. Чому хлопчик не віддав олівця? Про що він весь час думає? Тривожно йому чи радісно?

– Який висновок на все життя зробив для себе герой після цієї події?

5. Проаналізувати оповідання І. Франка **«До світла»:** тематика, проблематика, герої. Скласти десять питань до тексту. Пояснити назву твору.

– Розказати історію життя Йоськи Штерна. Звернути увагу на риси характеру героя. Зачитати портрет Йоськи. Прокоментувати слова автора про героя: **«Постать наскрізь жидівська, аж відразлива, а в натурі його бачилось, що нічого, ані крихітки, нема жидівського».**

Література:

1. Мартиненко В. О. Іван Франко //Початкова школа. – 1995. – №1. – С. 56. – 58.
2. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка //Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 111 – 120.
3. Панченко В. Є. Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995.
4. Булаховська Ю. Л. Виховання і школа в художніх творах «малих форм» В. Пруса, С. Жеромського, І. Франка, Б. Грінченка // Початкова школа. – 1995. – №4. – С. 53 – 56.

Практичне заняття № 13

Тема: Борис Дмитрович Грінченко і дитяча література

Терміни: жанр, жанрові різновиди, поетична казка, оповідання, тема, ідея

Теоретичні питання:

1. Борис Грінченко – письменник і педагог. Педагогічні ідеї Б. Грінченка.
2. Доля дітей в оповіданнях Б. Д. Грінченка: **«Украла», «Дзвоник», «Сестриця Галя», «Кавуни».**
3. Жанр поетичної казки в доробку письменника: тематика, художня майстерність, фольклорні джерела.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя і творчості Бориса Грінченка», «Педагогічні ідеї Бориса Грінченка». (Література в списку під №№ 1 – 7).
2. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка «Украла» /1891/: тема, проблематика, ідеї, герої.

– Прочитати портретну характеристику Олександри. Якою побачив її вчитель?

– Проаналізувати психологічний стан дівчинки. Про що свідчить її **«похнюплена голова», «втуплені очі», «обличчя бліде, як крейда»?** Чому вона «**вхопилася руками за стіл**»? Як ви думаєте?

– Як спочатку діти ставляться до Олександри? Чому вони змінюють своє ставлення до неї? Як ви думаєте, чому Олександра крала хліб у своєї сусідки? Чому вона не попросила хліба?

– Як письменник описує Пріську? Яке ставлення автора до героїні?

2. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка **«Дзвінок»** /1897/: тема, проблематика, ідеї, герої, майстерність автора у розкритті психологічного стану головної героїні.

– Порівняти життя Наталі вдома і в сирітському притулку? Чи змінилося на краще життя Наталі? Проаналізувати моральні страждання Наталі у притулку.

– Як сприймає Наталя дзвінок? Символом чого став для неї дзвінок? Схарактеризувати психологічний стан дівчини, коли вона чула дзвінок?

Література:

1. Погрібний А. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. – К., 1988.
2. Пільгук І. Поетична творчість Б. Грінченка //Грінченко Б. Поезії. – К., 1965. С. 3 – 4.
3. Мартиненко В. О. Борис Дмитрович Грінченко //Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 57 – 60.
4. Яременко В. «Більше працював, ніж жив…» //Дніпро. – 1988. – № 12.
5. Булаховська Ю. Л. Виховання і школа в художніх творах «малих форм»…Б. Д. Грінченка //Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 53.– 56.
6. Хропко П. Гуманістичний пафос дитячих оповідань Б. Грінченка //Література. Діти. Час. – К., 1987. – С. 69 – 79.
7. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Грінченка. – К., 1990.

Практичне заняття № 14

Тема: Новели Василя Стефаника

Терміни: новела, композиція, пейзаж, психологізований пейзаж, портрет, психологізований портрет, наскрізна деталь

Теоретичні питання:

1. Життєвий і творчий шлях Василя Стефаника. Жанр новели у творчості Василя Стефаника.
2. Тема дитинства в новелах В.Стефаника /«Новина», «Катруся», «Кленові листки», «Діточа пригода», «Вечірня година»/.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Життєвий і творчий шлях В.Стефаника» /літ. під № 1-3./.
2. Що таке новела? Дати визначення новелі як літературному жанру. Чим відрізняється новела від оповідання та інших прозових жанрів?
3. Проаналізувати новелу «Новина»: тема, ідея, проблематика, герої.

– З чого починається новела? Як називається цей елемент сюжету? Як ви вважаєте, чому автор новелу починає саме з цього елементу?

– Опишіть умови, в яких живе Гриць Летючий. Як зимував Грищ із дітьми? Опишіть дітей Гриця. Зверніть увагу на контрастні порівняння, які використовує автор.

4. Проаналізувати новелу «Діточа пригода»: тема, ідея, проблематика, герої.

– Чому новела «Діточа пригода» так називається? Яка подія у центрі цієї новели? Назвіть головних героїв, схарактеризуйте їх. Як Василько ставиться взагалі до смерті, до смерті матері, до війни, як спостерігає вогненну заграву, як слухає свист куль, гуркіт гармат? Проаналізуйте психологічний стан героя. Чим дорікає хлопчик своїй сестрі? Чому Василько не може правильно оцінити ситуацію?

Література:

1. Стефаник В. С. Автобіографія // Стефаник В.С. Твори. – К., І97І. – С.5-І3. Співець знедоленого селянства. – К., 1974.
2. Василь Стефаник // Українська мова і література в шк.. – 1991. – № І2.-С.79-80.
3. Жук Н. Й. «Все, що я писав, мене боліло»: Діти в творчості Василя Стефаника // Література. Діти. Час. – К., 1983. – С.82 93.
4. Лесин В. М. Василь Стефаник – майстер новели.-К.,1970.-

Практичне заняття № 15

Тема: Оповідання Володимира Винниченка

Терміни: оповідання, тема, ідея, проблематика, психологізований портрет.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості письменника.
2. Збірка «Намисто» та її проблематика.
3. Психологізм оповідань: «Віють вітри, віють буйні…», «Гей, ти бочечко...», «Та немає гірш нікому...».

Практичні завдання:

І. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості В.К.Винниченка» /літ під №№ 1,4,5./.

2. Чому збірка «Намисто» так називається? Які оповідання входять до цієї збірки? Назвіть їх. Які проблеми висвітлюються в оповіданнях збірки «Намисто»?

– Яку роль відіграє пісня у творах?

3. Схарактеризувати оповідання «Віють вітри, віють буйні...»: тема, ідея, проблематика, герої.

– Хто такий Гринь? Скільки йому років? Як до нього ставляться батьки? Як автор називає хлопчика? Чому?

– Проаналізуйте психологічний стан Гриня, коли він залишився сам? Зверніть увагу на опис хати, знайдіть яскраві деталі в описі.

– Хто така Санька? Скільки їй років? Чому її називають Рябухою? Як до неї ставляться хазяйни, Гринь? Як її описує автор? Зачитайте, прокоментуйте текст.

– Проаналізувати, як розвиваються стосунки між двома головними героями. Як спочатку Гринь ставиться до Саньки? Чому ставлення Гриня до дівчинки-наймички змінюється? Прокоментуйте текст.

– Проаналізуйте, як і чому змінюється ставлення Саньки до хлопчика. Яку казку розповідає Санька Гриневі? Передайте її зміст. Як ця казка розкривав душевний стан Саньки? Яким чином казка впливає на Гриня? Як казка співвідноситься із долею дівчинки?

4. Проаналізувати оповідання «Та немає гірш нікому»: тема, проблематика, ідеї, герої.

– Схарактеризувати головного героя: портретна характеристика, ставлення до навчання, до покійної матері, до дядька з тіткою.

– Чому хлопчик змінив своє ставлення до навчання? Як він навчався раніше?

– Що Льоня думає про своє майбутнє життя, про що мріє?

– Що надає сили, мужності Льоні перенести весь жах покарання? Про що він мріє, згадує? На що надіється під час катування?

– Хто пожалів сиріточку? Чому? Яку роль у творі відіграє пісня?

Література:

І. Жулинський М. Г. Володимир Винниченко //Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 128-173.

2. Дем’янівська Л. І складний дитячий Світ /Проза Володимира Винниченка/ // Література. Діти. Час. – К., С. 52-55.

3. Панченко В. Є. Повернення Винниченка //Віче. – 1993. – № І. – С. ІЗІ-І40.

Практичне заняття №16

Тема: Українська дитяча література 20-30-их років 20 століття. Період становлення. Літературні казки Павла Тичини. Вірші для дітей
Терміни: казка, літературна казка, алегорія, фантастика
Теоретичні питання:

1. Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури.
2. Проблема вибору дитячою літературою шляху розвитку, гуманістичного та естетичного ідеалу.
3. Дискусії навколо жанру казки. Літературні казки П. Тичини.
4. Поетичні твори для дітей П. Тичини.

Література:

1. Іванюк С. Випробування дитинством //Сучасність. – 1992. – №3. – С. 176 – 183.
2. Іванюк С. Історія прекрасної заложниці. Казка у 20 – 30-ті роки //Література. Діти. Час. – К., 1989. – С. 40 – 51.
3. Костюченко В. Українська радянська література для дітей. К., 1984.
4. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 237 – 251.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на теоретичні питання. (Література під №№1 – 4).
2. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Павла Тичини» (Література під №4).
3. Вивчити напам’ять вірш Павла Тичини «А я у гай ходила…», «Хор лісових дзвіночків», «Блакить мою душу обвіяла», «Гаї шумлять».
4. Прочитати казки Павла Тичини «Івасик-Телесик», «Дударик». Особливості казок Павла Тичини. Проаналізувати казки: фольклорні джерела, композиція, сюжет, тематика, проблематика, герої, особливості оповідної структури.

Практичне заняття №17

Тема: Твори для дітей Миколи Трублаїні
Терміни: оповідання, літературна казка, алегорія, мораль
Теоретичні питання:
1. Основні віхи життя Миколи Трублаїні (Микола Петрович Трублаєвський; 1907 – 1941).
2. Оповідання «Пустуни на пароплаві»: жанрові особливості твору.
3. Казка «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку»): мораль творів, характеристика персонажів.

Література:

1. Одинцова Г., Кодлюк Я. 120 розповідей про письменників. – К.: Наш час. 2006. – С. 148 – 149.
2. До 80-річчя від дня народження Миколи Трублаїні // К.: Веселка. – 1987. – С. 174 – 175.
3. Ратушний Михайло. Одіссея Трублаїні // Трублаїні М. Крила рожевої чайки. – К.: Веселка, 1972. – С. 5 – 18.
4. Брюховецький В'ячеслав. «…Напинаються горді вітрила». //Трублаїні М. Лахтак: повість та оповідання. – К.: Веселка. – 1987. – С. 5 – 18.
5. Білецький Д. М., Гуревич Ф. Х., Проценко І. М., Савченко В. С., Сафонова А. М., Ступак Ю. П Дитяча література. – К.: Радянська школа. – 1987. – С.234 – 243.
6. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література. Навчальний посібник для учнів педучилищ. – К.: Вища школа, 1988. С. 166 – 175.

Завдання та питання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Миколи Трублаїні» (Література під №№ 1 –6).
2. Прочитати твори Миколи Трублаїні: «Пустуни на пароплаві», «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку». Вміти аналізувати їх: жанрові особливості, тема. Ідея, характеристика персонажів.

Практичне заняття № 18

Тема: Віктор Близнець і дитяча література

Терміни: лірична повість, композиція, тема, сюжет, проблематика

Теоретичні питання:

1. Життєвий і творчий шлях Віктора Семеновича Близнеця.
2. Майстерне розкриття психології дитини в оповіданнях «Свято мого дитинства», «Страх».
3. Повість «Звук павутинки»: особливості побудови, проблематика, характеристика героїв. /Розділи: «Срібний чоловічок», «Сопуха», «Крилаті дерева», «Кінь Бакун», «Глипа й Бакун» «Адам», «Ніна»/.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості Віктора Близнеця».
2. Проаналізувати оповідання В.С.Близнеця «Свято мого дитинства», «Страх»: тема, ідея, герої.
3. Проаналізувати повість В.С.Близнеця «Звук павутинки»: композиція, тематика, проблематика, ідеї, герої.

Питання.

– Поясніть, чому лірична повість В.С.Близнеця «Звук павутинки» так називається.

– Чому свій твір письменник назвав «ліричною повістю»?

– Схарактеризуйте головного героя повісті «Звук павутинки»: де живе Льоня? Які істоти відтворив Льоня у своїй уяві? Назвіть іх, опишіть іхню зовнішність. Чому одні істоти у Льоні вийшли добрими, лагідними, а інші – небезпечними, злими? Чому Льоня починає вигадувати різних чарівних істот? /Розділи: «Срібний чоловічок», «Сопуха», «Крилаті дерева»/.

– Проаналізуйте вчинки героя /Льоні/, його ставлення до друзів, тварин, людей, чарівних істот. Схарактеризуйте думки героя.

– Льоня прийшов до висновку, що все зло на землі робиться вночі. Як ви вважаєте, чому Льоня прийшов до такого висновку? /розділи «Глипа і Бакун», «Крилаті дерева»/.

Література:

1. Близнець В. С. До антології української літератури для дітей /Автобіографія/ //Хлопчик і Тінь. – К., 1989. – С. 29-300.
2. Гурбанська А. І. Чистий голос совісті: До 60-р1ччя від дня народження Віктора Близнеця. - Кіровоград, 1993.
3. Як звук павутинки...: Збірник. літературно-критичних. статей, нарисів про В.Близнеця. – К., 1987.

Практичне заняття № 19

Тема: Всеволод Нестайко і дитяча література

Терміни: оповідання, казка, літературна казка, алегорія, тема, ідея

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя Всеволода Нестайка.
2. Оповідання «Руденький»: жанрові особливості твору, мораль, характеристика персонажів.
3. Казка «Жевжик»: жанрові особливості, мораль твору, характеристика персонажів.
4. Твір Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки»: характеристика персонажів.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості Всеволода Нестайка».
2. Проаналізувати оповідання Всеволода Нестайка «Руденький»: тема, ідея, герої.
3. Проаналізувати казку Всеволода Нестайка «Жевжик»: жанрові особливості, мораль твору, характеристика персонажів.

Література:

1. Одинцова Г., Кодлюк Я. 120 розповідей про письменників. – К.: Наш час. 2006. – С. 94 – 96.
2. Нестайко Всеволод. Чому я пишу для дітей?: З творчої лабораторії письменника //Література. Діти. Час. – К.: Веселка. – 1989. – С. 121 – 126.
3. Бичко Валентин. Всеволоду Нестайку – 50 // Література. Діти. Час. – К.: Веселка. – 1980. – С. 195 – 196.
4. Костецький Анатолій. Сонячна країна добра // Початкова школа. – 2000. – №2. – С. 58 – 60.

Практичне заняття № 20

Тема: Твори для дітей Василя Олександровича Сухомлинського

Терміни: оповідання, казка, літературна казка, жанрові особливості, алегорія, поєднання фантастичного та реального

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя письменника.
2. Оповідання В. О. Сухомлинського для дітей: жанрові особливості, мораль творів, характеристика персонажів.
3. Казки В. О. Сухомлинського для дітей: поєднання фантастичного й реального, тема й мораль творів, характеристика персонажів.

Практичні завдання:

1. Прочитати твори В. О. Сухомлинського: *«Як же все це було без мене?», «По волосинці», «Горбатенька дівчинка», «Я хочу сказати своє слово», «Про що думала Марійка», «Оленчин горобчик», «Соловей і жук», «Спляча книга», «Як Наталя у лисиці хитринку купила», «Дідова колиска», «Сьома дочка», «Покинуте кошеня», «Спляча книга», «Сергійкова квітка», «Горобчик і вогонь», «Красиві слова і красиве діло», «Кінь утік», «Гвинтик», «Який слід повинна залишити людина на землі?», «Співуча пір'їна», «Найкраща лінійка», «Як Миколка став хоробрим», «Усмішка», «Суперечка двох книг», «Камінь», «Як Павлик списав у Зіни задачу».*
2. Вміти твори аналізувати: жанрові особливості, тема, головна думка, характеристика персонажів.

Література:

1. Вашуленко М. С. Літературна творчість В. О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи //Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 36 – 39.
2. Мамчур Л. Твори-мініатюри та казки у методичній спадщині В. О. Сухомлинського //Початкова школа. – 1998. – № 6. – С. 15
3. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література. –К.: Вища школа. – 1988. – С. 251.
4. Сухомлинський В. О. Українська педагогіка в персоналіях. Навчальний посібник. – К.: Либідь.– 2005. – С. 380 – 385.

Практичне заняття № 21

Тема: Українська поезія 20 століття. Дмитро Павличко

Терміни: жанр, пейзажна поезія, лірика, метафора, порівняння, епітети

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Дмитра Павличка.
2. Мотиви та образи віршів Д.Павличка:

– любов до України / «Де найкраще місце на землі?»/;
– філософічність, глибина змісту /«Зернина»/;
– тема природи / «Птиця», «Дядько Дощ», «Вітер», «Плесо»/;
– поетична казка «Золоторогий олень»: тема, ідея, герої.

Практичні завдання:

І. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Дмитра Павличка» / літ. під №.№ 1-3/.

2. Проаналізувати вірші Д. Павличка: «Де найкраще місце на землі», «Зернина», «Дядько Дощ», «Вітер», «Плесо»: тематика віршів, мотиви, образи /літ. під №№ 4-6/.

3. Вивчити напам’ять вірші «Де найкраще місце на землі», «Птиця».

4. Проаналізувати поетичну казку Д. Павличка: «Золоторогий олень»: тема, ідея, герої /літ. під №№ 4-6/.

Література:

1. Дмитро Павличко //Слово і час. – 1990. – № 3. – С. 84-87.
2. Дмитро Павличко // Історія української літератури: В 2-х. Т.2.-К., 1988.
3. Ільницький М. Дмитро Павличко. – К., 1985.
4. Скирда Л. Дивосвіт дитинства: / Про дитячі твори Д.Павличка/ //Література. Діти. Час. – К., 1979. – С. 150-153.
5. Мойсеєнко А. Рясна галузка древа поетичного / Про дитячі поезії Дмитра Павличка/ //Дніпро. – 1990. – № 9. – С. 126-129.
6. Стаєцька Л. Народнопоетичні джерела у творах Д. Павличка / Література. Діти. Час. – К., І98І. – С.104-110.

Практичне заняття № 22

Тема: Українська поезія 20 століття. Ліна Костенко

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя Ліни Костенко.
2. Яскравий світ художнього слова Ліни Костенко:

– художня майстерність, образи віршів: «Пряля», «Зимові горобці», «Веселий дощ», «Бузиновий цар»;

– проблематика, образи віршів: «Перекинуті шпаківні», «Білочка восени».

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя Ліни Костенко» /літ. під №№7-9/.
2. Проаналізувати образи віршів: «Пряля», «Зимові горобці», «Веселий дощ», «Бузиновий цар».
3. Вивчити напа'мять вірш Ліни Костенко «Бузиновий Цар».
4. Схарактеризувати проблематику, образи віршів «Перекинуті шпаківні», «Білочка восени».
5. Прочитайте вірш мовчки. Які зорові картини ви уявили? Розфарбуйте їх. Чому саме такі кольори ви обрали?

Визначте емоційний підтекст твору, вкажіть засоби, за допомогою яких він виражений.

Прочитайте вірші виразно вголос.

6. Уважно прочитайте твори. Визначте їх підтексти. Які засоби вам допомогли це зробити?

Словами намалюйте зорові картини, які виникли у вашій уяві.

Прочитайте вірші виразно вголос.

Література:

1. Ліна Костенко //Слово і час.-1990. – № 6. – С. 79-82.
2. Українська література 20 сторіччя / Навчальний посібник для вчителів та учнів в 10-11 кл. середніх шкіл. – К., 1993. – С.184-191.
3. Барабаш С. Г. Пам'ять розуму і серця в ліриці Ліни Костенко // Література. Діти. Час. – 1989. – С. 65-70.
4. Мартиненко В. О. Антологія школяра // Початкова школа. – 1994. – № 7.

Практичне заняття № 23

Тема: . Українська поезія 20 століття. Олена Журлива

Терміни: лірика, пейзажна лірика, лірика громадського звучання, персоніфікація, епітет, порівняння, метафора, втілення(олюднення, персоніфікація).

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Олени Журливої.
2. Вірші Олени Журливої («Хазяєчка», «Маленька господиня», «У нашої Наталі», «Моя поличка») – перша школа доброти і моралі для малечі.

Пейзажна поезія Олени Журливої для дітей (вірші: «Зима», «Весна»): поетичні засоби, майстерність автора у змалюванні рідної природи.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя і творчості Олени Журливої» (джерела під №№1-4).
3. Прочитайте вірші Олени Журливої. Що розповідається про дівчаток ? Які вони? Чим вони займались? За допомогою яких засобів автор передає своє ставлення до героїнь? Прочитайте виразно твори, передаючи своє ставлення. Вивчити вірші напам’ять.

Література:

1. Вишницька К. Щоденник: Рукопис. Спогади про Олену журливу //Кімната-музей Олени Журливої. – Кіровоград. – СШ №3. – 98 с.

2. Гончаренко В. Муарова стрічка пам’яті: Есе-спогад //Народне слово. – 1996. – 8 червня. – С. 3-5.

3. Добрін Н. Надвечір’я: Спогад про поетесу Олену Журливу //Вечірня газета. – 1992. – 22 грудня. – С. 3-6.

4. Журлива Олена У нашої Наталі. – К., 1969.

5. Борук М. Несміле дитя Підгір’я //Розкажіть онуку. – 1998. №№3-4. – С. 46-47.

6. Кодлюк Я. П., Одинцова Г. С. Розповіді про письменників: Посібник для вчителя початкових класів. Тернопіль, 1998. – С. 75-76.

Практичне заняття № 24

Тема: . Українська поезія 20 століття. Марійка Підгірянка

Терміни: лірика, пейзажна лірика, лірика громадського звучання, персоніфікація, епітет, порівняння, метафора, втілення(олюднення, персоніфікація).

Теоретичні питання:

1. Життя і творчість Марії Підгірянки.
2. Жанрове багатство творчого доробку поетеси для дітей.
3. Провідні теми дитячих творів Марійки Підгірянки: тема природи рідного краю, краси навколишнього світу (вірші: «На волі», «Сади», «Ходить, ходить зима гаєм…», «Що я люблю», «Діти й ластівка»; тема дитинства, дитячого життя (вірші: «Працьовита дівчинка», «Помічники»).

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Життя і творчість Марії Підгірянки» (джерела під №№5-12).
3. Прочитайте вірші Марійки Підгірянки. Проаналізуйте поезії: поетичні засоби.

Література:

1. Кодлюк Я. П., Одинцова Г. С. Розповіді про письменників: Посібник для вчителя початкових класів. Тернопіль, 1998. – С. 75-76.

2. Лучук В Поетичний світ Марійки Підгірянки //Література. Діти. Час. – К.. 1981. – С. 165-168.

3. Мовчун А. Марійка Підгірянка //Початкова школа, – 2001. – №4. – С. 54-56.

4. Підгірянка Марійка Учись, маленький! – К., 1994.

5. Підгірянка Марійка Ростіть великі – Львів, 1979.

6. Підгірянка Марійка Гарний Мурко мій маленький – К., 1990.

7. Стельмахович О. Народна вчителька і поетеса //Жовтень, 1981. – С. 121-123.

Практичне заняття № 25

Тема: Рудольф Еріх Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена»

Терміни: прототип, мотивація поведінки, фантастичні елементи

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя Р. Е. Распе.
2. Час та історія створення книги «Пригоди барона Мюнхаузена». Побудова книги, її проблематика, герої. Виховне значення книги «Пригоди барона Мюнхаузена».
3. Характеристика барона Мюнхаузена. Літературний герой та його прототип. Мотивація поведінки барона Мюнхаузена.

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте такі історії барона Мюнхаузена: «Іскри з очей», «Лисиця на голці», «Божевільна шуба», «Восьминогий заєць», «Чудесна куртка», «Коні під пахвою, карета на плечах»:

– особливості побудови, роль аргументації в історіях барона;

– поєднання реальності і фантастики в історіях барона Мюнхаузена.

2. Кого вважають автором книги про барона Мюнхаузена? Чому книга була видана анонімно?

3. Схарактеризуйте головного героя, барона Мюнхаузена:

– Що є спільного між прототипом і літературним героєм?

– Опишіть зовнішність, риси характеру барона Мюнхаузена.

– Проаналізуйте вчинки барона Мюнхаузена. Розкрийте мотивацію його вчинків.

– Як називає себе барон Мюнхаузен? Чи згодні ви з ним?

4. Знайдіть фантастичні елементи в історіях барона Мюнхаузена. Доведіть свою думку уривками з тексту. Проаналізуйте роль фантастики у творі.

5. У чому полягає виховне значення книги «Пригоди барона Мюнхаузена»? Доведіть свою думку.

Література:

1. Белоусов Р. С. Герои до встречи с писателями: Книга для учащихся. – М., 1984.
2. Белоусов Р. С. О чём умолчали книги? – М., 1971.
3. Муранто А. Еще одно приключение Мюнхгаузена: К 240-летию со дня рождения Р. Э. Распе //Семья и школа.-1977. – № 12. – С. 43-44.
4. Рудольф Еріх Распе: Матеріали до тематичного планування. //Відродження.-1996. – № 1. – С. 60-61.
5. Зарубежная детская литература: Учебник для институтов культуры. Составители: Чернявская И. С. и др. – М., 1982.

6. Зарубежная литература для детей и юношества: Учебник для институтов культуры: В 2-х частях. Под ред. Мещеряковой Н. К. Чернявской И. О. –М., 1989.
7. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари: Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М., 1980.

Практичне заняття № 26

Тема: Казки Шарля Перро у дитячому читанні

Терміни: фольклорна казка, літературна казка, байка, побудова байки, мораль, алегорія

Теоретичні питання:

1. Шарль Перро – письменник, казкар. Казка у французькій літературі 17 століття.
2. Збірка «Казки матусі Гусині»: її склад, час та історія створення, питання про авторство казок, їх загальна характеристика.
3. Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої, поєднання реального та фантастичного у казках Шарля Перро.: «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик». Виховне значення казок Шарля Перро.

Практичні завдання:

1. Чому Шарль Перро назвав свою збірку «Казки матусі Гусині»?
2. Особливості побудови Казок Шарля Перро.
3. Розкрити алегорію казок «Червона Шапочка», «Кіт у чоботях».
4. Яка помилка була допущена при перекладі казки Шарля Перро «Попелюшка або Кришталевий черевичок»?
5. У чому полягає виховне значення казок Ш.Перро?
6. Проаналізуйте казки Шарля Перро: фольклорні джерела, побудова, проблематика, герої, поєднання реального і фантастичного в сюжеті.
7. Питання до казки «Пан Кіт, або Кіт у чоботях»:

– Які ваші враження від вдачі Кота? Зверніть увагу на його вчинки та поведінку.

– Які дії Кота свідчать про його кмітливість, самовідданість господареві та героїзм?

– Який вислів яскраво характеризує долю Мірошниченка та пригоди у його житті??

– Які почуття викликає у вас молодший син Мірошника? Чи справедливо брати поділили спадщину?

– Опишіть стосунки Кота з його господарем. Хто з них вам більше подобається? Поясніть свій вибір.

– Чи можна вважати, що Кіт і «маркіз» – звичайнісінькі шахраї, пройдисвіти, бо спритно обдурили короля, захопили палац людожера?

– Як ви вважаєте, автор підсміюється над королем та придворними, поставивши поряд з ними Кота, чи ні? Доведіть свою думку.

Література:

1. Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М., – 1985. – С. 251 – 263.
2. Матяш І. Б. Відкриття Шарля Перро: Художня своєрідність його казок: Урок № 6 //Відродження. –1995. – №№ 5,6. – С. 60 – 61.
3. Пронкевич О. В., Ситченко А. Л. «З грязі в князі»: Вивчення казки Ш. Перро «Кіт у чоботях», методологічну основу якої становить зв’язок твору з тогочасною дійсністю //Відродження. 1995. – № 4. – С. 52 – 54.

4. Чаус М. Л. Зла вдача Синьої Бороди //Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1999. – № 9. – С.
5. Мельник А. О. Дві «Попелюшки»: такі схожі і несхожі //Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2000. – № 7. – С. 30 – 34.

Практичне заняття №27

Тема: Казки братів Грімм

Терміни: казка, алегорія, мораль, ідея твору

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя Якоба та Вільгельма Грімм.
2. Казки братів Грімм «Бременські музиканти», «Розумна Ельза», «Лінивий Гейнц», «Хоробрий кравчик», «Горщик каші»: проблематика, ідеї, герої.

Практичні завдання:

1. Як називається збірка казок братів Грімм?
2. Схарактеризувати Казки братів Грімм: «Бременські музиканти», «Розумна Ельза», «Лінивий Гейнц», «Хоробрий кравчик», «Горщик каші»: проблематика, ідеї, герої.

Література:

1. Зарубежная детская литература. – М.. 1982.
2. Братья Гримм. Гауф: Западно-европейские литературные сказки. – Симферополь. – 1997.
3. Білецький Д. М., Гуревич Ф. Х., Проценко І. М., Савченко В. С., Сафонова А. М., Ступак Ю. П. Дитяча література. – К.: Радянська школа. – 1987.– С.496 – 150.
4. Давиденко Г., Собко В., Бондаренко Г, Грива І., Шинкаренко І Сторінками європейської казки //Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 20 – 25.
5. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари: Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.,1980. – С. 59 – 61.
6. Герстнер Г. Братья Гримм. – М.: Молодая гвардия, 1998. – 271 с.
7. Нагибин Ю. О сказках и сказочниках //Литературные сказки зарубежных писателей. – М., 1982. – С. 3 – 26.
8. Скурла Г. Братья Гримм: Жизнь и творчество. – М., 1989. – 304 с.
9. Шевченко Г. Послесловие [Братья Гримм: Жизнь и творчество] //Гримм Я., Гримм В. Сказки. М., 1989. – С. 463 – 475.
10. Якоб и Вильгельм Гримм // Детская энциклопедия. – Т. 11. – М., 1976. – С. 364 – 365.

Практичне заняття № 28

Тема: Казки Ганса Крістіана Андерсена
Терміни: казка, літературна казка, казка-повість, алегорія

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Г. К. Андерсена.
2. Сатиричні казки Г. К. Андерсена: проблематика, герої («Голий король», «Свинопас», «Соловей», «Принцеса на горошині»).
3. Гуманістичний світ казок: «Дикі лебеді», «Русалонька», «Снігова королева»: проблематика, ідеї, герої.
4. Образи персонажів у казках: «Старий будинок», «Дюймовочка», «Кресало».
5. Казки Г. К. Андерсена: «Дівчинка із сірниками», «Стійкий олов'яний солдатик», «Гидке каченя», «Ромашка», «Ялинка»: проблематика, герої.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя і творчості Г. К. Андерсена». (Література у списку під №№ 1 – 4).
2. Прочитати казки Г. К. Андерсена: «Голий король», «Свинопас», «Соловей», «Принцеса на горошині», «Дикі лебеді», «Русалонька», «Снігова королева», схарактеризувати їх: тематика, проблематика, ідеї, герої. До тексту кожної казки скласти і записати у читацький щоденник по 3 – 4 питання. До кожної казки скласти хитрі питання (1 – 2 питання).
3. Образи персонажів у казках: «Старий будинок», «Дюймовочка», «Кресало».
4. Казки Г. К. Андерсена: «Дівчинка із сірниками», «Стійкий олов'яний солдатик», «Гидке каченя», «Ромашка», «Ялинка»: проблематика, герої.

Література:

1. Брауде Л. Ю. Ханс Кристиан Андерсен. – М.. 1987. – 143 с.
2. Гренбёк Б. О. Х. К. Андерсен. Жизнь. Творчество. Личность. – М., 1979. – 237 с.
3. Кирпа Г. Талісман чарівника: До 175 – річчя Г.Х.Андерсена //Література. Діти. Час. – К., 1980. – С. 179 – 181.
4. Майхнер Р. Гадкий утёнок: История жизни сказочника Г. Х. Андерсена. – М., 1997.
5. Кокорин А. В стране великого сказочника. – М, 1988. – 191 с.
6. Белоусов Р. Саквояж Андерсена // Белоусов Р. Из родословной героев книг. – М., 1974. – С. 243 – 249.
7. Паустовский К. Г. Ночной дилижанс // Паустовский К. Г. Золотая роза. – Л., 1987. – С. 148 –159.

8. Шаров А. И. Жизнь в сказке: Мигель де Сервантес…, Ганс Кристиан Андерсен // Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М., 1985. – С. 309 – 317.

Практичне заняття №29

Тема: О. С. Пушкін у дитячому читанні

Терміни: казка, поетична казка, літературна казка, фольклорні джерела, алегорія

Теоретичні питання:

1. Дитячі та юнацькі роки О. С. Пушкіна. Казка у житті поета.
2.. Пейзажна лірика О. Пушкіна. Образи, мотиви, поетичні засоби .
3. Казки письменника: фольклорні джерела, образи персонажів, поєднання реалізму і фантастики, гуманістичні ідеї, сатира та гумор.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Дитячі та юнацькі роки О. С. Пушкіна. Казка у житті поета».
2. Прочитати і вивчити напам’ять вірші поета: Схарактеризувати їх.
№. Прочитати казки письменника, схарактеризувати їх: фольклорні джерела, образи персонажів, поєднання реалізму і фантастики, гуманістичні ідеї, сатира та гумор.

Література:

1. Бабаев З. Г. Творчество А. С.Пушкина. – М.. 1988.
2. Зуева Т. В. Сказки А. С. Пушкина: Книга для учителя. – М., 1989.
3. Скатов Н. н. Пушкин: Очерк жизни и творчества. – Л.. 1990.
4. Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М., 1985.

Практичне заняття №30

Тема: Астрід Ліндгрен і дитяча література

Терміни: повість-казка, тема, ідея, поєднання фантастики й реальності

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя Астрід Ліндгрен.
2. Історія створення повісті-казки «Малюк і Карлсон». Побудова, сюжет, проблематика твору. Характеристика головних героїв, мотивація їхньої поведінки.
3. Світ дитинства у повісті-казці «Пеппі Довгапанчоха». Історія створення повісті і появи головної героїні, мотивація її поведінки.
4. Поєднання реалізму і фантастики у повісті «Міо, мій Міо».Майстерність автора у змалюванні героїв. Мотивація їх поведінки. Роль природи (пейзажу) у повісті: у зображенні героїв, у відтворенні їхнього психологічного стану.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення: «Основні віхи життя і творчості Астрід Ліндгрен».
2. Прочитати І першу частину книги «Малюк і Карлсон» («Карлсон, який живе на даху»). Схарактеризувати головних героїв (Малюка і Карлсона): портрет, вчинки, ставлення до інших персонажів.

Література:

1. Брауде Л. Ю. Скандинавские литературные сказки. – М., 1979.
2. Брауде Л. Ю. «Не хочу писать о взрослых!»: Документальный очерк о жизни и творчестве А. Линдгрен. – Л.. 1987.
3. Брауде Л. Ю. «Надо помнить, каким ты был в детстве» //Детская литература. – 1987. – № 10. – С. 35 – 39.
4. Ліндгрен А. «Прагну бути оптимісткою» //Література. Діти. Час. – К., 1989. – С.
5. Шаров А. И. Волшебницы (Астрид Линдгрен и Сельма Лагерлёф // Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М., 1985. – С. 261 – 264.

Практичне заняття № 31

Тема: Антуан де Сент-Екзюпері автор філософської казки-притчі «Маленький Принц»

Терміни: філософська казка-повість, казка-притча, алегорія, символ.

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя і творчості Антуана де Сент-Екзюпері (1900-1944).
2. Історія створення А. де Сент-Екзюпері книги «Маленький Принц».
3. Ідейно-художній аналіз філософської казки-притчі «Маленький Принц».

Практичні завдання:

1. Перечитайте присвяту твору Леону Верту. Про що вона? На які дві категорії автор поділяє людей? Чим відрізняються ці дві групи? Чи можлива гармонія між ними, на думку письменника?

2. Уважно розгляньте малюнки шестирічного хлопчика (Малюнок №1 – Удав ззовні. Малюнок №2 – Удав з середини). Як ці малюнки характеризують дитину? Чому дорослі не зрозуміли малюнків?

3. Перечитайте на початку твору міркування головного героя про світ дорослого життя («Дорослі люблять цифри…»). Чому дитині так важко зрозуміти дорослих? Які цінності дорослого життя здаються дитині абсурдними?

4. Знайдіть у тексті твору фрази, які стали своєрідними афоризмами. Випишіть їх і прокоментуйте.

5. Перечитайте частину твору «Мандри Маленького Принца». Які типи дорослих людей зобразив автор? У чому виявляється абсурдність дорослого життя, на думку письменника? У чому полягає цінність дитинства? Життя якого персонажа, на вашу думку (й на думку письменника), має сенс?

6. Перечитайте текст твору і дайте відповіді на такі питання:

– Хто із героїв розкриває Маленькому Принцу найвищу мудрість людського життя? Сформулюйте цей «секрет». Прокоментуйте його.

– Які думки виникають у героя, коли він бачить дуже багато троянд, адже Троянда на його планеті зауважувала, що вона єдина в цілому світі? Чи розчарувався Принц у своїх почуттях до неї? До яких висновків він прийшов? Як ви вважаєте, що символізує герой твору – Маленький Принц?

– Що собою являє «наука життя» за Антуаном де Сент-Екзюпері?

– Чи можна вважати кінець твору оптимістичним? Чи є надія на майбутнє у людства, на думку автора?

– Які символи є у творі? Розкрийте їхнє значення.

Література:

1. Сент-Экзюпери С. Мой брат Антуан // Сент-Экзюпери А. Планета людей: глазами друзей. – М.,1970. – С.199-215.

2. Сент-Экзюпері А. Маленький Принц // Сент-Экзюпері А. Планета людей. Маленький Принц. – Львів, 1981. – С.99-142.

3. Пелисье Ж. Пять обликов Сент-Экзюпери // Сент-Экзюпери А. Планета людей: Глазами друзей. – М., 1970. – С. 237-287.

4. Мижо М. Сент-Экзюпери. – М., 1963 (ЖЗЛ).

5. Буковская А. Сент-Экзюпери, или Парадоксы гуманизма. – М., 1983.

Практичне заняття №32

Тема: Александр Алан Мілн – дитячий письменник

Терміни: казка, літературна казка

Теоретичні питання:

1. Основні віхи життя А. А. Мілна (1882 – 1956).
2. Книга А. А. Мілна «Вінні-Пух і всі, всі, всі»: герої, мотивація їх вчинків. Гумор у змалюванні героїв.
3. Роль «Ланцюжкової реакції доброти» у книзі А. А. Мілна «Вінні-Пух і всі, всі, всі».

Практичні завдання:

1. Прочитати книгу А. А. Мілна. Схарактеризувати головних героїв: вчинки, ставлення до інших персонажів, мотивація їхньої поведінки.

Література:

1. Зарубежная детская литература. – М.. 1982. – С. 164 – 165.
2. Курбатова И. Мир героев Винни-Пуха //Детская литература. – 1973. – №1. – С. 29 – 31.
3. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари. – М., 1980.

Самостійна робота

/40 годин/

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати тексти художніх творів.

Список художніх творів для самостійного опрацювання.

Список творів для опрацювання
Підкреслині твори вивчити напам'ять

Народна лірика

Колискові пісні:
«Ой ти, коте, коточок», «Ходить сон коло вікон», «Ой ходить сон по долині», «Ой ну, люлі-люлі», «Котику сіренький», «Цить, дитино», «Колисочко нова», «Ой спи, дитя без сповиття».

Забавлянки:
«Купалися ластів'ята», «Гойда-да, гойда-да», «Ото тушки-тутушки», «Дибки, дибки», «Диби, диби», «Бігла мишка», «Ладушки, ладусі», «Сорока-ворона», «Куй, куй чобіток».

Безконечники:
«Скажу вам діти казку», «був собі чоловік Нетяшка», «Жив-був дід та баба», «Пішов дід по гриби», «Був собі журавель».

Колядки та щедрівки:
«Щедрик-ведрик», «Щедрик, щедрик, щедрівочка», «Коляд, коляд, колядниця», «Коляда, коляда», «Колядин, колядин», «Добрий вечір тобі, пане господарю», «На щастя, на здоров'я, на Новий Рік».

Веснянки, гаївки: «Весняночко-паняночко», «Ой весна, весна – днем красна», «Вийшли в поле косарі».

Ігри: «Подоляночка», «Довга лоза».

Пісні: «Ходить Гарбуз по городу», «Іде, іде дід, дід», «Іде півник на війну», «Добрий вечір зайчику!», «Дощ іде, дощ іде», «Зайчику, зайчику!»
Заклички:
«Сонечко, сонечко», «Вийди, вийди, сонечко», «Іди, іди дощику», «Ластівко, ластівко».
Загадки:
Знати напам'ять 10 загадок (за хрестоматією).
Прислів'я і приказки:
Знати напам'ять 30 афоризмів (за хрестоматією).
Скоромовки:

Знати напам’ять 10 скоромовок (за хрестоматією).

Перекази, легенди:

«Погоня», «Про запорожців», «Топірець Довбуша».

Казки:

«Сірко», «Котик і півник», «»Круть і Верть». «Пан Коцький», «Кирило Кожум’яка», «Про злидні».

Григорій Сковорода

«Гей, поля, поля зелені».

Байки*:* «Годинникові колеса», «Дві курки», «Орел і Черепаха», «Жаби».

Тарас Шевченко

«Сон» («Дивлюся, аж світає…»), «Садок вишневий коло хати», «Мені однаково, чи буду…», «Мені тринадцятий минало», «Тече вода з-під явора!..», «І золотої, й дорогої», «Маленькій Мар’яні», «На Великдень, на соломі…», «Вітер з гаєм розмовляє…», «Сон» («На панщині пшеницю жала…», «Зацвіла у лузі червона калина» (уривок за хрестоматією).

Марко Вовчок

«Дев’ять братів і десята сестриця Галя», «Ведмідь», «Кармелюк», «Маша».

Леонід Глібов

«Веснянка», «Квіткове весілля», «Зимня пісенька», Акровірші («Хто баба?», «Хто вона?»), «Загадки та відгадки», Байки: «Коник-стрибунець», «Чиж та Голуб».

Панас Мирний

«Казка про Правду і Кривду».

Сидір Воробкевич

«Колискова», «Осінь».

Іван Франко

«Грицева шкільна наука», «Олівець», «Малий Мирон», «Ріпка», «Лисиця і журавель».

Яків Щоголів

«Травень», «Степ», «Зимній ранок», «Завірюха», «Осінь», «В діброві».

Борис Грінченко

«Ластівка», «Украла», «Сестриця Галя», «Дзвоник», «Олеся», «Снігурка», «Дівчина Леся», «Сірко».

Олена Пчілка

«Метелик», «Весняні квіти», «Чарівниця», «До діточок», «Вишеньки-сережки», Казка: «Журавель та чапля».

Михайло Коцюбинський

«Харитя», «Маленький грішник», «Ялинка». Казки: «Про двох цапків», «Дві кізочки», «Десять робітників», «Івасик і Тарасик».

Леся Українка

«На зеленому горбочку…», «Вишеньки», «Пісенька весняної води», «Колискова”, Казки: «Біда навчить», «Давня казка».

Олександр Олесь

«Ялинка», «Зимою вдосвіта», «Метелики», «Скоро сонечко пригріє», «Ой, навіщо мені листя», «Над колискою», «Все навколо зеленіє», «Дві хмароньки», «Веснянка», «Солом'яний бичок», «Івасик-Телесик», «Бабуся і ведмідь».

Микола Вороний

«Дітям» («Сніжинки»), «Легенда», «Краса», «Хмарка».

Василь Стефаник

«Новина», «Діточа пригода».

Володимир Винниченко

«Віють вітри, віють буйні…», «Та немає гірш нікому..», «Гей, ти, бочечко…».

Павло Тичина

"Хор лісових дзвіночків", "А я у гай ходила!» Казки: «Дударик», «Івасик-Телесик».

Марійка Підгірянка

«Працьовита дівчинка», «Зайчик в тернині».

Олена Журлива

«Не дівчинка, а квітка».

Максим Рильський

«Шпаки», «Річка», «Дві ластівки», «Хлопчик», «Мова».

Володимир Сосюра

«Любіть Україну!», «Хлопчики», «Удодик».

Андрій Головко

«Дівчинка з шляху».

Наталя Забіла

«Ірочка», «Веселі жабки», «Корінці та вершечки», «Троянові діти».

Віктор Близнець

«Свято мого дитинства», «Звук павутинки» (два перших розділа).

Дмитро Павличко

«Де найкраще місце на землі?», «Зернина», «Птиця», «Дядько Дощ», «Вітер», «Плесо», «Весна», «Пролісок». «Осінь», «Стежка».

Ліна Костенко

«Перекинуті шпаківні», «Білочка восени», «Пряля», «Бузиновий цар», «Зимові горобці», «Джміль», «Веселий дощ»,»Березовий листочок», «Берізки по коліна у воді».

Микола Вінграновський

«Іде кіт через лід», «Лелека», «Була гроза і грім гримів».

Степан Жупанин

«Осіння пожежа», «Віхола», «Журавлик».

Анатолій Камінчук

«Останній листок», «Зима».

Неоніла Стефурак
«Бадяка-Маняка»
Лідія Повх
«Жабка».
Леонід Куліш-Зіньків
«У ранці біля хати».
Петро Сингаївський
«Білі черевички у зими».
Микола Сингаївський
«Веселка на долоні», «Радіє джерело»
Платон Воронько
«Дід Мороз і Весна», «Кожушок».
Спиридон Черкасенко
«Зима і Весна».
Григорій Бойко
«Ще і вже».
Василь Симоненко
«Можна все на світі вибирати, сину»

Марія Познанська
«Калинонька», «Ідуть дощі», «Каштан».
Зарубіжна література
Давньогрецька міфологія
«Міфи про Геракла», «Аргонавти»., «Аполлон і Дафна».
Біблія
Міфи із Старого Завіту: «Створення Світу і людини», «Гріхопадіння», «Потоп», «Каїн та Авель», «Вавілонська вежа».
Шарль Перро
«Червона Шапочка», «Попелюшка, або Черевичок, обшитий хутром», «Хлопчик-мізинчик», «Синя Борода», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Ріке-чубчик».
Якоб Грімм, Вільгельм Грімм
«Бременські музиканти», «Кішка і мишка», «Горщик каші», «Хоробрий кравчик», «Сім воронів», «Розумна Ельза», «Лінивий Гейне», «Семеро хоробрих.
Вільгельм Гауф
«Карлик-ніс», «Каліф-лелека», «Маленький Мук».
Ганс Крістіан Андерсен
«Голий король», «Свинопас», «Соловей», «Принцеса на горошині», «Дикі лебеді», «Снігова королева», «Русалонька», «Дюймовочка».
Іван Крилов
Байки (на вибір студента).
Александр Пушкин

«Зимняя дорога», «Зимний вечер», «Сказка о рыбаке и рыбке», «Сказка о золотом петушке», «Сказка о мертвой царевне и семи богатырях», «Сказка о царе Салтане», «Сказка о попе и работнике его Балде».

Пётр Ершов

«Конек-горбунок».

Корней Чуковский

«Приключения Крокодила Крокодиловича», «Мойдодыр», «Мухина свадьба, или Муха-цокотуха», «Бармалей», «Телефон», «Федорино горе», «Краденое солнце».

Самуил Маршак

«Сказка о глупом мышонке», «Пожар», «Цирк», «Мороженое», «Двенадцать месяцев», «Детские английские песенки».

Виталий Бианки

«Чей нос лучше?», «Кто чем поет?», «Лесные домики», «Лесная газета».

Алексей Толстой

«Золотой ключик, или приключения Буратино».

Астрід Ліндгрен

«Пепі Довгапанчоха», «Три повісті про Малюка і Карлсона», «Міо, мій Міо».

Рудольф Распе «Пригоди барона Мюнхаузена».

Ернест Сетон-Томпсон «Чинк».

Теми, які виносяться на самостійне опрацювання:

Тема №1: Твори Тараса Шевченка у колі дитячого читання

План:

1. Основні віхи життєвого і творчого шляху письменника.
2. Вірш «Садок вишневий коло хати…». Характеристика побудови,образів, мови.
3. Доля дитини, жінки-матері у творах Т.Г. Шевченка. Автобіографічна основа віршів «Якби ви знали, паничі…», «І золотої, й дорогої…», «І виріс я на чужині…», «Мені тринадцятий минало…». Роль пейзажу.Гуманістичний пафос творів «На Великдень, на соломі…», «Сон»/ На панщині пшеницю жала…»/.

Література:

1. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991.
2. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка. – К., 1990.
3. Сироженко В. П. Уроки невмирущого Кобзаря // Початкова школа. – 1990. – №2. –С. 20 – 23.
4. Смілянська В. Л. «Святим огненим словом»: Тарас Шевченко: Поетика. – К., 1990.
5. Руссова С. «Мати» в поезії Шевченка // Дивослово. – 1995. –№9. – С. 59 – 60.
6. Панченко В. Є Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995. – С. 77 – 91.

Завдання та питання:

1. Підготувати повідомлення «Основні віхи життєвого і творчого шляху Т. Г. Шевченка» /За книгою Кониського О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991./
2. Вивчити напам’ять вірші: «Садок вишневий коло хати», «І золотої, й дорогої», «Мені однаково…», «На Великдень, на соломі…», «Сон»/»На панщені пшеницю жала…»/, «Мені тринадцятий минало…».
3. Вірш «Садок вишневий коло хати». Схарактеризувати композицію вірша, образи, особливості мови. За допомогою яких мовних засобів автору вдалося змалювати щасливу картину життя українського народу?
4. Вірш «Мені однаково, чи буду…». Схарактеризувати образ автора. Назвати і проаналізувати провідні мотиви поезії.Яку роль у творі відіграє слов «однаково», «однаковісінько». Пояснити смисловий підтекст займенників у рядку «На нашій – не своїй землі».
5. Вірш «Мені тринадцятий минало…». Перечитайте вірш і визначте, на які частини можна поділити його текст. Дайте назву кожній частині. Який настрій хлопчика-пастуха виражений у кожній частині. Чим викликані зміни настрою? У чому виявилася сердечна доброта Оксани та її прихильність до Тараса? Поясніть значення слів «чужі» /ягнята до води/».

Тема №2: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Л. І. Глібова, П. О. Куліша

План:

1.Історичні умови розвитку культури України в другій половині 19 століття. Жанрове розмаїття поезії для дітей.
2.Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова. Поезія для дітей: мотиви, образи, тематика, художня майстерність. Педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова.
3. Основні віхи життя П. О. Куліша. Поезія для дітей: мотиви, тематика,образи.

Література:

1. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2-х т. – Мюнхен, 1989. – Т. 2.
2. Марценюк С. П. «Наука в ліс не заведе»: Про педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова // Рідна школа, – 1993. – № № 11, 12. – С. 18 – 20.
3. Неділько Г. Твори Л. Глібова для дітей //Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 121 – 129.
4. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. Сторінки призабутої спадщини. – К., 1990.
5. Сиваченко М. Є., Деко О. А. Леонід Глібов: Дослідження і матеріали. – К., 1969.
6. Куліш Пантелеймон. Поезії //Українська мова і література в школі. – 1992. – № 11 – 12. – С. 18 – 20.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на питання «Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова» (література в списку під №№ 3, 5).
2. Вивчити напам’ять вірш Л. І. Глібова «Веснянка».
3. Схарактеризувати ліричну поезію Л. І. Глібова (вірші: «Веснянка», «Зимня пісенька»,: теми, народні джерела,образи, художні і мовні засоби.
4. Схарактеризувати загадки та акровірші Л. І. Глібова: художня форма,образи, художні та мовні засоби педагогічна та виховна спрямованість творів цього жанру. (Література під №№ 2, 3).
5.Проаналізувати байку Л. І. Глібова «Коник-стрибунець»:тематика, проблематика, образи, мовні та художні засоби, виховне та пізнавальне значення.
6. Підготувати повідомлення «Основні віхи життя П. Куліша». (Література під № 4).
7. Схарактеризувати поезію П. Куліша «Няньчина пісня»: тема, ідея. Художні засоби. Пояснити назву цієї поезії.
8. Визначити тему, ідею. Поставити 10 питань до тексту казки та 5 хитрих питання.

Тема №3: Українська дитяча література другої половини 19 століття. Поезія Степана Руданського, Юрія Федьковича, Олени Пчілки

План:

1. Основні віхи життя і творчості Степана Руданського. Поезія для дітей: проблематика, образи, виховна спрямованість.

2. Біографія Юрнія Федьковича. Поезія для дітей: мотиви, проблематика,образи.
3. Олена Пчілка – педагог, автор дитячих творів. Основні віхи життя письменниці. Педагогічні погляди та громадська діяльність Олени Пчілки. Тематика, проблематика, герої творів для дітей Олени Пчілки.

Література:

1. Пільгук І. «І я знов живий…»: Про Степана Руданського //Літературна Україна. – 1984. – 5 січня. – С. 4 – 5.
2. Колесник П. И. Степан Руданський. – К., 1971.
3. Пільгук І. Дуби шумлять: Біографічна повість /Федькович Ю. А./. – К., 1990.
4. Вертій О. І. Юрій Федькович і народна творчість //Українська мова і література в школі. – 1984. – № 8. – С. 19-26.
5. Кондратенко Л. Олена Пчілка – мати, письменниця, педагог //Дошкільне виховання. – 1990. – № 7. – С. 20 – 21.
6. Іскорко-Гнатенко В. Олена Пчілка та її «Молода Україна» //Література. Діти, Час. – К., 1990. – С. 132 – 138.
7. Шалагінова Л. Сестри. Маловідомі сторінки родинного літопису сестер Лесі Українки та її матері Олени Пчілки //Київ. – 1992. – № 2. – С. 121. – 126.

Завдання та питання:

1. Підготувати відповідь на питання «Основні віхи життя С. Руданського» (література під №№ 1,2).

2. Схарактеризувати поезію С. Руданського «Наука»: художня форма, проблематика, ідея, образи. Проаналізувати співомовки С. Руданського: особливості жанру, тематика, художня майстерність, засоби гумору і сатири. Чому свої твори С. Руданський назвав співомовками?

3. Підготувати повідомлення «Біографія Ю. Федьковича» (література під №№ 3, 4).

4. Схарактеризувати вірші Ю. Федьковича: «Учіться!», «До школи!», «Сестра»: тематика, проблематика, фольклрні джерела. Розкрити емоційний підтекст твору «Сестра».

5. Підготувати переказ казки Ю. Федьковича «Бідолашко». Проаналізувати казку: тема, ідея, герої. Яку казку із світової літератури нагадує вам казка «Бідолашко»? Що є спільного та відмінного у цих казках?

6. Підготувати відповідь на питання «Олена Пчілка – мати, педагог, автор дитячих творів» (література під №№ 5, 6, 7). Схарактеризувати вірші Олени Пчілки «З гринджолками», «Безконечна пісня», «Метелик»: художня майстерність автора у відтворенні дитячої психології.

Олена Пчілка

Метелик

Діти бігають, стрибають,
Далі – весело гукають:
Ах, метелик! Подивіться

Ось він, ось він метушиться!
Та який же гарний, гожий!
Наче квітка прехороший!

Тема №4: Розвиток української дитячої літератури у кінці 19 століття на початку 20 століття. Поезія для дітей Лесі Українки

План:

1. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть.
2. Загальна характеристика літератури. Нові напрями та течії. Жанрове розмаїття дитячої літератури кінця 19 початку 20 століття.
3. Збагачення дитячої поезії творами Лесі Українки. Життєвий і творчий шлях письменниці. Поезія для дітей: тематика, проблематика, образи, художня майстерність автора.

Література:

Панченко В. Є. Магічний кристал. – Кіровоград. – 1995. – №1. – С.77 – 91.
Сліпушко О. Незнана Леся Українка //Дніпро. – 1995. – №№5,6. – С. 81 – 83.
Мартиненко В. О. Леся Українка //Початкова школа. – 1995. – №2. – С. 33. – 34.
Самойлик Г. М. “Хотіла б я піснею стати”: До дня народження Лесі Українки // Початкова школа. – 1993. – №.2. – С. 53. – 56.
Латанський В. Леся Українка – дітям // Література. Діти. Час. – К., 1982. – С. 152 – 170.
Бабишкін О. К. Леся Українка. К., 1970.

Завдання та питання:

1. Із словника літературознавчих термінів виписати визначення таких понять: **літературний напрям, літературна течія, літературний жанр.** Знати їх напам’ять.
2. Підготувати повідомлення «Життєвий і творчий шлях Лесі Українки» (літ. під №№1—4).
3. Вивчити напам’ять вірші Лесі Українки: **«Колискова», «Краса України, Подолля!»**. Проаналізувати названі поезії: тематика, проблематика, поетичні засоби.
4. Проаналізувати поезії «На зеленому горбочку»,»Вишеньки».
5. Прочитати і вміти аналізувати казку Лесі Українки «Біда навчить»: тема, ідея, майстерність автора в зображенні героїв-птахів. Сформулювати до тексту казки 10 питань.

Підготувати повідомлення «Кохання Лесі Українки» (літ. під №1).

Тема №5: Оповідання для дітей Михайла Коцюбинського

План:

1. Життєвий і творчий шлях М.М.Коцюбинського.
2. Тема дитинства в оповіданнях М. М. Коцюбинського: «Харитя», «Маленький грішник», «Ялинка».

3. Казка у творчості М. М. Коцюбинського. Проблематика, герої, повчальне та пізнавальне спрямування казок: «Про двох цапків», «Дві кізочки», «Десять робітників», «Івасик і Тарасик».

Література:

1. Михайло Коцюбинський зблизька: Школа україністики //Вежа. – 1995. – № 1. – С. 90.
2. Майоров В. Твори Михайла Коцюбинсього для дітей і про дітей //Література. Діти. Час. – К., 1979. – С. 101 – 112.
3. Неживий О. І. «…І безсмертної широї любові до людей»: Сучасне прочитання М. Коцюбинського в школі //Українська мова і література в школі. – 1990. – № 5. – С. 47 – 49.

Тема №6: Поезія для дітей Володимира Самійленка та Миколи Вороного

План:

1. Життєвий і творчий шлях В. Самійленка. Тематика, проблематика, образи поезій В. Самійленка для дітей.
2. Основні віхи життя і творчості М. К. Вороного. Тематика, проблематика, образи дитячої поезії М. К. Вороного.

Література:

1. Іванисенко В. Живий Володимир Самійленко //Самійленко Володимир Вибране. – К., 1992. – С. 5 – 26.
2. Старицька-Черняхівська Л. В. В. І Самійленко. Пам’яті товариша //Вітчизна. – 1992. № 7,8. – С.132 – 146.
3. Куценко Л. В. …Благословенні ви, сліди… .– Кіровоград. – 1995. – С. 65 – 73.
4. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики 20 століття. – У 3-х кн. – Кн. 1. – 1994.

Тема №7: Оповідання для дітей Володимира Винниченка

План:

1. Основні віхи життя і творчості письменника.
2. Збірка «Намисто» та її проблематика.

Психологізм оповідань: «Віють вітри, віють буйні…», «Гей, ти, бочечко…», «Та немає гірш нікому…».

Література:

1. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 19890. – С. 128 – 1173.
2. Дем’янівська Л. І складний дитячий світ: Проза Володимира Винниченка //Література. Діти. Час. – К., .С. 52 – 55.
3. Панченко В. Є. Повернення Винниченка //Віче. – 1993. – № 1. – С. 131 – 140.

Тема №8

Тема: Українська дитяча поезія 20 століття. Твори Дмитра Павличка, Ліни Костенко

План:

1. Основні віхи життя Дмитра Павличка.
2. Мотиви та образи віршів Д. Павличка.
3. Основні віхи життя Ліни Костенко. Яскравий світ художнього слова Ліни Костенко.

Література:

1. Дмитро Павличко //Слово і час. – 1990. – № 3. – С. 84 – 87.
2. Ільницький М. Дмитро Павличко. – К., 1985.
3. Скирда Л. Дивосвіт дитинства: Про дитячі твори Д. Павличка //Література. Діти. Час. – К., 1979. – С. 150 – 153.
4. Ліна Костенко //Слово і час. – 1990. – № 6. – С. 79 – 82.

Завдання та питання:

1. Вивчити твори напам'ять. Проаналізувати поезії.

Дмитро Павличко

Осінь

Небеса прозорі,
Мов глибінь ріки.
Падають, як зорі,
З явора листки.

А над полем нитка
Дзвонить, як струна –
Зажурилась квітка –
Чує сніг вона.

Стежка

Стежка з головою
Вкрилася травою
І заснула. Спить.
Я біленькі ніжки
Полоскочу трішки –
Хай встає й біжить.
Хай тікає в поле.
Аж на ті околи,
Де ширяє птах.
Але ні! Хай стежка.
Люба траволежна,
Політає в снах.

Ліна Костенко

Пряля

Сидить пряля та й пряде –
Сніг іде – іде – іде –
Нитка рветься де-не-де
А вона пряде й пряде.
Вже напряла хуртовин
На шапки для верховин –
На сувої полотна –
На завісу для вікна.
На хустину й укривало –
Мало – мало – мало – мало –
Сніг іде – іде – іде –
А вона пряде й пряде…

Зимові горобці

Ріка заснула в берегах.
Село сотається димками
Я чорні черги у снігах,
Стоять похнюплені паркани.
А на малому деревці
З такою гілкою рогатою
Лузають зиму горобці
І літо-літечко пригадують.

Веселий дощ

Дощ полив, і день такий полив'яний.
Все блищить. І люди, як нові.
Лиш дідок стресенький, кропив'яний
Блискавки визбирує в траві.
Струшується сад, як парасолька.
Мокрі ниви і порожній шлях…
Ген корів розсипана квасолька

Доганяє хмари у полях.

Тема №9

Тема: В. С. Близнець і дитяча література

План:

1. Життєвий і творчий шлях В. С. Близнеця.
2. Майстерне розкриття психології дитини в оповіданні «Свято мого дитинства».
3. Повість «Звук павутинки»: композиція, проблематика, герої.

Література:

1.Близнець В. С. До антології української літератури для дітей: Автобіографія //Близнець В.С. Хлопчик і тінь. – К., 1989. – С. 290 – 300.
2. Гурбанська А. І. Чистий голос совісті. – Кіровоград, 1993.
3. Як звук павутинки…: Збірник літературно-критичних статей і нарисів про В.С.Близнеця. – К., 1987.

Тема №10: Твори Бориса Олійника, Івана Світличного, Василя Стуса

План:

1. Образ жінки, матері, Вітчизни в поезії Бориса Олійника. Поезія «Сива ластівка» – втілення гуманістичного ідеалу поета.
2. Характеристика вірша Василя Стуса «Їжачок».
3. Особливості поезій Івана Світличного: «Кіт і миші», «Ведмежа хвороба», «Лісовий тарарам», «Як гусак говорив:»Так-так-так», «Я їм про Хому, а вони про Ярему», «Безконечник».

Література:

1. Клочек Г. Д. Поетика Бориса Олійника. – К., 1989.
2. Скирда Л. Вічне крило поезії: До 50-річчя від дня народження Б. І. Олійника //Література. Діти. Час. – К., – 1985. – С. 132 – 137.
3. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 416 – 439.
4. Коцюбинська М. Через два десятиліття //Слово і час. – 1990. – № 7. – С. 27 – 30.

Тема №11

Тема: Казки Ганса Крістіана Андерсена

План:

1. Основні віхи життя і творчості Г. К. Андерсена.
2. Сатиричні казки Г. К. Андерсена: проблематика, герої («Голий король», «Свинопас», «Соловей», «Принцеса на горошині»).
3. Гуманістичний світ казок: «Дикі лебеді», «Русалонька», «Снігова королева»: проблематика, ідеї, герої.
4. Образи персонажів у казках: «Старий будинок», «Дюймовочка», «Кресало».
5. Казки Г. К. Андерсена: «Дівчинка із сірниками», «Стійкий олов’яний солдатик», «Гидке каченя», «Ромашка», «Ялинка»: проблематика, герої.

Література:

1. Брауде Л. Ю. Ханс Кристиан Андерсен. – М.. 1987.
2. Гренбек Б. О. Х. К. Андерсен. Жизнь. Творчество. Личность. – М., 1979.
3. Кирпа Г. Талісман чарівника: До 175 – річчя Г.Х.Андерсена //Література. Діти. Час. – К., С. 179 – 181.
4. Майхнер Р. Гадкий утёнок: История жизни сказочника Г. Х. Андерсена. – М., 1967.

Тема №12: Казки братів Грімм

План:

1. Основні віхи життя Якоба та Вільгельма Грімм.
2. Казки братів Грімм «Бременські музиканти», «Розумна Ельза», «Лінивий Гейнц», «Хоробрий кравчик», «Горщик каші»: проблематика, ідеї, герої.

Література:

1. Зарубежная детская литература. – М.. 1982.
2. Братья Гримм. Гауф: Западно-европейские литературные сказки. – Симферополь. – 1997.

Тема №13: О. С. Пушкін у дитячому читанні

План:

1. Дитячі та юнацькі роки О. С. Пушкіна. Казка у житті поета.
2.. Пейзажна лірика О. Пушкіна. Образи, мотиви, стиль.
3. Казки письменника: фольклорні джерела, образи персонажів, поєднання реалізму і фантастики, гуманістичні ідеї, сатира та гумор

Література:

1. Бабаев З. Г. Творчество А. С.пушкина. – М.. 1988.
2. Зуева Т. В. Сказки А. С. Пушкина: Книга для учителя. – М., 1989.
3. Скатов Н. Н. Пушкин: Очерк жизни и творчества. – Л.. 1990.
4. Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. – М., 1985.

Питання до перевірки самостійної роботи з курсу

«Дитяча література»

1. Образ України в творах Т. Г. Шевченка.
2. Дитинство і дитина у творах Т. Г. Шевченка.
3. Проаналізувати вірш Т. Г. Шевченка «Мені однаково…».
4. Схарактеризувати вірш Т. Г. Шевченка «Садок вишневий коло хати».
5. Проаналізувати вірш Т. Г. Шевченка «Сон» («На панщині пшеницю жала…»).
6. Проаналізувати вірш Т. Г. Шевченка «І золотої, й дорогої…».
7. Психологія дитини у в оповіданнях Б.Д.Грінченка: «Украла», «Дзвінок», «Сестриця Галя», «Кавуни».
8. Проаналізувати казки-повісті Марко Вовока: «Дев'ять братів і десята сестра Галя», «Кармелюк», «Ведмідь».
9. Схарактеризувати образ Мирона із оповідання І. Франка «Малий Мирон».
10. Композиційні особливості оповідання М. М. Коцюбинського «Харитя». Роль пейзажу у творі.
11. Проаналізувати новелу В. Стефаника «Новина»: проблематика, образи.
12. Схарактеризувати образ Дмитрика із оповідання М. М. Коцюбинського «Маленький грішник».
13. Розкрити дитячу психологію в новелах В. Стефаника «Діточа пригода», «Кленові листки».
14. Пояснити назви новел В.Стефаника «Діточа пригода», «Кленові листки», «Вечірня година».
15. Яку роль виконує пісня у творах В. К. Винниченка (збірка «Намисто»).
16. Проаналізувати дитячу психологію у творахї В. К. Винниченка «Віють вітри, віють буйні…», «Та немає гірш нікому…», «Гей, ти, бочечко…».
17. Розкрити долю дітей у творах Марко Вовчок «Маша», «Два сини».
18. Схарактеризувати образ Костя із оповідання В. К. Винниченка «Кумедія з Костем».
19. Розкрити динаміку стосунків між героями оповідань В. Винниченка «Гей, ти, бочечко…», «Віють вітри, віють буйнні…». Схарактеризувати образ Меласі із казки Марко Вовчок «Ведмідь».
20. Поєднання реального і фантастичного у казках-повістях Марко Вовчока.
21. Пояснити назву оповідання І. Франка «До світла».
22. Розкрити психологію Йоськи Штерна із оповідання І. Франка «До світла».
23. Ліричні твори Л .Глібова у дитячому читанні. («Веснянка»), «Зимова пісенька»).
24. Розкрити філософський зміст поезії С. Руданського «Наука».
25. Пейзажна лірика Лесі Українки для дітей.
26. Розкрити ідею поезії П. О. Куліша «Няньчина пісня».

27. Проаналізувати поезію М. К. Вороного «Легенда». Розкрити роль у поезії тавтології.

28. Розкрити поняття **«казка»** як жанру. Проілюструвати відповідь прикладами.

29. Розкрити особливості байок Г. С. Сковороди: «Годинникові колеса», «Дві курки», «Орел і черепаха», «Жаби».

30. Розкрити головну думку казки П. О. Куліша «Півпівника»,

31. Проблематика оповідання Марко Вовчок «Два сини».

32. Пояснити назву оповідання Марко Вовчок «Два сини».

Питання до перевірки самостійної роботи з курсу «Дитяча література»

1. Які пісні називають народними? Як створювались народні пісні? Прочитати напам’ять народну пісню «Ой ходить сон коло вікон» (або іншу колискову на вибір студента). Навести власні приклади пісень цієї групи. Визначити їх особливості.
2. Перекази і казки. Розкрити поняття цих жанрів. В чому їх спорідненість і відмінність? Проілюструвати відповідь прикладами.
3. Зародження дитячої літератури за часів Київської Русі (9 – 12 століття). Розвиток освіти, шкільної справи, книгодрукування. Зміст «Повчання Володимира Мономаха дітям».
4. Думи як вид усної народної творчості. Розкрити особливість їх побудови, поетичність мови. Розповісти напам’ять уривок із «Думи про козака Голоту».
5. Збагачення дитячої літератури творами Лазаря Барановича, Климентія Зіновієва. Проаналізувати вірш Климентія Зіновієва «Про женців» та вірші Лазаря Барановича «Про сонце», «Усім весна була красна».
6. Григорій Сковорода – педагог, письменник, філософ. Розкрити особливості байок Г.Сковороди. Відповідь проілюструвати творами на вибір. Прочитати напам’ять вірш Г.Сковороди «Гей, поля, поля зеленії…» проаналізувати його.
7. Основні віхи життя і творчості Т.Г.Шевченка. Образ дитинства у творах Т.Г.Шевченка: «Якби ви знали, паничі…», «І золотої, й дорогої…», «І виріс я на чужині», «На Великдень, на соломі…», «Сон» («На панщині пшеницю жала…»). Розповісти вірші напам’ять і проаналізувати.
8. Образ України в поезії Т.Г.Шевченка. Розповісти напам’ять і проаналізувати вірші: «Садок вишневий коло хати», «Якби ви знали, паничі…», «Мені однаково».
9. Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова. Схарактеризувати ліричні твори Л. Глібова для дітей: їх жанрові і композиційні особливості, тематику, проблематику, художню майстерність («Веснянка»). Розповісти вірші, акровірші, загадки напам’ять (на вибір студента).
10. Пантелеймон Куліш і його роль у відродженні національної культури. Проаналізувати поезію П.Куліша «Няньчина пісня».
11. Марко Вовчок і дитяча література. Жанр казки у творчості Марко Вовчок. Історичні умови розвитку культури України в другій половині 19 століття.

12. Життєвий і творчий шлях С. Руданського. Схарактеризувати вірші, співомовки, гуморески, байки С. Руданського.
13. Б.Д.Грінченко – педагог і дитячий письменник. Проаналізувати оповідання Б.Грінченка «Украла», «Дзвоник»: тема, ідея, проблематика.
14. І.Я.Франко – дитячий письменник. Основні віхи життя і творчості. Образ дитинства у творах І.Франка: «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Олівець», «До світла».
15. Олена Пчілка – дитяча письменниця. Проаналізувати вірші та пісні Олени Пчілки: «З гринджолками», «Безконечна пісня».
16. Леся Українка і дитяча література. Основні віхи життя. Схарактеризувати пейзажну лірику Лесі Українки: «Мамо, іде вже зима», «На зеленому горбочку», «Вишеньки», «Красо України, Подолля!». Розповісти вірші напам'ять.
17. М. М. Коцюбинський – дитячий письменник. Основні віхи життя. Дати характеристику героям: Василькові («Ялинка») і Дмитрикові («Маленький грішник»). Розкрити композиційні особливості оповідання «Харитя». Розкрити роль пейзажу у творах М. Коцюбинського.
18. Суспільно-політичні умови життя країни на рубежі століть. Розкрити трагізм дитячої долі і новелах В.С.Стефаника. Дати визначення жанру «новела». (Новели. «Діточа пригода», «Новина»).
19. Основні віхи життя і творчості В. К. Винниченка. Схарактеризувати збірку В.Винниченка «Намисто»: проблематика, тематика, художня майстерність у змалюванні дитячої психології.
20. Основні віхи життя і творчості В. К. Винниченка. На прикладі оповідань «Віють вітри, віють буйні…», «Та немає гірш нікому…», «Гей, ти, бочечко!…», схарактеризувати мистецьки виписаний образ дитини.
21. Доля дітей у творах В. К. Винниченка «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник».
22. Основні віхи життя В. Самійленка, М. Вороного. Проаналізувати твори В. Самійленка: «Акростих», «Найдорожча перлина», «Школяр і різки», «Божий приклад». Схарактеризувати поезії М. Вороного «Легенда», «Хмарка».
23. Збагачення дитячої поезії творами Олександра Олеся, Богдана Лепкого. Основні віхи життя поетів. Проаналізувати поезії Олександра Олеся: «Все навколо зеленіє», «Дощик», «Дві хмароньки». Проаналізувати вірш Б. Лепкого «Плач рідної мови».
24. Суспільні та культурно-естетичні умови зародження новітньої літератури (20 – 30 роки 20 століття). П. Г. Тичина і дитяча література. Схарактеризувати ідейно-художнє новаторство лірики поета (збірка «Сонячні кларнети»). Якими художніми засобами П. Тичина відтворює рухливість, мінливість природи у вірші «Гаї шумлять…»?
25. Дискусії навколо жанру казки у 20 – 30 роки 20 століття. жанр літературної казки у творчому доробку П.Г.Тичини. Проаналізувати казки П.Тичини «Івасик-Телесик», «Дударик»: тема, ідея, проблематика, герої, художні засоби, поєднання фантастики і реальності.

26. Дмитро Павличко, Основні віхи життя. Образ природи у дитячих поезіях Д.Павличка.
27. Життя і творчість Д.Дефо Схарактеризувати образ Робінзона Крузо. У чому полягає філософський зміст роману Д.Дефо «Робінзон Крузо»?
28. Основні віхи життя і творчості Ліни Костенко. Образ природи у дитячих поезіях Ліни Костенко: «Бузиновий цар», «Білочка восени».
29. Життєвий і творчий шлях Бориса Олійника. Проаналізувати поезію Б.Олійника «Сива ластівка».
30. Основні віхи життя і творчості В.Стуса. Схарактеризувати поезію В.Стуса «Їжачок»: історія створення, герої.
31. Життя і творчість Івана Світличного. Особливості дитячих поезій І.Світличного: тематика, проблематика, герої.
32. Життєвий і творчий шлях В.С.Близнеця. Майстерне розкриття психології дитини у творах «Свято мого дитинства», «Звук павутинки».
33. Основні віхи життя і творчості В.С.Близнеця. Схарактеризувати повість-казку В.С.Близнеця «Земля світлячків»: тематика, проблематика, майстерність письменника у змалюванні казкових героїв.
34. Основні віхи життя Шарля Перро. Характеристика збірки Ш.Перро «Казки матусі Гусині». Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, герої,поєднання реального та фантастичного у казках Ш.Перро.: «Попелюшка,або Черевичок, обшитий хутром», «Пан Кіт, або Кіт у чоботях», «Синя Борода», «Червона Шапочка», «Ріке-чубчик».
35. Основні віхи життя Д.Свіфта. Дати характеристику Лемюелю Гуллівер Розкрити роль гумору і сатири у романі Д. Свіфта «Пригоди Гуллівера».
36. Що ви знаєте про братів Грімм як про вчених, фольклористів, казкарів? Розкрити багатство змісту , зв'язок із народною творчістю казок братів Грімм.
37. Основні віхи життя і творчості Е. Т. А. Гофмана. Проаналізувати образну систему казки "Лускунчик і Мишачий король".
38. Життя і творчість О.С.Пушкіна. Схарактеризувати пейзажну лірику О.С.Пушкіна.
39. Основні віхи життя і творчості О.С.Пушкіна. Доведіть, що усна народна творчість була важливим джерелом казок О.С.Пушкіна. Проаналізувати казки О.С.Пушкіна: «Сказка о рыбаке и рыбке», «Сказка о попе и работнике его Балде»: фольклорні джерела, особливості композиції, герої, поєднання реального і фантастичного, гуманістичні ідеї, сатир і гумор.
40. Біографія і творчий шлях Г.Х.Андерсена. Розкрити гуманістичне спрямування казок Г.Х.Андерсена.
41. Основні віхи життя і творчості Г.Х.Андерсена. Схарактеризувати проблематику сатиричних казок Г.Х.Андерсена.
42. Основні віхи життя і творчості Г.Бічер-Стоу. Схарактеризувати проблематику роману Г.Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома».
43. Біографія і творчий шлях Марка Твена. Розкрити майстерність Марка Твена у змалюванні психології дитини в повісті «Пригоди Тома Сойєра».

44. Життя і творчість Жуля Верна. Творчі захоплення Жуля Верна, його інтерес до пригодницьких тем. Схарактеризувати роман Жуля Верна «Діти капітана Гранта». Особливості творчого методу Жуля Верна і вияв його в романі, тема, герої.
45. Астрід Ліндгрен – дитяча письменниця. Життєвий і творчий шлях. Відтворення психології дитини у повісті-казці А. Ліндгрен «Пеппі Довгапанчоха». Характеристика героїні.
46. Астрід Ліндгрен про свої творчі захоплення, її інтерес до дитячих тем. Розглянути засоби гумору і сатири в зображенні Карлсона. Схарактеризувати Карлсона.
47. Життєвий і творчий шлях А. Ліндгрен. «Три повісті про Малюка і Карлсона»: композиція, сюжет, проблематика, мотивація поведінки героїв.
48. Астрід Ліндгрен про свої творчі захоплення, її інтерес до дитячих тем. Схарактеризувати Малюка (казка-повість «Три повісті про Малюка і Карлсона»). Мотивація поведінки героя.
49. Життєвий і творчий шлях А. Ліндгрен. Схарактеризувати образ Бу-Міо головного героя повісті «Міо, мій Міо».
50. Життєвий і творчий шлях А. Ліндгрен. Поєднання реального і фантастичного у повісті «Міо, мій Міо». Майстерність у змалюванні героїв повісті.
51. Основні віхи життя В. Гауфа. Проаналізувати каки В. Гауфа: тематика, проблематика, ідеї, герої. В чому полягає своєрідність творчості В. Гауфа – казкаря?
52. Як у творах української літератури висвітлена тема дитинства. Відповідь проілюструвати прикладами із творів Марка Вовчка, Василя Стефаника.
53. Що таке міф? Назвати особливості давньогрецької міфології та розкрити її роль у розвитку світової культури.
54. Е.Сетон-Томпсон і дитяча література. Майстерність письменника у відтворені психології тварин.
55. Р.Е.Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена». Характеристика барона Мюнхаузена. Літературний герой іта його прототип. Мотивація поведінки барона Мюнхаузена. Виховне значення книги Р.Е.Распе.

Питання до перевірки самостійної роботи студентів з курсу «Дитяча література»

1. Що собою являло слово, яке Гриць вчив цілий рік у школі „а-ба-ба-га-ла-ма-га”?
2. Що для давніх іудеїв символізувала веселка?
3. Чому Бог розлютився на будівельників Вавілонської вежі?
4. Марко Вовчок „Дев’ять братів і десята сестра Галя”. Які причини спонукають братів, синів удови, піти у розбійники?
5. Роль пейзажу у творі В.С. Стефаника „Новина”. Аргументувати свою думку, звертаючись до тексту.
6. Ш. Перро „Пан Кіт”. Пояснити, чому принцеса погодилася вийти заміж за молодшого мірошниченка.
7. У якому місті, у якій країні відбувається дія казки Е.Т.А. Гофмана „Лускунчик”?
8. Назвати письменника та його казку, в якій є такі слова „Волки на кобыле. Львы в автомобиле”.
9. Хто розгнівався на Геракла за те, що він піймав керінейську лань?
10. Вказати засоби фантастики, що є у творі „Погоня”. Визначити їхню функцію.
11. Г.Х. Андерсен „Голий король”. Де король проводив весь свій вільний час? Як його характеризує це заняття?
12. Що в перекладі із італійської мови означає ім’я Буратіно?
13. Назвати жанр, жанровий різновид книги Д. Свіфта „Мандри Лемюеля Гуллівера”.
14. Пояснити, що для головного героя новели В.С. Стефаника „Діточа пригода” означала пригода?
15. Розкрити сутність „теорії сродної праці” Г.С. Сковороди за байками „Годинникові колеса”, „Дві курки”.
16. Походження Геракла:

    1. Бог. 3.Кентавр.
    2. Людина. 4. Напівбог, напівлюдина.

    Пояснити свою думку.
17. Назвати справжнє ім’я Марка Вовчка.
18. Які людські вади засуджуються в українській народній казці „Сірко”?
19. Ж. Верн „Діти капітана Гранта”. З якою метою Гаррі Грант відправляється у подорож?
20. Назвати письменника та його казку, у якій є такі рядки: „Здравствуй, Солнце золотое! Здравствуй небо голубое!”
21. Пояснити, яке значення має ім’я Балди, героя казки О.С. Пушкіна.
22. Якої корисної справи навчився у чарівниці Карлик-Ніс, герой однойменної казки В.Гауфа?
23. Як давні греки в своїх міфах нагородили Геракла?
24. Перелічити казки (вказати їх авторів), у назвах яких згадується колір.
25. Назвати письменника та його казку, в якій є такий рядок: „Жаба на метре”. Виправити помилку в уривку, якщо вона там є.

26. Які трагічні події відбулися у житті Робінзона Крузо, перед тим як він потрапив на безлюдний острів в результаті корабельної аварії?
27. Ш. Перро „Ріке-чубчик”. Яким талантом нагородила фея старшу дочку короля?
28. Назвати ім’я письменника, герой якого потрапляє до країни гуїнгнмів”.
29. Біблія. Пояснити, що означає слово „завіт” у контексті „Старий Завіт”, „Новий Завіт”.
30. Е.Т.А. Гофман „Лускунчик”. Як автор казки нагородив свою чуйну, лагідну героїню Марі? В яку країну вона потрапляє разом із нареченим?
31. Хто розповів письменнику історію Дюймовочки?
32. Хто подарував пасок цариці амазонок? Що він символізував?
33. Перелічити автобіографічні казки Г.Х. Андерсена. Довести свою думку.
34. Яке ім’я отримав Е.Т.А. Гофман при народженні? Яке взяв собі у дорослому віці? Чому?
35. Що означає в перекладі з англійської мови поняття „фольклор”?
36. Українська народна казка „Сірко”. Чому вовк допоміг собаці, адже в природі вони запеклі вороги?
37. Чому Ш. Перро збірку своїх творів назвав „Казки матусі Гусині”?
38. На могилі якого письменника в Ірландії лежить плита із написом: „Тут лежить тіло ... , декана цього собору, і ядуче обурення вже не пече його серця. Йди, подорожній, і, якщо можеш, наслідуй приклад ревного захисника справи доблесної свободи”?
39. Назвати повне ім’я автора книги „Пригоди барона Мюнхаузена”.
40. Пояснити, чому свій твір Марко Вовчок назвала „Два сини”, адже у тексті герої мають імена?
41. Г.Х. Андерсен „Свинопас”. Що подарував принц при сватанні принцесі? Що символізували ці подарунки?
42. Назвати письменника і казку, у якій є такі рядки:

„А слониха-щеголиха
Так отплясывает лихо,…”

43. Чому Кріт вирішив одружитися із Дюймовочкою, адже він був сліпий і не міг поцінувати вроди своєї нареченої?
44. Символом чого для давніх греків було Золоте руно?
45. Яка дитяча книга народилася спочатку як підручник географії? Хто її автор?
46. Про якого письменника-казкаря було сказано: „І матір-жебрачка може народити багатого сина”? Пояснити цей вислів.
47. Хто із письменників увійшов в історію людства як шпигун (розвідник)? Як він сам оцінював свою місію?
48. Пояснити назву новели В.С. Стефаника „Кленові листки”.
49. Визначити жанр вислову: „На чорній землі білий хліб родить”. Пояснити його значення.
50. Розкрити алегорію казки Ш. Перро „Червона Шапочка”.

51. Як називався дитячий журнал, що у кінці XIX ст. видався у Львові?
52. Який літературний герой познущався над своїм реальним прототипом і одночасно подарував йому всесвітню славу?
53. Розкрити ідею поезії П.О. Куліша „Няньчина пісня”.
54. Хто із давньогрецьких богів подарував людям вогонь?
55. Де похований Д. Свіфт (країна)?
56. Назвати ім’я українського поета, який до того ж був актором, журналістом, перекладачем революційних пісень: „Інтернаціоналу”, „Марсельєзи”.
57. Хто із героїв О.С. Пушкіна „ел за четверых, работал за семерых”?
58. Про якого письменника-казкаря після його смерті було сказано: „В могилу наш король сошел, и некому занять его престол”?
59. В якому столітті жили брати Грімм?
60. В якій країні народився Д. Свіфт?
61. Як звали Маршака:
    1. Савва.
    2. Самсон.
    3.Сільвер.
    4.Самуіл.
62. Поясніть, чому і як вдалося Гераклу із декількома друзями перемогти амазонок, адже це було сильне, могутнє, войовниче плем’я.
63. Ш. Перро „Синя борода”. Що символізує у казці ключ, з якого не можна стерти кров?
64. У якій країні народився Р.Е. Распе? Поставте наголос в його прізвищі.
65. Барон Мюнхаузен позитивний чи негативний герой? Аргументуйте свою думку.
66. До якої групи належить казка „Кирило Кожум’яка”? Пояснити свою думку.
67. Е.Т.А. Гофман „Лускунчик”. Чому розпочалася війна між королем і мишами?
68. Назвати бога війни в давньогрецькій міфології.
70. Вибрати правильний варіант імені П.О.Куліша:
    1. Петро Олексійович.
    2. Пантелемон Олександрович.
    3. Павло Олексович.
71. Чому свій твір Г. Бічер-Стоу назвала „Хатина дядька Тома”, а не просто „Дядько Том”?
72. Вказати зайвого героя: Джон Манглс, Мак-Набс, Мері, Роберт, Принц Дакар.
73. Яка деталь в одязі Яссона підказала мешканцям Іолку, що він їхній володар?
74. Чи могла Русалонька знову стати морським створінням? Яким чином?
75. Який твір написав Л. Лагін?
76. Яким чином золотий ключик потрапив до Черепахи Тортіли?
77. У якому місті, у якій країні був знайдений горіх Кракатук?

78. Вказати зайвого героя: Том, Сен-Клер, Єва, Гек.
79. Назвати ім’я української поетеси ХХ ст., яка мовчала цілих 16 років, не бажаючи писати вірші в угоду кон’юнктурі.
80. Якій культурі, літературі належить ім’я Д. Свіфт?
81. Чому матір, героїня новели В.С. Стефаника „Кленові листки” співає своїй новонародженій дитині пісню про кленові листки?
82. Чому смерть Яссона була такою безславною? Що не пробачили давні греки своєму героєві?
83. Чим пожертвувала Русалонька, щоб стати людиною?
84. Вибрати правильний варіант імені Л. Лагіна:

1.Леопольд Самсонович. 3. Леонід Степанович.
2. Ларрі Миколайович. 4. Лазар Йосипович.

85. Вказати зайвого героя: Танечка, Ванечка, Мурочка, Карабас, Бармалей, Бегемот, Жираф, Крокодил.
86. Назвати письменника та його книгу, в якій є героїня, принцеса Пірліпат.
87. Яке звання мав Карабас Барабас?
88. Назвати повне ім’я українського поета, який написав чудовий дитячий вірш „Сніжинки”.
89. Пояснити, що означає ім’я казкового героя Мойдодир.
90. Як Медея помстилася Яссону за зраду?
91. Хто допоміг Маленькому принцу відправитися у міжпланетні мандри?
92. Який спосіб винайшла Пеппі Довгапанчоха, щоб ніколи не стати дорослою?
93. Назвати ім’я письменника, якому випало у житті три дні стояти біля ганебного стовпа і який написав „Гімн ганебному стовпу”.
94. Назвати письменників дитячої літератури, які народилися на Кіровоградській землі.
95. Як ви вважаєте, Червона Шапочка доросла чи маленька дівчинка? Аргументуйте свою думку.
96. Г.Х. Андерсен „Дикі лебеді”. Чи вдалося Елізі повернути людську подобу своїм братам?
97. Вказати зайвого героя: Віслюк, Трубадур, Принцеса, Собака, Півень, Кіт.
98. Як скінчилося земне життя Яссона? Чи була смерть Яссона славною чи ні? Поясніть свою думку.
99. У якому столітті жив Г.Х. Андерсен?
100. Які герої італійського фольклору є у казці О.М. Толстого „Буратіно”? Яке їхнє амплуа?
101. Який герой розкрив істину Маленькому принцу: „Головного очима не побачиш”?
102. Хто із письменників мав енциклопедичні знання, але твердив, що нічого не знає?
103. Хлопчик Волька Костильков – герой якої казки? Назвати автора твору.

104. Вказати зайвого героя: Хлопчик-мізинчик, Принцеса, Людожер, Лісоруб, Циклоп, Кіт.
104. Описати, який вигляд мав Мойдодир, герой однойменної казки К. Чуковського?
105. Яку обіцянку дав Яссон Медеї?
106. Де і за яких обставин Маленький принц зрозумів, що його улюблена троянда вередлива брехунка?
107. В якій країні народився Д. Дефо?
108. В якому столітті жив Антуан де Сент-Екзюпері?
109. Чому Г. Бічер-Стоу перший розділ своєї книги „Хатина дядька Тома" назвала „Гуманна" людина"? Пояснити, чому слово „гуманна" взято в лапки.
110. Вказати зайвого героя: Тортіла, Дуремар, Буратіно, Мальвіна, Піннокіо.
111. Е.Т.А. Гофман „Лускунчик". Що подарував на Різдво хрещений батько Дроссельмайєр своїм хрещеникам?
112. У якій казці К. Чуковського є два однакових героя, що названі по-різному? Чим вони відрізняються?
113. Чому Яссон зрадив свою дружину Медею?
114. На що перетворилася Русалонька після смерті?
115. Якій спосіб знайшов Маленький принц, щоб повернутися на свою планету?
116. Які фантастичні засоби використала письменниця, щоб змалювати Пеппі Довгупанчоху?
117. У якому столітті жив Ш. Перро?
118. Вибрати правильний варіант імені письменника:

1. Додж де Фо. 3. Даніель де Фо.
2. Деррік де Фо. 4. Даніель Дефо.

119. Вказати зайвого героя: змія, Маленький принц, льотчик, Лис, удав, ліхтарник, пияка, вчений.
120. Як можна було відрізнити горіх Кракатук від інших горіхів?
121. Назвати казку (та її автора) героєм якої є Маркіз де Караба (Карабас).
122. Розкрити роль вченого-всезнайки в романі Ж. Верна „Діти капітана Гранта".
123. Марко Вовчок „Кармелюк". Який засіб фантастики використовує письменниця, у змалюванні Івана Кармалюка?
124. В.Гауф „Каліф-лелека". Яка фантастична річ перетворила Каліфа на лелеку?
125. Назвати головного героя казки Лесі Українки „Біда навчить".
126. Назвати твори (та їх авторів), героєм яких є Том.
127. Назвати казки Корнія Чуковського, героєм яких є Крокодил.
128. Ритм яких творів Лесі Українки та Корнія Чуковського нагадує стукіт колес потяга?
129. Ж. Верн „Діти капітана Гранта". Як ви вважаєте, чому Айртону не вдалося підняти повстання на „Дункані"?

130. А чим опікувався давньогрецькій міфології бог Арей (Арес)?
131. Назвати основний художній засіб поезії Лазаря Барановича „Один багатий, на другому лати”.
132. Назвати основні риси характеру вчителя Василя Дмитровича, героя твору Б.Д.Грінченка „Україна”.
133. Роль пейзажу в творі М.М. Коцюбинського „Харитя”. Аргументувати свою думку, звертаючись до тексту.
134. Який висновок на все життя зробив головний герой (герой-оповідач) твору І.Франка „Олівець”?
135. Кого мав на увазі П.О. Куліш, зображуючи Півпівника в однойменній казці?
136. Пояснити, чому стріли Геракла були отруйними?
137. Хто із зарубіжних письменників займав посаду декана Собору святого Патрика?
138. Г.Х. Андерсен „Соловей”. Яку нагороду вважав Соловей для себе найкращою?
139. В. Гауф „Каліф-лелека”. Яке чарівне слово повернуло Каліфу людську подобу:

1. Мухабор.
2. Мірабор.
3. Матадор
4. Мутабор
5. Марабор.

140. Яку другу назву має казка Г.Х. Андерсена „Голий король”.
141. Визначити жанр твору: „Що то за птах, що на вісьмох ногах”. Охарактеризувати побудову вислову, поетичні засоби.
142. Просторами якої країни мандрував Нільс Гольгерсон із дикими гусьми? Вказати назву книги та її автора.
143. Як ви вважаєте, чи існували насправді амазонки? Пояснити причини їх появи.
144. Основна риса характеру, яку постійно підкреслює барон Мюнхаузен.
145. Які причини спонукають барона Мюнхаузена брехати?
146. Як ви вважаєте, чи справедливо був покараний герой казки В. Гауфа „Карлик-Ніс”?
147. Розкрити філософський зміст поезії С. Руданського „Наука”.
148. Де знаходиться Колхіда?
149. Як звали Д. Свіфта:

1. Джемі.
2. Джеремі.
3. Джонатан.
4. Джон.

150. Якою мовою написаний твір Марка Вовчка „Маша”? Чому саме такою?
151. Назвати повне ім’я письменника, який побудував свої твори за принципом „біографія тварини”.
152. У якій казці і якого казкаря є такий уривок: „до кожної квітки чудового саду, був прив’язаний для краси срібний дзвіночок”?
153. Хто, кому і в якій казці диктує таке речення: „А роза упала на лапу Азора”?

154. Вказати зайвого героя: Принцеса, Герда, Кай, троль, Чарівниця, розбійники.
155. Пояснити, чому ніхто, окрім маленької куховарки, не чув, як співає соловей?
156. Назвати трьох письменників, імена та прізвища яких існують у варіантах.
157. Вгадати героя за описом: Цей герой дуже веселий, хоча буває частенько самотнім і голодним і він гостро цікавий, полюбляє пригоди і мріє розбагатіти, він не любить вчитися, не слухається свого батька; його легко ошукати, проте він надійний товариш і має тверду натуру.
158. Назвати ім'я письменника, який мав фантастичну працездатність і описав у своїх творах майже всю земну кулю.
159. Назвати перших співбесідників Робінзона на безлюдному острові.
160. Д. Свіфт у своєму романі подав історію еволюції чи деградації людства? Аргументуйте свою думку.
161. Чим опікувалася Афіна?
162 Чому казкові принци, шукаючи собі наречену, вирушають, як правило, у далеку і небезпечну путь? Ваша відповідь. А як Ш. Перро відповів на це питання у казці „Спляча Красуня".
163. У якій казці герой добре знає, що зустрічають за одягом?
164. Назвати письменника, автора казки „Шкіра віслюка"
165. Якій українській письменниці належать поетичне збірка для дітей „В дитячому крузі"?
166. Які сучасні, модернізовані казки написав П.Г. Тичина? Що лежить в основі його казок?
167. Визначити жанр твору Марка Вовчка „Маша".
168. Як називається країна, в яку потрапляє Буратіно? Пояснити, чому автор так назвав цю країну.
169. Яке символічне значення має останній епізод казки Г.Х. Андерсена „Соловей"?
170. Чому Робінзон назвав свого друга П'ятницею?
171. Назвати повне ім'я українського письменника, якого жартома називали „гарячий куліш". Пояснити чому?
172. Де народилася Афродіта?
173. Перелічити чарівні речі та чарівних істот, що діють у казці П.Г. Тичини „Дударик".
174. Який час описується у творі А. Малишка „Дівчина з шляху"? Вказати роки.
175. Пояснити значення слова „телесик", яке є у назві казки П. Г. Тичини „Івасик-Телесик"
176. Назвати ім'я української письменниці якій належить поетична збірка „Думки-мережанки".
177 Як склалася доля Маші, героїні однойменного твору Марка Вовчка.
178. Назвати імена письменників, які, здається, і після своєї смерті продовжували писати книги.

179. Пояснити, чому Р.Е. Распе називав свого героя „викривачем брехні”? Доречі якого героя?
180. Назвати ім’я письменника, якого недоброзичливі критики і читачі називали „Кабінетним письменником”.
181. Вгадати героя за описом. Вказати назву твору та його автора. Ця героїня хворобливо передбачлива: вона може подивитися на будь-який предмет і сказати, що, імовірно, з ним відбудеться, її важко назвати дурною, але й розумною не назвеш; вона не має жодної надії на гарне майбутнє, її можна назвати бездіяльною песимісткою.
182. Яка казка П.О. Куліша пояснює появу у житті людей флюгера? Яка версія казкаря?
183. Що за стріли були у сагайдану Ерота?
184. Як народилася Афіна? Чому її називають Палладою?
185. Як ви вважаєте, чи має якусь логіку брехня Барона Мюнхаузена?
186. Визначити жанр твору М.М. Коцюбинського „Маленький грішник”.
187. Назвати ім’я письменника, який не тільки працював за письмовим столом вдома та в бібліотеці, але знаходив час, щоб помандрувати на своєму кораблі.
188. Назвати богиню, що народила Ерота.
189. Вгадати героя за описом: Цей герой має блакитні очі і не завжди чисті вуха, йому сім років, він дуже самотньо себе почуває, мріє про друзів, вміє себе захистити, але своєму химерному другові легко пробачає дуже серйозні провини та образи.
190. Яке слово повинен був скласти Кай із крижинок за наказом снігової королеви?
191. Перелічити казки (вказати їхніх авторів), назви яких говорять про зовнішність героїв.
192. Як давні римляни називали богиню кохання?
193. Вказати ім’я письменниці, яка у дев’ять років написала вірш „Надія”. З якої нагоди написаний цей твір?
194. Вказати письменника і казку, вільним перекладом якої є твір Ю.А. Федьковича „Бідолашко”.
195. Які богині опікувалися Яссоном? Чому?
196. Назвати ім’я письменника, який був юристом, художником, композитором, театральним режисером?
197. Чому Медея допомогла Яссону виконати завдання свого батька?
198. Назвати ім’я письменника який був юристом, автором класичних поем, але увійшов у літературу як казкар.
199. Чому Р.Е. Распе видав свою книгу анонімно?
200. У яких казках Ш. Перро з’являється таке поняття як мода? Пояснити чому головний герой вирішив не звертати уваги на те, як смішно була одягнута його наречена.
201. Вгадати героя за описом: Ця героїня дуже тендітна, ніжна, витончена, але дуже примхлива і невдячна.

202. Вказати зайвого героя: жаба, кріт, миша, дівчинка, фея, метелик, божа корівка.
203. Якого фантастичного героя зустрів Нільс Гольгерсон:
1. Ельфа. 3. Гнома.
2. Троля.
204. Вказати повне ім'я письменника: Це дуже добра людина, він був художником, письменником-анімалістом, вченим-натуралістом, мандрівником.
205. Із якої казки, якого письменника ця сумна пісенька:
„Ах, мій милий, Августин,
Все пройшло, давно пройшло".
206. Перелічити казки братів Грімм, в назвах яких є будь-які характеристики героїв.
207. Що означає псевдонім Марка Твена? Назвати його справжнє ім'я.
208. З якою метою Том разом із другом вночі пішов на цвинтар?
209. Де народилися Марк Твен, Г.Бічер-Стоу?
210.Назвати імена українських письменників, які творили під псевдонімами.
211. Батьківщина Г.Андерсена.
212. Чому свій твір Е. Сетон-Томсон назвав „Доміно"?
213. Г.Х. Андерсен „Голий король". Назвати дві категорії, які, за ствердженням шахраїв не могли побачити нове вбрання короля?
214. У якій країні народився В. Гауф?
215. Пояснити походження псевдоніма Корнія Чуковського.
216. Назвати казки (та їх авторів), герої яких дуже полюбляли розважатися, приміряти ошатний одяг і зовсім не займалися державними справами.
217. Пояснити походження псевдоніма Марка Вовчка.
218. Перелічити казки Ш. Перро, які мають подвійні назви.
219. У назві якої казки Ш. Перро перекладачі допустили помилку? Який правильний варіант?
220. Чому герой Г. Бічер-Стоу, дядько Том, обирає смерть? У нього ж була можливість залишитися живим.
221. Назвати основний художній засіб поезії Т.Г. Шевченка „Сон" („На панщині пшеницю жала"). Аргументуйте свою думку.
222. Перелічити засоби фантастики, що є в українській народній казці „Сірко".
223. Назвати чарівні речі з казки братів Грімм „Бременські музиканти".
224. Назвати героя казок Корнія Чуковського, якого автор так охарактеризував: „Кривоногий и хромой".
225. З яких обставин батьки Геракла зрозуміли, що їх син не абияка людина?
226. Назвати особливості побудови казок Ш. Перро.
227. Головна думка казки братів Грімм „Бременські музиканти".
228. Філософський зміст роману Д.Дефо „Робінзон Крузо".

229. Фантастичні засоби у творі „Топірець Довбуша”. Пояснити їх функцію у творі.
230. Головна думка казки Ш.Перро „Хлопчик-мізинчик”.
231. Яку роль відіграють тавтологічні повтори поезії Ю.А. Федьковича „Сестра”?
232. Як звали Геракла давні римляни?
233. Назвати країни, континенти, де побували герої Ж.Верна „Діти капітана Гранта”
234. Хто згубив Геракла і був причиною його смерті на землі?
235. Пояснити значення афоризму: „Поки сонце зійде, роса очі виїсть”.
236. Визначити жанр вислову: „Восени і горобець багатий”. Довести свою думку.
237. Жанр твору Г.Бічер-Стоу „Хатина дядька Тома”.
238. Пояснити, чому свої казки Ш. Перро вводив трагічний елемент. Які казки французького письменника закінчуються трагічно?
239. Пояснити мотиви поведінки Балди. Чому Балда погодився працювати на попа за мізерну плату?
240. Пояснити назву твору І.Я. Франка „До світла”.
241. Жанр твору Ж. Верна „Діти капітана Гранта”.
242. Марко Вовчок „Кармелюк”. Що спонукає Івана Кармелюка піти в розбійники?
243. Українські першодрукарі?
244. Головна думка байки Т.С. Сковороди „Жаби”.

Питання для перевірки самостійної роботи студентів з курсу «Дитяча література»
(теми: Український фольклор, міфи Давньої Греції, Біблійні міфи)

1. Що для давніх іудеїв символізувала веселка?
2. Чому Бог розлютився на будівельників Вавілонської вежі?
3. Хто розгнівався на Геракла за те, що він піймав керінейську лань?
4. Вказати засоби фантастики, що є у творі „Погоня”. Визначити їхню функцію.
5. Розкрити сутність „теорії сродної праці” Г.С. Сковороди за байками „Годинникові колеса”, „Дві курки”.
6. Походження Геракла:
   1. Бог. 3.Кентавр.
   2. Людина. 4. Напівбог, напівлюдина.

   Пояснити свою думку.
7. Як давні греки в своїх міфах нагородили Геракла?
8. Біблія. Пояснити, що означає слово „завіт” у контексті „Старий Завіт”, „Новий Завіт”.
9. Хто подарував пасок цариці амазонок? Що він символізував?
10. Що означає в перекладі з англійської мови поняття „фольклор”?
11. Українська народна казка „Сірко”. Чому вовк допоміг собаці, адже в природі вони запеклі вороги?

12. Символом чого для давніх греків було Золоте руно?
13. Визначити жанр вислову: «На чорній землі білий хліб родить». Пояснити його значення.
14. Хто із давньогрецьких богів подарував людям вогонь?
15. Поясніть, чому і як вдалося Гераклу із декількома друзями перемогти амазонок, адже це було сильне, могутнє, войовниче плем'я.
16. До якої групи належить казка „Кирило Кожум'яка"? Пояснити свою думку.
17. Назвати бога війни в давньогрецькій міфології.
18. Яка деталь в одязі Яссона підказала мешканцям Іолку, що він їхній володар?
19. Чому смерть Яссона була такою безславною? Що не пробачили давні греки своєму героєві?
20. Як Медея помстилася Яссону за зраду?
21. Як скінчилося земне життя Яссона? Чи була смерть Яссона славною чи ні? Поясніть свою думку.
22. Який герой розкрив істину Маленькому принцу: „Головного очима не побачиш"?
23. Яку обіцянку дав Яссон Медеї?
24. Чому Яссон зрадив свою дружину Медею?
25. Чим опікувався давньогрецькій міфології бог Арей (Арес)?
26. Назвати основний художній засіб поезії Лазаря Барановича „Один багатий, на другому лати".
27. Пояснити, чому стріли Геракла були отруйними?
28. Визначити жанр твору: „Що то за птах, що на вісьмох ногах". Охарактеризувати побудову вислову, поетичні засоби.
29. Як ви вважаєте, чи існували насправді амазонки? Пояснити причини їх появи.
31. Де знаходиться Колхіда?
32. Чим опікувалася Афіна?
33. Чому Робінзон назвав свого друга П'ятницею?
34. Де народилася Афродіта? Яке ім'я їй дали греки на честь місця народження?
35. Що за стріли були у сагайдаку Ерота?
36. Як народилася Афіна? Чому її називають Палладою?
37. Назвати богиню, що народила Ерота.
38. Як давні римляни називали богиню кохання?
39. Які богині опікувалися Яссоном? Чому?
40. Чому Медея допомогла Яссону виконати завдання свого батька?
41. Перелічити засоби фантастики, що є в українській народній казці „Сірко".
42. З яких обставин батьки Геракла зрозуміли, що їх син не абияка людина?
43. Фантастичні засоби у творі „Топірець Довбуша". Пояснити їх функцію у творі.

44. Як звали Геракла давні римляни?
45. Хто згубив Геракла і був причиною його смерті на землі?
46. Пояснити значення афоризму: „Поки сонце зійде, роса очі виїсть”.
47. Визначити жанр вислову: „Восени і горобець багатий”. Довести свою думку.

Питання для перевірки самостійної роботи студентів з курсу «Дитяча література» (теми: Український фольклор; міфи Давньої Греції; Біблійні міфи)

1. Визначити жанр вислову “Громада – великий чоловік”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
2. Визначити жанр твору “Кирило Кожум’яка”. Обґрунтувати відповідь.
3. Визначити жанр вислову “В чужому оці порошинку бачить, а в своєму і сучка не добачає”. Обґрунтувати відповідь.
4. Визначити жанр вислову “Як сніг упаде, то пастух пропаде, а як розтане, пастух устане”. Обґрунтувати відповідь.
Дати визначення поняття “тирада”.
Схарактеризувати головну думку української народної казки “Сірко”.
Визначити жанр вислову “Око бачить далеко, а розум ще далі”. Обґрунтувати відповідь.
Дати визначення поняття “фольклор”. Схарактеризувати специфічні ознаки фольклору.
Визначити жанр вислову “Книга вчить, як на світі жить”. Обґрунтувати відповідь.
Визначити жанр твору “Ходить сон коло вікон...”. Проаналізувати твір.
Визначити жанр вислову “Весна ледачого не любить”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
12. Визначити жанр вислову “Густа каша дітей не розгонить”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
13. Визначити жанр твору “Про злидні”. Обґрунтувати відповідь.
14. Визначити жанр вислову “Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмурить”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
Дати визначення поняття “дитяча література”.
Визначити жанр твору “Про запорожців”. Обґрунтувати відповідь.
Визначити жанр вислову “Восени і горобець багатий”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
Визначити жанр твору “Топірець Довбуша”. Обґрунтувати відповідь.
18. Пояснити, чим відрізняється жанр **“**прислів’я” від жанру “приказка”.
19. Схарактеризувати засоби фантастики, що наявні в українській народній казці «Сірко».
20. Пояснити, з якою метою творець фольклору, український народ, у свої казки ввів трагедію. Навіщо дітям у ранньому дитинстві читати жахливі твори?
21. Визначити жанр вислову ”Вовка боятися – в ліс не ходить”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.

22. Дати визначення поняття “казка”. Назвати жанрові різновиди казки.
23. Визначити жанр твору ”Погоня”. Обґрунтувати відповідь.
24. Визначити жанр вислову “За двома зайцями”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
25. Визначити жанр вислову “Аж гарчить – так на меншого кричить”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
26. Назвати фантастичні засоби у творі “Про запорожців”. Схарактеризувати їхню роль у творі.
27. Визначити жанр вислову “Густа каша дітей не розгонить”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
28. Визначити жанр твору “Про злидні”. Обґрунтувати відповідь.
29. Дати визначення поняття “дитяча література”.
30. Визначити жанр твору “Про запорожців”. Обґрунтувати відповідь.
31. Визначити жанр вислову “Восени і горобець багатий”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
32. Визначити жанр вислову “І в наше віконце заглянуло сонце”. Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
33. Розкрити особливості побудови думи (на прикладі “Думи про козака Голоту”).
34. Розкрити особливості побудови казки (на прикладі української народної казки “Сірко”).
35. Визначити засоби фантастики у творі “Топірець Довбуша”. Розкрити їхню роль.
36. Дати визначення поняття “переказ”.
37. Визначити жанр вислову “Надворі горою, а в хаті водою”. Обґрунтувати відповідь.
38. Пояснити, що означає слово «Завіт» у контексті «Старий Завіт» і «Новий Завіт».
39. Визначити жанр вислову «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
40. Визначити жанр вислову «На чорній землі білий хліб родить». Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
41. Пояснити, символом чого для давніх греків було золоте руно.
42. Визначити жанр вислову «Не земля родить, а руки». Обґрунтувати відповідь.
43. Визначити жанр вислову «Заліз у багатство, забув і братство». Обґрунтувати відповідь.
44. Визначити жанр вислову «Чорне сукно лізе в вікно». Обґрунтувати відповідь Схарактеризувати мовно-художні засоби.
45. Визначити жанр твору «Ой ти коте, коточок...». Проаналізувати його. Обгрунтувати відповідь.
46. Визначити жанр вислову «Не краса красить, а розум». Обґрунтувати відповідь. Схарактеризувати мовно-художні засоби.
47. Визначити засоби фантастики, що є у творі «Погоня». Схарактеризувати їхню функцію.

48. Дати визначення поняття «легенда».
49. Визначити жанр вислову «Що то за птах, що на вісьмох ногах». Обґрунтувати відповідь.
50. Схарактеризувати козака Голоту («Дума про козака Голоту»).

Питання до екзамену (заліку) з курсу «Дитяча література»
(назви творів дивитися у списку творів для читання)

1. Дитяча література (Література для дітей): визначення, специфіка, особливості, своєрідність.
2. Коло дитячого читання: визначення.
3. Фольклор: визначення, умови зародження.
4. Дитячий фольклор: визначення, жанри, жанрові різновиди.
5. Народна пісня: визначення. Жанрові різновиди.
6. Колискова пісня: визначення, функції. Прочитати напам’ять колискові пісні (на вибір студента). Схарактеризувати їхні особливості.
7. Забавлянки: визначення, функції. Прочитати напам’ять забавлянки (на вибір студента).
8. Безконечники: визначення, поетичні особливості Прочитати напам’ять безконечники (на вибір студента).
9. Заклички (примовки): визначення. Прочитати напам’ять заклички (на вибір студента).
10. Звуконаслідування: визначення, функції. Прочитати напам’ять звуконаслідування (на вибір студента).
11. Календарно-обрядова поезія: визначення, цикли. Веснянки, гаївки, русальні пісні: характеристика поетичних особливостей. Прочитати напам’ять веснянки, гаївки (на вибір студента). Дитячі народні ігри. Їхня характеристика.
12. Календарно-обрядова поезія: визначення, цикли. Жниварські пісні: характеристика поетичних особливостей. Прочитати напам’ять жниварські пісні (на вибір студента).
13. Календарно-обрядова поезія: визначення, цикли. Колядки, щедрівки: характеристика поетичних особливостей. Прочитати напам’ять колядки, щедрівки (на вибір студента).
14. Загадки: визначення, ознаки, функції, жанрові особливості. Прочитати напам’ять загадки (на вибір студента).
15. Прислів’я і приказки: визначення, жанрові особливості. Прочитати напам’ять прислів’я і приказки (на вибір студента).
16. Лічилки: визначення, функції, Прочитати напам’ять лічилки (на вибір студента).
17. Скоромовки: визначення, функції. Прочитати напам’ять скоромовки (на вибір студента).
18. Прозивалки (дражнили): визначення, особливості. Прочитати напам’ять прозивалки (на вибір студента).
19. Український національний епос: визначення, складові. Історичні пісні: визначення, жанрові особливості. Прочитати напам’ять історичні пісні (на вибір студента).
20. Український національний епос: визначення, складові. Думи: визначення, класифікація, побудова. Прочитати напам’ять уривок з твору« Дума про козака Голоту).

21. Українські народні легенди, перекази: визначення, класифікація, жанрові особливості.
22. Українські народні казки, притчі: визначення, класифікація, побудова, жанрові особливості.
23. Казки народів світу: визначення, класифікація, побудова, жанрові особливості.
24. Біблія: визначення, складові. Характеристика Біблійних міфів.
25. Давньогрецькі міфи: визначення, стадії розвитку. Характеристика давньогрецьких міфів.
26. Григорій Сковорода – педагог, письменник, філософ. Особливості творів Г. Сковороди.
27. Основні віхи життя і творчості Т. Г. Шевченка. Образ дитинства у творах поета. Прочитати напам'ять вірші.
28. Образ України в поезії Т. Г. Шевченка. Прочитати напам'ять вірші.
29. Життєвий і творчий шлях Л. І. Глібова. Схарактеризувати твори поета для дітей: їхні жанрові і композиційні особливості, тематику, художні особливості. Прочитати напам'ять твори поета.
30. Марко Вовчок і дитяча література. Казки, оповідання основні жанри у творчості письменниці. Характеристика творів (тема, ідеї, проблематика, характеристика персонажів). («Два сини», «Маша», «Ведмідь»).
31. Б. Д. Грінченко педагог і дитячий письменник. Характеристика творів (тема, ідеї, проблематика, характеристика персонажів). («Украла», «Дзвінок»).
32. І. Я. Франко – дитячий письменник. Основні віхи життя і творчості. Образ дитинства у творах письменника («Малий Мирон», «Олівець»). Дати визначення жанру «оповідання».
33. Олена Пчілка – дитячий письменник Проаналізувати твори (казки, вірші, пісні) Олени Пчілки.
34. М. М. Коцюбинський – дитячий письменник. Основні віхи життя. Характеристика казок, оповідань письменника: тема, ідеї, проблематика, персонажі. («Ялинка», «Харитя», «Маленький грішник»).
35. Розкрити трагізм дитячої долі в новелах В. С. Стефаника. Дати визначення жанру «новела».
36. Леся Українка і дитяча література. Основні віхи життя. Схарактеризувати пейзажну лірику поетеси, казки. Прочитати вірші напам'ять.
37. Збагачення дитячої поезії творами Олександра Олеся. Прочитати напам'ять твори поета, проаналізувати їх.
38. Основні віхи життя М. К. Вороного. Проаналізувати твори поета. Прочитати вірші напам'ять.
39. Основні віхи життя і творчості В. К. Винниченка. Схарактеризувати збірку В. Винниченка «Намисто». Аналіз оповідань збірки.
40. П. Г. Тичина і дитяча література. Характеристика віршів і казок письменника.
41. Микола Трублаїні – дитячий письменник. Характеристика казок і оповідань письменника. (Тема, ідея, характеристика персонажів).

42. В. О. Сухомлинський – дитячий письменник. Характеристика казок і оповідань письменника. (Тема, ідея, характеристика персонажів).
43. Дмитро Павличко. Основні віхи життя. Образ природи у дитячих поезіях Д. Павличка.
44. Основні віхи життя і творчості Ліни Костенко. Образ природи у дитячих поезіях Ліни Костенко.
45. Основні віхи життя Олени Журливої. Вірші поетеси для дітей.
46. Життєвий і творчий шлях Бориса Олійника. Проаналізувати поезію Б. Олійника «Сива ластівко».
47. Основні віхи життя і творчості В. Стуса. Схарактеризувати поезію В. Стуса «Їжачок».
48. Життя і творчість Івана Світличного. Дитячі поезії І. Світличного: тематика, герої.
49. Життя і творчий шлях В. С. Близнеця. Майстерне розкриття психології дитини у творах «Свято мого дитинства», «Страх».
50.Основні віхи життя В. Нестайка. Твори для дітей: тематика, герої.
51. Марійка Підгірянка – дитяча письменниця. Характеристика творів.
52.Грицько Бойко і дитяча література. Характеристика творів.
53. Анатолій Костецький – дитячий письменник. Аналіз творів для дітей.
54. Основні віхи життя і творчості Дмитра Білоуса. Схарактеризувати твори для дітей.
55. Основні віхи життя Шарля Перро. Характеристика збірки Ш. Перро «Казки матусі Гусині», Побудова, жанрові особливості, фольклорні джерела, ідеї, поєднання реального та фантастичного у казках Ш. Перро.
56. Брати Грімм – вчені, фольклористи, казкарі. Розкрити багатство змісту, зв’язок із народною творчістю казок братів Грімм.
57. Життя і творчість О. С. Пушкіна. Схарактеризувати твори поета (вірші, казки). (Ідеї, герої).
58. Біографія і творчий шлях Г. Х. Андерсена. Розкрити гуманістичне спрямування казок Г. Х. Андерсена.
59. Р. Е. Распе і книга «Пригоди барона Мюнхаузена». Характеристика барона Мюнхаузена. Літературний герой та його прототип. Мотивація поведінки барона Мюнхаузена. Виховне значення книги Р. Е. Распе.
60. Корній Чуковський – дитячий письменник. Характеристика творів для дітей.
61. С. Я. Маршак – дитячий письменник. Характеристика творів для дітей.
62. С. Михалков – дитячий письменник. Характеристика творів для дітей.
63. П. П. Єршов і дитяча література. Характеристика твору для дітей.
64. Михайло Пляцковський – автор чудової дитячої пісеньки. Твір напам’ять.

Список творів для опрацювання
(підкреслені поетичні твори вивчити напам'ять)

Українські народні пісні

Колискові пісні

«Ой ходить сон коло вікон», «Ой ти коте, коточок», «Ой ходить сон по долині», «Ой ну люлі, люлі», «Котику сіренький».

Забавлянки

«Купалися ластів'ята», «Гойда-да, гойда-да», «Ото тушки-тутушки, «Дибки, дибки», «Диби, диби», «Бігла мишка», «Ладушки, ладусі», «Сорока-ворона»,
«Куй, куй чобіток».

Безконечники

«Скажу вам дітки казку», «Був собі чоловік Нетяшка», «Жив-був дід та баба», «Пішов дід по гриби», «Був собі журавель та журавочка».

Дитячі народні ігри

«Подоляночка», «Журавель», «Перстенець».

Заклички

«Сонечко, сонечко», «Іди, іди, дощику», «Ой весна, весна», «Вийди, вийди, сонечко».

Колядки та щедрівки

«Щедрик-ведрик», «Щедрик, щедрик, щедрівочка…», «Коляд, коляд, колядниця», «Коляда, коляда».

Пісні

«Ходить Гарбуз по городу», «Три товариші», «Роде наш красний», «Дорогі гості», «Стоїть явір над водою», «Котився віночок по полю», «Ой співаночки мої» «Журавель».

Загадки
(10 напам'ять).

Дражнилки
(10 напам'ять)

Лічилки
(10 лічилок напам'ять)

Скоромовки
(10 скоромовок напам'ять)

Прислів'я та приказки
(30 афоризмів напам'ять)

Легенди та перекази
«Сокіл Рід», «Погоня», «Про запорожців», «Топірець Довбуша», «Звідки пішло прізвище та ім'я Богдана Хмельницького»,
«Хліб і золото», «Фіалка», «Як мати стала зозулею».
«Апостол Андрій на Київських горах», «Кирило Кожум'яка», «Місто Сміла», «Калина».

Притчі
«Без труда нема плода», «У пригоді», «Батькова порада».

Думи
«Дума про козака Голоту».

Народні усмішки
«Син та мати», «Швачка», «Напування».

Казки народів Європи

Російські народні казки
«Лисичка»
«Пих»
Білоруська народна казка
«Легкий хліб»
Болгарська народна казка
«Виноградар і змія»
Чеська народна казка
«Собаки, коти та миші»
Англійська народна казка
«Сорочаче гніздо»
Німецька народна казка
«Бременські музиканти»
Латиська народна казка
«Вовк і кіт»
Українські народні казки
«Кирило Кожум'яка», «Кривенька качечка», «Кобиляча голова», «Сильніше за силу», «Вовк та козенята», «Рукавичка», «Лисиця та їжак», «Лисичка та журавель», «Колосок», «Дрізд та голуб», «Сірко», «Пан Коцький», «Про злидні», «Котигорошко», «Котик і півник», «Сірко», «Кобиляча голова», «Мудра дівчина».

Біблійні легенди (міфи)
«Створення світу й людини», «Вавілонська вежа», «Каїн та Авель», «Всесвітній потоп», «Чому людина не знає, доки живе?»

Міфи Стародавнього світу
Єгипетський міф
«Створення світу»
Китайський міф
«Створення людей»
Слов'янський міф
«Гнів Перуна».
Міфи Стародавньої Греції
«Подвиги Геракла» (цикл)
«Аргонавти» (цикл)
«Дедал та Ікар»
«Аполлон і Дафна».

Українська дитяча література XIX століття

Сковорода Григорій Савович
Гей, поля, поля зелені
Годинникові колеса
Дві курки
Орел і черепаха
Жаби

Глібов Леонід Іванович

Вірші:
«Веснянка»
«Зимня пісенька»
Байки:
«Чиж та голуб»
«Коник стрибунець»
«Лебідь, Щука і Рак»
«Вовки».
Акровірші:
«Хто доня?»
«Хто баба?»
«Хто вона?».
Загадки та відгадки:

«Котилася тарілочка»
«Бачить не бачить».

Шевченко Тарас Григорович
«…Світає, край неба палає»
«Встала й весна, чорну землю сонну розбудила»
«Зоре моя вечірняя»
«Зацвіла у лузі червона калина»
«Вранці»
«Заповіт»
«Тече вода з-під явора»
«Садок вишневий коло хати»
«Вітер з гаєм розмовляє»
«Сон» (На панщині пшеницю жала…»
«Мені однаково, чи буду»
«І золотої, й дорогої…».
«Реве та стогне Дніпр широкий»

Олена Пчілка
«Безконечна пісенька»
«Весняні квіти»
«Метелик».

Леся Українка

Вірші:

«Красо України, Подолля!»,
«Вишеньки»,
«На зеленому горбочку»,
«Сніг з морозом поморозив всі на полі квіти…», «Колискова»
«Мамо, іде вже зима»
«Давня весна»
«Вечірня година»
«Вже сонечко в море сіда»

Казки:
«Біда навчить».

Франко Іван
Оповідання: «Малий Мирон», «Олівець», «Грицева шкільна наука», «До світла».
Казки: «Лисичка і журавель», «Лисичка-кума»
Вірші: «Дрімають села», «»Дивувалась зима», «У долині село лежить».

Марко Вовчок
«Два сини»
«Маша».
«Дев'ять братів і десята сестра Галя»
«Кармелюк»
«Ведмідь».

Борис Грінченко
«Украла»
«Дзвінок»
«Сестриця Галя»
«Кавуни».

Михайло Коцюбинський
«Ялинка»
«Харитя»
«Маленький грішник».
«Про двох цапків»
«Дві кізочки»

«Десять робітників»
«Івасик і Тарасик».

Василь Стефаник
«Новина»
«Діточа пригода».

Володимир Винниченко
Збірка «Намисто»:
«Та немає гірш нікому…»
«Віють вітри, віють буйні…»
«Гей, ти, бочечко…».

Олександр Олесь
«Метелики», «Зимою вдосвіта», «Серед краси», «Білі гуси летять над лугами», «Все навколо зеленіє», «Скоро сонечко пригріє…», «Літній вечір.. Гори в млі…», «Ой, навіщо мені листя…», «Над колискою», «Ялинка», «Два хлопчики».

Українська дитяча література XX століття

Олена Журлива
«Не дівчинка, а квітка…».

Тичина Павло Григорович
Казки:
«Івасик-Телесик»
«Дударик».
Вірші:
«А я у гай ходила…»
«Хор лісових дзвіночків».

Світличний Іван
«Кіт і миші
«Ведмежа хвороба»
«Лісовий тарарам»
«Як гусак говорив: «Так-так-так»
«Я їм про Хому, а вони про Ярему»
«Безконечник».

Стус Василь
«Їжачок».

Олійник Борис
«Сива ластівко».

Костенко Ліна Василівна
«Сніг з морозом поморозив»
«Берізки по коліна у воді»
«Березовий листочок»
«Ліс на світанку»
«Баба Віхола»
«Пряля»
«Бузиновий цар»
«Синички на снігу»
«Перекинута шпаківня»
«Білочка восени»
«Вже брами літа замикає осінь»
«Соловейко застудився»
«Шипшина важко віддає плоди»
«Польові дзвіночки»
«Здивовані квіти».

Костецький Анатолій
«Найкраща іграшка»
«Батьківщина»
«Все починається з мами»
«Проста арифметика»
«Словник»
«Славка»
«Буває все»
«Імена»
«Краще – з друзями разом!»
«Не хочу!»
«У гостях»
«Бюро знахідок»
«Лист до птахів»

Нестайко Всеволод
«Руденький»
«Тореадори з Васюківки» (уривок з хрестоматії)
«Жевжик».

Підгірянка Марійка
«Безконечні казочки»
«Ходить, ходить зима гаєм»
«Розмова про сонце»
«Загадка»
«Що я люблю?»
«Співанки про місяці»
«Діти й ластівка».

Павличко Дмитро
«Соняшник»
«Осінь»
«Квітка»
«Стежка»
«Вітер»
«Школа»
«Де найкраще місце на землі»
«Мамина рука»
«Звернення»
«Розмова»
«Гном»
«Птиця»
«Мрія»
«Наш прапор».

Сухомлинський Василь Олександрович
«Як же все це було без мене?»
«По волосинці»
«Горбатенька дівчинка»
«Я хочу сказати своє слово»,
«Про що думала Марійка»
«Оленчин горобчик»
«Соловей і жук»
«Спляча книга»
«Як Наталя у лисиці хитринку купила»
«Дідова колиска»
«Сьома дочка»
«Покинуте кошеня»
«Спляча книга»
«Сергійкова квітка»
«Горобчик і вогонь»
«Красиві слова і красиве діло»
«Кінь утік»

«Гвинтик»
«Який слід повинна залишити людина на землі?
«Співуча пір'їна»
«Найкраща лінійка»
«Як Миколка став хоробрим»
«Усмішка»
«Суперечка двох книг»
«Камінь»
«Як Павлик списав у Зіни задачу».

Микола Трублаїні
«Пустуни на пароплаві»
«Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку».

Бойко Грицько
«Скоромовка-небувлиця»
«Ну й охочий брат мій Ігор»
«Ділові розмови»
«Як невдаха виступав»
«Хвастунець»
«Сашко»
«Веселики»
«Змагання»
«Де Іванко?»
«Пояснила»
«Якби»
«Відпочити ніколи»
«Скоромовки»
«Бабуся»
«Краб»
«Загадки»
«Ще і вже»
«Виступайченко»
«Обіцяльник»
«Хто чим хвалиться»
«Консультант»
«За що двійка» /«Швидко відповів»/.

Білоус Дмитро
Збірка «Диво калинове».
«Звертання»
Загадка
«Кожну літеру ціни»
«Зарубай на носі»
«Буває, що слово відоме давно»
«Дивне розмаїття»
«Пісенька про куличка»

Близнець Віктор
«Страх»
«Свято мого дитинства».

Зарубіжна література

Шарль Перро

«Казки матусі Гусині» (збірка):

«Червона Шапочка»
«Попелюшка»

«Синя Борода»
«Кіт у чоботях»
«Ріке-чубчик».

Якоб Грімм, Вільгельм Грімм

«Бременські музиканти»
«Хоробрий кравчик»
«Розумна Ельза»
«Лінивий Гейнц»
«Зачарована красуня».

Ганс Крістіан Андерсен

«Голий король»
«Свинопас»
«Соловей»
«Принцеса на горошині»
«Дикі лебеді»
«Снігова королева»
«Русалонька»
«Гидке каченя»
«Дюймовочка»
«Старий будинок»
«Кресало»
«Дівчинка із сірниками»
«Стійкий олов'яний солдатик»
«Ромашка»
«Ялинка».

Рудольф Распе

«Пригоди барона Мюнхаузена».

Пётр Ершов

«Конёк-горбунок»

Александр Пушкин

«Зимняя дорога»
«Зимний вечер»
«Сказка о рыбаке и рыбке»
«Сказка о золотом петушке»
«Сказка о мертвой царевне и семи богатырях»
«Сказка о царе Салтане»
«Сказка о попе и работнике его Балде».

Корней Чуковский

«Приключения Крокодила Крокодиловича»
«Мойдодыр»

«Муха-цокотуха»
«Бармалей»
«Телефон»
«Федорино горе»
«Краденое солнце».

Маршак Самуїл

«Мастер-ломастер»
«Сказка о глупом мышонке»
«Пожар», «Цирк»
«Двенадцать месяцев»

Михалков Сергей

«Песенка юных читателей»

Михаил Пляцковский

«Улыбка» /песенка/.

Рекомендована література
Основна

1. Білецький Д. Дитяча література. / Білецький Д., Гурвич Ф., Проценко І. – К., 1987.
2. Білецький Д. Українська дитяча література. / Білецький Д., Ступак Ю. – К., 1983.
3. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л. – К., 1988.
4. Кіліченко Л. Українська дитяча література. / Кіліченко Л., Лещенко П., Проценко І. – К., 1979.
5. Костюченко В. Українська радянська література для дітей. / Костюченко В. – К., 1984.
6. Лещенко П. Дитяча література. Методичні вказівки до вивчення курсу. / Лещенко П. – К., 1978.
7. Українська дитяча література: Хрестоматія. / Упорядники: Луценко І., Подолинний А., Чайковський Б.: У двох частинах. – К., 1992.
8. Детская литература. / Под редакцией Зубаревой Е. Е. – М., 1985.
9. Зарубежная детская литература: Учебник для институтов культуры. / Составитель: Чернявская И. С. – М., 1982.
10. Зарубежная детская литература: Учебник для институтов культуры: В двух частях. / Под редакцией: Мещеряковой Н. К., Чернявской И. С. – М., 1989.
11. Путилова Е. И. Очерки по истории критики советской детской литературы (1917 – 1941). / Путилова Е. И. – М., 1982.
12. Сетин Ф. И. История детской русской литературы: Учебник для институтов культуры, педагогических институтов. / Сетин Ф. И. – М., 1990.
13. Советская детская литература: Учебное пособие для институтов культуры и педагогических вузов. / Под редакцией: Розовой В. Д. – М., 1978.
14. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари: Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. / Брандис Е. П. – М.,1980.
15. Возняк М. Історія українського письменства: У 2-х кн. / Возняк М. – Львів, 1992.
16. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2-х т. / Єфремов С. – Мюнхен, 1989. – Т. 1.
17. Жулинський М. Г. Із забуття в безсмертя. Сторінки призабутої спадщини. / Жулинський М. Г. – К., 1990.
18. Парандовський Я. Міфологія: Вірування та легенди стародавніх греків та римлян. / Парандовський Я. – К., 1977.
19. Українська культура. / Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993.
20. Шаров А. И. Волшебники приходят к людям. / Шаров А. И. – М., 1985.
21. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 тт. / Грушевський М. – К., 1993.
22. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. / Довженюк Г. В. – К., 1981.

23. Русин М. Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. / Русин М. Ю. – К., 1991.
24. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів філологічних факультетів. – К., 1995.

Допоміжна

1. Андроников И. Корней Иванович и его «Чукоккала». / Андроников И. Всё живое… – М.: Советский писатель, 1990. – С. 180 – 187.
2. Андрєєв К. К. Шукачі пригод. / Андрєєв К. К. – К., 1970.
3. Аникин В. О сказке «Конёк-Горбунок». / Ершов П. А. Конёк-Горбунок. – М.: Детская литература, 1984. – С. 130 – 134.
4. Бабаев Э. Г. Творчество А.С.Пушкина. / Бабаев Э. Г. – М., 1988.
5. Белоусов Р. С. Герои до встречи с писателями. Книга для учащихся. / Белоусов Р. С. – М., 1984.
6. Белоусов Р. С. О чём умолчали книги? / Белоусов Р. С. – М., 1971.
7. Брауде Л. Ю. Скандинавские литературные сказки. / Брауде Л. Ю. – М., 1979.
8. Брауде Л. Ю. Ханс Кристиан Андерсен: Книга для учащихся. / Брауде Л. Ю. – М., 1987.
9. Бабишкін О. К. Леся Українка. / Бабишкін О. К. – К., 1970.
10. Брюховецький В'ячеслав. «…Напинаються горді вітрила». / Трублаїні М. Лахтак: повість та оповідання. – К.: Веселка. – 1987. – С. 5 – 18.
11. Бичко Валентин. Всеволоду Нестайку – 50 / Бичко Валентин // Література. Діти. Час. – К.: Веселка. – 1980. – С. 195 – 196.
12. Близнець В. С. До антології української літератури для дітей. Автобіографія. / Близнець В. С. Хлопчик і тінь. – К., 1989. – С. 29-300.
13. Барабаш С. Г. Пам'ять розуму і серця в ліриці Ліни Костенко / Барабаш С. Г. // Література. Діти. Час. – 1989. – С. 65-70.
14. Братья Гримм. Гауф В. Западно-европейские литературные сказки / Братья Гримм., Гауф В. – Симферополь. – 1997.
15. Белоусов Р. Саквояж Андерсена. / Белоусов Р. Из родословной героев книг. – М., 1974. – С. 243 – 249.
16. Брауде Л. Ю. «Не хочу писать о взрослых!»: Документальный очерк о жизни и творчестве А. Линдгрен. / Брауде Л. Ю. – Л.. 1987.
17. Брауде Л. Ю. «Надо помнить, каким ты был в детстве». / Брауде Л. Ю. // Детская литература. – 1987. – № 10. – С. 35 – 39.
18. Бегак Б. Беседа первая. Золотой ключик детства. / Бегак Б. Правда сказки. Очерки. – М.: Детская литература, 1989. –С. 9 – 17.
19. Вісім біблійних легенд // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 6, 7. – С. 17 – 22.
20. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Грінченка. / Веркалець М. М. – К., 1990.
21. Василь Стефаник // Укр. мова і літ-ра в шк.. – 1991. – № І2.-С.79-80.
22. Вашуленко М. С. Літературна творчість В. О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / Вашуленко М. С. // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 36 – 39.
23. Вишницька К. Щоденник: Рукопис. Спогади про Олену Журливу. / Вишницька К. // Кімната-музей Олени Журливої. – Кіровоград. – СШ №3. – 98 с.
24. Воспоминания о Корнее Чуковском. – М.: Советский писатель, 1983. – 489 с.

25. Грёнбек Б. О. Ханс Кристиан Андерсен. Жизнь. Творчество. Личность. / Грёнбек Б. О. – М., 1979.
26. Гурбанська А. І. Чистий голос совісті. До 60-річчя від дня народження Віктора Близнеця. / Гурбанська А. І. – Кіровоград, 1993.
27. Гече Г. Библейские истории. / Гече Г. – М., 1989.
28. Грицай М. Первоцвіт дитячої літератури. До 150-річчя від дня народження Марка Вовчка / Грицай М. // Література. Діти. Час. – К., 1983. – С. 158 – 169.
29. Гончаренко В. Муарова стрічка пам'яті: Есе-спогад / Гончаренко В. // Народне слово. – 1996. – 8 червня. – С. 3-5.
30. Герстнер Г. Братья Гримм. / Герстнер Г. – М.: Молодая гвардия, 1998. – 271 с.
31. Галанов Б. С. Я. Маршак. Жизнь и творчество. / Галанов Б. – М.: Детская литература, 1990. – 316 с.
32. Давиденко Г. Сторінками європейської казки / Давиденко Г., Собко В., Бондаренко Г, Грива І., Шинкаренко І. //Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 20 – 25.
33. Дем'янівська Л. І складний дитячий Світ. Проза Володимира Винниченка / Дем'янівська Л. // Література. Діти. Час. – К., С. 52-55.
34. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. / Довженюк Г. В. – К., 1981.
35. Дунаєвська Д. Ф. Українська народна казка. / Дунаєвська Д. Ф. – К., 1987.
36. До 80-річчя від дня народження Миколи Трублаїні. – К.: Веселка. – 1987. – С. 174 – 175.
37. Дмитро Павличко // Слово і час. – 1990. – № 3. – С. 84-87.
38. Дмитро Павличко // Історія української літератури: В 2-х. Т.2.-К., 1988.
39. Добрін Н. Надвечір'я: Спогад про поетесу Олену Журливу / Добрін Н. // Вечірня газета. – 1992. – 22 грудня. – С. 3-6.
40. Жизнь и творчество С. Маршака. – М.: Детская литература, 1975. – 495 с.
41. Жук Н. Й. «Все, що я писав, мене боліло»: Діти в творчості Василя Стефаника / Жук Н. Й. // Література. Діти. Час. – К., 1983. – С.82 93.
42. Журлива Олена. У нашої Наталі. / Журлива Олена. – К., 1969.
43. Іванюк С. Випробування дитинством / Іванюк С. // Сучасність. – 1992. – №3. – С. 176 – 183.
44. Іванюк С. Історія прекрасної заложниці. Казка у 20 – 30-ті роки / Іванюк С. // Література. Діти. Час. – К., 1989. – С. 40 – 51.
45. Ілюстрована Біблія для молодших. – К.,1992.
46. Ільницький М. Дмитро Павличко. / Ільницький М. – К., 1985.
47. Костецький Анатолій. Сонячна країна добра / Костецький Анатолій // Початкова школа. – 2000. – №2. – С. 58 – 60.
48. Костецький Анатолій. Дивовижні хлопчаки-близнюки / Костецький Анатолій // Початкова школа. –2000. – №3. – С, 60 – 62.
49. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. / Кун М. А. – К., 1997.
50. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. / Кониський О. – К., 1991.
51. Коцюбинська М. Етюди про поетику Шевченка. / Коцюбинська М. – К., 1990.
52. Костюченко В. Українська література для дітей. / Костюченко В. – К., 1984.

53. Кокорин А. В стране великого сказочника. / Кокорин А. – М, 1988. – 191 с.
54. Латанський В. Леся Українка – дітям / Латанський В. // Література. Діти. Час. – К., 1982. – С. 152 – 170.
55. Лесин В. М. Василь Стефаник – майстер новели. / Лесин В. М. – К.,1970.
56. Ліна Костенко // Слово і час.-1990. – № 6. – С. 79-82.
57. Лучук В. Поетичний світ Марійки Підгірянки / Лучук В. // Література. Діти. Час. – К.. 1981. – С. 165-168.
58. Ліндгрен А. «Прагну бути оптимісткою» / Ліндгрен А. // Література. Діти. Час. – К., 1989.
59 Мамчур Л. Твори-мініатюри та казки у методичній спадщині В. О. Сухомлинського / Мамчур Л. // Початкова школа. – 1998. – № 6. – С. 15
60. Маршак С. Я. О себе. / Маршак С. Я. Вслух о себе. – М.: Детская литература, 1975. – С. 174 – 190.
61. Матяш І. Б. Відкриття Шарля Перро: Художня своєрідність його казок: Урок № 6 / Матяш І. Б. // Відродження. –1995. – №№ 5,6. – С. 60 – 61.
62. Мельник А. О. Дві «Попелюшки»: такі схожі і несхожі / Мельник А. О. // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2000. – № 7. – С. 30 – 34.
63. Майхнер Р. Гадкий утёнок: История жизни сказочника Г. Х. Андерсена. / Майхнер Р. – М., 1997.
64. Мойсеєнко А. Рясна галузка древа поетичного. Про дитячі поезії Дмитра Павличка / Мойсеєнко А. // Дніпро. – 1990. – № 9. – С. 126-129.
65. Марко Вовчок – перекладач Жуля Верна // Наука – фантастика. – 1991. – №5. – С. 25.
66. Мовчун А. Марійка Підгірянка / Мовчун А. // Початкова школа, – 2001. – №4. – С. 54-56.
67. Муранто А. Еще одно приключение Мюнхаузена. К 240-летию со дня рождения Р.Э.Распе / Муранто А. // Семья и школа.-1977. – № 12. – С. 43-44.
68. Марценюк С. П. «Наука в ліс не заведе»: Про педагогічне спрямування творчості Л. І. Глібова / Марценюк С. П. // Рідна школа, – 1993. – № 11, 12. – С. 18 – 20.
69. Мартиненко В. О. Іван Франко / Мартиненко В. О. // Початкова школа. – 1995. – №1. – С. 56. – 58.
70. Мартиненко В. О. Леся Українка / Мартиненко В. О. // Початкова школа. – 1995. – №2. – С. 33. – 34.
71. Мартиненко В. О. Борис Дмитрович Грінченко / Мартиненко В. О. // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 57 – 60.
72. Мартиненко В. О. Антологія школяра / Мартиненко В. О. // Початкова школа. – 1994. – № 7.
73. Нагибин Ю. О сказках и сказочниках / Нагибин Ю. // Литературные сказки зарубежных писателей. – М., 1982. – С. 3 – 26.
74. Нестайко Всеволод. Чому я пишу для дітей?: З творчої лабораторії письменника / Нестайко Всеволод // Література. Діти. Час. – К.: Веселка. – 1989. – С. 121 – 126.
75. Одинцова Г. 120 розповідей про письменників. / Одинцова Г., Кодлюк Я – К.: Наш час. – 2006. – С. 148 – 149.
76. Панченко В. Є Магічний кристалл. / Панченко В. Є. – Кіровоград. – 1995. – С. 77 – 91.

77. Підгірянка Марійка. Учись, маленький! / Підгірянка Марійка. – К., 1994.
78. Паустовский К. Г. Ночной дилижанс / Паустовский К. Г. // Золотая роза. – Л., 1987. – С. 148 –159.
79. Підгірянка Марійка. Ростіть великі. / Підгірянка Марійка. – Львів, 1979.
80. Підгірянка Марійка. Гарний Мурко мій маленький. / Підгірянка Марійка. – К., 1990.
81. Писатели нашего детства: 100 имён. Биографический словарь. – М., 1990. . 178 – 179.
82. Перехвальская Е. Сказка чередом пойдёт / Перехвальская Е. // Костёр. – 1987. – №9. – С. 38 – 39.
83. Петровский М. Что отпирает «Золотой ключик»? / Петровский М. // Книги нашего детства. – М.: Книга. – 1986. – С. 147 – 220.
84. Петровский И. В. К. И. Чуковский / Петровский И. В. // Детская энциклопедия. – В 12 т. – М.: Педагогика, 1976. – Т. 11. – С. 270 – 275.
85. Петровский И. В. Книга о Корнее Чуковском. / Петровский И. В. – М.: Советский писатель, 1999. – 415 с.
86. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. / Пропп В. Я. – Л., 1986. – 367 с.
87. Погрібний А. Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. / Погрібний А. Г. – К., 1988.
88. Пільгук І. Поетична творчість Б. Грінченка / Грінченко Б. // Поезії. – К., 1965. С. 3 – 4.
89. Панченко В. Є. Повернення Винниченка / Панченко В. Є. // Віче. – 1993. – № І. – С. 131 – 141.
90. Пронкевич О. В. «З грязі в князі»: Вивчення казки Ш. Перро «Кіт у чоботях», методологічну основу якої становить зв'язок твору з тогочасною дійсністю / Пронкевич О. В., Ситченко А. Л. // Відродження. 1995. – № 4. – С. 52 – 54.
91. Ратушний Михайло. Одіссея Трублаїні / Трублаїні М. // Крила рожевої чайки. – К.: Веселка, 1972. – С. 5 – 18.
92. Рильський М. Народ і краса. / Рильський М. – К., 1985.
93. Русова С. «Мати» в поезії Шевченка / Русова С. // Дивослово. – 1995. – №9. – С. 59 – 60.
94. Русова С. «Лагідний пророк» України / Русова С. // Неопалима купина. – 1995. – №1 – С. 68 – 73.
95. Рудольф Еріх Распе. Матеріали до тематичного планування //Відродження.-1996. – № 1. – С. 60-61.
96. Сингаївський М. Ф. Материна пісня: Роздуми про українську колискову. / Сингаївський М. Ф. – К., 1992.
97. Сироженко В. П. Уроки невмирущого Кобзаря / Сироженко В. П. // Початкова школа. – 1990. – №2. –С. 20 – 23.
98. Смілянська В. Л. «Святим огненим словом»: Тарас Шевченко: Поетика / Смілянська В. Л. – К., 1990.
99. Сліпушко О. Незнана Леся Українка / Сліпушко О. // Дніпро. – 1995. – №№5,6. – С. 81 – 83.
100. Стефаник В. С. Автобіографія / Стефаник В.С. // Твори. – К., І97І. – С.5-І3.
101. Співець знедоленого селянства. – К., 1974.

102. Скирда Л. Дивосвіт дитинства. Про дитячі твори Д.Павличка / Скирда Л. // Література. Діти. Час. – К., 1979. – С. 150-153.
103. Стельмахович О. Народна вчителька і поетеса / Стельмахович О. // Жовтень, 1981. – С. 121-123.
104. Скурла Г. Братья Гримм: Жизнь и творчество. / Скурла Г. – М., 1989. – 304 с.
105. Скатов Н. Н. Пушкин: Очерк жизни и творчества. / Скатов Н. Н. – Л.. 1990.
106. Смирнова В. С. Я. Маршак и его творчество / Маршак С. Я. // Сказки, песни, загадки. – М.: Детская литература, 1988. – С 58.
107. Сухомлинський В. О. Українська педагогіка в персоналіях. Навчальний посібник. / Сухомлинський В. О. – К.: Либідь.– 2005. – С. 380 – 385.
108. Толстой А. Как мы пишем. / Толстой А. – М.: Книга, 1989. – С. 123 –135.
109. Толстой А. Краткая автобиография. / Толстой А. // Повести и рассказы. – Л.: Художественная литература, 1987. –С. 3 – 12.
110. Українська література 20 сторіччя. Навчальний посібник для вчителів та учнів в 10-11 кл. середніх шкіл. – К., 1993. – С.184-191.
111. Урнов В. Г. Дороги «Конька-Гобунка». / Урнов В. Г. – М.: Книга, 1990. – 112 с.
112. Фрезер Д. Д. Фольклор в Ветхом Завете. / Фрезер Д. Д. – М., 1989.
113. Хоменко Б. Марко Вовчок і дитяча література / Хоменко Б. // Література. Діти. Час. – К., 1980. –С. 158 – 169.
114. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка / Хоменко Б. // Література. Діти. Час. – К., 1981. – С. 111 – 120.
115. Хропко П. Гуманістичний пафос дитячих оповідань Б. Грінченка / Хоменко Б. // Література. Діти. Час. – К., 1987. – С. 69 – 79.
116. Чаус М. Л. Зла вдача Синьої Бороди / Чаус М. Л. // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1999. – № 9. – С.
117. Чуковская Л. Памяти детства. Воспоминания о Корнее Чуковском. / Чуковская Л. – М., – 1989. – 221 с.
118. Чуковский К. И. Как я стал писателем. Признания сказочника / Чуковский К. И. // Жизнь и творчество Корнея Чуковского. – М.: Детская литература, 1978. – С. 159 – 182.
119. Шевченко Г. Послесловие / Шевченко Г. // Гримм Я., Гримм В. Сказки. М., 1989. – С. 463 – 475.
120. Я думал, чувствовал, я жил. Воспоминания о С. Я. Маршаке. – М.: Советский писатель, 1988. – 592 с.
121. Як звук павутинки... // Збірник. літ.-крит. статей, нарисів про В.Близнеця. – К., 1987.
122. Якоб и Вильгельм Гримм // Детская энциклопедия. – Т. 11. – М., 1976. – С. 364 – 365.
123. Яременко В. «Більше працював, ніж жив…» / Яременко В. // Дніпро. – 1988. – № 12.

Інформаційні ресурси

1. Золота колекція дитячої літератури

http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=1866

2. Читальня Слоника Дзвоника

chytay.com.ua/

3. Зарубіжні письменники дітям

http://lodb.org.ua/bibliotekaryam/metodychnyj-portfel/zarubizhni-pysmennyky-dityam

4. Большая книга сказок

http://fairy.big-book.net/

5. Читанка

http://chytanka.com.ua/

6. Українська казка

http://www.kazka.in.ua/

7. Українські народні та авторські казки.
Читанка
http://chytanka.com.ua/

8. Дитяча он-лайн бібліотека. В цій бібліотеці можна прочитати не тільки тексти дитячих творів, а й переглянути чудові ілюстрації книжок, які вже давно не перевидаються.
Лукошко сказок
http://www.lukoshko.net/

9. Сайт творів для дітей: народні та авторські казки, вірші, оповідання.

Бібліотека української літератури
http://www.ukrlib.com.ua/
На сайті представлено твори, біографії письменників української і зарубіжної літератури.

10. Lib.Ru. Литература для детей
http://www.lib.ru/TALES
Розділ бібліотеки містить значну кількість російських і зарубіжних авторських і народних казок

Матриця відповідності програмних компетентностей компонентам освітньої програми

	ІК	ЗК-1	ЗК-2	ЗК-3	ЗК-4	ЗК-5	ЗК-6	ЗК-7	ЗК-8
СГП 01									
СГП 02									
СГП 03									
СГП 04									
СГП 05									
СГП 06									
ППП 01									
ППП 02									
ППП 03									
ППП 04									
ППП 05									
ППП 06									
ППП 07									
ППП 08									
ППП 09									
ППП 10									
ППП 11									
ППП 12									
ППП 13									
ППП 14									
ППП 15									
ППП 16									
ППП 17									
ППП 18	+		+	+	+	+	+		
ППП 19									
ППП 20									
ППП 21									
ППП 22									
ППП 23									
ППП 24									
ППП 25									

Матриця відповідності програмних компетентностей компонентам освітньої програми

	СК-1	СК-2	СК-3	СК-4	СК-5	СК-6	СК-7	СК-8	СК-9	СК-10	СК-11	СК-12
СГП 01												
СГП 02												
СГП 03												
СГП 04												
СГП 05												
СГП 06												
ППП 01												
ППП 02												
ППП 03												
ППП 04												
ППП 05												
ППП 06												
ППП 07												
ППП 08												
ППП 09												
ППП 10												
ППП 11												
ППП 12												
ППП 13												
ППП 14												
ППП 15												
ППП 16												
ППП 17												
ППП 18		+	+	+		+	+	+				
ППП 19												
ППП 20												
ППП 21												
ППП 22												
ППП 23												
ППП 24												
ППП 25												

Матриця забезпечення програмних результатів навчання(ПРН) відповідними компонентами

	ПР-01	ПР-02	ПР-03	ПР-04	ПР-05	ПР-06	ПР-07	ПР-08	ПР-09	ПР-10	ПР-11	ПР-12	ПР-13	ПР-14	ПР-15	ПР-16
СГП 01																
СГП 02																
СГП 03																
СГП 04																
СГП 05																
СГП 06																
ППП 01																
ППП 02																
ППП 03																
ППП 04																
ППП 05																
ППП 06																
ППП 07																
ППП 08																
ППП 09																
ППП 10																
ППП 11																
ППП 12																
ППП 13																
ППП 14																
ППП 15																
ППП 16																
ППП 17																
ППП 18	+		+		+	+	+	+	+		+	+				
ППП 19																
ППП 20																
ППП 21																
ППП 22																
ППП 23																
ППП 24																
ППП 25																

Зміст

1. Опис навчальної дисципліни
2. Мета та завдання навчальної дисципліни «Дитяча література»
3. Програмні компетентності
4. Програмні результати
5. Тематичний план навчальної дисципліни «Дитяча література»
6. Структура навчальної дисципліни «Дитяча література»
7. Теми практичних занять
8. Індивідуальні завдання
9. Методи навчання
10. Методи контролю
11. Схема нарахування балів
12. Норми оцінювання на практичних заняттях
13. Критерії оцінювання модульної контрольної роботи
14. Норми оцінювання самостійної роботи студентів
15. Кртерії оцінювання екзамену з курсу «дитяча література»
16. Методичне забезпечення
17. Лекційні м матеріали
I модуль
II модуль
III модуль
18. Особливості роботи з читацьким щоденником
19. Плани практичних занять
I модуль
II модуль
III модуль
20 Теми, які виносяться на самостійне опрацювання
21. Питання до екзамену з курсу «Дитяча література»
22. Питання до перевірки самостійної робрти студентів з курсу «Дитяча література»
23. Список творів для опрацювання
24. Рекомендована література
Основна
Допоміжна
25. Інформаційні ресурси
26. матриця відповідності програмних компетентностей компонентам освітньої програми
27. Матриця забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Затверджено кафедрою «____» серпня 200 р.

Кафедра методикдошкільної та початкової освіти

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Дитяча література»

(за вимогами кредитно-модульної системи)

Укладач: кандидат філологічних наук, доцент Федотова Світлана Олександрівна

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Дитяча література». (За вимогами кредитно-модульної системи). Кропивницький, ЦДПУ імені володимира Винниченка, 2022. с.

До методичних рекомендацій увійшли лекційні матеріали, плани практичних занять, матеріали до підготовки самостійної роботи.

УДК 8ю
ББК 83.8
Ф34

Кропивницький – 2022